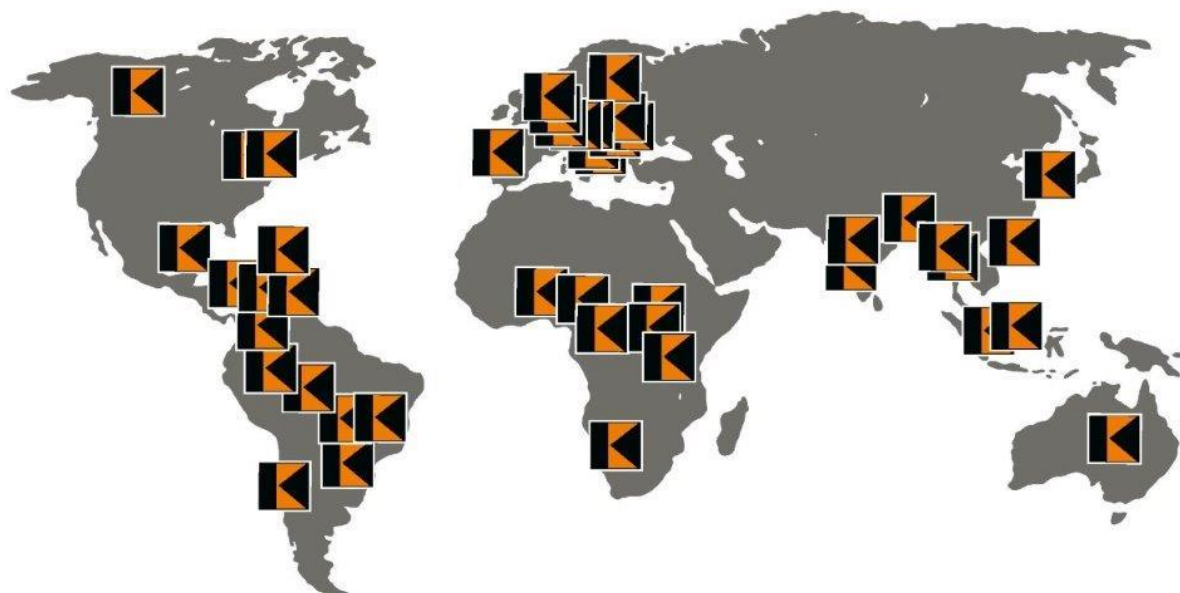

TEORIJA IR PRAKTIKA: STUDENTIŠKOS IŽVALGOS

THEORY AND PRACTICE: STUDENT INSIGHTS

Tarptautinė studentų konferencija

International Students Conference

2023 11 16

Tarptautinė studentų konferencija „Teorija ir praktika: studentiškos išvalgos“
International Students Conference “Theory and Practice: Student Insights”

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Organizacinės grupės vadovė:

Rima Masionienė, Studentų paslaugų centro koordinatorė, Kolpingo kolegija

Nariai:

Monika Skrodenytė, Studentų atstovybės prezidentė, Kolpingo kolegija

Dalia Gineitienė, Tarptautinių ryšių vadybininkė, Kolpingo kolegija

Kristina Karosevičienė, Ekonomikos ir verslo centro vadovė, Kolpingo kolegija

Vytautas Kirka, Socialinės gerovės centro vadovas, Kolpingo kolegija

Simona Macevičiūtė, Ryšių su visuomene ir marketingo specialistė, Kolpingo kolegija

EDITORIAL BOARD:

Head of the Organizational Group:

Rima Masionienė, Coordinator of Student Service Center, Kolping Higher Education Institution

Members:

Monika Skrodenytė, President of Students Representation at Kolping Higher Education Institution

Dalia Gineitienė, International Relations Coordinator, Kolping Higher Education Institution

Kristina Karosevičienė, Head of Economics and Business Center, Kolping Higher Education Institution

Vytautas Kirka, Head of Center of Social Welfare, Kolping Higher Education Institution

Simona Macevičiūtė, Specialist of Public Relations and Marketing, Kolping Higher Education Institution

Leidinio straipsnius recenzavo atitinkamų studijų kryptių specialistai.

The articles of the publication were reviewed by specialists in the respective fields of study.

© *Kolpingo kolegija*, 2023.

PRATARMĖ

Šiame leidinyje pristatoma 2023 m. lapkričio 16 d. Kolpingo kolegijoje nuotoliniu būdu įvykusi Tarptautinė studentų konferencija „Teorija ir praktika: studentiškos išvalgos“.

„Stropiai atliekant savo darbą, ateina vidinis pasitenkinimas, pasididžiavimas savimi ir aplinkinių pagarba, kurios neturi stokoti nei vienas ir kuri puošia kiekvieną žmogų.“ (Kunigas Adolfas Kolpingas).

Kolpingo kolegijos organizuojamų studentų konferencijų metu studentai dalinasi atliktų tyrimų, projektinės veiklos rezultatais, įgyta akademinė patirtimi Lietuvoje ir užsienyje. Ketvirtus metus virtualiai organizuojamoje konferencijoje pranešimus socialinių mokslų bei verslo ir viešosios vadybos studijų kryptyse skaitė dalyviai iš Utenos, Panevėžio, Kolpingo, Šv. Ignaco Lojolos kolegijų, Vytauto Didžiojo universiteto, Kauno technologijos universiteto, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto, svečiai iš Vokietijos Eichšteto-Ingolštato katalikų universiteto, Liepojos universiteto bei Indijos Gandhigramo kaimiškojo instituto.

Studentų konferencijos socialinių mokslų studijų srities darbo grupėse daug dėmesio sulaukė socialinių darbuotojų darbo specifikos klausimai, apimantys psichologinius, o taip pat ir darbo saugos aspektus dirbant su socialinę riziką patiriančių asmenų grupėmis, darbo vietos sąlygų vertinimu, iššūkiais pandemijos laikotarpiu. Analizuotos skirtingų socialinių grupių problemos, pavyzdžiui, gilintasi į šeimoms kylančius iššūkius, auginant onkologine ar kita liga sergančius (epilepsija, turinčius Dauno sindromą ir kt.), taip pat turinčius specialiųjų poreikių vaikus. Aptartos moterų socialinės problemos (prieš jas naudoto smurto poveikis moterų psichologinei būsenai ir gyvenimo kokybei, poveikis motinystei), gilintasi į vaikus liečiančius klausimus (pvz., tėvų skyrybų įtaka jų integracijai į visuomenę), domėtasi senyvo amžiaus asmenų gyvenimo kokybės gerinimo galimybėmis. Darbo grupėse ieškota ir socialinio darbo plėtros galimybių, tokių kaip kaniterapijos veiklos, dalintasi įvairiomis savanoriškos veiklos patirtimis bei išskirta NVO teikiamų paslaugų reikšmė socialinio darbo sferoje.

Tarptautinėje studentų darbo grupėje diskutuotais klausimais tapo benamystės tema, pandemijos įtaka asmenų su regėjimo negalia integracijai, analizuota moterų padėtis gentinėje visuomenėje, jų socialinio identiteto problematika, iškelti pabėgėlių integracijos klausimai, analizuotas socialinio darbo suvokimo kontekstas Indijoje.

Turizmo studijų srities studentai gilinosi į lėtojo turizmo vystymo perspektyvas įvairiuose turistiniuose objektuose, vertintos galimybės įsitraukti į naujus šalies ir Europos turizmo kelius ir trasas, analizuotas nišinių turizmo sričių, tokių kaip gastronominis ar sveikatinimo turizmas, poreikis, jau esamų turistinių objektų patrauklumo didinimas arba naujų objektų įtraukimas į turistinius maršrutus, paliestas ir išmaniųjų technologijų, tokių kaip dirbtinis intelektas, pritaikymas turizmo sektoriuje.

Verslo studijų srities studentų pranešimuose dominavo įvairių finansinių paslaugų analizė (būsto paskolos, vartojimo kredito, automobilių lizingo ir kt.),

tirti ūkio sektoriaus, prekybos, verslo steigimo, vystymo Lietuvoje ir užsienyje aspektai, paliesta tvarumo tematika versle (inovacijų taikymas, poveikio aplinkai tyrimai).

Organizatorių vardu dėkojame visiems, kurie dalijosi turima patirtimi!

FOREWORD

This publication presents the International Student Conference “Theory and Practice: Student Insights” held remotely on 16 November 2023 at the Kolping Higher Education Institution.

“There is an inner satisfaction from the job well done, a pride in oneself and a respect from others that no one should lack and that every human being enjoys.” (Rev. Adolph Kolping).

During the student conferences at the Kolping Higher Education Institution, students share the outcomes of their research and project activities and the academic experience gained in Lithuania and abroad. For the fourth year in a row, the remote conference was attended by participants from Utena Higher Education Institution, Panevėžys Higher Education Institution, Kolping Higher Education Institution, St. Ignatius of Loyola College, Vytautas Magnus University, Kaunas University of Technology, Lithuanian University of Health Sciences, and guests from the Catholic University of Eichstätt-Ingolstadt (Germany), the University of Liepaja (Latvia), and Gandhigram Rural University (India) discussed contemporary perspectives and shared their experiences and insights.

The Student Conference working group of the social sciences studies focused on the specifics of social work professionals, including the psychological and occupational safety aspects of working with groups of people at risk, the assessment of workplace conditions, and the challenges of the pandemic. The problems of different social groups were analysed, for example, the challenges families face when raising children with cancer or other health issues (epilepsy, Down syndrome, etc.), as well as children with special needs. Social problems of women (the impact of violence on their psychological state and quality of life, the implications for motherhood), issues affecting children (e.g. the effect of parental divorce on their integration into society), and the possibility of improving the quality of life of older adults were discussed. The working groups also explored opportunities for the development of social work, such as canithery, shared various volunteering experiences, and highlighted the importance of NGO services in social work.

The issues discussed in the international student working group were homelessness, the impact of the pandemic on the integration of the visually impaired, the position of women in tribal societies and their social identity, refugee integration, and the context of perceptions of social work in India.

The students of tourism studies delved into the perspectives of slow tourism development in various tourist attractions, evaluated the possibilities of getting involved in new national and European tourist routes, analysed the need for niche areas of tourism, such as

gastronomic or wellness tourism, increasing the attractiveness of existing tourist attractions or adding new ones to the tourist itineraries, and also touched upon the application of intelligent technologies, such as artificial intelligence, in the tourism sector.

The presentations of the students in the field of business studies were dominated by the analysis of various financial services (housing loans, consumer credit, car leasing, etc.), the study of aspects of the economic sector, trade, business start-ups, business development in Lithuania and abroad, and the topic of sustainable business (the application of innovations, research on environmental impact).

The organisers thank everyone who shared their experiences during the conference!

TURINYS / CONTENTS

<i>SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJŲ SRITIES STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE</i> <i>STUDENT EXPERIENCES AND PERSPECTIVES IN THE FIELD OF SOCIAL SCIENCES IN CONTEMPORARY SOCIETY</i>	8
1. MONIKA GRIMALAUSKAITĖ BENAMYSTĖ: POŽIŪRIS IR STEREOTIPAI	8
2. ŽIVILĖ IGLIŠKYTĖ SU ONKOLOGINE LIGA SERGANČIŲ VAIKŲ ŠEIMOMIS DIRBANČIŲ SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ VEIKLOS YPATUMAI	22
3. RASA JAZAVITIENĖ PSICHOSOCIALINĖS PAGALBOS POREIKIS NEPALANKIAS VAIKYSTĖS PATIRTIS IŠGYVENUSIOMS MOTERIMS AUGINANT VAIKUS: TEORINĖ ANALIZĖ	28
4. KAMILĖ LATANAUSKAITĖ, KAROLINA MACKEVIČIŪTĖ ORTOPEDINIŲ TECHNINIŲ PRIEMONIŲ TAIKYMO GALIMYBĖS IR PERSPEKTYVOS LEMIANČIOS SENJORŲ GYVENIMO KOKYBĘ	35
5. GINTARĖ LITKINA VAIKŲ GLOBOS ĮSTAIGOSE DIRBANČIŲ SPECIALISTŲ PATIRTYS, DIRBANT SU SEKSUALINĮ IŠNAUDOJIMĄ PATYRUSIAIS VAIKAIS	41
6. DEIMANTĖ VASILIAUSKAITĖ EPILEPSIJOS POŽYMIAI IR ŠIA LIGA SERGANČIŲ ASMENŲ BEI JŲ ARTIMŲJŲ PATIRIAMŲ IŠŠŪKIAI	50
7. KAROLINA VITKAUSKAITĖ PRIEGLOBSČIO TEISĖ 1951 METŲ ŽENEVOS KONVENCIJOS KONTEKSTE	57
8. KAROLINA VITKUTĖ TĖVŲ, AUGINANČIŲ DAUNO SINDROMĄ TURINČIUS VAIKUS, PATIRIAMŲ IŠŠŪKIŲ IR SOCIALINĖS PAGALBOS POREIKIO TEORINĖ ANALIZĖ	63
<i>VERSLO BEI TURIZMO STUDIJŲ SRITIES STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE</i> <i>STUDENT EXPERIENCES AND PERSPECTIVES IN THE FIELD OF BUSINESS AND TOURISM IN CONTEMPORARY SOCIETY</i>	69
9. IEVA ANCEVIČIŪTĖ, KAMILĖ OLVIJA ČEKAUSKAITĖ, KAMILĖ VOLBERGAIČĖ VARTOJIMO KREDITO, BŪSTO PASKOLOS IR AUTOMOBILIŲ LIZINGO LYGINAMOJI ANALIZĖ TRIJUOSE LIETUVOS BANKUOSE	69
10. LETA BALEVIČIENĖ LIETUVOS PRISIJUNGIMO PRIE EUROPOS TARYBOS NAPOLEONO KULTŪROS KELIO	79

(DESTINATION NAPOLEON) GALIMYBĖS

11. BENAS BARTKEVIČIUS LIETUVOS GYVENTOJŲ MIGRACIJOS VERTINIMAS	90
12. RITA BARTKUTĖ-DĖDINIENĖ GASTROTURIZMO KONCEPTUALIZAVIMAS ZANAVYKIOJE ĮTRAUKIANT VYNO TURIZMO PLĖTROS VYSTYMĄSI KAIP VIENĄ IŠ LABIAUSIAI AUGANČIŲ SRIČŲ TURIZMO PASLAUGŲ SFEROJE	98
13. KAROLINA BINKEVIČIŪTĖ, DEIMANTĖ PEČKYTĖ, GINTARĖ VALENTUKONYTĖ TRIJŲ BANKŲ TEIKIAMŲ PASLAUGŲ „SWEDBANK“, „SEB“, ir „ŠIAULIŲ BANKAS“ PALYGINAMOJI ANALIZĖ	111
14. PAULINA BLOCKYTĖ LĖTOJO TURIZMO MODELIO SUKŪRIMAS KAUNO MARIŲ REGIONINIO PARKO ATVEJU	121
15. TAUTVYDAS BUJOKAS SKARULIŲ ŠV. ONOS BAŽNYČIOS VERTĖS NUSTATYMAS DĖL ĮTRAUKIMO Į LIETUVOS ŠV. JOKŪBO KELIĄ	131
16. IEVA DAMBRAUSKAITĖ, VIKTORIJA VAITKUTĖ, TEOFILĖ VARANAVIČIŪTĖ „REVOLUT“, „SEB“ IR „ŠIAULIŲ BANKO“ TEIKIAMŲ PASLAUGŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ	140
17. EDGARAS DAUKŠYS EKOLOGINIO ŪKININKAVIMO PLĖTROS GALIMYBĖS LIETUVOJE	151
18. ASTA GURSKAITĖ MSC – TVARAUS VERSLO KRYPTIS	158
19. TOMAS GUSTAITIS LIETUVOS UŽSIENIO PREKYBOS POKYČIAI IR PLĖTROS TENDENCIJOS	166
20. DOVILĖ JONELIŪKŠTĖ MIŠKO MAUDYNIŲ, KAIP SVEIKATINIMO TURIZMO, PATRAUKLUMAS LIETUVOS RINKOJE	175
21. ŽIVILĖ MATULEVIČIŪTĖ FORTIFIKACINIŲ KAUNO PASTATŲ KULTŪROS PAVELDO PROBLEMOS INTEGRUOJANT JUOS Į DAUGIAFUNKCINIŲ CENTRŲ VEIKLĄ	183
22. JOKŪBAS MEIŠTAS SKAITMENINIS CO ₂ PĖDSAKAS: KIEKYBINIS POPULIARIAUSIŲ LIETUVOS ELEKTRONINIŲ PARDUOTUVIŲ POVEIKIO APLINKAI TYRIMAS	190

23. JUDITA RADAVIČIENĖ „RASEINIŲ MAGDĖS“ PERSONAŽAS TURIZMO SKATINIMO KONTEKSTE	199
24. SANDRA SABALIAUSKIENĖ TURIZMO POTENCIALO DIDINIMO GALIMYBĖS PER ARCHITEKTŪRINIO IR SAKRALINIO PAVELDO VIETAS. TYTUVĖNŲ ATVEJIS	214
25. VIDA SLIVKA MILITARISTINIO TURIZMO TRASA, NUSTATANT XIX – XX a. pr. ISTORINIŲ ĮVYKIŲ SEKĄ KAUNO MIESTO ALEKSOTO SENIŪNIJOS, SENŪJŲ FREDOS KAPINIŲ IR KITŲ ARTILERIJOS KIEMO KARINIO PAVELDO OBJEKTŲ RIBOSE	222
26. KASPARAS ŠIDLAUSKAS INDIVIDUALIOS ĮMONĖS STEIGIMO LIETUVOJE IR LENKIJOJE YPATUMAI	233
27. ARMINAS ŠKĖRYS ŽALIOJO MIESTO PLĖTROS GALIMYBĖS: KAUNO MIESTO PAVYZDŽIU	241
28. PAULIUS URNAVIČIUS DIRBTINIO INTELEKTO PRITAIKOMUMAS TURIZMO INDUSTRIJOJE	248
29. MILDA VRUBLIAUSKAITĖ GASTRONOMINĖS EDUKACIJOS ĮVEDIMO Į RINKĄ GALIMYBIŲ NUSTATYMAS: „MIDAUS PASLAPTYS“ PAVYZDŽIU	259
30. UGNĖ ŽALENIKAITĖ ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ PROBLEMOS SPRENDIMAS LĖTOJO TURIZMO SKATINIME (VIŠAKIO RŪDOS KAIMO BENDRUOMENĖS ATVEJIS)	269
STUDENT EXPERIENCES IN THE INTERCULTURAL CONTEXT STUDENTŲ PATIRTYS TARPKULTŪRINIAME KONTEKSTE	278
31. ANNA HEINRICH REFUGEE AND INTEGRATION COUNSELLING IN GERMANY - CASE ANALYSIS WITH METHODOLOGICAL AND SCIENTIFIC FOCUS	278
32. IMNAYANGLA JAMIR STRUGGLE FOR EXISTENTIAL SPACE OF TRIBAL WOMEN STREET VENDORS IN KOHIMA, NAGALAND	289
33. V. SANTHANA KAMAZ, GOPIKA SIVAN THE PERCEPTION ON SOCIAL WORK PRACTICES IN INDIAN CONTEXT	303
34. GANGA P. SREENIVASAN SOCIAL IDENTITIES AND WELLBEING OF RURAL WOMEN WORKERS IN FIBRE CRAFTS, KERALA, INDIA	311

SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJŲ SRITIES STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE EXPERIENCES AND PERSPECTIVES OF STUDENTS IN THE FIELD OF SOCIAL SCIENCES IN CONTEMPORARY SOCIETY

BENAMYSTĖ: POŽIŪRIS IR STEREOTIPAI

MONIKA GRIMALAUSKAITĖ

Kolpingo kolegija

Vadovas – lekt. Vytautas Kirka

ANOTACIJA

Benamystė yra viena iš socialinių problemų, kurią supa įvairūs stereotipai ir stigmatizavimas iš aplinkos. Anot Kocai (2006) benamystė yra viena iš socialinės atskirties formų, į kurią patekęs žmogus atsiduria už pilietinės visuomenės ribų. Šios problemos aktualumą pabrėžia ne tik benamystę, kaip reiškinį tyrinėjantys mokslininkai, tačiau ir viešasis diskursas. Pasak Kocai (2008), žmogus tapdamas benamiu praranda savo vertingumo jausmą ir ateities tikslus – ambicijas. Atskirties reiškinį skatina visuomenės propaguojamų idėjų, vertybių, tradicijų, elgesio normų nesilaikymas ir benamystės gyvenimo būdo įsitvirtinimas. Materialinis nepriteklus, nepakankama galimybė naudotis pagrindinėmis socialinėmis teisėmis, ribotas dalyvavimas visuomenės socialiniame gyvenime, nepakankama kultūrinė integracija – tai keturios pagrindinės benamystės dimensijos, pagal Gijsber (2009). Anot Sadausko (2008), remiantis tyrimais dažniausiai benamiais tampa vyrai. To priežastimi jis įvardina priklausomybes. Vyrishkos lyties atstovai kur kas dažniau vartoja alkoholį ir kitas psichotropines medžiagas nei moterys. Visgi tyrimų, kurie atskleistų visuomenės požiūrį į benamystę išgyvenančius asmenis trūksta, tad šis tyrimas yra skirtas atskleisti visuomenės požiūrį į benamius asmenis bei išryškinti juos supančius stereotipus ir stigmas.

Raktažodžiai: *benamystė, benamystę išgyvenantys asmenys, benamiai asmenys, benamystės stereotipai.*

ĮVADAS

Temos aktualumas.

Benamystė, kaip reiškinys, nėra nauja. Ji nuo seniausių laikų egzistuoja visuomenėje. Tai tarsi visuomenės tamsioji pusė – šešėlinė pusė, mažai ištyrinėta, paslaptinga ir atšiauri plikiai visuomenės akiai. Į situaciją / gyvenimo būdą vadinamą – benamyste, nepatenkama per akimirką, nors tai yra laikui imlus procesas, kontrastas aiškiai pastebimas. Kaip Kocai (2006) teigia „benamystė – tai viena iš socialinės atskirties formų, į kurią patekę žmonės dažnai atsiduria už pilietinės visuomenės ribų“. Pakitusi kasdienybė, įpročiai, vertybės ir moralinės normos žmogų paverčia socialinės deprivacijos įkaitu. Įkaitu nuolatinio trūkumo. „Benamiai tai, asmenys, kurie neįstengia įsigyti arba išlaikyti nuosavo saugaus bei minimalius poreikius atitinkančio gyvenamojo būsto“ (Kanopienė ir Mikulionienė, 2004). Nors Kocai (2006) teigia, jog būstas yra vienas svarbiausių individo poreikių, šioje situacijoje būstas tampa ne saugumo, gerovės ar reprodukcijos užtikrinimu, o dideliu, sunkiai užpildomu trūkumu.

Kocai (2006) teigia: „kad benamystė yra polideterminuotas reiškinys, kuriam formuojantis sąveikauja įvairių priežasčių grupės“. Šios situacijos priežastingumas gali būti labai įvairaus spektro priklausomybės, socialinių santykių krizės, vidinių įsitikinimų nesuderinamumas su visuomenės propaguojamomis vertybėmis ir t.t. Benamystės priežastimi, kaip teigia Sadauskas (2008) gali būti daugelis atskirų arba multidimensinių veiksnių. Šio reiškinio tyrėjai išskiria mikrolygmenų ir makrolygmenų veiksnius. Šie veiksniai neretai yra susiję tiek su individualiomis žmogaus savybėmis tiek su bendraja visuomenės raida (Kocai, 2006).

Benamystę patiriantys / išgyvenantys asmenys dažnai patiria socialinę atskirtį, kuri daro neigiamą įtaką žmonių psichologinei ir fizinei būklei. Individualūs socialinės atskirties aprašymai parodo, kad ją lemia esminiai individo įsitikinimai bei išankstinės nuostatos (vidinės priežastys), o socialinė distancija palaikoma ksenofobijos ir atskirtį patiriančių grupių diskriminacijos forma, yra užkoduoja asmenybėje (Tereškinas ir Vilké, 2015). Socialinės atskirties metu žmogus praranda dalį gyvenimo formuotus ir puoselėtus santykius – lieka vienas. Kanopienės ir Mikulionienės (2006) tyrimas parodė, kad asmenys benamio tapimo metu praranda asmeninius socialinius ryšius, namus ir ankstesnę sąveiką su savo aplinka. Tai visiškas atitrūkimas nuo šeimos, giminaičių, draugų, kaimynų ir kitų socialinių ryšių.

Senuosius socialinius ryšius praradus, sunku kurti naujus. Viešasis diskursas / viešoji komunikacija ir informacijos šaltiniai kartais benamio paveikslą „piešia“ itin negailestingai. Tik nedaugelis pastebi šių žmonių gebėjimus, išvelgia galimybes jiems padėti ir ugdo visuomenės dėmesingumą. Tokiu būdu asmeniui priskiriama tam tikra nuvertinta tapatybė, dėl kurios yra patiriama diskriminacija (Link ir Phelan, 2001). Siekiant efektyviau suteikti šiems žmonėms pagalbą bei skatinti ugdyti teigiamą visuomenės požiūrį yra svarbu atlikti socialinius / sociologinius tyrimus susijusius su benamystę patiriančiais žmonėmis.

Probleminis klausimas – koks yra visuomenės požiūris ir stereotipai apie benamius žmones?

Tyrimo objektas – visuomenės požiūris į benamius žmones.

Tyrimo tikslas – atskleisti visuomenės požiūrį, nuostatas ir stereotipus apie benamius žmones.

Tyrimo uždaviniai:

1. Pateikti benamystės reiškinį ir priežastis.
2. Aptarti socialinės atskirties fenomeną.
3. Apibūdinti benamystės paveikslą viešajame diskurse.
4. Atskleisti visuomenės požiūrį į benamius asmenis.

Darbo rengimo metodai – mokslinės literatūros analizė, viešojo diskurso analizė, kiekybinis tyrimas.

BENAMYSTĖS REIŠKINYS

Benamystė – tai viena iš socialinės atskirties formų, į kurią patekę žmonės dažnai atsiduria už pilietinės visuomenės ribų (Kocai, 2006). Pilnavertiškai gyvenančius visuomenės narius ir benamius asmenis skiria vos vienas materialus skirtumas – būstas. Dauguma patogiai gyvenančių žmonių turi nuosavą būstą, nuomojamą butą ar socialinį būstą, o tuo tarpu benamiai asmenys neturi nuolatinės gyvenamosios vietos, jų namais tampa bet kuris apleistas pastatas arba laikinojo apgyvendinimo paslaugą teikiančių įstaigų nakvynės namai. Kanopienė ir Mikulionienė (2004) pateikia benamio apibrėžimą: „benamiai tai, asmenys, kurie neįstengia įsigyti arba išlaikyti nuosavo saugaus bei minimalius poreikius atitinkančio gyvenamojo būsto“. Gali atrodyti jog šie žmonės tik neturi namų ir juose esančių patogumų, bet neretai jie neturi kur kas daugiau – tapatybės. Dauguma šio reiškinio tyrinėtojų pastebi, kad, benamystę patiriančių asmenų skaičių nustatyti yra ganėtinai sunku, kadangi šie asmenys dažnai neturi jokio asmens tapatybę įrodančio dokumento. Tai sukelia trikdžius ne tik socialinių darbuotojų darbui, bet ir pačių benamių gyvenimui.

Kocai (2006) teigia: „Būstas – tai vienas svarbiausių individo poreikių. Jis apsaugo žmones nuo gamtos stichijų, leidžia jiems išsaugoti savo savastį, suteikia saugumo ir jaukumo jausmą, yra esminė šeimos reprodukcijos sąlyga“. Tai parodo, jog būstas žmogui nėra svarbus vien materialine prasme, tačiau ir dvasiškai, individas gali jausti smarkų prisirišimą bei saugumo ar nesaugumo jausmą.

Pasak Kocai (2008), žmogus tapdamas benamiu praranda savo vertingumo jausmą ir ateities tikslus – ambicijas. Individas pradeda atsisakyti ateities idėjos. Pradedama nesilaikyti visuomenės normų ir kultūrinių tradicijų. Asmuo praranda savikritiškumo jausmą ir nebepastebi savo paties laipsniškos degradacijos proceso. Atsiranda itin minimalistinis pasitenkinimo jausmas, kuris skatina patenkinti fizinius poreikius (Kocai, 2008). Laikui bėgant priprantama prie elgetavimo ir maisto bei vertingų daiktų paieškos konteineriuose. Socialinė atskirtis, kaip sąvoka yra neatsiejama nuo benamystės, tačiau jos priežastis pačiame reiškinyje. Atskirties reiškinį skatina visuomenės propaguojamų idėjų, vertybių, tradicijų, elgesio normų nesilaikymas ir benamystės gyvenimo būdo įsitvirtinimas. Kocai (2008) teigia: „benamystė, ypač ilgalaikė, sąlygoja žmonių vertybinių nuostatų skurdumą“. Dėl vertybinių nuostatų praradimo mažėja žmonių socialinis tinklas, atsiranda socialinių santykių atskirtis.

BENAMYSTĖS PRIEŽASTYS

Kocai (2006) teigia: „kad benamystė yra polideterminuotas reiškinys, kuriam formuojantis sąveikauja įvairių priežasčių grupės“. Tai reiškia, kad priežasčių, dėl kurių asmuo tapo benamiu, gali būti labai daug ir jos taipogi gali būti susijusios tarpusavyje. Šį reiškinį tyrinėjantys mokslininkai (Antonian, Borodin ir kt.), išskiria mikrolygmenų ir makrolygmenų veiksnius. Šie veiksniai neretai yra susiję tiek su individualiomis žmogaus savybėmis tiek su bendrąja visuomenės raida (Kocai, 2006). Analizuojant benamystės priežastis mikrolygmeniu, dėmesys atkreipiamas į asmenybės socializacijos procesus. Kocai (2006) teigia, kad žmogus per savo gyvenimą įsisavina daug ir įvairių socialinio elgesio formų, tarp jų ir asocialias. Tad atsiradus tam tikriems socializacijos sutrikimams, žmogus palaipsniui ima perimti asocialaus elgesio normas. Viso to pasekmė – socialinė degradacija. Analizuojant benamystės priežastis makrolygmeniu atsižvelgiama į ekonominę, politinę situaciją. Benamystės priežastimi, kaip teigia Sadauskas (2008) gali būti daugelis atskirų arba multidimensinių veiksnių. Tai gali būti ekonominės priežastys, kaip: didėjančios būstų kainos, mažėjančios algos. Politinės priežastys: finansinė krizė, maža socialinės parama. Prie tapimo benamiu proceso gali prisidėti ir įvairios teisinės priežastys, sveikatos sutrikimai, socialinių santykių nebuvimas, išorinė stigmatizacija, diskriminacija, įvairios priklausomybės ar net valstybės benamystės problemos apleidimas. Visgi yra teigiama, kad retais atvejais, benamystė pasirenkama savanoriškai. Kur kas dažniau ji yra tiesiog realus gyvenimo būdas, tačiau ne pasirinkimas.

Anot Sadausko (2008), remiantis tyrimais, dažniausiai benamiais tampa vyrai. To priežastimi jis įvardina priklausomybes. Vyriškos lyties atstovai kur kas dažniau vartoja alkoholį nei moterys. Visgi moterų priklausomybių neturėjimas, ne visada užveria duris į benamystę. Dažnai moteris tampa bename dėl namuose patiriamo smurto, priklausomybių psichotropinėms medžiagoms bei problemų auginant vaikus. Svarbu pažymėti, jog problemos gali būti kompleksinės, susijusios arba nesusijusios tarpusavyje. To pasekoje vertinama ar jų kilmė yra išorinė – kilusi iš artimos aplinkos, visuomenės, ar vidinė – asmens įsitikinimai, baimės, moralinės vertybės ir įpročiai. Tapimo benamiu procesą taip pat sąlygoja santykiai su kitais žmonėmis, jų nutrūkimas, nebuvimas, iširimas. Socialinis tinklas – dažno benamystę patiriančio asmens gyvenimo trūkumas ir dalinė esamos padėties priežastis.

BENAMIŲ ASMENŲ SOCIALINĖ ATSKIRTIS

Pasak Straaten ir kt. (2016), nors benamystės reiškinys yra neatsiejamas nuo socialinės atskirties, benamiai asmenys retai įtraukiami į socialinės atskirties tyrimus. Socialinės atskirties sąvoka žymi ne tik visuomenės susistruktūrizavimą, bet ir įvairialypę visuomenę, kas reiškia socialinių (priverstinių ir savanoriškų) tapatybių įvairovę arba skirtingus diskursus apie socialines grupes (Tereškinas ir Vilkė, 2015). Individualūs socialinės atskirties aprašymai parodo, kad socialinę atskirtį lemia esminiai individo įsitikinimai bei išankstinės nuostatos (vidinės priežastys),

o socialinė distancija palaikoma ksenofobijos ir atskirtų patiriančių grupių diskriminacijos forma, yra užkoduota asmenybėje (Tereškina ir Vilke, 2015).

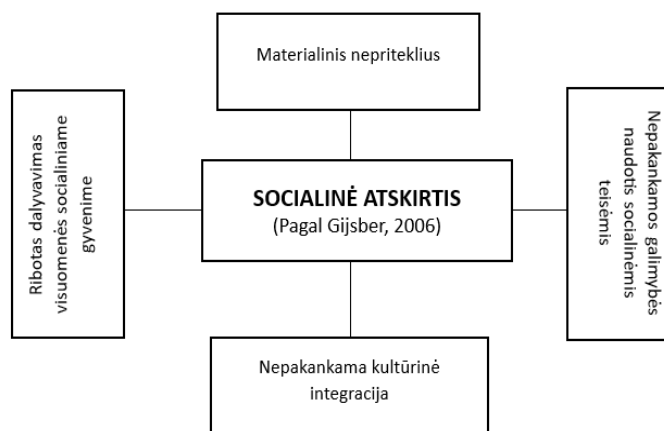
Socialinių ryšių praradimas

Vienas iš svarbiausių socialinės atskirties aspektų yra socialinių santykių atskirtis. Tai atitrūkimas nuo šeimos, giminaičių, draugų, kaimynų ir kitų socialinių ryšių. Tai galima įvardinti kaip, priklausymo didesnei bendruomenei bei savo reikšmingumo praradimą. Kanopienės ir Mikulionienės (2006) tyrimas parodė, kad asmenys benamystės tapimo metu prarado asmeninius socialinius ryšius, namus ir ankstesnę sąveiką su savo aplinka. Įprastai socialinėje erdvėje žmonių santykiai yra nulemti socialinių vaidmenų. Susitinka asmenys, kurių interesai ir moralinės normos yra panašios, jie riboja savo santykius su asmenimis, kurie nepriklauso jų interesų, vaidmenų grupei. Benamiai asmenys, savo socialinį tinklą kuria su kitais šalia esančiais benamiais, tačiau tuo pat metu silpnina buvusius ryšius su kitais asmenimis, nepriklausančiais benamių socialiniam ratui. Socialiniai ryšiai yra prarandami dėl įvairiausių priežasčių, tokių kaip: gyvenimo būdas, neįprastos moralinės normos ir vertybės, izoliacija, atsiskyrimas, nedalyvavimas visuomeninėse veiklose ir t.t.

Benamystę patiriantys asmenys itin dažnai yra neatpažįstami ir nepriskiriami gyvybingajai visuomenės grupei (Kanopienė ir Mikulionienė, 2006). Pripažinimo vyksmo metu, subjektai (pvz. benamiai asmenys) yra diskursyviai priskiriami tam tikrai grupei.

Socialinės atskirties dimensijos

Dažniausiai socialinė atskirtis yra vertinama pagal keturis rodiklius. Vadovaujantis Gijsber (2009), galima teigti, kad socialinė atskirtis susideda iš keturių dimensijų: materialinis nepriteklis, nepakankama galimybė naudotis pagrindinėmis socialinėmis teisėmis, ribotas dalyvavimas visuomenės socialiniame gyvenime, nepakankama kultūrinė integracija (žr. 1 pav.).

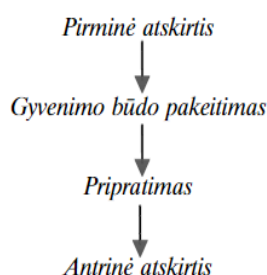
1 pav. **Socialinės atskirties dimensijos**
(sukurta autorės remiantis Gijsber, 2006)

Materialinio nepritekliaus dimensija apima įvairius trūkumus, atsiskleidžiančius kaip prekių ir paslaugų trūkumą dėl finansinių priežasčių (finansiniai įsiskolinimai ir t.t.). Antroji dimensija – nepakankama galimybė naudotis pagrindinėmis socialinėmis teisėmis, atsiskleidžia kaip sveikatos priežiūros paslaugų ir tinkamos gyvenamosios aplinkos trūkumas. Trečioji dimensija – ribotas dalyvavimas visuomenės socialiniame gyvenime reiškia, kad žmogus turi ribotus socialinius tinklus, palaiko silpnus ryšius su kitais žmonėmis arba jų visai nepalaiko. Ši dimensija atskleidžia žmogaus socialinį aktyvumą. Ketvirtoji dimensija – nepakankama kultūrinė integracija, parodo individo nesugebėjimą laikytis ir vadovautis tam tikromis bendruomenės normomis bei vertybėmis.

Šios keturios socialinės atskirties dimensijos, kurios buvo sukurtos visuomenei, yra tinkamos ir benamiams asmenims.

Socialinės atskirties etapai

Lenkų tyrinėtoja M. Oliwa- Ciesielska (2004; 33) teigia , kad socialinės atskirties procesas susideda iš keturių etapų (žr. 2 pav.).

2 pav. **Socialinės benamių atskirties procesas ir etapai**
(šaltinis: Kocai E., 2008, p. 108.)

Pirminis atskirties etapas paprastai pasižymi būsto ir šeimos praradimu. Svarbu pažymėti, jog namai tai ne tik materialinis žmogaus turtas. Tai ir atsiminimų ir tam tikros santvarkos, privilegijų bei teisių sąsaja. Kaip teigia Kocai (2008), namai leidžia žmogui išsaugoti savąją savastį, suteikia jaukumo ir saugumo jausmą. Būsto praradimas neabejotinai paveikia ir žmogaus fizinę ir psichologinę sveikatą.

Antrasis socialinės atskirties etapas yra gyvenimo būdo pasikeitimas (Kocai, 2008). Tai tarsi patekimas į visai individui nepažįstamą kasdienybę, buitį, naują situaciją. Šiame etape žmogus dažnai dar nėra pripratęs prie naujos aplinkos ir buities, jis nėra linkęs sutapatinti savęs su benamyste. Kitaip tariant, benamio sąvoka žmogui dar visiškai svetima, o smarkiai pakitusi situacija atrodo laikina. Individo dabarties nesuvokimas pasižymi šiais reiškiniais: laikinosios gyvenamosios vietos slėpimu, artimesniu bendravimu su benamiais, situacijos laikinumo tikėjimu.

Pasak Kocai (2008), išgyvenus antrąjį etapą, ateina trečiasis – pripratimas. Šiame etape žmogus jau yra pakankamai pripratęs prie benamio gyvenimo būdo, jis yra įsitraukęs į santykių su kitais benamiais, turi žinių apie išgyvenimą. Šiame etape taip pat pastebima, jog individas yra susitaikęs su benamio sąvoka ir identifikuoja save kaip benamį. Išgyvendamas šį etapą individas beveik neturi galimybių savarankiškai „išeiti“ iš esamos situacijos.

Ketvirtasis socialinės atskirties etapas – antrinė atskirtis. Šis atskirties etapas pasižymi daliniu arba visišku atitrūkimu nuo ryšio su visuomene ir joje veikiančių institucijų. Individas tarsi izoliuojasi. Paprastai šiame etape benamio asmens ateities planai, jėgos ir ambicijos yra susieti su laikino prieglobsčio poreikiu (Kocai, 2008). Toks žmogus gali pradėti gyventi pilnavertį gyvenimą, tačiau jam jau yra reikalinga psichoterapinė pagalba, dėl per laiką sumažėjusios reakcijos į jį supančią aplinką bei moralinių gyvenimo normų praradimo.

BENAMIŲ ASMENŲ STIGMANITIZACIJA

Pasak Kocai (2008), kiekviena socialinės rizikos grupė pasižymi savitais bruožais. Kitoks, tam tikras, gyvenimo būdas, elgsena ir bendravimo manieros, vertybės ir moralinės nuostatos. Taip pat tokie žmonės neretai turi ir asmenybinių sutrikimų. Apskritai socialinę stigmatizaciją galima paaiškinti kaip, asmeniui priskiriamą, tam tikrą, nuvertintą tapatybę, dėl kurios jis patiria diskriminaciją (Link ir Phelan, 2001).

Žmonės patiriantys stigmatizaciją iš aplinkos, dažnai yra linkę pasitraukti ir iš socialinės paramos šaltinių bei slėpti stigmatizuotą tapatybę. Jie patiria stresą, depresiją ir izoliaciją, taip pat jaučiasi praradę orumą. Benamystę išgyvenantys asmenys neretai pirmaisiais mėnesiais

nesikreipia pagalbos nei į socialinės paramos organizacijas nei į giminaičius ar draugus. Ateina aiškus visuomenės įvertinimo suvokimas ir tai vis labiau izoliuoja benamius asmenis nuo aplinkos. Stigma, kuri supa benamystę išgyvenančius asmenis tarsi dar labiau sustiprina jų nepasitikėjimą savimi. Atsiranda nerimas iš kurio kyla šie pagrindiniai klausimai: kaip šeima, draugai, kaimynai reaguos į žinią, kaip tie žmonės elgsis sužinoję tiesą ir t.t. Remiantis Rea (2021) atlikto tyrimo duomenimis, galim teigti, kad socialiai pažeidžiamų visuomenės grupių stigmatizavimas yra žalingas ir neigiamai veikia, individų priklausančių šioms grupėms, psichinę sveikatą.

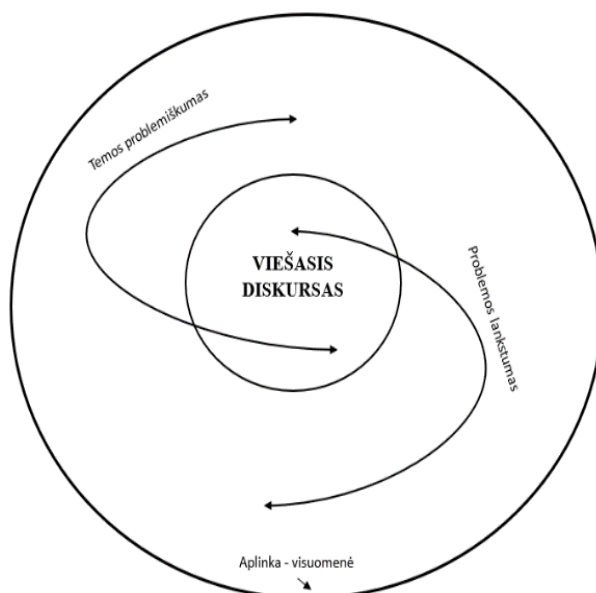
BENAMYSTĖS PAVEIKSLAS LIETUVOS VIEŠAJAME DISKURSE

Paramos benamiams asmenims skatinimas

Lietuvos žiniasklaidoje vyraujančią nuomonę apie benamystę išgyvenančius žmones veikiausiai galima dalinti į dvi aiškias sritis: rėmimo / aukojimo benamiams skatinimas ir situacijos problemiško / sudėtingo išvelgimas. Benamio asmens paveikslas viešajame diskurse neretai sutinkamas kaip itin netvarkingo, kupino blogų įpročių ir nenoro prisileisti pagalbos iš šalies, žmogaus. Tokį benamio paveikslą piešia kone kiekvienas žiniasklaidos portalas.

„Viena vertus, viešajame diskurse šie individai dažniausiai atpažįstami tik kaip tie, kurie nesugeba pasirūpinti savimi ir yra už „tikros“ visuomenės ribų; kita vertus, dažnas jų pats jaučiasi esąs kaltas dėl savo padėties ir nesugeba nei artikuliuoti, nei pateisinti savęs kaip žmogiško subjekto“ Tereškinas ir Vilkė (2015).

Visgi yra ir tokių internetinių šaltinių, kurie skatina padėti benamiams asmenims. Įprastai tokios įstaigos yra vienaip ar kitaip susijusios su krikščioniškais tikslais, tai tam tikros socialinės gerovės organizacijos palaikančios humaniškas ir dvasines vertybes. Lietuvoje tai: Raudonasis kryžius, Maltiečiai, Bernardinai, Lietuvos Caritas ir kt. Bernardinų bendruomenė savo tinklalapyje (2023) citavo popiežiaus Pranciškaus žodžius: „sutelkime dėmesį į jų priėmimą, į visų žmonių, kuriems to reikia, priėmimą. Priėmimo kultūrą, svetingumą, prieglobsčio, namų suteikimą, meilės siūlymą, žmogiškos šilumos dovanojimą“. Caritas tinklalapyje (2019) publikavo: „šiandien, spalio 10-ąją, minima Tarptautinė benamystės diena <...> šią dieną norime atkreipti dėmesį į benamystės problemą <...> neveiklumo šioje srityje negalime teisinti neva per mažu benamių asmenų skaičiumi. Benamystė yra kritinė, ekstremali situacija žmogaus gyvenime“.

3 pav. Viešojo diskurso formavimasis ir informacijos sklaida
(sukurta autorės, 2023)

Taip pat viešasis diskursas skatina visuomenę pažinti benamius asmenis ir tam tikra prasme kuria ryšį tarp visuomenės ir socialinę atskirtį patiriančių benamių. „15 min“ portalas (2018) pateikė straipsnį apie mokslininkę, kuri tyrė benamystę išgyvenančių asmenų kasdienybę. Dauguma yra gana pavargę nuo iškreipto, tipiškai neigiamo jų vaizdavimo viešojoje erdvėje (15 min.lt, 2018). Benamystę tyrinėjanti mokslininkė R. Indriliūnaitė (2015) „Kauno diena“ internetiniam portalui teigė: „turime nekintantį stereotipą, kad benamis – apšepęs, nešvarus, dvokiantis žmogus, tačiau tai – tik ledkalnio viršūnė <...> kai su benamiais daugiau pabendrauji, supranti, kad yra kitaip“. Teigiama ir neigiama informacija keliauja iš viešojo diskurso – žiniasklaidos į aplinką (visuomenę) ir iš aplinkos (visuomenės) atgal į viešąjį diskursą (žr. 3 pav.).

Benamystės problemškumas viešajame diskurse

Vienas populiariausių žiniasklaidos portalų Lietuvoje – „LRT“ (2023) rašė: „Klaipėda nesusitvarko su benamiais, jie visiškai užvaldė 1,7 mln. eurų kainavusią miesto aikštę“. Tokia straipsnio antraštė net tik skatina paspausti ant nuorodos, bet ir formuoja visuomenės nuomonę apie benamystę patiriančius asmenis.

Kaip „LRT“ portalas (2023) teigia, Lietuvoje daugėja skundų dėl benamių asmenų, dėl jų kasdienių įpročių, gyvenamosios vietos neturėjimo (tokiu atveju šie žmonės miega ant miesto suoliukų), dėl jų aplinkos šiukšlinimo ir apkritai gąsdinančios išvaizdos. Žiniasklaidoje pastebimas susierzinimas dėl benamių asmenų atsisakymo persikelti gyventi į laikinojo apgyvendinimo paslaugą teikiančias įstaigas.

TYRIMO METODOLOGIJA

Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą, buvo pasitelktas kiekybinis tyrimas „Visuomenės požiūris į benamystę išgyvenančius asmenis“. Tyrimas buvo atliktas 2023 metų rugsėjo – spalio mėnesiais, kuriam atlikti buvo pasirinkta internetinė anketa, kurią sudarė 14 (keturiolika) uždaru klausimų su teiginiais. Anketa buvo parengta lietuvių kalba. Tyrimas atliktas remiantis anonimiškumo (neatskleidžiant respondentų vardų ir pavardžių) ir laisvo pasirinkimo principu. Prieš tyrimo atlikimą respondentai buvo supažindinti su tyrimu, jo eiga ir jo duomenų (anketos atsakymų) panaudojimo moksliniais tikslais. Tyrime dalyvavo 61 (N =61) respondentas – tyrimo dalyvis. Tyrimo metu respondentai pateiktą tyrimo anketą pildė internetu. Anketa buvo pateikta naudojantis viešai prieinama apklausų sistema – „Apklausa.lt“. Gautiems duomenims susumuoti buvo naudojama matematinė analizė, kuri pasižymi duomenų vidurkio skaičiavimu. Duomenys buvo statiškai apdoroti Microsoft Office Excel 2019 programa, siekiant apžvelgti atskirus anketos klausimų teiginius. Tyrimo rezultatai buvo pavaizduoti grafiškai (juostinėmis diagramomis) ir išanalizuoti.

KIEKYBINIO TYRIMO EIGA

1 etapas (tyrimo planavimas). Siekiant gauti tikslingus ir vertingus tyrimo duomenis, buvo pasirenkamos tikslinės grupės – įvairaus amžiaus tyrimo dalyviai (nuo 18 metų iki 65 metų ir daugiau). Skirtingo amžiaus respondentų pasirinkimą lėmė ateities tyrimų atlikimo potencialas. Asmenys pasirinkti skirtingo išsilavinimo lygių: pradinio, vidurinio, aukštojo. Taip pat gaunantys skirtingo dydžio pajamas, bei gyvenantys skirtingo dydžio vietovėse: mieste, miestelyje, kaime.

2 etapas (anketos viešinimas). Anonimiškumo principu parengta anketa buvo pavišinti „Apklausa.lt“ internetiniame apklausų puslapyje bei jos nuoroda socialiniuose tinkluose, anotacijoje informuojant būsimus respondentus apie tyrimo eigą ir prasmę.

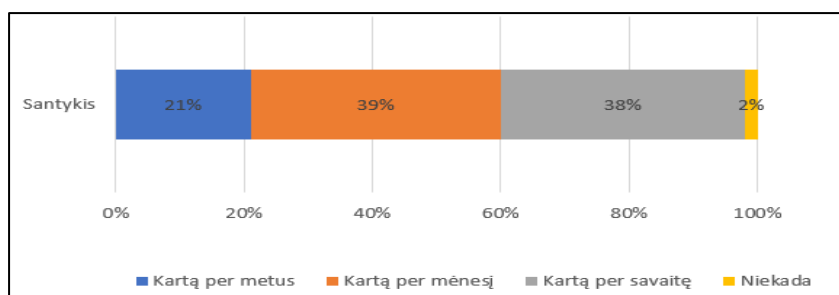
3 etapas (duomenų rinkimas). Nuo rugsėjo mėnesio iki spalio mėnesio buvo renkami ir fiksuojami tyrimo rezultatai.

4 etapas (duomenų matematinis apskaičiavimas, atskirų teiginių apdorojimas grafiškai). Gauti duomenys buvo suvesti į Microsoft Office Excel 2019 programą, sumuojami. Susumuoti duomenys vėliau buvo apdoroti grafiškai ir paversti į juostines diagramas. Respondentų atsakymai į kiekvieną teiginį suformuluoti atskiromis juostinėmis diagramomis.

TYRIMO ANALIZĖ

Šis tyrimas buvo atliktas siekiant atskleisti visuomenės požiūrį ir identifikuoti stereotipus apie benamystę išgyvenančius asmenis. Šiame straipsnyje pateikti tik išsiskyre kaip aktualūs tyrimo teiginiai. Tyrimų rezultatų pabaigoje atskleidžiamas visuomenės požiūris į benamius asmenis.

Tyrimo metu buvo pateiktas klausimas, kaip dažnai respondentai gatvėje pastebi benamius asmenis (žr. 5 pav.).

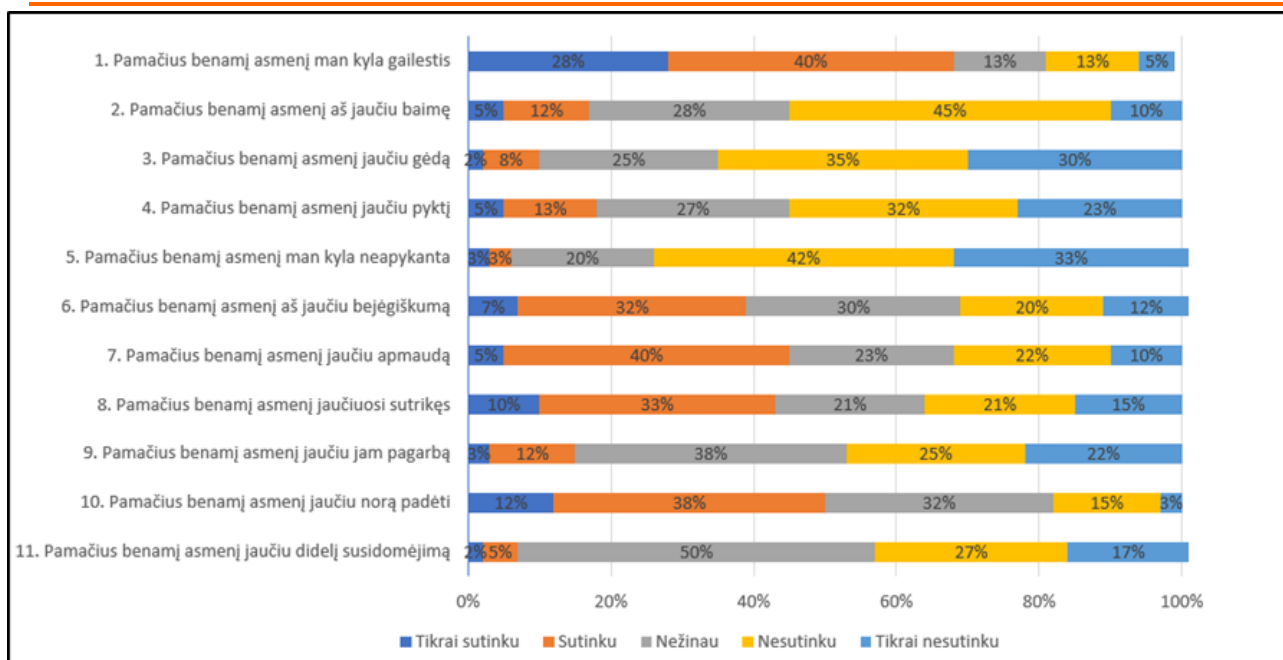
5 pav. Benamių asmenų pastebėjimo dažnumas

Analizuojant šio tyrimo klausimo duomenis, buvo pastebėta, kad net 39 proc. respondentų, bent kartą per mėnesį gatvėje pastebi benamį asmenį. Taip pat 38 proc. atsakiusių benamius asmenis pastebi bent kartą per savaitę. Visgi dalis respondentų (21 proc.) teigė benamius asmenis pastebintys tik kartą per metus. 2 proc. respondentų teigė niekada nesutinkantys benamių asmenų. Atsižvelgus į šio tyrimo klausimo rezultatus, galima teigti, kad didžioji dalis žmonių benamius asmenis pastebi bent kartą per metus ir dažniau (kartą per mėnesį ar kartą per savaitę).

Vienas aktualiausių tyrimo klausimų buvo – „kokie jausmai jums kyla pastebėjus benamį asmenį?“ (žr. 6 pav.). Tyrimas parodė, kad benamių asmenų stebėjimas gatvėse emociškai paveikia tyrimo dalyvius. Net 40 proc. respondentų teigė, kad pastebėjus benamį asmenį jie jaučia gailėstį. Tiek pat 40 proc. tyrimo dalyvių pažymėjo jaučiantys apmaudą, neteisybę. Kiek mažesnis skaičius atsakiusių (t. y. 38 proc.), išreiškė norą padėti benamiams asmenims. Visgi ne visiems tyrimo dalyviams yra „patogu“ matyti benamius asmenis, 33 proc. atsakiusių pažymėjo, kad pastebėję tokius asmenis, jaučiasi sutrikę. Kita dalis respondentų (32 proc.), jaučia bejėgiškumo jausmą. Net 5 proc. respondentų teigė, jog pastebėję benamius asmenis, jaučia baimę. Tiek pat tyrimo dalyvių (t. y. 5 proc.), teigė jaučiantys pyktį.

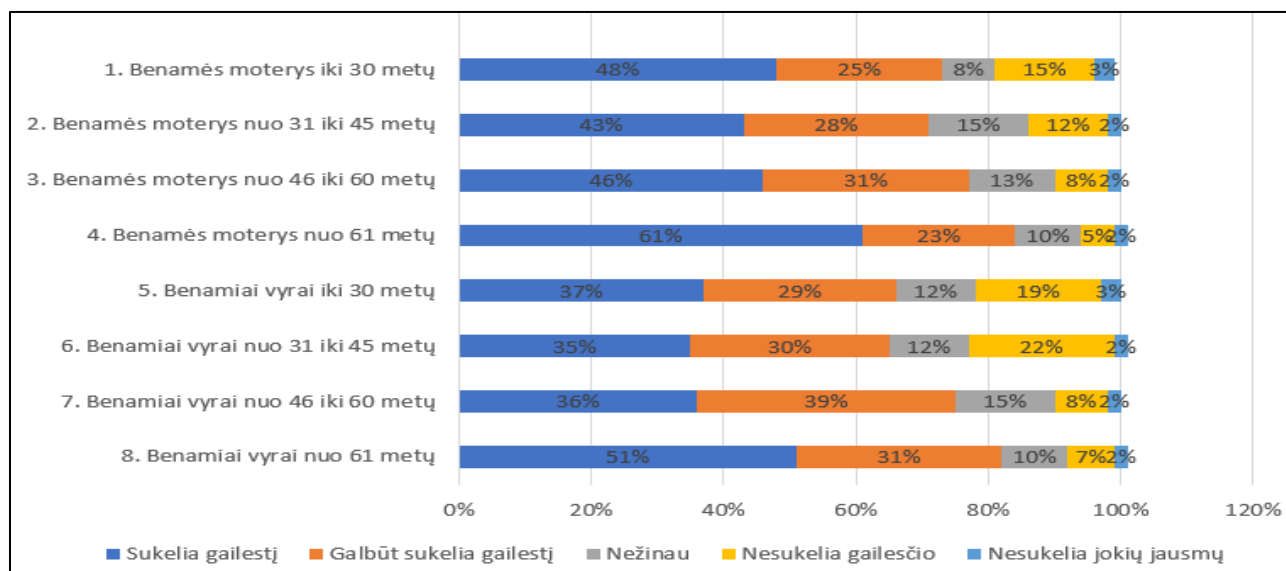
Atlikus šio tyrimo klausimo analizę (žr. 6 pav.), galima teigti, kad benamių asmenų stebėjimas gyvenime sukuria jausmų sumaištį žmogaus viduje. Nors didžioji dalis žmonių jaučia tokius jausmus kaip: apmaudas, gailėstis, noras padėti, kita dalis jų jaučiasi pikti arba visai negali suvokti savo jausmų, kontakto su benamiu asmeniu metu.

Tyrimo metu buvo aiškinamasi, kaip kinta respondentų požiūris į benamius asmenis atsižvelgiant į jų lytį ir amžių (žr. 7 pav.). Tyrimas atskleidė, kad benamių asmenų amžius ir lytis turi įtakos respondentų požiūriui. Požiūrio pokyčiai buvo vertinami pagal jausmą – gailėstį, kuris neretai ir daro įtaką pagalbos benamiams asmenims procesui bei jų rėmimui finansiškai, maistu ar drabužiais.

6 pav. Jausmų įvairovė kontakto su benamiu asmeniu metu

Tyrimo metu atsiskleidė, jog benamės moterys, kurioms yra nuo 46 metų iki 61 metų, sukelia didžiausią gailestį, net 61 proc. respondentų sutiko su teiginiu „benamės moterys nuo 46 iki 60 metų“. Kita dalis tyrimo dalyvių teigė, jog jiems labiausiai gaila benamių vyrų, kuriems yra 61 metai ir daugiau. Kiek mažiau atsakiusiųjų (t. y. 48 proc.) teigė, jog labiausiai gailestį sukelia benamystę patiriančios moterys iki 30 metų amžiaus. Net 46 proc. tyrimo dalyvių teigė, kad gailestį sukelia benamės moterys nuo 46 metų iki 60 metų. Taip pat 43 proc. respondentų pažymėjo, jog benamės moterys nuo 31 metų iki 45 metų taip pat sukelia gailestį.

7 pav. Benamių asmenų lyties ir amžiaus įtaka respondentų požiūriui į benamius

Tyrimo metu atsiskleidė, jog benamės moterys, kurioms yra nuo 46 metų iki 61 metų, sukelia didžiausią gailestį, net 61 proc. respondentų sutiko su teiginiu „benamės moterys nuo 46 iki 60 metų“. Kita dalis tyrimo dalyvių teigė, jog jiems labiausiai gaila benamių vyrų, kuriems yra 61 metai ir daugiau. Kiek mažiau atsakiusiųjų (t. y. 48 proc.) teigė, jog labiausiai jiems gailestį sukelia benamystę patiriančios moterys iki 30 metų amžiaus. Net 46 proc. tyrimo dalyvių teigė, kad

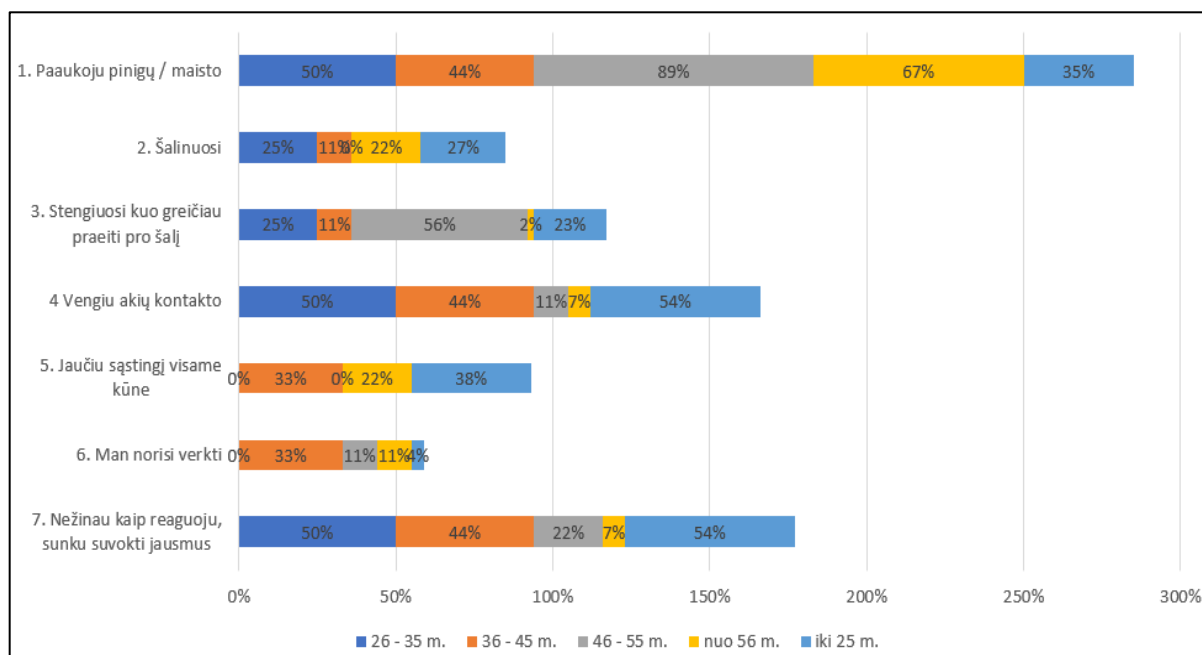

gailestį sukelia benamės moterys nuo 46 metų iki 60 metų. Taip pat 43 proc. respondentų pažymėjo, jog benamės moterys nuo 31 metų iki 45 metų taip pat sukelia gailestį.

Tyrimo metu pastebėta, kad benamiai vyrai mažiau sukelia gailestį respondentams, galbūt ji sukelia arba jo visai nesukelia. Benamiai vyrai iki 30 metų sukėlė gailestį tik 37 proc. respondentų, 29 proc. pažymėjo kaip „galbūt sukelia gailestį“, o 19 proc. atsakiusiųjų teigė, visai nejaučiantys gailėsčio tokio amžiaus benamystę patiriantiems vyrams. Visgi 12 proc. respondentų teigė nežinantys ar vyrai iki 30 metų patiriantys benamystę, jiems sukelia gailestį. Maždaug 2 proc. respondentų pažymėjo, kad benamių amžius ir lytis nedaro įtakos jų požiūriui.

Remiantis šio tyrimo klausimo rezultatais, galima teigti, kad tyrimo dalyviai daugiau ar mažiau gailestį jaučia visiems benamiams. Tačiau labiausiai respondentai gailestį išreiškė vyresnio amžiaus benamiams asmenims, kurių amžius svyruoja nuo 46 metų iki 61 metų ir daugiau. Tikėtina, jog tokie asmenys išoriškai atrodo labiau pažeidžiami, nei jaunesni benamiai asmenys, kuriems yra apie 30 metų.

Tyrimo metu buvo klausama, kaip jie reaguoja į benamius asmenis praeidami pro šalį ar būdami šalia jų (žr. 8 pav.). Šis klausimas tyrimo eigoje buvo susietas su respondentų amžiumi.

8 pav. Skirtingo amžiaus grupių respondentų reakcija į benamius asmenis

Tyrimo analizė parodė, kad asmenys iki 25 metų sutikę benamį, dažnai patiria jausmų antplūdį, jaučia sumišimą (50 proc.) ir poreikį pasišalinti iš esamos vietos. Net 50 proc. atsakiusiųjų, amžiaus kriterijuje iki 25 metų, teigia jaučiantys poreikį padėti benamiams asmenims (paaukoti pinigų ar maisto). Tačiau pastebėta, jog poreikis padėti gali būti susijęs su baimės, nejaukumo jausmu, kadangi 50 proc. asmenų iki 25 metų pažymėjo vengiantys akių kontakto su benamiais asmenimis. 23 proc. respondentų priklausančių amžiaus grupei iki 25 metų, teigė, kad sutikę benamį asmenį stengiasi kuo greičiau praeiti pro šalį arba šalintis iš esamos vietos (25 proc.).

Šio tyrimo klausimo analizė taip pat parodė, kad respondentai priklausantys 36 – 45 metų amžiaus grupei, sutikę benamį asmenį jaučiasi sumišę (44 proc.), vengia akių kontakto (44 proc.). 33 proc. šiai amžiaus grupei priklausančių respondentų pažymėjo, kad tokiu atveju jie jaučia sąstingį visame kūne (33 proc.) ir nori verkti (33 proc.). 22 proc. šiai amžiaus grupei priklausančių tyrimo dalyvių teigė, jaučiantys poreikį pasišalinti (11 proc.) iš esamos vietos arba kuo greičiau praeiti šalia esantį benamį asmenį (11 proc.).

Miestelio gyventojai (respondentai) labiausiai atsikleidė kaip rėmėjai pinigais (13 proc.). Net 5 proc. jų pažymėjo, kad remia benamius asmenis drabužiais ir 3 proc. remia maistu. Visgi net 7 proc. miestelyje gyvenančių respondentų visai neriame benamių asmenų.

Kaime gyvenantys tyrimo dalyviai pažymėjo, jog daugiausiai benamius žmones remia pinigais (11 proc.), taip pat net 8 proc. respondentų teigė remiantys drabužiais ir 3 proc. remiantys maistu. 8 proc. kaimo vietovėse gyvenančių tyrimo dalyvių visai neriame benamių asmenų, tačiau svarbu paminėti, kad tam daro įtaką mažesnis benamių skaičius ar pastebėjimas kaime.

Šis tyrimo klausimas atskleidė, kad labiausiai žmonės yra linkę padėti benamiams asmenims finansiškai (54 proc.), taip pat ne maža dalis net 34 proc. respondentų atsižvelgia į benamių fiziologinius poreikius ir remia šiuos žmones drabužiais bei maistu (14 proc.). Visgi 8 proc. respondentų benamių neremia.

Apibendrinant atlikto tyrimo rezultatus galima teigti, kad prie visuomenės nuomonės formavimo apie benamius asmenis, smarkiai prisideda viešasis diskursas ir jo kuriamas turinys. Visuomenėje vyraujantys stereotipai ir tam tikras požiūris dažnai papildo benamystės problemiško temą. Tyrimas atskleidė, jog benamiai žmonės dažnai yra atskiriami nuo likusios visuomenės dalies. Dauguma žmonių vengia padėti šiems asmenims, dėl išorinių priežasčių nepatrauklių akiai, tokių kaip: nešvara, netvarka, blogi įpročiai, tačiau pastebima, kad tik maža dalis visuomenės geba žvelgti giliau į priežastis ir pasekmės atsiradimo laiką. Žmogaus amžius taip pat sąlygoja požiūrį į benamius asmenis, tai atsiskleidžia emociniame kontekste. Jaunesni žmonės neretai vengia benamystės veido, tuo tarpu vyresni pasilieka prie neutralios nuomonės ir veikia pagal situaciją. Tyrimo metu išsiaiškinta, kad visuomenė jaučia didesnę gailystę ir norą padėti vyresnio amžiaus benamiams asmenims (nuo 46 metų iki 61 metų ir daugiau), tai gali turėti sąsajų su „močiutės“ ir „senelio“ vaidmenimis šeimoje bei vizualiai matoma bejėgiškumo, pažeidžiamumo dėl amžiaus įtakos, išraiška.

IŠVADOS

1. Benamystė – tai viena iš socialinės atskirties formų. Ji glaudžiai susijusi tiek su vidiniais įsitikinimais, moralinėmis normomis bei vertybėmis, tiek su politinėmis bei ekonominėmis priežastimis. Benamystę išgyvenantys asmenys neturi ne tik būsto, kuris garantuoja saugumą, bet ir tapatybės. Benamystės atsiradimą gali sąlygoti skirtingos arba tarpusavyje susijusios priežastys. Dažniausiai benamystės priežastimi tampa žalingi įpročiai, tokie kaip perteklinis alkoholio ar narkotinių medžiagų vartojimas. Taip pat kaip benamystę sąlygojantis veiksnys gali būti asmeninės vidinės priežastys tokios kaip, įvairūs įsitikinimai, stigmatizavimas, moralinės normos ir vertybės. Ekonominė padėtis šalyje taip pat gali šiam reiškiniui daryti įtaką: finansinė krizė, mažos pajamos, karinė padėtis.

2. Socialinė atskirtis dažniausiai pasireiškia, kai asmuo atsisako visuomenės propaguojamų vertybių ir moralinių normų. Prie šio pokyčio dažnai prisideda tam tikras diskriminavimas bei stigmatizavimas iš aplinkos dėl vertybių išsiskyrimo.

3. Viešajame diskurse benamystė dažnai išryškinama kaip problema, parodomas jos kenkimas viešajai tvarkai, išryškinama visuomenės ir benamių asmenų vertybių priešprieša. Visą viešąjį diskursą galima dalinti į dvi dalis: paramos benamiams asmenims skatinimas ir benamystės problemiškas. Šie du skirtingi požiūriai susikuria aplinkoje – visuomenėje ir iš jos keliauja į viešąjį diskursą, o iš jo vėl grįžta, taip yra formuojama visuomenės nuomonė.

4. Tyrimas atskleidė, kad benamiai dažnai yra atskiriami nuo likusios visuomenės dalies, dauguma žmonių vengia padėti šiems asmenims, dėl išorinių priežasčių nepatrauklių akiai, tokių kaip: nešvara, netvarka, blogi įpročiai, tačiau pastebima, kad tik maža dalis visuomenės geba žvelgti giliau ir suprasti benamystės priežastis. Išsiaiškinta, kad žmogaus amžius sąlygoja požiūrį į benamius asmenis, tai labiausiai atsiskleidžia emociniame kontekste. Jaunesni žmonės neretai vengia susidurti su benamiais, tuo tarpu vyresni pasilieka prie neutralios nuomonės ir veikia pagal situaciją. Tyrimas parodė, kad visuomenė jaučia didesnę gailystę ir norą padėti vyresnio amžiaus

benamiams asmenims (nuo 46 metų iki 61 metų ir daugiau), tai gali turėti sąsajų su išoriškai matomu bejėgiškumu bei pažeidžiamumu dėl amžiaus įtakos.

LITERATŪRA

1. 15 min. lt. (2018-08-31). Benamių kasdienybę tyrusi mokslininkė: buvo sunku suvokti, kodėl su tokiu šviesiu žmogumi susitinkame gatvėje. [žiūrėta: 2023-11-03]. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/benamiu-kasdienybe-tyrusi-mokslininke-buvo-sunku-suvokti-kodel-su-tokiu-sviesiu-zmogumi-susitinkame-gatveje-56-1022242>.
2. Horsell, C., C. (2015). Homelessness and social exclusion: a founcauldian perspective for social workers. *Social Work/Maatskaplike Werk Vol, 57*, 4; Issue 5. Doi:<http://dx.doi.org/10.15270/52-2-970>.
3. Ivanauskienė, V., ir Gončiarova, N. (2017). Socialinių paslaugų benamiams įgyvendinimas Lietuvoje: benamių vyrų patirtys, *Tiltai*, 1, 45-60. ISSN 1392-3137.
4. Jehoel-Gijsbers, G., & Vrooman, C. (2007). Explaining social exclusion: A theoretical model tested in the Netherlands. *International Journal of Sociology and Social Policy*. doi:10.1108/01443330110789411.
5. Kanopienė, ir V., Mikulionienė, S. (2004). Lietuvos benamiai: elgsena ir nuostatos. *Mokslo darbai. Socialinis darbas*, 3 (1), 64-71.
6. Kavaliauskienė, ir J., Prascieniūtė, S. (2012). Asmenų, neturinčių nuolatinės gyvenamos vietos, socialinė atskirtis. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*, 75-79.
7. Kocai, E. (2006). Benamystė kaip socialinis reiškinys. *Filosofija. Sociologija*, 2, 53-62.
8. Kocai, E. (2008). Socialinė benamių atskirtis ir jos formavimasis. *Sociologija. Mintis ir veiksmas. Kultūros sociologija*, 105-116. ISSN 1392-3358.
9. Link, G., B., Elmer, L., S., Neese-Tod, S., Asmussen, S., Jo C., P. (2001). The Consequences of Stigma for the Self-Esteem of People With Mental Illnesses. *Psychiatric services*. Vol. 52, 12. [žiūrėta: 2023-10-15]. Prieiga per internetą: <https://ps.psychiatryonline.org/doi/epdf/10.1176/appi.ps.52.12.1621>.
10. Mikėnė, S. (2018). Moterų benamystė: priežastys, įtaka sveikatai, išgyvenimo strategijos ir benamėms teikiamos socialinės pagalbos formos. *Informacijos mokslai*, 106-120. ISSN 1392-0561.
11. Narkūnas, V. (2023-06-08). Benamystė Lietuvoje: sudaužyti jaunų žmonių likimai, valstybės atsainumas ir kritiniai 6 mėnesiai, po kurių gatvė – jau namai. LRT. [žiūrėta: 2023011-08]. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1986417/benamyste-lietuvoje-sudauzyti-jaunu-zmoniu-likimai-valstybes-atsainumas-ir-kritiniai-6-menesiai-po-kuriu-gatve-jau-namai>.
12. Oliwa-Ciesielska, M. 2004. Piętno nieprzyzypiania. Poznań: Uniwersytet im. A. Mickiewicza.
13. Platūkytė, D., (2021-12-23). Gyvenimas gatvėje: kai kuriems tai gyvenimo būdas, bet būna ir stebuklo istorijų. LRT. [žiūrėta: 2023-11-05]. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1539339/gyvenimas-gatveje-kai-kuriems-tai-gyvenimo-budas-bet-buna-ir-stebuklo-istoriju>.
14. Rea, J. (2021). Social relationships, stigma, and wellbeing through experiences of homelessness in the United Kingdom. *Social issues. Social relationships, stigma, and wellbeing*. 9:465–493. DOI: 10.1111/josi.12572.
15. Sadauskas, J. (2008). Benamiai, kaip socialinės atskirties grupė. *Mokslo darbai. Socialinis darbas*, 7 (1), 127-135.
16. Sen, A. (2000). Social Exclusion: Concept, Application, and Scrutiny: 14. Žiūrėta: [2023-11-01]. Internetinė nuoroda: http://www.adb.org/Documents/Books/Social_Exclusion/.
17. Tereškinas, A., ir Bučaitė-Vilkė, J. (2015). *Socialinė atskirtis ir geras gyvenimas Lietuvoje*. Kaunas: Versus Aureus [žiūrėta: 2023-10-15]. Prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/06f14ac3-ab37-4399-85e1-1f963c73c002/conten>.
18. Van Straaten, B., Rodenburg, G., Van der Laan, J., Boersma, S., N., Wolf, J., R., L., M., Van de Mheen, D. (2018). Changes in Social Exclusion indicators and psychological distress among homeless people over a 2.5-year period. *Crossmark. Soc Indic Res* (2018) 135:291–311 <https://doi.org/10.1007/s11205-016-1486-z>.

HOMELESSNESS: ATTITUDES AND STEREOTYPES

MONIKA GRIMALAUSKAITĖ

Kolping Higher Education Institution

Advisor – lecturer Vytautas Kirka

SUMMARY

Homelessness is one of the social problems that is surrounded by various stereotypes and stigma from the environment. According to Kocai (2006), homelessness is a form of social exclusion that places people outside civil society. The urgency of this problem is not only highlighted by scholars studying homelessness as a phenomenon, but also by the public discourse. According to Kocai (2008), becoming homeless means losing one's sense of worth and one's ambitions for the future. The phenomenon of exclusion is fostered by the failure to adhere to the ideas, values, traditions and behavioural norms promoted by society and by the entrenchment of a homeless lifestyle. Material deprivation, lack of access to basic social rights, limited participation in the social life of the community, and lack of cultural integration are the four main dimensions of homelessness according to Gijsber (2009). According to Sadauskas (2008), research shows that men are the most likely to become homeless. He identifies addictions as a reason for this. Men are much more likely to use alcohol and other psychotropic substances than women. However, there is a lack of research on the attitudes of the public towards people experiencing homelessness, so this study aims to shed light on the attitudes of the public towards people experiencing homelessness and the stereotypes and stigmas surrounding them.

Keywords: homelessness, homeless people, stereotypes of homelessness.

SU ONKOLOGINE LIGA SERGANČIŲ VAIKŲ ŠEIMOMIS DIRBANČIŲ SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ VEIKLOS YPATUMAI

ŽIVILĖ IGLIŠKYTĖ

Kolpingo kolegija

Konsultantė (dėstytoja) – doc. dr. Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė

ANOTACIJA

Onkologinę ligą sukelia piktybiniai navikai organizme, kurie gali paveikti skirtingas kūno dalis. Ši liga gali turėti įvairių formų ir stadijų bei reikalauti specialaus gydymo ir priežiūros. Socialinio darbuotojo vaidmuo onkologijos skyriuje yra labai svarbus. Jis dirba su pacientais ir jų šeimomis ir stengiasi padėti įveikti iššūkius bei rasti sprendimus. Nors socialinis darbuotojas yra visada pasiruošęs padėti pacientui ir jo šeimai, tačiau ir pats susiduria su emociniais išgyvenimais. Šiame straipsnyje pristatoma onkologinės ligos samprata ir gydymo būdai, apibūdinami socialinių darbuotojų, dirbančių vaikų onkologijos skyriuje, veiklos aspektai. Straipsnis parengtas analizuojant mokslinę literatūrą.

Raktiniai žodžiai: onkologinės ligos, gydymas, socialinė pagalba, socialinis darbas.

ĮVADAS

Onkologinės ligos – viena opiausių ir svarbiausių visuomenės sveikatos problemų visame pasaulyje, ypač kalbant apie vaikų piktybines ligas (Kuskienė ir Liukutė, 2018). Kiekvienais metais sergamumas piktybinėmis ligomis didėja. Pasak Demidenko ir Kondratavičienės (2022, p. 90), kurios remiasi Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) duomenimis (2021), „kasmet vėžiu susergera 400 000 vaikų ir paauglių nuo 0 iki 18 metų. Bendroje onkologinių ligų struktūroje vaikų vėžys sudaro mažiau nei 1 proc. visų onkologinių ligų, tačiau apžvelgiant Lietuvos vaikų vėžio sergamumo atvejus, matoma, kad tai yra aktuali problema“.

Vaikų vėžio diagnozė ir gydymas šeimoms kelia itin didelį stresą ir gąsdina tiek pačią šeimą, tiek vaiką. Vaikui susirgus onkologine liga, visa šeima susiduria su įvairiais sunkumais: fiziniais, psichoemociniais, socialiniais, materialiniais, kurie stipriai pakeičia socialinį gyvenimą (Demidenko ir Kondratavičienė, 2022). Tokiu atveju šeimai padėti gali ir socialinis darbuotojas, kuris teikia pagalbą ir socialines paslaugas su onkologine liga sergantiems vaikams ir jų šeimoms.

Anot Wilde ir kt. (2018), į pacientą, kuris serga onkologine liga, orientuota priežiūra reikalauja labai daug dėmesio tiek kiekybės, tiek gyvenimo kokybės atžvilgiu. Todėl didelis dėmesys skiriamas onkologine liga sergančio paciento orientuotiems vaidmenims. Socialiniai darbuotojai, kurie dirba onkologijos skyriuje, teikia socialinę pagalbą, kad padėtų ir patenkintų pacientų priežiūros poreikius. Kaip teigia Skubiejūtė ir Petružytė (2016, p. 36), „nors socialiniai darbuotojai, dirbantys su onkologiniais ligoniais ir jų šeimomis patiria didelį stresą, tačiau tuo pačiu metu jaučia ir didelį pasitenkinimą darbu, kai pasiekia sėkmingų rezultatų“.

Straipsnio tikslas - apibūdinti su onkologine liga sergančių vaikų šeimomis dirbančių socialinių darbuotojų veiklos ypatumus.

Straipsnio uždaviniai:

1. Pateikti onkologinės ligos sampratą ir gydymo būdus.
2. Apibūdinti socialinių darbuotojų veiklą vaikų onkologijos skyriuje.

Rengiant straipsnį buvo pasitelkta mokslinės literatūros analizė bei panašia tema atliktų tyrimų apžvalga.

ONKOLOGINĖS LIGOS SAMPRATA IR JOS GALIMI GYDYMO BŪDAI

Onkologinės ligos apibrėžimas žinomas jau nuo seno. Seniausiuose Egipto ir Indijos rašytiniuose šaltiniuose minimos onkologinės ligos. Hipokratas senovės Graikijos gydytojas pirmasis aprašė vėžio simptomus. V a. prieš Kristų Hipokratas šią ligą pavadino „vėžiu“, kuomet pastebėjo išplitusio krūties vėžio panašumą į vėžio žnyplę. Tai parodė, kad ši liga yra labai

pavojinga ir reikalauja išsamaus gydymo proceso. Nors ši liga yra žinoma nuo seno, tačiau iki dabar jos išlieka vienos iš pagrindinių mirties priežasčių.

Pagal sveikatos mokymo ir ligų prevencijos centrą (2019), onkologinė liga (vėžys) apibūdinama kaip lėtinė liga, kurią sukelia pakitusių (piktybinių) ląstelių dariniai. Šios ląstelės gali neribotai daugintis, peraugti į gretimus audinius, taip pat metastazuoti į kitas organizmo vietas.

Onkologinėmis ligomis dažniausiai serga vyresnio amžiaus žmonės, tačiau serga ir vaikai. Vaikų onkologinės ligos yra savitos ir skiriasi nuo suaugusiųjų - vėžinių susirgimų prognoze, paplitimu ir kilme. Dažniausiai vaikų susirgimų priežastys yra nežinomos, nustatyta, jog labai mažai vaikų vėžio atvejų sukelia gyvenimo būdo ar aplinkos veiksniai. Vaikų vėžio dažniausiai išvengti negalima, tačiau dauguma atvejų yra išgydomi, taikant mišrius gydymo metodus. Taigi, vėžio gydymas yra skirstomas į:

- *Pirminis gydymas.* Šio gydymo tikslas yra visiškai pašalinti vėžines ląsteles ir visiškai sunaikinti vėžinį darinį. Dažniausiai pirminiam gydymui yra atliekama chirurginė operacija, nors bet kuris gydymo būdas gali būti naudojamas kaip pirminis gydymas.
- *Adjuvantinis gydymas.* Šio gydymo tikslas yra sunaikinti likusias vėžines ląsteles po pirminio gydymo, taip sustabdant vėžio atsinaujinimą.
- *Paliatyvus gydymas.* Šio gydymo tikslas yra chirurgijos, radiacija, chemoterapijos ar hormonų terapijos pagalba numalšinti nemalonius pojūčius ir simptomus arba sumažinti šalutinį poveikį pirminio gydymo metu. Šio gydymo metu vaistai gali padėti valdyti skausmo ir dusulio simptomus.

Kaip teigia Grassi ir kt. (2020), onkologinės ligos gydymas sukelia didelius pokyčius socialinėje ir psichologinėje srityje. Išskiriamos onkologinėmis ligomis susirgusiųjų reakcijos į kiekvieno vėžio stadijoje esančius įvairius fizinius ir psichologinius paciento būklės ypatumus bei problemas (Eimutienė, 2013):

1. *Pirmojoje vėžio stadijoje* pacientas identifikuoja nerimą, baimę ir įtampą keliančius simptomus. Šiuo laikotarpiu pacientui atliekami įvairūs tyrimai, diagnostinės procedūros, pacientas motyvuotas laikytis gydytojų nurodymų.
2. *Antrojoje vėžio stadijoje* nustatoma diagnozė ir apibrėžiamas vėžio tipas. Priklausomai nuo vėžio patologijos suvokimo, individualiai gali pasireikšti emocinis distresas ar problemos suvokimas ir neišvengiamų gydymo priemonių pasirinkimas.
3. *Trečioje vėžio stadijoje* išryškėja paciento elgesys ir pasitelkiama pagalbinė terapija, individualių pozityvių jausmų išraiška, padedanti aktyviai dalyvauti kovoje su liga ar jausti beviltiškumo ar pasmerkimo patirtį.
4. *Ketvirtojoje vėžio stadijoje* individualiai nusistovi elgesys, liga gali pereiti į remisijos būklę. Šiuo laikotarpiu jaučiamas netikrumas dėl tikimybės, kad liga pasikartos ateityje. Šioje, paskutinėje klinikinėje vėžio stadijoje, individualiai jaučiamas pažeidžiamumas ir netikrumas dėl ateities planų ar jaučiamas pasitikėjimas ir optimizmas keičiant ateities planus.

Nepaisant to, kad ligos patirtys gali būti išties labai sunkios, pacientai gali patirti ir auginančius pokyčius, susijusius su onkologine liga (Tanyi ir kt., 2020).

Kaip ir kiekvienas žmogus, taip ir kiekvienas onkologinis susirgimas yra unikalus, vienam pacientui tinkamo gydymo pritaikymas ne visada galimas kitam, sergančiam tokiu pačiu onkologiniu susirgimu. Onkologinėms ligoms gydyti taikomi įvairūs metodai. POLA (2013) išskiria vienus dažniausių:

- *Chirurgija.* Tai labiausiai veiksmingas ir rekomenduojamas gydymo būdas. Operacijos metu pašalinamas vėžinis darinys arba didžiausia įmanoma vėžinio darinio dalis.
- *Chemoterapija.* Jos metu pacientui yra skiriami vaistai, kurie žudo vėžines ląsteles.
- *Radioterapija (spindulinė terapija).* Šis gydymo būdas panaudoja didelės energijos jonizuojančius spindulius vėžio ląstelėms nužudyti.

- *Hormonų terapija.* Šis gydymas trukdo vėžio ląstelėms gauti joms reikalingų hormonų. Pašalinus šiuos hormonus iš kūno arba blokuojant jų poveikį galima sustabdyti vėžinių ląstelių dauginimąsi.
- *Imunoterapija.* Gydymo metodas, kurio metu kovai su vėžiu panaudojama kūno imuninė sistema. Imunoterapija padeda paciento imuninei sistemai pamatyti vėžines ląsteles ir pradėti jas naikinti.
- *Fotosensibilizuota navikų terapija.* Šis gydymo būdas taikomas gydant kaip kurių rūšių navikus. Naudojant reikiamo ilgio bangos šviesas galima inicijuoti ląstelių žūtį.

Apibendrinant galima teigti, kad atsižvelgus į įvairius paciento faktorius: amžių, bendrą sveikatos būklę, vėžio tipą ir stadiją, yra taikomas atitinkamas gydymas ir priemonės. Tačiau reiktų nepamiršti ir to, kad kiekvieno paciento onkologinis susirgimas yra unikalus. Taigi, vienam pacientui tinkamo gydymo pritaikymas ne visada galimas kitam, sergančiam tokiu pačiu onkologiniu susirgimu.

SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ VEIKLA VAIKŲ ONKOLOGIJOS SKYRIUJE

Socialinis darbuotojas gydymo skyriuje užima labai svarbų vaidmenį viso paciento gydymo procese. Visi vaikų susirgimo atvejai yra labai unikalūs, tai priklauso nuo jų stadijos, gydymo eigos ir, žinoma, nuo diagnozės. Socialinis darbuotojas, teikdamas pagalbą vaikų onkologijos skyriuje, privalo nuolatos būti pasirengęs padėti tiek pacientui, tiek jo šeimai, nes ligos eiga gali nuolat kisti.

Sverker ir kt. (2017) teigia, kad socialinio darbo sveikatos priežiūros srities tikslas yra užkirsti kelią neigiamoms psichosocialinėms ligų pasekmėms ir jas sumažinti, skatinti ir mokyti pacientus naudotis savo ištekliais. Socialinis darbas yra susijęs su pagalba žmonėms, ieškant naujų strategijų, kaip įveikti sunkumus, susijusius su pacientų ligomis. Socialinis darbas sveikatos priežiūros srityje atliekamas bendradarbiaujant su įstaigose dirbančiais medicinos specialistais, gydantiems pacientus, kuriems reikalinga socialinio darbuotojo pagalba (Blom ir kt., 2014).

Kaip teigia Kondratavičienė (2022, p. 23), „socialinis darbuotojas, dirbantis vaikų onkologijos skyriuose, turi daug veiklų: suteikti pagalbą, praveisti mokymus, atstovauti vaiką ir jo šeimą, konsultuoti, padėti šeimoms spręsti kasdienes iššūkius, susijusius su vėžio diagnoze ir jo gydymu“. Tad matomos pagrindinės socialinio darbuotojo funkcijos: pagalbos teikimas, atstovavimas, konsultavimas, informacijos suteikimas, mokymas spręsti kasdienes iššūkius.

Remiantis Sveikatos priežiūros įstaigų socialinių darbuotojų veiklos sveikatos priežiūros įstaigų nuostatais (1999, nauja redakcija 2019) nurodoma, kad „sveikatos priežiūros įstaigų socialinio darbuotojo veikla apima socialinių paslaugų teikimą pacientams (jų artimiesiems)“ (2 punktas). Taip pat, remiantis tuo pačiu įstatymu teikiamų socialinių paslaugų, atliekant asmens sveikatos priežiūrą, tikslas – užtikrinti pacientų darbingo amžiaus ir pagyvenusių žmonių, neįgaliųjų, vaikų, rizikos grupėms priklausančių asmenų – socialinį saugumą ir reabilitaciją. Kažukauskienės (2020) teigimu, gyvenimo kokybė, kuri yra siejama su sveikata, yra ta dalis, kuriai įtaką daro sveikatos priežiūra.

Vaikystė asocijuojasi su pačia gyvenimo pradžia ir gražiausiomis akimirkomis, o onkologinės ligos su skausmu ir netgi mirtimi. Nesuprantama ir neteisinga, kad šie du dalykai kartais atsiduria vienoje vietoje. Kiti žmonės apie tai net nesusimąsto, o socialiniams darbuotojams, dirbantiems onkologijos srityje, tampa kasdienybe (Skubiejūtė ir Petružytė, 2016).

Dirbdami tokioje srityje, socialiniai darbuotojai patiria nemažai sunkumų. Ostadhashemi ir kt. (2019) atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad socialiniai darbuotojai, dirbantys vaikų onkologijos skyriuje, susiduria su dideliu stresu darbe ir dažnai perdega. Kavaliauskienė ir Balčiūnaitė (2014) teigia, jog profesinis perdegimas patiriamas dėl emocinio išsekimo, esant neigiamam, ciniškam, abejingam kliento požiūriui į specialistą, esant motyvacijos stokai ar jaučiant kompetencijų trūkumą bei esant netinkamoms darbo sąlygoms. Kaip teigia Dirgelienė (2013), socialiniams darbuotojams nerimą ir stresą sukelia nuolatinis konfrontavimas su sudėtingais egzistencinės

patirties ir žmogaus problemų sprendimais. Socialiniams darbuotojams, dirbantiems su onkologine liga sergančių vaikų šeimomis, gali kilti problemų patiriant iššūkius darbe.

Apibendrinant galima teigti, kad socialinio darbuotojo, dirbančio vaikų onkologijos skyriuje, veikla yra labai svarbi. Jų užduotis yra teikti emocinę ir praktinę paramą vaikams ir jų šeimoms, padėti spręsti kylančias socialines problemas, teikti informaciją apie paslaugas ir finansinę paramą bei bendradarbiauti su kitais specialistais siekiant užtikrinti geriausią pacientų gerovę. Visgi ir patys socialiniai darbuotojai, dirbantys su onkologine liga sergančių vaikų šeimomis, susiduria su iššūkiais, stresu ir perdegimu, kadangi skausmingi išgyvenimai ir mirtys tampa jų kasdienybe.

IŠVADOS

1. Onkologinė liga apibūdinama kaip lėtinė liga, kurią sukelia pakitusių ląstelių dariniai. Vaikų onkologinės ligos yra savitos ir skiriasi nuo suaugusiųjų. Kiekvienas susirgimas yra unikalus ir kiekvienam pacientui yra priskiriamas atitinkamas gydymas ir priemonės. Dažniausiai taikoma chirurgija, chemoterapija, radioterapija (spindulinė terapija), hormonų terapija, imunoterapija ir fotosensibilizuota navikų terapija.
2. Socialinio darbuotojo vaidmuo vaikų onkologijos skyriuje yra labai svarbus. Socialiniai darbuotojai, dirbdami onkologijos skyriuje, padeda pacientams ir jų šeimoms įveikti sunkumus. Jų tikslas yra, kad pacientai ir jų šeimos gautų reikiamą pagalbą. Socialinis darbuotojas vaikui ir šeimos nariams suteikia reikiamą informaciją, konsultuoja, atstovauja, moko, padeda spręsti kasdienes iššūkius, kylančius dėl vaiko ligos, nukreipia reikiamiems ištekliams gauti. Nors socialiniai darbuotojai yra visada pasiruošę padėti ir suteikti pagalbą, kartais patys patiria sunkumus ir iššūkius savo darbo veikloje, kadangi skausmingi išgyvenimai ir netgi mirtys tampa jų kasdienybe.

LITERATŪRA

1. Blom, B., Lalos, A., Moren, S., & Olsson, M. (2014). *Social work in health and medical care; Terms of content and challenges*. Stockholm: Nature and Culture.
2. Demidenko, V., ir Kondratavičienė, V. (2022). Šeimos, kurioje vaikas serga onkologine liga, patiriami sunkumai. *Visuomenės sveikata*, 7, 90-98. <https://doi.org/10.35988/sm.hs.2022.253>
3. Eimutienė, N. (2013). *Sergančių onkologine liga asmenų ligos suvokimo sąsajos su gyvenimo prasme ir ligos įveikimo strategijomis. Magistro darbas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
4. Grassi, L. (2020). Psychiatric and psychosocial implications in cancer care: the agenda of psycho-oncology. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 29(e89), 1-3. DOI:10.1017/S2045796019000829
5. Kavaliauskienė, V., ir Balčiūnaitė, R. (2014). Profesinis perdegimas ir jo raiška socialinio darbo profesionalizacijos kontekste. *Tiltai*, 4, 17 – 35.
6. Kažukauskienė, N. (2020). *Nuo ko priklauso mūsų gyvenimo kokybė?* [žiūrėta 2023-11-02]. Prieiga per internetą: <https://www.atviraklaipeda.lt/2020/10/08/nuo-ko-priklauso-musu-gyvenimo-kokybe/>
7. Kondratavičienė, V. (2022). *Socialinio darbuotojo psichosocialinė pagalba šeimai susirgus vaikui onkologine liga. Magistro baigiamasis darbas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
8. Kuskienė, M., ir Liukutė, B. (2018). Tėvų, slaugančių onkohematologinėmis ligomis sergančius vaikus, bendravimo poreikiai. *Slauga. Mokslas ir praktika*, 4(256), 1-7.
9. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl sveikatos priežiūros įstaigų socialinių darbuotojų veiklos sveikatos priežiūros įstaigose nuostatų patvirtinimo“, 1999 m. spalio 6 d. Nr. 432/77, nauja redakcija 2019-12-01 Nr. V-1065/A1-529, 2019-09-16, paskelbta TAR 2019-09-18, i. k. 2019-14728. Prieiga per internetą: <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.88042/LSyJYuNpQH?jfwid=-uwm4cjm5c>

10. Ostadhashemi, L., Arshi, M., Khalvati, M., Eghlima, M. & Khankeh, HR. (2019). Social Workers in Pediatric Oncology: A Qualitative Study in Iranian Context. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention*, 20(6), 1871-1877. doi:10.31557/APJCP.2019.20.6.1871
11. Pagalbos onkologiniams ligoniams asociacija POLA. (2013). *Gydymo metodai*. Kaunas.
12. Skubiejūtė, G., ir Petružytė D. (2016). Darbas su onkologinėmis ligomis sergančiais vaikais ir jų šeimomis: socialinę pagalbą teikiančių darbuotojų patirtys. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 17(1), 1-20. <http://dx.doi.org/10.7220/2029-5820.17.1.2>.
13. Sveikatos mokymo ir ligų prevencijos centras. (2019). *Pasaulinė kovos su vėžiu diena. Kurkime ateitį be vėžio. Laikas veikti – dabar*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2023-11-03.]. Prieiga per internetą: <http://www.smlpc.lt/index.php?sid=95&tid=5958>.
14. Sverker, A., Östlund, G., Börjeson, M., Hägerström, M., & Gåfvels, C. (2017). The Importance of Social Work in Healthcare for Individuals with Rheumatoid Arthritis. *Quality in Primary Care* 25(3), 138–47.
15. Tanyi, Z., Mirnics, Z., Ferenczi, A., Smohai, M., Mészáros, V., Kovács, D., & Kövi, Z. (2020). Cancer as a Source of Posttraumatic Growth: A Brief Review. *Medicina Academica Mostariensia*, 8(1-2), 3-13.
16. Wilde, M., Walton, S., L., Knapik, G., & Brigden, M. (2018). Oncology social work services in the community oncology setting the Jack Ady Cancer Centre experience. *Feature*, 17(1), 12-17.

SPECIFIC FEATURES OF THE WORK OF SOCIAL WORKERS WORKING WITH FAMILIES OF CHILDREN WITH ONCOLOGICAL DISEASE

ŽIVILĖ IGLIŠKYTĖ

Kolping Higher Education Institution

Advisor – assoc. prof. dr. Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė

ANNOTATION

Oncological disease is caused by malignant tumours in the body that can affect different parts of the body. The disease can take different forms and stages and requires specific treatment and care. The role of the social worker in the oncology ward is very important. He or she works with patients and their families to help them overcome challenges and find solutions. Although the social worker is always there to help the patient and their family, the social worker is also dealing with emotional experiences. This article introduces the concept of oncological disease and treatment modalities, and describes aspects of the work of social workers working in paediatric oncology. The article is based on an analysis of the scientific literature.

Keywords: *oncological diseases, treatment, social assistance, social work.*

PSICHOSOCIALĖS PAGALBOS POREIKIS NEPALANKIAS VAIKYSTĖS PATIRTIS IŠGYVENUSIOMS MOTERIMS AUGINANT VAIKUS: TEORINĖ ANALIZĖ

RASA JAZAVITIENĖ

Kolpingo kolegija

Konsultantė – doc. dr. Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė

ANOTACIJA

Nepalankios vaikystės patirtys - tai įvairūs traumuojantys ir / ar nuolatinį stresą keliantys įvykiai, patirti vaikystėje. Šiame straipsnyje nagrinėjama aktuali, bet dar mažai Lietuvoje tyrinėta tema apie moteris, kurios yra patyrusios nepalankią vaikystę, atskleidžiant, koks vaikystėje patirtų nepalankių išgyvenimų poveikis jaučiamas joms auginant savo vaikus bei koks yra psichosocialinės pagalbos poreikis šioms moterims. Darbe pateikiama nepalankių vaikystės patirčių fenomeno teorinė analizė, nagrinėjama psichosocialinės pagalbos svarba bei teikimo būdai nepalankių vaikystės patirtų išgyvenusioms motinoms. Mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad ši tema yra itin aktuali Lietuvoje ir jei moterims, patyrusioms nepalankią vaikystę ir auginančioms savo vaikus, būtų laiku suteikta psichosocialinė pagalba, tai ženkliai sumažintų joms kylančias socialines ir emocines problemas bei pagerintų jų pozityvaus vaikų auginimo ir auklėjimo įgūdžius.

Raktiniai žodžiai: nepalankios vaikystės patirtys, psichosocialinė pagalba.

ĮVADAS

Nepalankią vaikystės patirtį išgyvenusių moterų psichosocialinės pagalbos poreikis nėra plačiai tyrinėtas Lietuvoje. Sąvoka „nepalanki vaikystės patirtis“ dar nėra plačiai nagrinėjama Lietuvoje. Todėl verta atlikti empirinius tyrimus, siekiant atskleisti, koks psichosocialinės pagalbos poreikis yra reikalingas mamoms, patyrusioms nepalankią vaikystę. Nagrinėjant šią temą, svarbu atskleisti, kokia pagalba jau yra teikiama, kas ją teikia pirminiame ir antriniame šių moterų socialiniame tinkle ir kokios psichosocialinės pagalbos joms trūksta.

Nepalanki vaikystės patirtis (angl. *Adverse Childhood Experience, ACE*) – tai yra traumuojantys įvykiai (ankstyvoje) vaikystėje, kurie daro didelę įtaką sveikatai ir gerovei, pvz., žodinė, psichinė, seksualinė ir fizinė prievarta arba augimas aplinkoje, kurioje yra smurtas ar piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis (Piontek ir kt., 2020).

Pirmasis tyrimas apie nepalankias vaikystės patirtis buvo atliktas 1998 m. JAV Ligų kontrolės ir sveikatos vertinimo centre. Atliktas tyrimas parodė, kad neigiamos vaikystės patirtys gali būti prastos gyvenimo kokybės, įvairiausių ligų ar net ankstyvosios mirties priežastimi (Felitti ir kt., 1998).

Gervinskaitė – Paulaitienė ir kt. (2017) atliko Lietuvoje tyrimą, kurio rezultatai atskleidė, kad beveik ketvirtadalis jaunesniųjų paauglių nurodė, jog patiria nepalankią vaikystę. Stimburytės (2020) tyrimo metu paaiškėjo, kad mergaitės, patyrusios bent keturias neigiamas vaikystės patirtis, turi didesnę tikimybę susidurti su sunkumais vyresniame amžiuje (serga depresija, turi suicidinių minčių). Pasak Racine ir kt. (2021), nepalanki vaikystės patirtis sukelia riziką motinų psichikos sveikatai. Hardcastle, Ford ir Bellis (2022) atliktas tyrimas atskleidė, kad moterys, išgyvenusios nepalankias vaikystės patirtis, dažniau patiria priešlaikinį gimdymą. Racine ir kt. (2021) teigia, kad į traumą orientuoti metodai, taip pat didesnė psichikos sveikatos priežiūra nėštumo metu ir po jos gali padėti kompensuoti santykinę nepalankių vaikystės patirčių riziką motinų psichikos sveikatai.

Iš aptartų tyrimų analizės galima daryti išvadą, kad moterys, patyrusios nepalankią vaikystę, susiduria su sunkumais auginant savo vaikus, o tai rodo, kad psichosocialinės pagalbos poreikis yra ypač didelis. Visgi pastebima, kad tokių tyrimų, ypač Lietuvoje, trūksta.

Straipsnio tikslas – apibūdinti psichosocialinės pagalbos poreikį nepalankią vaikystės patirtį išgyvenusioms moterims auginant vaikus.

Straipsnio uždaviniai:

1. Pateikti nepalankios vaikystės sampratą.
2. Aptarti nepalankių vaikystės patirčių pasekmes.
3. Atskleisti psichosocialinės pagalbos svarbą nepalankias vaikystės patirtis išgyvenusioms moterims.

Rengiant straipsnį, pasitelkta mokslinių šaltinių analizė, atlikta empirinių tyrimų apžvalga.

NEPALANKIŲ VAIKYSTĖS PATIRČIŲ SAMPRATA

Anot Piontek ir kt. (2020), nepalankios vaikystės patirtys – tai traumuojanči patirtis, išgyventa per pirmuosius 18 gyvenimo metų ir apimanti emocinę prievartą (grasinimus, įžeidinėjimus, žeminimus), fizinę prievartą (fizinis smurtas, mušimas), seksualinę prievartą (seksualiniai santykiai be sutikimo) ir nepalankius įvykius šeimoje (pvz., tėvų mirtis, skyrybos arba patalpinimas į globos įstaigą, piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis, artimųjų sirgimas psichikos liga, finansinės problemos). Collender ir kt. (2023) patvirtina, jog nepalankios vaikystės patirtys - tai fizinė ir emocinė nepriežiūra, tėvų / vaikų piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis, tėvų skyrybos, šeimos narių įkalinimas, psichikos ligos šeimoje, fizinė, emocinė ir seksualinė prievarta. Pasak Shengyu ir kt. (2023), nepalankios vaikystės patirtys apima įvairias trauminių ar stresinių įvykių formas, įvykusias ankstyvaisiais gyvenimo metais. Nepalankios vaikystės patirtys gali svyruoti nuo netinkamo elgesio dėl nepriežiūros ir prievartos iki namuose matomos ir patiriamos nesaugios aplinkos, pavyzdžiui, kai vaikai tampa smurto šeimoje liudininkais. Anot Ginaitytės (2015), patyrus emocinę ir psichologinę traumą, atsiranda bejėgiškumo ir pažeidžiamumo jausmas, ir tokie išgyvenimai verčia jaustis sukrėstam.

Stimburytė (2020) teigia, kad netinkamas vaikų elgesys, auklėjimo spragos – tai labai didelė visuomeninė problema visame pasaulyje. Patvirtinta, kad maždaug du trečdaliai vaikų ir paauglių yra patyrę bent vieną trauminį įvykį, dėl šių priežasčių kyla didelė rizika ateityje patirti ilgalaikes pasekmes, pavyzdžiui, gali vystytis polinkis į depresiją, atsirasti nerimo sutrikimai, žema savigarba, priklausomybės. „Pripažįstama, kad vaikystės aplinka yra esminė sąlyga visapusiškai vaiko brandai. Tuo tarpu žalojanti vaikystės aplinka palieka neigiamą poveikį visam žmogaus gyvenimui“ (Tamutienė ir kt., 2020, p. 21). Pasak Walker ir Sizenore (2020), ilgai besitęsiantys stresoriai gali sukelti reikšmingų pokyčių ir turėti pasekmių psichinei ir fizinei sveikatai. Pastebima, kas vaikystėje patirtos traumos yra glaudžiai susijusios su negebėjimu pilnai dirbti (dar vadinama - profesinis neįgalumas). Pasak Schickedanz (2018), dėl tėvų patirtos nepalankios vaikystės patirties atsiranda didelė rizika perduoti traumuojančius išgyvenimus ir jų pasekmes iš kartos į kartą.

Apibendrinant galima teigti, jog nepalanki vaikystės patirtis apima daugybę galimai traumuojančių įvykių, patirtų vaikystėje ir darančių neigiamą įtaką tolimesnei vaiko raidai.

NEPALANKIŲ VAIKYSTĖS PATIRČIŲ PASEKMĖS

Boullier ir Blair (2017) teigia, kad nepalanki vaikystės patirtis gali turėti įtakos besivystančioms vaiko smegenims, imuninei ir endokrininei sistemoms. Dėl didelio artimoje aplinkoje patiriamo streso ir jo daromo žalingo poveikio vaikų sveikatai, kognityvinei ir psichosocialinei raidai, šie vaikai ateityje gali pasižymėti delinkventiniu elgesiu, pradėti rūkyti ar vartoti psichoaktyvias medžiagas ankstyvame amžiuje. Tokiems vaikams suaugus, jie patiria didesnę riziką susirgti įvairiomis ligomis, įskaitant vėžį, širdies, kraujagyslių, kepenų ir plaučių ligas. Anot Ginaitytės (2015), vaikystėje patiriamas lėtinis stresas sukelia nervų, endokrininės ir imuninės sistemos pokyčius, dėl kurių sutrinka pažintinis, socialinis ir emocinis funkcionavimas.

Pasak Cheong ir kt. (2017), jaunos moterys, vaikystėje patyrusios smurtą, vėliau turi didesnę riziką susirgti depresija nuo lengvo streso nei moterys, kurios nepatyrė traumuojančių patirčių

vaikystėje. Moterys, patyrusios prievartą vaikystėje, į psichosocialinį stresą reaguoja daug greičiau, padidėja kortizolio kiekis ir suaktyvėja širdies ritmas. Anot Zhang ir kt. (2021), motinos depresija dar ankstyvame jų vaikų amžiuje daro įtaką smegenų struktūrai ir jų funkcionalumui. Motinos depresija yra susijusi su mažųjų sensomotorinės žievės struktūrine morfologija nuo 6 iki 18 metų amžiaus.

Ginaitytė (2017) teigia, jei vaikystėje patiriamos traumos nėra gydomos, tai visi išgyvenimai ir baimės persikelia į suaugusiojo gyvenimą. Kiekvieno žmogaus patirtis skirtinga, nuo jos priklauso, kokį poveikį ateityje paliks vaikystės išgyvenimai, nes didelę įtaką dar turi ir tai, ar patirta trauma buvo pasikartojanti, ar vienkartinė, ar patirta trauma buvo iš artimos aplinkos, šeimoje, ar iš išorės. Sun ir kt. (2017) atlikus tyrimą, paaiškėjo, kad motinų, kurios patyrė nepalankią vaikystės patirtį, vaikai turi didelę riziką patirti raidos sutrikimus. Anot Zhang ir kt. (2021), iš atliktų raidos ir psichopatologijos tyrimų matyti, kad nepalanki motinos patirtis vaikystėje, tokia kaip seksualinė prievarta, emocinis ar fizinis smurtas ir / ar aplaidumas turi ilgalaikį poveikį tiek jų pačių, tiek jų vaikų emociniam, kognityviniam vystymuisi ir didina psichopatologijos riziką. Pasak Račkauskienės (2018), dar vaikystėje ir paauglystėje įvykus nesėkmingai socializacijai ar iš biologinės šeimos perėmus netinkamą tėvų elgesio modelį - visa tai daro neigiamą poveikį asmens savarankiškumui ir sukurtos šeimos gyvenimui.

Piontek ir kt. (2020) teigia, kad nepalankios vaikystės patirtys, pavyzdžiui, emocinis ir fizinis netinkamas elgesys, yra susijusios su lėtiniu dubens skausmo sindromu suaugusiems. Lėtinis dubens skausmo sindromas yra varginanti būklė, kuriai būdingas nuolatinis arba pasikartojantis skausmas dubens srityje. Šie skausmai yra priskiriami somatiniams skausmams. Somatika – tai mediciniškai nepaaiškinamas skausmas. Sučylaitė ir Grakauskaitė – Šličienė (2020) patvirtina, kad, išgyvenus nepalankią vaikystės patirtį, dažniau sergama psichikos ir somatinėmis ligomis, susiduriama su vidiniais konfliktais.

Pasak Leister (2018), moterys, patyrusios nepalankią vaikystę, linkusios pasinerti į romantinius santykius, kuriuose nėra juntamas asmeninis tvirtas, saugus ryšys ir intymus bendravimas. Tokios moterys dažniausiai bijo intymumo ir pasižymi atsiskyrėlišku, pasiaukojančiu tarpasmeniniu elgesiu. Anot Leister (2018), labiau tikėtina, jog tokių moterų pasitenkinimo santykiais lygis bus žemesnis, o neištikimybės - aukštesnis.

Treat (2018) teigia, kad nepalankios vaikystės išgyvenimai neigiamai veikia fizinę ir psichinę sveikatos būklę. Asmenims, patyrusiems nepalankią vaikystės patirtį, vyresniame amžiuje išsivysto įvairiausios ligos, negalia ir net gali pasireikšti ankstyva mirtis. Moterys, patyrusios nepalankią vaikystę, dažniau susiduria su finansų stoka. Skurde gyvenančioms motinoms būdinga socialinių įgūdžių stoka, išauga streso lygis, susijęs su finansiniais sunkumais, nuolat trūksta išteklių, būdingas vienišos mamos statusas, pasitaiko chaotiški namų ūkiai, būdinga socialinė izoliacija ir socialinės paramos trūkumas. Pasak Treat (2018), jei moterims, auginančioms vaikus, laiku būtų suteikiama socialinė parama, tai padėtų išspręsti socialines ir emocines problemas bei pagerintų mamų įgūdžius auginant vaikus.

Apibendrinant galima teigti, jog Lietuvoje ir užsienyje atlikti moksliniai tyrimai atskleidė, kad vaikystėje patirta prievarta, nepriežiūra ar kita nepalanki vaikystės patirtis ilgam palieka pėdsakus asmens gyvenime. Tad labai svarbi yra kuo anksčiau suteikiama psichosocialinė pagalba.

PSICHOSOCIALINĖS PAGALBOS SVARBA NEPALANKIAS VAIKYSTĖS PATIRTIS IŠGYVENUSIOMS MOTERIMS

Psichosocialinė pagalba – tai pagalbos suteikimas ir organizavimas asmenims, šeimoms ir jų artimiesiems, išgyvenusiems krizę ar patyrusiems stiprių emocinių išgyvenimų (sunkias ligas, netektis, skyrybas šeimoje, psichologinį, moralinį, fizinį ar seksualinį smurtą). Nebjoša, Jagoda ir Arsen (2022) teigia, kad socialinis darbuotojas, pedagogas ir psichologas užima pagrindinį vaidmenį, teikdami psichosocialinę pagalbą moterims, auginančioms vaikus, jei tam yra poreikis.

Šie specialistai teikia svarbias paslaugas, siekiant įgalinti socialinę atskirtą patiriančias moteris, auginančias vaikus.

Psichinė sveikata pastaraisiais metais vaidina svarbų vaidmenį, atliekama vis daugiau tyrimų, analizuojamas išorės daromų įvykių poveikis asmenims, tame tarpe ir moterims, auginančioms vaikus. Psichikos sveikatos priežiūros paslaugos apima tris sritis: prevencijos, gydymo ir rehabilitacijos, ir visose šiose srityse turi būti vykdoma socialinio darbuotojo veikla. Budraitytė (2021) teigia, kad kiekvienoje visuomenėje yra dalis žmonių, kurie, susidūrę su išskylančiomis problemomis, neįprastais socialiniais iššūkiais, negeba savarankiškai spręsti problemų, o tai daro įtaką jų psichosocialinei sveikatai. Moterys, auginančios vaikus, susidūrusios su sunkumais, pirmiausia kreipiasi pagalbos į šalia esančius asmenis (giminės, artimieji, bendruomenė ir kt.). Iš atliktų tyrimų apžvalgos pastebima, kad moterys, auginančios vaikus, vis dažniau ir drąsiau pagalbos kreipiasi ir į specialistus.

Moterims, auginančioms vaikus, susidūrus su sunkumais, pagalbą teikia socialinis darbuotojas ir kiti specialistai. Anot Budraitytės (2021), socialinis darbuotojas dažnai pasitelkia įvairių sričių specialistų pagalbą, siekdamas suteikti paslaugų gavėjams kompleksinę pagalbą. Kliento įgalinimas užtikrina efektyvų socialinį darbą, todėl be šio metodo būtų sunku įsivaizduoti socialinį darbą su nepalankias vaikystės patirtis išgyvenusiomis moterimis, auginančiomis vaikus. Pasak Jokšaitės (2019), teikiant psichosocialinę pagalbą, svarbu išklaudyti moterį, padrašinti, įvertinti kylančias rizikas, suteikti reikiamą informaciją bei nukreipti pas kitus reikiamus specialistus, jeigu įvertinamas toks poreikis.

Pasak Jokšaitės (2019), norint suteikti kokybišką pagalbą moterims, auginančioms vaikus, vien tik socialinių paslaugų neužtenka. Psichosocialinėms problemoms spręsti gali padėti savitarpio pagalbos grupės. Šios grupės remiasi susibūrusių asmenų atviru bendravimu ir bendru krizės išgyvenimu. Moterims, auginančioms vaikus ir susidūrusioms su sunkumais dėl nepalankios vaikystės patirties, labai svarbu jaustis suprastai, būti išklaustyti saugioje aplinkoje.

Norint sušvelninti patirtų ankstyvųjų traumų poveikį ir pagerinti tolimesnį vaiko vystymąsi, gali būti taikoma biblioterapija, gyvūnų terapija, meno, muzikos ir kitos ekspresyvosios terapijos. Anot Sučylaitės ir Grakauskaitės – Šličienės (2020), šių terapijų taikymas padeda stabilizuoti vaiko emocijas, sumažinti įtampą ir gerinti bendravimo įgūdžius. Šios terapijos gali būti pasitelkiamos ir dirbant su nepalankias vaikystės patirtis išgyvenusiomis motinomis, kurios vis dar jaučia šių patirčių poveikį savo gyvenimui, tame tarpe ir vaikų auginimui bei auklėjimui.

Račkusienė (2018) teigia, kad kuriant nuoseklią prevencinę ir kompleksinę pagalbą moterims, auginančioms vaikus, joms yra sudaromos galimybės dalyvauti pozityvios tėvystės mokymuose, siekiant sustiprinti motinystės įgūdžius bei mažinti šeimos rizikos veiksnius. Pozityvios tėvystės įgūdžių stiprinimo programa daro teigiamą psichosocialinį poveikį: dalyviai įgyja žinių apie psichologinius ir socialinius vaiko raidos ypatumus, keičiasi požiūris į vaiko priežiūrą, tėvams atsiranda daugiau pasitikėjimo auginant savo vaikus. Pasak Grande (2015), motinų bendravimo kokybė su savo vaikais dar ankstyvame vaiko amžiuje turi įtakos vaiko socialinės kompetencijos vystymuisi. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad pozityvi tėvystė buvo teigiamai susijusi su vaikų socialine kompetencija. Visiems vaikams, nepriklausomai nuo jų temperamento, pozityvus auklėjimas yra naudingas.

Atlikus tyrimų apžvalgą, galima teigti, kad nepalankias vaikystės patirtis išgyvenusioms moterims reikalinga psichosocialinė pagalba auginant savo vaikus, tokia pagalba turėtų būti teikiama kuo anksčiau. Psichosocialinė pagalba šioms moterims padeda susidoroti su kylančiais vaikų auklėjimo iššūkiais, taip pat mažina nepalankių vaikystės patirčių neigiamą poveikį bendraujant su savo vaikais, atpažįstant ir priimant savo emocijas, elgesio šablonus.

IŠVADOS

1. Nepalankios vaikystės patirtys - tai įvairūs traumuojantys ir / ar nuolatinį stresą keliantys įvykiai, patirti vaikystėje, tokie kaip emocinė prievarta (grasinimai, įžeidinėjimai,

- žeminimai), fizinė prievarta (fizinis smurtas, mušimas), seksualinė prievarta (seksualiniai santykiai be sutikimo), kiti nepalankūs įvykiai šeimoje, pvz., tėvų mirtis, skyrybos, patalpinimas į globos įstaigą, piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis, artimųjų sirgimas psichikos liga, savižudybės, finansinės problemos.
2. Nepalankios vaikystės patirtys turi neigiamas pasekmes vaiko vystymuisi: gali pakenkti smegenų vystymuisi ir funkcionalumui, tinkamam atsakui į stresą ateityje, lemti prastesnius kognityvinius ir psichosocialinius gebėjimus. Tyrimai atskleidė, jog šios patirtys susijusios su lėtinėmis sveikatos problemomis, psichikos ligomis ir psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo problemomis paauglystėje ir suaugusiųjų amžiuje. Nagrinėjant nepalankios vaikystės fenomeną, atskleista, kad nepalankią vaikystės patirtį išgyvenusios moterys, auginančios vaikus, susiduria su sveikatos problemomis, išgyvena depresiją, stokoja motinystės įgūdžių.
  3. Tyrimų apžvalga pagrindė psichosocialinės pagalbos svarbą nepalankią vaikystės patirtį išgyvenusioms moterims auginant vaikus. Laiku teikiama psichosocialinė pagalba nepalankią vaikystės patirtį išgyvenusioms moterims, auginančioms savo vaikus, padeda moterims pasijusti geriau, labiau pasitikėti savo jėgomis. Dalyvavimas savitarpio pagalbos grupėse motinoms padeda nesijausti vienišoms ir nesuprastoms. Pozityvios tėvystės kursai leidžia motinoms įgyti žinių apie kognityvinius, psichologinius ir socialinius vaiko raidos ypatumus, atsiranda pozityvesnis požiūris į vaiko priežiūrą. Šioms moterims taip pat naudingos įvairios terapijos, atpažįstant savo vaikystės išgyvenimus ir jų poveikį gyvenimui, tame tarpe ir vaikų auginimui bei auklėjimui.

LITERATŪRA

1. Boullier, M., & Blair, M. (2017). Adverse Childhood Experience. *Paediatrics and Child Health*, 28(3), 132-137.
2. Budraitytė, L. (2021). *Socialinio darbuotojo vaidmuo įgalinant šeimas, patiriančias sunkumus, spręsti problemas. Magistro baigiamasis darbas*. Mykolo Romerio universitetas.
3. Cheong, E. V., Sinott, C., Dahly, D., & Kearney, P. M. (2017). Adverse Childhood Experiences (ACEs) and Later – Life Depression: Perceived Social Support as a Potential Protective Factor. *BMJ OPEN*, 7, 1-11. doi:10.1136/bmjopen-2016-013228
4. Collender, P., Bozak, A. K., et al. (2023). Maternal Adverse Childhood Experience (ACEs) and DNA Methylation of Newborns in Cord Blood. *Chlinical Epigenetics* 15(162), 2-22. <https://doi.org/10.1186/s13148-023-01581-y>
5. Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., & Koss, M. P. (1998). Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults. *American Journal of Preventive Medicine*, 14(4), 245-258. [https://doi.org/10.1016/S0749-3797\(98\)00017-8](https://doi.org/10.1016/S0749-3797(98)00017-8)
6. Gervinskaitė – Paulaitienė, L., Baškytė, A. M., Čėnaitė, N., Matutytė, L., Šiaučiūnaitė, M., ir Barkauskienė, R. (2017). Suvoktas smurto patyrimas, emocijų reguliacija ir somatiniai sunkumai ankstyvojoje paauglystėje. *Visuomenės sveikata* 27(3), 11-17. <http://doi.org/10.5200/sm-hs.2017.032>
7. Ginaitytė, G. (2015). *Trauma, trauminė atmintis ir vaizdas Antano Škėmos kūryboje. Magistro baigiamasis darbas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademija.
8. Grande, J. M. (2015). *Fearful Temper Ful Temperament Moder Ament Moderates the Association Between Positive Ates the Association Between Positive Parenting and Children's Social Competence During Early Childhood. Dissertation*. USA: University of New Orleans.
9. Hardcastle, K., Ford, K., & Bellis, M. A. (2022). Maternal Adverse Childhood Experiences and Their Association with Preterm Birth: Secondary Analysis of Data from Universal Health Visiting. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 22(129), 1-11. <https://doi.org/10.1186/s12884-022-04454-z>
10. Jokšaitė, B. (2019). *Psichosocialinė pagalba moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje. Magistro baigiamasis darbas*. Klaipėda: Klaipėdos valstybinė kolegija.

11. Leister, C. E. (2018). *Risk and protective factors for sexual desire among women with children and their romantic partners. Dissertation.* USA: University of Kentucky.
12. Nebjoša, M., Jagoda, P., & Arsen, D. (2022). Professional Competence of Expert in Psychosocial Work. *International Review*, 3(4), 47.
13. Piontek, K., Apfelbaier, C., Ketels, G., Brunalh, C. & Lowe, B. (2020). Depression Partially Mediates the Association of Adverse Childhood Experiences with Pain Intensity in Patients with Chronic Pelvic Pain Syndrome: Results from a Cross-Sectional Patient Survey. *Pain Medicine*, 22(5), 1174-1184.
14. Racine, N., Devereaux, C., Cooke, J. E., Eirich, R., Zhu, J. & Madigau, S. (2021). Adverse Childhood Experiences and Maternal Anxiety and Depression: A Meta-Analysis. *BMC Psychiatry*, 21(28), 1-17. <https://doi.org/10.1186/s12888-020-03017-w>
15. Račkauskienė, S. (2018). Tėvų, patiriančių socialinę riziką, patirtys po pozityvios tėvystės mokymų. *Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijoje*, 14, 87-97.
16. Schickedanz, A. (2018). *The Impact of Adverse Childhood Experiences on Household Resources, Intergenerational Risk of Adversity, and Behavior Problems in Subsequent Generations. Dissertation.* USA: University of California.
17. Shengyu, L., Dezhony, C., Chunrong, L., Li, L., Weiging, C., Yan, R., Yuchi, Z., Fengling, X., & Vivian, Y. G. (2023). Maternal Adverse Childhood Experiences and Behavioral Problems in Preschool Offspring: The Mediation role of Parenting Style. *Psichiatry and Mentaly Health*, 17(95), <https://doi.org/10.1186/s13034-023-00646-3>
18. Stimburytė, G. (2020). *Neigiamų vaikystės patirčių įtaka jaunų žmonių (20-30 metų amžiaus) savivertė: magistro baigiamasis darbas.* Kaunas: Lietuvos sveikatos mokslų universitetas.
19. Sučylaitė, J., ir Grakauskaitė – Šličienė, D. (2020). Biblioterapijos ir arklio asistuojamos terapijos poveikis traumuotiems vaikams. *Reabilitacijos mokslai: slauga, kinezoterapija, ergoterapija*, 1(22), 81-82.
20. Sun, J., Patel, F., Rose-Jacobs, R., Frank, D. A., Black, M. M., & Chilton, M. (2017). Mothers Adverse Childhood Experiences and Their Young Children Development. *American Journal Medicine*, 53(6), 882-891. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2017.07.015>
21. Tamutienė, I., Kirka, V., Jogaitė, B., ir Auglytė, V. (2020). *Nuo baudžiamosios intervencijos link puoselėjančios globos: tarpdisciplininis žvilgsnis į vaiko apsaugą ir gerovę. Monografija.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
22. Treat, A. E. (2018). *Impact Of Adverse Childhood Experiences on Parenting, Childrens' Social and Emotional and Language Outcomes: The Role of Maternal Depression and Social Support. Dissertation.* USA: Oklahoma State University.
23. Walker, J., & Sizenore, A. (2020). Adverse Childhood Experiences: Antecedents to Occupational Disability and Lost Time. *Rehabilitation Professional*, 28(3), 127-134.
24. Zhang, H., Wong, T.Y., Broekman, B. F. P., Chong, Y. S., Shek, L. P., Cluckman P. D., Tan, K. A., Meaney, M. J., Fortier, M. V., & Qiu, A. (2021). Maternal Adverse Childhood Experience and Depression in Relation with Brain Network Development and Behaviors in Children: A Longitudinal Study. *Cerebral Cortex*, 31, 4233-4244.

THE NEED FOR PSYCHOSOCIAL SUPPORT FOR WOMEN SURVIVORS OF ADVERSE CHILDHOOD EXPERIENCES IN RAISING CHILDREN: A THEORETICAL ANALYSIS

RASA JAZAVITIENĖ

Kolping Higher Education Institution

Advisor – assoc. prof. dr. Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė

ANNOTATION

Adverse childhood experiences are a range of traumatic and / or persistently stressful events experienced during childhood. This article explores the topical, but still under-researched, topic of women who have experienced adverse childhood experiences, revealing the impact of adverse childhood experiences on the way they raise their children and the need for psychosocial support for these women. The article provides a theoretical analysis of the phenomenon of adverse childhood experiences, examines the importance of psychosocial support and the ways in which it can be provided to mothers who have experienced adverse childhood experiences. The analysis of scientific literature revealed that this topic is particularly relevant in Lithuania and that if women who have experienced adverse childhood experiences and are raising their children are provided with timely psychosocial support, it would significantly reduce their social and emotional problems and improve their positive parenting and child-rearing skills.

Keywords: *adverse childhood experience, psychosocial support.*

ORTOPEDINIŲ TECHNINIŲ PRIEMONIŲ TAIKYMO GALIMYBĖS IR PERSPEKTYVOS LEMIANČIOS SENJORŲ GYVENIMO KOKYBĘ

KAROLINA MACKEVIČIŪTĖ, KAMILĖ LATANAUSKAITĖ

Šv. Ignaco Lojolos kolegija
Konsultantė – dr. Birutė Sinkutė

ANOTACIJA

Žymių vietų Lietuvoje užima pensijinio amžiaus žmonės ypač moterys, kurios turi nemažai sveikatos problemų pėdų srityje, tokių kaip: osteoporozė, diabetinė pėda, plokščiapėdystė, hallux valgus deformacija, plantarinis fascitas. Tai yra tik keletas iš nedaugelio esamų ligų ir deformacijų, kurios apsunkina senjorų gyvenimą. Norint pagerinti senjorų gyvenimo kokybę turėtų būti taikomos ortopedinės techninės priemonės, pvz.: ortopedinė avalynė (individualios gamybos), naujos kartos vidpadžiai ir t. t. Tad, tinkamai ir laiku pritaikytos naujos kartos ortopedinės techninės priemonės tikrai pagerintų vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybę.

Raktiniai žodžiai: ortopedinės techninės priemonės, vidpadžiai, ortopedinė avalynė, hallux valgus, senjorai, pėdos, pusiausvyra, įprotis, pėdų ligos, deformacija, aukštakulniai, sveikata, raumenys, oda, poliuretanai, išmanioji avalynė, GPS.

IVADAS

Šiuolaikinėje visuomenėje senėjimas yra viena iš svarbiausių keliamų problemų su kuria anksčiau ar vėliau susiduria visi žmonės. Su kiekvienais metais gimstamumas vis mažėja, to pasėkoje galime daryti išvadą, kad vis daugiau atsiranda pensijinio amžiaus žmonių. Apžvelgus gyventojų skaičių Lietuvoje (Oficialiosios statistikos portalas „Lietuvos gyventojai“, 2022 m.) galima teigti, kad nuo 60 iki 85 metų ir daugiau vyrų buvo 292510, o moterų tokio pat amžiaus buvo žymiai daugiau 486192. Viso to pagrindinė priežastis yra ilgėjanti gyvenimo trukmė. Kadangi žmonės gyvena vis ilgiau, tai faktas, kad juos kamuoja įvairios ligos. Pagal mūsų atliktą plantogramų tyrimą, matoma, jog moterys turi nemažai sveikatos problemų pėdų srityje, tokių kaip osteoporozė, diabetinė pėda, plokščiapėdystė, hallux valgus (deformacija), plantarinis fascitas. Tai yra keletas iš nedaugelio esamų ligų ir deformacijų, kurios apsunkina senjorų kasdienybę. Tačiau norint pagerinti visų senjorų gyvenimą ne tik moterų, bet ir vyrų yra taikomos tam tikros ortopedinės techninės priemonės: ortopedinė avalynė (būtent individualios gamybos), taip pat specialiai avalynei pritaikyti išmanūs vidpadžiai ar net išmani avalynė. Be to, jeigu tik būtų galimybė senjorams atlikti pusiausvyros testus su išmaniaisiais vidpadžiais, sumažėtų įvairių traumų, nes juose yra integruoti davikliai, kurie parodo pusiausvyros pasiskirstymą bei apkrovos taškus.

Tikslas – apžvelgti ortopedinių techninių priemonių taikymo galimybes ir perspektyvas Lietuvoje.

Darbo uždaviniai:

1. Išnagrinėti ortopedinių techninių priemonių apatinėms galūnėms pasiūlą Lietuvos gyventojams.
2. Išanalizuoti naujos kartos ortopedines technines priemones senjorams.

Darbo objektas – Ortopedinės techninės priemonės.

Problema – Susiformavę įpročiai daro labai didelę įtaką žmogaus gyvenimui. Vien asmens įpročiai turi tokią pačią įtaką, kaip ir genetinės ar įgimtos ligos kartu sudėjus. Jeigu tik atkreiptumėte dėmesį į šio laikmečio senjores, tikrai pastebėtumėte, jog liko daug sovietmečio laikotarpio įsitikinimų bei įpročių. Viena iš dažnai pastebimų ydų, kuri liko iš senų laikų, yra net ir šaltuoju metų laikotarpiu avėti avalynė, turinčią per aukštą pakulnį ir netinkama bato noselės formą, kuri neatitinka pėdos tipo. Įprotis gražiai atrodyti tikrai nėra blogai, tačiau senyvo amžiaus moterys pamiršta, kad komfortas irgi turi didelės įtakos jų sveikatai, o šie įsitikinimai avėti aukštakulnius su aukštesniu nei 2,5 cm pakulniu bei siauromis batelių noselėmis, tikrai priveda

prie blogų pasekmių. Mažesnis pėdos atramos plotas didina griuvimo tikimybę. Taip pat, kuo silpnesni gilieji raumenys, tuo didesnė rizika, jog senjorės neišlaiko pusiausvyros su netinkama avalyne ir dažnai pargriūna. Esant nepakankamai švietėjiškai veiklai, skatinančiai vyresnio amžiaus žmonės dėvėti patogią ir tinkamą avalynę atsiranda daug sveikatos sutrikimų, turinčių įtakos gyvenimo kokybei.

Darbo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė.
2. Dokumentų turinio analizė.

Ortopedinių techninių priemonių galimybės

Ortopedijos techninėms priemonėms (OTP) yra priskiriami įtvarai, papildomieji ir keičiamieji kūno dalių protezai, tvirtinami iš išorės prie kūno dalies ir ją sustiprinantys, pagerinantys jos funkcijas, palengvinantys ligos ar sužeidimo padarinius, padedantys atraminei judėjimo sistemai, tai būtų: galūnių protezai, krūtų protezai, pagal užsakymą individualiai gaminami įtvarai, serijiniu būdu gaminami įtvarai, pagal užsakymą individualiai gaminama sudėtinga ortopedinė avalynė, pagal užsakymą individualiai gaminama nesudėtinga ortopedinė avalynė ir batų įdėklai („Valstybinė ligonių kasa prie Sveikatos apsaugos ministerijos“, paskutinė atnaujinimo data: 2023-05-17). Ortopedinės techninės priemonės yra plačiai paplitusios visame pasaulyje. Tad ne išimtis ir Lietuva. Su kiekvienais metais ortopedijos įmonės vis labiau plečiasi. Šiuo metu mūsų šalyje yra daugiau nei 10 skirtingų ortopedijos įmonių, kurios siūlo platų asortimentą tiek viršutinėms tiek apatinėms galūnėms. Vienos iš pagrindinių priemonių, kurios palengvina senjorų gyvenimą yra pėdos tipui (Egiptietiška - dažniausiai pasitaikanti, Graikiška, Romėniška) (1 pav.) tinkama avalynė. Kalbant apie senjorams tinkamą avalynę reikėtų paminėti, jog jiems yra labai svarbus bato padas, kuris gaminamas iš PU (poliuretanas), šis padas pasižymi geru sukibimu su žeme yra lengvas bei sugeriantis smūgius. Vasara svarbu yra bato oda, kuri būtų gerai pralaidi orui. Be to labai svarbu yra medžiagos elastingumas. Elastinė viršutinė dalis gerai prisitaiko prie skausmingų pėdų bei iššokusio didžiojo pėdos piršto kauliuko (hallux valgus) (tinklalapis Sveikatinė, AB „Ortopedijos technika“). Individuali avalynė nėra pigi, todėl ne kiekvienas žmogus gali leisti tai įsigyti. Todėl Valstybinė ligonių kasa (VLK) suteikia galimybę į šios avalynės 100% kompensaciją sergant tam tikromis nustatytomis pėdų ligomis. Tačiau norint papildomų priedų, tokių kaip suvarstomų raištelių, papuošimų ar spalvoto dizaino batų reikalinga papildoma priemoka, nes VLK nekompensuoja paciento poreikių bei pageidavimų. Dar viena svarbi ortopedinė techninė priemonė apatinėms galūnėms yra individualiai, pagal paciento pėdą pagaminti vidpadžiai. Norint pagaminti vidpadžius, visų pirmą reikia atlikti tikslingus pėdų matavimus šiomis priemonėmis:

- rašalinis atspaudas,
- pedileno įspaudas,
- pėdų skenavimas 2D ar 3D skeneriu,
- kompiuterinis pėdų tyrimas.

Batų vidpadžiai gaminami individualiai pagal antropometrinius ir anatominius fiziologinius pėdos duomenis iš skirtingo kietumo termoplastinių medžiagų ir (ar) jų derinių, taikant vidinio ir išorinio išilginių skliautų supinaciją ir (ar) pronaciją, skersinio skliauto pakėlimą. Padidintos rizikos zonose (žaizdų, nuospaudų vietose) vidpadžiuose suformuojamos įdubos ir užpildomos specialiomis minkštomis medžiagomis, mažinančiomis spaudimą. Dėl skliautų atramų, pėdą atitinkančios formos ir įdubų vidpadis tolygiai paskirsto krūvį, tenkančią skausmingoms pėdos sritims (ligonių kasa, „Ortopedijos paslaugos“, 2021). Galima pridurti, kad šios priemonės suteikia privalomų mūsų kūnui ir geresnei savijautai, taip pat mažina tikimybę susitraumuoti. Būtent šie vidpadžiai turi amortizuojantį paminkštinimą, kuris mažina riziką patirti pėdos ar čiurnos traumų, be to, suteikia pėdai stabilumo ir neleidžia judėti bate. Vidpadžiai gali būti minkšti, skirti visai pėdai (GS8) ar kieti 3/4 pėdos dengiantys (GS4). Individualūs vidpadžiai gali atlikti daugybę

funkcijų: kompensuoti skirtingą kojų ilgį, paremti pėdos skliautus, esant antsvoriui, plokščiapėdystei, šleivapėdystei ar kitoms pėdų deformacijoms. GS8 visą pėda dengiantys vidpadžiai yra minkšti ir skirti aktyviai veiklai, sportui, o tuo tarpu GS4 vidpadžiai, kurie dengia 3/4 pėdos yra kieti ir skirti nešioti kiekvieną dieną (Tinklalapis „Ortopedijos centras“). Tačiau vidpadžiai nėra kompensuojami 100% kaip individuali avalynė, Valstybinė ligonių kasa suteikia bazinį kainos kompensavimą 80%, o vaikams gali būti taikomas ir 100% kompensavimas sergant tam tikromis nustatytomis ligomis. Batų įdėklai gali būti keičiami kasmet, o sergant cukriniu diabetu ne dažniau nei kas pusę metų nemokamai.

1 pav. Pėdos tipai

(Šaltinis: „Ar žinote savo pėdos tipą?“. Prieiga per internetą: <https://cignon.lt/straipsniai/>)

Naujos kartos ortopedinės techninės priemonės

Žmogui senstant: blogėja pusiausvyra, keičiasi laikysena, mažėja ne tik raumenų apimtis ir masė bet ir pusiausvyros kontrolė, tokiu atveju prastėja gebėjimas išlaikyti kūno padėtį erdvėje. Griuvimus patiria ne tik senyvo amžiaus žmonės, tačiau vyresnių žmonių griuvimo pasekmės yra sunkesnės ir riboja jų mobilumą bei kasdienę veiklą (Gedrimė, Dugalienė, ir kt, 2021). Griuvimai yra antra pagal dažnį priežastis pasaulyje, kurių metu pagyvenusio amžiaus asmenys patiria traumas ar mirtį ir nusileidžia tik eismo įvykių metu patirtų sužalojimų dažniui. Pagal Pasaulio Sveikatos Organizacijos ataskaitą apie 28-35% vyresni nei 65 metų asmenys kasmet patiria griuvimus (Joteika, 2020). Šiais laikais tikrai neįsivaizduojame gyvenimo be išmaniųjų telefonų, laikrodžių ar kitų įrenginių. Be to, vis dažniau galime pastebėti, kad tai plečiasi ir sveikatos paslaugų asortimente. Vienas iš tokių išradimų būtų išmanūs batai, kurie leidžia visapusiškai stebėti žmogaus eiseną bei jo mobilumą. Kadangi šie batai yra skirti senyvo amžiaus žmonėms, todėl labai svarbus yra svyravimo faktorius. Jie dar kitaip vadinami „išmanūs batai su įspėjimu apie kritimą“ (2 pav.), kuriuos sukūrė prancūzas E-Vone (Alvarez, 2017). Šių batų viduje yra daugybė jutiklių: GPS, akcelerometras (matuoja statinį gravitacinį pagreitį), slėgio sistema, kuri įsijungė, kai tik yra apsiaunami batai. Vienas iš šių batų privalumų yra tai, kad jų nereikia prijungti prie mobilaus įrenginio, nes batas automatiškai apdoroja visą informaciją dėl GSM (Global System for Mobile communications/Pasaulinė mobiliojo ryšio sistema), GPS (Pasaulinė padėties nustatymo sistema, tai kosminė palydovinės navigacijos sistema, teikianti informaciją apie buvimo vietą ir laiką bet kokių oru, dieną ir naktį, bet kurioje Žemės paviršiaus vietoje ar netoli jos) (Terminų žodynas, 2022). Apžvelgus šias inovacijas, galima teigti, kad šie nauji išradimai turėtų žymiai sumažinti griuvimų tikimybę ir taip palengvinti senjorų gyvenimą. Būtų puiku, kad Lietuvoje būtų galima reguliariai atlikti pusiausvyros tyrimus senjorams, kurie būtų gera prevencija griuvimams. Šiuo metu tokių galimybių yra labai mažai. Tačiau yra išmanūs vidpadžiai (Moticon openGo), kurie turi 16 integruotų slėgio jutiklius, temperatūros sensorius bei trijų ašių

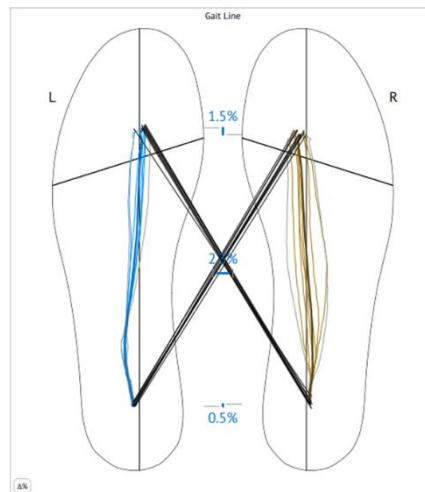

akselerometrus. Ši sistema suteikia galimybę išgauti daug duomenų eisenos metu. Kalbant apie pusiausvyros tyrimus, ši moticon sistema turi drugelio analizę (Butterfly analysis) (3 pav.), kuri parodo čiurnos tvirtumą ir stabilumą. Iš šios statistikos galime pasakyti ar pėda stabiliai dedama ant žemės, taip pat parodo atramos tašku iš kurių galime spręsti kokia pėdos dalis yra labiausiai spaudžiama ir gauna daugiausiai apkrovos.

2 pav. **E-Vone: smart shoes for elderly people**

(Šaltinis: E-Vone: smart shoes for elderly people, SilverEco, 2017. Prieiga per internetą: <https://www.silvereco.org/en/e-vone-a-smart-shoe-that-loves-independent-seniors/>)

3 pav. **Drugelio analizė**
(autorius nuotrauka)

IŠVADOS

1. Pagal statistiką Lietuvoje nemažą dalį gyventojų užima senjorai. Kadangi, su amžiumi atsiranda vis daugiau sveikatos problemų, tad neretam senyvo amžiaus žmogui prireikia ortopedinių techninių priemonių. Šios priemonės yra naudojamos įvairiais tikslais, vienas iš jų būtų sumažinti ligų sukeltus skausmus, kitaip tariant, pagerinti gyvenimo kokybę. Taigi, išnagrinėjus ortopedinių techninių priemonių asortimentą apatinėms galūnėms, galima pripažinti, kad Lietuvoje yra tikrai nemaža pasiūla ortopedinių priemonių, kurios yra finansuojamos valstybinės ligonių kasos (VLK), sergant tam tikromis ligomis ar turint tam tikras deformacijas.

2. Išmanios ortopedinės techninės priemonės nuolat tobulėja medicinos ir technologijų srityje. Galime daryti išvadą, kad kiekvienais metais daugėja sužalojimų nukritus. Taigi, ieškant prevencijos sumažinančios griuvimo tikimybę išanalizavome naujos kartos išmanius batus ir Moticon vidpadžius. Galime teigti, kad šios išmanios priemonės puikiai tinka senyvo amžiaus žmonėms ir taip prisideda prie jų sveikatos gerovės. Tad norint pagerinti gyvenimo kokybę reikėtų rinktis išmanias priemones, kurios yra puiki perspektyva senjorams.

LITERATŪRA

1. Oficialus statistikos portalas „Lietuvos gyventojai“, 2022 m. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/gyventojai1> (žiūrėta: 2023-10-30)
2. Lina Gedrimė, Jovita Dugalienė, „Pacientų griuvimo riziką lemiantys veiksniai“, 2021, 31 tomas, Nr.2, p. 46-50, <https://sm-hs.eu/wp-content/uploads/2021/04/2021-SM2Internetui-46-50.pdf> (žiūrėta: 2023-10-30)
3. „Ortopediniai sprendimai ir sveikatingumo paslaugos“. Prieiga per internetą: <https://ligoniukasa.lrv.lt/uploads/ligoniukasa/documents/files/Ortopedijos%20paslaugos%202021.pdf> (žiūrėta: 2023-10-31).
4. Individualiai gaminami vidpadžiai. Prieiga per internetą: <https://www.orto.lt/Produktai/individuali-gamyba/individualiai-gaminami-vidpadziai> (žiūrėta: 2023-10-31).
5. Edgar Alvarez, „These smart shoes alert you if your grandma falls“. Prieiga per internetą: https://www.engadget.com/2018-01-07-e-vone-smart-shoes.html?guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlMnNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAAJogvBj_ccELNCz2mD92JiZxOa7m6UWMI3KQ6cA0D6Hw2NMd1UoD8zha79Ys_wMo4Isl8KL70ci5JNdyShdK2yqvsRHyNIMkOqBoowXPhlnMOxc-gwpC8S-18nnw561P9W7G7NB5OPz67HITghAidznZlKrMephzbHEoS2bkgGZH&fbclid=IwAR1aH6-6jpxMVJjLgybDRcEmEIQkGRIBg1MRm_fmZZyLRJLoyzL8MnDG54&guccounter=2 (žiūrėta: 2023-11-02).
6. Terminų žodynas, 2022. Prieiga per internetą: <https://terminu-zodynas.lt/gps/> (žiūrėta: 2023-11-02).
7. Lietuvos sveikatos mokslų universitetas (LSMU). Prieiga per internetą: <https://portalcris.lsmuni.lt/server/api/core/bitstreams/6783e24c-5856-4f9b-a425-2c253b9ed376/content> (žiūrėta: 2023-11-02).
8. E-Vone: smart shoes for elderly people, 2017. Prieiga per internetą: <https://www.silvereco.org/en/e-vone-a-smart-shoe-that-loves-independent-seniors/> (žiūrėta: 2023-11-04).

THE POSSIBILITIES AND PERSPECTIVES OF THE APPLICATION ORTHOPEDIC TECHNICAL DEVICES INFLUENCING THE QUALITY OF LIFE FOR SENIORS

KAROLINA MACKEVIČIŪTĖ, KAMILĖ LATANAUSKAITĖ

Advisor – dr. Birutė Sinkutė
St. Ignatius of Loyola College

ANNOTATION

In Lithuania, a significant portion of the population is occupied by people of retirement age, especially women, who often face health problems related to the feet, such as osteoporosis, diabetic foot, flat feet, hallux valgus deformity and plantar fasciitis. These are just a few of the many existing conditions and deformities that complicate the lives of seniors. To improve the quality of life for seniors, orthopedic technical devices/aids should be applied, such as orthopedic footwear (custom-made), next-generation insoles, etc. Therefore, properly and timely adapted next-generation orthopedic technical aids would certainly enhance the quality of life for older people.

Keywords: *orthopedic technical devices/aids, insoles, orthopedic footwear, bunion, seniors, feet, balance, habit, foot conditions, deformation, high heels, health, muscles, skin, polyurethane, smart footwear, GPS.*

VAIKŲ GLOBOS ĮSTAIGOSE DIRBANČIŲ SPECIALISTŲ PATIRTYS, DIRBANT SU SEKSUALINĮ IŠNAUDOJIMĄ PATYRUSIAIS VAIKAIS

GINTARĖ LITKINA

Kolpingo kolegija

Darbo vadovas – lektorius Vytautas Kirka

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje atskleidžiamos specialistų patirtys dirbant globos įstaigoje, su vaikais patyrusiais seksualinį smurtą. Tačiau toks sunkių emocijų bagažas tenka ne tik vaikui, bet ir tuo metu su juo dirbančiam globos įstaigoje darbuotojui. Specialistui svarbu ne tik išgirsti nepilnamečio emocijas, bet ir būtina gebėti pastebėti bei įvertinti, kada vaikas yra nukentėjęs seksualiai. O tai labai sudėtinga, nes nepilnametis apie tai dažniausiai pats nepradedą kalbėti. Kaip specialistai teigia, tai galima pastebėti tik vaiko reiškiamą kūno kalba. Tokioje traumuojančioje patirtyje vaiką nuolatos turi lydėti specialisto palaikymas ir atjauta. Kad socialiniai darbuotojai globos įstaigoje su seksualinį išnaudojimą patyrusiais vaikais gebėtų dirbti sklandžiai, specialistai šiame tyrime pasidalina darbo patirtimis, kurios yra labai vertingos.

Raktiniai žodžiai: socialinis darbuotojas, globos įstaiga, seksualinis smurtas, smurto formos.

IVADAS

Temos aktualumas. Seksualiniai nusikaltimai prieš vaikus yra labai jautri tema, kuri stipriai paveikia vaiko fizinę ir emocinę būklę. Seimo Socialinių reikalų ir darbo komitetas šiais metais pradėjo Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pataisų projekto svarstymą, kurį planuojama LR Seime svarstyti 2024 kovo 31 d. Šiuose pakeitimuose siūloma praplėsti pagalbą vaikams, patyrusiems seksualinį išnaudojimą, siekiant kuo mažiau traumuoti nepilnamečius. Norima gerinti specialistų dirbančių su seksualinį išnaudojimą patyrusiais vaikais paruošimą, taip pat parengti advokatus, kurie būtų išklause specialų kursą pagal Teisingumo ministerijos suderintą specialią mokymų programą. Šis projektas siūlo, kad nuo 2024 liepos 1 dieną, galimai patyrusiems seksualinį smurtą vaikams ir jų interesus atstovaujantiems suaugusiems, būtų teikiama valstybės finansuojama specializuota psichologinė pagalba. Lietuvos respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 3 straipsnio, 3 pastraipa (2023) nurodo, kad „seksualinis smurtas – tyčinės nusikalstamos veiklos <...> padaromos vaikui, taip pat pelnymasis iš vaiko prostitucijos, vaiko įtraukimas į prostituciją ar įtraukimas dalyvauti pornografinio pobūdžio renginyje, pornografijos rodymas vaikui, vaiko vertimas užsiimti prostitucija, vaiko išnaudojimas pornografijai ar disponavimas pornografinio turinio dalykais, kuriuose vaizduojamas vaikas arba asmuo pateikiamas kaip vaikas, ar vaiko įtraukimas į seksualinę vergovę ir kitos vaiko seksualinio išnaudojimo formos“. Globos įstaigoje gyvenantys nepilnamečiai, patyrę bet kokią smurto formą, yra labai pažeidžiami ir reikalaujantys daug pastangų ir dėmesio, dirbant su jais, kadangi jie būna patyrę ne tik smurtą, bet ir atskyrimą nuo namų ir jiems artimų žmonių. Kilikevičienė (2014) savo atliktame tyrime atskleidė, kad tokie nepilnamečiai dažniausiai tai nuslepia dėl jaučiamos gėdos, baimės ar net nesupranta, kas su jais vyksta. Vaikai labai kenčia ir jų gyvenimą lydi labai jautrios pasekmės. Kilikevičienė (2014) rašė, kad dažniausiai seksualinį išnaudojimą aukos patiria iš artimųjų ir tik iki 5 procentų iš visai nepažįstamų žmonių. Globos įstaigos specialistai turi turėti daug kompetencijos, dirbant su šia vaikų grupe. Reikia suprasti, kad šie nepilnamečiai patyrė gilią traumas, tad labai svarbu, kad jie turėtų žinių, dirbant su jais jog nebūtų dar labiau traumuojami. Šiame straipsnyje siekiama atskleisti darbuotojų dirbančių globos įstaigoje su vaikais patyrusiais seksualinį išnaudojimą patirtys, kurios padėtų specialistams stiprinti kompetencijas dirbant su tokiais išgyvenimais patyrusiais vaikais. Labai svarbu specialistų nuolatinis žinių atnaujinimas, kompetencijų stiprinimas, suteikiant vaikams kokybišką ir tinkamą pagalbą, pritaikytą pagal jų individualius poreikius.

Tikslas – analizuoti socialinį darbą dirbančių globos įstaigoje specialistų patirtis, dirbant su seksualinį išnaudojimą patyrusiais vaikais.

Uždaviniai:

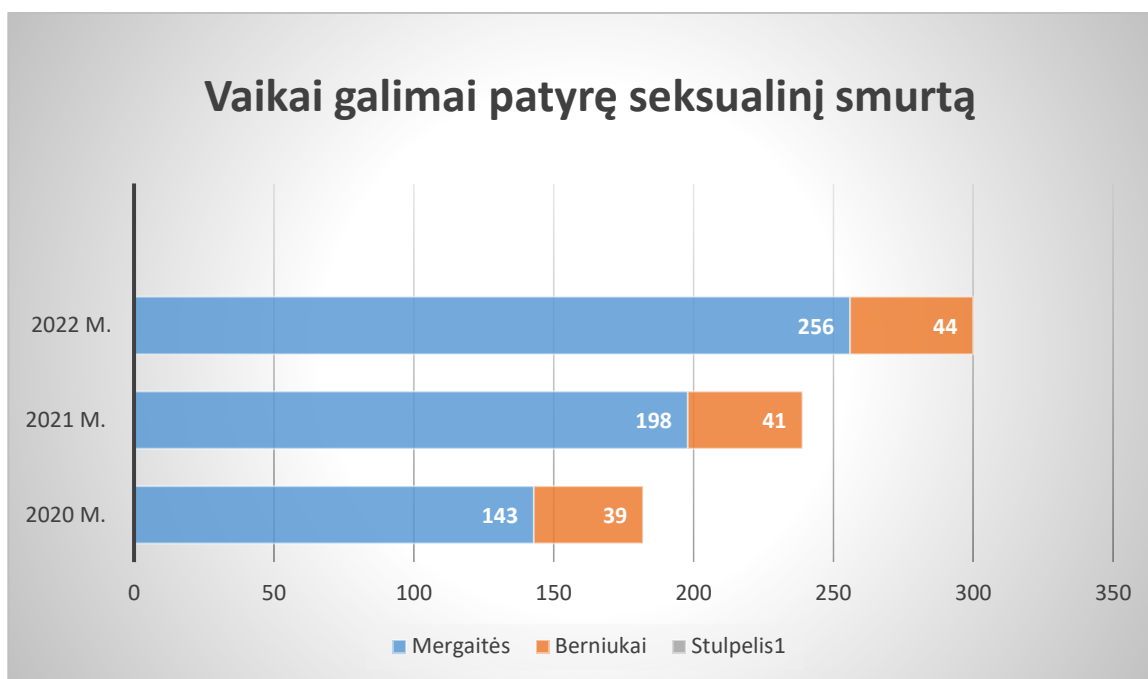
1. Pateikti seksualinį išnaudojimą patyrusio vaiko sampratą.
2. Apibūdinti globos įstaigoje dirbančių socialinių darbuotojų darbą ir funkcijas dirbant su seksualinį išnaudojimą patyrusiais vaikais.
3. Identifikuoti specialistų iššūkius, dirbant globos įstaigoje su seksualinį išnaudojimą patyrusiais vaikais.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, kokybinis tyrimas atliekant pusiau struktūruotą interviu.

Problema. Lietuvoje mokslininkai dar nėra skiriantys pakankamą dėmesį analizuojant patirtis specialistų dirbančių su vaikais patyrusiais seksualinį išnaudojimą. Sungailienė (2023) savo darbe rašo, kad specialisto darbas su vaikais reikalauja didelio susitelkimo į nepilnamečių, jo jausmus ir išgyvenimus. Autorė atskleidžia, kad specialistų bendradarbiavimas yra neatsiejama kasdienybės dalis siekiant sklandžiai organizuoti pagalbą vaikui ar šeimai. Pūras ir Ulevičiūtė (2010) savo tyrime paneigia faktą, kad seksualinį išnaudojimą patiria tik paauglystės sulaukusios mergaitės ir vaikinai. Autoriai atskleidžia, kad seksualinį išnaudojimą patiria ir ankstyvojoje vaikystėje esančios aukos. Šis nusikaltimas dažniausiai išryškėja paauglystėje, kadangi nepilnamečiai ima ieškoti pagalbos ir tik tada pradeda suvokti, kas su jais vyksta ar vyko negerai. Pūras ir Ulevičiūtė (2010) savo tyrime atskleidžia, kad seksualinį išnaudojimą dažniausiai patiria vaikai tarp – 11 metų – nors seksualinį išnaudojimą gali patirti įvairaus amžiaus vaikai ir net kūdikiai. Specialistams gali kilti dideliu iššūkiu, dirbant su vaikais esančiais globoje, kurie patyrė seksualinį išnaudojimą. Jiems taip pat tenka paruošti vaikus teisiniams procesams, kuomet vaikai vėl gali patirti traumuojančių patirčių. Grigutytė ir Valiukevičiūtė (2006) teigia, kad nepilnamečiai būtų kuo minimaliau žalojami, juos turi apklausti kuo mažiau kartų. Labai sunku įvertinti, ką specialistai patiria, dirbdami su tokiomis traumomis susidūrusiais vaikais.

SEKSUALINĮ IŠNAUDOJIMĄ PATYRUSIO VAIKO SAMPRATA

Valstybės duomenų agentūros „pateiktais duomenimis“ 2020 m. Lietuvoje užregistruota 182 atvejai apie galimai patirtą seksualinį smurtą prieš nepilnamečius, iš kurių 143 mergaitės ir 39 berniukai. 2021 m. dėl šios smurto formos kreiptasi net 57 kartų daugiau. Tais metais nuo šios smurto formos nukentėjo 198 mergaičių bei 41 berniukas. Iš gautų 300 atvejų 2022 m. nuo seksualinio smurto formos nukentėjo net 256 mergaičių ir 44 berniukai. Statistika parodo, kad labiausiai nuo seksualinio smurto nukentčia mergaitės.

1 pav. Pateikti duomenys pagal oficialiosios statistikos portalą

Grigutytė ir Valiukevičiūtė (2006) atliktame tyrime rašo, kad ši trauma neigiamai paveikia vaiko raidą, tolimesnį jo vystymąsi. Jos taip pat pabrėžia tai, kad šią smurto formą yra labai sunku identifikuoti, todėl dauguma atvejų lieka neatskleista. Giedrytė su Venckevičiene (2013) atskleidė, kad šis nusikaltimas dažniausiai lieka tyloje dėl šių priežasčių: vaiko seksualinio išnaudojimo slėpimas (autorių tyrime socialiniai darbuotojai dalijasi savo patirtimi esą išsiaiškinę, kaip patys šeimos nariai slepia apie žinomą nusikaltimą), smurtautojo gynimas (3-4 metų vaikai dar nesupranta, kas vyksta su jų kūnais ne taip, dauguma atvejų vaikų mamos, pamotės bei kiti artimieji netiki tuo, ką sako jų vaikai, gina savo sugyventinius, brolius, seseris ir t. t.), baimė prarasti artimą žmogų (autorės mini, kad dažnu atveju apie seksualinį smurtą yra nutylima, dėl vaiko baimės prarasti jam artimą ar net vienintelį žmogų). Jos mini, kad tokie nepilnamečiai ima savimi labai nepasitikėti, viešoje erdvėje gali tapti agresyvūs ar labai išsigandę, bijoti prisilietimų. Kilikevičienė ir Viltrakytė (2014) savo atliktame tyrime rašė, kad vaikui, kuris patiria seksualinę prievartą iš artimo (tėvo, patėvio, brolio, mamos, pamotės ir t. t.), trauma tampa dar skaudesnė ir stipresnė. Patiriamas pažeminimas nuo seksualinio nusikaltėlio, nepilnamečiui gali likti visam gyvenimui. Svarbu nepamiršti to, kad šį nusikaltimą dažnu atveju lydi ir kitos smurto formos. Norint padėti tokiems vaikams, reikalinga ilgalaikė ir kokybiška psichologinė bei teisinė pagalba.

SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ DARBO SPECIFIKA, DIRBANT SU SEKSUALINĮ IŠNAUDOJIMĄ PATYRUSIAIS VAIKAIS GLOBOS ĮSTAIGOJE

Globos įstaigoje dirbantiems specialistams, norint padėti vaikams patyrusiems seksualinį smurtą, reikalinga empatija bei nuolatinis rūpestis. Vaičalienė (2018) atskleidžia, kad socialiniam darbuotojui būtina bendradarbiauti su vaiko teisių apsaugos specialistais, švietimo ir ugdymo įstaigomis, sveikatos priežiūros darbuotojais, teisėsaugos specialistais bei kitomis kolegoms ar raidos centru. Virbalienė ir Žebrauskaitė (2007) savo atliktame tyrime rašo, kad pagrindinis socialinio darbuotojo vaidmuo, dirbant su smurtą patyrusiais vaikais, yra tarpininkavimas. Specialistai, dirbdami kaip tarpininkai, suveda klientus, šiuo atveju – vaikus, su būtinų paslaugų sistema. Tai reiškia, kad socialinis darbuotojas, būdamas tarpininku vaikui, patyrusiam seksualinę prievartą, padeda tuo metu gauti būtinas paslaugas. Tai apima ir situacijos įvertinimą, pagalbos plano sudarymą, nukreipimą pas tinkamus specialistus ir reikiamas įstaigas

(tokias kaip vaikų nukentėjusių nuo seksualinės prievartos, pagalbos centras „Užuovėja“ ar medicinos įstaigas ir kt.), nepilnamečio palaikymą ir psichologinį parengimą laukiančiam teisminiam procesui, taip pat svarbu užtikrinti, kad vaikas gautų pilnavertišką pagalbą. Specialistas, padėdamas vaikui pirmiausia įvertina situacijos sudėtingumą, numato sprendimo būdus ir priemones ir tik tada susisiekiama su reikiama pagalba teikiančiomis institucijomis. Atsižvelgiant į socialinio darbuotojo pareigas, galime pastebėti, kad jo pareigose, dirbant su seksualinę prievartą patyrusiais vaikais, yra labai daug pareigų. Svarbu nepamiršti, kad specialistų darbas su nukentėjusiais yra labai svarbus ir reikalaujantis daug stiprybės. Tamutienė (2005, p. 2). savo tyrime teigė, kad „Dar 1969 m. Europos Tarybos konsultacinė asamblėja konstatavo, jog tik nubaudus skriaudėją, prievartos problemos neišsprendžiamos, kad viena iš esminių priemonių turi būti terapinė pagalba vaikui aukai, jo šeimai ir skriaudėjui“. Šie autorės žodžiai leidžia suprasti, kad net ir pasibaigus baudžiamajai bylai, būtina vaikui ir toliau teikti kokybišką pagalbą. Socialiniam darbuotojui, dirbant su vaiku, patyrusiu seksualinį smurtą, labai svarbu gebėti bendradarbiauti su kitomis įstaigomis ir pačia auka. Specialistui reikia nuolatos gilinti žinias ir būti psichologiškai pasiruošusiam, išklaudyti ir priimti skaudžias vaiko patirtis, nepasimesti sudėtingose situacijose.

Išsiaiškinome, kokia yra globos įstaigų darbuotojų darbo ypatumai, dirbant su vaikais patyrusiais seksualinį smurtą. Aprašytuose tyrimuose Virbalienė ir Žebrauskaitė (2007) atskleidė, kad specialisto darbas yra apimantis daug pareigų ir atsakomybių, bei reikalaujantis iš darbuotojo kompetencijos ir darbo patirties.

TYRIMO METODOLOGIJA

Tyrimo metodas ir jo pagrindimas Siekiant atskleisti globos įstaigoje dirbančių specialistų patirtis, dirbant su seksualinį išnaudojimą patyrusiais vaikais, buvo pasirinktas duomenų rinkimo metodas - kokybinis interviu. Remiantis B. Bitinu (2015) kokybinis tyrimas skirtas kokybinių duomenų rinkimui. Atliekant šį tyrimą klausimai gali būti iš anksto suplanuoti, tačiau eigoje atsižvelgiant į tiriamąjį, jie gali būti koreguojami. Šiam tyrimui būdingas atvirumas, lankstumas ir atliekamas be išankstinių nuostatų bei manipuliacijų. Duomenų analizei buvo pasirinkta tematinė analizė išskiriant pagrindines temas. Duomenų surinkimas paremtas pusiau struktūruotu interviu, kurio klausimai buvo suplanuoti iš anksto. Šiuo interviu metodu buvo siekiama identifikuoti globos įstaigose dirbančių specialistų patirtis dirbant smurtu patyrusiais vaikais.

Tyrimo etika: apklausiant tiriamuosius, buvo laikomasi konfidencialumo ir jų asmeniniai duomenys straipsnyje anonimizuoti. Prieš interviu tyrimo dalyviai buvo informuojami apie atliekamą tyrimą, gaunamas žodinis sutikimas bei aptarta kokių duomenų rekomenduojama neatskleisti straipsnyje.

Tyrimo eiga: tyrimas buvo atliktas 2023 m. spalio mėnesį. Su tyrimo dalyviais buvo bendraujama nuotoliniu būdu naudojantis „Zoom“ programa, pokalbio vidutinė trukmė iki 30 min. Interviu pradžioje su tyrimo dalyviais buvo aptarta, kokia bus tyrimo eiga bei kur panaudosiu jų pateiktus duomenys.

Tyrimo dalyviai: tyrime dalyvavo trys specialistai, turintys darbo patirties globos įstaigoje su seksualiniu išnaudojimu patyrusiais vaikais.

1 lentelė

Tyrimo dalyvių charakteristiniai duomenys

Nr.	Amžius	Lytis	Pareigos	Rajonas kuriame dirba
1	42	Moteris	Psichologas-psichoterapeutas	Šiaulių raj.
2	39	Moteris	Socialinis darbuotojas	Šiaulių raj.
3	35	Moteris	Socialinis darbuotojas	Kauno raj.

SPECIALISTŲ PATIRIAMAI IŠŠŪKIAI DIRBANT GLOBOS ĮSTAIGOJE SU SEKSUALINĮ IŠNAUDOJIMĄ PATYRUSIAIS VAIKAIS, TYRIMO REZULTATAI

Pasak Vasiliauskienės (2022, p. 63) „vaikai yra asmenybės, kurios auga ir vystosi

palaiapsniui, todėl net ir augant skirtingoje aplinkoje nei šeima, jiems yra reikalinga meilė, apsauga, dėmesingumas, teigiamų santykių vystymas ir pan.“. Specialistų atskleisti, patiriami iššūkiai bei patirtys, dirbant globos įstaigoje su seksualinį išnaudojimą patyrusiais vaikais, yra labai svarbūs, kadangi tai padės darbuotojams susiduriantiems su seksualiniu smurtu.

Globos įstaigose dirbantys darbuotojai dalijasi patirtimi, kuri atskleidžia, jog vaikai dažniausiai nukenčia nuo pačių artimiausių žmonių (tėvų, brolių, seserų, dėdžių, tetų ir t. t.). Specialistai tyrimo metu atvirai kalbėjo apie kylančius iššūkius savo darbe. Globos įstaigoje dirbantys darbuotojai teigia, kad tokiems nepilnamečiams laiku nesuteikus pagalbos ateityje gali sutrikti lytiškumo supratimas, atsirasti artimų santykių baimė bei gali išsivystyti agresija.

Specialistų patirtys atpažįstat galimą vaiko seksualinį išnaudojimą

Nepažeidžiant konfidencialumo globos įstaigoje dirbantys specialistai pasidalino savo patirtimi atpažįstant galimą seksualinį išnaudojimą (žr. 2 lentelėje). Specialistų pasidalintos istorijos leidžia artimiau prisiliesti prie vaikų tuo metu patiriamų jausmų bei iš arčiau pamatyti aukos elgesio modelius.

2 lentelė

Globos įstaigoje dirbančių specialistų patirtys atpažįstant seksualinį išnaudojimą patyrusius vaikus

Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3
<p>“<...Skaitant iš knygos terapines pasakas išgirdus žodžius tėtis, naktis ir pan. mergaitei atsirasdavo nervinis šlapinimasis. Žaidžiant su lėlėmis, sustingdavo, kai pasakydavau, kad mergaitę prieš miegą ateina pabučiuoti tėtis. Reikia tiesiog žinoti, pamatyti vaiko elgesį. O baigėsi niekaip, gražino atgal į šeimą po metų, nes tėvai padarė pažangą...>”</p>	<p>“<... Buvo tokia patirtis, kai mergaitė įvardijo save kaip vaikiną. Neleisdavo kitiems sakyti savo vardo, visada sakydavo savo berniukišką vardą ir versdavo kitus taip elgtis. Kai išsiaiškinom tą dalyką, kad mergaitė buvo išnaudojama artimųjų: brolių, tėvo, pasidarė aišku ir dėl ko jos toks elgesys. Ji, norėdama nepasirodyti kitiems, kad yra silpna, ir manydama, kad vis tik vyriškoji lytis yra stipresnė, ji slėpė save po tokiu gautu, tik taip jautėsi saugiai, todėl ir įvardino save kaip vaikiną...>”</p>	<p>“<.... Manau rimtesnis atvejis buvo, kai senelis lietė mergaitę netinkamais būdais. Mergaitė nesuprasdama, kas su ja vyko, atėjo ir pasipasakojo apie nemalonus patirtys, kadangi tarp manęs ir mergaitės buvo užmegztas labai stiprus ryšys, bei prieš tą nutikimą mergaitei buvau papasakojus apie „kelnaičių taisyklę“. Ši situacija buvo privesta ir iki teismo, tačiau mergaitė buvo dar per maža duoti parodymus, procesas buvo nutrauktas...>”</p>

Kokybinio tyrimo metu buvo atskleista, kad didžiausias sunkumas specialistams iškyla tuomet, kai reikia atpažinti vaiką, patyrusį seksualinį smurtą. „Jei vaikai dar yra linkę pasipasakoti apie psichologinį ar fizinį smurtą, tai apie seksualinį jie nėra linkę kalbėti. Jie linkę tai slėpti ir netgi neigti, kadangi jie yra vedami baimės ir dar labiau kaltės jausmų <...>“ (Nr. 2) – interviu metu dalijasi specialistė. Panašia patirtimi dalijasi ir kita darbuotoja, dirbanti globos įstaigoje: „Vaikams yra labai sunku pripažinti, kad jų artimieji žmonės dažniausiai juos labai nuskriaudžia ir kad juos išdavė patys artimiausi žmonės. Tada vaikui atsiranda vidinis konfliktas tarp meilės artimam žmogui ir neapykantos“ (Nr. 1) pasakoja tiriamoji. Globos įstaigos specialistai atvirai dalijasi patiriamais iššūkiiais darbe, kurie pateikti 3 lentelėje. Jų patirtys leidžia suprasti, kad padėti tokiam vaikui, jį pastebėti yra be galo sunku ir tam reikia labai didelės kompetencijos ir įžvalgumo. Tyrimo metu uždavus klausimą apie tai, kaip vaikas atsivėrė apie patirtą prievartą, tiriamieji vienareikšmiškai atsakė, jog nepilnametis pats apie tai neprakalbo, tai buvo galima pastebėti tik iš kūno kalbos. Specialistai dalijasi, kad tokie vaikai darosi uždari, vengia suaugusiųjų ar net aplinkinių prisilietimų, dažnu atveju bijo pačio skriaudėjo, nuolatos jaučiasi purvini ir negali pamilti savo kūno. „Toks vaikas išgyvena tragediją. Toks vaikas jaučiasi be galo blogai. Vaikas patyręs seksualinį smurtą jaučiasi nepilnavertis, niekam nereikalingas, baugus, jaučia gėdos jausmą, dažnai kaltina save dėl to kas įvyko. Nukritusi savivertė, jaučiasi nemylimas niekieno, nieko nepasitiki.“ (Nr. 3). Tačiau tiriamieji pasakoja, kad vaikas taip pat gali pradėti elgtis

seksualizuotai „*Kalbant apie kūdikystę ar vaikystę, tai galima atpažinti tuomet kai pastebima, kad vaikas nelaiko išmatų, dėl to kad būna kūnas sužeistas, tampa labai baugūs vaikai, bijo prieš suaugusįjį ar kitus vaikus rengtis. Ir didesniems ir mažesniems yra taip, kad nemyli savo kūno, jaučiasi negražūs, purvini. Tačiau gali būti ir atvirkštinis variantas, gali būti hiperseksualūs, demonstruoti savo genitalijas, čiupti suaugusiems ir vaikams už lytinių organų, išsirengia, vaikšto nuogi. Vis dėlto, jei jie tai patyrė, jiems atrodo jog tai yra normalu, ieško to kontakto, nes išmoksta jausti pasitenkinimą. Dažnai būna jeigu vaiką bandai apkabinti ir nežinai jog jis patyręs prievartą, jis nesileidžia ir ima bėgti nuo tavęs.*“ (Nr. 3). Taip pat auka gali naktimis pradėti nelaikyti išmatų ir šlapimo. „*Toks vaikas išgyvena tragediją. Jis jaučiasi be galo blogai. Nepilnametis, patyręs seksualinį smurtą, jaučiasi nepilnavertis, niekam nereikalingas, baugus, jaučia gėdos jausmą, dažnai kaltina save dėl to, kas įvyko*“ (Nr. 2) išvalgomis dalijasi globos įstaigos specialistė apie vaiko išgyvenimus. Tai patiriančiai aukai iš ties sunku padėti ir prie jos prieiti. Tyrimo metu atskleista, kad nepilnamečio amžius visiškai neturi įtakos seksualiniam nusikaltimui, jį gali patirti jau nuo pat kūdikystės. „*Tiek literatūroje, tiek gyvenime susiduriama su labai skirtingomis amžiaus grupėmis, kadangi skirtingai yra sužinoma apie tai. Kad seksualinį smurtą patiria visos amžiaus grupės tai galima teigti vienareikšmiškai, tik ne visos amžiaus grupės gali išreikšti savo poziciją ir pasakyti, kad su jais buvo netinkamai elgiamasi. Paauglystės metu seksualinė prievarta vėl gi bus patiriama kitaip ir paauglys jei reikės jau gebės mėginti save apsiginti. Sunku išskirti vieną amžiaus grupę, kadangi vaikai yra vaikai*“ (Nr. 1) patirtimi dalijasi darbuotoja. Aukos amžius nulemia tik tai, ar bus atskleista, kad prieš nepilnametį naudojama prievarta kadangi, iki tam tikro amžiaus vaikai negeba išreikšti ar parodyti, jog patiria seksualinį išnaudojimą, net dažnu atveju to nesuvokia.

Specialistų iššūkiai padedant vaikui patyrusiam seksualinį išnaudojimą

Darbuotojų pasidalinti patiriami iššūkiai ir patirtys, dirbant globos įstaigoje su seksualinį smurtą patyrusiais vaikais, leidžia suprasti, kad tokį darbą gali dirbti ne kiekvienas. Labai sudėtinga specialistams dirbti su prievartą patyrusiais nepilnamečiais. Kadangi tokie vaikai yra įbauginti ar net nesuvokia, jog tai, kas vyko su jais, yra nusikaltimas, jie yra labai sužaloti. Šių specialistų darbas vaikams yra labai svarbus ir vertingas, kadangi jie turi į ką atsiremti, iš naujo atranda pasitikėjimą bei saugumo jausmą.

3 lentelė

Specialistų pasakojimai apie patiriamus iššūkius padedant vaikui patyrusiam seksualinį smurtą

Nr 1.	Nr 2.	Nr 3.
<p>„Gal būt net didžiausias iššūkis yra ne kaip vaikus prakalbinti, bet kaip paaiškinti, kad tai yra toks elgesys kuris nėra normalus, kaip vaiką įvesti į normalumo sąvoką, tai yra labai sudėtinga. Vaikams yra labai sunku pripažinti, kad jų artimieji žmonės dažniausiai juos labai nuskriaudžia ir, kad juos išdavė patys artimiausi žmonės. Tada vaikui atsiranda vidinis konfliktas tarp meilės artimam žmogui ir neapykantos. Kadangi iš vienos pusės to žmogaus yra ilgimasi, ir tai yra mylimas žmogus, bet iš kitos pusės yra suprantama, kad tas mylimas žmogus juos išdavė.“</p>	<p>„<...> Dar vienas iš iššūkių yra pastovus stresas su kuriuo tu susiduri ir gyveni, kol praeini visą tyrimų etapą, kada pačiam reikia valdyti savo emocijas ir slėpti jas nes turi palaikyti vaiką, tu turi jį remti ir įgalinti, jam aiškinti ir padėti praeiti visą tą procesą. Ir sunku yra išmokti stipriai laviruoti bendraujant su vaiku nes reikia žinoti ką ir kur kalbėti kad nepažeisti nepilnamečio dar labiau, kad nepakenkti tyrimui.“</p>	<p>„Tikriausiai man buvo labai sunku įtikinti vaiką, kad jis nėra kaltas dėl to kas nutiko šeimoje su juo, kad juo pasinaudojo. Vaikas gindamas savo artimus žmones tai neigia, nepriima tiesos. Sunkiausia buvo pakeisti požiūrį vaiko ir jį nukreipti pas psichologus, kadangi jis nepriima dažniausiai pagalbos.“</p>

Specialistai atskleidė, kad labai svarbu nepilnametį stebėti jau nuo pat pirmų dienų. „*Jis neateis ir nepasakys, kad šeimoje patyrė seksualinę prievartą. Ar nepilnametis yra patyręs seksualinį išnaudojimą galima pastebėti tik kūno kalbą, o paskui tik pokalbiai, pokalbiai,*

pokalbiai. Tokį vaiką reikia nuraminti, stengtis rasti artumą, jokių būdu nekaltinti. Paaiškinti, kad vaikas buvo auka, kad juo pasinaudota ir bandyti suteikti pagalbą. Svarbu vaikui leisti išsakyti tai, ką jis jaučia. Darbuotojams, dirbantiems tokį darbą, reikia didelės stiprybės, išvalgumo ir didžiulės kantrybės. Kadangi vaikas gali atsiskleisti net ir po labai ilgo laiko tarpo <...>“ (Nr. 2), - pasakoja globos įstaigoje dirbanti socialinė darbuotoja. Taip pat darbuotojams, kurie susiduria su prievartą patyrusiais vaikais, labai svarbu nuolatos klausti savęs, ar negali būti, kad tas vaikas patyręs kokią nors smurto formą. Teigia tyrime dalyvavusi specialistė, globos įstaigoje dirbantiems socialiniams darbuotojams ji primena, jog „labai svarbu kiekvieną atrodančią keistai ar įtartinais vaiko elgesio apraišką svarbu vertinti, kaip simptomą ir, tada nuolatos savęs kaip specialisto klausti, dėl ko jis atsirado, nes išsiaiškinant dėl ko šis simptomas atsirado, išlenda kažkokia prievartos rūšis“ (Nr. 1).

Taigi, specialistų atskleistos patirtys padeda suprasti kaip galime padėti vaikams nukentėjusiems nuo seksualinio smurto. Globos įstaigoje dirbantys darbuotojai pasidalino, kad svarbiausia nepilnamečius nuolatos stebėti ir būti budriems. Pastebėjus kokius nors požymius greitai į tai reaguoti ir aiškintis, įtartino vaiko elgesio priežastį.

IŠVADOS

1. Moksliniai duomenys atskleidžia, kad nepilnamečiai prievartą dažniausiai patiria iš artimiausių žmonių. Tokie vaikai išgyvena baimę, nepasitikėjimą savimi, kaltę, gėdą ir kitus sunkius jausmus. Šis nusikaltimas dažniausiai lieka tyloje dėl vaiko seksualinio išnaudojimo slėpimo, smurtautojo gynimo, nes vaikai, ypač mažamečiai nesupranta, kas vyksta su jų kūnais. Taip pat ši smurto forma labai paveikia vaiko raidą ir tolimesnę jo vystymąsi.
2. Mokslinė literatūra atskleidžia, jog socialinių darbuotojų darbas dirbant su seksualinį išnaudojimą patyrusiais vaikais pirmiausia yra tarpininkavimas tarp institucijų. Kita labai svarbi specialistų užduotis, vaikams užtikrinti kokybišką paslaugų gavimą, rūpintis jų psichologine bei fizine gerove. Specialistai padėdami vaikui patyrusiam seksualinę prievartą turi pasitelkti platų spektrą žinių ir metodų.
3. Tyrimas atskleidė, kad specialistams kyla sunkumų, kai reikia atpažinti vaiką, patyrusį seksualinį smurtą. Kadangi vaikas savo noru nepapasakos apie patirtas neigiamas patirtis, todėl seksualinį išnaudojimą galima pastebėti tik iš kūno kalbos. Tyrimas parodė, kad labai sunku darbuotojams paaiškinti, jog tai kas vyko su vaiku nėra priimtina ir normalu.

LITERATŪRA

1. Giedrytė, R ir Venckevičienė J. (2013). *Seksualinis vaikų išnaudojimas: charakteristikos, priežastys, identifikavimas ir prevencija*. Vilnius. Nuoroda į naršyklę: <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2013~1408445679682/>
2. Grigutytė, N ir Valikevičiūtė, J. (2006). *Seksualinę prievartą patyrusių vaikų psichologinio saugumo užtikrinimas baudžiamojo proceso metu*. Vilnius. Nuoroda į naršyklę: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/2908>
3. Kilikevičienė, V. ir Viltrakytė, V. (2012). *Seksualiniai nusikaltimai prieš vaikus ir paauglius Lietuvoje*. Vilnius. Nuoroda į naršyklę: <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367180086343/>
4. Kilikevičienė, V. (2014). *Vaikų ir paauglių, patyrusių seksualinę prievartą, išnaudojimą sunkumai ir realybės suvokimo pakitimai*. Vilnius. Nuoroda į naršyklę: https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/Veiklos_sritys/Sveikatos_mokslai/Moksliniai_straipniai%20%93zurnalas_Sveikatos%20mokslai/2014m/2014SM11106SAM.pdf#page=25
5. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo NR. 1- 1234 pakeitimo įstatymas.
6. Pūras, D. ir Ulevičiūtė, I. (2010). *Vaikų seksualinė prievarta ir jos pasekmės*. Vilnius. Nuoroda į naršyklę : [https://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2010.3\(50\)/SV_3_Puras.pdf](https://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2010.3(50)/SV_3_Puras.pdf)

7. Sungailienė, R. (2023). *Specialistų patirtys įgyvendinant ankstyvosios paauglystės vaiko dalyvavimo teisę atvėjo vadybos procese*. Vilnius. Nuoroda į naršyklę: <https://vb.mruni.eu/object/elaba:165912648/>
8. Tamutienė, I. (2005). *Vaikų aukų teisinės ir socialinės apsaugos struktūrinių trūkumų šalinimo galimybės Lietuvoje*. Kaunas. Nuoroda į naršyklę: <https://www.proquest.com/openview/736ebdab0abce216465dc5633c5bcbe6/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2026708>
9. Vaičalienė, R. (2018). *Socialinių darbuotojų bendradarbiavimas, teikiant socialines paslaugas smurtą šeimoje patyrusiems vaikams*. Vilnius. Nuoroda į naršyklę: <https://gs.elaba.lt/object/elaba:29501276/>
10. Vasiliauskienė, S. (2022). *Socialinio darbuotojo vaidmuo tenkinant bendruomeninių globos namų vaikų poreikius*. Vilnius. Nuoroda į naršyklę: <https://vb.mruni.eu/object/elaba:131834664/>
11. Virbalienė, A. ir Žebrauskaitė, A. (2007). *Socialinio darbuotojo- tarpininko vaidmuo dirbant su rizikos grupės vaikais*. Klaipėda. Nuoroda į naršyklę: <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2007~1605711586647/J.04~2007~1605711586647.pdf>

THE EXPERIENCIES OF SPECIALISTS WORKING IN CHILD CARE INSTITUTIONS WHEN DEALING WITH CHILDREN WHO HAVE EXPERIENCED SEXUAL EXPLOTATION

GINTARĖ LITKINA

Kolping Higher Education Institution

Advisor – lecturer Vytautas Kirka

SUMMARY

This article reveals the experiences of specialists working in a care institution, dealing with children who have experienced sexual violence. However, such a heavy emotional burden is not only experienced by the child but also by the social worker working with them. It is important for the specialist not only to listen to the emotions of the minor but also to be able to recognize and assess when a child has been sexually harmed. And this is very complicated, because the minor usually does not start talking about it himself. As specialists say, this can only be observed in the body language expressed by the child. In such a traumatic experience, the child must constantly be accompanied by the support and compassion of a specialist. In order for social workers in a care facility to be able to work smoothly with children who have experienced sexual abuse, specialists in this study share work experiences that are very valuable.

EPILEPSIJOS POŽYMIAI IR ŠIA LIGA SERGANČIŲ ASMENŲ BEI JŲ ARTIMŲJŲ PATIRIAMŲ IŠŠŪKIAI

DEIMANTĖ VASILIAUSKAITĖ

Kolpingo kolegija

Konsultantė (dėstytoja) – doc. dr. Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė

ANOTACIJA

Epilepsija laikoma viena iš daugelio lėtinių ligų. Ši liga tiek pačius sergančiuosius, tiek jų artimuosius paliečia emociškai, susiduriama su kasdieniais iššūkiais ir tam tikrais visuomenės stereotipais. Tad epilepsija sergantiems asmenims ir jų artimiesiems itin svarbus yra socialinis palaikymas iš pirminio ir antrinio socialinio tinklo. Šiame straipsnyje pateikiama epilepsijos ligos samprata, šiai ligai būdingi požymiai. Aptariami epilepsija sergančių asmenų ir jų artimųjų patiriami iššūkiai bei teikiama psichosocialinė pagalba. Straipsnis parengtas atlikus mokslinės literatūros analizę ir panašia tema atliktų tyrimų apžvalgą.

Raktiniai žodžiai: epilepsija, socialinis palaikymas, psichologinė pagalba.

ĮVADAS

Epilepsija yra viena iš daugelio lėtinių ligų, kuri žmones paveikia psichologiškai bei sudaro kliūtis socialiniame gyvenime (Altunanas ir Unalas, 2022). Sergantis asmuo nuolat susiduria su sunkumais, o jų artimieji dažniausiai nežino, kaip jiems padėti arba tampa per sunku. Net ir prieš daugiau kaip 10 metų atlikti tyrimai, pvz., Krutulienės, Bagdono ir Jakutienės (2012), atskleidė, o dabartiniai tyrimai, pvz., Virbalienės ir kt. (2016), patvirtina, jog epilepsija sergantiems bei jų artimiesiems trūksta suteikiamos informacijos apie ligą ir jos gydymą, taip pat trūksta psichosocialinės pagalbos, socialinio palaikymo. Informacijos stoka gąsdina aplinkinius ir sukelia atmetimo reakciją bei atsakomybės atsikratymą, kuri pablogina epilepsija sergančių asmenų padėtį.

Epilepsijos, kaip ligos, stadijos yra skirtingos, taigi nuolat kinta ir sergančiųjų bei jų šeimos narių poreikiai. Prie šios ligos gali prisidėti ir kitos ligos, pavyzdžiui, depresija. Depresija gali pabloginti epilepsija sergančių asmenų būklę. Jam prireiks daugiau pagalbos iš šeimos ir jį supančios aplinkos (Altunanas ir Unalas, 2022).

Šedienė ir kt. (2020) atliko tyrimą, kuris parodė, kokios pagalbos prireikia augančiam vaikui, kuris serga epilepsija bei turi raidos sutrikimus. Apie epilepsija sergančių asmenų psichologines ir socialines problemas kalbama gana dažnai, atlikta nemažai tyrimų šia tema. Tačiau apie epilepsija sergančių asmenų ir jų artimųjų psichosocialinės pagalbos ir socialinio palaikymo poreikį kalbama nepakankamai. Tad svarbu atskleisti, kokie yra socialinio palaikymo poreikiai bei kokia socialinė pagalba yra reikalinga epilepsija sergantiems asmenims ir jų artimiesiems.

Straipsnio tikslas - apibūdinti epilepsijos požymius ir šia liga sergančių asmenų bei jų artimųjų patiriamus iššūkius.

Straipsnio uždaviniai:

1. Pateikti epilepsijos sampratą ir šiai ligai būdingus požymius.
2. Apibūdinti epilepsija sergančių asmenų ir jų artimųjų patiriamus iššūkius ir socialinio palaikymo svarbą.

EPILEPSIJOS SAMPRATA IR ŠIAI LIGAI BŪDINGI POŽYMIAI

Epilepsijos terminas yra kilęs iš graikiško žodžio „epilambanein“ – pagriebtas, pastvertas. Šio žodžio reikšmė puikiai apibūdina epilepsijos priepuolių staigumą. Tad nuo senų laikų iki dabar šios ligos staigaus pasireiškimo būdas gąsdina žmones bei jiems suteikia priežastį šalintis asmenų, kurie serga epilepsija (Jurgo, 2016). Vis dėl to, nepaisant baimės,

epilepsija yra viena iš seniausiai tyrinėjamų ligų. Jos terminas nuolat tobulinamas. Kadangi šios ligos atsiradimo priežastys ir jos pasireiškimai yra skirtingi, tad tai veda prie to, kad ir epilepsijos samprata nuolat tobulinama.

Šivickytė (2022) epilepsijos sąvoką ir ligos paaiškinimą pateikia taip: tai viena iš labiausiai paplitusių lėtinių neurologinių ligų pasaulyje. Epilepsija pasireiškia priepuoliais, kurie, priklausomai nuo jų pobūdžio ir sunkumo, gali stipriai veikti ja sergančio žmogaus gyvenimą. Autorė paaiškina, kas tai per liga ir kaip jos pasireiškimas sutrikdo žmogaus gyvenimo kokybę. Virbalienė ir kt. (2016) patvirtina, jog paprasto žmogaus gyvenimą epilepsijos ligos atsiradimas tik apsunkina. Žmogus, turintis šią ligą, gali prarasti draugus, susikurtus santykius su visuomene, gali būti, kad išyra ir santuoka. Sergant epilepsija, susidaro sunkumų ir rizikų, sustabdymų veikti tai, ką nori. Sergantysis nuolat privalo pagalvoti apie tai, kad patiriamas stresas, kartą parvartotas alkoholis ar gyvenime neturint režimo – visa tai gali iššaukti priepuolį.

Motinytė ir kt. (2020) nurodė tai, kad epilepsija – lėtinės centrinės nervų sistemos liga. Šis apibrėžimas tiksliausiai nusako, kurią vietą reikia tirti, jog būtų galima nustatyti ligą. Nepaisant žinojimo, iš kur kyla liga, epilepsijos galima nematyti. Taigi epilepsiją yra sunku diagnozuoti, bet kai žmogaus gyvenime yra įvykę kartotinių (du ar daugiau) neprovokuojamų (t. y. nesusijusių su jokia kita žinoma priežastimi) priepuolių, liga būna patvirtinama ir nuo tada prasideda gydymas (Subačiūtė ir Šeškevičius, 2009).

Epilepsija sergančių asmenų pasaulyje yra apie 50 milijonų, o kasmet diagnozuojama daugiau kaip 5 mln. atvejų (Pasaulinė sveikatos organizacija, 2019). Lietuvos žmonių, sergančių epilepsija, statistika pateikiama 1 lentelėje.

1 lentelė

Asmenų, kuriems diagnozuotą epilepsija, skaičius 1 tūkst. gyventojų
(Lietuvos medicinos statistika, 2023)

Ligos pavadinimas ir kodas		1 tūkst. gyv. / per 1000 pop.		
		2020	2021	2022
0 - 17 m. vaikai				
Epilepsija	G40-G41	6.4	6.7	6.8
Suaugusieji nuo 18 m.				
Epilepsija	G40-G41	9.5	9.4	9.3

Pagal Lietuvos medicinos statistiką (2023), 2020 metais yra užfiksuota, jog iš 1 tūkst. gyventojų nuo kūdikystės iki septyniolikos metų amžiaus 6 vaikai sirgo arba pradėjo sirgti epilepsija. O suaugusieji nuo 18 metų amžiaus sirgo arba susirgo 10 asmenų iš 1 tūkst. gyventojų. 2021 metais vaikų sirgimo arba susirgimo skaičius išaugo iki 7 vaikų (1 tūkst. gyventojų). Su suaugusiais atsitiko atvirkščiai: 1 tūkst. gyventojų buvo užfiksuota, jog 9 asmenys sirgo arba pradėjo sirgti epilepsija. 2022 metais vaikų susirgo arba susirgimo epilepsija nepakito. Taip pat ir tarp suaugusiųjų išliko toks pats skaičius sergančių arba pradėjusių sirgti epilepsija. Iš statistikos galima pastebėti, kad šiomis dienomis Lietuvoje epilepsija dažniau užfiksuojama ir diagnozuojama vaikams nei suaugusiems. Tad apie šią ligą reikia vis daugiau informacijos, tokios kaip ji gydoma ar kokios formos ar stadijos ji gali būti.

Epilepsija ir priepuolių klasifikacija bei klinikinė išraiška nustatoma pagal sergančio arba liudininko nupasakotą, aprašytą ar nufilmuotą priepuolių vaizdą. Visi pasakojimai ar nufilmuoti priepuoliai padeda arba patvirtinti, arba paneigti ligos egzistavimą. Priepuolių formų, išraiškų būna labai įvairių. Žmogus, sergantis epilepsija, gali turėti net keletą epilepsijos priepuolių formų (Mameniškienė, 2020).

Taigi, norint priskirti gydymą, reikia žinoti epilepsijos priepuolių tipą / tipus. O priepuoliai gali būti: židininiai ir generalizuoti. Židininiai priepuoliai gali būti paprastieji ir sudėtingieji.

Generalizuoti traukuliai skirstomi į absansinius, miokloninius, kloninius, toninius, toninius-kloninius, atoninius ir neklasifikuojamus (Jurgo, 2016).

Židininiai priepuoliai. Mameniškė (2020) teigia, kad epilepsija, kurios metu yra židininiai priepuoliai, prasideda židininėje smegenų žievės dalyje. Šis priepuolių tipas smulkiau skirstomas į židininčius paprastuosius priepuolius (kai nesutrinka sąmonė) ir į židininčius sudėtinguosius priepuolius (kai sutrinka sąmonė). Židininiai su antrine generalizacija priepuoliai taip pat gali būti klasifikuojami atsižvelgiant į jų klinikinį apsirėškimą, pvz., jie gali prasidėti židininėje smegenų dalyje ir greitai išplisti į kitas smegenų žievės dalis per neuronų tinklą, tokiu būdu sukeldami antrinius generalizuotus toninius-kloninius traukulius:

- Židininčių paprastųjų priepuolių metu sąmonė, suvokimas ir orientacija išlieka visiškai nesutrikę, pacientas jaučia viską, kas su juo vyksta, tik negali to pakeisti, o priepuolio metu ar po jo gali nupasakoti buvusius savo jutimus. Jie būna:
  - motoriniai – pasireiškia vienos veido pusės ar vienos pusės galūnės trūkčiojimu ar įsitempimu;
  - sensoriniai – pasireiškia jutimų, odos jutimo, klausos, regos, uoslės ir skonio, sutrikimu ar svaigimo pojūčiu;
  - vegetaciniai arba autonominiai, pasireiškia vegetacinių funkcijų, odos spalvos, temperatūros, vyzdžių dydžio, prakaitavimo, arterinio kraujospūdžio, pulso, vidaus organų veiklos sutrikimais;
  - psichiniai – pasireiškia jausmų, nuotaikos, emocijų, elgsenos pokyčiais, nerealumo jausmu, „deja vu“ – jau kažkada patirtu jausmu.
- Židininčių sudėtingųjų priepuolių metu sutrinka sąmonė, suvokimas ir orientacija, jiems būdingas automatizmas – neprasmingi, situacijos neatitinkantys, dažnai pasikartojantys stereotipiniai judesiai ar elgesys: čepsėjimas, seilių rijimas, čiupinėjimasis, niurnėjimas, betikslis daiktų ėmimas, kilnojimas, kiti stereotipiniai rankų judesiai, vaikščiojimas, stojimasis, sėdimasis, ne reagavimas į kalbą, ryšio su pacientu paprastai nebūna. Tokio priepuolio pacientas dažniausiai neprisimena, nežino, kiek jis truko, kas vyko jo metu.
- Židininiai su antrine generalizacija priepuoliai – tai yra priepuoliai, kurie, prasidėję kaip židininiai paprastieji ar židininiai sudėtingieji, pereina į generalizuotą viso kūno traukulių priepuolį.

Generalizuoti priepuoliai. Be židininčių, būna ir generalizuoti priepuoliai, kurių metu nei išoriškai, nei elektroencefalogramoje (EEG) negalima aptikti aiškaus pradinės iškrovos židinio, o dirginimas žaibiškai plinta visose smegenyse. Generalizuotiems priepuoliams priskiriami:

- Absansai – labai trumpi, nuo kelių iki keliolikos sekundžių trunkantys sąmonės sutrikimai ir veiklos sustojimo priepuoliai, primenantys trumpą užsisvajojimą, kurio metu vaikas nereaguoja į aplinką, neatsako į klausimą, neprisimena tuo momentu vykusių įvykių, pacientas nekrenta, bet gali išmesti rankose laikomus daiktus. Absanso metu žvilgsnis sustingęs, vyzdžiai išsiplėtę, vokai virpa, veidas ir galūnės trūkčioja, rankų judesiai sutrikę.
- Mioklonijos – trumpi žaibiški viso kūno ar tam tikrų jo dalių trūktelėjimai, primena krūptelėjimą, jų metu iškrinta rankose laikomi daiktai, pacientas gali kristi. Ne visos mioklonijos yra patologinės, daugeliui žmonių būdingos gerybinės įmigimo mioklonijos.
- Generalizuotas kloninis priepuolis - kloniniai priepuoliai pasireiškia ritmingais raumenų trūkčiojimais, kiek mažiau staigiais nei mioklonijos, ir kartais imituojančiais natūralų judesį. Šie priepuoliai yra asimetriški ir netaisyklingi. Jie dažniausiai pasitaiko naujagimiams ir kūdikiams arba mažamečiams vaikams. Šie priepuoliai visada simptominiai, matomas pastovus galūnių trūkčiojimas.
- Generalizuotas toninis priepuolis – toniniai traukuliai reiškia, kad kūno raumenys staigiai ir stipriai įsitempia, dėl to pakinta kūno poza, akių padėtis, žmogus gali staiga kristi ir

susižaloti. Toniniai susitraukimai lemia kaklo išsitemimą, veido raumenų susitraukimą. Taip pat išvirsta akių obuoliai, pasireiškia apnėja, gali būti riksmas. Toniniai traukuliai trunka mažiau nei 60 sekundžių. Šie traukuliai gali pasireikšti bet kokio amžiaus žmonėms.

- Generalizuotas toninis - kloninis priepuolis (GTK) - šis priepuolis yra labai dramatiškas ir gąsdinantis. GTK priepuolį sudaro 2 fazės: toninė ir kloninė. GTK priepuolis prasideda staigiu toniniu viso kūno išsitemimu, akys būna atmerktos, žvilgsnis nesąmoningas, fiksuotas, vyzdžiai išsiplečia, nereaguoja į šviesą, stipriai sukandami dantys, galva lošiasi, rankos ir kojos išsitempia, dėl krūtinės raumenų staiga susitraukimo oras iš plaučių išstumiamas ir pasigirsta gerklinis garsas, trinka kvėpavimas. Priepuoliui užsitęsęs, pacientas, ypač jo lūpos, mėlynuoja, kartais įvyksta nevalingas šlapinimasis arba tuštinimasis. Toninė fazė paprastai trunka apie 30 sekundžių ir pereina į kloninius viso kūno traukulius – tai ritmiškai besikartojantys abiejų kūno pusių galūnių trūkčiojimai. Dėl nereguliaraus kvėpavimo iš burnos dėl oro ir neryjamų seilių veržimosi pasirodo putos. GTK priepuolis paprastai trunka 1-4 minutes. Po priepuolio prasideda slopinimas pacientas dažniausiai užmiega.
- Generalizuoti atoniniai priepuoliai – staiga prarandamas viso kūno ar raumenų grupės tonusas, dėl to pacientas staiga nukrenta, sukniumba ar knapteli tik jo galva. Atoniniai priepuoliai yra pavojingi, nes jų metu staigiai pasikeičia žmogaus laikysena, t. y., jis apalpstas ir krinta ant žemės. Todėl dažnai to rezultatas būna veido ir kiti sužalojimai. Priepuoliai trunka trumpai, po to greitai atstatoma normali organizmo veikla. Priepuoliai pasireiškia įvairaus amžiaus žmonėms ir dažnai yra susiję su difuziniu smegenų pažeidimu, mokymosi sutrikimu.

Nesuklasifikuoti priepuoliai. Tokie, kurie dėl nepakankamų duomenų ar klasifikacijos netinka nė vieniems anksčiau išvardytiems.

Diagnozavus epilepsiją ir nustatius priepuolių tipą, iš karto prasideda gydymas. Be gydymo sergantis asmuo gali patirti mirtį. Kadangi jis negali suvaldyti priepuolių ir sukelia riziką, kad ištiks nelaimė, kuri privers prie mirties. Epilepsijos gydymo būdai gali būti dvejopi (Jurgo, 2016):

1. **Medikamentinis gydymas.** Šis būdas yra ilgalaikis, trunkantis ne vienus metus, nepertraukiamas ir reguliarus. Gydymas pradamas ir baigiamas palaipsniui.
2. **Kitas gydymas** – tai būdai, kai epilepsijos nepavyksta išgydyti vaistais, tokiu atveju gali būti taikoma Ketogeninė dieta, modifikuota Atkinso dieta, klajoklio nervo stimuliacija, epilepsijos chirurgija.

Kiekvienas sergančios asmens gydymas yra skirtingas ir trunka skirtingą laikotarpį. Tad apibendrinant galima teigti, kad epilepsijos liga yra viena iš daugelių ligų, kuri yra nenuspėjama. Sergant šia liga, žmonės tampa suvaržyti, sukaustyti ir nuolatos bijantys, kad ištiks epilepsijos priepuolis.

EPILEPSIJA SERGANČIŲ ASMENŲ IR JŲ ARTIMŲJŲ PATIRIAMI IŠŠŪKIAI IR SOCIALINIO PALAIKYMO SVARBA

Stigma – tai baimė, gėda ar negarbė. Ji apibūdina epilepsija sergančių asmenų ir jų artimųjų situaciją, kuriems dažnai yra nepasiekiamas pilnas socialinis gyvenimas. Aplinkiniai nesąmoningai bijo, atstumia, diskriminuoja sergančius epilepsija ar net jų artimuosius. Tokie poelgiai ir pati stigma sergančiajam ir jo šeimai gali sukelti neigiamas emocijas ar net depresiją (Žilionytė, 2017).

Pociuvienė, Streckytė ir Mameniškienė (2020) teigia, jog apie epilepsijos ligą yra nepakankamai informacijos ir todėl tai sukelia atskirtį nuo visuomenės. Žinių apie epilepsiją stoka sukelia daug netinkamų reakcijų ir jos kiekvieną laikotarpį keitėsi. Buvo manoma, kad epilepsija yra dievų sukelta liga, kurią gydė aukojant ir atliekant įvairius religinius ritualus. Taip pat laikyta, jog epilepsija sergantys žmonės yra apsiėsti piktuųjų dvasių ar demonų, todėl juos gydė atliekant egzorcizmą. Galiausiai sergantieji buvo siejami su raganyste ir jų gydymas buvo sudeginimas ant

laužo. Tad sergant epilepsija, dažnu atveju atsiranda stigma, kuri paveikia sergančiojo bei jo šeimos gyvenimą. Sergantysis ne tik turi ligą, bet jam iškyta daug socialinių, psichologinių ir ekonominių sunkumų. Sergantis vaikas susiduria su atskyrimu, tai yra jį gali atstumti draugai, nes jo bijo, o gal net iš jo tyčiojasi. Suaugusieji gali užsidaryti savyje ir nepasakoti, kaip jie jaučiasi draugams ar šeimos nariams. Jie gali susidurti su atskirtimi nuo visuomenės bei neturėti darbo. Taip jie gali save izoliuoti nuo aplinkos ir artimųjų (Krutulienė ir kt., 2012).

Nepaisant stigmos, sergantis asmuo ir jo artimieji susiduria su iššūkiais ir iš gydymo pusės. Pradėjus gydymą, jų gyvenimo kokybė pasikeičia (Šivickytė, 2022). Kadangi artimieji nuolat jaudinasi dėl to, ar vaistai, kurie gali padėti įveikti ligą, yra išgeriami laiku. Taip pat jie nuolat jaučia įtampą, kad neišiktų epilepsijos priepuolis, kuris reikštų, jog gydymas prasideda iš naujo, tai yra prasitęsia. Sergantis asmuo nuo vaistų dažnai jaučiasi pavargęs, nusilpęs ir negalintis padaryti tiek, kiek prieš pradėdant gerti vaistus. Jis jaučia atsakomybę už artimuosius, aplinkinius, kad jie jaudinasi, gali išsigąsti, jie nenori perduoti sergančiojo naštos kitiems (Šivickytė, 2022).

Krutulienė ir kt. (2016) atliko tyrimą, kuris atskleidė paslaugų ir pagalbos poreikį epilepsija sergantiems asmenims ir jų artimiesiems. Tyrime dalyvavusios šeimos nurodė, kad nežino, kur gauti reikiamą pagalbą. Tai reiškia, kad šeimoms trūksta informavimo apie epilepsiją ir jos gydymą. Suaugusiųjų dažniausias atsakymas buvo, jog jiems reikia psichologinės pagalbos ir informavimo.

Šiuo metu informacijos apie epilepsiją ir jos gydymo būdus sergantieji bei jų artimieji gali kreiptis tik į dvi pagrindines įstaigas, tai yra ligoninės (gydytojai) ir Kauno arkivyskupijos Caritas, kuris turi „Epilepsijos psichosocialinio konsultavimo centrą“. Jei šeima ar epilepsija sergantis asmuo nori gauti tikslią ir aiškią informaciją apie epilepsiją bei sužinoti, kaip jam reikia gydytis, jie turi kreiptis pas tam skirtus specialistus. Tačiau psichologinę pagalbą labiau galima gauti „Epilepsija psichosocialinio konsultavimo centre“. Ten tėvai ir sergantys asmenys gali gauti psichologinę pagalbą, mokymus, organizuojami įvairūs užsiėmimai. Pastebima, jog socialinio palaikymo iš pirminio ir iš antrinio socialinio tinklo tiek sergančiam epilepsija, tiek jo artimiesiems ypač reikia, visgi šio socialinio palaikymo labai trūksta.

Apibendrinant galima teigti, jog epilepsija sergantys asmenys bei jų artimieji patiria įvairius iššūkius, socialinę atskirtį ir stigmą iš visuomenės pusės. Nors informacijos apie epilepsiją ir jos gydymo būdus šiuo metu nemažai galima rasti interneto platybėse, to neužtenka. Epilepsija sergantys asmenys ir jų artimieji nori gauti tikslią ir patikimą informaciją. Jiems taip pat labai reikia visuomenės supratimo, socialinio palaikymo iš artimosios aplinkos bei psichosocialinės pagalbos iš įvairių specialistų. Reikšmingas yra visuomenės švietimas apie tai, kas yra epilepsija, kokie jos požymiai ir kaip padėti epilepsija sergantiems asmenims ir jų artimiesiems.

IŠVADOS

1. Epilepsija – tai lėtinė centrinė nervų sistemos liga. Epilepsijos priepuolių yra keletas rūšių ir jų lygiai gali skirtis. Kokią epilepsiją ir jos priepuolius žmogus gali turėti, niekas negali nustatyti, tai yra individualu, bet tai ir nepastovus dalykas. Pradėjus gydyti epilepsijos ligą, ji keičiasi, gali nykti arba progresuoti. Vienais atvejais ligą galima pagydyti ar jos požymius sumažinti vaistais, o kitais atvejais gali prireikti kitų būdų, pvz., operacijos, parinktų dietų.
2. Epilepsija sergantys asmenys ir jų artimieji vis dar patiria stigmą, jiems patiems trūksta patikimos informacijos, socialinio palaikymo tiek iš pirminio, tiek iš antrinio socialinio tinklo. Epilepsija sergančiųjų ir jų artimųjų socialinis palaikymas yra be galo svarbus, kadangi jiems sunku dėl esamos stigmos ir nuolatinio nerimo ar net baimės. Nors specialistai ir stengiasi suteikti reikiamą psichosocialinę pagalbą, to per mažai. Labai svarbus visuomenės švietimas apie tai, kas yra epilepsija, kokie jos tipai, požymiai, kokia pagalba reikalinga epilepsija sergantiems asmenims bei jų artimiesiems.

LITERATŪRA

1. Altunan, B., ir Unal, A. (2022). Difficulties in emotion and social support in people with epilepsy: relationship with depression levels. *Cukurova Medical Journal*, 47(3), 1315-1326.
2. Jurgo, E. (2016). *Epilepsija sergančių vaikų tėvų žinių ir mokymo vertinimas. Magistrinis baigiamasis darbas*. Kaunas: Lietuvos sveikatos mokslų universitetas.
3. Krutulienė, S., Bagdonas, A., ir Jakutienė, V. (2012). Epilepsija sergančių asmenų psichosocialinė situacija. *Specialusis ugdymas*, 1(26), 29-44.
4. Mameniškienė, R. (2020). *Epilepsijos priepuolių klasifikacija ir klinikinis pasireiškimas*. Paimt iš Lietuvos epilepsijos sergančiųjų sąjungos tinklapio [žiūrėta 2023-11-07]. Prieiga per internetą: <https://epile.lt/2020/09/07/epilepsijos-priepuoliu-klasifikacija-ir-klinikinis-pasireiskimas/>.
5. Matonytė, R., Ročka, S., ir Grikinienė, J. (2020). Vaikų epilepsijos gydymas kaliozotomija: du klinikiniai atvejai ir literatūros apžvalga. *Neurologijos seminarai*, 24(85), 241-252.
6. *Medicinos statistika*. (n.d.). Paimta iš medicinos statistikos tinklapio [žiūrėta 2023-11-07]. Prieiga per internetą: <https://www.lmb.lt/medicinos-statistika/>.
7. Pociuvienė, G., Streckytė, D., ir Mameniškienė, R. (2020). Epilepsija sergančių asmenų stigmatizacijos vertinimas. *Neurologijos seminarai*, 24(85), 220-226.
8. Subačiūtė, J., ir Šeškevičius, A. (2009). Epilepsija. *Lietuvos bendrosios praktikos gydytojas*, 6(8), 434-444.
9. Šedienė, P. (n.d.). *Epilepsijos psichosocialinio konsultavimo centras*. Paimta iš Kauno arkivyskupijos Caritoas tinklapio. [žiūrėta 2023-11-08] Prieiga per internetą: <https://kaunas.caritas.lt/musu-darbai/epilepsijos-psichosocialinio-konsultavimo-centras/>.
10. Šedienė, P., Jurkuvienė, R., Butkevičienė, R., Danusevičienė, L., ir Gajdosikienė, I. (2020). Integruotos pagalbos modelio paieškos epilepsija sergantiems ir raidos sutrikimų turintiems vaikams bei juos auginančioms šeimoms. *Visuomenės sveikata*, 30(5), 73-81. <https://doi.org/10.35988/sm-hs.2020.117>.
11. Šivickytė, A. (2022). *Gyvenimo kokybės analizė po klojoklio nervo stimulatoriaus implantacijos, sergant vaistams atsparia epilepsija. Magistrinis darbas*. Kaunas: Lietuvos sveikatos mokslų universitetas.
12. Virbalienė, A., Žebrauskaitė, A., Virbalis, T., ir Jurkutaitytė, D. (2016). Asmenų, sergančių epilepsija, socialinės pagalbos lūkesčiai. *Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijoje*, 12, 23-30.
13. Žilionytė, M. (2017). *Požiūris į epilepsiją interneto portalų komentaruose. Magistrinis darbas*. Kaunas: Lietuvos sveikatos mokslų universitetas.

THE NEED FOR SOCIAL SUPPORT FOR RELATIVES OF PEOPLE WITH EPILEPSY

DEIMANTĖ VASILIAUSKAITĖ

Kolping Higher Education Institution

Advisor – assoc. prof. dr. Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė

ANNOTATION

Epilepsy is considered one of many chronic diseases. It affects both the sufferer and their loved ones emotionally, with daily challenges and societal stereotypes. Therefore, social support from primary and secondary social networks is crucial for people with epilepsy and their relatives. This article provides an overview of the concept of epilepsy and its characteristics. It discusses the challenges faced by people with epilepsy and their relatives and the psychosocial support provided. The article is based on an analysis of the scientific literature and a review of studies on similar topics.

Keywords: epilepsy, social support, psychosocial assistance.

PRIEGLOBSČIO TEISĖ 1951 METŲ ŽENEVOS KONVENCIJOS KONTEKSTE

KAROLINA VITKAUSKAITĖ

Panevėžio kolegija

Darbo vadovė – lektorė dr. Sigita Šimbelytė

ANOTACIJA

Prieglobsčio problema yra labai svarbi nuo senų laikų iki dabar. Karas Ukrainoje – ko gero visiems iki skausmo žinoma problema. Žmogus privalo bėgti iš savo gimtinės vien tam, kad liktų gyvas. Būtent toks asmuo ir prašosi prieglobsčio. Kadangi ši tema yra labai aktuali būtent dabar, šis straipsnis ir yra apie tai kam suteikimas prieglobstis, kokių dokumentų reikia, jog būtų suteiktas pabėgėlio statusas. Juk stebėdami kitas valstybes negalime žinoti, kas gali mūsų laukti po dienos, mėnesio ar kelerių metų. Taigi, kiekvienam iš mūsų yra labai svarbu žinoti kaip elgtis pabėgus iš savo šalies ir ieškant prieglobsčio.

ĮVADAS

Prieglobsčio problema yra sena kaip istorija, ir, matyt, egzistuos tol, kol pasaulyje vyks konfliktai. Visuotinai priimta, kad prieglobsčio suteikimas yra nepolitinio pobūdžio humanitarinis veiksmas, kurio kitos valstybės negali vertinti kaip nedraugiško veiksmo. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikoje suteikus prieglobstį kaimyninės valstybės opozicijos dalyviui, nuo to neturėtų nukentėti diplomatiniai santykiai tarp šalių. Kyla klausimas, koks gi yra santykis tarp prieglobsčio ir pabėgėlio statuso. Prieglobsčio suteikimas yra valstybės diskrecijos reikalas, o pabėgėlio statuso suteikimą reglamentuoja tarptautinės sutartys, kurių dalyvės yra daugelis pasaulio valstybių. Pabėgėliu asmuo gali būti pripažįstamas tik tada, kai jis atitinka tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje numatytus reikalavimus. Tačiau pabėgėlio statuso suteikimą neretai lydi ir prieglobsčio suteikimas, t. y. leidimas pasilikti valstybės teritorijoje. Iki 1951 m. nebuvo nė vieno dokumento, kuris būtų numatęs visų pabėgėlių, nepriklausomai nuo jų tautybės, apsaugą. 1951 m. JTO priėmė Konvenciją dėl pabėgėlių statuso, kuri įtvirtino bendrą pabėgėlio apibrėžimą ir nustatė pagrindinius pabėgėlių apsaugos reikalavimus bei elgesio su pabėgėliais valstybių įsipareigojimus.

Tyrimo objektas — prieglobsčio teisė.

Tyrimo tikslas — išsiaiškinti prieglobsčio teisės reglamentavimą ir jos teisinį reguliavimą 1951 m. Ženevos konvencijoje.

Siekiant užsibrėžto tikslo išsikelti tokie **uždaviniai**:

1. Apibūdinti prieglobsčio teisės sampratą bei pabėgėlio teisės statuso suteikimo procedūrą.
2. Atskleisti pabėgėlio statuso pagrindinius kriterijus.
3. Apžvelgti teismų praktiką administracinėse bylose susijusiose su prieglobsčio suteikimu.

Tyrimo metodai — teisės aktų analizė, teismų praktikos analizė.

PRIEGLOBSČIO TEISĖS RAIDA

Prieglobsčio problema tapo labai aktuali po Antrojo pasaulinio karo, nes po karo Europoje buvo apie 1 milijonas pabėgėlių, kuriems reikėjo surasti išeitį iš jų padėties. Tautų Sąjungos laikais ir pastangomis buvo sudaryta nemažai susitarimų dėl pabėgėlių. Šiems susitarimams buvo būdingas vienas bruožas – jie visi skirti tam tikros konkrečios pabėgėlių grupės apsaugai. L. Vysockienė teigia, kad iki 1951 m. nebuvo nė vieno tarptautinio dokumento, kuris būtų numatęs visų pabėgėlių, nepriklausomai nuo jų tautybės, apsaugą. Vis dėl to iki 1951 m. konvencijos priimti susitarimai yra svarbūs, nes jie padėjo prieglobsčio teisės pagrindą. 1951 m. JTO priėmė konvenciją dėl pabėgėlių statuso, ji įsigaliojo 1954 m. balandžio 22 d. Šioje konvencijoje buvo nustatyti tam tikri jos taikymo apribojimai, kadangi valstybės siekė išspręsti tik

tuo metu egzistuojančią problemą, susijusią su Antrojo pasaulinio karo pabėgėliais, tačiau nebuvo linkusios priimti įsipareigojimų ateičiai. Labai svarbu, jog Konvencijos 1 straipsnyje buvo įtvirtinti du apribojimai, pirmiausia – geografinis, kuris reiškė, jog ši konvencija taikoma tik tiems pabėgėliams, kurie atvyksta iš Europos regiono. Valstybė galėjo pasirinkti ar taikyti pabėgėliams iš kitų regionų. Antrasis apribojimas – laiko apribojimas, kuris reiškė, jog konvencija taikoma tik asmenims tapusiems pabėgėliais iki 1951 m. sausio 1d. (t. y. Antrojo pasaulinio karo pabėgėliams).

1967 m. buvo priimtas protokolas dėl pabėgėlių statuso, kuriuo panaikintas konvencijoje įtvirtintas laiko apribojimas. 1967 m. protokolas nustato, kad konvencijoje geografinis paribojimas gali būti išlaikomas tik tada, jei valstybė taikė šį apribojimą prisijungdama prie Ženevos konvencijos. Priėmus šį protokolą Ženevos konvencija tapo universaliu dokumentu.

Skirtingai nei tarptautinė viešoji teisė ar žmogaus teisė, prieglobsčio teisė neturi daug šaltinių. Prieglobsčio teisės šaltiniai iš esmės nustato elgesio su pabėgėliais reikalavimus. Svarbiausias prieglobsčio teisės šaltinis yra tarptautinės sutartys. Pagrindine tarptautine sutartimi laikoma 1951 m. konvencija dėl pabėgėlių statuso, taip pat 1967 m. protokolas. Šie dokumentai nustato pagrindinius bendrus pabėgėlių apsaugos reikalavimus ir įtvirtina elgesio su pabėgėliais valstybių įsipareigojimus. L. Visockienės nuomone, konvencija leidžia padaryti tam tikras išlygas jos dalyvėms, tačiau išlygos negali būti daromos atsižvelgiant į straipsnių svarbą. Pavyzdžiui, konvencijos 1 str., numato pabėgėlio apibrėžimą, 3 str. numato draudimą diskriminuoti pabėgėlius dėl rasės, religijos ar kilmės valstybės, ir 33 str. numato draudimą išsiųsti pabėgėlius. Šiems straipsniams išlygos netaikytinos.

L. Vysockienė teigia: Ženevos konvencijoje aiškiai apibrėžiama pabėgėlio sąvoka : „<...> pabėgėliu pripažįstamas asmuo, kuris dėl baimės būti persekiojamas dėl rasės, religijos, tautybės, priklausymo tam tikrai socialinei grupei ar politinių įsitikinimų yra už savo pilietybės ar nuolatinės gyvenamosios vietos šalies ribų ir negali arba bijo naudotis savo valstybės apsauga ar į ją grįžti. Pabėgėlio sąvoka plačiąja prasme taip pat apima asmenis, išvykstančius iš kilmės šalies ne dėl gresiančio persekiojimo, bet dėl visuotinai paplitusios prievartos ar karinių veiksmų. Neretai tokie asmenys vadinami faktiniais arba karo pabėgėliais ir jiems suteikiama papildoma arba laikina apsauga prieglobsčio valstybėje. Taigi, apibendrinant galima teigti, kad pabėgėlis: bėga nuo žmogaus teisių pažeidimo; prieglobsčio valstybėje be teisės ieškoti prieglobsčio tampa visų kitų žmogaus teisės subjektu; grįžta, kai nebėra pagrindinių žmogaus teisių pažeidimų kilmės valstybėje.

PRIEGLBSČIO TEISĖS VERTINIMAS TEISMŲ PRAKTIKOJE

Neretai Lietuvos teismų praktikoje susiduriama su problemomis dėl prieglobsčio suteikimo, nesuteikimo ar neteisingo suteikimo. Siekiant išanalizuoti šią temą yra pateikiami keletas pavydžių Lietuvos teismų praktikos, kuriose nagrinėjamas prieglobsčio suteikimo klausimas. Administracinėje byloje Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (LVAT) nagrinėja ginčą (bylos Nr. A-1091-822/2022) dėl Alytaus apylinkės teismo Alytaus rūmų sprendimo, kuriuo pareiškėjas užsienio pilietis sulaikytas Valstybės sienos apsaugos tarnyboje trims mėnesiams, kol bus priimtas sprendimas dėl jo teisinės padėties Lietuvos Respublikoje, teisėtumo ir pagrįstumo.

Užsienietis, vykstantis iš Lietuvos Respublikos, buvo sulaikytas Lenkijos pareigūnų, kurie perdavė jį pasienio pareigūnams. Pareiškėjas nurodė, kad nežinojo, jog iš Baltarusijos Respublikos pateko į Lietuvos Respubliką, nes, jo teigimu, Baltarusijos pareigūnai užtikrino, jog kirtęs sieną jis atsidurs Lenkijos Respublikoje ir pasieks galutinį kelionės tikslą – Vokietiją. Nors pareiškėjas pateikė savo pasą, buvo laikoma, kad jis į Lietuvos Respubliką atvyko neteisėtai esant paskelbtai valstybės lygio ekstremaliajai situacijai dėl masinio užsieniečių antplūdžio. Pareiškėjas yra teikęs prieglobsčio prašymą kompetentingoms institucijoms raštu, taip pat žodžiu jo prašė bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos ir apeliacinės instancijos teismo posėdžių metu. Pareiškėjo

prašymą suteikti prieglobstį Migracijos departamentas jam gražino, nurodęs, kad prašymas pateiktas nesilaikant atitinkamo teisinio reglamentavimo, be to nebuvo pateiktas nedelsiant. Teismo posėdžio metu pareiškėjo atstovė prašė įpareigoti Migracijos departamentą išnagrinėti pareiškėjo prieglobsčio prašymą. Atsižvelgiant į tai, kad užsienietis į Lietuvos Respubliką pateko neteisėtai, galiojantis nacionalinis reguliavimas, kai yra įvesta karo padėtis, nepaprastoji padėtis, taip pat paskelbta ekstremalioji situacija dėl masinio užsieniečių antplūdžio, nenustato teisinio pagrindo priimti prieglobsčio prašymą ir nustato, kad net ir prieglobsčio prašytojas gali būti laikomas neteisėtai į valstybę patekusių ir dėl to sulaikomas. Todėl LVAT išplėstinei teisėjų kolegijai kilo abejonių dėl tokio reguliavimo atitikties Tarptautinės apsaugos procedūrų direktyvos 7 straipsnio 1 daliai, siejant ją su Kvalifikavimo direktyvos 4 straipsnio 1 dalimi bei atitikties Priėmimo sąlygų direktyvos 8 straipsnio 2 ir 3 dalims. Jei šios Europos Sąjungos teisės normos turėtų būti aiškinamos, kaip draudžiančios atitinkamą nagrinėjamoje byloje taikytiną reguliavimą, tai sudarytų prielaidas išplėstinei teisėjų kolegijai konstatuoti, jog pareiškėjas laikytinas prieglobsčio prašytojo statusą turinčiu asmeniu, ir atitinkamai spręsti dėl tinkamo teisinio pagrindo pareiškėjui taikyti sulaikymą ar alternatyvias sulaikymui priemones. Išplėstinė LVAT teisėjų kolegija vis tik nusprendė, kad siekiant išnagrinėti pareiškėjo judėjimo laisvės suvaržymo teisėtumo ir pagrįstumo klausimą būtina nustatyti jo teisinį statusą, konkrečiai – ar nagrinėjamoje byloje pareiškėjas laikytinas prieglobsčio prašytoju. Taigi, LVAT išplėstinė teisėjų kolegija nutarė kreiptis į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą, prašydama išaiškinti Direktyvos 2013/32/ES 7 straipsnio 1 dalies, siejant ją su Direktyvos 2011/95/ES 4 straipsnio 1 dalimi, ir Direktyvos 2013/33/ES 8 straipsnio 2 ir 3 dalių nuostatas. Vadovaudamasi Europos Sąjungos Teisingumo Teismo procedūros reglamento 107 straipsniu, LVAT išplėstinė teisėjų kolegija nusprendė, kad nagrinėjamu atveju būtina Europos Sąjungos Teisingumo Teismo prašyti prejudicinį sprendimą priimti skubos tvarka.

Dar vienas puikus Lietuvos teismų praktikos pavyzdys – vienoje administracinėje byloje Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (LVAT) nagrinėja ginčą (byla eA-3226-415/2018) teismo posėdyje apeliacine rašytinio proceso tvarka išnagrinėjo administracinę bylą pagal pareiškėjo apeliacinį skundą Migracijos departamentui prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos dėl sprendimo panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus. Pareiškėjas kreipėsi su skundu į Vilniaus apygardos administracinį teismą, prašydamas panaikinti Migracijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos sprendimą „Dėl prieglobsčio Lietuvos Respublikoje nesuteikimo“; įpareigoti departamentą iš naujo išnagrinėti pareiškėjo prašymą suteikti prieglobstį Lietuvos Respublikoje. Pareiškėjas paaiškino, kad skundžiamame sprendime, kuris priimtas remiantis departamento išvada „Dėl prieglobsčio Lietuvos Respublikoje nesuteikimo“, nuspręsta nesuteikti pareiškėjui pabėgėlio statuso Lietuvos Respublikoje, nes jo prašymo motyvai neatitinka Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 86 straipsnio 1 dalyje ir 1951 m. Jungtinių Tautų konvencijos dėl pabėgėlių statuso 1 straipsnio A dalyje nustatytų pabėgėlio statuso taikymo nuostatų. Pareiškėjas prašymą suteikti prieglobstį Lietuvos Respublikoje grindė naujai paaiškėjusiomis aplinkybėmis, t. y. buvo gauti du nauji laišakai, kuriuose provincijos taryba priėmė sprendimą dėl mirties bausmės pareiškėjui, nes jis bendradarbiavo su tarptautinėmis karinėmis organizacijomis (turėjo krautuvę, kurioje apsipirkdavo tarptautinių pajėgų kariai). Atsakovas skundžiamame sprendime konstatavo, jog ši aplinkybė yra labiau netikėtina negu tikėtina, todėl minėtas materialinis faktas nėra patvirtintas. Nesutikdamas su tokia išvada, pareiškėjas teigė, kad atsakovas šiuo aspektu tyrimą dėl baimės būti persekiojamam iš esmės atliko paviršutiniškai, t. y. apsiribodamas atskirų faktinių aplinkybių izoliuotu vertinimu, nevertinant jų visumos, atsiribojant nuo objektyvių ir subjektyvių faktorių. Pareiškėjas nurodė, kad gavęs neigiamą Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimą, išnagrinėjęs jo prašymą suteikti prieglobstį Lietuvos Respublikoje, iš karto susisiekė su savo šeima ir pranešė jiems, kad grįžta atgal į kilmės valstybę. Būtent šeimos narių informavimas apie pareiškėjo grįžimą lėmė aktyvių veiksmų pasireiškimą, t. y. jiems sužinojus apie pareiškėjo

grįžimą į kilmės valstybę, imtasi įbauginimo taktikos ir buvo pateikti laiškai, grasinantys mirties bausme. Departamento išvada, kad šie dokumentai (laiškai) nėra autentiški ir patikimi, priimta iš esmės tuo pagrindu, jog pagal atsakovo surinktą informaciją naktiniai laiškai kartais yra klastojami prašant prieglobsčio, ir pažeidžia įrodymų vertinimo taisykles bei neužtikrina prieglobsčio prašymo nagrinėjimo tikslo. Kadangi atsakovas suabejojo pateiktų rašytinių įrodymų autentiškumu, jis galėjo kreiptis į policiją (ar armiją) arba Nacionalinę saugumo tarnybą, siekiant nustatyti, ar realiai egzistuoja laišką pasirašiusio padalinys vietovėje, nes visa informacija pateikta Departamento parengtoje pažymoje „Apie įbauginimo strategiją siunčiant naktinius laiškus ir asmenų, dirbančių tarptautinėms karinėms pajėgoms persekiojimą“, tačiau to nepadarė, ir remdamasis nepatikimais šaltiniais nepagrįstai preziumavo pateiktų dokumentų nepatikimumą. Tokiu atveju atsakovas iš esmės pažeidė prašymo suteikti prieglobstį nagrinėjimo tikslą – nustatyti, ar prieglobsčio prašytojui turi būti suteiktas pabėgėlio statusas arba papildoma apsauga, ir ar nėra priežasčių, dėl kurių pabėgėlio statusas arba papildoma apsauga nesuteikiama, taip pat neužtikrino perspektyvaus grėsmių reikalavimo vertinimo (grėsmės kilmės valstybėje pareiškėjui eskalavimas pasireiškia laiškuose esančių grasinimų geneze). Nagrinėjamu atveju pareiškėjas aiškiai įvardijo persekiojimo dalyvį bei jam kylančią grėsmę, t. y. nurodė, jog yra persekiojamas dėl bendradarbiavimo su tarptautinėmis organizacijomis, laiškuose yra priimtas sprendimas dėl nepaklusimo taisyklėms paskirti jam mirties bausmę. Pabrėžė, kad pareiškėjo baimė dėl persekiojimo yra pagrįsta ne tik jo subjektyviais įsitikinimais, bet ir objektyviai surinkta informacija, t. y. asmenys, nepaklusę taisyklėms, yra laikomi priešais, jie yra persekiojami, jiems kyla reali grėsmė sveikatai ar net gyvybei, o teisėsaugos institucijos neturi pakankamai resursų atlikti naktiniame laiške gautų grasinimų tyrimą, o jei ir tiria, tai neefektyviai, kas iš esmės reiškia apsaugos nuo nebuvimą. Pareiškėjo nuomone, iš skunde pateiktos informacijos bei jo apklausų metu užfiksuotų duomenų matyti, jog atsakovui nesurinkus pakankamai duomenų, leidžiančių daryti nekvestionuotą išvadą, kad pareiškėjo išsiuntimo į pilietybės valstybę atveju jis nebus kankinamas, su juo nebus žiauriai, nežmoniška elgiamasi ar nebus žeminamas jo orumas, yra tikimybė, jog pareiškėją išsiuntus į Respubliką jo teisės ir pagrindinės laisvės būtų pažeistos. Taigi pareiškėjo prašymas buvo nepagrįstai atmestas, t. y. jam nepagrįstai nesuteiktas prieglobstis Lietuvos Respublikoje.

IŠVADOS

1. Darytina išvada, kad pabėgėlis – tai užsienietis (užsienio šalies pilietis arba asmuo be pilietybės), kuris dėl visiškai pagrįstos baimės būti persekiojamas dėl rasės, religijos, tautybės, priklausymo tam tikrai socialinei grupei ar dėl politinių įsitikinimų yra už valstybės, kurios pilietis jis yra, ribų ir negali ar bijo naudotis tos valstybės gynyba arba neturi atitinkamos užsienio valstybės pilietybės, yra už valstybės, kurioje buvo jo nuolatinė gyvenamoji vieta, ribų ir dėl išvardytų priežasčių negali ar bijo į ją grįžti. Pabėgėlių teisė – tai teisė, kurios tikslas užtikrinti, jog su pabėgėliais būtų elgiamasi pagal tarptautinius standartus. Būtent ši teisė reglamentuoja, jog valstybė, į kurią atvyksta pabėgėlis, privalo suteikti jam teisinę apsaugą (apsaugoti nuo išsiuntimo atgal, suteikti socialines, ekonomines ir kitas garantijas, kurios padėtų susigrąžinti pabėgėliui bent dalį to, ką prarado kilmės valstybėje).
2. Darytina išvada, kad 1951 m. Ženevos konvencija pirmoji apibrėžė, ką galime laikyti pabėgėliu ir joje buvo reglamentuotos pabėgėlių teisės. Tam, kad žmogus įgytų „pabėgėlio“ teisinį statusą Lietuvoje, turi būti atlikta pabėgėlio statuso nustatymo procedūra, t. y. turi būti patikrinta ir konstatuota, be kita ko, kad toks žmogus iš tikrųjų pagrįstai bijo persekiojimo, kad tas persekiojimas yra susijęs su minėtomis žmogaus savybėmis (rasė, religija ar kt.), bei kad jis negali tikėtis savo šalies apsaugos nuo tokio persekiojimo. Atlikus tokį tyrimą bei nustačius, kad žmogus atitinka „pabėgėlio“

apibrėžimą, jis tampa „pripažintu pabėgėliu“, t. y. įgyja „pabėgėlio statusą“ ir teisę naudotis pabėgėliams Lietuvoje teikiamomis garantijomis.

3. Darytina išvada, kad teismų praktikoje vertinama, ar asmuo tikrai pabėgo iš savo kilmės šalies dėl svarių priežasčių, ar buvo pateikti visi reikiami dokumentai gauti pabėgėlio statusą ir kodėl asmuo buvo negavęs pabėgėlio statuso.

LITERATŪRA

1. Vysockienė, L. (2005). *Pabėgėlių teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
2. Vilenas, V., (2006). *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas.

THE RIGHT OF ASYLUM IN THE CONTEXT OF THE 1951 GENEVA CONVENTION

KAROLINA VITKAUSKAITĖ

Panevėžys Higher Education Institution

Advisor – dr. Sigita Šimbelytė

ANNOTATION

The issue of asylum is very important from ancient times to the present. The war in Ukraine is probably a problem well known to everyone. Man must flee from his homeland just to stay alive. This is the kind of person who is applying for asylum. Since this topic is very relevant right now, my article is about who is granted asylum, what documents are needed to be granted refugee status. After all, observing other countries, we cannot know what may await us in a day, a month or a few years. So, I think it is very important for each of us to know how to act when fleeing our country and seeking asylum.

TĖVŲ, AUGINANČIŲ DAUNO SINDROMĄ TURINČIUS VAIKUS, PATIRIAMŲ IŠŠŪKIŲ IR SOCIALINĖS PAGALBOS POREIKIO TEORINĖ ANALIZĖ

KAROLINA VITKUTĖ

Kolpingo kolegija

Konsultantė (dėstytoja) – doc. dr. Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė

ANOTACIJA

Dauno sindromas yra genetinis sutrikimas. Šį sutrikimą lemia 21 chromosoma. Dauno sindromą turintiems vaikams ir jų tėvams kasdieniniame gyvenime kyla įvairių iššūkių. Tėvai tokią savo vaiko lemtį priima labai sunkiai, iš pradžių jie kaltina save, pyksta, dažnai patiria depresiją ar net atsisako vaiko. Šiame straipsnyje pateikiami Dauno sindromui būdingi požymiai, aptariami Dauno sindromą turinčius vaikus auginančių tėvų patiriami iššūkiai bei atskleidžiamas socialinės pagalbos poreikis šeimai. Šią temą nagrinėti aktualu socialinių darbuotojų praktikos ir tyrimų lauke, siekiant organizuoti ir teikti efektyvią psichosocialinę pagalbą visai šeimai.

Raktiniai žodžiai: *Dauno sindromas, tėvų patiriami iššūkiai, socialinė pagalba, socialinis darbas.*

IVADAS

Dauno sindromas – tai genetinis sutrikimas. Pasak Bull ir kt. (2022), Dauno sindromą lemia pilna 21-ma chromosoma. Vaikai, turintys Dauno sindromą, dažnai tampa dėmesio centru dėl unikalių savo veido bruožų. Atsižvelgus į tai, ne visi tėvai ar šeimos nariai priima tokią savo šeimos nario ligą, yra žmonių, kurie Dauno sindromą priima kaip prakeiksmą, gėdą ar naštą šeimai, dėl šios priežasties Dauno sindromą turinčių vaikų tėvai ne retai slepia, kad jų vaikas turi Dauno sindromą (Renawati ir kt., 2017).

Remiantis Navikaite (2022), Dauno sindromą turinčių vaikų įgūdžiai yra neišplėtoti, dažnai jų kalba yra neišplėtoti, jiems sunku bendrauti su vaikais, kurie yra tokio pat amžiaus, nes bijo, kad juos gali atstumti. Tokiems vaikams yra ypač sunku stresinėse situacijose, Dauno sindromą turintys vaikai gali elgtis agresyviai arba tiesiog atsitraukti ir ieškoti pagalbos. Tačiau vaikai, turintys Dauno sindromą, puikiai geba bendrauti šeimoje, kur jaučiasi saugiai. Navikaitės (2022) teigimu, didelę prasmę turi ir įtraukusis ugdymas, nes mokant vaikus, kurie turi Dauno sindromą, svarbu jų neatskirti nuo sveikų vaikų. Tėvai kartu su mokytojais turi bendradarbiauti, kad sukurtų vaikui saugią, draugišką ir malonią aplinką, tokiu atveju vaikas, turintis Dauno sindromą, jausis priimtas, geriau mokysis, didės jo savarankiškumas ir bus lengviau įveikti ateityje kylančius sunkumus.

Pasak Khan, Wakar ir Shabir (2020), socialiniai darbuotojai atlieka labai svarbų vaidmenį ir padeda vaikams, turintiems Dauno sindromą, bei jų tėvams ir kitiems šeimos nariams gauti reikiamą paramą ir naudotis ištekliais, kurie yra reikalingi jų poreikių tenkinimui. Socialinis darbuotojas dirba su visa šeima. Jis gali padėti spręsti kylančias problemas, teisinius, procedūrinius klausimus ar kitus klausimus, kurie susiję su socialinių problemų sprendimu. Khan, Wakar ir Shabir (2020) teigia, kad veiksmingi šeimos vertinimai leidžia sukurti stiprų pagrindą, kuriuo galima remtis intervencijoje.

Straipsnio tikslas – apibūdinti tėvų, auginančių Dauno sindromą turinčius vaikus, patiriamus iššūkius ir socialinės pagalbos poreikį.

Straipsnio uždaviniai:

1. Pateikti Dauno sindromui būdingus požymius.
2. Atskleisti tėvų, auginančių vaikus su Dauno sindromu, patiriamus iššūkius.
3. Aptarti socialinės pagalbos poreikį tėvams, auginantiems vaikus su Dauno sindromu.

Straipsnis parengtas remiantis mokslinės literatūros analize ir panašia tema atliktų tyrimų apžvalga.

DAUNO SINDROMUI BŪDINGI POŽYMIAI

Hulten ir kt. (2008) teigimu, Dauno sindromas, kuriam būdinga papildoma 21 chromosoma, yra dažniausia genetinė įgimtų apsigimimų ir mokymosi sutrikimų priežastis. Dauno sindromo galimybė didėja su motinos amžiumi, gali būti motinos 21 chromosomos rekombinacija. Nepaisant intensyvių pastangų išsiaiškinti priežastis, lemiančias šiuos požymius, Dauno sindromo kilmė vis dar nežinoma.

Pasak Andriūnaitės (2013), dėl Dauno sindromui būdingų išorinių bruožų, sutrikimą galima pastebėti labai anksti, tik gimus kūdikiui, pvz., pastebima iš jo veido bruožų ar kūno sandaros. Dauno sindromą turintys asmenys sudaro didelę dalį asmenų, turinčių protinį atsilikimą.

Dauno sindromas yra sutrikimas, kuris pasireiškia negrįžtamai, tai daro įtaką vaiko mąstymo procesui, kartais pasireiškia fizine negalia, emocijų neišsivystymu. Pereverzevos (2019) teigimu, vaikų, turinčių Dauno sindromą, veidas dažnai būna plokščias ir apvalus, vaikų nosies tiltas būna platesnis, nosys būna mažos, o šnervės – siauros. Tarp akių tokie vaikai turi didesnę tarpą. Dauno sindromą turinčių vaikų žandikaulis būna mažas, burna maža, siauras gomurys, o liežuvis didelis. Dažnai dėl didelio liežuvio vaikai, turintys Dauno sindromą, būna prasižioję. Ausys būna mažos, jie turi siauras ausų landas. Vaikai, kurie gimsta su Dauno sindromu, būna normalaus ūgio ir svorio, tačiau jie auga lėčiau. Dėl silpno burnos raumenų tonuso vaikams kyla problemų valgant, jie sunkiau valgo kietą maistą.

Pereverzeva (2019) teigia, kad vaikams, turintiems Dauno sindromą, dantys pradeda augti lėčiau nei įprasta. Jų galva būna maža, jie auga lėčiau, tokių vaikų pakaušis dažnai būna plokščias, o kaklas trumpas. Dažniausiai tokie vaikai yra linkę į nutukimą. Grigonienė (2012) išskiria specifinius bruožus, kurie yra būdingi vaikams, turintiems Dauno sindromą. Tokie vaikai gali turėti problemų su rega, klausa, gali turėti ligų, susijusių su kvėpavimu, dažnas vaikas, turintis Dauno sindromą, turi širdies ydų.

Apibendrinat galima teigti, kad Dauno sindromas yra nepagydomas. Vaikai, turintys Dauno sindromą, yra išskirtinių veido bruožų, jie gali turėti kalbos sutrikimų, dažnai turi antsvorį, gali turėti širdies ligų. Su šių laikų medicina Dauno sindromas yra nustatomas dar kūdikiui būnant mamos įsčiose.

TĖVŲ, AUGINANČIŲ VAIKĄ SU DAUNO SINDROMU, PATIRIAMO IŠŠŪKIAI

Jegorova – Marčėnienė ir kt. (2012) teigia, kad tėvai, kurie augina vaiką su raidos sutrikimu, patiria įvairių sunkumų, jų emocijos suaustrėja, jie patiria daug streso, dažnai žmonės tai prilygina depresijai, gedėjimui, stresui.

Šeimos, auginančios vaikus su Dauno sindromu, dažnai patiria šeimos krizę. Tėvai gali save kaltinti ir išgyventi sielvartą dėl sveiko vaiko netekties – tai vadinama „sveiko vaiko netekties sindromu“. Sielvartas pasireiškia tėvų kaltės jausmu, pykčiu, nerimu ir net depresija. Pirminė tėvų reakcija, sužinojus, kad jų vaikas turi Dauno sindromą, būna neigiama, juos gali ištikti šokas. Tėvai neslepia, kad patiria liūdesį, nerimą, depresiją, dažnai kaltina vienas kitą, teigia, kad jiems nepasisekė, patiriama egzistencinė krizė. Kartais tėvai, sužinoję, kad laukiasi vaiko, kuris turės Dauno sindromą, atsisako kūdikio. Tėvai, auginantys vaiką su Dauno sindromu, dažnai atsiduria santykių krizėje vienas su kitu, jiems dažnai kyla nesutarimų, kaip auginti vaiką (Flaherty ir Glidden, 2010). Raščepkina (2014) nuomonė yra panaši, ji teigia, kad nemalonius jausmus tėvams sukelia vaiko, turinčio Dauno sindromą, priežiūra ir jos sunkumai, dažnai jie pasireiškia maitinant vaiką, bendraujant su juo ar net migdant. Dažnai įtaką daro ir kaltė, kurią patiria abu tėvai (ypač motinos) dėl vaiko negalios, jos stiprumo laipsnio.

Kaip teigia Renawati ir kt. (2017), Dauno sindromą turinčių vaikų tėvams tenka didesnė atsakomybė nei sveikų vaikų tėvams dėl iššūkių ir kliūčių, su kuriomis jie susiduria kasdienybėje. Dėl vaiko sveikatos būklės, kuri skiriasi nuo kitų vaikų, jiems reikia daugiau tėvų dėmesio ir specialaus elgesio.

Apibendrinant galima teigti, jog tėvams auginant vaiką, kuris turi Dauno sindromą, kyla

įvairių iššūkių kasdieniame gyvenime. Tėvai gali jausti kaltę, emocinį skausmą, pyktį, dažnai patiria krizes tarpusavio santykiuose. Iššūkių kyla visur: švietimo, sveikatos klausimais. Tad matomas didelis socialinės pagalbos poreikis.

SOCIALINĖS PAGALBOS POREIKIS TĖVAMS, AUGINANTIEMS VAIKUS SU DAUNO SINDROMU

Atkleista, jog tėvai, auginantys vaikus su Dauno sindromu, patiria įvairius iššūkius ir emocinius išgyvenimus, tad matomas didelis socialinės pagalbos poreikis visai šeimai. Šią pagalbą teikti gali pirminis šeimos socialinis tinklas ir įvairūs specialistai, tame tarpe ir socialiniai darbuotojai.

Socialinėje darbo aplinkoje dirbant su šeimomis, kurios augina vaikus su Dauno sindromu, pagrindinis socialinio darbuotojo tikslas yra padėti visai šeimai ir ją įgalinti įveikiant kasdienes iššūkius. Socialinis darbuotojas padeda šeimoms nebijoti ir pasakoti savo istorijas, taip jie patys sau suteikia galimybę suprasti, kad jie yra ne vieni. Mathebane (2015) manymu, socialinio darbuotojo veiksmingumas tokiai šeimai priklauso nuo pačios šeimos noro. Labai daug dalykų priklauso nuo pačios šeimos ryžto, nes jei pati šeima nenorės priimti pagalbos, socialinis darbuotojas negalės padėti. Jei socialinio darbuotojo ir tėvų, kurie augina vaiką su Dauno sindromu, požiūris į pagalbos poreikį sutampa, tuomet pagalba bus naudinga. Kaip teigia Khan, Wakar ir Shabir (2020), kartu su šeima auga ir socialinis darbuotojas, jis tobulėja, plečia savo akiratį.

Socialinis darbuotojas gali padėti tėvams pasiruošti, kaip pranešti apie savo vaiko būklę kitiems šeimos nariams, kaip tvarkyti išlaidas ir biudžetą, kaip suteikti gerą išsilavinimą, kad vaikai, turintys Dauno sindromą, ateityje galėtų augti savarankiškai. Dauno sindromą turintiems vaikams reikia daugiau laiko, dėmesio, išlaidų ir kantrybės iš tėvų. Dauno sindromą turintiems vaikams taip pat reikia tėvų pagalbos įvairiose kasdienėse veiklose, pavyzdžiui, maudantis, apsirengiant. Tad socialinis darbuotojas daug padeda rengiant tėvus, kaip prižiūrėti ir auginti Dauno sindromą turinčius vaikus (Renawati ir kt., 2017).

Cohen, Nadel ir Madnick (2002) atskleidė, kad dabar, kitaip negu anksčiau, vaikai, turintys Dauno sindromą, ir jų šeimos nariai gauna žymiai daugiau lengvatų ir reikiamos pagalbos. Šiais laikais jiems laisviau prieinama medicina; švietimas yra labiau pritaikytas, šeimos gauna įvairių išmokų.

Socialinis darbuotojas gali padėti tėvams, auginantiems vaikus su Dauno sindromu, gauti reikiamą socialinę paramą ir kitus išteklius, reikalingus patenkinti poreikius. Renawati ir kt. (2017) išskiria pagrindines socialinių darbuotojų, dirbančių su šeimomis, kuriose auga vaikas su Dauno sindromu, vaidmenis ir su jais susietas funkcijas:

1. Įgalintojas. Socialinis darbuotojas padeda šeimai naudotis turimais ištekliais, kartu nustato problemas ir ugdo šeimos narių gebėjimus, kaip jas įveikti. Priartinamas švietimo, sveikatos priežiūros ir kitų paslaugų prieinamumas bei kiti paramos šaltiniai, kad šeima galėtų patenkinti kylančius poreikius.
2. Tarpininkas. Kaip tarpininkas socialinis darbuotojas tarsi sujungia reikiamus asmenis, grupes ir bendruomenes su socialinėmis ir kitomis paslaugomis, jas teikiančiomis organizacijomis ar specialistais. Socialinis darbuotojas gali tarpininkauti organizuojant šeimai socialines, švietimo, sveikatos priežiūros ir kitas paslaugas. Be to, socialinis darbuotojas taip pat gali nukreipti tėvus į savitarpio pagalbos grupes, vienijančias tėvus, auginančius vaikus su Dauno sindromu.
3. Fasilitatorius. Socialinis darbuotojas, atlikdamas fasilitatoriaus vaidmenį, dirba skatindamas ir padėdamas visai šeimai, kurioje auga Dauno sindromą turintis vaikas, integruotis į bendruomenę, kovojant su stigmatizacija ir visuomenės nesuvokimu, kas yra Dauno sindromas.

Apibendrinant galima teigti, jog socialinė pagalba tėvams, auginantiems Dauno sindromą

turinčius vaikus, yra labiau prieinama. Viskas tobulėja, todėl kiekviena sritis bando prisitaikyti ir stengtis dėl geresnės ateities. Socialiniame darbe, kur tenka dirbti su šeimomis, kurių vaikas turi Dauno sindromą, socialiniai darbuotojai atlieka gražią misiją ir padeda šeimoms suprasti, kad jie yra ne vieni. Šiais laikais šeimos gauna daugiau lengvatų, medicina yra prieinama lengviau, šeima gali gauti neįgalumo išmokas. Tačiau jei šeima nenori priimti pagalbos, socialinis darbuotojas yra bejėgis.

IŠVADOS

1. Dauno sindromas vadinamas genetinė liga, kuriai būdinga 21 chromosoma. Šis genetinis sutrikimas yra pastebimas dar vaikui būnant motinos išsčiose arba jam gimus. Vaikai, turintys šį sindromą, turi mąstymo sunkumų, išvaizdos išskirtinumą, pasižymi emociniu neišsivystymu, kartais fizine negalia, jų veido bruožai būna išskirtiniai, tokie vaikai gali turėti širdies ydų.
2. Tėvams, kurie augina Dauno sindromą turinčius vaikus, dažnai kyla daug emocinių išgyvenimų, tėvai gali jausti kaltės jausmą, depresiją, pyktį, nerimą. Dažnai tėvams sunku priimti tokią savo vaiko diagnozę. Kartais tėvai nusprendžia atsisakyti vaiko, turinčio Dauno sindromą.
3. Tėvams, auginantiems Dauno sindromą turinčius vaikus, pastebimas didelis socialinės pagalbos poreikis tiek iš pirminio, tiek iš antrinio socialinio tinklo. Socialinis darbuotojas, kaip vienas iš specialistų, teikiančių socialinę pagalbą tokioms šeimoms, matomas kaip itin svarbus. Jo dėka šeima gali suvokti, kad pasaulyje yra ir daugiau šeimų, kurios augina tokius ypatingus vaikus. Socialinis darbuotojas suteikia reikiamas žinias apie tokių vaikų priežiūrą, priklausomas išmokas, pagalbos būdus ir šaltinius, nukreipia į reikiamas institucijas ar pas reikiamus specialistus.

LITERATŪRA

1. Andriūnaitė, J. (2013). *Šeimos gydytojų ir bendruomenės slaugytojų bendradarbiavimo su šeima, auginančia vaiką su Dauno sindromu, patirtis. Klinikinės slaugos magistrantūros baigiamasis darbas*. Kaunas: Lietuvos sveikatos mokslų universitetas.
2. Bull, M. J., Trotter, T., Santoro, S. L., Christensen, C., & Grout, R. (2022). Health Supervision for Children and Adolescents With Down Syndrome. *American Academy of Pediatrics, 149*(5), 1-24.
3. Cohen, I. W., Nadel, L., & Madnick, E. M. (2002). *Visions for 21st century Down syndrome*. USA: Wiley – Liss.
4. Flaherty, M. E., & Glidden, L. M. (2010). Early Education and Development. *Positive Adjustment in Parents Rearing Children with Down Syndrome, 4*, 407-422.
5. Grigonienė, I. (2012). *Dauno sindromą (DS) turinčių paauglių socializacijos ypatumai muzikinio ugdymo procese. Muzikinės edukologijos magistrantūros baigiamasis darbas*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas.
6. Hulten, M. A., Patel, S. D., Tankimanova, M., Westgren, M., Papadogiannakis, N., Jonsson, A. M., & Iwarsson, E. (2008). Molecular Cytogenetics. *On the origin of trisomy 21 Down syndrome, 1*(21), 1-10.
7. Khan, A. B., Wakar, A. Z., & Shabir, A. N. (2020). Scope of Social Work Practice for Families of Children with Down Syndrome. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment, 8*, 740- 748.
8. Marčenkienė, J. N., Jasonaitė, A., Mikulėnaitė, L., Lesinskienė, S., ir Petruolytė, J. (2012). Tėvų, auginančių sutrukusios raidos vaikus, emocinės būklės vertinimas. *Visuomenės sveikata, 22*(26), 45-48.
9. Mathebane, M. (2015). The Lived Experiences of Black African Mothers Following the Birth of a Child With Down Syndrome: Implications for Indigenisation of Social Work, *Social Work, 51*(1), 167-187.

10. Navikaitė, N. (2022). Suaugusiųjų mokymąsi motyvuojantys veiksniai: tėvų, auginančių vaikus su Dauno sindromu, požiūris. *Studijos – Verslas - Visuomenė: Dabartis ir ateities išvalgos*, 1(VII), 225–239.
11. Pereverzeva, J. (2019). *Dauno sindromą turinčių vaikų ugdymas ir šeimų gyvenimo kokybė. Magistro studijų baigiamasis darbas*. Kaunas: Lietuvos sveikatos mokslų universitetas.
12. Raščepkina, I., ir Gevorgianienė, V. (2014). Motinų, auginančių autizmo sutrikimą turinčius vaikus, kompetencijos. *Specialusis ugdymas*, 2(31), 155-176.
13. Renawati, Budiarti, M. S., Irfan, M., Wibhawa, B., & Cipta, N. A. (2017). The Role of Social Worker for Children with Down Syndrome and Their Family. *International Conference on Diversity and Disability Inclusion in Muslim Societies*, 153, 16-19.

A THEORETICAL ANALYSIS OF THE CHALLENGES FACED BY PARENTS OF CHILDREN WITH DOWN SYNDROME AND THE NEED FOR SOCIAL SUPPORT

KAROLINA VITKUTĖ

Kolping Higher Education Institution

Advisor (teacher) – assoc. prof. dr. Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė

ANNOTATION

Down syndrome is a genetic disorder. The disorder is caused by chromosome 21. Children with Down syndrome and their parents face different challenges in their daily lives. Parents find it very difficult to accept their child's fate, initially blaming themselves, feeling angry, often depressed or even abandoning the child. This article presents the characteristics of Down syndrome, discusses the challenges faced by parents of children with Down syndrome and highlights the need for social support for the family. This topic is relevant to the field of social work practice and research in order to organise and provide effective psychosocial support for the whole family.

Keywords: *Down syndrome, parents challenges, social worker.*

VERSLO BEI TURIZMO ŠTUDIJŲ SRITIES STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE EXPERIENCES AND PERSPECTIVES OF STUDENTS IN THE FIELD OF BUSINESS AND TOURISM IN CONTEMPORARY SOCIETY

VARTOJIMO KREDITO, BŪSTO PASKOLOS IR AUTOMOBILIŲ LIZINGO LYGINAMOJI ANALIZĖ TRIJUOSE LIETUVOS BANKUOSE

IEVA ANCEVIČIŪTĖ, KAMILĖ OLVIJA ČEKAUSKAITĖ, AKVILĖ VOLBERGAIČĖ

Kauno technologijos universitetas

Vadovė – dr. Aušrinė Lakštutienė

ANOTACIJA

Skolinimasis iš komercinių bankų – vartotojų tarpe populiarus būdas įsigyti tokią prekę ar paslaugą, kuriai iš tiesų neturi finansinių galimybių. Vienos populiariausių paskolų: būsto, vartojimo ir automobilių lizingas. Dėl šios priežasties buvo atlikta „SEB“, „Luminor“ ir „Citadelė“ komercinių bankų teikiamų paslaugų sąlygų lyginamoji analizė bei finansinis vertinimas. Taikyta mokslinės literatūros ir įvairių informacinių šaltinių analizė bei palyginamoji duomenų analizė. Tyrimo tikslui pasiekti buvo sukurtos trys tariamos situacijos, kurioms buvo taikomos atitinkamos sąlygos, skaičiavimai ir analizė. Tyrimo rezultatai parodė, jog naudingiausia sumodeliuotoje situacijoje tiek būsto paskola, tiek vartojimo paskola, tiek automobilio lizingą imti Citadelės banke.

Raktiniai žodžiai: *būsto paskola, vartojimo paskola, kreditas, automobilio lizingas, banko paslaugos.*

ĮVADAS

Darbo aktualumas. XXI amžiuje, sparčiai tobulėjant technologijoms, globali ekonomika atveria naujų perspektyvų, tačiau įgytas konkurencinis pranašumas gali būti greitai prarastas, jei nežengiama koja kojon su naujausiomis technologijomis (Anuškevičiūtė I., 2007). Ne išimtis ir Fintech sektorius, kurio svarba per pastaruosius kelerius metus smarkiai išaugo. Kas dieną atliekami tūkstančiai mokėjimo ir kitų su pinigų judėjimu susijusių operacijų, tad finansinių institucijų vaidmuo šioje modernioje visuomenėje yra itin reikšmingas. Žmonių vartojimo psichologija taip pat pakito per pastaruosius 20 metų – norimus daiktus ir paslaugas siekiama gauti kuo greičiau, o pageidautina čia ir dabar (Čelutka S., 2010). Tokius masiškus bei socialiai priimtinius vartojimo poreikius savomis lėšomis gali patenkinti ne kiekvienas, todėl bankai bei finansinės institucijos suteikia galimybes žmonėms realizuoti svajones. Šiais laikais tokių realizavimo galimybių yra daugybė ir jos yra prieinamesnės nei bet kada anksčiau, tačiau yra svarbu gebėti įvertinti pasiūlymo tinkamumą bei naudą, idant ateityje būtų išvengta galimų nuostolių ar nemokumo problemų.

Darbo tikslas – atlikti pasirinktų Lietuvos komercinių bankų AB „SEB“, AB „Luminor“ ir AB „Citadelė“ teikiamų paslaugų būsto, vartojimo paskolos ir automobilių lizingo palyginamąją analizę ir jų finansinį vertinimą.

Tyrimo problema – kuris Lietuvos komercinis bankas (AB „SEB“, AB „Luminor“ ar AB „Citadelė“) siūlo palankiausias vartotojui skolinimosi sąlygas?

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti bankų teikiamų būsto bei vartojimo paskolų ir automobilių lizingo paslaugų svarbą.
2. Palyginti AB „SEB“, AB „Luminor“ ir AB „Citadelė“ teikiamas būsto paskolos sąlygas ir atlikti finansinį vertinimą.

3. Atlikti AB „SEB“, AB „Luminor“ ir AB „Citadelė“ vartojimo kredito palyginamąją analizę ir finansinį vertinimą.
4. Atlikti AB „SEB“, AB „Luminor“ ir AB „Citadelė“ automobilių lizingo analizę ir finansinį vertinimą.
5. Modeliuojant situaciją, atlikti AB „SEB“, AB „Luminor“ ir AB „Citadelė“ paslaugų finansinį vertinimą.

Darbo metodai: palyginamoji duomenų analizė, informacinių šaltinių ir mokslinės literatūros analizavimas.

Bankų teikiamų paslaugų svarba

Būsto paskola yra esminė finansavimo priemonė, leidžianti gyventojams įgyti arba investuoti į nekilnojamąjį turtą Lietuvoje. Anot autorių Brazienės ir Mikutavičienės (2018): „dabar bankų vaidmuo yra svarbiausias apsirūpinant būstu Lietuvoje“ bei „bankai labiau reguliuoja apsirūpinimą būstu nei valstybė“, todėl svarbu suprasti bankų teikiamų būsto paskolų sąlygas. Būsto paskolos gali būti suteikiamos skirtingomis sąlygomis, priklausomai nuo kiekvieno banko politikos, konkurencijos rinkoje, ekonominės aplinkos ir kitų veiksnių. Vasiliauskas (2018) pabrėžė, kad „jungiantis bankams, mažėja vartotojų galimybės rinktis“, tačiau šis susijungimas naudingas ir vartotojams, nes leis patenkinti ir suteikti dar daugiau paskolų ir prisidėti prie ūkio skatinimo, nes pasak, Vasiliausko (2018) taip buvo sumažintas blogų paskolų portfelis. Todėl svarbu, kad potencialūs paskolos gavėjai atidžiai įvertintų šias sąlygas, kad galėtų pasirinkti tinkamiausią banką ir paskolos variantą savo būsto poreikiams.

Šiuolaikinio žmogaus norai visada viršija galimybes, tad taupyti jam yra daug sunkiau nei pinigus leisti. Dažnu atveju vartotojams pritrūksta laisvų lėšų ir jie yra priversti skolintis. Banko siūloma išeitis – vartojimo paskola. Tokia paskola suteikiama trumpesniai laikotarpiui, dažniausiai tikslinė, skirta planuojamam brangesniam pirkiniui įsigyti (Gudžinskaitė, L. 2012). Tokios paskolos yra itin patrauklios vartotojams dėl jų lengvo pasiekiamumo, todėl ir konkurencija tarp finansų institucijų didėja. Vartojimo paskolų atsiradimą ir populiarėjimą skatino ir tai, jog augant finansų rinkoms, įmonės pradėjo didinti savo skolintą kapitalą papildomą finansavimą užsitikrindami vertybinių popierių rinkoje, todėl bankai, siekdami užsidirbti, dėmesį kreipia į kitus skolinimo būdus (Rona-Tas, A., Guseva, A. 2018). Vartotojams ši skolinimosi galimybė yra patraukli dėl nedidelių reikalavimų. Dažniausiai, tam, kad gauti vartojimo kreditą, užtenka būti pilnamečiu ir turėti stabilias pajamas, kadangi ne visos finansų institucijos reikalauja tam tikro darbo užmokesčio lygio. Tam, kad gauti norimas lėšas, nebūtinai pradinis įnašas ar turto užstatas, nereikia nurodyti, kam lėšos bus išleidžiamos, o paskolą gauti galima užpildžius paraišką internetu, o kai kur – paskambinus. Dėl tokio paprasto lėšų gavimo būdo ir jų išvystyto marketingo, vartojimo paskola neretai atrodo kaip nepavojingas ir greitas pinigų gavimo būdas, tačiau, kaip ir visada prieš skolinantis, svarbu įvertinti savo finansinę būklę ir galimybę skolą gražinti.

Greitai besikeičianti pasaulio ekonominė, geopolitinė, socialinė bei ekologinė situacija lemia žmonių elgseną bei jos pokyčius. Ne išimtis ir automobiliai – augantis valstybių sąmoningumas, bei 2030 planas (United Nations, 2023), o su juo didesnis dėmesys aplinkosaugai, skatina vyriausybes patvirtinti mokesčius, pavyzdžiui, tokius kaip taršos. Žmonės, atsižvelgdami į tokią susiklosčiusią situaciją ieško būdų, ne tik kaip prisitaikyti prie naujovių, bet ir kaip, savęs per daug nenuskriaudžiant, atsinaujinti. Vienas tokių būdų – automobilio lizingas, kuris yra apibrėžiamas kaip ilgalaikė nuoma, kurios pabaigoje nuosavybės teisė pereina nuomininkui (Mokilizingas, 2022). Toks būdas šiais laikais yra priimtinas daugeliui žmonių, nes aukštos naujų automobilių kainos nėra prieinamos kiekvienam, tačiau nedidelė mėnesio įmoka bei lizingo sąlygų laikymasis leidžia mėgautis nauju automobiliu be rūpesčių. Nuosavų lėšų trūkumas nėra vienintelė priežastis, kodėl naudojamosi automobilių lizingo paslaugomis – klientai gali turėti reikiamą sumą norimai transporto priemonei, tačiau norėtų laisvus pinigus panaudoti kitiems tikslams (Merrill, T. W.,

2020). Esant automobilių lizingo paklausai, bankai ir kitos finansinės institucijos siūlo savo paslaugas, kurias klientai turi įvertinti, atsižvelgdami į savo poreikius bei galimybes. Taigi, bankų teikiamos automobilių lizingo paslaugos suteikia klientams šansą ne tik atsinaujinti seną transporto priemonę naujesne, bet ir vairuoti naujesnį automobilį neįšaldant turimų apyvartinių lėšų.

Būsto paskolos sąlygų palyginamoji analizė ir finansinis vertinimas

Būsto paskola tai ilgalaikė finansinė paslauga, kurios esmė – padėti asmenims įsigyti nekilnojamąjį turtą arba atlikti jo renovaciją. Šias paskolas teikia finansinės institucijos, dažniausiai bankai, ir jos būna ilgalaikės, paprastai iki 30 metų. Klientams suteikiama tam tikra suma, kurią jie turi gražinti mėnesinėmis įmokomis, apimančiomis tiek pagrindinę paskolos sumą, tiek palūkanas. Palūkanos yra kaina, kurią mokama už galimybę pasinaudoti paskola. Šios paskolos dažniausiai naudojamos būsto įsigijimui, tokiu kaip namas arba butas. Sąlygos ir palūkanų normos gali skirtis priklausomai nuo skolinimosi šaltinio ir šalies, tačiau jų esmė yra padėti žmonėms įgyvendinti svajonę apie savo būstą ir užtikrinti ilgalaikį finansinį saugumą.

Rekomenduojama atidžiai įvertinti savo finansinę situaciją prieš pasiskolindami būsto paskolą ir pasinaudoti preliminarąja paskolos skaičiuokle pateikta internetiniame banke. Taip pat svarbu giliau suprasti ir apsvarstyti kitas sąlygas bei mokesčius, kuriuos siūlo bankas. Daug klientų neretai nepakankamai dėmesio skiria šioms svarbioms detalėms, todėl gali trūkti visapusiškos informacijos apie savo išsipareigojimus ir teises, kurias turės finansinėje sutartyje.

Viena iš esminių sąlygų trijuose didžiuosiuose Lietuvos komerciniuose bankuose, norint gauti būsto kreditą, yra tai, kad kreditą gali gauti tik asmuo, kuris yra pilnametis ir turi nuolatines pajamas ne trumpiau kaip šešis mėnesius. Pagrindinės kreditavimo sąlygos AB „SEB“, AB „Luminor“ ir AB „Citadelė“ apibendrintos 1 lentelėje.

1 lentelė

Pagrindinės būsto paskolų sąlygos Lietuvos komerciniuose bankuose

Sąlygos	SEB	Luminor	Citadelė
Minimali paskolos suma	10 000 Eur	10 000 Eur	20 000 Eur
Pradinė įmoka	≥ 15 proc. kredito sumos	≥ 15 proc. kredito sumos	≥ 15 proc. kredito sumos
Terminas	Pagrindinė gyvenamoji vieta – iki 30 metų, ne pagrindinė – iki 25 m.	Iki 30 metų.	Iki 30 metų.
Kredito finansuojama suma	Jei būstas pagrindinė gyvenamoji vieta – iki 85 proc., jei ne pagrindinė - iki 60 proc. būsto vertės.	Iki 85 proc. būsto įsigijimo kainos.	Iki 85 proc. būsto įsigijimo kainos.
Mėnesio pajamos atskaičius mokesčius	Išsipareigojimai ≤ 40 proc. grynujų mėnesio pajamų.	≥ 650 Eur, arba ≥ 1000 Eur paskolą imant su bendraskoliu.	Išsipareigojimai ≤ 40 proc. grynujų mėnesio pajamų.
Gražinimo būdas	linijiniu arba anuiteto	linijiniu arba anuiteto	linijiniu arba anuiteto
Palūkanų norma	Kintama arba fiksuota palūkanų norma.	Kintama arba terminuotai nekintančių norma.	Kintama palūkanų norma
Įmokų atidėjimo laikotarpis	Nuo 6 iki 12 mėn.	Iki 3 mėn.	Iki 6 mėn.

AB „SEB“, AB „Luminor“ ir AB „Citadelė“ pasiūlymai dėl būsto paskolų beveik vienodi, nes šios paslaugos yra suteikiamos toje pačioje teritorijoje ir toje pačioje privatiems klientams skirtai auditorijai. Visi trys šie bankai leidžia gauti būsto paskolas su gražinimo laikotarpiu iki 30 metų, todėl net vidutinių pajamų turintys asmenys turi galimybę jomis pasinaudoti. Taip pat visi šie bankai rekomenduoja, kad būsto paskolos suma neviršytų 40% asmeninių pajamų lygio, kad būtų išvengta potencialių problemų susijusių su paskolos gražinimu.

Pradiniam įnašui reikia turėti savų, ne skolintų lėšų, ne mažiau 15 proc. būsto vertės arba būsto kainos. Dažniausiai bankai finansuoja 85 proc. būsto įsigijimo kainos, tačiau AB „SEB“ išskiria tai, ar perkamas būstas bus pagrindinė gyvenamoji vieta ar ne. AB „SEB“ pagrindinės gyvenamosios vietos būstas bus finansuoja 85 proc. būsto vertės ir ilgiausiai 30 metų laikotarpiui. O jeigu paskola imama nepagrindiniam gyvenamajam būstui, tarkim – pirčiai ar kitokiam būstui įsigyti, finansuojama tik 60 proc. būsto vertės ir tik iki 25 metų laikotarpiui.

Išanalizavus bankų pateiktus duomenis matoma, kad visi bankai siūlo kintamą arba fiksuotą palūkanų normą. Visi analizuojami bankai siūlo kredito gavėjui pasirinkti linijinį ar anuitetinį paskolos grąžinimo būdą. Būsto paskola ilgalaikė, todėl nuspėti gyvenimiškas situacijas sunku. Susidūrus su finansiniais sunkumais, bankai siūlo įmokų atidėjimo laikotarpį. Jis skirtinguose bankuose skirtingas. Mažiausiai informacijos apie įmokos atidėjimą suteikia „Citadelė“ bankas. Ilgiausia laikotarpį suteikia „SEB“ bankas nuo 6 iki 12 mėnesių. Taip pat, atliekant palyginamąją bankų analizę yra matoma, kad „SEB“ ir „Luminor“ bankuose mažiausia galima skolinimosi suma yra 10 000 eurų, o „Citadelė“ banke yra 20 000 eurų. Nagrinėtos būsto paskolos sąlygos yra pradinės, nes kiekviena situacija yra išskirtinė ir sąlygos gali varijuoti priklausomai nuo įvairių įtaką darančių veiksnių.

Pasiskolinant būsto paskolą iš banko, atsiranda ir kitos finansinės įsipareigojimų dalys, kurios papildo galutinį išlaidų sąrašą. Tai apima mokesčių už nekilnojamojo turto vertinimą, išlaidas sutarčių sudarymui, dokumentų pildymo išlaidas, paskolos administravimo mokesčius, grąžinimo palūkanas, draudimo išlaidas ir panašias finansines išlaidas.

Kad būtų galima atidžiau ištirti, kuris bankas teikia labiausiai patrauklias būsto paskolos sąlygas, yra analizuojama tariama situacija, kurioje klientas įsigyja savo būstą. Gaunamas atlyginimas, atskaičius mokesčius, siekia 1 500 eurų. Planuojama pirkti 2 kambarių butą Kaune, kurio kaina yra 50 000 eurų. Turimos santaupos siekia 7 500 eurų, tad trūksta dar 42 500 eurų, dėl to imama būsto paskola iš banko. Paskolą norima grąžinti per 15 metų linijiniu būdu, palūkanų tipas – kintamos palūkanos. Bandant nustatyti, koks bankas siūlo geriausias sąlygas būsto paskolai imti, buvo atlikta analizė, apimanti tam tikras galimas išlaidas, susijusias su būsto paskola. Skaičiavimų rezultatai pateikiami 2 lentelėje, iš kurių matyti, kuris bankas suteiktų būsto paskolą už mažiausią kainą vartotojui.

2 lentelė

Būsto paskolos galutinės išlaidos pagal skirtingus bankus (sudaryta pagal „SEB“, „Luminor“ ir „Citadelė“ puslapiuose pateiktą informaciją, 2023)

Sąlygos	SEB	Luminor	Citadelė
Palūkanos	1,8 % + 4,09 % (6 mėn. EURIBOR)	1,9 % + 6 mėn. EURIBOR	2 % + 6 mėn. Euribor
Mėnesio įmoka	358 eurai	358 eurai	358,64 eurai
Lieka pragyvenimui	1 142 eurai	1 142 eurai	1 141,36 eurai
Bendra būsto paskolos kaina	64 440 eurų (358*12*15)	64 440 eurų (358*12*15)	64 555,2 eurų (358,64*12*15)
Sutarties mokestis	250 eurų	213 eurų	150 eurų
Visa paskolos gavėjo mokama suma (Banko duomenimis)	64 897 eurai	64 845 eurai	64 813,73 eurai

Palūkanų dydžiai, mėnesinės įmokos, likučiai pragyvenimui ir bendros būsto paskolos kainos nustatytos pagal bankų sukurtas būsto paskolų skaičiuokles, nurodant, kad paskolų grąžinimo būdas yra linijinis, o gaunamos mėnesinės grynosios pajamos yra 1 500 eurų, taip pat nurodant, kad asmuo neturi jokių kitų finansinių įsipareigojimų ir palūkanos yra kintamos. Visos išlaidos yra apskaičiuotos prie bendros būsto paskolos kainos pridėjus visus aukščiau išvardintus mokesčius ir išlaidas. Taigi iš 2 pateiktos lentelės matome, kad asmeniui, imant būsto paskolą,

geriausias komercinis bankas kaip paslaugos teikėjas yra „Citadelė“, kadangi visų su paskolos ėmimu susijusių išlaidų bendra suma yra pati mažiausia tarp visų trijų bankų. Nors „Citadelė“ banko palūkanos didesnės už „SEB“ ir „Luminor“, būtent šio banko sutarties mokestis yra mažiausias. Visų analizuojamų bankų palūkanos ir mėnesio įmoką yra panašios ir beveik nesiskiria.

Vartojimo paskolų palyginamoji analizė ir finansinis vertinimas

Vartojimo paskola – tai kreditas teikiamas fiziniams asmenims, kuris skirtas jų asmeninių ar šeimos poreikių tenkinimui (Subačiūtė L., Taujanskaitė K., 2019). Palyginus su būsto paskolomis, vartojimo paskola – mažesnė, trumpesnė ir daug paprastesnė, kadangi yra skirta mažesnės vertės turto įsigijimui ar paslaugų gavimui. Vartojimo kreditas dažniausiai imamas tam tikros įrangos įsigijimui, remontams, neretai ir asmeninių švenčių, pavyzdžiui, vestuvių organizavimui. Kreditai suteikiami palyginus trumpam laikotarpiui (maždaug iki 10 metų), o jų suma dažniausiai nesiekia 50 000 Eur.

3 lentelė

Vartojimo kreditų sąlygų Lietuvos komerciniuose bankuose palyginimas. (Sudaryta pagal „SEB“, „Luminor“ ir „Citadelė“ puslapiuose pateiktą informaciją, 2023)

Sąlygos	SEB	Luminor	Citadelė
Suma	500 – 20 000 Eur (asmeniui) 500 – 40 000 Eur (sutuoktiniams)	1 000 – 30 000 Eur	500 – 20 000 Eur
Paskolos grąžinimas anksčiau	Dalimis arba iš karto, be papildomų mokesčių	Dalimis arba iš karto, be papildomų mokesčių	Dalimis arba iš karto, be papildomų mokesčių
Paskolos grąžinimo terminas	Nuo 12 mėn. – 7 metų	Nuo 1 iki 5 metų	Iki 7 metų
Palūkanos	Fiksuotos	Fiksuotos	Fiksuotos
Delspinigiai	Individualiai	0.05 % per dieną, nuo laiku nesumokėtos sumos	0.05 % per dieną, nuo laiku nesumokėtos sumos
Pinigai gaunami	Iš karto po sutarties pasirašymo	Iš karto po sutarties pasirašymo	Iš karto po sutarties pasirašymo
Sutarties mokestis	1,5 proc. kredito sumos, bet ne mažiau kaip 50 Eur	1,5 proc. kredito sumos, bet ne mažiau kaip 60 Eur	1,5 proc. kredito sumos, bet ne mažiau kaip 50 Eur
Kredito įmokų atidėjimas	0 Eur	20 Eur	25 Eur
Užtikrinimo priemonės	Nereikia nei pradinio įnašo, nei turto įkeitimo	Nereikia nei pradinio įnašo, nei turto įkeitimo	Nereikia nei pradinio įnašo, nei turto įkeitimo
Grąžinimo metodas	Anuiteto	Anuiteto	Anuiteto
Reikalavimai gavėjui	Vyresnis nei 18 m., pastovios pajamos	Vyresnis nei 18 m., pajamos nuo 450 Eur, atskaičius mokesčius, kreipiantis su bendraskoliu – pajamos nuo 880 Eur.	Vyresnis nei 18 m., pastovios pajamos
Kiti mokesčiai	1 Eur, minimalių banko paslaugų mokestis	1.3 Eur minimalių banko paslaugų mokestis	1.99 Eur minimalių banko paslaugų mokestis

Taip pat, imant vartojimo paskolą nereikia įkeisti turto, tačiau tai nereiškia, jog bankai, suėjus paskolos grąžinimo terminui savo pinigų atgauti nebandys. Tokiais atvejais taikomos skirtingos priemonės: tolimesnis palūkanų ar delspinigių skaičiavimas, nuostolių pripažinimas arba skolininkų perteikimas anstoliams (Gudžinskaitė, L. 2012). Dėl to derėtų susirinkti visą įmanomą informaciją apie skirtingų bankų pasiūlymus, palyginti jų siūlomas galimybes, reikalavimus bei pasiūlymo tinkamumą asmeniniu atveju, kadangi neįvertinus reikalavimų ir savo

galimybių, ši, palyginus nedidelė, suma gali sukelti didelių rūpesčių. 3 lentelėje pateiktos trijų Lietuvos bankų vartojimo paskolų sąlygos. Iš pateiktų duomenų matoma, jog AB „SEB“, AB „Luminor“ ir AB „Citadelė“ asmeniui pasirašęs suteikti vidutiniškai nuo 500 iki 30 000 Eur kreditą, kurio terminas neviršytų septynerių metų. Paskolą visuose bankuose įmanoma gražinti nemokamai dalimis arba visą sumą iš karto, o vėluojant gražinti – skaičiuojami delspinigiai pagal sutartyse nurodytas normas. Palūkanos lyginamuose bankuose fiksuotos, individualiai nustatytos pagal kredito rizikingumą, lėšų naudotojo finansinę padėtį ir kitus veiksnius. Pinigai gaunami iš karto po sutarties pasirašymo ir sutarties pasirašymo mokesčio apmokėjimo. Paskola gražinama pastoviųjų anuitetų metodu, kai visas mėnesio mokėjimas kiekvieną laikotarpio mėnesį yra toks pat, t. y. didėja gražinama skolos dalis ir mažėja už lėšas mokamų palūkanų dydis. Taip pat, kartu su gražinama skolos dalimi ir palūkanomis sumokamas minimalus banko paslaugų mokestis, kuris šiais atvejais neviršija 2 Eur.

Norint palyginti vartojimo paskolų pasiūlymus, kuriuos teikia skirtingi bankai, svarbu įvertinti tai, jog į paskolos gražinimą įeina ne tik gražinama lėšų dalis ar mokestis, už šių lėšų naudojimą, bet ir sutarties mokesčiai, banko paslaugų mokesčiai, administravimo kaštai ir pan. Analizuojama tariama situacija, kai asmuo, gyvenantis vienas ir turintis pastovų darbą, už kurį kas mėnesį gauna pastovias pajamas – 1 500 Eur, nusprendžia atsinaujinti virtuvės baldus. Paskaičiavus visas būsimas išlaidas nustatyta, jog pilnai atsinaujinti jai prireiks 6 000 Eur, tačiau santaupos tesiekia 1 000 Eur, tad likusią sumą nusprendžia pasiskolinti pasinaudojus bankų siūloma vartojimo paskola. Pasiskolintą sumą asmuo nusprendžia gražinti po dvylikos mėnesių. 4 lentelėje pateikti skirtingų bankų pasiūlymai ir skaičiavimai, imant vartojimo paskolą, kurios dydis 5 000 Eur.

4 lentelė

Vartojimo paskolos galutinės išlaidos pagal skirtingus bankus (sudaryta pagal „SEB“, „Luminor“ ir „Citadelė“ puslapiuose pateiktą informaciją, 2023)

Sąlygos	SEB	Luminor	Citadelė
Suma	5 000 Eur	5 000 Eur	5 000 Eur
Terminas	12 mėn.	12 mėn.	12 mėn.
Palūkanos	11 %	11 %	9.9 %
Mėnesio įmoka	442 Eur	442 Eur	440 Eur
Sutarties mokestis	75 Eur + 1 Eur/mėn.	75 Eur + 1.3 Eur/mėn.	75 Eur + 1.99 Eur/mėn.
Lieka pragyvenimui	1 058 Eur	1 058 Eur	1 060 Eur
Bendra mokama suma	5 391 Eur	5 394 Eur	5 379 Eur

Išanalizavus bankų pateiktus pasiūlymus matome, jog mažiausias palūkanas pasiūlęs bankas - „Citadelė“. Jų palūkanos siekė 9.9 % ir dėl to, mėnesio įmoka buvo 2 Eur mažesnė nei kituose bankuose. Bendra mokama kredito gavėjo suma taip pat buvo mažiausia – 5 379 Eur, t. y. 12 Eur mažesnė nei „SEB“ banko ir 15 Eur mažesnė nei „Luminor“ bankų atvejais. Nors atsižvelgiant į pragyvenimui likusią sumą matomas vos dviejų eurų skirtumas, tačiau įvertinus bendrą mokamą bankui sumą akivaizdu, jog naudingiau būtų rinktis „Citadelės“ banko siūlomą vartojimo paskolą.

Kita vertus, prieš nusprendžiant imti vartojimo paskolą asmuo turėtų gerai apgalvoti savo finansines galimybes ir įvertinti ar sugebės ir per kiek laiko sugebės gražinti pasiskolintą sumą. Kiekvienas bankas suteikia galimybę nemokamai gražinti paskolą anksčiau jos gražinimo termino. Taip pat yra suteikiama ir galimybė paskolos gražinimą kiek atidėti. Šiuo atveju AB „SEB“ bankas tai leidžia padaryti nemokamai, tačiau AB „Luminor“ ir AB „Citadelė“ šią paslaugą apmokestina atitinkamai: 20 Eur ir 25 Eur už kiekvieną dokumentą. Dėl šios priežasties, kadangi AB „Citadelė“ šiuo atveju yra patrauklesnis bankas skolintis trūkstamą sumą, svarbu įvertinti, kad panorėjus atidėti gražinimą – reikės sumokėti didžiausią kredito atidėjimo mokestį ir didžiausią minimalų banko paslaugų mokestį, lyginant su AB „SEB“ ir AB „Luminor“.

Automobilio lizingo analizė ir finansinis vertinimas

Analizuojant bankų automobilių lizingo sąlygas matoma, jog skiriasi palūkanos tiek tarpusavyje tarp bankų, tiek skirtingų energijos rūšių automobilių. Visuose analizuojamuose bankuose suteikiamos lengvatos (mažesnės palūkanos) įsigyti elektromobilį. Skirtumai sąlygose pasireiškia palūkanų, automobilio amžiaus, minimalios automobilio vertės bei papildomos informacijos skirsniuose. Tai signalizuoja, jog, prieš priimant svarbų sprendimą, vartotojui reikia atsižvelgti į savo galimybes, lūkesčius bei poreikius ir tik išivertinus priimti geriausią ir tinkamiausią sprendimą. Taip pat atkreiptinas dėmesys į EURIBOR, kuris yra apibrėžiamas, kaip kursas, už kurį kredito įstaigos dabartinėse ir buvusiose Europos Sąjungos ir Europos laisvosios prekybos asociacijos šalyse galėtų gauti didmenines lėšas euraiis neužtikrintų pinigų rinkoje (The European Money Markets Institute, 2023). EURIBOR yra „plaukiojanti“ palūkanų dalis, kuri nuo pasirinkto banko nepriklauso, tačiau jos kitimas gali stipriai pasijausti per grąžinamos įmokos dydį ir bendrą grąžintiną sumą. Analizuojamose bankų sąlygose vyrauja 3 mėn. EURIBOR, bei skiriasi bankų norima marža – pastovioji paskolos dalis (Citadelė (2023), Luminor (2023), SEB (2023)).

5 lentelė

Automobilio lizingo sąlygų palyginimas. (Sudaryta pagal „SEB“, „Luminor“ ir „Citadelė“ puslapiuose pateiktą informaciją, 2023)

	Citadelė	Luminor	SEB
Pradinė įmoka	10 % automobilio vertės	10 % automobilio vertės	10 % automobilio vertės
Palūkanos	Aplinkai draugiškiems automobiliams nuo 1,99 % + 3 mėn EURIBOR. Nuo 3,2 % + 3 mėn EURIBOR	Aplinkai draugiškiems automobiliams – nuo 2,29 % + 3 mėn. EURIBOR. Nuo 2,49 % + 3 mėn. EURIBOR.	Aplinkai draugiškiems automobiliams 1,45 % metinė palūkanų norma ir 6 mėn. EURIBOR. 2,29 proc. + 3 mėn. EURIBOR
Sutarties mokestis	Nuo 1 % turto kainos (min. 200 Eur)	Nuo 1 % turto kainos (min. 200 Eur)	Nuo 1 % turto kainos (min. 200 Eur)
Automobilio amžius	Ne senesnis nei 15 metų lizingo termino pabaigoje	Ne senesnis nei 13 metų lizingo termino pabaigoje	Ne senesnis nei 13 metų lizingo termino pabaigoje (naudotas automobilis)
Terminas	Iki 7 metų	Iki 7 metų	Iki 7 metų
Mokėjimų būdas	Linijinis, pastoviųjų anuitetų	Pastoviųjų anuitetų	Pastoviųjų anuitetų
Finansavimo sąlygos	Nuo 5000 Eur	Nuo 8000 Eur	Nuo 8000 Eur
Papildoma informacija	Turint sąskaitą Citadele banke suteikiamos geresnės sąlygos	Lizingą gali gauti tik nuo 21 metų	Lizingą gali gauti nuo 18 metų
KASKO	Privalomas	Privalomas	Privalomas
Nuosavybė	Registruojama lizingo davėjo vardu	Automobilis registruotas UAB Luminor Lizingas vardu	Registruojama lizingo davėjo vardu

Atkreiptinas dėmesys, jog vienas iš lizingo davėjo – banko – rizikos draudimo pavyzdžių yra lizinguoti tik naujus ir apy naujus automobilius (lentelėje skiltis automobilio amžius bei terminas). Taip daroma, jei kartais būtų nutraukta lizingo sutartis, kad bankas galėtų lengvai parduoti ir gauti kuo didesnę finansinę naudą už jau panaudotą automobilį. Mokėjimo būdas itin reikšminga skiltis tiek bankui, tiek būsimam klientui. Citadelė vienintelis bankas, kuris siūlo klientui linijinį mokėjimo būdą, kuris reiškia, jog visumoje klientas palūkanų sumokėtų mažiau, nei, visoms kitoms sąlygoms esant tokioms pat, sumokėtų pastoviųjų anuitetų būdu. Būtent dėl šios priežasties Luminor bei SEB nurodė anuitetinį lizingo įmokų mokėjimo būdą. Nors „Citadelė“ siūlo aukščiausią maržą, tačiau ji lizingą suteikia jau nuo 5 000 Eur, kai tuo metu „Luminor“ bei

„SEB“ tik nuo 8 000 Eur. Kaip ir anksčiau minėtose situacijose, teikiant paraišką automobilio lizingui, svarbu atkreipti dėmesį, jog yra įtraukiami papildomai mokesčiai, tokie kaip sutarties sudarymo. Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog palūkanos analizuojamame atvejuje pateikiamos orientacinės, nes jos pritaikomos kiekvienam klientui individualiai, atsižvelgiant į jo kredito istoriją, patikimumą, amžių, atlygį, šeiminių padėtį.

6 Lentelė

Automobilio lizingo galutinės išlaidos pagal skirtingus bankus (sudaryta pagal „SEB“, „Luminor“ ir „Citadelė“ puslapiuose pateiktą informaciją, 2023)

	Citadelė	Luminor	SEB
Lizingo suma	27 000 Eur	27 000 Eur	27 000 Eur
Palūkanos	Apytiksliai 6,5 % *	Apytiksliai 7,2 % *	Apytiksliai 6,53 % *
Įmokos dydis	400,93 Eur	410,00 Eur	402,00 Eur
Bendra sumokėtų palūkanų suma	6 678,52 Eur	7 452,36 Eur	6 751,46 Eur
Bendra grąžinama suma	33 678,52 Eur	37 752,36 Eur	34 135,00 Eur
Sutarties mokestis	Nuo 300 Eur *	Nuo 300 Eur *	300 Eur
Lieka pragyvenimui	1099,07 Eur	1090,00 Eur	1098,00 Eur

*priklauso nuo individualių paraiškų, čia nurodoma standartinė suma.

Analizuojamas tariamas atvejis: asmuo, dirbanti pastovų darbą, darbo užmokestis atskaičius mokesčius - 1500 eur. Norėtų lizingo pagalba įsigyti automobilį už 30 000 Eur 7 metams - 6 lentelėje pateikti bankų teikiami pasiūlymai. Vertinant pateiktus duomenis matoma, jog pigiausias lizingo pasiūlymas yra „Citadelė“ banke. Nustatyta, jog mokama mažiausia mėnesinė įmoka, sumokama mažiausia bendra palūkanų bei bendra sumos. Panašias sąlygas klientui siūlytų ir „SEB“ bankas – mėnesinė įmoka didesnė vos 1,07 Eur, o prasčiausias iš analizuojamų siūlo „Luminor“ bankas.

Išvados

1. Bankų suteikiamos būsto, vartojimo paskolos ir automobilių lizingas šiais laikais yra svarbus tuo, kad suteikia galimybę vartotojams įsigyti tokias prekes, kurioms laisvų lėšų ar santaupų jis neturi, arba nori juos skirti kitiems tikslams. Šie trys kreditavimo būdai skiriasi savo reikalavimais, mastu ir objektu, tačiau bendruoju požiūriu, jie suteikia lėšų naudotojams daugiau galimybių pagerinti jų gyvenimo kokybę. Pavyzdžiui, būsto paskolos atveju – nusipirkti didesnę būstą, laukiant šeimos pagausėjimo, vartojimo – norint įsigyti baldų, buitinių technikos ir pan., o automobilių lizingo – norint įsigyti naujesnį ar tvaresnį automobilį.
2. Palyginus bankų siūlomas būsto paskolų sąlygas nustatyta, kad „SEB“ ir „Luminor“ bankai gali suteikti mažiausią būsto paskolą. Didžiausias galimas įmokų atidėjimo laikotarpis galimas „SEB“ banke nuo 6 iki 12 mėnesių. Atlikus finansinį vertinimą gauti rezultatai, kad reikėtų rinktis „Citadelė“ banką, kadangi galutinė mokėtina suma buvo mažiausia, tai turėjo įtakos sutarties mokestis, kuris buvo mažiausias iš analizuojamų bankų.
3. Tarpusavyje palyginus AB „SEB“, AB „Luminor“ ir AB „Citadelė“ vartojimo kredito sąlygas nustatyta, jog AB „SEB“ pateikia kliento atžvilgiu patraukliausius pasiūlymus, nes netaiko paskolos grąžinimo atidėjimo mokesčio. Atlikus pasirinktų trijų Lietuvos komercinių bankų teikiamų vartojimo paskolų sąlygų finansinį vertinimą nustatyta, jog sumodeliuotoje situacijoje vartotojui palankiausias bankas – „Citadelė“. Šis komercinis

- bankas siūlė mažiausias palūkanas skolinantis tą pačią sumą ir tokiam pat periodui, kaip ir kituose bankuose, tad bendra paskolos gavėjo sumokama suma būtų mažiausia.
4. Atlikus AB „SEB“, AB „Luminor“ ir AB „Citadelė“ komercinių bankų automobilių lizingo sąlygų palyginamąją analizę, paaiškėjo, jog palankiausias kliento atžvilgiu sąlygas siūlo „Citadelė“ – mažesnė minimali lizingo suma, bei ilgesnis automobilio amžius lizingo termino pabaigoje. Atlikus automobilių lizingo finansinį vertinimą buvo nustatyta, jog palankiausia imti automobilio lizingą iš „Citadelė“ banko, kuris siūlė žemiausias palūkanas bei mažiausią mėnesinę įmoką. Tačiau modeliuojant, buvo atkreiptas dėmesys į modelio trūkumą – palūkanos bei sutarties mokesčiai yra individualūs ir priklauso nuo kiekvieno kliento asmeninės situacijos.
  5. Tyrimo metu nustatyta, jog iš visų analizuojamų komercinių bankų („SEB“, „Luminor“ ir „Citadelė“) palankiausias sąlygas vartotojui imant būsto, vartojimo paskolas ar automobilio lizingą siūlė „Citadelė“. Banko prašomos palūkanos buvo palankiausios vartotojui, o bendra lėšų naudotojo grąžintina suma – mažiausia.

LITERATŪRA

1. A. Rona-Tas, A. Guseva, (2018). Annual review of Sociology. Consumer credit in Comparative. Perspective. [žiūrėta 2023-11-02]. Prieiga per internetą: <https://www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev-soc-060116-053653>
2. Citadelė (2023). Prieiga per internetą: <https://www.citadele.lt/lt/private/>
3. ČELUTKA S. (2010). Zygmunto Baumano vartotojiškumo teorijos profilis. [žiūrėta 2023-11-05]. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2010-09-02-simas-celutka-zygmunto-baumano-vartotojiskumo-teorijos-profilis/>
4. I. Anuškevičiūtė, (2007). Globali ekonomika-iššūkis Lietuvos konkurencingumui. [žiūrėta 2023-11-05]. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2007~1367163633016/J.04~2007~1367163633016.pdf>
5. L. Gudžinskaitė, (2012). Vartojimo kreditų paklausą lemiančių veiksnių vertinimas asmeninių finansų valdymo aspektu. [žiūrėta 2023-11-03]. Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/object/elaba:1831217/1831217.pdf>
6. L. Subačiūtė, K. Taujanskaitė, (2019), Tarpusavio skolinimosi platformų ir komercinių bankų teikiamų vartojimo kreditų analizė. Žiūrėta [2023-11-03]. Prieiga per internetą: <http://jmk.vvf.vgtu.lt/index.php/Verslas/2019/paper/viewFile/403/173>
7. Luminor (2023). Prieiga per internetą: <https://www.luminor.lt/lt>
8. Merrill T. W., (2020). The Economics of Leasing, Journal of Legal Analysis. [žiūrėta 2023-11-05]. Prieiga per internetą: <https://academic.oup.com/jla/article/doi/10.1093/jla/laaa003/5904227>
9. Mokilizingas (2022). Kas yra lizingas? Prieiga per internetą: <https://www.mokilizingas.lt/paslaugos/kas-yra-lizingas>
10. Per praėjusius metus buvo išduota rekordiškai daug paskolų Lietuvoje ir viršijo prieškrizinių 2008 metų aukštumas. (2018). [žiūrėta 2023-11-02]. Prieiga per internetą: <https://www.bankai.lt/paskolos/paskolu-naujienos/per-praejusius-metus-buvo-isduota-rekordiskai-daug-1300.html>
11. R. Brazienė, I. Mikutavičienė (2018). Būsto politikos vertinimas Lietuvoje: jaunimo grupės požiūris. [žiūrėta 2023-11-02]. Prieiga per internetą: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=714275>
12. SEB (2023). Prieiga per internetą: <https://www.seb.lt/>
13. The European Money Markets Institute (2023). Euro money market reference rate. Prieiga per internetą: <https://www.emmi-benchmarks.eu/benchmarks/euribor/>
14. United Nations (2023). The 17 goals. Prieiga per internetą: <https://sdgs.un.org/goals>

COMPARATIVE ANALYSIS OF CONSUMER LOAN, HOUSING LOAN AND CAR LEASING PROVIDED BY THREE LITHUANIAN BANKS

IEVA ANCEVIČIŪTĖ, KAMILĖ OLVIJA ČEKAUSKAITĖ, AKVILĖ VOLBERGAIĖ

Kaunas University of Technology
Tutor – dr. Aušrinė Lakštutienė

ANNOTATION

Borrowing from commercial banks is a popular way among consumers to purchase a product or service for which they really do not have the financial means. Some of the most popular loans: housing, consumer and car leasing. For this reason, a comparative analysis and financial evaluation of the service conditions provided by "SEB", "Luminor" and "Citadelė" commercial banks was carried out. Analysis of scientific literature and various information sources and comparative data analysis were applied. To achieve the purpose of the study, three hypothetical situations were created, which were subjected to relevant conditions, calculations and analysis. The research results showed that in the simulated situation, it is most beneficial to take a home loan, a consumer loan, and a car lease at Citadelė bank.

Keywords: *housing loan, consumer loan, credit, car leasing*

LIETUVOS PRISIJUNGIMO PRIE EUROPOS TARYBOS NAPOLEONO KULTŪROS KELIO (DESTINATION NAPOLEON) GALIMYBĖS

LETA BALEVIČIENĖ¹

Konsultantė – doc. dr. Regina Navickienė²

¹Vytauto Didžiojo universitetas, Menotyros katedra

²Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Viena iš kultūrinio turizmo rūšių – kultūros keliai remiasi reikšmingu materialiuoju ir nematerialiuoju kultūros paveldu, jo aktualinimu, kultūros reiškiniams, istorinėmis asmenybėmis ir pan. Skaičiuojami 47 Europos Tarybos keliai, kurių iš jų narė yra ir Lietuva. Straipsnyje siekiama išsiaiškinti, kokios Lietuvos galimybės prisijungti prie sparčiai prie šalies sienų artėjančio Europos Tarybos Napoleono kultūros kelio „Destination Napoleon“. Straipsnio tikslui pasiekti ir išsikeltiems uždaviniams įgyvendinti buvo atlikta teorijos analizė bei kokybinis tyrimas – du ekspertiniai interviu su Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos bei Europos Napoleoniškų miestų federacijos atstovais. Tyrimas parodė, jog Lietuva turi visas galimybes prisijungti prie Napoleono kultūros kelio, yra aktyvi Europos Tarybos kultūros kelių projektuose, pasižymi gausiu Napoleono žygių per Lietuvą palikimu, tačiau neturi reikiamos struktūros – asociacijos, galinčios lydėti šalies miestus į „Destination Napoleon“ projektą, taip pat susiduria su galinčių palaikyti organizacijų abejingumu, kultūros kelio esmės nesuvokimu bei kvalifikuotų žmogiškųjų išteklių trūkumu.

Raktiniai žodžiai: Kultūros kelias, Napoleonas, Europos Taryba, galimybės.

ĮVADAS

Temos aktualumas ir naujumas. Kultūrinis turizmas – tai svarbi ir Lietuvoje prioretizuojama turizmo rūšis, siejama su žmonių kelionėmis, siekiant pažinti ir patirti paveldą, kultūrą ar praturtinti asmenybę. Vienam iš kultūrinio turizmo tipų – teminiam / nišiniam turizmui priklauso ir kultūriniai keliai, kurių tema nagrinėta tokių užsienio ir Lietuvos autorių kaip: Martens, D. (2022); Addoun, M. (2023), Boz, M., (2018), Abramovičienė, A. (2020) ir kt. Kultūros keliai gali būti regioniniai, nacionaliniai, tarptautiniai, taip pat gali būti teminiai, tačiau visi privalo remtis reikšmingu materialiuoju ir nematerialiuoju kultūros paveldu, jo aktualinimu, reikšmingais kultūros reiškiniams, istorinėmis asmenybėmis ir pan. 2023 metais, skaičiuojami 47 labai skirtingi ir įvairūs kultūriniai Europos Tarybos keliai. Jų tarpe ir garsusis Santiago de Compostela piligrimų kelias (1987) / Šv. Jokūbo piligrimų kelias (Lietuvoje), Europos žydų paveldo kelias (2004), Hansos kelias (1991), kurių narė yra ir Lietuva bei jos miestai. Visgi, dar vienam Europos Tarybos kultūros keliui „Destination Napoleon“ artėjant prie Lietuvos sienų ir prie projekto jungiantis vis daugiau Europos miestų, Lietuva savo Europos Tarybos kelių sąrašo Napoleono kultūros keliu vis nepapildo. Kadangi Lietuva buvo taškas Napoleono Bonaparto žygių maršrute, šalis išraižyta jo ir Prancūzijos karių žygių vietų bei kultūros paveldo objektų, susijusių su šia istorine asmenybe. Ausieniškių, Vilkaviškio dvarai, kuriuose nakvojo imperatorius, Deltuvos mūšio vieta, pasižyminti ne vienerius metus ten vykstančiais teatralizuotais mūšiais, Tauragės konvencija, Napoleono kepure vadinamas piliakalnis, Napoleono karių kapavietės ir daugelis kitų. Atsižvelgiant į tai, Lietuva turi reikiamą kultūriniam keliui reikalingų maršrutų ir paveldo objektų bazę, palaikymą iš prie Napoleono kultūros kelio jau prisijungusių šalių, tačiau prie projekto prisijungti delsia. Napoleono kultūros kelias sertifikuotas 2015 m., o iki šiol prie jo jungiasi naujos šalys ir jų miestai. Juodkalnija, Prancūzija, Portugalija, Graikija, Belgija, Italija, Lenkija, Vokietija ir kitos šalys jau prisijungusios prie šio Europos Tarybos kelio tinklo. O dar šią 2023 m. vasarą du nauji Italijos ir vienas Prancūzijos miestas tapo Europos Napoleono kultūros kelio federacijos nariais. Kyla klausimas, kas trukdo prisijungti Lietuvai ir kokios Lietuvos prisijungimo prie Europinio Napoleono kultūros kelio galimybės? Ši tema kol kas nepasižymi plačiu tyrimų lauku,

nors yra diskutuojama KPD, kitų kultūros paveldo, turizmo centrų ir organizacijų lauke bei pastebima žiniasklaidoje, kas pagrindžia jos svarbą ir aktualumą. Straipsnyje remiamasi naujausia mokslinė literatūra, siekiant atskleisti nagrinėjamo kultūros kelio tendencijas tiek Europos, tiek Lietuvos kontekste.

Problema. Neaiškios Lietuvos ir jos miestų prisijungimo prie Europos Tarybos kultūros kelio „Destination Napoleon“ galimybės.

Tikslas. Išsiaiškinti Lietuvos ir jos miestų galimybes prisijungti prie Europos Tarybos „Napoleono kultūros kelio“ (Destination Napoleon).

Uždaviniai, reikalingi darbo tikslui pasiekti:

- 1) Apibrėžti kultūrinio kelio sąvoką, remiantis Europos Tarybos kultūros kelių programą ir akcentuojant Napoleono kultūros kelią.
- 2) Išsiaiškinti prisijungimo prie ET kultūros kelių reikalavimus bei nagrinėjamo kultūrinio kelio situaciją Lietuvos kontekste.
- 3) Pristatyti lankytinus objektus, tinkamus įtraukti į Napoleono kultūros kelio maršrutą Lietuvoje.
- 4) Išsiaiškinti ekspertų nuomonę apie Lietuvos ir jos miestų galimybes prisijungti prie Europos Tarybos „Napoleono kultūros kelio“ (Destination Napoleon).

H1. Prisijungimui trukdo finansų trūkumas.

H2. Prisijungimui trukdo kvalifikuotų žmoniškųjų išteklių trūkumas.

Tyrimo metodologija. Mokslinės literatūros šaltinių, žiniasklaidoje pasirodžiusių aktualių pranešimų, Europos Tarybos dokumentų ir statistinių duomenų analizė; Atliktas kokybinis tyrimas – ekspertinis interviu, pagal iš anksto paruoštą klausimyną; Išvadų ir rekomendacijų formulavimas.

TEORIJOS ANALIZĖ

Šiais laikais vis dažniau turistiniams maršrutams (kultūros keliams) suteikiamas turizmo plėtros pagrindo statusas, dėl jų savybių, atveriančių galimybes šalims pilnai atskleisti ir išnaudoti savo turizmo potencialą (Abdukhmidov, 2022; iš Addoun, M. 2023). Kultūriniai turistiniai maršrutai taip pat vertinami ir dėl vietos bendruomenių tapatybės stiprinimo, regiono ekonominės veiklos skatinimo (Addoun, M., 2023). Europos Tarybos Kultūros kelių programoje įvardijama, jog Europiniai kultūriniai turistiniai maršrutai turėtų prisidėti prie kultūrinio Europos identiteto atskleidimo, šalių kultūrinio bendradarbiavimo ir kultūrinio turizmo stiprinimo. Šiuose Europos Tarybos suformuotuose siekiuose atsispindi ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2013 m. išplėstiniame daliniame susitarime patvirtinta kultūros kelio sąvoka. Kultūros kelias dokumente apibūdinamas kaip ugdymo ir švietimo, kultūros ir kultūros paveldo bei turistinio bendradarbiavimo projektas, kurio pagalba siekiama išpli ir viešinti su istoriniu maršrutu, kultūros koncepcija, išskirtinai svarbia asmenybe ar tam tikru fenomenu (reiškiniu) susijusius turistinius maršrutus, prasmingus puoselėjant supratimą ir pagarbą Europos vertybėms (Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes (EPA), 2013). Abramovičienė, kultūros kelius įvardija kaip kultūros politikos instrumentą, kaip modelį, skatinantį kultūrinę atmintį bei kultūrinį turizmą (Abramovičienė, A., 2020). Pagal Martens, šių dienų kultūriniai keliai (paveldo maršrutai), dažnai įkvėpti senovinių maršrutų, yra tarsi priemonė paveldo išsaugojimui, švietimui ir turizmo skatinimui, galintys atnešti ekonominės, socialinės bei kultūrinės naudos (Martens, D., 2022). Apibendrinus, galima teigti, jog kultūros kelias - tai specializuotas turistinis maršrutas, akcentuojantis tam tikros kultūros, istorijos, arba kultūros paveldo ypatumus, susijusius su svarbiais istoriniais keliais, asmenybėmis, ar įvykiais. Kultūrinio kelio tikslas – švietimas ir kultūrinės atminties palaikymas, kultūrinio turizmo plėtra, ekonominės veiklos, kultūrinio ir turistinio bendradarbiavimo skatinimas.

Kultūros kelio programa Europos Taryboje buvo inicijuota 1987 metais, paskelbus Santiago de Compostela deklaraciją (The Santiago de Compostela Declaration, 1987), su tikslu įgyvendinti pagrindinius Europos Tarybos kultūros principus: žmogaus teises, kultūrinę demokratiją, kultūrų

įvairovę bei identitetą, dialogą ir mainus tarp valstybių (Boz, M., 2018). Šv. Jokūbo piligriminiam keliui tapus pirmuoju Europos Tarybos kultūriniu keliu ir vėliau prie jo prisijungus The Hansa (1991), Viking (1993) ir Via Francigena (1994) kultūros keliams, jų ir visos programos koordinavimui buvo įsteigtas Europos kultūros kelių institutas (toliau – EKKI), teikiantis konsultacinę ir techninę pagalbą, stebintis kultūros kelių kokybę, vykdamas sklaidą, tvarkantis dokumentaciją ir sertifikuojantis naujus kultūros kelius. Kultūros kelias sertifikuojamas Europos Tarybos kultūros keliu, tik tuomet, kai patvirtinama, jog jis atitinka Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rezoliucijoje (2010) nurodytus kriterijus, tokius kaip: tema, atitinkanti Europos vertybes ir aktuali bent trimis Europos šalims, atskleidžianti Europos atmintį, istoriją, paveldą, skatinanti jaunimo edukacijos ir kultūrinius mainus, gerąsias iniciatyvas ir inovatyvius projektus, vystanti kultūrinį turizmą ir tvarią kultūrinę plėtrą, taip pat tema turi būti inicijuojanti turistinių produktų kūrimą, orientuojantis į skirtingas visuomenės grupes (Kultūros paveldo departamentas, žiūrėta: 2023 10 14). Dabar Europos Tarybos kultūros keliai sudaro Europos paveldo tinklą, jungiantį regionus, šalis ir net pasaulines kultūras (Boz, M., 2018). O šiuo metu, Europos Tarybos kultūros kelio vardą yra gavę daugiau nei 45 keliai, kas atspindi ir pabrėžia aukštą jų įvertinimą bei kokybę. Jie apima didelę įvairovę temų – nuo architektūrinio paveldo, kraštovaizdžių ar religinių ištakų iki nematerialiojo, kulinarinio paveldo ar didingiausių Europos meno, literatūros bei istorijos veikėjų (Council of Europe, žiūrėta: 2023 10 14). Vienas iš tokių išskirtinių veikėjų, Europą daugiau nei dešimtį metų įtakojęs istorinis asmuo – Napoleonas Bonapartas (1769-1821), kurio nepaprastai vertingas paveldas, palietęs daugelį Europos šalių, buvo įvertintas ir 2015 metais tapo naujo Europos Tarybos kultūros kelio (Destination Napoleon) pagrindu. Napoleono kelias, paremtas Napoleono Bonaparto invazijomis nuo Portugalijos iki Rusijos, apgaubusiomis dabartinę Europą karinio ir istorinio paveldo šydu (Paiva, O. Ir kt., 2018), kuris (2023 metų Europos Tarybos duomenimis) vienija apie 50 Europos miestų ir 12 skirtingų šalių. Daniele Kuss ekspertinėje Europos Tarybos kultūros kelio ataskaitoje teigia, jog Napoleono kultūros kelias siejasi su tikslu prisiminti ir populiarinti Napoleono Bonaparto vaidmenį ne tik Europos pavelde, bet ir regionų atžvilgiu. Kuss pažymi, jog Napoleono palikimas Europoje suformavo dabartinės Europos tapatybę per teisę, diplomatijos principus, mokslą, kultūrą ir apskritai Apšvietos idėjas (Kuss, D., 2018-2019 m. Europos Tarybos kultūros kelių vertinimo ciklas, ekspertinė ataskaita: Destination Napoleon). Tad nieko keisto, jog vietovės, įvairūs objektai, pastatai ir paminklai, meno kūriniai, įstatymai ir netgi baldai bei nematerialūs paveldas, susijęs su Napoleono mitu, atspindi Napoleono eros poveikį šių dienų Europos kultūros paveldui (Kultūros paveldo departamentas, žiūrėta: 2023 10 14). Galų gale, galima teigti, jog Napoleono laiku, gimė tam tikra Europos idėja, dėl ko Napoleono paveldo stiprinimas ir sklaida tampa labai veiksmingu Europos atminties vektoriumi. Žinoma, kiekvienoje šalyje buvęs Prancūzijos imperatorius vertinamas skirtingai, bet tai tik įrodo, jog šiais laikais, norėdami kurti taikią ateitį, privalome susitaikyti su savo praeitimi, kad ir kokia ji buvo. „Destination Napoleon“ kultūros kelias pasižymi neišsemiamą tema, kadangi yra istoriškai turtingas, apimantis didžiąją dalį Europos, o vykę Napoleono Bonaparto žygiai žinomi visame pasaulyje. Svarbu pabrėžti, jog Napoleono kultūros kelias leidžia plėtoti daug įvairių projektų, orientuotų ne tik į Europines idėjas, bet taip pat artimų nacionalinėms bei vietinėms realybėms (Kuss, D., 2018-2019 m. Europos Tarybos kultūros kelių vertinimo ciklas, ekspertinė ataskaita: Destination Napoleon). 2021 m. gruodžio mėnesį Lietuvos Kultūros paveldo departamento organizuotame nuotoliniame seminare „Europos Tarybos kultūros kelias „Destination Napoleon“ – Lietuva“, Europos Napoleono miestų federacijos direktorė Eleonora Bertì pabrėžė Napoleono kultūros kelio programos tikslą išsaugoti ir skleisti turimą paveldą ir paminėjo, jog Europos Napoleono miestų federacija nuolat skatina atlikti mokslinius tyrimus, archeologinius kasinėjimus. Federacija prižiūri ir globoja Napoleono miestus, kuriuose organizuojami įvairūs, su Napoleono tematika susiję renginiai, rengiamos parodos, keičiamasi žiniomis. Svarbu paminėti, jog federacija dalyvauja įvairiose mugėse, viešina ir pristato savo veiklą turizmo kontekste veikiančioms organizacijoms ir institucijoms bei yra sukūrusi muziejų

tinklą, apjungianti Napoleono Bonaparto istoriją ir paveldą (Kultūros paveldo departamentas, žiūrėta: 2023 10 14). Apibendrinant galima teigti, kad Europos Tarybos Kultūros kelių tinklas, apjungiantis Europos šalis ir sudarytas iš daugiau nei 45 kultūrinių kelių, atspindinčių Europos vertybes ir paveldą, pasižymi aukščiausia kokybe. Tarp jų Napoleono kultūros kelias, pabrėžiantis Napoleono Bonaparto įtaką Europos tapatybei, atviras įvairių projektų inicijavimui ir orientuotas į kultūros paveldo išsaugojimą bei propagavimą, skatinant bendradarbiavimą ir vienijant šalis, paveiktas buvusio Prancūzijos imperatoriaus veiklos bei palikimo.

Pasak Abramovičienės, kultūros kelias yra tarsi tinklas, turintis konkrečią valdymo struktūrą ir teisinį pagrindą. Svarbu suprasti, kad kultūros kelio projektas kuriamas daugelio partnerių, susisiejančių į vieną tinklą, koordinuojamą kultūros kelio operatoriaus (t.y. teisėtai vienoje ar keliose Europos Tarybos valstybėse narėse įregistruotos organizacijos ar viešosios įstaigos, prisiimančios teisinę, finansinę ir moralinę atsakomybę už Kultūros kelio valdymą, funkcionavimą ir reprezentavimą) (Abramovičienė, A., 2020). 2021 metų LR kultūros ministro įsakyme dėl kultūros kelių Lietuvoje lygmenų nustatymo ir sertifikavimo tvarkos aprašo patvirtinimo, nurodyti kriterijai tarptautiniam kultūros keliui, kuriuos turėtų atitikti norintys prisijungti prie jau sertifikuoto Europos Tarybos kultūros kelio. Įsakyme pateikti tokie reikalavimai kaip: bendradarbiavimas su kaimyninių valstybių organizacijomis, temos reikšmingumas Lietuvos kultūros paveldui ir bent kelioms kitoms valstybėms, aiški kelio koncepcija su atskleidžiančiais temą kultūriniais ištekliais, tikslinės rinkos ir jos poreikių nustatymas, sukurtas kultūros kelio maršrutas, infrastruktūra, veiklos planas bent trims metams į priekį, partnerysčių tinklas, kultūros kelio komunikacijos ir rinkodaros sistema, internetinė svetainė, kultūros kelio įtraukimas į turizmo gidus, kelio svarba pagrindžiama mokslinė medžiaga, finansavimo užtikrinimas (Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymas dėl kultūros kelių Lietuvoje lygmenų nustatymo ir sertifikavimo tvarkos aprašo patvirtinimo, 2021 m., žiūrėta: 2023 10 15). Įsivertinus atitikimą kriterijams, galima pateikti prašymą svarstyti prijungimą prie kultūros kelio programos. Pavyzdžiui, miesto prisijungimas prie Napoleono miestų federacijos prasideda nuo priėmimo į federaciją protokolo pasirašymo. Protokole pažymima, jog prisijungiantis miestas įsipareigoja paskirti kontaktinį asmenį, kuris laiduotų santykius tarp miesto ir Napoleono miestų federacijos, kas mėnesį dalyvauti internetinėse valdybos konferencijose, kasmetinėje generalinėje asamblėjoje ir kitoje federacijos veikloje: projektuose, turistinėse parodose. Miestui tapus federacijos nariu, jam suteikiamas didesnis matomumas, informacija apie visą Napoleono miestų federacijos ir jos tinklo veiklą, koordinavimo pagalba, supaprastinamas mainų ir santykių su kitais miestais nariais kūrimas, miestas įtraukiamas į Europos Tarybos kultūros kelio iniciatyvą. Visgi, svarbu pabrėžti, jog miestas narys įsipareigoja mokėti metinį mokestį, kurio dydis indeksuotas pagal gyventojų skaičių (Membership Agreement with the European Federation of Napoleonic Cities, priėmimo į federaciją protokolas). Taigi, kultūros kelias, tarsi tinklas su specifinėmis valdymo ir teisinėmis struktūromis. Norint prisijungti prie sertifikuoto Europos Tarybos kultūros kelio, taikomi konkretūs kriterijai, įskaitant bendradarbiavimą su kaimyninėmis šalimis, atskleidžiančių temą kultūrinių išteklių turėjimą, išvystytą infrastruktūrą ir finansinę paramą. Kai šie kriterijai įvykdomi, miestai ar regionai gali kreiptis dėl prisijungimo prie kultūros kelių programų, pvz., Napoleono miestų federacijos, kuri teikia pranašumus savo miestams, pvz., didesnę matomumą, koordinavimo pagalbą, partnerysčių kūrimo galimybes ir kokybę garantuojantį Europos Tarybos Kultūros kelio vardą.

Napoleono kultūros kelias plačiau Lietuvos kontekste buvo paminėtas 2021 metais, kuomet Kultūros paveldo departamentas (toliau – KPD) organizavo tarptautinį nuotolinį seminarą „Europos Tarybos kultūros kelias „Destination Napoleon“ – Lietuva“, su tikslu šia tema sudominti Lietuvos kultūros paveldo specialistus bei turizmo centrus bei organizacijas. Seminare aptarti Lietuvoje Napoleono tematika organizuojami renginiai, kita veikla, kultūros paveldas ir tinkamai neišnaudojamas Napoleono kultūrinio palikimo potencialas. Pasak KPD direktoriaus Lietuvoje jau sukurta įstatyminė bazė, reikalinga kultūros kelių tinklo plėtrai, o kuriant ir tobulinant kultūros

kelių Lietuvoje administravimą, parengti reikalingi dokumentai. Tai pat, Lietuva jau yra įsitraukusi į kelis kultūros kelių projektus, taigi turima reikalingos patirties. Laima Andriekienė (tuometinė Lietuvos Respublikos Seimo Kultūros paveldo pirmininkė, Šv. Jokūbo piligriminio Europos Tarybos kultūros kelio atstovė Lietuvoje) pabrėžė, jog Lietuvai reikia prisijungti prie daugiau kultūros kelių, nes papildomas prisijungimas praturtintų šalies kultūrinį gyvenimą ir skleistų žinių apie Lietuvą kitoms šalims. Tuo tarpu Mascilli Migliorni (Napoleono kelio mokslinio komiteto narys) teigimu, Lietuvoje su Napoleonu susijusios vietos ypatingos ir unikalios, todėl Napoleono keliui, svarbu plėstis į Lietuvą, jog kelio tema būtų labiau istoriškai apjungta. Karo istorikas A. Pociūnas pažymėjo, jog Napoleono istorinis maršrutas pažymėjo ne vieną Lietuvos savivaldybę, dėl ko daugelis Lietuvos turizmo informacijos centrų turi visas galimybes organizuoti renginius bei veiklas, mininčias Napoleono Bonaparto žygius (LR Kultūros paveldo departamentas, žiūrėta: 2023.10.15). Visgi, praėjus porai metų po aptarto nuotolinio seminaro ir žiniasklaidoje pasirodžiusių straipsnių su skambiomis antraštėmis, tema palengva nutilo, pastebimų pokyčių neįvyko, daugiau informacijos neskelbiama. Taigi, kyla klausimas, kokios gi iš tikrųjų, Lietuvos prisijungimo prie Napoleono kultūros kelio, galimybės, ir kas stabdo prisijungimo procesą.

LANKYTINI OBJEKTAI

1812 m. Lietuva buvo tapusi tašku Napoleono Bonaparto ir Prancūzijos armijos maršrute link Rusijos. Šalies istorija ir žemė liko pažymėta garsiojo imperatoriaus ir jo karių žygių vietomis, įstatymais, kultūros paveldo objektais. Yra daugybė vietų Lietuvos teritorijoje, kurias galime susieti su Napoleonu Bonapartu ir jo kariais: kraštovaizdžiai, dvareliai, kuriuose apsistojo Napoleonas, svarbių įvykių vietos, prancūzų karių kapinės, paminklai, atminimo vietos. Vietos, galinčios tapti Napoleono kultūros kelio maršruto dalimis, išsibarsčiusios po visą Lietuvą, visgi pagrindiniai miestai, koncentruotai liudijantys imperatoriaus apsilankymą šalyje: Kaunas ir Vilnius.

Lankytini objektai Kaune: Jiesios piliakalnis (Napoleono kalnas), nuo kurio, manoma, Napoleonas stebėjo savo kariuomenės persikėlimą per Nemuną. Karmelitų (Šv. Kryžiaus) vienuolynas, kuriame buvo apsistojęs ir štabą įrengęs imperatorius. Vėlyvojo renesanso pastatas Muitinės g. 8, kuriame, manoma, nakvojo Napoleonas.

Lankytini objektai Vilniuje: Antakalnio kapinės, kuriose 2003 metais perlaidoti 1812 metais žuvusių Napoleono armijos karių palaikai, rasti Šiaurės miestelyje. Šv. Onos bažnyčia, kurią, pasak legendos, Napoleonas Bonapartas norėjo išsinešti ant delno. Buvę Vyskupų rūmai (dabar – Prezidentūra), kur buvo apsistojęs Napoleonas, Liuteronų sodas, kur rasta masinė Napoleono karių kapavietė.

Lankytini objektai kituose Lietuvos miestuose: Lepelionių piliakalnis (Prienų raj.), vadinamas Napoleono kepure, dėl legendos apie „palaidotą“ imperatoriaus kepurę. Ausieniškių dvaras (Elektrėnų raj.), kur nakvojo imperatorius. Deltuvos mūšio vieta (Ukmergės raj.), kur įvyko vienintelis Napoleono armijos mūšis Lietuvos teritorijoje), pasižyminti ne vienerius metus ten vykstančiais teatralizuotais mūšiais. Vilkaviškio dvaras, kur per kelias dienas, priiminėdamas įtakingus to meto asmenis Napoleonas, visoje Suvalkijoje panaikino baudžiąvą ir pritaikė savo civilinį kodeksą, kas paskatino ekonominį šuolį visame krašte. Dvaro teritorijoje stovėjusio akmeninio stalo ir šimtametės trikamenės liepos vietos, kur Napoleonas rašė laiškus žmonai. Paminklas Tauragės konvencijai, apie kurią sužinojęs Napoleonas teištara: „Tai skaudžiausia, kas galėjo įvykti – ne tiek kariniu, kiek politiniu požiūriu“.

TYRIMO METODOLOGIJA

Išsikeltiems uždaviniams ir straipsnio tikslui įgyvendinti buvo pasitelktas kokybinis tyrimas, taikant pusiau struktūruoto ekspertinio interviu metodą. Pusiau struktūruotas interviu su ekspertais padėjo atskleisti Lietuvos ir jos miestų galimybes bei trukdžius prisijungti prie Europos Tarybos „Napoleono kultūros kelio“ (Destination Napoleon). Remiantis šaltiniais, ekspertų interviu skirti

apklausti savo srities profesionalus, žinovus, turinčius specialių žinių ir patirties tam tikroje, atliekamam tyrimui aktualioje srityje. (Flick, 2014; Littig, Pöchhacker, 2014, žr. Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016). Flick (2014) pažymi, jog ekspertais vadinami asmenys turi pagrįstą statusą, leidžiantį kalbėti savo profesinės veiklos srities vardu bei atstovauti jai. Interviu buvo imami nuotoliniu būdu, pateikiant iš anksto paruoštus atviro tipo klausimus, vienas interviu – transkribuotas. Pusiaus struktūrizuotų ekspertų interviu respondentai:

- A. Kultūros Paveldo Departamento prie Kultūros Ministerijos skyriaus vedėjas, nuo pačių pradžių dalyvaujantis Europos Tarybos kultūros kelių programoje ir remiantis programą europiniu bei nacionaliniu lygmeniu.
- B. European Federation of Napoleonic Cities (Napoleono miestų federacija) atstovė.

Interviu su KPD atstovu buvo imamas 2023-10-25 pokalbių platformoje „Zoom“, buvo užduoti 6 atviro tipo klausimai, pokalbis truko 36 min. Su FECN atstove buvo susisiekiama elektroniniu paštu, raštu pateikta 10 atvirų klausimų (8 pagrindiniai + 2 papildomi), atsakymas gautas 2023-11-09. Tyrimas buvo paremtas Europos elgesio kodeksu mokslinių tyrimų etikos klausimais. Abu interviu dalyviai buvo supažindinti su atliekamu tyrimu, informuoti, jog jų pateikta informacija bus naudojama tik šiam straipsniui. Vienas iš interviu buvo įrašytas tik gavus žodinį informanto leidimą. Atliktuose interviu buvo laikomasi savanoriškumo, informuoto sutikimo, žalos vengimo principų. A ir B ekspertų atsakymai buvo sisteminami, ieškant bendrų tendencijų, ir lyginami, siekiant atrasti atsakymų skirtumus bei panašumus, leidžiančius suformuoti galutines išvadas.

TYRIMO REZULTATAI.

Klausimai, užduoti respondentams buvo surūšiuoti į pagrindinius ir papildomus. Pagrindiniai buvo užduodami abiejų interviu metu, papildomi, buvo užduodami tik vienai arba kitai pusei.

Lietuvos galimybės. Pasiteiravus, kokios Lietuvos galimybės prisijungti prie „Destination Napoleon“, Lietuvai atstovaujantis respondentas A, nedvejodamas patvirtino Lietuvos tinkamumą tapti Napoleono kultūros kelio nare: „*Galimybės yra absoliučiai visiškos ir galėjom tai padaryti jau praėjusiais metais[...]*“. Ekspertas paaiškino, jog kultūros keliui reikalinga struktūra, sistema, galinti kuruoti, prižiūrėti, vykdyti ir valdyti įvairias su keliu susijusias veiklas ir projektus, o tokios Napoleono kultūros keliui Lietuvoje dar nėra: „*[...] problema yra suburti tinklą vietinį, vietinius žmones, kurie darys vietinį kultūros kelią, Napoleono. Pagrindinis reikalas yra suburti asociaciją [...] ir tai yra pats sunkiausias ir sudėtingiausias darbas Lietuvoje, kurio aš iki šiandien nežinau kaip reikia padaryti*“. Napoleono kultūros kelią atstovaujanti pusė B, tiesiogiai į klausimą neatsakė, tačiau iš konteksto buvo galima suprasti, jog Lietuva yra įsitraukusi, matoma bei vertinama, kas atveria galimybes prisijungti: „*Lietuva jau dalyvauja išplėstiname daliniame Europos Tarybos kultūros kelių susitarime ir Kultūros ministerija yra tikrai labai aktyvi [...]. Kultūros ministerija remia Napoleono kultūros kelią, taip pat rengia internetinius seminarus ir susitikimus šia tema, įtraukiant savivaldybes, vietos suinteresuotąsias šalis [...]*“. Klausimą respondentui B papildžius užklausa ar Lietuvos dalyvavimas Napoleono kultūros kelio projekte būtų reikšmingas, buvo gautas Lietuvos išskirtinumą pabrėžiantis atsakymas: „*Lietuvos dalyvavimas būtų labai reikšmingas, nes suteiktų naują perspektyvą ir praturtintų Napoleono kultūros kelio naratyvą [...] Lietuvos ypatumas yra tas, kad ji vienu metu gali pateikti dvejopą Napoleono įvaizdį: išvaduotojo, opozicijoje Rusijai, ir pralaimėtojo, kenčiančio grįžtant iš mūšio lauko Rusijoje. Galima būtų prieiti prie karo kančių temos, labai aktualios temos*“. Taigi, respondentų atsakymai sudaro išpūdį, jog Lietuva turi visas galimybes prisijungti, yra matoma, pakankamai įsitraukusi, tačiau nėra struktūros, kuri apjungtų, suvienytų visas suinteresuotas grupes, sukuriant asociaciją ar organizaciją, galinčią atstovauti Lietuvą Napoleono kultūros kelio programoje.

Kliūtys ir iššūkiai. Paprašius išskirti konkrečius iššūkius ar kliūtis, trukdančias prisijungimui, ekspertas A pamini Europos Tarybos svarstomą kitokį ar papildomą mokestį, kuriam šalis priešinosi, dėl ko jis buvo laikinai nepatvirtintas. Pasak pašnekovo, mokestis tikrai nebūtų problema: „*Na tai, turbūt tie pinigai yra kažkaip surandami, jeigu išvis tas klausimas vienaip ar kitaip rūpėtų [...] pas mus yra nu tiesiog kažkoks kategoriškas atmetimas*“. Šie eksperto žodžiai iš esmės paneigia H1 – finansai ir finansavimas nėra problema, problema yra požiūryje. Napoleono miestų federaciją atstovaujanti asmuo B įvardijo platesnio konteksto iššūkį – supratimą, jog šis kultūros kelias yra ne apie Napoleoną, o apie jo palikimą, leidžiantį įprasminti, apipavidalinti ir skleisti Europos Tarybos propaguojamas vertybes: „*Napoleonas tampa raktu sprendžiant dalyvaujamosios demokratijos, teisinės valstybės, kultūrų dialogo svarbos, teisės į paveldą ir Europos pilietybės temas*“. Paprašius pasidalinti įžvalgomis, kodėl Lietuva iki šiol neįstojo į Napoleono kultūros kelią, nors ir būta diskusijų dėl galimos Lietuvos narystės šiame kultūriniame kelyje prieš porą metų, respondentas A pasikartojė dėl struktūros sukūrimo ir asociacijos, kuri turėtų įstoti į programą, poreikio. Napoleono miestų federacija B, pažymėjo, jog dialogas tarp „Destination Napoleon“ ir Kultūros Paveldo Departamento tebevyksta, tačiau pilnaverčiam dalyvavimui trūksta savivaldybių, ar remiantis KPD teiginiais – asociacijos, organizacijos, įsivertinusios savo galimybes ir pajėgumus, įsipareigojimo: „*[...] reikia, kad savivaldybės narės priimtų įsipareigojimą, o kiekviena savivaldybė, atsižvelgdama į savo galimybes ir strategijas, turi įvertinti, ar jos pakankamai pajėgios šiam įsipareigojimui*“. Šie žodžiai sudaro sąlygas formuoti prielaidai, jog Lietuvoje ne tik, kad nėra reikiamos asociacijos prisijungimui, bet ir galinčios bei norinčios prisijungti savivaldybės, nebūtinai yra pajėgios įsipareigoti. Ši prielaida tinkama iš dalies patvirtinti H2, svarstančią apie kvalifikuotų žmoniškųjų išteklių trūkumą. Nėra, kas imtųsi kurti bei kuruoti Napoleono kultūros kelio asociaciją Lietuvoje, suvienijant suinteresuotus asmenis, bendrijas, vietinius gyventojus ar specialistus bendram kultūrinio kelio tikslui, nėra specialistų ar kitų asmenų, pasirengusių įgalinti savivaldybes dalyvavimo „Destination Napoleon“ projekte įsipareigojimui. Taigi, respondentų atsakymai nors ir minimaliai skiriasi, esmė lieka ta pati: didžiausias iššūkis ir kliūtis – nesupratimas. Nesupratimas Napoleono kultūros kelio esmės ir prasmės, kas lemia kategorišką kultūros kelio klausimo atmetimą. Visgi pagrindinė kliūtis, trukdanti prisijungti prie projekto, tai struktūros – asociacijos, organizuotumo ir iniciatyvos nebuvimas bei veiksmų nesiėmimas dėl specialistų bei žmoniškųjų išteklių trūkumo.

Paveldas ir kultūrinė reikšmė. Paprašius respondentų įvardinti objektus Lietuvoje, kuriuos būtinai reikėtų įtraukti į „Destination Napoleon“ maršrutą, abi pusės pabrėžė Kauno ir Vilniaus miestų reikšmę Napoleono žygių ir istorijos kontekste: „*Pastaraisiais metais FECN-Destination Napoleon užmezgė ryšius su Vilniaus ir Kauno miestais, kur Napoleono atminimas saugomas tokiose vietose kaip Vilniaus mūšio laukas, kuriame buvo rasti mūšio lauko archeologiniai radiniai, arba Napoleono kalnas prie Kauno. Be to, rasta keletas masinių kapų su prancūzų karių grobiu*“ (B). „*Kaunas, Kauno rajonas, Vilnius, tarp Vilniaus Žiežmariai, na, ir už Vilniaus ten yra [...]*“ (A). Napoleono miestų federacija taip pat pabrėžė, jog federacijai už konkrečius objektus daug svarbesnė Napoleono istorija ir prisiminimai, kuriuos jis paliko Lietuvos teritorijoje. Ir šioje vietoje, netiesiogiai federacijai paantrino Kultūros paveldo departamento specialistas, apibūdindamas nematerialųjį Napoleono Bonaparto palikimą Lietuvoje: „*[...] visa ta dvarų, dvarelių kultūra irgi yra labai svarbi. Su visais Napoleono tortais, rožėm ir viskuo kitkuo [...]*“. Taigi, akivaizdu, jog Lietuva turi pakankamą kiekį su Napoleono žygiais per Europą susijusio paveldo, kuris galėtų tapti Napoleono kultūros kelio maršruto dalimi ir pasakoti 19 a. Lietuvos istoriją.

Suinteresuotųjų šalių dalyvavimas. Bandant išsiaiškinti ar yra kažkokių dar (be KPD) suinteresuotų šalių, kurios domisi šita tema ir turėtų būti įtrauktos į narystės Napoleono kelyje, procesą, pašnekovas A išskyrė Kauno rajono savivaldybę ir paminėjo, jog didelę įtaką šiam procesui bei struktūros-asociacijos kūrimui turėtų Lietuvos turizmo informacijos centrai, kurie vis

dar neižvelgia šio projekto potencialo: „[...] aš vis grįžtu prie TIC‘ų [...] jų požiūris yra toks labai siauras, kad tai neva tai yra prancūzų turizmas [...] Bet kad yra visas sluoksnis: bendruomenės, daugybė žmonių, kurie domisi devynioliktu amžiumi, ir kurie nebūtinai tik Napoleonu domisi, bet karyba, ten dar kažkokiais dalykais “.

Narystės procesas. Paprašius Napoleono miestų federacijos paaiškinti šalies prisijungimo prie kultūros kelio procesą, respondentas pabrėžė, jog jungiasi ne šalis, o miestas arba organizacija (kokia nors struktūra). Prisijungimas vyksta užpildant nario anketą ir sumokėjus metinį nario mokesį. Naujas narys turi identifikuoti lankytinas Napoleoniškas vietas savo mieste, paruošti pagrindą bendrai su federacija kuriamam pėsčiųjų maršrutui mieste, paskirti savivaldybės ar asociacijos atstovą, kuris aktyviai dalyvautų FECN-Destination Napoleon iniciatyvose, stebėtų vykdomas veiklas bei naujienas, dalyvautų kasmetiniame visuotiniame narių susitikime.

Ilgalaikis išipareigojimas. Į klausimą kaip federacija užtikrina nuolatinį šalių narių įsitraukimą, respondentas B atsakė, jog kasmet yra susitinkama su visais FECN-Destination Napoleon nariais, kad būtų aptarta dabartinė veikla ir ateities projektai bei strategijos kryptys: „Tai svarbus momentas, nes nariai susitinka akis į akį, o bendraujant visada kyla naujų bendradarbiavimo idėjų“. Taip pat, kas du / tris mėnesius vykdomi internetiniai susitikimai, skirti aptarti vykdomas ir ateities veiklas. 2021 m. sukurtas naujas šalių narių įtraukimo metodas / projektas – Europos savaitė „Destination Napoleon“: „[...] nariai kviečiami organizuoti veiklas bendra tema, kiekvienais metais skirtinga, kurią pasiūlo mūsų mokslinis komitetas“.

Taigi, palyginus A ir B respondentų atsakymus aiškėja Lietuvos situacija prisijungimo prie Europos Tarybos Napoleono kultūros kelio „Destination Napoleon“ kontekste. Lietuva turi visas galimybes, yra matoma, aktyvi kultūros kelių projektuose, pasižymi gausiu Napoleono žygių palikimu, svarbiomis lokacijomis, tačiau neturi reikiamos struktūros, asociacijos, galinčios vesti šalies miestus į „Destination Napoleon“ projektą, taip pat susiduria su galinčių palaikyti organizacijų abejingumu, kultūros kelio esmės nesuvokimu bei žmoniškųjų išteklių trūkumu.

IŠVADOS

1. Kultūros kelias – tai specializuotas turistinis maršrutas, pabrėžiantis tam tikros kultūros, istorijos, arba kultūros paveldo ypatumus, susijusius su svarbiais istoriniais keliais, asmenybėmis, ar įvykiais, o tokio kelio tikslas edukuoti ir palaikyti kultūrinę atmintį, plėtoti kultūrinį turizmą bei ekonomines veiklas, prisidėti prie kultūrinio ir turistinio bendradarbiavimo skatinimo. Europos Tarybos 1987 metais inicijuota kultūros kelių programa išsiskiria savo tikslu įgyvendinti pagrindinius Europos Tarybos kultūros principus: žmogaus teises, kultūrinę demokratiją, kultūrų įvairovę bei identitetą, dialogą ir mainus tarp valstybių. Tokie Europos Tarybos kultūros keliai sudaro Europos paveldo tinklą, jungiantį regionus, šalis ir net pasaulines kultūras. Vienas iš Europos Tarybos kultūros kelių – Napoleono kultūros kelias, paremtas Napoleono Bonaparto invazijomis nuo Portugalijos iki Rusijos, vienijantis apie 50 Europos miestų ir 12 skirtingų šalių. Šis kelias pabrėžia Napoleono Bonaparto įtaką Europos tapatybei, pasižymi atvirumu įvairių projektų inicijavimui ir orientacija į kultūros paveldo išsaugojimą bei propagavimą, skatinant bendradarbiavimą ir vienijant šalis, paveiktas buvusio Prancūzijos imperatoriaus veiklos bei palikimo.
2. Pagrindiniai prisijungimo prie Europos Tarybos kultūros kelių veiksmai: užpildyti nario anketą ir sumokėjus metinį nario mokesį, kuriuo naujasis narys išipareigoja identifikuoti lankytinas Napoleoniškas vietas savo mieste, paruošti pagrindą kuriamam pėsčiųjų maršrutui išipareigojusio miesto ar savivaldybių teritorijoje, paskirti savivaldybės ar asociacijos atstovą, kuris aktyviai dalyvautų FECN-Destination Napoleon iniciatyvose, stebėtų vykdomas veiklas bei naujienas, dalyvautų kasmetiniame visuotiniame narių susitikime.

3. Lietuva pasižymi didele gausa objektų ir vietovių, kurios siejamos su Napoleonu Bonapartu ir jo kariais: kraštovaizdžiai, dvareliai, kuriuose apsistojo Napoleonas, svarbių įvykių vietos, prancūzų karių kapinės, paminklai, atminimo vietos. Vietos, galinčios tapti Napoleono kultūros kelio maršruto dalimis, išsibarsčiusios po visą Lietuvą, tačiau pagrindiniai miestai, koncentruotai liudijantys imperatoriaus apsilankymą šalyje: Kaunas (Jiesios piliakalnis (Napoleono kalnas), Karmelitų (Šv. Kryžiaus) vienuolynas, pastatas Muitinės g. 8...) ir Vilnius (Antakalnio kapinės, Šv. Onos bažnyčia, Vyskupų rūmai (dabar - Prezidentūra), Liuteronų sodas...)
4. Lietuva turi visas galimybes prisijungti prie Napoleono kultūros kelio, yra matoma ir aktyvi Europos Tarybos kultūros kelių projektuose, pasižymi gausiu Napoleono žygių per Lietuvą palikimu, svarbiomis lokacijomis, tačiau neturi reikiamos struktūros - asociacijos, galinčios lydėti šalies miestus į „Destination Napoleon“ projektą, taip pat susiduria su galinčių palaikyti organizacijų abejingumu, kultūros kelio esmės nesuvokimu bei žmogiškuosius išteklius suvienyti galinčio vieneto trūkumu.

LITERATŪRA

1. Abramovičienė, A. (2020). Kultūros keliai Lietuvoje: MK Čiurlionio kelio atvejis. *Studijos–verslas–visuomenė: dabartis ir ateities išvalgos: tarptautinės konferencijos mokslinių straipsnių rinkinys*, 5, 5-8.
2. Addoun, M., Chachour, M., & Zerouala, M. S. (2023). A strategy for the design of a cultural tourist route. Case study of the city of Tlemcen in Algeria. *PASOS Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 21(4), 743-744.
3. ALLEA All European Academies. (2018). Europos elgesio kodeksas mokslinių tyrimų etikos klausimais. Berlynas. [žiūrėta: 2023-10-24]. Prieiga per internetą: https://www.allea.org/wp-content/uploads/2018/06/LI-ALLEA-European-Code-of-Conduct-for-Research-Integrity-2018-Digital-final-20062018.pdf?fbclid=IwAR0o5jJwu5ldvfwJYvSM6GqlpgQBR-_K9IdbUKvatALTu9hh2SX3gd69d0g
4. Boz, M. (2018). Cultural Routes for Promoting Understanding and Exchanges across Boundaries. Proceedings of an International Conference on Southeast Europe - History, Culture, Politics, and Economy, 108-117;
5. Europos Tarybos Ministrų Komitetas. Resolution CM/Res(2013)66 confirming the establishment of the Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes (EPA) 16 (2013 m. gruodžio 18 d.) [žiūrėta 2023-10-14]. Prieiga per internetą: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c69ac
6. Europos Taryba (Council of Europe). *Cultural Routes of the Council of Europe programme* [žiūrėta: 2023-10-14]. Prieiga per internetą: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes>
7. European Federation of Napoleonic cities. Membership Agreement with the European Federation of Napoleonic Cities [žiūrėta: 2023-10-15]. Prieiga per internetą: https://www.destination-napoleon.eu/wp-content/uploads/2022/02/2022_FECN-Protocole-adhesion_EN.pdf
8. Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius. [žiūrėta: 2023-10-26]. Prieiga per internetą: <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/6bc9b0c7-425b-4420-a2cd-e6ec2d12736a/content>
9. Hopenienė, R., Patašienė, I. (2012). *Kultūrinio turizmo specifika* [žiūrėta: 2023-10-10]. Prieiga per internetą: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/30_2012_Kultūrinio_turizmo_specifika.pdf
10. Kultūros paveldo departamentas. (2021). *Europos Tarybos kultūros keliai: Napoleono kelio galimybės Lietuvoje* [žiūrėta 2023-10-14]. Prieiga per internetą: https://www.kpd.lt/news/6038/158/Europos-Tarybos-kulturos-keliai-Napoleono-kelio-galimybes-Lietuvoje.html?fbclid=IwAR3WAwgSoSLIxpQSD8J9eyn_TE1-_fej-zxRO0rOnskLWpaZGEKODU6Njgo

11. Kuss, D., 2018-2019 m. *Europos Tarybos kultūros kelių vertinimo ciklas, ekspertinė ataskaita: Destination Napoleon* [žiūrėta 2023-10-14]. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/destination-napoleon/168094d208>
12. Lietuvos Respublikos Kultūros ministras. (2021). *Lietuvos Respublikos kultūros ministro išakymas dėl kultūros kelių Lietuvoje lygmenų nustatymo ir sertifikavimo tvarkos aprašo patvirtinimo* [žiūrėta: 2023 10 15]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f0ce5c80636711ecb2fe9975f8a9e52e?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=806dcb8d-853c-41ce-a5fd-dd17cea4e9f3>
13. Martens, D. (2022). The experience of common European heritage: A critical discourse analysis of tourism practices at Cultural Routes of the Council of Europe. *Journal of European Landscapes*, 3(3), 45 p.
14. Paiva, O., Seabra, C., & Abrantes, J. L. (2019). Cultural routes crossing Portugal: History and traditions. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 7(4), 19-23.

OPPORTUNITIES FOR LITHUANIA TO JOIN THE COUNCIL OF EUROPE'S NAPOLEONIC CULTURAL ROUTE (DESTINATION NAPOLEON)

LETA BALEVIČIENĖ¹

Advisor – assoc. prof. dr. Regina Navickienė²

¹Vytautas Magnus University, Art history department

²Kolping Higher Education Institution

ANNOTATION

One of the types of cultural tourism – cultural routes is based on significant tangible and intangible cultural heritage, its actualization, cultural phenomena, historical figures, etc. There are 47 Council of Europe routes, Lithuania is a member of several of them. The article aims to find out what opportunities Lithuania has to join the Council of Europe's Napoleonic cultural route "Destination Napoleon", which is rapidly approaching the country's borders. To achieve the goal of the article and to implement the set tasks, a theory analysis and a qualitative study were conducted - two expert interviews with representatives of the Department of Cultural Heritage under the Ministry of Culture and the European Federation of Napoleonic Cities. The research showed that Lithuania has all the opportunities to join the Napoleonic cultural route, is active in the cultural routes projects of the Council of Europe, is characterized by a rich legacy of Napoleon's marches through Lithuania, but does not have the necessary structure - an association that can accompany the country's cities to the "Destination Napoleon" project, as well as faces the indifference of organizations that can support them, lack of understanding of the essence of the cultural path and lack of qualified human resources.

Key words: *Cultural path, Napoleon, Council of Europe, opportunities.*

LIETUVOS GYVENTOJŲ MIGRACIJOS VERTINIMAS

BENAS BARTKEVIČIUS

Kolpingo kolegija

Konsultantė – prof. dr. Daiva Beržinskienė-Juozašaitienė

ANOTACIJA

Straipsnyje pateikiama gyventojų migracijos samprata, jos rūšys. Analizuojamos gyventojų migracijos priežastys bei pasekmės. Šiame darbe pateikiama Lietuvos gyventojų migracijos dinamika ir tendencijos. Atliktos mokslinių šaltinių analizė bei oficialiosios statistikos duomenų analizė parodė, kad migracija – dinamiškas, įvairialypis gyventojų judėjimo procesas, dėl kurio sampratos mokslininkai diskutuoja iki šiol. Nustatyta, kad migracija klasifikuojama atsižvelgiant į reiškimosi turinį, kryptį, judėjimo priežastis, laiką, vietą, teisinį statusą ir pan. Atlikta analizė parodė, kad priežastys, skatinančios aukštos kvalifikacijos darbuotojus grįžti yra situacijos namuose pagerėjimas, priklausymo savo kultūrai ir visuomenei jausmas ir konkretaus tikslo pasiekimas. Galima daryti prielaidą, kad gerėjant Lietuvos gyventojų ekonominei padėčiai vis mažiau lietuvių norės emigruoti iš savo šalies.

ĮVADAS

Darbo aktualumas. Gyventojus migruoti iš vienos šalies į kitą lemia įvairūs veiksniai: politiniai, demografiniai, socialiniai, kultūriniai ir ekonominiai. Migracija yra natūrali žmonių gyvenimo būdo dalis, ir nėra naujas reiškinys. Migracija, ypač ekonominė, turi ilgesnę nei trijų šimtmečių istoriją. Šis procesas turėjo didelę įtaką žmonijos istorijai, tautų formavimuisi, žemių apgyvendinimui. Praėjusiame dešimtmetyje globalizacija labai pakeitė migracijos procesus, suponavo teritorinių migracijos tipų įvairovę, o technologijų ir komunikacijų pažanga labai išplėtė gyventojų migracijos galimybes. Šiuolaikinėje visuomenėje gyventojų migracija yra labai dinamiškas daugialypis procesas, todėl konkrečiame nacionalinio lygmens politiniame, socialiniame, ekonominiame kontekste migracijos samprata pateikiama skirtingai. Mokslinės literatūros šaltinių analizė parodė, kad gyventojų migracija bendrąja prasme apibūdinama, kaip judėjimas iš vienos teritorijos į kitą, su tikslu joje gyventi nuolat arba laikinai (geografinis aspektas). Taip pat labai populiarūs ir tipiškiausia gyventojų mobilumo rūšis yra vidinė migracija (teritorijos viduje). Vistik, dažniau susirūpinimą kelia gyventojų judėjimas dideliais atstumais keičiant teritoriją (McAuliffe, Ruhs (2017). Migracijos procesus ir su jais susijusius reiškinius analizavo nemažai šalies ir užsienio šalių tyrėjai: Kumpikaitė, Žičkutė (2012), Barcevičius, Žvalionytė, (2012), Butkus, Matuzevičiūtė (2009; 2010), Čiarnienė, Kumpikaitė (2011), Heid, Larch, (2012), Josifidis, Supic, Pucar (2014), McAuliffe, Ruhs (2017), Landau, Achiume, (2017), Mitra, Murayama (2012) ir kt. Atliktų tyrimų gausa rodo, kad migracijos problema iš tiesų aktuali ir kelianti diskusijas.

Literatūros šaltinių atskleidė, kad paprastai gyventojai migruoja dėl ekonominių, politinių, dažnai socialinių priežasčių. Įprastai asmuo, negalintis rasti tinkamo sau darbo kilmės šalyje ieško įsidarbinimo galimybių pasirinkdamas ekonomiškai stipresnę emigracijos tikslo šalį. Mokslininkai sutaria, kad toks darbo jėgos pritekėjimas neabejotinai veikia nacionalinės ekonomikos efektyvumą, nes prie ekonomikos augimo tuo metu prisideda panaudojama imigrantų darbo jėga ir pats darbas.

Darbo problema formuluojama klausimu: *kokios priežastys lemia šalies gyventojų migraciją ir kokios šio reiškinio tendencijos?*

Darbo tikslas: įvertinti Lietuvos gyventojų migracijos priežastis ir tendencijas.

Darbo uždaviniai:

1. Teoriniu aspektu išanalizuoti migracijos reiškinį.
2. Pristatyti Lietuvos migracijos būklę, atskleidžiant migracijos priežastis.
3. Pateikti Lietuvos gyventojų migracijos tendencijas

Darbo objektas: Lietuvos gyventojų migracija.

Darbo metodai: šiame darbe naudojamas aprašomojo tyrimo metodas orientuotas į antrinių duomenų šaltinius. Antriniais duomenimis buvo renkami pasinaudojus mokslinės literatūros šaltinius, oficialiosios statistikos portalo duomenis, kurie buvo sisteminami ir apibendrinti.

TEORINIAI GYVENTOJŲ MIGRACIJOS ASPEKTAI

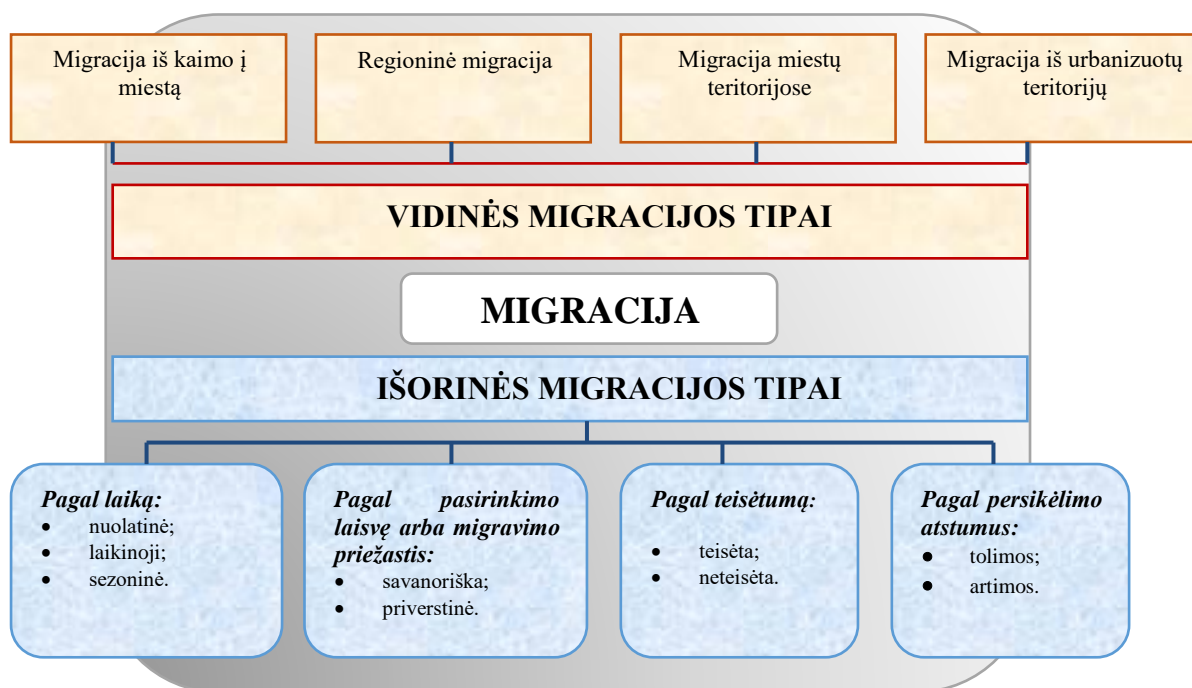
Sąvoka „migracija“ apima bet kokią asmenų judėjimą – vienos valstybės teritorijoje arba judant per kelias teritorijas kertant jų sienas. Paprastai asmenys migruoja ilgam ar trumpesniai laikotarpiui, gali judėti savarankiškai arba priverstinai ieškant kitos darbo vietos. Be to, gyventojai migruoja legaliai, nors pasitaiko ir nelegalios migracijos, kuri susijusi siekiant pakeisti politinę, socialinę, ekonominę, kultūrinę ar kitokią aplinką. Taigi, migracija klasifikuojama pagal judėjimo priežastis, laiką, vietą, teisinį statusą ir pan. Kasnauskienės (2006) teigimu migracija asmeniui „svarbi kaip žingsnis aukštesnės padėties visuomenėje ir geresnių gyvenimo sąlygų link, visuomenei – kaip svarbi priemonė šalinant pasiūlos ir paklausos disbalansą darbo rinkoje. Kita vertus, migracija gali tapti pavojingų socialinių konfliktų tarp naujai atvykusiųjų ir vietos bendruomenės priežastimi“. Gyventojų migracija nėra naujas reiškinys, nes jis turi ilgametę istoriją. Pastarasis procesas visuomenėje egzistavo nuo seniausių laikų ir turėjo labai didelę įtaką žmonijos raidai, tautų judėjimui bei formavimuisi. Mokslinėje literatūroje aptinkami įvairių migracijos sąvokos apibrėžimų, nes migracijos apibrėžimo turinys didele dalimi priklauso nuo to, kokiam kontekste, politiniame, socialiniame ar ekonominiame jį yra vartojama Solnyškinienė (2017).

Mokslinėje literatūroje yra išskiriamos trys migracijos rūšys: *priverstinė, darbo jėgos ir šeimų migracija*. Akcentuojant darbo jėgos migraciją, galima teigti, kad <... ji yra ekonominės prigimties: žmonės perskelia gyventi į kitas šalis, dažnai ir į kitus žemynus, visų pirma siekdami padidinti savo ekonomines galimybes ir pagerinti gyvenimo sąlygas. Migruodami jie perkelia savo žinias ir įgūdžius, padeda plėtoti savo naujųjų šalių ekonomiką. Vis dėl to imigrantų siunčiamos pinigines perlaidos skurdžiai gyvenantiems gimtinėje likusiems šeimos nariams gali būti svarbus, o kartais ir vienintelis pragyvenimo šaltinis...> (Kasnauskienė, 2006).

Pasak Kasnauskienės (2006) darbo jėgos migraciją galima skirstyti į pagrindines tris migrantų kategorijas:

- **laikinieji darbo migrantai** – vyrai ir moterys, migruojantys tam tikram laikotarpiui, kuris trunka nuo kelių mėnesių, siekiant įsidarbinti ir siųsti namo pinigines perlaidas.
- **aukštos kvalifikacijos ir verslo migrantai** – vadovai, aukštos kvalifikacijos vadybininkai, profesionalai, techniniai darbuotojai ir kiti panašūs specialistai, kurie juda daugianacionalinių korporacijų ir tarptautinių organizacijų vidaus darbo jėgos rinkoje arba siekia susirasti darbo tarptautinėse darbo jėgos rinkose. Šios rūšies migrantai yra pageidaujami daugelyje pasaulio šalių.
- **nelegalūs migrantai** – žmonės, kurie atvyksta į šalį dažniausiai ieškodami darbo be būtinų dokumentų ir leidimų. Nelegalūs migrantai sudaro nemažą darbo migrantų dalį. Kai kurios imigracinės šalys gana palankiai nusiteikusios nelegalių migrantų atžvilgiu, nes pastarieji leidžia geriau išdėstyti darbo jėgą, atsižvelgiant į darbdavių poreikius, ir be jokių socialinių garantijų ar priemonių, ginančių migrantų teises

Įvertinus tai, kad darbo jėgos judėjimas iš vienos į kitą šalį turėtų vykti laisvai, migracijos procesą būtų galima išskaidyti į *vidinę ir išorinę*. Vidinė migracija vyksta šalies viduje ir dažnai būdinga ekonomiškai stiprioms šalims. Kai migruojant kertamos administracinės tam tikrų teritorijų ribos gali būti išskiriamos *išorinė* (tarptautinė) ir *vidinė* migracijos. Galimi vidinės bei išorinės migracijos tipai pateikiama 1 paveiksle.

1 pav. Vidinės ir išorinės migracijos tipai

Šaltinis: sudaryta pagal Kasnauskienė (2006); Šavareikiene, Matuziene, Žičkiene (2005); Čiužu (2007).

Analizuojant migracijos procesą yra vertinami emigracijos ir imigracijos rodikliai. **Imigracija** – atvykimas nuolat arba laikinai gyventi iš kitos valstybės, o **emigracija** – žmonių persikėlimas iš vienos šalies į kitą dėl ekonominių, politinių, religinių ar asmeninių priežasčių (didesnio uždarbio, geresnio išsilavinimo, sutuoktinio ir kt.).

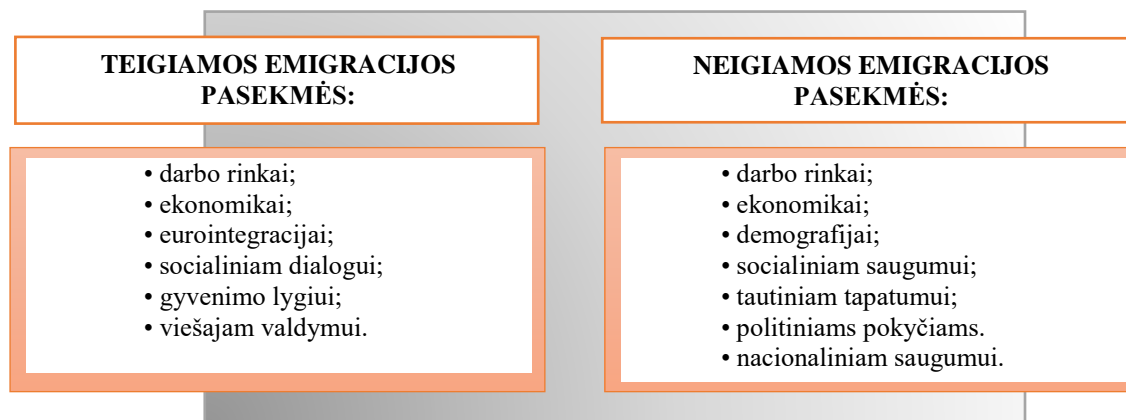
Apibendrinant galima teigti, kad migracija klasifikuojama atsižvelgiant į reiškimosi turinį, kryptį, judėjimo priežastis, laiką, vietą, teisinį statusą ir pan. Socialinėje demografinėje literatūroje migracijos sąvoka apima platesnę teritorinių persikėlimų spektrą, pradedant asmenimis, visam laikui išvykusiais iš vienos šalies į kitą, ir baigiant tais, kurie gyvena vienoje vietovėje, o dirba kitoje. Mokslinėje literatūroje migracijos proceso samprata pateikiama atsiribojant nuo laiko trukmės veiksnio, nes skirtingose šalyse priklausomai nuo tos šalies įstatymų, jis gali skirtis.

TEORINĖS GYVENTOJŲ MIGRACIJOS PRIEŽASTYS IR PASEKMĖS

Remiantis mokslinės literatūros šaltinių analize galima teigti, kad gyventojų migracijai įtakos turi daugybė įvairaus pobūdžio priežasčių (veiksnių). Gyventojų migracijos priežastys gali būti labai įvairios. Pagrindiniai veiksniai turintys įtakos gyventojų apsisprendimui migruoti turi:

- **Ekonominiai veiksniai:** daugelis gyventojų migruoja tikėdamiesi geresnių darbo ar verslo galimybių, didesnių pajamų arba siekdami išvengti skurdo.
- **Politika ir saugumas:** konfliktai, karai, politinės represijos arba saugumo trūkumas kilmės šalyje gali priversti žmones ieškoti saugesnio gyvenimo svetur.
- **Socialinės priežastys:** tai gali apimti šeimų susijungimą, bendruomenės ar kultūrinio konteksto pokyčius, siekį gauti geresnį išsilavinimą ar sveikatos priežiūrą.
- **Klimato pokyčiai:** klimato sąlygų pasikeitimai, tokių, kaip ilgalaikiai sausrų periodai arba gamtinių nelaimių dažnumas, gali paskatinti gyventojus palikti savo gimtąsias vietas.
- **Geografiniai veiksniai:** kartais gyventojai migruoja dėl geografinių kliūčių ar gamtinių išteklių trūkumo.

Vertinant darbo jėgos migraciją kaip ekonominį-socialinį reiškinį, galima išskirti šio reiškinio tiek teigiamas, tiek neigiamas puses (Gruževskis, 2006). Darbo jėgos migracijos pasekmės pateiktos 2 pav.

2 pav. Darbo jėgos migracijos pasekmės
Šaltinis: sudaryta pagal Gruževskį (2006)

Apibendrinant galima teigti, kad pateiktos darbo jėgos migracijos pasekmės priklauso nuo jas sukeliančio reiškinio masto ir krypties šalių atžvilgiu. Visos paminėtos pasekmės tarpusavyje yra susijusios priežasčių ir pasekmių ryšiais. Tačiau dažniausia dideli emigracijos mastai šaliai kelia kelias pagrindines problemas (Gruževskis, 2006):

- kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas;
- gamybos apimčių mažėjimas;
- pajamų diferenciacijos ir socialinės įtampos augimas.

Taigi, gyventojų migracija gali turėti įvairių pasekmių, veikiančių tiek kilmės, tiek tikslo šalis ar regionus. Esminės iš jų gali būti:

- **Ekonominės pasekmės:** migracijos procesai gali turėti įtakos ekonomikai tiek kilmės, tiek tikslo šalyse. Išvykstantys gyventojai gali sumažinti darbo jėgos trūkumą arba, atvirkščiai, sukelti darbo jėgos rinkoje perteklių kilmės šalyje. Priimančiose tikslo šalyse migracija gali sukelti darbo rinkos pokyčius, skatinti ekonominį augimą arba sukelti konkurenciją darbo rinkoje.
- **Sveikatos ir socialinės paslaugos:** dideli migracijos srautai gali padidinti sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų poreikį tiek kilmės, tiek priimančioje tikslo šalyje. Visa tai gali sukelti iššūkių sveikatos sistemoms ir socialinei apsaugai.
- **Kultūrinės pasekmės:** gyventojų migracija gali turėti didelės įtakos kultūrai ir visuomenės įvairovei. Kultūriniai mainai gali prisidėti prie įvairių tradicijų, kalbų ir tapatybių įvairovės, tačiau kartais gali kilti ir tam tikrų konfliktų dėl kultūrinių skirtumų.
- **Demografiniai pokyčiai:** gyventojų migracija gali turėti įtakos gyventojų skaičiui ir sudėčiai. Tai gali lemti tam tikrų regionų ar šalių senėjimą, mažėjant gimstamumui arba didėjant emigracijai.
- **Politikos ir teisės pasekmės:** didelė gyventojų migracija gali sukelti politinius ir teisinius iššūkius tiek kilmės, tiek priimančioje tikslo šalyje, dėl imigracijos įstatymų, integracijos politikos ir piliečių teisių.

GYVENROJŲ MIGRACIJOS DINAMINIAI POKYČIAI

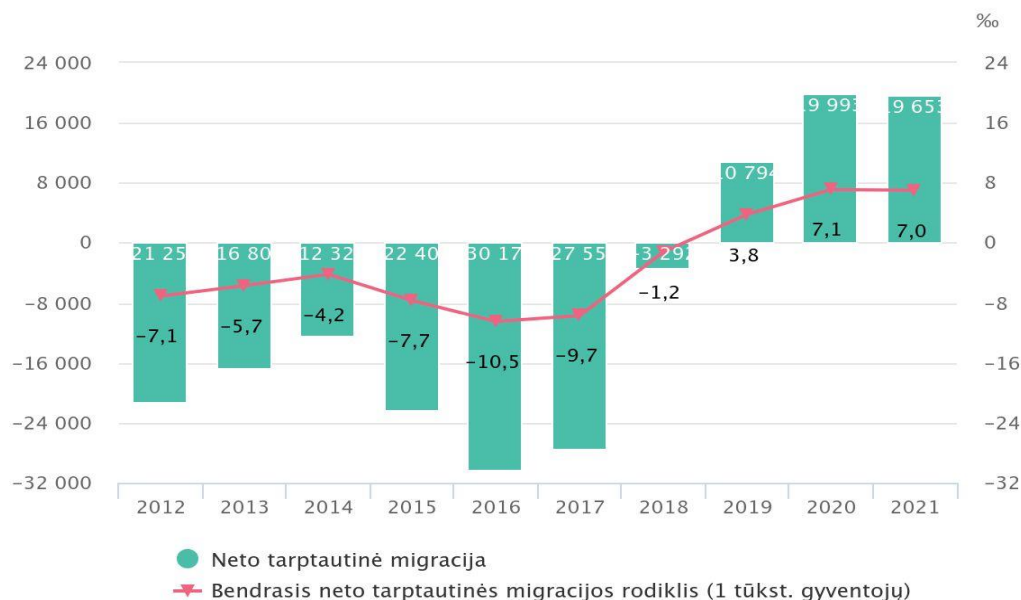
Oficialiosios statistikos portalu duomenimis nuo 1990 m. iki 2018 m. Lietuvos migracijos balansas buvo neigiamas, tačiau pastaraisiais metais įvyko lūžis: smarkiai išaugo imigrantų skaičius – daugiausia tai sugrįžtantys Lietuvos Respublikos piliečiai, tačiau nemažai ir darbo imigrantų iš Rytų Europos. Įvertinus tai, galima teigti, kad migracijos balansas (grynoji

emigracija) 2018 m. priartėjo prie nulio, o jau nuo 2019 m. tapo teigiama. 2022 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 2 mln. 806 tūkst. nuolatinių gyventojų, t. y. 4,8 tūkst. asmenų mažiau negu 2021 m. pradžioje. Pagal Valstybės duomenų agentūros pateiktus išankstinius duomenis, jau trečius metus iš eilės stebime teigiamą LR piliečių migracijos balansą – 2022 metais daugiau lietuvių grįžo nei išvyko (<https://www.renkuosilietuva.lt>)

Vertinant gyventojų *imigracijos rodiklius* pažymėtina, kad Lietuvoje 2021 m. Valstybės duomenų agentūros duomenimis, grįžusių lietuvių skaičius pasiekė 23,7 tūkst. – 2,9 tūkst. (14 proc.) daugiau negu 2020 m. Beveik 12 tūkst. lietuvių grįžo iš Jungtinės Karalystės, virš 2,2 tūkst. iš Norvegijos, 1,8 tūkst. iš Airijos ir beveik 1909 asmenys iš Vokietijos. Grįžusių iš Airijos, Jungtinės Karalystės, Vokietijos ir Norvegijos Lietuvos Respublikos piliečių skaičius, palyginti su 2020 m., padidėjo (atitinkamai – 31,2, 24, 17,3 ir 13,6 proc.). Per 2022 m. sugrįžo 14 352 piliečių. Apie 60 proc. lietuvių grįžta į regionus. Atvykstantys užsieniečiai. 2021 m. į Lietuvą atvyko virš 21 tūkst. užsieniečių. Didžioji dalis (8,3 tūkst., arba 39,2 proc.) 2021 m. imigravusių užsieniečių buvo Baltarusijos piliečiai, 6,3 tūkst. (29,8 proc.) – Ukrainos, 1,8 tūkst. (8,4 proc.) – Rusijos piliečiai (<https://www.renkuosilietuva.lt>)

Vertinant gyventojų *emigracijos rodiklius* nustatyta, kad didžiausia dalis iš Lietuvos išvykstančių asmenų yra 25-34 m. amžiaus. Valstybės duomenų agentūros duomenys rodo, kad pastaraisiais metais emigracija tarp lietuvių mažėja. 2021 m. iš Lietuvos išvyko 18,8 tūkst., 2020 m. virš 15 tūkst. lietuvių, 2019 m. šis rodiklis buvo žymiai didesnis – virš 24 tūkst., o 2018 m. apie 29 tūkst. lietuvių emigravo iš Lietuvos. Bendrasis emigracijos rodiklis 2022 metais – 8,1 tūkst. (<https://www.renkuosilietuva.lt>). Migracijos neto pokyčiai pateikti 3 paveiksle.

3 pav. Migracijos neto pokyčiai 2012-2021 m.

Šaltinis: Oficialiosios statistikos portalas (2022)

2021 m. į Lietuvą imigravo 44,9 tūkst. gyventojų: imigrantų skaičius, palyginti su 2020 m., padidėjo 4,1 proc. (1,8 tūkst.). 2021 m. iš Lietuvos emigravo 25,2 tūkst. šalies nuolatinių gyventojų – 9,1 proc. (2,1 tūkst.) daugiau negu 2020 m. 2021 metais 19,7 tūkst. daugiau žmonių imigravo negu emigravo. Pastaruosius dvejus metus, nuo 2020 m., Lietuvos Respublikos piliečių neto tarptautinė migracija buvo teigiama (2021 m. – 4,9 tūkst. daugiau imigravo negu emigravo). 2021 m. 14,8 tūkst. daugiau užsieniečių imigravo negu emigravo.

Vertinant dešimties metų laikotarpį (2012–2021 m.) į Lietuvą imigravo 285,7 tūkst. žmonių, iš jų 180,1 tūkst. (63 proc.) buvo grįžę Lietuvos Respublikos piliečiai ir 105,6 tūkst. (37 proc.)

užsieniečiai. Šiuo laikotarpiu iš Lietuvos emigravo 369 tūkst. nuolatinių šalies gyventojų, iš jų 323,1 tūkst. (87,6 proc.) buvo Lietuvos Respublikos piliečiai ir 45,9 tūkst. (12,4 proc.) užsieniečiai. 2012–2021 m. emigravo 83,3 tūkst. daugiau žmonių negu imigravo. Šiuo laikotarpiu Lietuvos Respublikos piliečių neto tarptautinė migracija buvo neigiama (emigravo 143 tūkst. daugiau negu imigravo), o užsieniečių – teigiama (imigravo 59,7 tūkst. daugiau negu emigravo) (<https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventojai-2022/gyventoju-migracija/tarptautine-migracij>).

Apibendrinus literatūros šaltinių analizės rezultatus galima teigti, kad kvalifikuotus žmones migruoti skatina šie veiksniai – *darbo užmokestis, galimybė greitai rasti darbą, profesinis tobulėjimas, tinklų kūrimas ir socialinės, ekonominės bei politinės sąlygos*. Nustatytos trys priežastys, skatinančios aukštos kvalifikacijos darbuotojus grįžti: situacijos namuose pagerėjimas, priklausymo savo kultūrai ir visuomenei jausmas ir konkretaus tikslo pasiekimas. Valstybių analizė rodo, kad šios priežastys, kartu su aukštojo išsilavinimo galimybėmis yra pagrindiniai migraciją skatinantys veiksniai (Analitinė apžvalga, 2023)

IŠVADOS

1. Atlikta literatūros šaltinių analizė parodė, kad gyventojų migracija – dinamiškas, įvairialypis gyventojų judėjimo procesas, dėl kurio sampratos mokslininkai diskutuoja iki šiol. Nustatyta, kad migracija klasifikuojama atsižvelgiant į reiškimosi turinį, kryptį, judėjimo priežastis, laiką, vietą, teisinį statusą ir pan.
2. Įvertinus gyventojų migracijos dinamiką nustatyta, kad 2012-2021 metų laikotarpiu Lietuvos Respublikos piliečių neto tarptautinė migracija buvo neigiama (emigravo 143 tūkst. daugiau negu imigravo), o užsieniečių – teigiama (imigravo 59,7 tūkst. daugiau negu emigravo).
3. Oficialiosios statistikos duomenimis galima teigti, kad priežastys, skatinančios aukštos kvalifikacijos darbuotojus grįžti yra situacijos namuose pagerėjimas, priklausymo savo kultūrai ir visuomenei jausmas ir konkretaus tikslo pasiekimas. Galima daryti prielaidą, kad gerėjant Lietuvos gyventojų ekonominei padėčiai vis mažiau lietuvių norės emigruoti iš savo šalies.

LITERATŪRA

1. Analitinė apžvalga. (2023). Demografijos tendencijų, demografijos politikos ir jos įgyvendinimo rezultatų lyginamoji analizė. https://www.lrs.lt/sip/getFile3?p_fid=70193
2. Barcevičius, E., Žvalionytė, D., 2012. Užburtas ratas? Lietuvos gyventojų grįžtamoji migracija ir pakartotinė migracija. Viešosios politikos ir vadybos institutas.
3. Butkus, M., Matuzevičiūtė, K., 2009. Emigracijos ir reemigracijos situacija Lietuvoje. Vadyba, 14 (1).
4. Čiarnienė, R., Kumpikaitė, V., 2011. International labour migration: students view point. Inžinerinė ekonomika, 5(22).
5. Čiužas, A. (2007). Lietuvos gyventojų emigracija, jos priežastys ir pasekmės. *Lietuva Europos Sąjungoje: laimėjimai ir problemos*, 3, p.244-257. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
6. Emigracijos ir imigracijos statistika: prieiga per internetą <https://www.renkuosilietuva.lt/lt/imigracijos-emigracijos-statistika/>
7. Gruževskis, B. (2006). Lietuvos darbo migracijos iššūkiai. Emigracija iš Lietuvos: padėtis, problemos, galimi sprendimo būdai. Konferencijos pranešimo medžiaga, p. 6–9. Vilnius.
8. Heid, B., Larch, M., 2012. Migration, trade and unemployment. *Economics* (4).
9. Josifidis, K., Supic, N., Pucar, E., B., 2014. Migration flows: EU8+2 vs EU15. *Journal of Business and Management* 15(1).
10. Kasnauskienė, G. (2006). *Demografijos pagrindai*. Vilnius: VU leidykla.
11. Kumpikaitė, V., Žičkutė, I., 2012. Emigracijai įtaką darančių veiksnių analizė. *Economics and*

- management, 17(2).
12. Landau, L. B., & Achiume, E. T. (2017). International migration report 2015: Highlights. *Development and Change*, 48(5), 1182-1195. <https://escholarship.org/content/qt1hv0h0tx/qt1hv0h0tx.pdf>.
  13. McAuliffe, M., & Ruhs, M. (2017). World migration report 2018. Geneva: International Organization for Migration, 1-32. https://publications.iom.int/fr/system/files/pdf/wmr_2018_en_chapter7.pdf.
  14. Mitra, A., & Murayama, M. (2012). Rural-to-Urban Migration in India: A District-level Analysis. In *India Migration Report 2011*, 45-71.
  15. Solnyškinienė, J. (2017). Migracijos procesus formuojančių veiksnių Lietuvoje vertinimas.
  16. Šavareikienė, D., Matuzienė, I., Žičkienė, S. (2005). Legal migration to the European Union: Motivating aspects. *Social research*, 1, p. 125-130.

ASSESSMENT OF MIGRATION OF THE POPULATION OF LITHUANIA

BENAS BARTKEVIČIUS

Kolping Higher Education Institution

Advisor – prof. dr. Daiva Beržinskienė-Juozainienė

ANNOTATION

The article presents the concept of population migration, its types. The causes and consequences of population migration are analyzed. This paper presents the dynamics and trends of Lithuanian population migration. The analysis of scientific sources and the analysis of official statistical data showed that migration is a dynamic, multifaceted process of population movement, the concepts of which are still debated by scientists. It was established that migration is classified according to the content of manifestation, direction, reasons for movement, time, place, legal status, etc. The performed analysis showed that the reasons that encourage highly qualified employees to return are the improvement of the situation at home, the feeling of belonging to their culture and society, and the achievement of a specific goal. It can be assumed that as the economic situation of the Lithuanian population improves, fewer and fewer Lithuanians will want to emigrate from their country.

GASTROTURIZMO KONCEPTUALIZAVIMAS ZANAVYKIOJE ĮTRAUKIANT VYNO TURIZMO PLĖTROS VYSTYMĄSI KAIP VIENĄ IŠ LABIAUSIAI AUGANČIŲ SRIČŲ TURIZMO PASLAUGŲ SFEROJE

RITA BARTKUTĖ-DĒDINIENĖ¹

Vadovė – doc. dr. Regina Navickienė²

¹Vytauto Didžiojo universitetas

²Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Visame pasaulyje labiausiai auganti turizmo rūšis – gastroturizmas. Tai yra vienas reikšmingiausių žmonių ir visuomenės kultūros išraiškų. Vis daugiau žmonių maistą ir gėrimus suvokia ne tik kaip būtinybę, bet ir kaip patirtį bei galimybę pažinti naują kraštą, jo tradicijas ir žmones. Per pastarąjį dešimtmetį gastronomija tapo vienu iš pagrindinių veiksnių, motyvuojančių keliauti. Vyno turizmas yra prioritetinga turizmo forma daugelyje šalių. Vyno turizmas dažnai sukuria ne tik turizmo, bet ir regiono ekonominę pridėtinę vertę, skatina verslo augimą ir gali prisidėti prie vietos bendruomenės plėtros. Svarbu glaudžiai bendradarbiauti su vietiniais vynu gamintojais, turizmo įstaigomis ir kitais susijusiais veikėjais siekiant sukurti sėkmingą vyno turizmo patirtį.

Tradiciniai apsilankymai vyno daryklose, vyno rūsiuose ir vyno degustacijos yra labai svarbūs vyno turizmui, tačiau būtina skatinti kitus autentiškus kulinarius elementus, sukurti bendrą unikalų produktą. Todėl vyno ir maisto patirtis kaimo vietovėse gali būti susieta ir gali viršyti turistų lūkesčius. Vyno turizmas Šakių rajone gali būti įdomus ir perspektyvus projektas, ypač kai regionas turi tam tinkamą sąlygų ir resursų.

Raktiniai žodžiai: turizmas, gastroturizmas, vyno turizmas

ĮVADAS

Aktualumas ir naujumas. Gastronominų patirčių poreikis pastaraisiais metais sparčiai auga visame pasaulyje. Gastroturizmo sektorius lydimas gamtinių, istorinių ir kultūrinių priežasčių kelia regiono žinomumą bei vidaus ekonomiką. Gastronominis turizmas apima visus penkis pojūčius: regą, klausą, uoslę, lytėjimą ir skonį.

Kulinarinės kelionės neatsiejamos nuo vyndarystės, kuri plačiai žinoma šalyse, tokiomis kaip Italija, Prancūzija, Ispanija, Australija ir kt. Kitos šalys, tokios kaip Rumunija, Latvija, Kinija ir Lietuva, kurios neturi gilių tradicijų vyndarystėje taip pat puoselėja gastroturizmą įtraukiant vynuogynų auginimą, vyno gamybą iš vynuogių, įvairių uogų, vaisių, degustacijas bei kitas veiklas. UNWTO (Pasaulinė Turizmo Organizacija) surengė Pasaulinį gastronomicinio turizmo forumą 2023 m. spalio 5-7 d. siekiant skatinti turizmo ir gastronomijos ekspertų keitimąsi patirtimi, nustatyti gerąsias praktikas ir populiarinti gastronomicinį turizmą kaip kryptingą plėtros veiksnį.

Lietuvoje, Šakių rajone – Zanavykioje siekiama puoselėti ir skleisti gastronomicinio turizmo plėtrą įtraukiant vietinius esamus bei naujus vyndarius ir vynmedžių augintojus. Skatinti vyno turizmo sektoriaus vystymąsi kaip turistinį objektą. Populiarinti vyno turizmą netradicinėse klimato zonose. Turistus supažindinti su vyno gamybos būdais ir technologijomis, rengti degustacijas, plėsti paslaugų įvairovę kaip vieną iš patraukliausių “Poniškų privilegijų krašto” pasiūlymų.

Šakių rajono turizmo vystymosi plėtra yra svarbi vietos bendruomenei. Naujų vyndarių įtraukimas į gastroturizmą Zanavykioje suaktyvintų kurti ne tik naujas darbo vietas, bet skleisti žinomumą apie Šakių rajoną, bet ir Lietuvą.

Vyno turizmo sektorių nepopuliariose vietovėse nagrinėjo O. Patrauceanu, C. Ciprian, I. Besliu, V. Garbuz, 2023; M. Azmaiparashvili, N. Gongadze 2022; Y, (Bob) Duan, 2019 ir kiti.

Problema. Nepavyko rasti mokslų straipsnių, kurie identifikuotų vyndarystės vystymąsi kaip vyno turizmo plėtrą gastroturizmo kontekste Lietuvoje.

Tikslas – išsiaiškinti vyno turizmo, kaip gastroturizmo plėtros galimybes.

Uždaviniai:

1. Išsiaiškinti vyno turizmo sampratą gastroturizmo kontekste.
2. Sudaryti esamų ir potencialių vyno turizmo teikėjų žemėlapi Šakių rajone.
3. Pateikti gastroturizmo konceptualizavimo gaires apie vyndarių paslaugų vystymąsi Šakių rajone.

H1 – Vyno turizmas yra viena iš labiausiai augančių sričių turizmo rinkoje.

Tyrimo metodika ir metodologija:

1. Mokslinės literatūros paieška, analizė ir sisteminimas.
2. SSGG analizė vietinių gastroturizmo atstovų vynininkystėje.
3. Kokybinis apklausos interviu, apklausiant Lietuvos gastroturizmo ekspertą ir du vynmedžių augintojus Šakių rajone.

VYNO TURIZMO SAMPRATA GASTROTURIZMO KONTEKSTE

Turizmas yra vienas didžiausių ekonomikos sektorių pasaulio ekonomikoje. Tai apima begalę įmonių, tiesiogiai ar netiesiogiai susijusių su turizmo infrastruktūra. Yra daugybė veiklų, kurios generuoja įvairias turizmo rūšis, atsižvelgiant į kelionės tikslą. Kaip ir visuose sektoriuose, profesionalumas ir specializacija per visą istoriją sukūrė naujų turizmo rūšių (<https://lt.economy-pedia.com/11040874-types-of-tourism>). Efektyviausias žmonių rekreacinių poreikių tenkinimo būdas, stiprinantis sveikatą, gerinantis darbingumą, padedantis pažinti pasaulį, plėsti akiratį. Šalies, regiono ar vietovės turizmo plėtros galimybes pirmiausia lemia jos turimi gamtos, kultūriniai, socialiniai išteklių – klimato sąlygos, vandenys, miškai, architektūros, istorijos, kultūros paminklai, etnografiniai, religiniai ir kiti objektai, naudojami turizmo paslaugoms teikti (www.vle.lt/). Jungtinių Tautų Pasaulio turizmo organizacija (PTO) yra ištyrusi, kad pagrindiniai motyvai keliauti yra kultūra, gamta ir maistas (www.unwto.org). Net 87 proc. PTO šalių-narių įsitikinusių, kad gastronominis turizmas yra strateginis vietos rinkodaros elementas. Beveik pusė – 46 proc. – jų jau yra įraukusios gastroturizmo startegiją į savo šalies turizmo veiklos planus, o 25 proc. yra skyrusios atskirą biudžetą būtent gastronominiams turistams pritraukti (Ščeponienė, 2019). Atostogų malonumą galime patirti ne tik mėgaudamiesi gražiais vaizdais, bet ir per gomurį.

Gastroturizmas – vis dažniau minima, bet dar ne visiems girdėta sąvoka. Gastroturizmas prasidėjo nuo *vyno turizmo* 1993m Italijoje, kuomet vyndariai kartu su vyno entuziastais įkūrė judėjimą „Movimento Turismo del Vino“. Jų tikslas buvo ne tik skatinti vyno turizmą, bet ir raginti turistus daugiau domėtis vyno kilme bei kokybe. Nuo tada turistai ėmė vis dažniau vykti į vyno daryklas, susipažinti su vyno gamybos procesu, ragauti ir lyginti skonius. Vėliau žmonės ėmė gilintis ir į kitų produktų kilmę ir skonines savybes – sūrių, kumpių, alyvuogių aliejų ir t. t. (www.meniu.lt/gastro-zemelapis/gastronomines-keliones-lietuvoje).

Tarp vyno gurmanų lankymasis vyninėse tapo laisvalaikio ir turizmo veikla. Turistai užsuka į vynines ne tik degustuoti vyną, bet ir pasigrožėti kraštovaizdžiu bei susipažinti su vyno gamybos vietovių tradicijomis ir paveldu (Petelca, Patrauceanu ir kt., 2022). Devynioliktojo amžiaus pabaigoje vinas tapo itin patrauklus veiksnys kuriant turistinius paketus tokiems miestams kaip: Toskana (Italija), Elzasas, Bordo, Burgundija, Šampanė (Prancūzija), Reino slėnis (Vokietija) ir Douro slėnis (Portugalija) (Trišić, Štetić ir kt., 2019). Terminas „Winescape“, kurį Petersas pirmą kartą pavartojo 1997 m., apibrėžia kaip „būdingos savybės vyno regionui“, nors 2011 m. Alebakas ir Lakovidou pateikė kitą jo apibrėžimą kaip „visa ką apimantis regionas ir jam būdingos savybės“, o 2005 metais mokslininkas Patriginas pateikė dar platesnį apibrėžimą „erdvi vietovė, kurioje vyndarystė ir vyno turizmas yra integruoti į vynuogininkystės rėmus“. Vyno regionai yra vyno turistų lankytinos vietos, o „Winescape“ yra turistų įsitikinimų, įspūdžių ir idėjų grandinė (Bruwer, Lesschaeve, 2012). Vyno turizmas yra kryžkelėje tarp vynmedžių auginimo bei vyndarystės

kultūros ir turizmo kaip specializuota kelionių forma, sparčiai populiarėjanti poilsio forma, kuri tapo labiausiai skatinančių pasaulinio turizmo plėtros kryptimi. Vynas tapo sinonimas su regionų kultūrų aplinka visame pasaulyje. Vyno kultūros regionai yra vieni geriausių regionų, atskleidžiantys civilizacijos savybių išraiškų sluoksniavimąsi, perteikiantys savo kultūrą ir gyvenimo būdą. Vynuoginkystės tradicijas turintys regionai tai suprato, kad vynas yra daug daugiau nei alkoholinis gėrimas: tai istorija, paveldas, civilizacija, vietos kaimo tradicijos ir miesto žavesys (Santos, Dias ir kt., 2022). Plėtodami vietinę turiztinę laisvalaikio veiklą, pateikiant produktus bei paslaugas, vynuogynai gali prisidėti prie darnaus vietos bendruomenės vystymosi (Tānase, Dina ir kt., 2022).

Hall ir Mitchell (2000), Hall, Shaples ir kt. (2004) nagrinėjo vynu turizmo plėtrą, šios koncepcijos kaip verslo veiklos galimybes ir iššūkius. Alonso ir Liu (2012) tyrinėjo vynu turizmo potencialą, kaip su valdžios institucijų parama remti vynu gamintojų organizuojamas veiklas, turinčius ribotus išteklius, siekiant plėsti vynu turizmo rinkodarą turistams. Torres, Barrera ir kt. (2020) savo tyrime nustatė pagrindinius vynu turizmo veiksnius įtakančius bendrąjį turizmą. Penki veiksniai daro įtaką turistams: rekomendacijos iš lūpų į lūpas, produktų patrauklumas, turizmo paslaugų įvairovė, informacija, prieinamumas bei sklaida internete ir kelionių organizatorių rekomendacijos. Kelionių organizatoriai ir kelionių paslaugos yra labai svarbios vynu turistų skaičių didinantys veiksniai, bet produktų – paslaugų patrauklumas turi didesnę įtaką ilgalaikėje perspektyvoje. Tafel ir Szolnoki (2020) tyrinėjo Vokietijos vynu regionų, kaip turizmo sektoriaus, poveikį vietų, kurios tvariai plėtojamoms kuriant darbo vietas, kartu išsaugant regiono paveldą. Tafel ir Szolnoki (2020) įvertino ekonominį poveikį turizmui Vokietijos vynu regionuose, kad padėtų suinteresuotosioms šalims priimti teisingus politikos ir investicijų sprendimus. Tafel ir Szolnoki tyrimas (2020 m.) rodo, kad turizmas Vokietijos vynu regionuose turi ekonominį poveikį Europai, užtikrinant jų pirmines pajamas. Tinkamos investicijos į šią pelningą rinką galėtų padėti subalansuoti regiono ekonominius skirtumus ir pasiekti tvarią turizmo plėtrą šalyje.

Vynas, maistas, kultūra ir menas sudaro pagrindinius vynu turizmo kaip produkto elementus, paprastai turistui suvokiamas kaip guvenimo būdas su naujomis patirtimis. Toks kaip produkto apibrėžimas pateiktas „Australia Grape and Wine Incorporated (1998)“: apsilankymai vynu gamyklose ir vynu regionuose, vyndario gyvenimo būdo pažinimas kartu su pramogine ir kultūrine veikla, gastronomija ir kraštovaizdžiu. Būtent šis apibrėžimas ir požiūris sukūrė daugybę tyrimų, kuriuose daugiausia dėmesio skiriama vynu turizmui būdingiems produktams (Sharma, 2005). Vyno sektorius Europoje yra reikšmingas socialiniu-ekonominiu, aplinkos ir visuomeniniais aspektais. Jis suteikia darbo vietas milijonams žmonių, prisideda prie visuomenės struktūros ir gyvenimo būdo išsaugojimo, o vynmedžiai savo ruožtu gražina kraštovaizdį. Tai yra esminė Europos tapatybės samprata (Comité Européen des entreprises de Vin/ CEEV, 2023).

Tyrimai rodo, kad ir pasaulyje, ir Lietuvoje turistai vienos kelionės metu vidutiniškai trečdaliį kelionės išlaidų skiria būtent maistui. Šis procentas nuolat didėja – apskritai laikoma, kad gastronomicinis turizmas yra labiausiai auganti turizmo šaka pasaulyje. Viena iš priežasčių yra ta, kad šiuolaikiniai turistai keliaudami ieško patirčių, o gastronomicinis turizmas jas garantuoja todėl, kad apima visus penkis pojūčius: prie stalo jauti ir kvapą, ir skonį, ir tekstūrą, grožiesi kompozicija lėkštėje ir kartu girdi pasakojimą apie patiekalo sudėtį, kilmę (www.vmgonline.lt). Pasak „Keliauk Lietuvoje“ Turizmo produktų skyriaus vadovės Indrės Trakimaitės-Šeškuvienės nuo užsienio tendencijų neatsilieka ir Lietuva, gastronomicinis turizmas muša rekordus. Gali atrodyti, kad lietuviai nebeturi kuo nustebinti, tačiau, anot jos, įvairių netradicinių gardėsių – apstu, ir gaminami jie kiekviename Lietuvos kampelyje (<https://eimin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/turizmas/tarptautinis-bendradarbiavimas-turizmas/jungtiniu-tautu-pasaulio-turizmo-organizacija>).

Gastronomijos istorijos ir gastronomicinės kultūros požiūriu apibrėžti Zanavykiją gana sudėtinga, nes gastronomicinės kultūros skirtumus lemia visas kompleksas gamtinių, istorinių, kultūrinių priežasčių, kurios apima didelius regionus. <...>. Zanavykija dėl savo gastronomicinės kultūros specifikos laikytina didesnio Užnemunės regiono dalimi. Užnemunės vietinės

gastronominės kultūros formavimuisi įtakos turėjo gamtiniai ir istoriniai veiksniai. Iš gamtinių veiksnių pirmiausia paminėtas žemių derlingumas. Tai vienas derlingiausių regionų Lietuvoje. Čia vyrauja labai geros ir geros ūkinės vertės dirvožemiai (vidutiniai žemės našumo balai čia siekia 44,1-51,5). Didžioji Lietuvoje esančios Užnemunės dalis patenka į Nemuno žemupio klimato parajonį ir Lietuvos vidurio žemumos augalų introdukcinio rajono pietinį parajonį. Tad čia istoriškai buvo (ir tebėra) galimybė auginti šalčiui mažiau atsparias žemės ūkio kultūras, gauti didesnius derlius (Laužikas, 2022).

Vynas – alkoholinis gėrimas iš vynuogių, uogų ar vaisių sulčių, raugintų grynų kultūrinių mielių raugu. Vynas turi 9-17 proc. etilo alkoholio. Vynas gaminamas ir vartojamas nuo seno. <...> Dauguma šiuolaikinių Vakarų Europos vyndarystės regionų išlikę nuo Romos imperijos laikų, kai buvo išplėtos vyndarystės technologijos, sukurtos statinės, skirtos vyno laikymui ir pervežimui, žinoma daug vynuogių veislių, jų auginimo būdų. <...> Viduramžiais vyną paprastai darydavo tik vienuoliai. Vynas pradėtas pilstyti į butelius ir užkimšti kamščiais tik XVII a. <...> Pirmosios istorinių šaltinių žinios apie vyną Lietuvoje mus pasiekia iš Vytauto laikų. <...> Rašytinių šaltinių nuo kada buvo pradėta Lietuvoje gaminti vaisių – uogų vyną nėra išlikę. Žinoma tik, kad po 1918 m. Lietuvoje savu, specifiskai lietuvišku gėrimu tapo vaisių ir uogų vynai. Būtent šiuo laikotarpiu jų gamyba Lietuvoje tapo pramoninė. <...> 1930 m. apžvelgdamas Lietuvos pramonę Domas Gruodis rašė: „Lietuvoje, vaisių sodų krašte, savosios vyno gamybos klausimas sudaro rimtą dalyką“. Toks teiginys turėjo pagrindo – jei 1921 m. Lietuvoje pagaminta 20,6 tūkst. litrų vyno, tai per kitus 8 metus gamybos apimtys išaugo net 13 kartų – iki 264,6 tūkst. litrų. Vaisių vynas tapo įprastu gėrimu lietuvių namuose. 1930 m. vaisių vyną Lietuvoje gamino jau 6 įmonės (<https://www.nlva.lt/vyno-istorija.html>). Be to, vynas buvo svarbi ir brangi prekybinė prekė. Egipto civilizacija bene pirmoji panaudojo vyną religinėse apeigose ir vyravo ūkinė veikla. Tačiau graikai buvo tie, kurie vynuogių kultūrą išplatino visoje Vakarų Europoje iki Prancūzijos (Johnson, 2004).

Pasak A. Starkaus Lietuva yra ant vyno industrijos esminio lūžio slenksčio: vyndariai jau padaro geros kokybės baltąjį vyną, baigia išmokti pagaminti raudonąjį, ilgeja sąrašas vynuogių veislių, kurios tinka Lietuvos klimatui, pasodinti pirmieji didesni (0,5-3 ha) vynuogynai, kurių bendras plotas, anot Vynuogininkų asociacijos, dabar siekia nuo 20 iki 40 ha. Dauguma vynuogynų labai jauni, dar neveda uogų. Tačiau po kelerių metų iš 40 ha ploto būtų galima padaryti bent 60 000 – 100 000 butelių vyno (Ščeponienė-Gurevičė, 2021). Didžiausi plotai – Panevėžio – Biržų – Rokiškio trikampyje, aplink Vilnių ir Kauną, arčiau Baltijos jūros, vynuogynų sanauja formuojasi ir Dzūkijoje (Starkus, 2022).

Lietuvoje gana sparčiai plečiasi vynuogynai, <...> tačiau vis dar mažai ištyrinėta, kokias veisles sodinti, kokios kokybės uogas bus galima užauginti ir ką tikslingiau būtų iš jų gaminti. Bet kurio žemės ūkyje auginamo augalo derlingumą ir derliaus kokybę lemia daug skirtingų veiksnių: maisto medžiagų prieinamumas augalui, drėgmės ir temperatūros režimas vegetacijos metu, dirvožemio granulimetrinė sudėtis, augavietės reljefas ir mikroklimatas, ligų ir kenkėjų paplitimas ir t. t. (Ramaškevičienė, 2022). Pasak R. Starkus „Žmonėms rūgštis nebaisi, saldumo, kartumo ir rūgšties balansas nebegąsdina, nes žino, kad tai labai skiriasi kiekviename regione, kiekvienoje šalyje, kaip ir kalbant apie kiekvieno vyno stilių. Žmonės mėgaujasi pažindami pasaulio vyndarių istorijas ir naujųjų kartų tendencijas. Lietuvos vartotojai pasidarė vieni išmaniausių, nes drauge su profesionalų pastangomis ir jie gali paragauti viso pasaulio įvairovės net nekeldami. Ekologija, klimato šilimo stabdymas bus vis svarbesnės sąlygos, dėl kurių žmogus apskritai žiūrės į konkretų butelį. Tačiau priėjęs ieškos vietinio charakterio: retų vynuogių, *terroir* išraiškos, subjektyvaus vyndario sprendimo (Ščeponienė-Gurevičė, 2021). 2021 m. gruodį ES pripažino Lietuvą vėsiausios vynuogių auginimo zonos Europoje dalimi. Nuo nulinio susidomėjimo Lietuvos vyndariais vartotojų interesas pakilo iki 3 proc. Kitų šalių populiarinimo dinamiką lėmė įvairios priežastys: reklama, turizmas, geopolitiniai santykiai ir ambasadų įtaka (Bilinskaitė, 2022). Vyno turizmo plėtra yra glaudžiai susijusi ne tik su vyno gamyba tam tikrame

regione, bet ir turtinga turistų lankomų vietų istorija bei vyndarystės kultūra (t. y. vynuogynų istorija, vyno gamyba ir vartojimo kultūra) (Popov, 2009.).

Šakių regiono turistinių paslaugų prekinis ženklas – „Poniškos privilegijos“, skirtas identifikuoti kokybišką turizmo infrastruktūrą Šakių rajone. Ženklą sudaro 7 pagrindiniai simboliai, skirti pozicijuoti regione esančias paslaugų ir prekių grupes: miškai, gervių stebėjimas, šakutė ir peilis, dvaro fasadas, vanduo, kelrodė žvaigždė, heraldikos elementai. (<https://www.visitsakiai.lt/poniskos-privilegijos>)

METODOLOGIJA

Mokslinės literatūros paieškai, analizei, Šakių rajono esamų gastroturizmo, vyno turizmo teikėjų SSGG analizei pasirinktas metodas – antrinių duomenų rinkimas ir analizė. Pagrindinė nauda yra greitis ir didelio kiekio informacijos apdorojimas mažesnėmis sąnaudomis. Šiame tyrime buvo naudotasi mokslinėmis duomenų bazėmis <https://search-ebsohost-com> ir statistikos duomenimis - <https://www.lithuania.travel/lt/news/turizmo-statistika>. Tyrimo metu buvo ieškota straipsnių, kurie būtų skirti gastronominio ir vyno turizmo analizei Šakių rajone, tačiau tokių nepavyko rasti. Rasti straipsniai buvo skirti kitoms užsienio šalims.

Tyrimas buvo išskirstytas į šiuos etapus: literatūros paieška ir analizė; statistikos duomenų analizė; gastroturizmo paslaugų teikėjų rinkimas ir sisteminimas; vyno turizmo teikėjų atrinkimas ir sisteminimas; žemėlapių sudarymas.

Kokybinio tyrimo metu atliktas pusiau struktūrizuotas interviu (face-to-face) su Lietuvos gastroturizmo ekspertu bei dviem vynmedžių augintojais. Socialinių tinklų, vietos bendruomenių suteikta informacija leido sudaryti vynmedžių augintojų žemėlapi. Nepavyko išsiaiškinti visų vynmedžių, kad būtų galima susisiekti ir apklausti.

Atliekant kokybinį tyrimą buvo laikomasi mokslinių tyrimų etikos normų. „Geroji mokslinių tyrimų praktika remiasi pagrindiniais mokslinių tyrimo etikos principais. Tyrėjai vadovaujasi šiais principais, dirbdami ir sprendžiant moksliniams tyrimams būdingas praktines, etikos ir intelektines problemas“ (ALLEA, 2018). Konfidencialumas – R1 R.“

Tyrimas buvo vykdomas 2023 metų spalio 28 – lapkričio 10 d.

Tyrimo tikslai:

1. Išsiaiškinti gastroturizmo eksperto nuomonę apie Šakių rajono vyno turizmo potencialą.
2. Išsiaiškinti vynmedžių augintojų galimą įsitraukimą į gastroturizmo plėtros vystymąsi Šakių rajone.

Tyrimo rezultatai.

Gastroturizmo eksperto atsakymai.

1. Kaip vertinate Šakių rajono gastroturizmo potencialą?

- Tikslinės rinkos pasiekimas būtų efektyvesnis, jei būtų skiriama daugiau dėmesio ir pastangų šioms priemonėms: unikalių vietų turėjimas ir jų priežiūra bei puoselėjimas, vietinės ir kokybiškos produkcijos, žaliavų naudojimas; unikalių kulinariinių produktų kūrimas; kompleksinių paslaugų siūlymas; turizmo strategijų kūrimas; efektyvus marketingas.

2. Kokie veiksniai, jūsų nuomone, gali skatinti arba trukdyti gastroturizmo plėtrą rajone?

- Trukdyti gali bloga infrastruktūra, tokia kaip kelių būklė, viešbučių ir konkurencingų maitinimo įmonių pasiūlos nebuvimas. Taip pat silpna ir neefektyvi reklama, vietos turizmo plėtros nekūrimas, investicijų nepritraukimas, neunikalių paslaugų ir produktų pasiūla.

- Skatinti gali strategijų sukūrimas, investicijos, efektyvi reklama, bendradarbiavimas su įvairiomis turizmo paslaugas teikiančiomis įmonėmis, kulinarinis paveldas, kokybė, paslaugų ir produktų įvairovė, sukurta bendra rajono infrastruktūra.

3. Kokia Jūsų nuomonė apie vyno turizmo plėtrą Šakių rajone?

- Lietuva neturi gilių vyndarystės tradicijų, tačiau vyno turistus traukia naujovės ir sukūrus bendrą patogią, kokybišką paslaugą galėtų pritraukti potencialius turistus. Turi būti išpuoselėta infrastruktūra.

- Rengiant edukacijas ir degustacijas turi būti naudojamos kokybiškos ir tam skirtos priemonės, pavyzdžiui – tinkamos vyno taurės. Taip pat svarbu yra aplinka ir higiena.

- Pasikviesti vyno žinovus (augintojus, gamintojus, someljė), nuolatos mokytis ir tobulėti, kad būtų galima teikti kokybiškas paslaugas.

Gastroturizmo ekspertė nemano, jog vyno gaminimas Lietuvoje gali tapti komerciniu produktu dėl esamų klimato sąlygų, tradicijų neturėjimo.

Tyrimo rezultatai.

Vynmedžių augintojų atsakymai.

1. Kaip vertinate vyno turizmo potencialą Šakių rajone?

- Reikia daugiau skirtingų paslaugų, produktų, viešbučių ir pan.

- Reikalinga ES ar kita finansinė parama.

- Reikalinga efektyvi reklama Lietuvoje ir užsienyje.

2. Kokie yra pagrindiniai iššūkiai, su kuriais susiduriate augindami vynmedžius Šakių rajone?

- Klimatas ir nepalankus dirvožemis vynmedžiams.

- Patirties ir žinių stoka vynmedžių auginimui, priežiūrai bei vyno gamybai.

- Griežti alkoholio gamybos ir pardavimo reglamentai.

3. Ką manote apie galimybes pritraukti turistus į jūsų vynuogynus ir vyno daryklas?

- Turistams siūlyti ne tik vyno degustacijas ir edukacijas, bet ir galimybę lankyti vynuogyną bei stebėti vyno gamybos, vyno pilstymo, vyno butelių uždarymo, ir vyno butelių etikečių kūrimo procesus.

- Organizuoti teminius vakarus, vyno festivalius, derliaus nuėmimo šventes, ir rengti degustacijas pačiame vynuogyne.

- Bendradarbiauti su viešbučiais, maitinimo įstaigomis, turizmo kelionių agentūromis ir pan.

- Aktyviai naudoti socialinius tinklus reklamai.

4. Ko trūksta ar kokios pagalbos reikia plėtojant vyno turizmą?

- Reikalingos investicijos norint pastatyti vynuogyną, gamyklą.

- Gamybos procesams gerinti reikalinga nauja ir moderni įranga.

- Efektyvi reklama, tam skirtas specialistas.

- Mokymai vyndariams.

Apklauso tyrimų išvados:

- Reikalingos gastroturizmo plėtros strategijos.

- Reikia išvystyti bendrą turizmo infrastruktūrą.

- Vyndariams reikalinga finansinė parama.

- Vyndariams reikalingi mokymai.

- Turi būti sukurta kokybiškų produktų ir paslaugų pasiūla.

- Reikalinga efektyvi rinkodara bei reklama.

- Valstybės politikos įstatymo pakeitimai dėl vyno gamybos ir pardavimų reikalavimų.

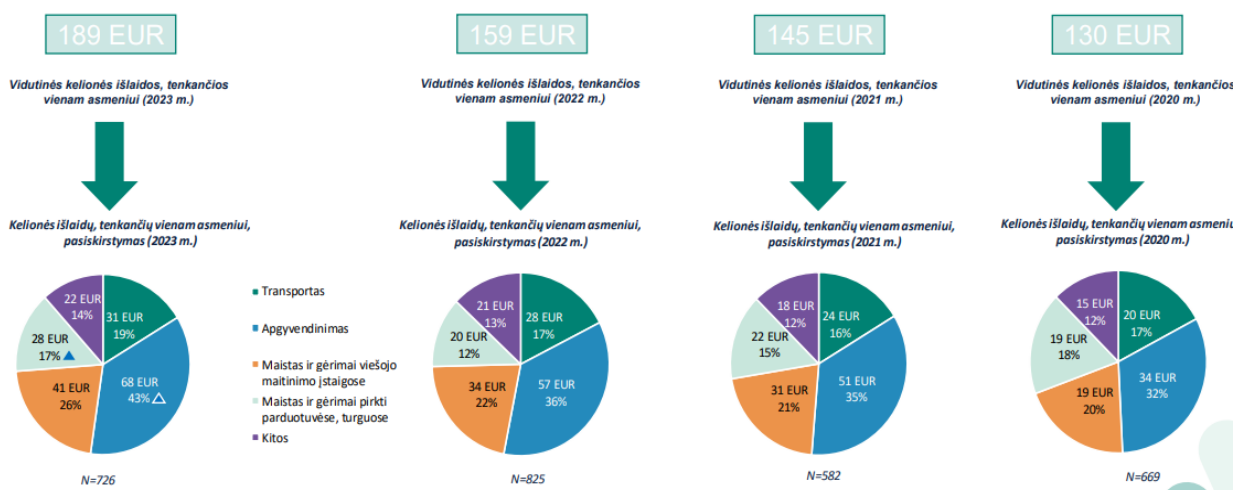
Vyno turizmas gastroturizmo plėtros kontekste gali turėti didelės įtakos vietinės gastronominės ekonomikos augimui. Tai gali padėti pritraukti turistus ir sukurti naujas turizmo verslo galimybes. Be to, tai gali skatinti tvarų vietinių ūkininkų, vynuogių augintojų ir vyno daryklų verslų vystymąsi.

Statistikos analizė. Užsienio turistų kokybinio tyrimo ataskaitoje 2023 sausio mėn. pateikta, kad 77 proc. keliautojų labiausiai skatino lietuviškų gėrimų ir valgių išbandymas bei 72 proc. vietinės kultūros pažinimas. Lietuviška virtuvė labiausiai skatino atvykti keliautojus iš Jungtinės Karalystės, o vietinės kultūros pažinimas – keliautojus iš Italijos, Prancūzijos bei Ispanijos

Vietinio kiekybinio turizmo Lietuvoje 2023 birželio mėn. ataskaitoje apibendrinama, kad kaip ir 2022 m., didžioji tyrimo dalyvių dalis nurodė, kad pagrindines savo metų atostogas praleidžia Lietuvoje (66 proc.), o beveik ketvirtadalis – užsienio šalyse (24 proc.).

Tyrimo duomenimis 67 proc. respondentų nurodė, kad 2023 m. rinkosi keliauti Lietuvoje dėl nedidelių atstumų ir greitos kelionės. 3 iš 5 vietinių keliautojų taip pat nurodė, kad Lietuvoje keliauja dėl to, kad kelionių nereikia planuoti iš anksto. Kitos keliavimo po Lietuvą priežastys dažniausiai yra noras pažinti naujas vietas, savo kraštą bei šalies gamtos vietas. Šie aspektai kartu su Lietuvos kultūrinio paveldu buvo minimi statistiškai reikšmingai dažniau nei 2022 m. Kelionių veiklos 2023 m.: ramus poilsis gamtoje (46 proc.); gamtos objektų lankymas (42%); lankymasis restoranuose ar kavinėse (2023 m. – 36 proc., 2022 m. – 51 proc.). Trečdalis tyrimo dalyvių savo kelionių po Lietuvą metu taip pat renkasi aplankyti ir kultūros objektus (muziejus, pilis, dvarus). Pastaroji veikla šiemet buvo įvardijama kaip pagrindinė kelionių veikla kiek dažniau nei praeitais metais (2023 m. – 9 %, 2022 m. 6 %).

Keliautojai ir toliau daugiausiai dėmesio skiria apgyvendinimo paslaugų kainos ir kokybės santykiui, bendrai vietos infrastruktūrai ir lankytinų gamtos objektų pasiūlai.

1 pav. Kelionės išlaidos. 2020–2023 m.

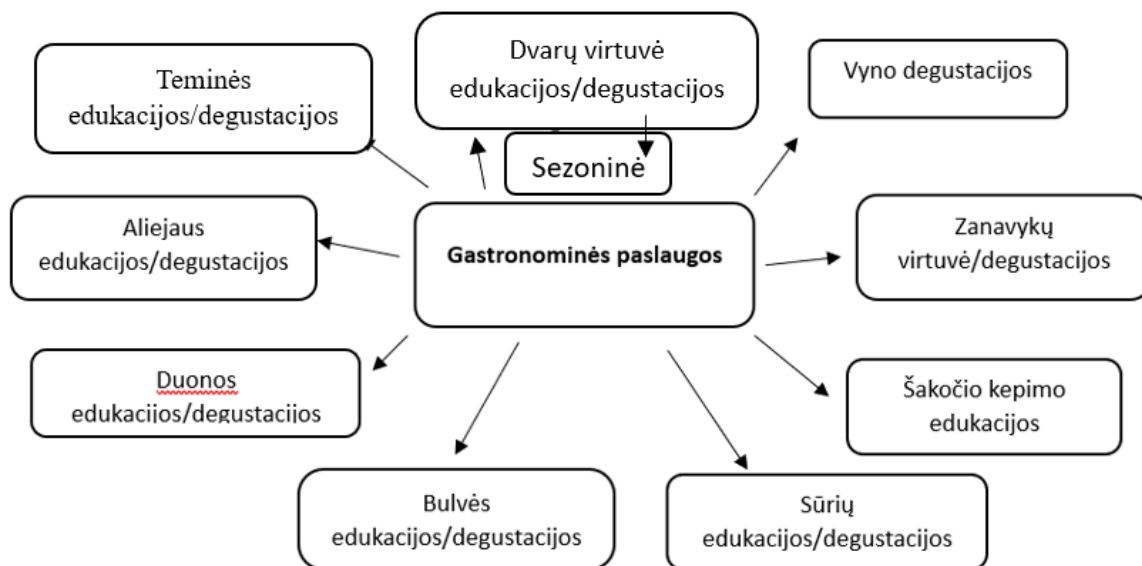
Šakių rajono savivaldybės turistinių objektų vertinimas apėmė 26 objektus. Bendras savivaldybės įvertintų objektų infrastruktūros vertinimo vidurkis yra 2,54 (iš galimų 4), ir yra didesnis už savivaldybių grupės vidurkį (2,52), tačiau yra mažesnis už nacionalinį vidurkį (2,71). Lyginant su 2021 m. savivaldybės įvertintų objektų infrastruktūros vertinimo vidurkis sumažėjo. Šakių rajono savivaldybės skaitmeninis turistinių objektų išsivystymo lygis (0,38) yra didesnis už šalies vidurkį (0,33). Savivaldybėje didelė dalis turistinių objektų turi nuorodą į turizmo informacijos centrą ar savivaldybės turizmo puslapį, todėl Google paiešiamumo rodiklis yra 0,79. Trečdalis objektų turi interneto svetaines (0,30), kiek mažiau nei pusė – socialinius tinklus (0,44), kuriuose pateikiama išsami informacija (darbo laikas, įtraukimas, t. y. informacija apie renginius, atraktyvumas, t. y. profesionali ir kokybiška nuotraukų galerija). Nei vienas objektas neturi informacijos ar turistų vertinimų TripAdvisor kelionių svetainėje.

Šakių rajone gerosios praktikos pavyzdys yra Zyplių dvaras, kuriame viešojo ir privataus sektoriaus partnerystė kuria puikų turistinį produktą, tačiau kitus dvarus – Gelgaudiškio, Kidulių

aplankyti sunku dėl riboto darbo laiko. Pačiame Šakių mieste nėra nei vieno veikiančio viešojo tualetu, nors yra puikiai sutvarkytas parkas ir centrinė miesto aikštė su karilionu.

Nuo 2022 balandžio mėn. iki 2022 rugpjūčio mėn. Šakių rajone daugiausiai lankytojų atvyko iš Vokietijos, Ukrainos, Jungtinės Karalystės, JAV, Lenkijos.

Šakių rajono gastroturizmas. Šakių rajone yra 10 gastronominių paslaugų ir produktų teikėjų, puoselėjančių kulinarinį, tautinį paveldą, Lietuvos ir Zanavykijos tradicijas, teikiančios edukacines – degustacines programas. Programų rūšys atvaizduotos 2 paveiksle.

2 pav. Gastronominės paslaugos Šakių rajone.

Vyno turizmas Šakių rajone. Šakių rajone yra 3 vyno turizmo teikėjai Kidulių vyninė, Paliokio dvaras ir vyndarystės puoselėtojų šeimos klubas „Vyno kerai“.

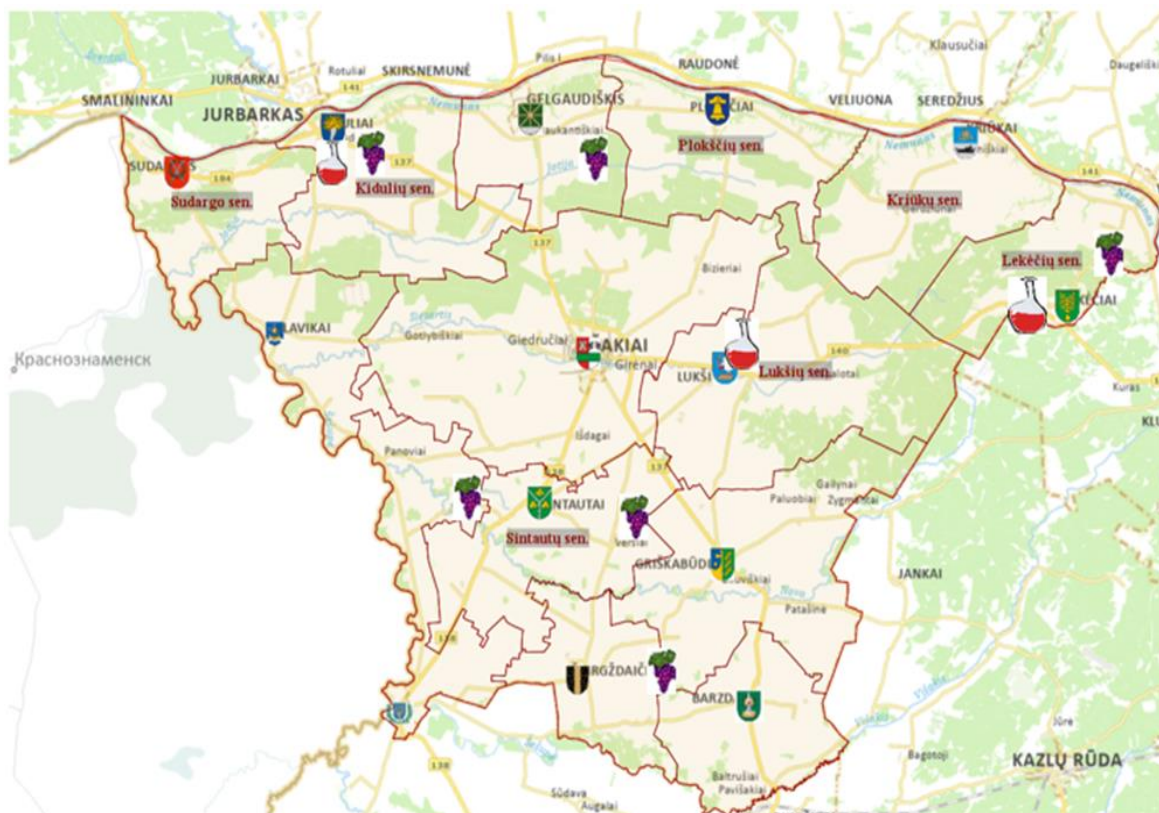
Kidulių vyninėje vykdomos vyno edukacijos – degustacijos, gaminamos 22 skirtingos vyno rūšys iš uogų ir vaisių bei dvi rūšys midaus gėrimo. Kidulių vyninė turi prekybos partnerius Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Anykščiuose, Birštone, taip pat turi internetinę parduotuvę. Aktyviai dalyvauja Lietuvos vyno šventėse, parodose, festivaliuose. Bendradarbiauja su turizmo įmonėmis bei gidais.

Paliokio dvare edukacinės – degustacinės programos vykdomos tik pagal individualius užsakymus. Paliokio dvaras orientuojasi į privačių renginių, konferencijų, asmeninių švenčių užsakymus, todėl degustacija siūloma kaip papildoma paslauga ar individuali paslauga.

„Vyno kerai“ gamina 13 rūšių vynuogių, vaisių ir uogų vyno. Vynuogynas pasodintas geroje strateginėje vietoje – Zyplių dvaro komplekse. Zyplių dvaro kompleksą sudaro Zyplių dvaras – muziejus, restoranas „Kuchmistrai“, viešbutis ir Zanavykų muziejus. Degustacijos vykdomos pagal individualius užsakymus Zyplių dvare, restorane „Kuchmistrai“, parduotuvėje – vyninėje Kaune. Produktus galima įsigyti restorane „Kuchmistrai“, parduotuvėje – vyninėje Kaune Aktyviai dalyvauja Lietuvos vyno šventėse, parodose, festivaliuose.

Pateiktame paveiksle – žemėlapyje yra nurodyti Šakių rajono trys vyno turizmo teikėjai ir vynmedžių augintojai.

3 pav. Šakių rajono žemėlapis.

- Vyno turizmo teikėjai Šakių rajone.
- Vynmedžių augintojai (potencialūs vyno turizmo teikėjai).

Šakių rajono gastroturizmo SSGG analizė įtraukiant vyno turizmą.

STIPRYBĖS	SILPNYBĖS
<ul style="list-style-type: none"> - Unikali kulinarinė paveldosauga. - Edukacinės ir degustacinės programos teikiančios 10 įstaigų. - Vietinių ūkininkų ir kitų gamintojų žaliavos bei produkcija. - Gera geografinė padėtis. - Turistinių objektų gausa. - Zyplių dvaro komplekso infrastruktūra. - Vyno gamybos licencijos turėjimas ir patirtis. - Unikalūs vaisių ir uogų vynai. - Nauji vynmedžių augintojai. - Tradicinė Žalio vyno šventė Zyplių dvaro komplekse. 	<ul style="list-style-type: none"> - Trys oficialūs vyndariai. - Nėra parengtų vyno turizmo pasiūlymų. - Nėra tinkamos vyno turizmo (gastroturizmo) plėtros. - Marketingo stoka. - Infrastruktūros stoka. - Nėra informacijos skirtos vynuogių augintojams ar vyndariams apie turizmo plėtros galimybes.
GALIMYBĖS	GRĖSMĖS
<ul style="list-style-type: none"> - Marketingo programos kūrimas. - Dalyvavimas įvairiose turizmo mugėse, parodose, festivaliuose. - Vynmedžių augintojų skatinimas bendradarbiauti. - Gastronominiai renginiai ir festivaliai. - Kompleksinių paslaugų sukūrimas. - Vyno turizmo infrastruktūros plėtra. - Gastroturizmo plėtra. 	<ul style="list-style-type: none"> - Sveikatos rizika. - Finansai, investicijos. - Klimatas. - LR alkoholio įstatymas.

Stiprybės. Šakiai gali pasiūlyti autentiškus ir tradicinius maisto patiekalus, kurie yra unikalūs ir gali pritraukti turistus ieškančius autentiškų patirčių. Bendradarbiavimas su vietiniais ūkininkais leidžia pasiūlyti šviežius ir vietinius produktus, kurie gali atkreipti dėmesį maisto entuziastų. Turistų pritraukimas kuriant kompleksines paslaugas paskatintų naudotis įvairiais pasiūlymais. Šakių regionas yra strategiškai patogioje vietoje, kurią lengva pasiekti tiek vietiniams, tiek tarptautiniams turistams. Naujų vynmedžių augintojų gausa galėtų konkurencingai siūlyti įvairesnes paslaugas ir produktus.

Silpnybės. Šakių rajone yra tik trys vyndariai, kurie gali pasiūlyti paslaugas vyno turistams. Dėl mažos konkurencijos paslaugos neatnaujinamos, nepateikiama edukacijų apie vynmedžių auginimą, vyno gamybą ir laikymą, vynuogynų lankymą. Gastroturizmo atstovai nepakankamai išnaudoja marketingo įrankius, kad pritrauktų dėmesį ir reklamuotų savo unikalų maistą ir paslaugas. Trūksta patogumų ir infrastruktūros, kuri gali trukdyti turistų patogiai apsisoti ir judėti po regioną. Nėra skatinimo iš vietinės valdžios institucijų ar valstybinių institucijų pradėti vyno turizmo verslą ypač mažiems vyno ūkiams.

Galimybės. Stiprios ir sistemingos Šakių krašto gastroturizmo ir vynuogininkystės reklamavimo programos kūrimas. Dalyvavimas įvairiose turizmo mugėse, parodose, festivaliuose. Organizuoti maisto festivalius ir renginius gali pritraukti tiek vietinius, tiek iš užsienio atvykstančius turistus, skatinant regiono gastroturizmo vystymąsi. Dėl didėjančio susidomėjimo maisto ir kultūros sąveika, reiktų numatyti Šakių gastroturizmo plėtros galimybes. Vyno turizmo infrastruktūros plėtra (ne tik degustacija, bet ir supažindinimas su gamyba, vynuogynų lankymas). Skatinti ir informuoti mažuosius vyndarius bei vynmedžių augintojus apie galimybes teikti paslaugas turistams. Praktikuoti tradicinę vyno gamybą, atidaryti ir įregistruoti mažas šeimos vynines.

Grėsmės. Bet kokia prastos kokybės ar netinkamai paruošta maisto rizika gali turėti neigiamą poveikį. Ekonominės problemos gali mažinti turistų skaičių ir jų disponuojamus pinigus maisto ir kelionių patirčiai. Investicijų neturėjimas, paramos fondų negavimas neleis kurtis, plėstis, naujintis gastroturizmo paslaugų teikėjams ir vyndariams. Klimato sąlygos gali sukelti nepatogumų organizuojant atvirus gastronominius renginius, trukdyti turistų srautui bei ūkiams nuimti derlių.

SSGG analizė turėtų būti reguliariai peržiūrima ir atnaujinama, kad atitiktų besikeičiančią aplinką ir sąlygas. Ši analizė gali padėti gastroturizmo atstovams geriau suprasti savo padėtį rinkoje ir kurti efektyvias strategijas plėtrai.

Gastroturizmo konceptuaizavimo gairės.

- Vyno ūkio unikalumo perteikimas vartotojui: produktas, paslauga, vieta.
- Produkto ir paslaugos kokybės standartų sukūrimas ir jų laikymasis.
- Turistų lankymasis vynuogyne, vyno gamyboje ir kituose įvairiuose procesuose.
- Degustacijų pasiūla, bendradarbiaujant su aukštesniais standartus turinčiomis įmonėmis.
- Švenčių, festivalių, renginių organizavimas išnaudojant vidaus patalpas bei gamtinius resursus.
- Internetinės svetainės nuolatinis administravimas, socialinių tinklų priežiūra.
- Tvarumo ir ekologinės galimybės.

Šios gairės gali būti pritaikytos vyndarių paslaugų vystymuisi Šakių rajone, padėdamos sukurti unikalų ir pritraukiantį vyno turizmo pasiūlymą. Svarbu atsižvelgti į vietinius bruožus ir poreikius.

Remiantis gautais rezultatais, pateikti pasiūlymus ir rekomendacijas, kaip gerinti gastroturizmo situaciją Šakių rajone, atsižvelgiant į ekspertų nuomonę ir vynmedžių augintojų poreikius. Pasiūlymai gali būti pateikti Šakių verslo ir turizmo informacijos centrui, Šakių savivaldybės ūkio ir verslo komitetui.

Gastroturizmas tampa svarbiu kultūros ir turizmo sąveikos elementu. Turistai dažnai ieško autentiškų maisto patirčių ir nori suprasti vietinę maisto ir gėrimų kultūrą. Rinkos tendencijos rodo,

kad vis daugiau dėmesio skiriama vietinių produktų naudojimui restoranuose ir viešbučiuose, siekiant pabrėžti autentiškumą ir palaikyti vietinius ūkininkus. Vis daugiau žmonių domisi lankymu vynu daryklose ir vynuogynuose. Turistai ieško unikalių vyno degustacijų patirčių ir nori sužinoti daugiau apie vyno gamybos procesą. Vyno festivaliai ir įvairūs vyno tematikos renginiai populiarėja. Tai leidžia regionams pritraukti daugiau turistų ir pristatyti savo vyno produktus.

LITERATŪRA

1. Alonso, A., & Liu, Y. (2012). Old wine region, new concept and sustainable development: winery entrepreneurs' perceived benefits from wine tourism on Spain's Canary Islands. *Journal of Sustainable Tourism*, 20(7), 991–1009.
2. Azmaiparashvili Maia, Gongadze Nino. (2022). *Globalization & Business / Globalizac'ia da Biznesi*, Issue 14, p61-67. 7p.
3. Bilinskaitė E., (2022). Kaip Lietuvoje per 17 metų pasikeitė vyno mėgėjo įpročiai. *Vyno Žurnalas*, Nr. 42, UAB „Spaudos praktika, 42-45 p.
4. Bruwer, J., & Lesschaeve, I. (2012). Wine tourists' destination region brand image perception and antecedents: Conceptualization of a winescape framework. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 29(7), <https://www.researchgate.net/publication/256049344>.
5. Gastronominės kelionės Lietuvoje. Prieiga per internetą: www.meniu.lt/gastro-zemelapis/gastronomines-keliones-lietuvoje.
6. Gastronominis turizmas Lietuvoje: ypatingi šaltibarščiai, kuriuos garbina net italai. Prieiga per internetą: <https://www.vmgonline.lt/receptai/gastronominis-turizmas-lietuvoje-%C5%A1altibar%C5%A1%C4%8Diai-tokie-ypatingi-kad-juos-garbina-net-italai>
7. Growing wine tourism for inclusion and sustainability. Prieiga per internetą: <https://www.unwto.org/news/growing-wine-tourism-for-inclusion-and-sustainability>.
8. Gurgu Andra – Elena, Fintineru Gina. (2023). *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture & Rural Development*, Vol. 23 Issue 2, p281-290. 10p.
9. Hall, C.M., & Mitchell, R. (2000). Wine tourism in the Mediterranean: A tool for restructuring and development. *Thunderbird International Business Review*, 42(4), 445–465.
10. Hall, M., Shaples, L., Cambourne, B., & Macionis, N. (2004). *Wine Tourism Around the World Development, Management and Markets*. Oxford: Elsevier.
11. ohnson, H. (2004). *The Story of Wine*. Hardcover: Octopu.
12. Lietuvos nacionalinė vyndarių asociacija. Vyno istorija. Prieiga per internetą. <https://www.nlva.lt/vyno-istorija.html>.
13. Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerija. Jungtinių tautų pasaulio turizmo organizacija. Prieiga per internetą: <https://eimin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/turizmas/tarptautinis-bendradarbiavimas-turizmas/jungtiniu-tautu-pasaulio-turizmo-organizacija>.
14. Laužikas R. Sud. A. Papievienė. (2022). Istorinė Zanavykų virtuvė, UAB „Meno žvaigždė“, p. 4-13.
15. Petelca Oleg, Patrauceanu Ciprian-Constantin, Besliu Iurie, Garbuz Veronica. (Jul 2022). *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series*, Vol. 31 Issue 1, p89-98. 10p.
16. Petelca Oleg; Patrauceanu Ciprian-Constantin; Besliu Iurie; Garbuz Veronica. (Jul 2022). *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series*, Vol. 31.
17. Popov, A. (2009). *Secreti somelie*. Moscow: Fenix.
18. Ramaškevičienė A., (2022). Meteorologinės sąlygos Lietuvoje auginti vynuoges 2018-2022 metais. *Vyno Žurnalas*, Nr. 42, UAB „Spaudos praktika, 46-49 p.
19. Santos, V., Dias, A., Ramos, P., Madeira, A., & Sousa, B. (2022). The influence of wine storytelling on the global wine tourism experience. *Wine Economics and Policy*, Just Accepted, doi:10.36253/wep-11454.
20. Sharma, K. (2005). *Tourism and Development*. New Delhi: Sarup and Sons.

21. Ščeponienė, R.(2019). Patirtys lėkštėje: gastrominis turizmas Lietuvoje. Geras Skonis, vasara, UAB „Skanus laikas“, 84-88 p.
22. Ščeponienė- Gurevičė, R. (2021). Rasas ir Arūnas Starkai: pakibę tarp someljė, žurnalistikos, renginių, prekybos ir visuomenės veiklos. Geras Skonis, žiema, UAB „Skanus laikas, 76-83 p.
23. Tafel, M., & Szolnoki, G. (2020). Estimating the economic impact of tourism in German wine regions. *International Journal of Tourism Research*, 22(6), 788-799.
24. Tănase, M., Dina, R., Isac, F.-L., Rusu, S., Nistoreanu, P., & Mirea, C. (2022). Romanian Wine Tourism—A Paved Road or a Footpath in Rural Tourism? *Sustainability*, 14(4026), 1-24. doi:10.3390/su14074026.
25. Torres, J., Barrera, J., Kunc, M., & Charters, S. (2020). The dynamics of wine tourism adoption in Chile. *Journal of Business Research*, 127, 474-485.
26. Trišić, I., Štetić, S., Privitera, D., & Nedelcu, A. (2019). Wine Routes in Vojvodina Province, Northern Serbia: A Tool for Sustainable Tourism Development. *Sustainability*, 12(1), <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/1/82/htm>.
27. Turizmas. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/turizmas/>.
28. Turizmo rūšys - kas tai yra, apibrėžimas ir sąvoka. Prieiga per internetą: <https://lt.economy-pedia.com/11040874-types-of-tourism>.
29. Turizmo statistika. Prieiga per internetą: <https://www.lithuania.travel/lt/news/turizmo-statistika>.
30. Unwto strengthens links between agriculture, gastronomy and tourism. Prieiga per internetą: <https://www.unwto.org/news/unwto-strengthens-links-between-agriculture-gastronomy-and-tourism>.
31. Užsienio lankytojų statistikos suvestinė. Prieiga per internetą: <https://experience.arcgis.com/experience/2ec81d4bbe7745cb8440b049d288c3a0>

CONCEPTUALIZATION OF GASTRO TOURISM IN ZANAVYKIA, INCLUDING THE DEVELOPMENT OF WINE TOURISM AS ONE OF THE FASTEST-GROWING AREAS IN THE FIELD OF TOURISM SERVICES

RITA BARTKUTĖ-DĖDINIENĖ¹

Advisor – assoc: prof. dr. R. Navickienė²

¹Vytautas Magnus University

²Kolping Higher Education Institution

ANNOTATION

The fastest-growing type of tourism worldwide is gastronomic tourism. This represents one of the most significant expressions of the culture of people and society. An increasing number of individuals now perceive food and drinks not only as a necessity but also as an experience and an opportunity to get to know a new land, its traditions, and its people. Over the past decade, gastronomy has become one of the main factors motivating travel.

Wine tourism is a priority form of tourism in many countries. It not only creates tourism but also contributes to the economic added value of the region, stimulates business growth, and can contribute to the development of the local community. It is important to work closely with local wine producers, tourist establishments, and other relevant stakeholders to create a successful wine tourism experience.

While traditional visits to wineries, wine cellars, and wine tastings are crucial for wine tourism, it is necessary to stimulate other authentic culinary elements to create a unique, shared product. Therefore, the experience of wine and food in rural areas can be integrated to exceed the expectations of tourists. Wine tourism in the Šakiai district can be an interesting and promising project, especially when the region has the right conditions and resources for it.

Keywords: *tourism, gastronomic tourism, wine tourism.*

TRIJŲ BANKŲ TEIKIAMŲ PASLAUGŲ „SWEDBANK“, „SEB“, IR „ŠIAULIŲ BANKAS“ Palyginamoji analizė

DEIMANTĖ PEČKYTĖ, GINTARĖ VALENTUKONYTĖ, KAROLINA
BINKEVIČIŪTĖ

Kauno technologijos universitetas

Vadovė – dr. Aušrinė Lakštutienė

Anotacija

Bankai kasdieną teikia įvairias paslaugas pritaikytas skirtingų norų ir galimybių turintiems klientams. Norint sužinoti, kuris bankas suteikia geriausias sąlygas buvo atlikta „SEB“, „Swedbank“ ir „Šiaulių banko“ paslaugų palyginamoji ir finansinė analizė. Analizei atlikti pasirinkome populiarias paslaugas – mokėjimo kortelės, būsto paskola ir vartojimo paskola. Kad būtų galima įgyvendinti darbo tikslą buvo sumodeliuotos trys skirtingos situacijos. Atlikus analizę pagal pritaikytas situacijas, gavosi rezultatas, jog kiekviena paslauga sumodeliuotam vartotojui yra patraukliausia skirtinguose bankuose – mokėjimo kortelių geriausias sąlygas teikia „Swedbank“, būsto paskolą su mažiausiais mokesčiais suteikia „Šiaulių bankas“, o vartojimo paskolą – „SEB“.

Raktiniai žodžiai: mokėjimo kortelės, būsto paskola, vartojimo paskola, paslaugos.

Įvadas

Darbo aktualumas: šiais laikais žmonės vis dažniau naudojami bankų suteikiamomis paslaugomis: mokėjimo kortelėmis bei paskolomis. Kiekvienas asmuo palei savo situacijas ir galimybes stengiasi surasti banką, kuriame jam bus pasiūlytos pačios geriausios sąlygos. Tačiau tokios informacijos ieškojimas ir lyginimas užima daug laiko, nes bankai savo puslapiuose informaciją pateikia nestruktūrizuotai, taip pat daugeliui žmonių ši informacija gali būti ne taip aiškiai pateikta.

Darbo tikslas – atlikus bankų teikiamų paslaugų: vartojimo paskolų, būsto paskolų ir mokėjimų kortelių palyginamąją analizę išskirti analizuotų bankų „Swedbank“, „SEB“, ir „Šiaulių bankas“ teikiamas paslaugas, kurios prie tam tikrų sąlygų yra pačios patraukliausios vartotojui.

Darbo uždaviniai:

1. Atlikti „Swedbank“, „SEB“, ir „Šiaulių bankas“ mokėjimo kortelių palyginamąją analizę ir finansinį vertinimą.
2. Atlikti „Swedbank“, „SEB“, ir „Šiaulių bankas“ būsto paskolų palyginamąją analizę ir finansinį vertinimą.
3. Atlikti „Swedbank“, „SEB“, ir „Šiaulių bankas“ vartojimo paskolų palyginamąją analizę ir finansinį vertinimą.

Darbo metodai: mokslinės literatūros bei informacinių šaltinių analizė, palyginamoji duomenų analizė, finansinis vertinimas.

„Swedbank“, „SEB“, ir „Šiaulių bankas“ paslaugos

Ekonomikos augimas ir finansinio tarpininkavimo plėtra leido bankams daugiau pasiūlyti klientams pritaikytų paslaugų (Ramanauskas, T., 2005). Viena iš dažniausiai teikiamų bankų paslaugų yra mokėjimo kortelės. Su mokėjimo kortelėmis susiję mokesčiai, pvz.: kortelių išdavimas, keitimas, limitų didinimas, sudaro didžiąją dalį banko gaunamų grynujų komisinių pajamų. Kortelės bankai siūlo dviejų rūšių: debetines ir kreditines. Šių kortelių vienintelis skirtumas yra toks, jog turint kredito kortelę yra suteikiama galimybė pasiimti kreditą ir atsiskaityti už didesnius pirkinius. Debetinės kortelės – tai elektroninės kortelės, kurias bankai išduoda taupomųjų ir einamųjų sąskaitų turėtojams ir kuriomis galima atlikti įvairias bankines operacijas bankomatuose (Fatmasari, D., & Kurnia, A. S., 2019).

Vienas iš analizuojamų bankų – SEB, buvo pirmasis Lietuvoje, 1993m. pristatęs mokėjimo kortelę – „Visa Classic“. (Aleknaitė, A., Balzarytė, J., & Dyglytė, E., 2010). Tuo laikotarpiu tik maža dalis pasitikėjo tokia naujiena. Šiais laikais beveik kiekvienas asmuo savo kasdieniniame gyvenime naudojami mokėjimo kortelėmis, kurios leidžia keliais veiksmais atsiskaityti už savo pirkinius ar paslaugas. Vis daugiau žmonių renkasi apmokėjimus daryti naudojant ne grynuosius pinigus, kadangi mokėjimo kortelės užtikrina didesnę saugumą – kortelių naudojimas padeda pastebėti nelegalius sandorius ir leidžia išvengti susidūrimo su padirbimais.

Dabar nėra darbingo amžiaus asmens, kuriam kaip ankščiau alga būdavo išduodama vokeliuose, kadangi visi darbdaviai labiau linkę naudotis bankų teikiamomis paslaugomis ir pervesti pinigus tiesiai į korteles. Dėl to žmonėms ne taip patogus pinigus išsiiminti kiekvieną kartą iš bankomatų, kas lemia didesnę mokėjimo kortelių naudojimą bei dažnesnę apsipirkinėjimą internetu.

Kita populiari banko paslauga yra paskolos. Nuo senų laikų jau yra žinoma skolinimosi sąvoka. Žemdirbiai buvo patys pirmieji, kurie naudojami skolinimosi koncepcija – jie mainė sėklas ir grūdus, kaip užstatą, jog galėtų pasiskolinti jiems reikalingų gyvulių arba žemės. Daugiau nei prieš 4 000 metų ūkininkai pastebėjo, jog iš vieno grūdo gali užsiauginti visa medį grūdų, pradėjo ieškoti naudos ir pardavinėti grūdus su atidėtu mokėjimu. (Amery A., 2018). Jau ir tais laikais skolininkai ieškojo kaip gauti naudos suteikiant pagalbą kitam žmogui, kuris tuo metu yra nepritekliuje. Šiais laikais principas išliko tas pats, tik skolintojo pelnas virto pinigais – palūkanomis. Vartojimo paskola yra puikus būdas gauti pinigų atsiradus netikėtoms didelėms išlaidoms kaip sugedęs automobilis ar buitinė technika. Tačiau nereikėtų tuo piktnaudžiauti, kadangi neatsakingas vartojimo ir kitų paskolų naudojimas prisideda prie skolų didėjimo, kas gali turėti įtakos žmonių sveikatos problemų atsiradimui bei socialiniam gyvenimui (Cloutier, J., & Roy, A., 2020).

Taip pat šios paskolos naudojamos didesniems pirkiniams įsigyti kaip elektronikos prekės ar būsto remontas. Šios paskolos yra populiarios, nes jų gavimas yra paprastas ir greitas, galima skolintis įvairiomis sumomis ir tam nereikia užstato. Lietuvos banko pateiktoje 2023 pirmo pusmečio analizėje galima matyti, kad vartojimo kredito sutarčių sudarymo skaičius kredito įstaigose siekė net 433 133, o ne kredito įstaigose 307 826. Taip pat iš šios analizės galima teigti, kad žmonių, kurie naudojami vartojimo paskolomis daugėja, nes palyginus su 2022 m., sutarčių skaičius yra didesnis, o pasiskolinta suma išaugo.

Vartojimo paskola gautus pinigus galima išleisti savo norimoms reikmėms, tačiau bankai taip pat siūlo paskolas konkrečioms dalykams, kuriems reikia daug lėšų. Tai paskolos studijoms ar automobiliui. Rinkdamiesi tokias paskolas gaunami ypatingi pasiūlymai šioms reikmėms ir paskolos suma gali būti daug didesnė nei vartojimo kredito. Viena iš tokių paskolų yra būsto paskola.

Vienas iš pagrindinių kiekvieno individo tikslų – turėti savo būstą, kadangi tai leidžia jaustis saugesniems, turėti asmeninę laisvę ir nepriklausomumą. Žmonės gali palei savo poreikius įsirengti būstą, atlikti jo remontus. Dėl šiais laikais stipriai išaugusių būsto kainų ir ne taip sparčiai augančių atlyginimų, ne kiekvienas pilietis iš savo lėšų gali įsigyti svajonių būstą. Todėl bankai jau ilgą laiką užsiima šia paslauga, kuri palengvina būsto nusipirkimą – suteikia būsto paskolą. Paskolos bankuose sudaro vieną iš didžiausių turto dalių balanse. Bankai palūkanų normą kiekvienam asmeniui nustato pagal jo uždirbamas pajamas, turimus įsipareigojimus, prašomą sumą bei laikotarpį per kurį būtų gražinama paskola. Palūkanų norma priklauso ne vien nuo žmonių finansinės padėties, kadangi prie banko nustatytos palūkanų normos prisideda populiariausia vidutinės Europos tarpbankinės rinkos palūkanų norma – EURIBOR. Ją bankai siūlo rinktis tarp 3 ir 6 mėnesių palūkanų. Taip pat bankai siūlo ir skirtingus gražinimo metodus, kuriuos kiekvienas gali pasirinkti palei savo finansines galimybes. Anuitetinis paskolos gražinimo būdas siūlo žmonėms šansą kiekvieną mėnesį mokėti tokį patį bendrą mokėjimą, kurį sudaro

palūkanos ir gražinama paskolos dalis. Tokiu atveju iš pradžių bus padengiama mažiau gražinamos paskolos dalies ir palaipsniui ji bus didinama, o mokamų palūkanų kiekis – mažinamas. Linijiniu metodu kiekvieną laikotarpį yra gražinama vienoda paskolos dalis, dėl to bendri mokėjimai pirmaisiais metais bus didžiausi ir palaipsniui mažės. Anuitetiniu metodu gražinant paskolą sumokama bankui didesnės palūkanos, tačiau linijiniu turės paskolos pradžioje turėti daugiau pinigų. Todėl kiekvienas individas turi pirmiausiai pasverti, kuris būdas bus naudingiausias.

Nors bankai teikia geras sąlygas, reikia nepamiršti, kad tradiciniams bankams konkurenciją kelia fintech startuoliai. Thakor (2020) teigia, kad didėjantis fintech skaičius kelia grėsmę įprastiems bankams, siūlydamos vis daugiau paslaugų. Didžiausia konkurencijoje matoma Lietuvoje yra mokėjimų sektoriuje, nes šios kompanijos užima 31% Lietuvos fintech rinkos (Fintech Baltic, 2022). Taip pat Versockytė ir Burksaitienė (2022) nustatė, kad UAB Paysera LT ir UAB Revolut Payments yra didžiausios konkurentės tradiciniams bankams. Kadangi abi įmonės priklauso mokėjimų sektoriui, tai parodo, kad mokėjimo kortelės susiduria su didžiausia konkurencija. Paskolos užima 11% rinkos, todėl vartojimo paskoloms taip pat iškyša konkurencija. Kol kas mažiausia konkurencija pastebima būsto paskoloms, nes Lietuvoje yra tik viena fintech platforma „Savy“, kuri teikia nekilnojamo turto paskolas privatiems klientams. Jei fintech ir toliau augs taip sparčiai, tokių platformų atsiras vis daugiau. Tačiau finansų technologijos kelia ne tik grėsmę, tačiau atneša ir naudos, kadangi bankų klientai nebeprivalo vykti į bankų filialus ir gali naudotis elektronine bankininkyste, bankomatais, mokėjimo kortelėmis, mobiliomis banko programėlėmis, elektroniniais mokėjimais patogiau ir greičiau (Lapinskaitė, I., & Kvedarytė, R., 2020).

„Swedbank“, „SEB“, ir „Šiaulių bankas“ paslaugų palyginamoji analizė

Pasirinktų bankų „Swedbank“, „SEB“, ir „Šiaulių bankas“ debetinės mokėjimo kortelės turi labai panašias sąlygas, kadangi visi bankai suteikia galimybę atsikaityti su debetinėmis kortelėmis visose prekybos vietose Lietuvoje ir visame pasaulyje, vietose, pažymėtose „Mastercard“ ženklų, taip pat atsiskaityti telefonu. „SEB“ bankas bekontakto kortele leidžia atsiskaityti iki 150 eurų, tačiau pirmiausiai dėl saugumo reikia parašyti PIN. Kiti analizuojami bankai bekontakto kortele leidžia naudotis be PIN tik iki 50 eurų. Taip pat kiekvieno iš bankų siūloma sąlyga, jog kiekvienas žmogus, jam prireikus gali pasikeisti kortelės PIN kodą. „Swedbank“ nesenai atsirado naujiena, kurioje visi gali patikrinti banko programėlėje savo PIN kodą, jeigu jį pamiršo. Taip pat visuose bankuose yra galimybė, jog būtų galima pakeisti kortelių nustatymus mobilioje programėlėje ar interneto banke, kuriuose taip pat galima ir sekti savo pajamas ir išlaidas. Kiekviename banke galima pasiimti grynųjų iš Lietuvos bei užsienio bankomatų ar kitų pinigų išmokančių vietų už papildomus mokesčius. Taip pat yra leidžiama įmokėti grynuosius pinigus į savo sąskaitą kiekvieno iš bankų bankomatuose.

„Swedbank“ siūlo išskirtinę paslaugą, kurios metu klientai naudojantys šią kortelę gali sutaupyti. E. taupyklėje galima kaupti savo norimam tikslui į ją patiem persivedant pinigus, arba suapvalinant kiekvieną kortele atliktą operaciją. Šiuo metu dar yra ir tokia naujiena, jog galima gauti 1.75% palūkanas nuo taupomos sumos.

„SEB“ kortelės išskirtinumas lyginant su kitais bankais, jog turint „SEB Mylimiausia Mastercard“ galima atsiskaityti partnerių prekybos vietose ir kaupti „Mylimiausia“ eurus kortelėje bei naudotis nuolaidomis ir pasiūlymais.

„Šiaulių bankas“ taip pat siūlo paslaugą, kurios nesiūlo prieš tai analizuoti bankai. Su „Debit Mastercard“ klientų įvardintiems asmenims išduodamos papildomos mokėjimo kortelės, su kuriomis nurodytas asmuo gali naudotis kliento sąskaitoje esančiomis lėšomis.

Būsto paskolos pagrindinės sąlygos ir nuostatai yra panašūs visuose nagrinėjamuose bankuose: paskolos išduodamos iki 30 metų, pradinis įnašas turi būti bent 15% paskolos sumos, paskolos gražinimo būdas yra pasirenkamas – anuiteto arba linijinis. Taip pat reikia pateikti informaciją apie pajamas, savo asmens tapatybę patvirtinančius dokumentus, susimokėti

administravimo mokesčių. Bendra mėnesio įmokų, mokamų įvairioms kredito įstaigoms, suma neturėtų viršyti 40 proc. visų per mėnesį gaunamų grynujų pajamų. Be to, bankai leidžia pakeisti paskolos sąlygas ir paskolą atidėti, turta privaloma apdrausti.

Kalbant apie išskirtinius bankų pasiūlymus, „SEB“ bankas suteikia specialius pasiūlymus apsiperkant pas jų partnerius būsto kredito turėtojams. „Ermitažas“ suteikia iki 20 proc. mažesnes kainas daugeliui prekių kasdien, priskirtas asmeninis vadybininkas. „Lonas“ taiko 10% visiems „Lono“ gaminiais. „Senukai“ suteikia galimybę net 2 metus naudotis lojalumo programos „Naujakurys“ teikiamomis naudomis be jokių papildomų sąlygų. „Naujakurys“ naudos: nuolaidos kasdien, asmeninis aptarnavimas bei nemokamos paslaugos. Taip pat „SEB“ bankas siūlo ypatingas sąlygas jei asmuo ruošiasi statyti ar įsigyti būstą, kurio pirminės energijos poreikis 10 % mažesnis nei beveik nulinės energijos naudojančių pastatų (A++) – atitinka Europos Sąjungos Taksonomijos reglamento reikalavimą. Tokiam „žaliajam būsto kreditui“ yra taikomos palūkanos nuo 1.65% + EURIBOR ir paskolai nėra taikomas sutarties mokestis. Taip yra skatinama mažinti išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį ir apsaugoti gamtą bei pagerinti gyvenimo kokybę.

Panašus pasiūlymas yra teikiamas ir „Swedbank“. Perkantiems A+ ir A++ energinio naudingumo klasės būstą, sutarties administravimo mokestis nėra taikomas, o pradinis įnašas yra nuo 15% turto vertės arba kainos - galima rinktis, kuri suma mažesnė.

„Šiaulių bankas“ siūlo ypatingas sąlygas naujakuriams. Visų pirma, jie leidžia kredito gražinimą atidėti iki 12 mėnesių nuo sutarties pasirašymo dienos – šiuo laikotarpiu reikia mokėti tik palūkanas. Palyginimui, įprastomis „Šiaulių bankas“ sąlygomis, „Swedbank“ ir „SEB“ bankuose kredito gražinimą galima atidėti iki 3 mėnesių. Naujakuriams taip pat kredito administravimo mokesčiui taikoma net 50 proc. nuolaida ir turto įvertinimas atliekamas nemokamai.

Apibendrinant būsto paskolos sąlygas galima matyti, kad dauguma sąlygų yra panašios nagrinėjamuose bankuose. Papildomi privalumai yra matomi „SEB“ ir „Swedbank“ bankuose, nes jie teikia geresnes sąlygas namams, kurie yra mažiau kenksmingi aplinkai. „Šiaulių bankas“ teikia ypatingus pasiūlymus naujoje vietoje pradėdantiems gyventi asmenims.

Nors ir vartojimo paskola yra vienas brangiausiai kainuojančių siūlomų produktų, tačiau žmonėms įvairiuose gyvenimo atvejuose vis tiek jos prireikia. „SEB“, „Swedbank“ ir „Šiaulių bankas“ teikia šią paslaugą, todėl bus atliekamas jų siūlomų sąlygų šiai paskolai palyginimas. Verta paminėti tai, kad kiekviename iš lyginamų bankų dėl šios paskolos kreiptis yra paprasta, nes suteikiamos konsultacijos, kuriuose yra aptariama individuali situacija.

Visų pirma pradėdame nuo sumos, kurią galima pasiskolinti. „Swedbank“ vartojimo paskola suteikiama nuo 500 iki 20 000 Eur. be užstato, „SEB“ maksimali suma iki 40 000 Eur. , o „Šiaulių bankas“ suteikia nuo 30 iki 30 000 Eur. Sumos atrodo tikrai patrauklios, tačiau maksimali suma taip pat priklauso nuo asmens ar šeimos finansinių galimybių gražinti kreditą. Vartojimo paskolos maksimalus gražinimo terminas „Šiaulių bankas“ ir „SEB“ yra vienodas – 7 metai, tačiau „Swedbank“ trumpesnis – 5 metai. Galime pastebėti, kad „Swedbank“ vartojimo maksimali suma yra mažesnė, todėl ir gražinimo laikotarpis yra trumpesnis. Galima pridurti ir tai, kad jeigu paskolą bus norima gražinti anksčiau laiko kiekviename iš lyginamų bankų tai bus galima atlikti be jokių papildomų mokesčių.

Vartojimo paskolos pasižymi ir tuo, kad nereikia pradinio įnašo ar užstato norint gauti paskolą, nepriklausomai nuo banko pasirinkimo. Taip pat, sudarius kredito sutartį pinigai į sąskaitą „Swedbank“ ir „SEB“ yra pervedami nedelsiant, t. y. tą pačią dieną kuomet yra pasirašoma sutartis. „Šiaulių bankas“ vartojimo kredito pinigai patenka į sąskaitą tą pačią arba artimiausią dieną, priklausomai nuo to kelintą valandą sudaroma sutartis ir ar tai darbo diena ar savaitgalis. Iš to galime matyti, kad kredito pinigų gavimo laikas į sąskaitą iš banko beveik nesiskiria ir vartojimo paskola į sąskaitą yra pervedama labai greitai.

Labai svarbi vartojimo paskolos sąlyga – palūkanos. Tačiau aptariamuose bankuose jos priklauso nuo norimos pasiskolinti sumos. Taip pat įtakos turi kliento kredito istorijos bei lojalumas bankui, nes „Šiaulių bankas“ skelbia, kad jeigu vartojimo paskolos paslauga naudojasi jų klientas yra suteikiama nuolaida palūkanoms.

Lyginant pasirinktų bankų pinigų pervedimo laiko sąlygas, galime matyti, kad jos yra vienodos. Taip yra todėl, nes sudarant sutartį yra pasirenkama mėnesio diena, kuomet iš sąskaitos bankui automatiškai yra pervedama vienoda suma. Klientams, kuriems nepatinka netikėtumai ar turi baimę vieną dieną neturėti galimybės pervesti šios sumos yra siūlomas paskolos draudimas.

Apibendrinus vartojimo paskolos sąlygas, galima matyti, kad vartojimo paskolos didžiausią sumą galima gauti iš „SEB“ banko. Palyginus terminą, per kurį reikia grąžinti paskolą, galima teigti, kad ilgiausią laikotarpį suteikia „SEB“ ir „Šiaulių bankas“. Kitos sąlygos bankuose yra panašios ir didelių skirtumų nėra, nes kiekvienam banke paskolos suma į sąskaita pervedama greitai, palūkanos nustatomos kiekvienam atvejui skirtingai, o pinigų mokėjimas už paskolą bankams vyksta taip pat.

„Swedbank“, „SEB“, ir „Šiaulių bankas“ paslaugų finansinis vertinimas

Analizuojant debeto mokėjimo kortelių finansines sąlygas „Swedbank“, „SEB“, ir „Šiaulių bankas“ buvo pasirinkta situacija, jog 25 metų vyras uždirbantis reguliarias pajamas, nori pasikeisti naują kortelę, su kuria galėtų įvykdyti įvairius procesus. Vyras yra keliaujantis, todėl norėtų, jog jo kortelė siūlytų geriausius valiutos keitimo kursus, leistų prireikus išsiimti bei įmokėti pinigų.

1 lentelė

Debeto mokėjimų kortelių pagrindinės sąlygos analizuojamuose bankuose

	„Swedbank“	„SEB“	„Šiaulių bankas“
	„Debit Mastercard“	„Debit Mastercard“, „SEB Mylimiausia Mastercard“	Bekontaktė „Debit Mastercard“
Kortelės galiojimas	4 metai	4 metai	3 metai
Grynujų pinigų išėmimas	Swedbank banko ir Bankomatas.lt bankomatuose 0.5 % (min. 0.5 Eur) nuo išgryninamos sumos, kitų Lietuvos ir užsienio bankų tinkluose 2 % (min. 3.00 EUR), kitų partnerių prekybos vietose 0.5 % (min 0.5 EUR).	Iš SEB banko ir kitų Lietuvos ir užsienio bankų bankomatų - 0.8 %. Kitų Lietuvos ir užsienio bankų kasose 2 %. Partnerių prekybos vietose 0.8 %.	Šiaulių banko bankomatuose 0.5 % (min. 0.50 EUR), UAB „Perlas Finance“ terminaluose – 0.60 EUR, kitų Lietuvos ir užsienio bankų tinkluose 2 % (min. 3.00 EUR)
Grynujų pinigų įmokėjimas	Nemokamai	Iki 10 000 Eur./ mėn. Nemokamas, vėliau 0.07 % viršijančios sumos	Šiaulių banko bankomatuose iki 10 000 Eur per mėn. nemokamai, viršijus – 0,2 % nuo 10 000 EUR viršijančios sumos. UAB „Perlas Finance“ terminaluose – 0,40 EUR
Valiutos keitimo mokestis, kai operacija atliekama ne eurais	2.45 % nuo sumos	2.65 % nuo sumos	2.5 % nuo sumos
PIN kodo pakeitimas bankomate	Nemokamai	Nemokamai	0,60 EUR

Pinigų pervedimai	0,23 Eur/vnt. „Swedbank“ viduje. 0,41 Eur/vnt. į kitus bankus Lietuvoje ir europiniai mokėjimai.	Lėšų pervedimas visomis valiutomis internetu į sąskaitas SEB banke – 0,29 Eur. Lėšų pervedimas eurais internetu į kitas sąskaitas – 0,41 Eur.	0,23 Eur/vnt. „Šiaulių bankas“ viduje 0,41 Eur/vnt. į kitus bankus Lietuvoje ir europiniai mokėjimai.
Maksimali leistina grynujų pinigų įmokėjimo suma	7 500 Eur per mėnesį	2 000 Eur. per parą	1 000 EUR per parą

Atsižvelgiant į kortelės galiojimo laiką tiek tik „Šiaulių bankas“ siūlo kitokį tarnavimo laiką – 3 metus, o analizuojami konkurentai – 4 metus. Visuose analizuojamuose bankuose yra siūloma PIN kodo pakeitimo paslauga, kuri tik „Šiaulių banke“ yra apmokestinta 0.60 ct.

Dažniausiai naudojant mokėjimo korteles yra mokamas pinigų pervedimo mokestis, todėl į reikėtų atkreipti ypatingą dėmesį. Visuose analizuojamuose bankuose ši paslauga mokama. „Swedbank“ ir „Šiaulių bankas“ pinigų pervedimo mokestis tiek bankų viduje, tiek ir į kitus Lietuvos bankus bei už europinius pavedimus sutampa ir yra atitinkamai 0.23 Eur/vnt. ir 0.41 Eur/vnt. „SEB“ pinigų pervedimo mokestis banko viduje yra šiek tiek didesnis 0.29 Eur. Nors iš pažiūros šis skirtumas gali pasirodyti nedidelis, tačiau dažnai naudojantis paslauga, gausis, jog susidarys nemaža suma, kurią „SEB“ banko klientai permokės „Swedbank“ ir „Šiaulių bankas“ klientų atžvilgiu.

Valiutos keitimo mokestis visuose analizuojamuose bankuose yra apmokestinamas procentais nuo sumos, kurią reikės keisti atliekant operacijas. „Swedbank“ siūlo mažiausią procentą už šią paslaugą – 2.45 % nuo sumos, „Šiaulių bankas“ siūlo 2.5 % nuo sumos, o tuo tarpu „SEB“ banko klientai gauna šiuo atveju nepatraukliausias sąlygas lyginant su konkurentais – 2.65 % nuo sumos.

Analizuojamuose bankuose taip pat skirtingai siūlomos ir su grynujų įmokėjimu bei išmokėjimu susijusios sąlygos. Grynujų pinigų išėmimas „Swedbank“ bankomatuose siūlomas už 0.5 % (min. 0.5 Eur) nuo išgryninamos sumos, o kitų Lietuvos ir užsienio bankų tinkluose už 2 % nuo sumos (min. 3 EUR). „Šiaulių bankas“ bankomatuose siūlomi tokie patys mokesčiai, tačiau šiame banke pinigus galima išsiimti ir UAB „Perlas Finance“ terminaluose, kuriuose mokestis nepriklausomai nuo išimamos sumos siekia 0.60 EUR. „SEB“ banko siūlomi įkainiai yra šiek tiek didesni – iš „SEB“ bankomato grynujų pinigų išsiėmimas kainuoja 0.8 % nuo išimamos sumos, tačiau tokiu tarifu šio banko klientai gali pinigus išsigryninti ir kitų Lietuvos ir užsienio bankų bankomatuose bei partnerių prekybos vietose. Kitų Lietuvos ir užsienio bankų kasose siūlomas toks pats mokestis kaip „Šiaulių bankas“ už grynujų išsiėmimą kitų Lietuvos ir užsienio bankų tinkluose – 2 % nuo sumos. Todėl galima teigti, jog tuo atveju, jeigu žmogus norės išsiimti pinigus savo banko bankomatuose, geriausiai rinktis yra „Swedbank“ bei „Šiaulių bankas“, o norint išsiimti pinigus pigiau ir kituose Lietuvos ir užsienio bankų bankomatuose, tuomet vertėtų pasirinkti „SEB“. Maksimali grynujų pinigų įmokėjimo suma yra didžiausia „SEB“, kadangi šiame banke per parą gali įnešti 2 000 Eur. Taip pat nemažą sumą galima įnešti ir „Šiaulių bankas“ - 1 000 EUR per parą. Mažiausią maksimalią grynujų pinigų įmokėjimo sumą siūlo „Swedbank“ – 7 500 Eur per mėnesį, tačiau priešingai nuo analizuojamų konkurentų, grynujų pinigų įmokėjimas nėra apmokestinamas. „SEB“ bei „Šiaulių bankas“ grynujų pinigų įmokėjimas kiekvieno iš bankų bankomatuose iki 10 000 eurų per mėnesį yra nemokamas, tačiau viršijus šią sumą yra mokami atitinkamai 0.07 % ir 0.2 % nuo viršijančios sumos. „Šiaulių bankas“ suteikia galimybę įmokėti grynuosius pinigus UAB „Perlas Finance“ terminaluose už 0.4 eurų.

Taigi palyginus debeto mokėjimo kortelių pagrindines sąlygas analizuojamuose bankuose, galima teigti, jog valiutos keitimo mokestis būtų patraukliausias „Swedbank“, pinigų pervedimo

mokestis – „Swedbank“ ir „Šiaulių bankas“, grynųjų pinigų išėmimas Lietuvoje geriausias „Swedbank“ ir „Šiaulių bankas“, o norint išsiimti užsienyje – „SEB“, todėl galima teigti, jog norint dažnai įmokėti grynuosius geriau rinktis „SEB“. Maksimali leistina grynųjų įmokėjimo suma būtų „SEB“ banke, o mažiausias grynųjų įmokėjimo mokestis „Swedbank“. Atsižvelgiant į analizuojamą sąlygą, būtų galima teigti, jog tinkamiausia vyrai kortelė būtų iš „Swedbank“, kadangi nors ir keliauja, pinigus galėtų išsiimti Lietuvoje, o blogiausiu atveju užsienyje išsiimtu už didesnę mokestį, kas bet koku atveju nebūtų taip dažnai. Nors ir maksimali įmokų suma „Swedbank“ nėra tokia didelė palyginus su kitų bankų, bet šiais laikais ši operacija nėra tokia paklausy, jog reikėtų dažnai per mėnesį įmokėti grynuosius, o kadangi paslauga yra nemokama, todėl „Swedbank“ tampa dar patrauklesnis analizuojamam klientui.

Finansiniam būsto kredito vertinimui atlikti buvo sudaryta konkreti situacija. Neseniai studijas pabaigęs 25 metų vyras nori įsigyti kotedžą. Tam yra imama 130 000 Eur paskola su 15 % pradiniu įnašu, t. y., 19500 Eur. Paskola yra imama kartu su vyro žmona, vaikų šeimoje nėra. Vyro mėnesinės pajamos – 1100 Eur, moters – 900 Eur. Paskola imama 25 metams.

Visuose nagrinėjimuose bankuose pasirinktas anuitetinis paskolos gražinimo būdas. Paskolos administravimo mokestis yra didžiausias „SEB“ banke – 0,5 % paskolos sumos. Paskolos sąlygų keitimo mokestis yra mažiausias „Šiaulių banke“, o didžiausias „SEB“ banke, kurio mokestis yra net 100 eurų didesnis lyginant su „Šiaulių banku“. Delspinigiai mokami vienodai visuose bankuose, papildomų paslaugų kainos svyruoja tarp 20-50 eurų.

Kalbant apie svarbiausią paskolos dalį – palūkanas, geriausias sąlygos matomos „Šiaulių banke“ sumokėtų palūkanų skaičius nesieks 100 000 eurų ir bendra suma po 25 metų bus 184 200 Eur. Brangiausia paskola matoma „Swedbank“ ten palūkanų suma yra 106 700 Eur ir bendra suma siekia 217 200 eurų. „SEB“ bankas yra vidutinis variantas, kurio bendra paskolos suma yra 214 360 Eur.

2 lentelė

Būsto paskolos pagrindinės sąlygos analizuojamuose bankuose

	„Swedbank“	„SEB“	„Šiaulių bankas“
Paskolos gražinimo būdas	Anuitetas	Anuitetas	Anuitetas
Palūkanų norma	2.1 % + 4.08 % EURIBOR 6 mėn.	1.8 % + 4.11 % EURIBOR 6 mėn.	0.41 % + 4.08 % EURIBOR 6 mėn.
Paskolos administravimo mokestis, paskolos sumos didinimo mokestis	0.4 % paskolos sumos (min. 180 Eur)	0.5 % paskolos sumos (min. 250 Eur)	0.40 % nuo kredito sumos (min. 160 EUR)
Paskolos sąlygų keitimo mokestis	180 Eur	250 Eur	150 Eur
Delspinigiai	0.05 % už kiekvieną pradelstą dieną nuo laiku nesumokėtų kredito įmokų	0.05 % už kiekvieną pradelstą dieną nuo laiku nesumokėtų kredito įmokų	0.05 % už kiekvieną pradelstą dieną nuo laiku nesumokėtų kredito įmokų
Papildomos paslaugos	45 Eur	30 Eur	20-50 Eur
Preliminari mėnesio įmoka	724 Eur	712 Eur	614 Eur
Bendra sumokėta suma po 25 metų	217 200 Eur	214 360 Eur	184 200 Eur
Sumokėta palūkanų iš viso:	106 700 Eur	103 007 Eur	73 700 Eur

Atlikus finansinę analizę galima teigti, kad geriausia yra skolintis iš „Šiaulių banko“, kuriame ne tik mažiausios palūkanos, bet ir mažiausias paskolos sąlygų keitimo mokestis, taip pat palyginamojoje analizėje galima matyti, kad šis bankas suteikia puikias sąlygas naujakuriams. „Swedbank“ būsto paskolai yra mažiausiai patrauklus bankas, kadangi palūkanos yra didžiausios ir palyginamojoje analizėje išvardintos nuolaidos yra mažiausios.

Vartojimo paskolos palyginimui „Swedbank“, „SEB“ ir „Šiaulių bankas“ pasirinkta situacija: skolinasi 25 metų vyras, kurio pajamos yra pastovios t. y. 1 100 Eur per mėnesį, o jo žmonos 900 Eur. Sutuoktiniai vaikų neturi, gyvena dviese. Vartojimo paskola skirta seno automobilio remontui, kuriam reikės perdažymo bei daug naujų detalių, todėl skolinamasi 5 000 Eur, o pasirinktas paskolos gražinimo laikotarpis yra 30 mėnesių.

Vartojimo paskolos administravimo mokestis „Swedbank“ ir „SEB“ bankuose sudarys 75 Eur, t. y. 1.5 % nuo paskolos sumos, „Šiaulių bankas“ suteikia mažesnę administravimo mokestį 50 Eur, t. y. 1 % nuo paskolos sumos. Pasirinktai situacijai didžiausias palūkanas turės „Šiaulių bankas“ 17.56 %, mažiausias „SEB“ 11 %, o vidutinės „Swedbank“ 15 %. Dėl šios priežasties atitinkamai mėnesio įmoka „Šiaulių bankas“ sudarys 204.02 Eur, „SEB“ 192 Eur, o „Swedbank“ 201 Eur. Iš viso sumokėta suma „Swedbank“ sieks 6 030 Eur, palūkanos 1 030 Eur, „SEB“ sumokėta suma 5 788 Eur, palūkanos 788 Eur. „Šiaulių bankas“ sumokėta suma 6 120 Eur, o palūkanos 1 120.07 Eur.

Palyginus tris bankus galima teigti, kad „SEB“ šiai situacijai pateikia geriausią pasiūlymą. Taip yra todėl, nes suteikia mažiausias palūkanas, todėl mėnesio įmoka yra patraukliausia. „Šiaulių bankas“ siūlo didžiausias palūkanas, todėl ir mėnesio įmoka gaunasi didžiausia.

3 lentelė

Vartojimo paskolos pagrindinės sąlygos analizuojamuose bankuose

	„Swedbank“	„SEB“	„Šiaulių bankas“
Mėnesio įmoka	201 Eur	192 Eur	204.02 Eur
Administravimo mokestis	75 Eur (1.5 % nuo paskolos sumos)	75 Eur (1.5 % nuo paskolos sumos)	50 Eur (1.0 % nuo paskolos sumos)
Palūkanos	Priklauso nuo sumos, analizuojamu atveju ~15%	Priklauso nuo sumos, analizuojamu atveju 11 %	Priklauso nuo sumos, analizuojamu atveju 17.56 %
Iš viso sumokėta suma	6 030 Eur + administravimo mokestis	5 788 Eur + administravimo mokestis	6 120.7 Eur + administravimo mokestis
Sumokėtos palūkanos	1 030 Eur	788 Eur	1 120.7 Eur

Atlikus būsto ir vartojimo paskolos vertinimus svarbu paminėti, kad analizės atliktos bankų sudarytomis skaičiuoklėmis, kurios pateikia tik preliminarinius ir labiausiai patrauklius rezultatus ir tikslios finansavimo sąlygos nustatomos individualiai ir priklauso nuo kliento kreditingumo vertinimo.

Išvados

1. Įvertinus debetinių mokėjimo kortelių sąlygas analizuojamuose bankuose, nustatyta, kad didžioji dalis sąlygų yra vienodos, tačiau kiekvienas bankas turi savo skirtingą papildomą sąlygą – „Swedbank“ e.taupyklę, „SEB“ suteikia galimybę naudotis partnerių nuolaidomis ir pasiūlymais, „Šiaulių bankas“ leidžia išduoti papildomas korteles susietas su kliento sąskaita. Atlikus finansinį vertinimą buvo įrodyta, jog „Swedbank“ siūlomų paslaugų kainos yra patraukliausios sumodeliuotai situacijai.
2. Atlikus būsto paskolos palyginamąją analizę tarp bankų nustatyta, kad „Šiaulių bankas“ siūlo specialias sąlygas naujakuriams, o „SEB“ ir „Swedbank“ siūlo mažesnius įkainius A++ energinio naudingumo klasės būstams įsigyti. Finansinis vertinimas parodė, kad mažiausia bendra palūkanų normų ir įmokų suma yra „Šiaulių banke“, todėl asmenims, norintiems imti

būsto paskolą už 130 000 Eur, rekomenduojamas šis bankas, nes jis suteiks ne tik mažiausias palūkanas, bet ir paskolos sąlygų keitimo mokestis bus mažiausias.

3. Vartojimo paskolos palyginamojoje analizėje matoma, kad didžiausią sumą skolinimuisi suteikia „SEB“ bankas, o ilgiausią laikotarpį gražinti turi „SEB“ ir „Šiaulių bankas“. Kitos sąlygos bankuose yra panašios. Tačiau, atlikus vartojimo paskolos finansinį vertinimą pagal bankų skaičiuokles galima teigti, kad „SEB“ bankas pasirinktai situacijai suteikia geriausia pasiūlymą, nes siūlo mažiausias palūkanas, o „Šiaulių bankas“ pateikia nepalankiausią pasiūlymą su didžiausiomis palūkanomis.

Literatūra

1. Aleknaitė, A., Balzarytė, J., & Dyglytė, E. (2010). Mokėjimo kortelių skaičiaus dinamika Lietuvoje 2006-2009 metais. *Ekonomikos ir vadybos aktualijos*, 107-114. [žiūrėta: 2023-11-03]. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367173561198/J.04~2010~1367173561198.pdf>
2. Amery, A. (2018). A Brief History of Loans: Business Lending Through the Ages. [žiūrėta: 2023-11-03]. Prieiga per internetą: <http://www.lending-express.com/blog/a-brief-history-of-loans-businesslending-through-the-ages/>
3. Cloutier, J., & Roy, A. (2020). Consumer credit use of undergraduate, graduate and postgraduate students: An application of the theory of planned behaviour. *Journal of Consumer Policy*, 43(3), 565-592. [žiūrėta: 2023-11-03]. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10603-019-09447-8>
4. Fatmasari, D., & Kurnia, A. S. (2019). Use of E-Money and Debit Cards in Student Consumption Behavior. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 125, p. 03013). EDP Sciences. [žiūrėta: 2023-11-03]. Prieiga per internetą: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2019/51/e3sconf_icensis2019_03013.pdf
5. Fintech Baltic. (2022). *Lithuania Fintech Report and Map 2022* [žiūrėta 2023-11-03]. Prieiga per internetą: <https://fintechbaltic.com/5873/fintechlithuania/lithuania-fintech-report-and-map-2022/>
6. Lapinskaitė, I., & Kvedarytė, R. (2020). Finansinių technologijų įtakos komercinių bankų pelningumo rodikliams tyrimas. In 23-oji Lietuvos jaunųjų mokslininkų konferencija „Mokslas–Lietuvos ateitis. Ekonomika ir vadyba“, 2020 m. vasario 12-13 d. Vilnius. <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2020~1658322585975/J.04~2020~1658322585975.pdf>
7. Lietuvos bankas. (2023). [žiūrėta: 2023-11-04]. Prieiga per internetą: https://www.lb.lt/uploads/publications/docs/43167_e5a8554efba9073c9c473c1454177cf7.pdf?fbclid=IwAR3N8vWRBIZwX_EjGqdPNWW2pk7TtlkWeP7RBAtlhXsUpQ0lesVrrwjtgCI
8. Ramanauskas, T. (2005). Bankų kredito didėjimas makroekonominiu požiūriu. Pinigų studijos. 2005/3 [žiūrėta: 2023-11-03]. Prieiga per internetą: <https://www.lb.lt/uploads/documents/docs/publications/ramanauskas.pdf>
9. Thakor, A. V. (2020). Fintech and banking: What do we know? *Journal of Financial Intermediation*, 41, 100833. <https://doi.org/10.1016/j.jfi.2019.100833>
10. Versockytė, B., & Burkšaitienė, D. (2023). RESEARCH ON THE IMPACT OF FINANCIAL TECHNOLOGIES COMPANIES ON COMMERCIAL BANKS FINANCIAL RESULTS. *Science Future of Lithuania*, 15, 1–9. <https://doi.org/10.3846/mla.2023.17772>

COMPARISON BETWEEN THREE BANK OFFERED SERVICES ANALYSIS REPORT OF „SWEDBANK“, „SEB“, AND „ŠIAULIŲ BANKAS“

**DEIMANTĖ PEČKYTĖ, GINTARĖ VALENTUKONYTĖ, KAROLINA
BINKEVIČIŪTĖ**

Kaunas University of technology
Supervisor – dr. Aušrinė Lakštutienė

Annotation

Banks offer various services, that are adapted to every person needs and possibilities. To understand, which bank offers the best conditions, „Swedbank“, „SEB“, and „Šiaulių bankas“ were financially analysed and compared. To achieve the best results, we investigated the most popular services - debit cards, housing loans and consumer credit. To achieve the main objective of the analysis, we modelled three different scenarios. After analysing the adapted scenarios, we got a result that every service for the modelled consumer is the most attractive in different banks - „Swedbank“ offers the best debit card, housing loan and consumer loan, with the least amount of taxes are offered in „Šiaulių bankas“ and „SEB“ respectively.

Keywords: debit cards, housing loans and consumer credit, services.

LĒTOJO TURIZMO MODELIO SUKŪRIMAS KAUNO MARIŲ REGIONINIO PARKO ATVEJU

PAULINA BLOCKYTĖ¹

Vadovė – doc. dr. Regina Navickienė²

¹Vytauto Didžiojo universitetas

²Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Pateiktame darbe kalbama apie lėtojo turizmo raidą ir sampratą, šios turizmo srities išskirtinumą ir patrauklumą. Lėtasis turizmas tampa alternatyva masiniam turizmui, ši turizmo šaka apima ne tik keliavimo įpročių pasikeitimus, bet ir gyvenimo būdo pokyčius. Kauno marių regioninio parko gamta ir jame gyvenantys žmonės sudaro unikalią harmoniją tarp žmonių ir gamtos, dėl šios priežasties ši Lietuvos vieta galėtų tapti išskirtine lėtojo turizmo kryptimi.

Raktiniai žodžiai: lėtasis turizmas, tvarumas, Kauno marių regioninis parkas, Lietuva

ĮVADAS

Darbo aktualumas. Lėtasis turizmas tampa populiaria keliavimo alternatyva. Šios tvaraus turizmo formos tikslas – keisti keliautojų požiūrį į turizmą, gyvenimo būdą. Šiuolaikiniai keliautojai yra labiau patyrę, ieškantys kokybiškesnės turizmo patirties nei praeityje. Jie yra smalsūs ir nepriklausantys, išbandantys naujus keliavimo būdus bei neatrastas patirtis (Moira, Mylonopoulos et.al., 2017 žr. Suontausta and Tyni 2005, 57).

Problema. Neaiški, lėtojo turizmo situacija ir galimos plėtros perspektyvos Kauno marių regioniniame parke.

Darbo tikslas. Sukurti lėtojo turizmo plėtojimo modelį tinkantį šios turizmo rūšies plėtojimui Kauno marių regioniniame parke.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti lėtojo turizmo sampratą.
2. Išsiaiškinti lėtojo turizmo situaciją ir plėtojimo galimybes Kauno marių regioniniame parke.
3. Pateikti lėtojo turizmo vystymo modelį Kauno marių regioniniame parke.

Tyrimo metodologija.

1. Mokslinės literatūros analizė.
2. Kokybinis tyrimas.
3. Išvados ir rekomendacijų pateikimas.

LĒTOJO TURIZMO SAMPRATOS ANALIZĖ

Dauguma turizmo specialistų sutinka, kad lėtojo turizmo rūšis susiformavo, po devintajame dešimtmetyje atsiradusio „lėtojo maisto“ judėjimo. Clancy (2018) teigia, kad lėtojo maisto judėjimas atsirado kaip atsakas greitojo maisto restoranams ir bandymas prilėtinti pasaulinę globalizaciją. Nuo šio momento „lėtosis“ praktikos pradėjo plisti ir kitose srityse įskaitant miestus, teritorijas, keliones bei turizmą (Clancy, 2018).

Vieno ir konkretaus lėtojo turizmo apibūdinimo nėra, autoriai pateikdami šios turizmo rūšies aiškinimus ties kai kuriais aspektais sutaria, tačiau yra ir skirtumų. Vieną iš apibūdinimų pateikia Lietuvos lėtojo turizmo asociacija – anglų kalboje lėtasis turizmas įvardijamas kaip „slow tourism“ akronime SLOW yra užkodotos pagrindinės šios turizmo rūšies vertybės: S – sustainable (tvarus), L – local (vietinis), O – organic (ekologiškas), W – whole (visaapimantis) (Lėtojo turizmo asociacija, 2023). Remiantis V. Calzati ir P. de Salvo (2018) naujasis kultūrinis ir elgsenos „lėtumo“ modelis reiškia esminį prekių ir paslaugų vartojimo pokytį. Tai gyvenimo būdo dalis, kuriai būdingas įsipareigojimas, per stiprų atsakomybės jausmą ir gerovės abiejose šalyse paiešką.

Lėtoji filosofija neturėtų būti aiškinama kaip laikinas reiškinys, mada ar novatoriškas turizmo produktas, o kaip gyvenimo filosofija ir pasaulinis socialinis judėjimas, pastaraisiais metais būdingas daugeliui socialinių ir ekonominių elementų vietos bendruomenėse (Calzati, Salvo, 2018).

P. Pileri ir R. Moscarelli (2020), išnagrinėję turizmo specialistų pateiktus lėtojo turizmo apibūdinimus juos suskirstė į tris kategorijas: (1) masinio – tradicinio turizmo priešingybė; (2) kaip mažai anglies dioksido į aplinką išskiriantis (tvarus) turizmas; (3) kai kelionėje patys svarbiausi aspektai yra patirtis ir autentiškumas (Pileri, Moscarelli, 2020).

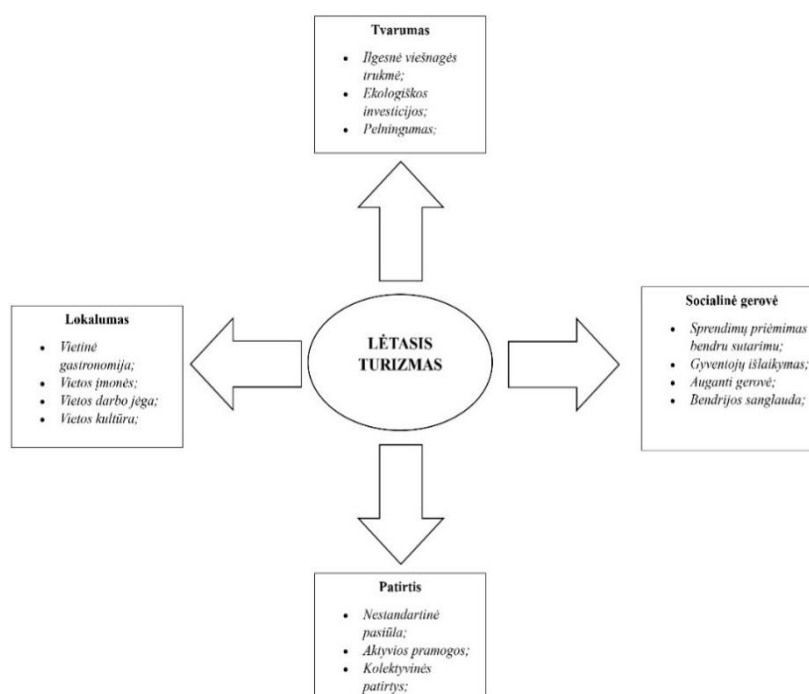
1 lentelė

Lėtojo turizmo apibūdinimai (sudaryta autorės remiantis Pileri, Moscarelli, 2020)

Autorius	Apibūdinimas
Calzati ir De Salvo (2017)	Lėtasis turizmas kartu su kitomis naujomis turizmo formomis, tokiomis kaip ekologinis turizmas, kaimo turizmas ir kt., turėtų būti nukreiptas į sunkumus, susijusius su masiniam turizmui būdingu nepakankamu ekonominiu, socialiniu ir aplinkos tvarumu.
Dickinson (2010)	Lėtos kelionės yra besiformuojanti konceptuali sistema, kuri siūlo alternatyvas kelionėms lėktuvu ar automobiliu. Lėto keliavimo tikslas yra keliauti mažiau ir pasilikti ilgiau.
Heitman (2011)	Lėtasis turizmas yra turizmo forma, kurioje gerbama vietos kultūra, istorija ir aplinka, vertinama socialinė atsakomybė, kartu sujungiant žmones (turistus su kitais turistais ir priimančiomis bendruomenėmis)

Lentelėje pateiktuose pavyzdžiuose išryškėja trys esminės lėtojo turizmo, kaip atskiros turizmo formos vertybės – kitoniškumas, tvarumas, autentiškumas. Nors specialistų nuomonės gali skirtis matoma, kad visuose pateiktuose apibūdinimuose stipriai išryškėja tvarumo tema.

Pescek (2015) sudarė lėtojo turizmo modelį (žr. 1 pav.), kuriame išskyrė keturis pagrindinius lėtojo turizmo elementus – lokalumas, tvarumas, socialinė gerovė, patirtis (Pescek, 2015).

1 pav. **Lėtojo turizmo konceptualizavimas** (sudaryta autorių remiantis Pėcsek, 2015)

Panašų į Pescek (2015) lėtojo turizmo modelio apibūdinimą ir klasifikavimą pateikia Deshmukh, Adhav ir Oak (2023) remiantis Zago (2011). Jo teigimu kelionės patirtis gali būti

vadinama „lėtuju turizmu“ tik tuo atveju jei atitinka šešis aspektus: laikas, lėtumas, kitoniškumas, autentiškumas, tvarumas ir emocija (Deshmukh, Adhav, Oak 2023 žr. And Zago (ed.) 2011).

Laikas. Tai laiko tarpas skiriamas gerinti verslą ir sankykius su klientais bei paslaugų prieinamumą laiko atžvilgiu.

Lėtumas. Lėtumo apibrėžimas pateikiamas kaip „dykinėjimas, tinginystė“, priešingybė mąstymui „laikas yra pinigai“. Ši filosofija skatina naudoti „lėtas“(tvarias) transporto priemones, laikytis „lėtos“ dienotvarkės keliaujant.

Kitoniškumas. Tai santykiai tarp asmenų turinčių skirtingas nuomones, įsitikinimus, žinias ir kultūrą, kurie sukuria mainų galimybę. Šie mainai vyksta tarp turistų ir vietinių gyventojų, verslininkų.

Autentiškumas. Apibrėžiamas kaip gebėjimas kurti ir pasiūlyti patirtį, kuri yra charakterizuojama, nedirbtina ir stipriai susijusi su kultūra ir vietinėmis tradicijomis, priešingai nei standartizuoti / globalizuoti produktai ir paslaugos.

Tvarumas. Apibrėžiamas kaip turizmo veiklos poveikis vietos aplinkai, ekonomikai ir visuomenei.

Emocija. Apibūdinama kaip gebėjimas generuoti įsimintinas akimirkas, dėl kurių svečias išvyksta kaip kitas žmogus, paženklintas tikra, įtraukiančia ir džiuginančia patirtimi.

Kaip minėta anksčiau lėtasis turizmas yra labai plati keliavimo forma, kurią apima įvairios veiklos ir masiniam turizmui neįprasti keliavimo būdai. Gunesch (2020) ir Bradt (2019) pateikė lėtojo turizmo veiklų / paslaugų pavydžių.

2 lentelė

Lėtojo turizmo veiklų pavyzdžiai (sudaryta autorių remiantis Gunesch ,2020; Bradt, 2019)

Gunesch (2020)	Bradt (2019)
Vietos menų / dirbtuvių lankymas	Lankytis vietinėse kavinėse / restoranuose
Gilintis į vietos kultūrą ir tradicijas	Lankytis kultūriniuose festivaliuose
Vietos kalbos mokymasis	Lankytis atvirose paradose / parkuose
Keliauti pėsčiomis / dviračiu / traukiniu	Keliauti be automobilio
	Jodinėti / važinėti dviračiu / vaikščioti
	Eiti į žygius naudojantis popieriniais žemėlapiais
	Stebėti laukinę gamtą
	Stovyklauti arba apsistoti pas vietinius

Kaip matoma iš pateiktų lėtojo turizmo pavyzdžių, veiklos nereikalauja didelių investicijų į įrangą, šią turizmo rūšį būtų galima pavadinti ekonominio stiliaus keliavimu. Dėl šios priežasties galima teigti, lėtasis turizmas orientuotas į turistų rinką, kuri ieško išskirtinumo, ekonomiško keliavimo būdo, propaguoja tvarų gyvenimo būdą, nenori keliauti masiniam turizmui būdingais maršrutais ir tendencijomis.

Atlikus literatūros analizę paaiškėjo, kad lėtasis turizmas apima labai platų spektrą, kuriame svarbu tvarumas, emocijos, bendruomenė, patirtis. Ši turizmo rūšis yra visapusiška priešingybė XXI a. įprastam masiniam turizmui, viskas įskaičiuota kelionėms po prabangius ir patogius kurortus. Tursitas rinkdamasis tokį keliavimo ir pažinimo būdą, turi suprasti kad „lėtumo“ filosofija apima ne tik keliavimą, tai turi tapti ir jo gyvenimo būdo dalimi. Keliaujant lėtojo turizmo filosofijos keliu, svarbiausia ne kelionių ar pamatytų vietų skaičius, o jų autentiškumas, bandymas įsiliesti į vietos kultūrą ir bendruomenę, stebėti aplinką, rinktis tvarias keliavimo alternatyvas ir mėgautis kiekviena akimirka.

TURIZMO SPECIALISTŲ NUOMONĖS TYRIMAS APIE LĖTOJO TURIZMO SITUACIJĄ IR PLĖTOJIMO GALIMYBES KAUNO MARIŲ REGIONINIAME PARKE

Tyrimo metodas – interviu. Interviu – tai kokybinio tyrimo metodas. Bendrąja prasme interviu yra bendravimo tarp tyrėjo (duomenų rinkėjo) ir tyrimo dalyvio (duomenų teikėjo) forma, o pokalbis vyksta užduodant klausimus ir į juos atsakant. Vis dėlto kokybinis interviu yra plati

sąvoka, kuri apima tikrai nemažą galimų interviu stilių ir paskirčių įvairovę (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016).

Tyrimo dalyviai. Siekint išsiaiškinti lėtojo turizmo situaciją ir plėtojimo galimybes Kauno marių regioniniame parke buvo nuspręsta atlikti interviu su specialistais dirbančiais turizmo srityje pasirinktoje vietovėje: Kauno marių regioninio parko, Lietuvo Liaudies Buities muziejaus, ir Lietuvos lėtojo turizmo asociacijos atstovai.

Duomenų rinkimo metodas. Siekiant išsiaiškinti lėtojo turizmo pasiūlos ir paklausos situaciją Kauno marių regioniniame parke buvo sudaryti 6 atviro tipo klausimai.

Tyrimo eiga. Dėl interviu su specialistais susitarėme elektroniniu paštu buvo nusiųsti klausimai, kad atsakovai galėtų susipažinti su turiniu. Atsakymai gauti elektroniniu paštu.

Tyrimo laikas. Tyrimas atliktas 2023 m. spalio – lapkričio mėn.

Tyrimo etika. Atliekant visų tipų tyrimus svarbu laikytis bendravimo etikos. „Geroji mokslinių tyrimų praktika remiasi pagrindiniais mokslinių tyrimų etikos principais. Tyrėjai jais vadovaujasi dirbdami ir sprendami moksliniams tyrimams būdingas praktines, etikos ir intelektines problemas“ (ALLEA, 2018). Siekiant konfidencialumo dalyvių vardai užduoduoti: R1, R2, R3.

Tyrimo rezultatai

Kokybinio tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti kokia yra lėtojo turizmo situacija Kauno marių regioniniame parke. Buvo sudaryti 6 atviro tipo klausimai (žr. 3 lentelę), vienas iš esminių klausimų buvo susijęs su lėtojo turizmo pasiūla regioniniame parke, kokius objektus būtų galima pritaikyti šiai turizmo rūšiai. Atlikus mokslinės literatūros analizę paaiškėjo, kad vienas iš svarbiausių lėtojo turizmo elementų yra vietinės bendruomenės, dėl šios priežasties buvo svarbu sužinoti, kokie asmenys galėtų vykdyti šios turizmo rūšies plėtrą pasirinktoje vietovėje. Ekspertinio interviu pabaigoje, buvo norima sužinoti apie lėtojo turizmo plėtojimo perspektyvas, sunkumus ir privalumus su kuriais galimai galėtų susidurti šią turizmo rūšį pasirinkę plėtoti asmenys ar organizacijos.

3 lentelė

Ekspertinio interviu klausimai

Nr.	Klausimas
1.	Apibūdinkite lėtojo turizmo pasiūlos situaciją Kauno marių regioniniame parke?
2.	Kaip manote ar Kauno marių regioninis parkas yra populiarus kryptis tarp lėtojo turizmo keliautojų ir kodėl?
3.	Kauno marių regioninis parkas gausus gamtos ir kultūros paveldo objektų, ar galėtumėte išskirti kelis objektus, kurie galėtų tapti lėtojo turizmo „vizitinėmis kortelėmis“ parke, pagrįskite savo pasirinkimą? Kadangi lėtasis turizmas yra orientuotas į emocijas ir potyrius kaip manote, kokius žmones ir priemones reikėtų pasitelkti siekiant pasirinktuose objektuose įpūsti gyvybės ir juos paversti lėtojo turizmo „vizitinėmis kortelėmis“?
4.	Ar žinote asmenų, kurie gyvena remdamiesi „lėtojo gyvenimo“ filosofija ir vykdo arba galėtų plėtoti lėtąjį turizmą Kauno marių regioninio parko teritorijoje? Apibūdinkite tuos žmones ir jų galimas veiklos kryptis, kurios galėtų būti įdomios lėtojo turizmo keliautojams.
5.	Pakomentuokite lėtojo turizmo plėtojimo perspektyvas Kauno marių regioniniame parke?
6.	Ar galėtumėte pakomentuoti su kokiais sunkumais, o galbūt privalumais, susiduriama norint plėtoti lėtąjį turizmą saugomose teritorijose ir paveldo objektuose Lietuvoje?

Išanalizavus lėtojo turizmo Kauno marių regioniniame parke pasiūlos situaciją išsiskyrė du aspektai – statistika ir infrastruktūra. Remiantis repondentų atsakymais paaiškėjo, kad lėtojo turizmo situacija Kauno marių regioniniame parke nėra analizuojama ar plačiai žinoma. Turizmo specialistai pabrėžia, kad keliautojai savarankiškai renkasi lankomus objektus, keliavimo būdus, veiklos sritis parke, dėl šios priežasties statistinės informacijos pateikti negali.

Infrastruktūra lėtajam turizmui Kauno marių regioniniame parke yra sukurta, paminėta, kad pažintiniai takai yra pritaikyti keliautojams, vyksta ekskursijos, yra vieno iš piligriminio kelio atkarpa. Tačiau nėra išskiriamos lėtojo turizmo paslaugos ar tokių paslaugų teikėjai (žr. 4 lentelėje)

Respondentų nuomonė apie lėtojo turizmo pasiūlą

TEMA	POTEMĖ	CITATA
Lėtojo turizmo pasiūlos situacija regioniniame parke	Statistika	R1 „<...> nėra įvardijamas, kaip alternatyva lankytojui“. „<...> statistinės informacijos nerenkame, lankytojai patys renkasi savo maršrutus.<...>“. R3 „Kol kas apibūdinti situacijos negalėčiau, nes nežinau nei vieno lėtojo turizmo paslaugos teikėjo šioje teritorijoje“.
	Infrastruktūra	R1 „<...>Visame parke pažintuose takuose yra stendinė informacija, QR kodai. <...>Parke yra viena iš Šv. Jokūbo (Camino Lituano) kelio atkarpų. R2 <...>„Šiuo metu, galima pastebėti daug lankytojų atvykstančių su šeimomis. Infrastruktūra pakankamai pagerėjo, atnaujinta kelio vedančio link apžvalgos aikštelės, danga“. <...> „vietos bendruomenių atstovai organizuoja pasivaikščiojimus pamariu“.

Tyrimo metu respondentai pasiūlė objektus ir vietas, kurios galėtų būti patrauklios lėtojo turizmo keliautojams Kauno marių regioniniame parke. Taip pat vienas iš respondentų (R3) išskyrė, kad lėtasis turizmas nėra tik objektų lankymas tai yra kultūros dalis (žr. 5 lentelėje).

Respondentų nuomonė apie galimus lėtojo turizmo objektus

TEMA	POTEMĖ	CITATA
Kauno marių regionio parko paveldo ištekliai kaip galimi lėtojo turizmo keliautojų traukos objektai.	Objektai	R1 „<...> Pažaislio architektūrinis ansamblis, Taiko kalno ažuolas, Arlaviškių kadagių slėnį. <...>“. R2 „<...> Rumšiškių bažnyčia, Samyluose esančios medžio skulptūros. <...>“.
	Kultūra	R3 „Lėtojo turizmo keliautoją domina autentiškumas, organiškumas, galimybė pačiam prisiliesti prie vieno ar kito kūrybinio proceso <...>“.

Kadangi lėtasis turizmas yra neatsiejamas nuo vietinių gyventojų ir bendruomenių, kokybinio tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kokie žmonės gyvenantys Kauno marių regioniniame parke galėtų prieš tai paminėtiems materialiams objektams suteikti „gyvybės“ ir juos paverstų lėtojo turizmo komponentais. Interviu metu išsiskyrė trys galimos lėtojo turizmo vystymo žmogiškųjų išteklių kategorijos – bendruomenė, individualūs žmonės ir organizacijos (žr. 6 lentelėje).

Respondentų nuomonė apie lėtojo turizmo plėtojimo priemones

TEMA	POTEMĖ	CITATA
Žmogiškieji ištekliai kaip priemonė lėtojo turizmo plėtrai	Bendruomenė	R2 „Samylų bendruomenėje, Dovainonių bendruomenėje gausu aktyvių žmonių, kurie yra kaimo gyventojai, todėl galima išnaudoti jų gebėjimus kurti atraktyvias programas.<...>“.
	Individualūs žmonės	R2 „<...> tai pačių senųjų žmonių gyvenusių „marių dugne“ pasakojimai.<...>“. R3 „Tikiu, kad ir prie Kauno marių yra „pasislėpusių“ perliukų, kurie tyliai dirba savo darbą ir tuo mėgaujasi. <...>“.
	Organizacijos	R1 „<...> Kauno marių regioninio parko lankytojų centro ir gamtos mokyklos specialistai.<...>“.

Tyrimo metu taip pat buvo siekiama išsiaiškinti lėtojo turizmo plėtojimo perspektyvas Kauno marių regioniniame parke. Respondentai sutiko, kad perspektyvos yra, tačiau viskas priklauso nuo pačių vietinių gyventojų. Respondentas nr. 3 išskyrė reklamas būtinybę, kad Kauno

marių regioninio parko lankytojai sužinotų apie lėtojo turizmo galimybes šioje vietovėje (žr. 7 lentelėje).

7 lentelė

Respondentų nuomonė apie lėtojo turizmo plėtojimo perspektyvas

TEMA	POTEMĖ	CITATA
Lėtojo turizmo Kauno marių regioniam parke plėtojimo perspektyvos	Veiklos sritys	R1 „<...> perspektyvos yra, tik reikėtų išreklamuoti šį užsiėmimą lankytojams tinklapyje, spaudoje.<...>“. R2 „Manau, perspektyvos didelės, svarbu išnaudoti Kauno marių sukūrimo naratyvą.“, „<...> jaunesni vietos bendruomenių nariai gali įsitraukti vesdami edukacinius užsiėmimus arba vesdami žygius pamariais.<...>“. R3 „Viskas priklauso tik nuo pačių žmonių, kurie gyvena toje teritorijoje. Arba jie užsiima viena arba kita veikla, arba ne“.

Respondentai išskyrė sunkumus, kurie galėtų išskirti plėtojant lėtąjį turizmą Kauno marių regionianiam – plėtojimo problemos gali būti susiję su biurokratija, tinkamos infrastruktūros nebuvimu. Pasirinkta vietovė yra regioninis parkas, dėl šios priežasties gali kilti daugiau sunkumų plėtojant turizmą, nei apsaugos statuso neturinčiose vietovėse, ne visose parko atkarpose yra išvystyta tinkama infrastruktūra, objektai gali būti nutolę vienas nuo kito dideliu atstumu. Dėl šių priežasčių reikėtų tinkamai apgalvoti ir pasirinkti tinkamą lėtojo turizmo paslaugų modelį (žr. 8 lentelėje).

8 lentelė

Respondentų nuomonė apie lėtojo turizmo plėtojimo sunkumus

TEMA	POTEMĖ	CITATA
Sunkumai su kuriais susiduriama plėtojant lėtąjį turizmą saugomose teritorijose	Biurokratija	R2 „<...> bet tikiu, kad biurokratinės procedūros dažnai “pakiša koją” net turint auksinių idėjų ir didelių ambicijų.<...>“. R3 „Lėtasis turizmas niekuo nesiskiria nuo kitų verslo šakų. Jei yra taikomi kokie nors apribojimai toje vietovėje, jie bus taikomi visiems.<...>“.
	Infrastruktūra	R1 „<...>Sunkumai susiję su teritorijų lankymu, labiau nuo Kauno miesto nutolusiuose objektuose.<...>“, „<...> Ne visos poilsiavietės pritaikytos nakvynei, vienoje yra tualetai, kitose nėra.<...>“.

Išsiaiškinta, su kokiais sunkumais galima susidurti lėtojo turizmo plėtojimą įgyvendinantys asmenys, tačiau interviu metu buvo išskirti ir privalumai. Vienas iš svarbiausių privalumų yra autentiškumas. Kaip minėta ankstesniuose skyriuose lėtojo turizmo keliautojai vertina vietines kultūras ir autentiškumą, kadagi pasirinkta vietovė turi regioninio parko apsaugą autentiškumo ir aplinkos apsauga yra vienas iš svarbiausių parko uždavinių (žr. 9 lentelėje).

9 lentelė

Respondentų nuomonė apie lėtojo turizmo plėtojimo privalumus

TEMA	POTEMĖ	CITATA
Privalumai, su kuriais susiduriama plėtojant lėtąjį turizmą saugomose teritorijose	Autentiškumas	R1 „<...> Privalumas, kad kultūros ir gamtos paveldo objektų yra daug, yra į ką pažiūrėti, ir pasigrožėti.<...>“. R3 „<...> Turint omeny, jog lėtojo turizmo keliautojui labai svarbu yra autentiškumas, tai saugomų teritorijų apribojimai gali būti tik privalumu“.
	Aplinkos apsauga	R3 „<...> saugomų teritorijų uždavinys išsaugoti tai kas vertinga gamtinių ar kultūros paveldo atžvilgiu.<...>“.

Apibendrinus kokybinio tyrimo rezultatus galima teigti, kad lėtojo turizmo plėtojimo perspektyvos Kauno marių regioniam parke yra. Svarbu išnaudoti jau esamą turizmo infrastruktūrą regionianiam parke, pasitelkti vietines bendruomenes, organizacijas, individualius

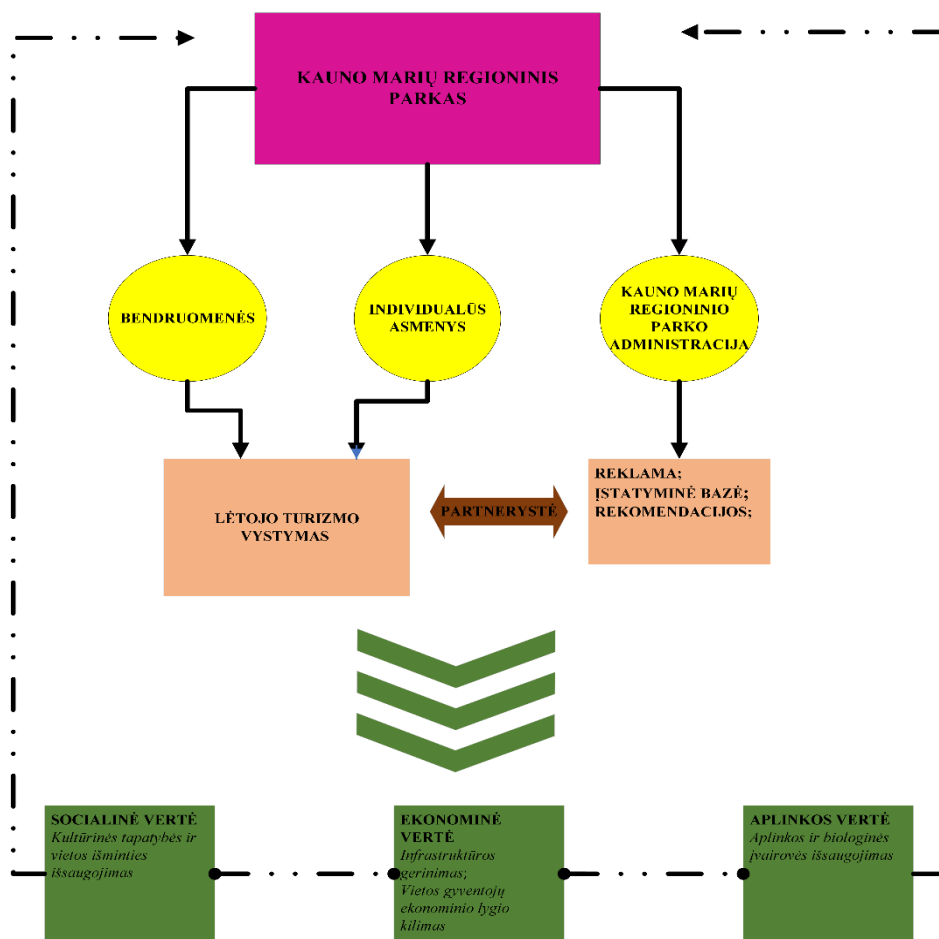
asmenis ir priimti tinkamą plėtojimo modelį, kuris atitiktų lėtojo turizmo keliautojų vertybes ir tikslus.

LĖTOJO TURIZMO VYSTYMO MODELĮ KAUNO MARIŲ REGIONINIAME PARKE

Teorijos analizės ir tyrimo metu paaiškėjo, kad vienas svarbiausių lėtojo turizmo komponentų yra vietinės bendruomenės, vietinės paslaugų teikimo įmonės. Remiantis surinkta informacija siūloma lėtojo turizmo plėtojimo modelis yra – bendruomene paremtas turizmo modelis.

Bendruomene paremtas turizmo plėtojimo modelis gali būti laikomas „bendruomenės plėtros įrankiu“, kuris stiprina gebėjimus kaimo bendruomenėms valdyti turizmo išteklius užtikrinant vietos bendruomenės dalyvavimą. Be to, bendruomene paremtas turizmo modelis gali būti naudojamas kaip priemonė, padedanti vietos bendruomenei būti tvaresnei ekonomiškai (įvairinant vietos ekonomiką ir gaunant pajamas), socialiniu kultūriniu požiūriu (išsaugant kultūrą ir suteikiant švietimo galimybes), aplinkosaugos požiūriu (saugant gamtą) ir gali tapti kaip skurdo mažinimo priemonė (Wiltshier, P., Clarke, A., 2019).

Ši koncepcija pasirodė kaip sėkminga praktika skatinant tvaraus turizmo plėtrą, o tai savo ruožtu lemia reikšmingą augimą visais bendruomenės aspektais. Bendruomene paremtas turizmo plėtojimo modelis saugo ilgalaikį turizmo produkto egzistavimą ir skatina kultūros bei aplinkos išsaugojimą vietovėje. Pagrindinis šio turizmo plėtros modelio tikslas nekenti vietinių bendruomenių kultūrai ir vertybėms, jų nemodifikuoti dėl turizmo pramonės, o išsaugoti, turizmas turi tapti pagalba vietinėms bendruomenėms ir aplinkai (Wiltshier, P., Clarke, A., 2019).

2 pav. Bendruomene paremtas lėtojo turizmo plėtojimo modelis Kauno marijų regioniniame parke (Sudaryta autorių)

Pateiktame lėtojo turizmo plėtros modelyje matoma, kad pagrindiniai lėtojo turizmo vystytojai Kauno marių regioname parke galėtų tapti vietinės bendruomenės ir individualūs asmenys. Kauno marių regioninio parko administracija prisidėtų prie bendruomenės / individualių asmenų veiklos reklamuodami jų teikiamas lėtojo turizmo paslaugas, teiktų rekomendacijas susijusias su įstatymais ir biurokratija. Kadangi bendruomene paremtas turizmo plėtojimo modelis yra orientuotas į vietines bendruomenes, tai atneštų naudą visiems gyventojams gyvenantiems pasirinktoje vietovėje. Kauno marių regioninis parkas užima 65,4 km², ši teritorija gausi įvairių gyvenviečių ir bendruomenių. Vystant šį lėtojo turizmo plėtojimo modelį būtų sukurta darbo vietų, kiltų bendruomenių ekonominis lygis, saugoma aplinka, išsaugoma vietos kultūra ir tradicijos. Šio modelio plėtojimas teiktų naudą vietinėms bendruomenėms, Kauno marių regioninio parko kultūrinio ir gamtinio identiteto apsaugai. Lėtojo turizmo paslaugos vietinėms bendruomenėms galėtų tapti kaip papildoma o ne pagrindinė veikla, kadangi ši turizmo rūšis yra tvari turizmo forma, remiasi sezoniškumu ir ne dideliais keliautojų srautais tai turėtų būti kaip papildoma bendruomenių veikla.

IŠVADOS

1. Mokslinės literatūros analizės metu paaiškėjo, kad lėtasis turizmas apima labai platų spektrą, kuriame svarbu tvarumas, emocijos, bendruomenė, patirtis. Keliaujant lėtojo turizmo filosofijos keliu, svarbiausia ne kelionių ar pamatytų vietų skaičius, o jų autentiškumas, bandymas įsiliesti į vietos kultūrą ir bendruomenę, stebėti aplinką, rinktis tvarias keliavimo alternatyvas ir mėgautis kiekviena akimirka.
2. Atlikus kokybinį tyrimą išsiaiškinta, kad lėtasis turizmas Kauno marių regioniniame parke vyksta kaip savarankiška turistų veikla, vietovėje nėra išskirtų lėtojo turizmo paslaugų ar objektų. Visi tyrimo dalyviai sutiko, kad plėtojimo perspektyvos yra, nes vietovė yra saugoma ir autentiška.
3. Atsižvelgus į tyrimo rezultatus buvo sukurtas bendruomene paremtas turizmo vystymo modelis. Kadangi lėtasis turizmas yra tvari turizmo forma orientuota į autentiškumą, vietines bendruomenes ir kultūrą, šis vystymo modelis galėtų tapti esminiu lėtojo turizmo plėtros pagrindu Kauno marių regioniniame parke.

LITERATŪRA

1. All European Academies (2018). *Europos elgesio kodeksas klausimais*. [žiūrėta 2023-11-14]. Prieiga per internetą: <https://www.allea.org/wp-content/uploads/2018/06/LI-ALLEA-European-Code-of-Conduct-for-Research-Integrity-2018-Digital-final-20062018.pdf>
2. Bradt, H., (2019). *North Devon & Exmoor Local, Characterful Guides to Britain's Special Places*. [žiūrėta 2023-11-14]. Prieiga per internetą: https://www.google.lt/books/edition/Slow_Travel_North_Devon_Exmoor/wfOJDwAAQBAJ?hl=lt&gbpv=0
3. Clancy, M. (2018). *Slow Tourism, Food and Cities*. [žiūrėta 2023-11-14]. Prieiga per internetą: https://www.google.lt/books/edition/Slow_Tourism_Food_and_Cities/aFsyDwAAQBAJ?hl=lt&gbpv=1&dq=slow+tourism&printsec=frontcover
4. Calzati, V., De Salvo, P., (2018). *Slow tourism A theoretical framework*. [žiūrėta 2023-11-14]. Prieiga per internetą: https://www.google.lt/books/edition/Slow_Tourism_Food_and_Cities/aFsyDwAAQBAJ?hl=lt&gbpv=1&dq=slow+tourism&printsec=frontcover
5. Deshmukh, R., Adhav, S., Oak, A., (2023). *Sustainable and Slow Tourism- A significant footstep towards reducing carbon emissions and negative health impacts: Perception of Indian Travelers* [žiūrėta 2023-11-14]. Prieiga per internetą: <https://www.pnrjournal.com/index.php/home/article/view/5404/6500>
6. Gunesch, K., (2020). *Slowness Saving the Day of Worldwide Travel and Tourism? Environmental and Sustainability Aspirations of Airline and Business Voyagers, Shared by International and*

- Student Travelers as well as Religious Tourists*. [žiūrėta 2023-11-14]. Prieiga per internetą: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3345479
7. Moira, P., Mylonopoulos, D., et.al., (2017). *The Application of Slow Movement to Tourism: Is Slow Tourism a New Paradigm?* [žiūrėta 2023-11-14]. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/317713409_The_Application_of_Slow_Movement_to_Tourism_Is_Slow_Tourism_a_New_Paradigm
  8. Pileri, P., Moscarelli, R., (2020). *Cycling & Walking for Regional Development– How Slowness Regenerates Marginal areas*. [žiūrėta 2023-11-14]. Prieiga per internetą: https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=_f35DwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR5&dq=P.+Pileri+ir+R.+Moscarelli+&ots=K8rYmP44NR&sig=VdDNpeRnNO455r1Dp1vEJMABOtI&redir_esc=y#v=onepage&q=P.%20Pileri%20ir%20R.%20Moscarelli&f=false
  9. Pescek, B., (2015). *Slow tourism as the sustainable alternative for developing urban tourism destination*. [žiūrėta 2023-11-14]. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/352062158_SLOW_TOURISM_AS_THE_SUSTAINABLE_ALTERNATIVE_FOR_DEVELOPING_URBAN_TOURISM_DESTINATIONS_Executive_summary_in_English_BRIGITTA_PECSEK_GODOLLO_HUNGARY_2018_Doctoral_School
  10. Wiltshier, P., Clarke, A. (2019). *Community-Based Tourism in the Developing World: Community Learning, Development & Enterprise*. [žiūrėta 2023-11-14]. Prieiga per internetą: https://www.google.lt/books/edition/Community_Based_Tourism_in_the_Developin/5_S2DwAAQBAJ?hl=lt&gbpv=0

DEVELOPING A MODEL OF SLOW TOURISM, A CASE OF KAUNO MARIU REGIONAL PARK

PAULINA BLOCKYTĖ¹

Advisor – assoc. prof. dr. Regina Navickienė²

¹Vytautas Magnus university

²Kolping Higher Education Institution

SUMMARY

The presented work deals with the development and concept of slow tourism, the uniqueness and attractiveness of this tourism area. Slow tourism is becoming an alternative to mass tourism, this branch of tourism includes not only changes in travel habits, but also lifestyle changes. The nature of the Kauno mariu regional park and the people living in it form a unique harmony between people and nature, for this reason this place in Lithuania could become an exceptional destination for slow tourism.

Keywords: *slow tourism, sustainability, Kaunas Lagoon Regional Park, Lithuania*

SKARULIŲ ŠV. ONOS BAŽNYČIOS VERTĖS NUSTATYMAS DĖL ĮTRAUKIMO Į LIETUVOS ŠV. JOKŪBO KELIĄ

TAUTVYDAS BUJOKAS¹

Vadovė – doc. dr. Regina Navickienė²

¹Vytauto Didžiojo universitetas

²Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Straipsnyje bus analizuojama Skarulių Šv. Onos bažnyčios vertės nustatymas dėl įtraukimo į Lietuvos Šv. Jokūbo kelią. Nes ši bažnyčia pasižymi unikalia architektūra, tai gotikos ir renesanso stilistikos persipynimu bei ypatingomis meninėmis savybėmis. Tačiau darbe ne tik bus aptariama Skarulių Šv. Onos bažnyčios vertė ir išskirtinumas, bet ir bus apžvelgiamas Šv. Jokūbo kelias jo ištakos bei situacija Lietuvoje kartu su piligriminio kelio samprata pasaulyje ir Lietuvoje. Taip pat straipsnyje bus pristatomi atlikto tyrimo rezultatai, kurio metu buvo siekiama išsiaiškinti Skarulių Šv. Onos bažnyčios patrauklumą piligrimui keliaujančiam Lietuvos Šv. Jokūbo keliu.

Raktiniai žodžiai: Skarulių Šv. Onos bažnyčia, Šv. Jokūbo kelias, piligriminis keliautojas, vertybės, vertė, patrauklumas.

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas: nors darbų, tyrimų apie Skarulių Šv. Onos bažnyčią, jos istoriją yra parašyta (Jankauskas, Matušaitė, 2010), (Nagulevičienė, 2022), (Surdokaitė - Vitienė, Vitas, 2019), (Vasiliauskiene, 2016), tačiau apie Skarulių Šv. Onos bažnyčios įtraukimą į Šv. Jokūbo kelią nėra nagrinėta. Ši bažnyčia yra gražus ir vertingas objektas ne tik Jonavos rajone, bet ir visoje Lietuvoje. Teigiama, kad ji statyta pagal vienos iš Jeruzalės bažnyčių pavyzdį, taip pat ši bažnyčia pasižymi unikalia gotikos bei renesanso stilistikos darna su autentiškomis XVII a. bažnyčios interjerą puošiančiomis medinėmis skulptūromis. Be to, šis Šv. Jokūbo kelias yra vienas iš seniausių ir žymiausių piligriminių kelių Europoje, kur taip pat 2016 m. prie jo prisijungė Lietuva įsiliedama į šį Europos Šv. Jokūbo kelių tinklą. Tad augant piligriminio, religinio turizmo populiarumui būtų aktualu populiarinti ir atkreipti dėmesį į šios bažnyčios vertę, išskirtinumą bei atskleisti jos patrauklumą turistui keliaujančiam Šv. Jokūbo keliu Lietuvoje. O taip pat toks tyrimas nėra dar atliktas, kas tik labiau padidina šio darbo aktualumą.

Darbo problema: kodėl Skarulių Šv. Onos bažnyčia turėtų tapti patraukli ir vertinga piligrimui turistui keliaujančiam Šv. Jokūbo keliu Lietuvoje?

Darbo objektas: darbo tyrimo objektas yra Skarulių Šv. Onos bažnyčios vertės nustatymas dėl įtraukimo į Lietuvos Šv. Jokūbo kelią.

Darbo tikslas: remiantis moksline literatūra, iširti ir atskleisti Skarulių Šv. Onos bažnyčios vertę kaip aktualų objektą Lietuvos Šv. Jokūbo keliui.

Darbo uždaviniai:

1. Pateikti Šv. Jokūbo kelio istoriją ir padėtį Lietuvoje.
2. Apibūdinti piligriminio turizmo sampratą pasaulyje ir Lietuvoje.
3. Atskleisti Skarulių Šv. Onos bažnyčios vertę ir išskirtinumą.
4. Išsiaiškinti Skarulių Šv. Onos bažnyčios patrauklumą Lietuvos Šv. Jokūbo kelio piligrimams.

Tyrimo hipotezė: pateikus bažnyčios vertybes, pabrėžus jos išskirtinumą, vertę ji taps patraukli ir aktuali Šv. Jokūbo kelio piligrimams Lietuvoje?

Tyrimo metodika: siekiant realizuoti tyrimo uždavinius darbe bus naudojama mokslinė literatūra, o tai atliekant, sisteminat, analizuojant buvo pasitelktas analitinis, sintezės ir aprašomasis metodai. O taip pat atliktas arba kokybinis tyrimas – ekspertinis, struktūrizuotas

interview. Taip pat bus pasinaudota holistiniu požiūriu, tai yra žvelgiant į nagrinėjamą temą platesniu kampu.

ŠV. JOKŪBO KELIO ISTORIJA IR PADĖTIS LIETUVOJE

Kalbant apie Šv. Jokūbo kelią Lietuvoje derėtų trumpai pristatyti pačio Šv. Jokūbo kelio ištakas. Dabartinėje Santjago de Kompostelos (isp. *Santiago de Compostela*) miesto vietoje, antikos laikais buvo romėnų kapinės bei krikščionių šventykla. Maždaug apie 830 m. po Kr. anot, legendos stebuklingai atsivėrė 44 metų Jeruzalėje nukankinto apaštalo Jokūbo kapas su palaikais. Kita legenda teigia, kad apaštalo Jokūbo palaikai buvo perkelti į Ispaniją, nes jis čia evangelizavo (Vle.lt). Šioje vietoje karalius Alfonsas II pastatė vienuolyną su bažnyčia aplink kuri ir pradėjo kurtis šis miestas. Tad iš pradžių nedaug kam žinomas, X a. Santjago de Kompostelos miestas tapo vienas iš svarbiausių (po Romos (dėl Šv. Petro kapo) ir Jeruzalės (dėl Kristaus kapo)) krikščionių piligrimystės vietų (Vle.lt). XII a. Popiežius Aleksandras III šį miestą šventuoju miestu, tai yra po Jeruzalės ir Romos (L. Andrikenė, 2013, p. 18). Bėgant amžiams daugiau ar mažiau šis miestas piligrimams išliko vienas iš svarbiausių, kas leido atsirasti Šv. Jokūbo keliui ir įvairioms atšakoms vedantiems į šį miestą. Šis kelias neturi apibrėžtumo, juo laikomas visas piligrimo maršrutas į katedrą. Tačiau tradiciniu maršrutu dažniausiai yra įvardijamas maršrutas iš Prancūzijos į Santjago de Kompostelos miestą, įprastai vadinamu „prancūzų keliu“ (isp. *Camino Frances*), vedantis nuo Pirėnų kalnų per Pamplonos ir Leono miestus (svjokubokelias.eu). O XX a. pabaigoje atgimusios piligrimystės tradicijos iššaukė naujos programos pradžią pavadinta – Europos Tarybos Kultūros kelių programa. Ji paskelbta 1987 m. spalio 23 d. Santjago de Kompostelos vardu, taip pranešdama, kad Šv. Jokūbo kelią ir jo atšakas visoje Europoje paskelbia pirmuoju Europos kultūros keliu. Europos kultūros keliai yra sertifikuoti tarptautiniai turistiniai maršrutai, kurie skatina susipažinti su Europos paveldu, puoselėti švietimą, vertybes, bendrystę bei kultūrinę identitetą, turizmą ir bendradarbiavimą (Vle.lt). Taip pat 1993 m. Šv. Jokūbo kelias buvo įtrauktas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą.

Prie 1987 m. išleistos deklaracijos žemėlapiu buvo pažymėta ir Lietuva bei per ją einantys dvi Šv. Jokūbo kelio atšakos. Tačiau pats kelio propagavimas prasidėjo maždaug 2012 m., kada dr. Laima Liucija Andrikenė pradėjo skleisti žinią apie Camino de Santiago kelią vedanti į Santjago de Kompostelos katedrą, kuri pastatyta toje vietoje, kurioje buvo rastas Šv. Jokūbo kapas. Pati dr. L. L. Andrikenė susidomėjo šia veikla, kada būdama europarlamentarė 2009 m. įsijungė į Šv. Jokūbo kelio draugų parlamentarų grupę Europos parlamente. Būtent paskatinta šių kolegų ji ir pradėjo šio kelio iniciatyvą Lietuvoje. Jai į pagalbą plėtoti šį projektą atėjo Vilniaus arkivyskupas metropolitas Gintaras Grušas, kuris tapo šio projekto globėju. Taip pat prisidėjo Lietuvos vyskupų konferencija (LVK), kuri rėmė projektą bei skleidė informaciją apie jį. Pirmasis žygis surengtas tos pačios dr. L. L. Andrikenės, 2013 m. birželį. Jis vyko dviračiais nuo Punksko iki Vilniaus aplankant Šv. Jokūbo vardo šventoves. Tais pačiais metais, spalio mėnesį buvo įkurta Šv. Jokūbo kelio draugų asociacija subūrusi apie 70 narių, kurie išplitę po įvairius mūsų valstybės regionus. Ši asociacija jungia nemažai įvairių profesijų atstovų, tokių kaip: kunigai, mokytojai, gydytojai, žurnalistai. Taip pat 2016 m. gegužės mėnesį įsteigiama Lietuvos Šv. Jokūbo kelio savivaldybių asociacija jungianti 26 Lietuvos savivaldybes. Ši asociacija buvo reikalinga tam, kad oficialiai tęsti jau pradėtus darbus susijusius Lietuvos Šv. Jokūbo kelio nustatymu, koordinavimu, žymėjimu bei viešinimu. Ji stengėsi jog būtų atkurta, įprasminta šalia šio kelio savivaldybių teritorijose esančių kultūros, architektūros, gamtinis paveldas, kartu skatinant vietos gyventojų susidomėjimą religija, kultūra, paveldu bei tradicijomis ir auginti šių objektų žinomumą. Vėliau tais pačiais metais asociacija buvo priimta į Europos Šv. Jokūbo kelio federaciją tokiu būdu tapdama visaverte nare. Taip per šalį besidriekiantys Šv. Jokūbo keliai tapo pripažinti tarptautiniu mastu (svjokubokelias.eu).

Kalbant apie skaičių, tai Šv. Jokūbo kelių Lietuvoje yra 6. Sertifikuotam Šv. Jokūbo piligriminių kelių tinklui Lietuvoje priklauso keturi keliai: Žemaitijos / Karaliaučiaus (ilgis: 269 km), Šiaulių (ilgis: 403 km), Kauno (ilgis: 410 km) bei Vilniaus (ilgis: 493 km). Penktasis kelias

jungia visas vienuolika mūsų šalyje esančių Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčias ir pavadintas Šv. Jokūbo žiedu (ilgis 1056 km). Tačiau šis kelias, kol kas nėra sertifikuotas. Šiuo metu Šv. Jokūbo piligriminis kelias apima 40 Lietuvos savivaldybių. Kaip teigia Šv. Jokūbo kelio draugų asociacijos prezidentė Rima Blikertienė: „<...> Mums šis kelias – tai piligrimystės kelias, Europos krikščioniškųjų šaknų įprasminimas. Kartu šis kelias – ir mūsų krašto, jo kultūros paveldo, tradicijų pažinimo kelias. Žmonės leidžiasi į kelią, vedami skirtingų motyvų, todėl neverta stebėtis, kad kai kam šis kelias – tik turizmas, laisvalaikio praleidimo būdas, dar kitiems – verslo projektas“ (Bernardinai.lt). Paskutinis šeštasis kelias pavadintas Camino Lituano. Šį kelią globoja kita – Šv. Jokūbo kelio asociacija. Šio kelio maršrutas susideda iš trijų kelių: Camino Lituano (ilgis 500 km), Camino Lituano Žemaitija (ilgis 415 km) ir Camino Lituano Aukštaitija (ilgis 261 km). (Caminolituano.lt) Ši bendruomenė savo veiklą pradėjo 2016 m. pabaigoje, o kelias atidarytas 2017 m. Šio kelio tikslas populiarinti kelią tarp piligrimų, žygeivių paverčiant jį žmonių mėgstama pramoga. Tačiau čia iškyla vienas niuansas, kuris šį kelią išskiria iš kitų likusių Šv. Jokūbo kelių Lietuvoje. Tai yra, kad šis Camino Lituano, nors ir turi savo pavadinime žodį Camino, kuris sufleruoja, kad pavadinimas turėtų reikšti Šv. Jokūbo kelią, vis dėlto šis kelias nėra Europos Šv. Jokūbo kelių federacijos narys bei nėra Europos Tarybos Europos kultūros kelių instituto sertifikuotas kultūros kelias. Būtent todėl tarp šių dviejų asociacijų, kurios kuruoja ir prižiūri šiuos kelius, yra trintis, kuri atsispindi asmenų atstovaujančių šias puses retorikoje. Arkivyskupo emerito Liongino Virbalo (SJ) teigimu šios dvi iniciatyvos save apibūdina kaip pilietinės, tačiau viena kitos taip neįvardina. Šv. Jokūbo draugų asociacija sako, kad Camino Lituano verslininkų iniciatyva, o šioji atkerta, kad pastaroji ne pilietinė, bet politinė iniciatyva. (Bernardinai.lt)

Apibendrinus galime teigti, kad Lietuvoje Šv. Jokūbo keliais yra rūpinamasi, jie nėra užmiršti. Taip pat svarbu paminėti, kad buvo pasirūpinta, jog šie taptų sertifikuoti pripažinti Europos Tarybos tokiu būdu įsiliejant į visą Šv. Jokūbo kelių tinklą taip propaguojant lietuvišką vardą piligriminių turistų tarpe. Žinoma normalu, kad atsiranda naujų kelių, kurie turi kitokių siekių bei tikslų, tačiau svarbu paminėti, kad tiek dabar, tiek ateityje būtų brėžiama aiški takoskyra, kuo kiekviena organizacija ar asociacija siekia. Turiu omenyje gebėjimą mokėti pabrėžti savo kelio išskirtinumą, reikšmę, svarbą, bandyti komunikuoti kartu ir pasiekti galbūt dar geresnių, kokybiškesnių rezultatų, priešingai nei, kad bandyti konfrontuoti tarpusavyje. Galiausiai juk pats vartotojas sprendžia kokį produktą jam pasirinkti, o nenorint nuvilti savų vartotojų, siekimas aukščiausių tikslų turėtų būti kiekvienos dabar ar naujai ateityje šią veiklą kuruojančios asociacijos, ar organizacijos siekiamybė.

PILIGRIMINIO TURIZMO SAMPRATA PASAULYJE IR LIETUVOJE

Kalbant apie piligrimystę, tai pastaroji buvo pirmoji turizmo judumo šaka, prasidėjusi prieš tūkstančius metų. Bet šiuolaikinio turizmo samprata yra visiškai naujas dalykas, tačiau tai turi sąsajų, kurios susijusios su senąja piligrimyste. Tad šiame skyriuje derėtų panagrinėti kaip kito piligriminio turizmo suvokimas. Mokslininkai teigia, kad piligriminis turizmas kaip rinkos segmentas suklesti tik XX a. 10 dešimtmetyje. Iki tol atliekant tyrimus buvo akcentuojama, kad piligriminis turizmas buvo kaip „ritualinis procesas“, „šventa kelionė“, specifinių piligrimų grupių susirinkimas su autentiškumo svarba. Tačiau nuo XX a. 10 deš. šio turizmo samprata pamažu krypta link pasaulietiško krypties. Atsiranda naujų sampratų pavyzdžiui: nuo piligrimo kaip religinio keliautojo iki turistų kaip atostogautojo. Nuo 2000 m. piligrimystės sąvoka pradeda suvokti kaip tradicinės religinės kelionės bei kaip šiuolaikinės sekuliaros kelionės. Tam įtakos anot, tyrėjų turėjo pasikeitęs turistų mąstymas, nes pastarieji piligrimystės idėjas suvokė dvasinių, o ne religinių motyvų kontekste. Tai parodo, kad vis daugiau turistų ieško įvairių patirčių, iššūkių, dvasinės ir fizinės gerovės, siekia asmeninio augimo. Dabartinėje mokslinėje literatūroje piligrimystė apibrėžiama kaip holistinis reiškinys, apimantis tiek religinį, tiek pasaulietinį kontekstą. Visgi toks piligriminio turizmo modelis turi trūkumų. Dėl to, nes yra prarandami unikalūs bruožai, įvairūs religiniai atributai, kurie buvo piligrimystės tapatybės pamatas. Dėl šios

priežasties atsiranda, kuriasi naujos tapatybės, rūšys (sekuliari piligrimystė, dvasinis, bažnytinis, tamsusis, turizmas), kurios keičia piligriminio turizmo vaizdą. Pastebima, kad šiomis dienomis vis sunkiau yra atskirti religinius ir pasaulietinius piligrimus, tamsiuosius bei paveldo turistus, nes jie apibrėžiami kaip vienas turistų vienetas. (Collins – Kreiner, 2020)

Šnekant apie piligriminio turizmo sampratą Lietuvoje, tai šia tema informacijos nėra itin daug. Yra atliktų tyrimų šia tema, tačiau jie yra ganėtinai pasenę, o iš paskutinių 5 – 6 metų yra tik du bakalaurniai darbai bei du straipsniai, tačiau nėra nei vienos rimtesnės, gilesnės sintezės šia tema. Darbuose tiek įvairiose interneto svetainėse labiau kalbama apie ekonominę naudą, ateities plėtrą, su kokiomis problemomis susiduria piligriminis turistai, lankytinus objektus. Tačiau beveik neužsimenama apie tai kaip kito piligriminio turizmo samprata Lietuvoje pavyzdžiui nuo nepriklausomybės atgavimo iki šių dienų. Viename iš darbų 2018 m. buvo atlikta apklausa norint išsiaiškinti ar Lietuvoje žmonės domisi piligriminiu turizmu ir jį renkasi. Apklausoje dalyvavo 215 respondentų iš kurių atsakymų paaiškėjo, kad dauguma respondentų visiškai nesidomi šiuo turizmu ir teigia, kad Lietuvoje ši turizmo šaka yra visiškai nepopuliari, o likę skaičiai parodė, kad priešingai, tačiau tokių žmonių buvo mažuma (K. Valiukaitė, 2018). Bet visgi ši apklausa negali mums parodyti realios situacijos, nes norint sužinoti tikrąją padėtį reikėtų didesnio skaičiaus respondentų ir platesnio tyrimo. Daugiausia šia tema dirbantis žmogus Lietuvoje yra dr. Darius Liutikas. Tačiau savo paskutiniame straipsnyje apie piligrimus Lietuvoje jis savo dėmesį koncentruoja labiau į problemas susijusias su religiniais ištekliais Lietuvoje bei piligrimystės valdymu (D. Liutikas, 2020, p. 59). Tuo tarpu pagrindinė Lietuvos turizmą skatinanti agentūra VŠĮ „Keliauk Lietuvoje“ savo straipsnyje apie religinio turizmo situaciją pamini piligriminio turizmo sampratą, tačiau labiau per pasaulinę prizmę, beveik neakcentuodama Lietuvos situacijos. Paminima tik viena šiuolaikinio piligriminio kelio per Lietuvą iniciatoriaus citata, kurioje atsispindi piligrimo sąvokos apibrėžimas mažai ką turintys bendro su mūsų nagrinėjama tema (Zamaraitė, Urbšytė, Vaitiekūnas, p. 20).

Apibendrinus galime sakyti, jog piligriminio turizmo samprata pasaulyje iš esmės yra gan stipriai pakitus. Ši turizmo šaka vis labiau praranda savo unikalias vertybes, žavesį, pamažu vis įsiliejanti į modernaus, globalaus pasaulio metamas tendencijas bei infrastruktūros siūlomas laisves bei patogumus. O kalbant apie padėtį Lietuvoje, tai ja sunku lyginti su pasauline situacija, nes trūksta konkrečių tyrimų leisiančių palyginti dabartinę situaciją mūsų šalyje, nes turizmas šiomis dienomis keičiasi itin sparčiai.

ŠV. ONOS BAŽNYČIOS VERTĖ IR IŠSKIRTINUMAS

Skaruliai, tai vietovė Lietuvos centre, dabar jau Jonavos miesto dalis, netoli Neries ir Šventosios upių santakos. Manoma, kad žmonės čia jau gyveno akmens amžiuje, o vietovė tokiu pavadinimu istoriniuose šaltiniuose paminėta nuo XVI a. pradžios. Dėl patogios geografinės padėties ir svarbių kelių susikirtimo, Skaruliai sugebėjo išaugti į nemažą miestelį su dvaru, raudonmūre bažnyčia, turgaus aikšte, pradžios mokykla su įvairiaučiais gyventojais. Tačiau XIX a. Skaruliai pamažu prarado savo įtaką, kai ši miestelį nustelbė kitoje Neries pusėje XVIII a. viduryje įsikūrusi Jonava (Matušaitė, 2010, p. 11). Kalbant apie Skarulių Šv. Onos bažnyčią, tai ši laikoma antraisiais Jonavos miesto maldos namais, nes priklauso Jonavos Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčios parapijai. Anot, rašytinių šaltinių šios mūrinės bažnyčios statybos pradžią lėmė Skarulių dvaro savininko, Kauno maršalkos Andriejaus Skorulskio piligriminė kelionė 1582 – 1584 m., kurioje jis lydėjo didiką, kultūros veikėją Mikalojų Kristupą Radvilą Našlaitėlį į Šventąją žemę aplankyti Kristaus kapo. Taip pat jis kartu su M.K. Radvila Našlaitėliu, 1583 m. birželio mėnesį buvo iššventintas ir į Šventojo kapo riterių ordiną. Manoma, kad apsilankius Jeruzalėje A. Skorulskį ypatingai sužavėjo čia pamatyta bažnyčia, kuri tapo ateities vizija, grįžus atgal į savo tėviškę pastatyti naujus maldos namus (Nagulevičienė, 2022, p. 31, 32). Ši naujoji mūrinė bažnyčia iškilo apie 800 m nuo Neries upės, centrinėje kaimo vietoje, šalia erdvios trikampio formos aikštės, kur kažkada supo gyvenamieji namai. Manoma, kad ši vieta buvo pasirinkta dėl patogios geografinės

padėties, nes pro čia vedė kelias iš Kauno į Kernavę, Vilnių, Veprius ir Vilkmergę (dabar - Ukmergė) (Nagulevičienė, 2022, p. 32).

Skarulių Šv. Onos bažnyčia yra unikalus architektūros paminklas Lietuvoje. Architektūros istorikė Algė Jankevičienė šią bažnyčią priskyrė halinių pastatų tipui, kurių erdvė suskirstyta vienodo aukščio navomis, kurios uždengtos bendru aukštu dvišlaičiu stogu (Surdokaitė - Vitienė, Vitkus, 2019, p. 40). Šio tipo pastatų Lietuvoje nėra išlikę labai daug, bet kaip pavyzdį galime pateikti: Siesikų Šv. Apaštalo Baltramiejaus bažnyčia, Rykantų Švč. Trejybės bažnyčia., Šv. Mykolo bažnyčia, Vilniuje. Skarulių Šv. Onos bažnyčia užbaigta bei veikti pradėjo apie 1620 - 1622 m. ir ši data dažnai istoriografijoje yra minima, tačiau 2018 m. atlikus dendrochronologinius tyrimus paaiškėjo, kad ši bažnyčia pastatyta apie 1592 – 1606 m. Nes atlikti tyrimai parodė, kad statyboms panaudota mediena buvo kiršta 1572 – 1574 m. ir manoma, jog ji taip pat buvo išimta iš ankstesnės čia buvusios medinės Lipnikų (taip iki 1592 m. bei sinonimiškai Lipnikai – Skaruliai ir XVII a. pirmoje pusėje buvo vadinami Skaruliai) bažnyčios (Surdokaitė - Vitienė, Vitkus, 2019, p. 39). Tačiau dar ji yra unikali tuo, kad nepaisant patirtų nelaimių ji iki šių dienų išliko be didelių pakeitimų. Ši bažnyčia nuo jos pastatymo datos kelis kart kentėjo nuo gaisrų. Žalos patyrė ir per 1700 – 1721 m. vykusį Šiaurės karą tarp Švedijos ir Rusijos imperijos. Žinoma jos neaplenkė ir Napoleono kariuomenė, kuri nusiaubė bažnyčią per Prancūzijos ir Rusijos imperijos karą 1812 m. Taip pat jau XX a. pradžioje ji nukentėjo nuo dar vieno čia įvykusio gaisro (Nagulevičienė, 2022, p. 32). Galime pasidžiaugti, kad patirtos negandos visgi nesunaikino šios ypatingos bažnyčios ir suteikė mums galimybę toliau grožėtis šios maldos namų architektūros unikalumu.

Tad kalbant plačiau apie šios bažnyčios menines savybes bei vertybes, derėtų pradėti nuo to, kad šis statinys yra renesanso stiliaus su gotikos elementais. Žavesio pastatui suteikia raudonų plytų ir balto tinko derinys. Priekiniame fasade tarp raudonų plytų išsiskiria dvi aukštos ir siauros tinkuotos arkos, o tarp jų plokštumoje yra įkomponuotas portalas su Šv. Kapo kavalieriaus ženklų, kurio labai didžiavosi A. Skorulskis. Šoniniai fasadai pasižymi dideliais langais tinkuotose arkose, kurie įrengti tarp raudonų plytų piliastrių. Smailėjantis frontono trikampis yra suskaidytas į kelių tipų nišas pavyzdžiui: apačioje – dvigubos arkinės, o virš jų – truputį žemesnės, dar aukščiau – stačiakampės. Kompoziciją viršuje yra pabaigiamas dvejais kvadratais, o šonuose žemos arkutės (Matuškaitė, 2010, p. 52). Šie maldos namai pasižymi ir gynybinę funkciją, nes jos traktuotos kaip tvirtovės, kurios suteiktų priedangą nuo kraštų puolančių priešų. O tai liudija didžiulėje frontono plokštumoje esančios šaudymo angos (Matuškaitė, 2010, p. 53). Tačiau šio gražaus renesansinio – gotikinio stiliaus junginio grožį, kiek sudarko 1898 m. Skarulių Šv. Onos bažnyčios šventoriaus išoriniame kampe pastatyta su maldos namais nelabai suderinta neogotikinė, aukšta, raudonų plytų varpinė, kuri pakeitė anksčiau kapinėse stovėjusią seną medinę varpinę. Nes 1846 m. bažnyčios inventoriuje rašoma, kad pastaroji buvo labai prastos būklės. Naujojoje varpinėje kaba didysis geriausio XVII a. gyvenusio prancūzų kilmės Lietuvos varpų ir patrankų liejiko Jono Delamarso (pranc. Joannes Delamars) lietas varpas. O kitą mažesnę varpą nuliejo XIX a. meistras iš Saksonijos, vokietis Johanas Samuelis Veneris (vok. Johann Samuel Wähler) (Matuškaitė, 2010, p. 70). Žvelgiant į vidų, tai bažnyčia pasižymi ypač vertingu Lietuvoje laikomu vienu seniausiu – bažnyčios didžiuoju drožybiniu altoriumi su Šv. Onos paveikslu bei šventųjų skulptūromis. Savo pirmąsias pavidalą išlaikė ir kairysis (pagal Evangeliją dešinysis) šoninis drožybinis Išganytojo altorius su mūro pagrindu. Kita svarbi bažnyčios vertybė yra sienų nišose esančios 12 apaštalų ir Nukryžiuotųjų grupės skulptūros. Ryškiausias šios grupės skulptūros išskiriamos – nukryžiuotojo Kristaus figūra, Dievo Motinos ir Šv. Jono skulptūros, kurios išdėstytos ant atskirų postamentų abipus kryžiaus. Interjeras dar yra papuoštas įvairių sakralinių paveikslų tokių kaip: „Nukryžiuotasis su vynmedžiu“, „Marija su kūdikiu“ (šiuo metu yra išlikę tik šio paveikslo reprodukcija, kuris matomas Šv. Marijos altoriaus dešinėje.) ar „Šv. Ona ir Jokimas“ (Nagulevičienė, 2022, p. 32). Paveikslo „Marija su kūdikiu“ šiuo metu yra išlikę tik šio paveikslo reprodukcija, kuris matomas Šv. Marijos altoriaus dešinėje. Kūrinys įdomus tuo, kad greičiausiai yra atgabentas iš A. Skorulskio kelionės į Šventąją Žemę arba įsigytas pakeliui Italijoje ar kitoje

tuometinėje Europos valstybėje (Matuškaitė, 2010, p. 66). Tad apibendrinus galima teigti, kad dėl savo unikalios architektūros, meninių savybių, vertės šią bažnyčią galime laikyti patrauklią ir vertingą piligriminiam turistui keliaujančiam Lietuvos Šv. Jokūbo keliu.

IŠSIAIŠKINTI SKARULIŲ ŠV. ONOS BAŽNYČIOS PATRAUKLUMĄ ŠV. JOKŪBO KELIO PILIGRIMAMS

Siekiant išsiaiškinti Skarulių Šv. Onos bažnyčios patrauklumą Lietuvos Šv. Jokūbo kelio piligrimams ir pasiekti išsikelto uždavinį buvo atliktas tyrimas, kurio metu buvo atliktas kokybinis struktūrizuotas ekspertinis interviu kurio metu apklausti keli respondentai – Jonavos turizmo ir informacijos centro ekspertė, Jonavos Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčios 2 atstovai. Tyrimas buvo atliktas 2023 m. lapkričio mėnesio pradžioje. Respondentams buvo užduodami 5 atviri klausimai. Siekiant laikytis tyrimo etikos normų, darbe laikomasi konfidencialumo principo ir respondentų asmenybės neatskleidžiamos. Interviu tarp tyrėjo ir respondentų metu buvo stengiamasi laikytis struktūros ir formalumų, tačiau buvo išlaikyta maloni atmosfera ir pokalbio laisvumas.

Gauti tyrimo rezultatai parodė, kad pagrindinės respondentų idėjos buvo susijusios kalbant apie Skarulių Šv. Onos bažnyčios patrauklumą Šv. Jokūbo kelio piligrimams tokios, kad didžiausia problema yra susijusi su infrastruktūra ir personalo stoka. Nes ši bažnyčia atrakinama ir joje pamaldos būna tik vieną kartą per mėnesį, dažniausiai pirmąjį mėnesio sekmadienį. O kitomis dienomis maldos namai yra užrakinti, o jei norima patekti, reikia iš anksto susiderinti atvykimo laiką su parapija. Dėl šios priežasties reiktų ieškoti papildomo žmogaus, kuris galėtų ten prižiūrėti aplinką bei priimti atvykstančius. Tačiau, tai reikalauja papildomų lėšų, nes tam žmogui reiktų mokėti atlyginimą, o ši Skarulių bažnyčia yra Jonavos Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčios parapijos direktyvoje, kuriai tektų skirti lėšų iš savo biudžeto. Kitas aspektas, kuris tampa nepatraukliu šiam pastatui yra tas, kad aplink bažnyčia yra prastai išvystyta piligrimui reikalinga infrastruktūra, kuri būtų susijusi su apgyvendinimu, nes bažnyčios teritorijoje ir aplink ją nėra nei stovyklavimo vietų, o tai padaryti trukdo aplink įsikūrusi chemijos pramonės įmonė „Achema“ bei aplink ją įsikūrusios kitos pramoninės įmonės. O taip pat nėra konkrečiai piligrimams skirtų nakvynės vietų. Taip šalia yra veikiantis viešbutis-restoranas, Jonavoje toks pasirinkimas irgi galimas, bet tai neatitinka pagrindinių piligriminio keliavimo principų. Dar respondentai pastebi, jog Jonavos kraštas nėra ypatingai populiarus tarp piligriminių keliautojų, nors pro Jonavą eina Šv. Jokūbo kelio atkarpa, kurioje įtraukta Jonavos Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčia. Dažnai piligriminiai keliautojai aplenkia šį kraštą, o pasirenka šalia esančius miestus (Kėdainiai, Kaunas) įtrauktus į šį kelią. Tačiau nieks dėl jos bažnytinių vertybių neiškėlė jokio prieštaravimo.

Tad apibendrinus galime teigti, kad iš šių gautų rezultatų galime kelti prielaidą, kad šiuo metu ši Skarulių Šv. Onos bažnyčia netaptų patraukli Lietuvoje Šv. Jokūbo kelio piligrimams. Tačiau mano nuomone, kad šią problemą išspręsti reikia, visų pirma, derėtų skirti papildomų pinigų piligrimų apgyvendinimo infrastruktūrai gerinti. Tai leistų sutelkti daugiau pajėgų, parengti reklaminę akciją išryškinant visų pirmą Jonavos Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčios teikiamas vertes, kartu apjungiant su pačio Jonavos miesto įvaizdžiu. Nes tokiu būdu būtų galima labiau akcentuoti, išreklamuoti šią bažnyčią, kartu populiarinant Šv. Jokūbo keliu keliaujančius piligrimus neaplenkti Jonavos, o užsukti į ją. Tą įvykdžius ir sulaukus teigiamo rezultato, atsirastų paskata atrasti lėšų Skarulių Šv. Onos bažnyčios atvėrimui piligriminiam keliautojams. Ir tai leistų įprasminti šios bažnyčios istorijos atminimą kartu prisimenant ir pačią gyvenvietę.

IŠVADOS

1. Lietuvoje esančiais Šv. Jokūbo keliais yra rūpinamasi. Svarbi nuostata ta, kad atsirado iniciatyva šiuos kelius įtraukti į Europos Tarybos Kultūros kelių programą taip užtikrinant, jog jie taps sertifikuoti. Tai rodo, kad Lietuvoje yra svarbu piligriminiai keliautojai bei kartu svarbus mūsų paveldo, krašto, tradicijų išsaugojimas, puoselėjimas. Žinoma atsirandantis nauji keliai ir jų tikslas kartais skiriasi, bet svarbu užtikrinti, kad ateityje būtų aiškiai

akcentuojama, brėžiama takoskyra, kuo kiekviena organizacija ar asociacija atstovaujanti vieną ar kitą kelią siekia.

2. Šiomis dienomis piligriminio turizmo samprata iš esmės pakeitus savo vaizdą. Ši turizmo šaka pamažu praranda savo unikalius bruožus, savybes, religinius atributus ir tampa holistiniu reiškiniu apimančiu ne tik religinę sferą, bet pereinančia į pasaulietinę būseną, kada žmogus renkasi piligriminę kelionę ne dėl religinių paskatų, o dėl globalaus pasaulio metamų tendencijų. O Lietuvos situacija sunku lyginti su pasauliu dėl to, jog mūsų šalyje ši tematika mažai nagrinėta tyrinėtojų, tokiu būdu atsiranda konkrečių tyrimų trūkumas, kurie leistų įvertinti dabartinę situaciją mūsų šalyje.
3. Ši Skarulių Šv. Onos bažnyčia pasižymi unikaliomis architektūros, meninėmis savybėmis, vertybėmis, kurios paverčia šios maldos namus autentišku statiniu, pasižyminčiu išskirtine verte bei savitu išskirtinumu. Ji savyje meną svarbią istorinę atmintį, kuri apima jos įkūrėjo asmenybę bei aplink buvusią gyvenvietę ir pastarosios istoriją.
4. Dėl Skarulių Šv. Onos bažnyčios meninių, architektūrinių vertybių bei vertės jokio kvestionavimo piligriminiams keliautojams negali kilti, tačiau kaip parodė tyrimo metu gauti rezultatai, kad esminė problema yra techniniai niuansai, kurie siek tiek iškreipia bažnyčios patrauklumą Lietuvos Šv. Jokūbo keliu keliaujantiems piligrimams.

Žvelgiant į tyrimo pradžioje išsikeltą hipotezę, tai ši dėl bažnyčios vertybių ir savo patrauklumo yra aktuali Lietuvos Šv. Jokūbo kelio piligrimams ir jį pasitvirtino, tačiau atsirado kitos priežastys, kurios nesusijusios su išsikelta hipoteze.

LITERATŪRA

1. Andrikiene, Laima. *Šv. Jokūbo kelio šviesa/The Light of St. James Way*. Vilnius, 2013.
2. Bernardinai.lt. *Šv. Jokūbo kelias Lietuvoje: vardas vienas, o iniciatyvos ir tikslai – skirtingi*. Internetinė prieiga: <https://www.bernardinai.lt/sv-jokubo-kelias-lietuvoje-vardas-vienas-o-iniciatyvos-ir-tikslai-skirtingi/>, žiūrėta 2023 10.
3. Caminolituanano.lt. Internetinė prieiga: <https://caminolituanano.com/>, žiūrėta 2023 10.
4. Collins – Kreiner, Noga. *Pilgrimage tourism – past, present and future rejuvenation: a perspective article*. In: *Tourism review, VOL. 75 NO. 1 2020, pp. 145 – 148, Emerald Publishing Limited*. p. 145 – 148. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/TR-04-2019-0130/full/pdf?title=pilgrimage-tourism-past-present-and-future-rejuvenation-a-perspective-article>, žiūrėta 2023 10.
5. Liutikas, Darius. *Management of Pilgrimages in Lithuania: Resources, Stakeholders and Projects*. In: *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage, Volume 8, 2020*, p. 44 – 61. <https://arrow.tudublin.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1403&context=ijrtp>, žiūrėta 2023 10.
6. Nagulevičienė, Irena. *Išnykusio kaimo istoriją saugo Šv. Onos bažnyčia*. In: *Taurosta Jonavos krašto kultūros ir istorijos metraštis 2022 m. nr. 1 (15) / Leid. Jonavos rajono savivaldybės viešoji biblioteka. Kaišiadorys: UAB „Printėja”, 2022*, p. 31 – 36.
7. *Skaruliai / Sud. K. Driskius ir aut. V. Jankauskas, M. Matuškaitė. Všį „Tautos paveldo tyrimai”, 2010*.
8. Surdokaitė - Vitienė, Gabija, Vitas Adomas. *Skarulių Šv. Onos bažnyčios dendrochromologiniai tyrimai ir pastato istorija*. In: *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštis, Vilnius, 2019, T. 42*, p. 37 – 51. https://www.lkma.lt/site/archive/metraštis/XLII/lkma-metraštis_t42.pdf, žiūrėta 2023 11.
9. Sv.jokubokelias.eu. *Šv. Jokūbo kelias Lietuvoje*. Internetinė prieiga: https://svjokubokelias.eu/Lt_LT/sv-jokubo-kelias-lietuvoje/, žiūrėta 2023 10.
10. Sv.jokubokelias.eu. *Šv. Jokūbo kelias*. Internetinė prieiga: https://svjokubokelias.eu/Lt_LT/sv-jokubo-kelias-lietuvoje/sv-jokubo-kelias/ žiūrėta 2023 10.
11. Valiukaitė, Kristina. *Piligriminio turizmo plėtra Lietuvoje*. In: *virtualibiblioteka.vu*. 2018, p. 43. Žiūrėta 2023 10.

12. Vle.lt. *Europos kultūros keliai*. Internetinė prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/europos-kulturos-keliai/>, žiūrėta 2023 10.
13. Vle.lt. *Santiago de Compostela*. Internetinė prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/santiago-de-compostela/>, žiūrėta 2023 10.
14. Zamaraitė Ieva, Urbšytė Inga, Vaitiekūnas Vytautas. *Religinio turizmo situacijos apžvalga*. In: *Kurk Lietuvai*. P. 1 – 36. https://data.kurk.lt/wp-content/uploads/2023/04/PIRMOJI-GAIRE_RT-situacijos-apzvalga.pdf, žiūrėta 2023 10.

VALUE DETERMINATION OF THE ST. ANNE`S CHURCH OF SKARULIAI FOR INCLUSION IN THE LITHUANIAN ST. JAMES WAY

TAUTVYDAS BUJOKAS¹

Advisor – assoc. prof. dr. Regina Navickienė²

¹Vytautas Magnus university

²Kolping Higher Education Institution

ANNOTATION

The article will analyse the value of St. Anne's Church for inclusion in the Lithuanian Church of St. James Way. This is because this church is characterised by its unique architecture, the interweaving of Gothic and Renaissance stylistics and its special artistic qualities. However, the work will not only discuss about the value and uniqueness of St. Anne's Church of Skaruliai, but will also give an overview at the origins St. James' Way and situation of the St. James' Way in Lithuania, together with the concept of the pilgrimage route in the world and Lithuania. The article will also present the results of the research aimed to investigate the attractiveness of St. Anne's Church for pilgrims travelling on the Lithuanian St. John's Way.

Keywords: *St. Anne`s Church of Skaruliai, St. James Way, pilgrimage traveller, values, attractiveness.*

„REVOLUT“, „SEB“ IR „ŠIAULIŲ BANKO“ TEIKIAMŲ PASLAUGŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ

IEVA DAMBRAUSKAITĖ, VIKTORIJA VAITKUTĖ, TEOFILĖ VARANAVIČIŪTĖ

Kauno technologijos universitetas

Vadovė – dr. Aušrinė Lakštutienė

Anotacija

Straipsnyje analizuojamos trijų Lietuvoje veikiančių bankų Revolut, SEB ir Šiaulių banko paslaugos siekiant įvertinti, kuris iš jų gali pasiūlyti patraukliausias sąlygas vartotojams, norintiems pasinaudoti vartojimo kreditu, kreditinių kortelių ar valiutų keitimo paslaugomis. Tyrimo metodai apima mokslinės literatūros analizę ir lyginamąją duomenų analizę. Šio tyrimo rezultatai gali būti naudingi vartotojams, kurie ieško optimalių finansinių sprendimų, taip pat pačioms finansinėms institucijoms, kad jos galėtų tobulinti savo paslaugas pagal vartotojų poreikius ir tikslus. Vertinant bendrai visas paslaugas, Revolut bankas nustatytas kaip labiausiai į klientą orientuotas paslaugų sąlygas teikiantis bankas.

Raktiniai žodžiai: vartojimo paskola, kredito kortelės, valiutų keitimas, finansinės institucijos.

Įvadas

Darbo aktualumas. Dabartiniame technologijų amžiuje pasaulio ritmas yra nepaprastai greitas, o laikas tapęs viena didžiausių vertybių. Gyvename nuolat besikeičiančiame pasaulyje, kuriame daugeliui sunku prisitaikyti prie daugybės vykstančių transformacijų (Twining ir kt., 2019). Vis daugiau kasdinių procesų yra automatizuojami, o nuo to neatsilieka ir finansinės institucijos, siūlydamos paslaugas ir produktus, palengvinančius savo vartotojų kasdienybę. Daugeliui būtų sunku įsivaizduoti savo gyvenimą be finansinių institucijų paslaugų, nes net tokie paprasti kasdieniai veiksmai, kaip kad atsiskaitymas už prekes kortele be grynųjų pinigų ar produktų pirkimas internetu, taip pat yra jų naudojimas. Tačiau bankų paslaugos yra plataus spektro ir vertinamos bei naudojamos ne vien dėl jų suteikiamo patogumo ir procesų supaprastinimo. Kitos bankų siūlomos paslaugos, kaip kad paskolos, paspartina ekonomikos augimą, nes sukuria palankias sąlygas įmonėms augti, plėstis, įsitvirtinti rinkoje, didina verslo bei gyventojų galimybes. Pritrūkus lėšų verslai jas gali skolintis iš bankų už atitinkamą kainą ir taip toliau vykdyti savo veiklą, o žmonės skolindamiesi iš banko gali įgyvendinti stambius, asmenines santaupas viršijančius projektus, kaip kad būsto statyba bei įsirengimas, ir taip kurtis sau patogią ateitį. Tačiau tiek, kiek naudingos yra finansinių įstaigų paslaugos, tiek pat naudinga yra gebėti jas analizuoti ir palyginti, mat kiekviena įstaiga pateikia savas sąlygas, kurios vėliau gali lemti paslaugos atspirkimą ar nuostolių dydį.

Darbo tikslas – atlikti Revolut, SEB bei Šiaulių banko vartojimo kreditu, valiutų keitimo ir kreditinių kortelių paslaugų analizę ir įvertinti, kuris bankas gali pasiūlyti patraukliausias sąlygas vartotojui.

Tyrimo problema – kuris bankas siūlo palankiausias sąlygas vartotojui, norinčiam pasiimti vartojimo paskolą, kredito kortelę arba atlikti valiutų keitimą?

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti teikiamų vartojimo paskolų, kredito kortelių ir valiutų keitimo paslaugų svarbą.
2. Palyginti vartojimo paskolų sąlygas Revolut, SEB ir Šiaulių bankuose.
3. Palyginti kredito kortelių išdavimo ir naudojimo sąlygas Revolut, SEB ir Šiaulių bankuose.
4. Palyginti valiutų keitimo paslaugų sąlygas Revolut, SEB ir Šiaulių bankuose.
5. Atlikti analizuojamų bankų paslaugų finansinį vertinimą.

Darbo metodai: mokslinės literatūros analizė, lyginamoji duomenų analizė.

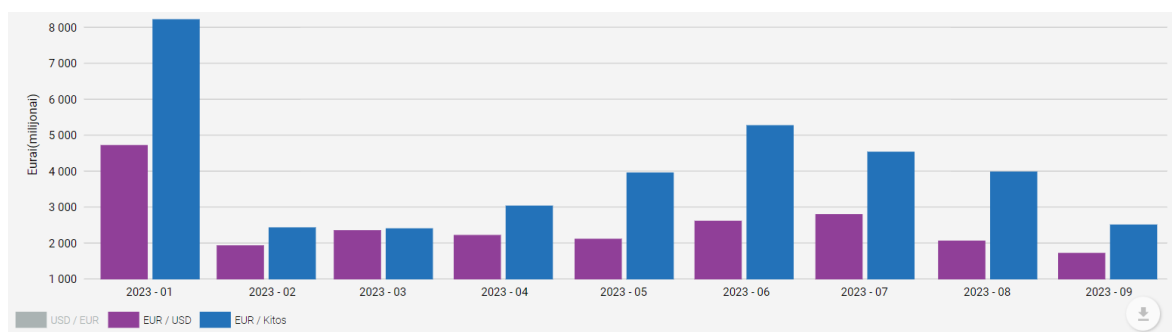
Bankų teikiamų paslaugų svarba

Vartotojų išlaidos sudaro maždaug 60 procentų šalies BVP, dėl to yra labai svarbu, jog gyventojai pirktų prekes ir paslaugas. Esant lėšų trūkimui gyventojai yra linkę skolintis. Nors skolinimasis tarpusavyje yra lankstesnis, jis sudaro dideles rizikas skolintojui (Taujanskaitė, Milčius, 2022). Dėl šios priežasties, esant lėšų trūkimui, gyventojams patrauklus yra vartojimo kreditas. Vartojimo paskolos, anot Lietuvos banko (2019), suteikia galimybę klientams pasiskolinti pinigų atitinkamiems poreikiams tenkinti. Tai yra patogiu, nes nereikalauja jokio asmeninio turto įkeitimo siekiant gauti paskolą. Tačiau dažnai vartojimo kreditais naudojasi asmenys, neturintys užtektinai finansinių žinių, jos suprastų su šiomis paskolomis ateinančią riziką. Dažnas vartojimo paslaugų vartotojas tampa finansiškai priklausomas nuo šios paslaugos ir dėl to įgyja aukštą kredito reitingą, kas gali sukelti sunkumų gaunant jau būtiną finansavimą ateityje. Priešingu atveju, finansiškai raštingi šiomis paslaugomis naudojasi daug rečiau, net jei jų uždirbamos pajamos būna žemesnės (Bos, Le Coq, van Santen, 2022). Tai gali lemti ir tai, jog žmonės, suvokiantys riziką, ieško būdų kaip daugiau užsidirbti, todėl skolinimosi poreikis nebūna toks aukštas. Kadangi vartojimo kreditus dažniausiai naudoja asmenys, neuždirbantys užtektinai lėšų poreikiams patenkinti, susidaro didelė rizika bankui dėl nemokumo, dėl šios priežasties šis skolinimosi būdas yra pakankamai brangus (Dettling, Hsu, 2021). Nors palūkanos yra didelės, šis skolinimosi būdas įgyja pranašumą dėl savo lengvo prieinamumo. Dėl šios priežasties yra labai svarbu mokyti jaunas žmones finansinio atsakingumo naudojantis vartojimo ar kitais kreditais, nes jie tam tikromis situacijomis gali būti ir efektyvus finansavimo šaltinis (Cloutier, Roy, 2020).

Paskutiniu metu pasaulyje tarp visų kitų technologijų vystymosi labiausiai matomas skaitmeninių technologijų tobulėjimas. Ne išimtis ir finansų sektorius. Pastaraisiais metais viena labiausiai išpopuliarėjusių naujovių, susijusi su finansiniais skaitmeniniais procesais – tai atsiskaitymai nereikalaujantys grynųjų pinigų ir naujų mokėjimo priemonių kūrimasis (Fabrowska ir kt., 2023). Tokios naujovės atsiradimą paskatino žmonių paklausa viskam, kas yra geita, praktiška ir patogiu. Taip pat turėjo įtakos išaugęs tarptautinių kelionių skaičius bei poreikis atsiskaityti greitai ir patogiai kitoje valstybėje su tais pinigais, kuriuos turi čia ir dabar. Paskutiniaisiais metais prisidėjo ir dar vienas veiksnys – tai Covid-19 pandemija. Visuomenė turėjo naudoti skaitmeninius mokėjimus ir mažinti naudojimąsi grynaisiais pinigais, nes jie buvo tobula terpė virusams plisti (Darma, Noviana, 2020). Pasaulinėje mažmeninių mokėjimų rinkoje yra stebima akivaizdi operacijų negrynaisiais pinigais augimo tendencija, o jai augant tarp šių operacijų vienos iš labiausiai dominuojančių yra kredito kortelės (Arvidsson, 2019). Kredito kortelės paprastai yra išduodamos bankų ir yra susietos su jos turėtojo sąskaita tame banke. Išduodamas kortelę, bankas atsižvelgia į kliento pajamas bei jo kredito istoriją ir pagal tai nustato kredito limitą. Taip pat nustatomi konkretūs kredito grąžinimo terminai, palūkanos, mokamos už panaudotą kreditą ir delspinigiai, kuriuos kortelės turėtojui tektų sumokėti, laiku nepadengus kredito likučio. Kitaip tariant, tokia kortelė jos turėtojui leidžia pirkti prekes ir mokėti už paslaugas, remiantis jo pažadu vėliau susimokėti už tas prekes ir paslaugas (Surekha ir kt., 2022). Kredito kortelės yra vertinamos kontraversiškai kaip ir tai, ar jų turėjimas suteikia daugiau naudos, ar atneša nuostolių. Kredito kortelę gauti nėra sudėtinga, kas leidžia suprasti, jog bankai yra suinteresuoti pritraukti kuo daugiau jos naudotojų ir byloja apie didelę riziką patiems naudotojams. Prie kredito kortelės paslaugos bankai taip pat skelbia apie daugybę papildomų naudų, atkeliaujančių kartu su ja, tačiau geriau pasigilinus galima atrasti, jog šios papildomos paslaugos dažnai reikalauja ir pildomų mokėjimų. Ir vis tik finansiškai neišprususiam vartotojui galimybė leisti pinigus, kurių sąskaitoje fiziškai nėra bei idėja, jog nusipirkus vieną paslaugą kartu gaunamas visas paketas naudų, atrodo labai viliojančiai ir neretai gali priversti prie rimtų finansinių skolų. Todėl renkantis kredito kortelę yra būtina išsiskaityti į visas paslaugos sąlygas, išsiaiškinti, kas įeina į jos kainą, o visų svarbiausia – suvokti kartu su ja prisiimamas rizikas.

Pinigai, pirmiausia gryniesi, o vėliau ir elektroniniai, atsirado kaip puikus būdas pakeisti barterinius mainus ir patogiau pirkti ir parduoti prekes bei paslaugas. Naudojant pinigus šalies

viduje nesusiduriama su jokiais rizikomis ar nepatogumais susijusiais su valiuta. Tačiau pradėjus finansinius sandorius su šalimis, kurios savo piniginius išteklius išreiškia kitomis valiutomis, atsiranda būtinybė valiutas keisti tarpusavyje. Šiems poreikiams patenkinti atsirado valiutų keitimo (Foreign Exchange – FOREX) rinka. Ją J. Sharpe (2012) apibūdina kaip visus reikalavimus užsienio valiuta, mokėtinus užsienyje, kuriuos sudaro lėšos užsienio valiuta, laikomos užsienio bankuose. Valiutos kurso kaina yra svarbus ekonomikos rodiklis parodantis šalies ekonominę būklę lyginant ją su kitomis šalimis. Kaip pastebi D. Pradeepkumar ir V. Ravi (2018), jei šalies valiutos kursas mažėja, ji turi piginti savo eksportą ir branginti importą užsienio valiutų rinkoje. Tad valiutos keitimo paklausa itin svarbi kiekvienos šalies vyriausybei, nuo kurios priklauso kitų šalies ekonominių rodiklių būseną. Valiutos paklausa ir pasiūla priklauso nuo jos pardavimo ir pirkimo kiekių, kuriuos atlieka verslo įmonės, fiziniai asmenys ir pačios vyriausybės. Pagal B. Česlovą (2017) kasdienė apyvarta FOREX rinkoje siekė maždaug 4-5 trilijonus dolerių.

1 pav. Lietuvoje veikiančių bankų ir užsienio bankų filialų užsienio valiutos pirkimas ir pardavimas negrynaisiais pinigais 2023 sausis – 2023 rugsėjis

(šaltinis: <https://www.lb.lt/lt/uzsienio-valiutu-pirkimas-ir-pardavimas-negrnaisiais-pinigais>)

Lietuvos banko pateikiamoje statistikoje (žr 1 pav.) matyti, jog 2023 metais iki rugsėjo kiekvieną mėnesį Lietuvoje veikiantys bankai ir užsienio bankų filialai kiekvieną mėnesį negrynais pinigais už dolerius nupirkdavo nuo 1,7 iki 4,7 milijardo eur, o eurų keitimo į kitas valiutas sandorių sumos svyravo nuo 2,4 iki 8,2 milijardų eurų. Tai rodo, jog užsienio valiutų keitimo paklausa Lietuvoje yra pakankamai didelė. Įvairius valiutų keitimo sandorius atlieka verslo įmonės, kurios neapsieina be FOREX rinkos prekiaudamos su ne euro zonos šalių įmonėmis. Taip pat valiutas keičia ir fiziniai asmenys pirkdami prekes ne eurais ar keliaudami ne euro zonos šalyse.

„Revolut“, „SEB“ ir „Šiaulių banko“ paslaugų lyginamoji analizė

Dažnas finansinių paslaugų vartotojas jaučiasi pririštas prie vieno banko ir neįvertina galimybių, kad kitas bankas gali pasiūlyti geresnes sąlygas norimai paslaugai įsigyti. Kiekvienas bankas nori išlikti konkurencingas rinkoje, dėl to stengiasi pasiūlyti paslaugą už patraukliausią vartotojui ir pelningiausią bankui kainą, įvertinant rizikas. Šiuo atveju vertinsime poziciją iš vartotojo pusės, todėl pradėkime analizę nuo vartojimo paskolų teikimo. Analizei pasirinkome keturias pagrindines sąlygas, į kurias vartotojas turėtų atkreipti dėmesį renkantis vartojimo kreditą: reikalingos sumos dydis, paskolos grąžinimo laikotarpis, metinė palūkanų norma ir papildomos siūlomos paslaugos (žr. 1 lentelė).

1 lentelė

Vartojimo paskolų sąlygų palyginimas			
Sąlyga	Revolut	SEB	Šiaulių bankas
Paskolos suma	Nuo 1 000 Eur iki 35 000 Eur	Nuo 500 Eur iki 20 000 Eur (jei vertinamos vieno asmens pajamos) Nuo 500 Eur iki 40 000 Eur (jei vertinamos šeimos pajamos)	Nuo 30 iki 30 000 Eur

Laikotarpis	Iki 120 mėn.	Iki 84 mėn.	Iki 84 mėn.
Metinė palūkanų norma	7,3 proc.	11 proc.	8,9 proc.
Papildoma paslauga	Nesiūlo	Draudimas „Saugus kreditas“	Gyvybės draudimas

Tarkime, vartotojas renkasi banką pagal norimos paskolos dydį. Jei klientui reikia nedidelės sumos, patraukliausia yra kreiptis į Šiaulių banką, nes šis suteikia vartojimo kreditą nuo 30 Eur, kai SEB reikalauja pasiskolinti mažiausiai 500 Eur, o Revolut – net 1 000 Eur. Vartotojui, norinčiam pasiskolinti didelę sumą, ypatingai, jei prie to prisideda bendros šeimos pajamos, geriausias variantas būtų SEB, kuris vertinant šeimos pajamas gali suteikti iki 40 000 Eur vartojimo kreditą. Nors Revolut teikiama minimali paskolos suma gali pasirodyti nepalanki vartotojui, klientams, kurie nori pasiskolinti nuo 1 000 Eur iki 35 000 Eur, suteikiamas daug didesnis paskolos gražinimo laikotarpis – iki 12 metų, kai kiti du bankai siūlo tik iki 7 metų paskolos gražinimo terminą. Nepaisant to, vartotojas imdamas vartojimo paskolą iš Revolut banko, mokėtų metines palūkanas, kurios sudarytų 7,3 procentų. Priešingu atveju, Šiaulių banko metinės palūkanos 8,9 proc., o SEB siekia ir 11 procentų. Svarbu paminėti, kad Šiaulių bankas už papildomą pridėtinį mokestį siūlo gyvybės draudimo paslaugas, o SEB siūlo kredito draudimą, kuris garantuoja, kad nutikus nelaimei padengiamas kredito likutis arba jo dalis.

Įvertinus pagrindines vartojimo paskolų sąlygas Revolut, SEB ir Šiaulių bankuose, vartotojui, siekiančiam pasiimti vartojimo paskolą didesnę negu 1 000 Eur, geriausias pasirinkimas būtų Revolut, o jei vartojimo kredito sumos poreikis nesiekia 1 000 Eur – tuomet Šiaulių bankas.

Siekiant nustatyti kredito kortelių sąlygas Revolut, SEB bei Šiaulių bankuose, svarbu atlikti Kredito kortelių sąlygų palyginimą. Didžiausią dėmesį skirsime kredito limitui, fiksuotai metinei palūkanų normai už neigiamą sąskaitos likutį, nemokamam grynųjų pinigų išsiėmimo limitui, kortelės administravimo mokesčiui, nemokamam kredito naudojimo laikotarpiui bei papildomoms paslaugoms. Taip pat svarbu paminėti, jog analizuosime pačių kredito kortelių sąlygas, kai kartu su jomis nėra pasirinktas joks papildomas bankininkystės paslaugų planas.

2 lentelė

Kredito kortelių sąlygų palyginimas

Sąlyga	Revolut	SEB	Šiaulių bankas
Kredito kortelių tipai	Fizinė kreditinė kortelė, virtuali kreditinė kortelė	Mastercard Standard, Mastercard Gold, Mastercard World Elite	Mastercard Gold
Kortelės administravimo mėnesinis mokestis	Nemokama	Mastercard Standard – 1,60 Eur Mastercard Gold – 3,50 Eur Mastercard World Elite – 35 Eur	Mastercard Gold – 3,5 Eur
Kredito limitas	Iki 10 000 Eur	Iki 30 000 Eur	Iki 10 000 Eur
Fiksuotos metinės palūkanos už neigiamą sąskaitos likutį	15 proc.	14 proc.	17 proc.
Nemokamas kredito naudojimo laikotarpis	62 dienos	45 dienos	45 dienos
Papildomos paslaugos	Nesuteikia	Kelionių užsienyje draudimas; atsiskaitymas internetu Mastercard World Elite: automobilio nuomos privilegijos; nuolaidos ir privilegijos viešbučiuose visam pasaulyje; “Priority Pass” programa (taikomi papildomi mokesčiai); greitoji keleivių patikra tarptautiniuose Vilniaus, Rygos ir Talino oro uostuose; asmeninio padėjėjo paslauga;	Atsiskaitymas internetu, lėktuvo bilietų ar viešbučio kambario užsakymas, sveikatos ir pirkinių draudimas kelionių metu

Tarkime, jog būsimas kredito kortelės naudotojas kortelę renkasi būtent dėl galimybės panaudoti jam suteikiamą kreditą ir nori, jog tai jam sukeltų kuo mažesnius nuostolius. Jei klientui reikalinga kredito suma neviršija 10 000 eurų ir jis turi galimybę kreditą gražinti per trumpą laikotarpį, tokiu atveju palankiausias sąlygas pateikia Revolut bankas, kuris suteikia ilgiausią laikotarpį, per kurį galima apmokėti neigiamą kredito kortelės likutį ir nemokėti fiksuotų metinių palūkanų. Jeigu būsimas kredito kortelės naudotojas siekia gauti kredito limitą, viršijantį 10 000 eurų, arba jam reikia ilgesnio laikotarpio kredito gražinimui, tuomet palankiausias sąlygas jam suteiks SEB bankas, nes ji vienintelis iš trijų analizuojamų bankų siūlo didesnę nei 10 000 eurų kredito limitą.

Tačiau jeigu darysime prielaidą, jog klientas kreditinės kortelės paslaugas žada įsigyti dėl kartu su ja siūlomų paslaugų, o pačiu kreditu nežada naudotis, jis labiausiai atsižvelgs į kortelės administravimo mokestį bei papildomas paslaugas. Iš 2 lentelės galima daryti išvadą, jog tokiu atveju klientas rinksis užsisakyti Šiaulių banko paslaugą, nes už tą patį 3,5 Eur kortelės administravimo mokestį, kaip kad SEB banke, jis gaus daugiau papildomų nemokamų paslaugų. Tuo metu Revolut bankas nesiūlo jokių papildomų paslaugų savo kredito kortelės naudotojams, o SEB banko Mastercard World Elite kreditinės kortelės papildomos paslaugos neatsipirktų dėl ypatingai didelio 35 Eur į mėnesį taikomo administracinio kortelės mokesčio, bei papildomai apmokestintų papildomų paslaugų.

Siekiant palyginti Revolut, SEB ir Šiaulių banko siūlomas valiutų keitimo sąlygas, atkreipiamas dėmesys į bankų keičiamas valiutas, jų keitimo laikus, taikomus mokesčius ir limitus bei valiutos rizikos valdymo siūlomas paslaugas (žr. 3 lentelė).

3 lentelė

Valiutų keitimo sąlygų palyginimas

Sąlyga	Revolut	SEB	Šiaulių bankas
Keičiamos valiutos	EUR, USD, CLP, COP, AED, AUD, BGN, CAD, CHF, CZK, DKK, EGP, GBP, HKD, HUF, ILS, INR, ISK, JPY, KRW, KZT, MAD, MXN, NOK, NZD, PHP, PLN, QAR, RON, RSD, SAR, SEK, SGD, THB, TRY, ZAR	EUR, AUD, BGN, CAD, CHF, CNY, CZK, DKK, GBP, HKD, HUF, ILS, INR, ISK, JPY, KZT, MXN, NOK, NZD, PLN, QAR, RON, RSD, SAR, SEK, SGD, TRY, USD, ZAR	EUR, USD, GBP, AUD, CAD, CHF, CZK, NOK, PLN, SEK
Valiutų keitimo laikas	Visą parą	Pirmadienį - Ketvirtadienį 8.00 – 17.00 Penktadienį 8.00 – 15.45	Darbo dienomis 8.00 – 16.00
Negrynosios užsienio valiutos keitimo mokesčiai	Sekmdienį 18:00 (GMT-4) – Penktadienį 17:00 (GMT-4) netaikomi papildomi mokesčiai. Kitu metu taikomas 1 proc. mokestis	Keičiant valiutą visuomet taikomas 2,65 proc. valiutos keitimo mokestis	Netaikomi papildomi mokesčiai
Valiutos keitimas grynaisiais	Paslaugos nesiūlo	Paslaugos nesiūlo	Paslaugą siūlo, vieno keitimo kaina 2,5 Eur
Valiutos rizikos valdymas	Paslaugų nesiūlo	Išankstinis valiutos keitimo sandoris, valiutų apsikeitimo sandoris, valiutos keitimo pasirinkimo sandoris, valiutos keitimo orderis	Išankstinis valiutos keitimo sandoris
Negrynosios valiutos keitimo limitas	Standartiniam ir Plus planams – 1 000 Eur, Premium, Matal ir Ultra planams – limitas nėra	Netaikomas	Netaikomas
Mokestis viršijus limitą	Standartiniam planui – 1 proc. nuo keičiamos sumos, planui Plus – 0,5 proc. nuo keičiamos sumos	Nėra	Nėra

Valiutų pasirinkimo kiekiu Revolut bankas aiškiai pralenkia SEB ir juo labiau Šiaulių banką, siūlydamas keisti 36 valiutas nuo populiariesnių tokių kaip euras (EUR), Amerikos doleris (USD), Didžiosios Britanijos svaras (GBP), Lenkijos zlotas (PLN) iki mažiau populiarių, tokių kaip Maroko dirhamas (MAD), Filipinų pesas (PHP) ar Tailando batas (THB), kurių kiti bankai nesiūlo. Tačiau SEB bankas vienintelis keičia Kinijos juanį (CNY).

Revolut bankas taip pat pranašesnis laiku, kai valiutų keitimo paslaugos yra prieinamos. SEB ir Šiaulių bankas valiutų keitimus atlieka tik darbo dienomis darbo valandomis, o Revolut šias operacijas leidžia atlikti visą parą.

Gryniaisiais valiutas klientai gali keisti tik Šiaulių banke, kuriame vienos grynujų keitimo į kitą valiutą operacijos kaina yra 2,5 eurai. Revolut ir SEB siūlo tik negrynujų pinigų keitimo operacijas.

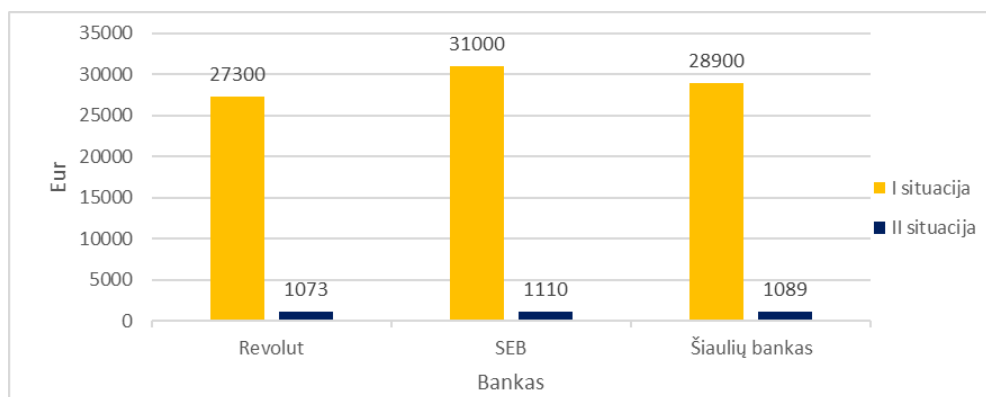
SEB ir Šiaulių bankas netaiko valiutų keitimo limito. Revolut klientai nelimituotai be pridėtinio mokesčio gali keisti valiutas tik turintys Premium, Meta ir Ultra planus (kurie kainuoja atitinkamai 7,99 Eur, 13,99 Eur ir 45 Eur per mėnesį). Nemokamo standartinio plano ir Plus plano (kurio kaina 2,99 Eur per mėnesį) naudotojams pritaikomas sąžiningo naudojimo limitas, kuris riboja tradicinių valiutų, kriptovaliutų ir tauriųjų metalų keitimą iki 1 000 eurų sumos per mėnesį. Viršijus šį limitą nuo keičiamos pinigų sumos pritaikomas 1 proc. mokestis standartinio plano naudotojams ir 0,5 proc. Plus plano naudotojams.

Apsidrausti valiutos riziką įmonėms siūlo tik SEB ir Šiaulių bankas. Šiaulių bankas siūlo išankstinius valiutos sandorius, o SEB bankas papildomai teikia valiutų apsikaitimo sandorių, valiutos keitimo pasirinkimo sandorių ir valiutos keitimo orderių variantus.

„Revolut“, „SEB“ ir „Šiaulių banko“ paslaugų finansinis vertinimas

Buvo atlikta Revolut, SEB ir Šiaulių bankų lyginamoji analizė, kurios metu nustatyta, kuris bankas vartotojui patraukliausias norint pasiimti vartojimo paskolą, kreditinę kortelę arba norint parduoti / pirkti skirtingas valiutas. Tolesniam bankų paslaugų kokybės lyginimui sumodeliavome po dvi ar tris skirtingas situacijas kiekvienai paslaugai ir įvertinome, kurio banko sąlygos iš tiesų yra palankesnės vartotojui.

Finansinis vertinimas pradėdamas pradėsime nuo vartojimo paskolos. Pirmoji situacija – stabilias pajamas uždirbantis asmuo nori pasiimti vartojimo paskolą automobiliui įsigyti, kitų įsipareigojimų neturi. Automobilio kaina 35 000 Eur, tačiau turi sutaupęs tik 15 000 Eur, dėl šios priežasties nori pasiimti 20 000 Eur vartojimo paskolą, kurią planuoja gražinti po 5 metų. Antroji situacija – asmuo nori pasiimti 1 000 Eur vartojimo paskolą asmeniniams poreikiams tenkinti. Asmuo dirba samdomą darbą, pastovių pajamų neturi, dėl to, norėdamas apsisaugoti, vartojimo kreditą siekia gražinti po metų.

2 pav. I ir II situacijos bendra vartojimo kredito ir sumokėtų palūkanų suma

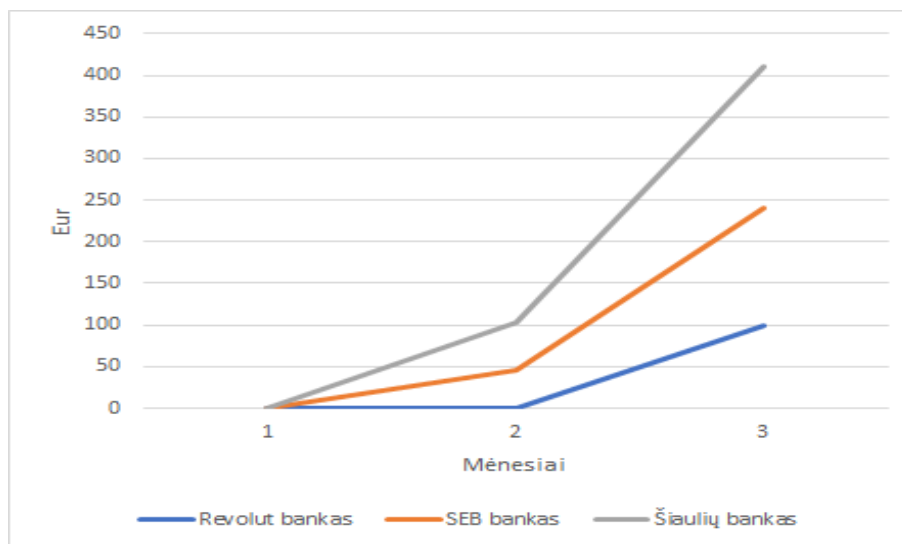
Atsižvelgus į pateiktas situacijų sąlygas, bendras vartojimo kredito ir sumokėtų palūkanų sumos laikotarpio pabaigoje pateiktos 2 paveiksle. (žr. 2 pav.). Kadangi SEB banko palūkanos

didžiausios, abiejų situacijų metu susidariusi bendra vartojimo paskolos ir palūkanų suma yra pati didžiausia – vartotojas imdamas 20 000 Eur paskolą 5 metams papildomai sumoka 11 000 Eur palūkanų, o imant 1 000 Eur vieneriems metams palūkanos sudaro 110 Eur. Dėl šios priežasties vartotojas, besidomintis vartojimo paskolų sąlygomis, iš SEB banko vartojimo paskolos nesirinktų.

Priešingu atveju, palankiausias bankas imti vartojimo paskolą iš analizuojamų trijų būtų Revolut. Nors imant mažesnę vartojimo kredito sumą (II situacija) sumokama palūkanų suma yra 37 Eur mažesnė, reikšmingas skirtumas patampa tuomet, kai norima gauti ženkliai didesnę vartojimo paskolą. Šiuo atveju, I situacijos dalyvis imdamas vartojimo paskolą iš Revolut palūkanų sumokėtų net 3 700 Eur mažiau. Dėl šių priežasčių galime teigti, kad Revolut suteikia palankiausias sąlygas klientui, norinčiam gauti vartojimo kreditą.

Taip pat atlikime kredito kortelių paslaugos finansinį vertinimą. Pirma situacija – kliento planuose yra baseino nuosavame kieme įsirengimas. Klientas numatęs, jog šis projektas kainuos 8 000 Eur, kuriuos jis žada gauti užsisakydamas kredito kortelės paslaugą, o atsiradusį neigiamą kredito likutį ketina gražinti po 3 mėnesių. Antroji situacija – klientas planuoja pirkti automobilį, kurio kaina taip pat 8 000 Eur, tačiau kreditą jis padengs tik po 15 mėnesių. Trečioji situacija – klientė nori įsigyti namelį ant ratų, kurio išlaidos sieks 12 000 Eur. Šiuos pinigus ji taip pat ketina gauti iš kreditinės kortelės paslaugos, o panaudotą kreditą žada gražinti po 6 mėnesių.

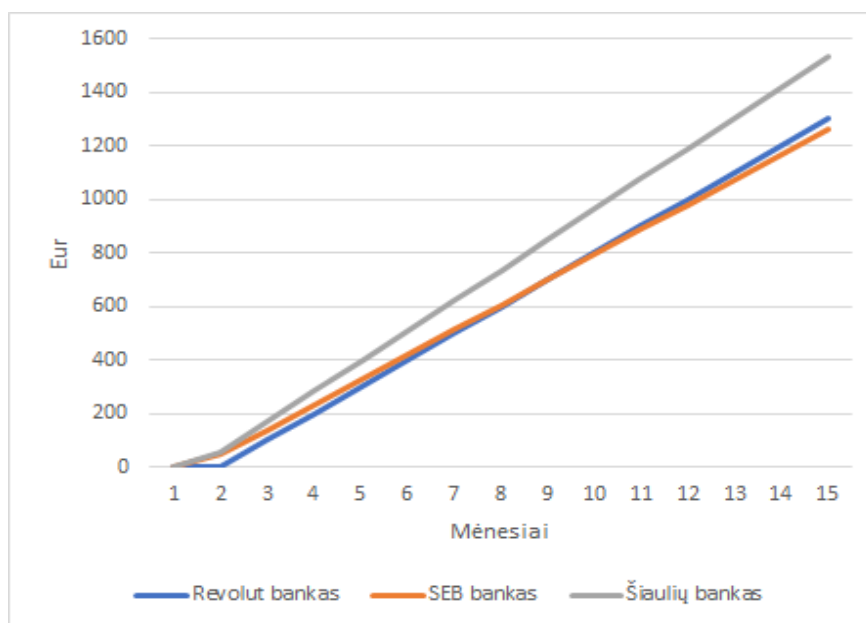
Panaudojus kiekvienoje situacijoje pateiktą informaciją, 3 paveikslas atspindi kaip keitėsi gražintinai kredito sumai taikomų palūkanų dydis, įtakojamas skirtingų analizuojamų bankų kredito kortelių sąlygų. Pirmoje situacijoje klientui palankiausias sąlygas siūlo Revolut bankas (žr. 3 pav.).

3 pav. Palūkanų dydžio kitimas, kai 8 000 Eur kreditas gražinamas po 3 mėnesių, įtakotas skirtingų bankų taikomų kredito kortelių sąlygų (I situacija)

Kadangi šis bankas suteikia ilgiausią nemokamą kredito naudojimo laikotarpį, po 3 mėnesių būtent jam reikėtų mokėti mažiausias palūkanas. Antroje situacijoje klientui palankiausias sąlygas siūlo SEB bankas (žr. 4 pav.).

Nors jo nemokamo kredito naudojimo laikotarpis 45 dienos, po 15 mėnesių didesnę įtaką bendroms laikotarpio palūkanoms už kreditą darys metinis fiksuotų palūkanų dydis. Tad šioje situacijoje palankiausias sąlygas klientui iš visų bankų siūlo SEB, kuriam klientas turėtų sumokėti mažiau palūkanų. Pabaigai, trečioje situacijoje palankiausias sąlygas klientui siūlo SEB bankas, mat tai vienintelis bankas iš visų analizuojamų, kurio kredito limitas viršija 10 000 Eur ribą.

4 pav. Palūkanų dydžio kitimas, kai 8 000 Eur kreditas gražinamas po 15 mėnesių, įtakotas skirtingų bankų taikomų kredito kortelių sąlygų (II situacija)

Galiausiai analizuojamas valiutų keitimo paslaugų sąlygų patrauklumas tuose pačiuose bankuose. Pirmoji situacija – asmuo kiekvieną mėnesį keičia 500 Eur į kitas valiutas. Antroji situacija – asmuo keičia 1 000 Eur per mėnesį į kitas valiutas asmeninėms reikmėms. Trečia situacija – asmuo į kitas valiutas įprastai keičia 2 000 Eur per mėnesį. Pažiūrėkime kuris iš analizuojamų bankų būtų patraukliausias pritaikius paslaugų mokesčius. Revolut valiutos keitimo mokesčių taiko tik viršijus 1 000 Eur limitą standartinio ir Plus plano naudotojams (atitinkamai 0,5 proc. ir 1 proc. nuo keičiamos pinigų sumos). SEB visiems klientams taiko 2,65 proc. mokesčių valiutos keitimui nuo keičiamos sumos, o Šiaulių bankas negrynąsias valiutas keičia nemokamai. Revolut planų mėnesiniai mokesčiai yra tokie: standartinis – nemokamas, Plus – 2,99 Eur, Premium – 7,99 Eur, Meta – 13,99 Eur, Ultra – 45 Eur. Darykime prielaidą, jog valiutą keičiant SEB banke asmenys mokėtų minimalų paslaugų mokesčių, kuris yra 1 Eur per mėnesį, o Šiaulių banke naudotųsi tradiciniu planu, kuris kainuoja 1,5 Eur per mėnesį.

4 lentelė

Valiutų keitimo kaina ir mokesčio bankams suma 1, 2 ir 3 situacijose

Bankas	1 situacija	2 situacija	3 situacija
Revolut – standartinis planas	0	10	20
Revolut – Plus planas	2,99	7,99	12,99
Revolut – Premium planas	7,99	7,99	7,99
Revolut – Meta planas	13,99	13,99	13,99
Revolut – Ultra planas	45	45	45
SEB – mokant minimalų paslaugų mokesčių	14,25	27,5	54
Šiaulių bankas – Tradicinis planas	1,5	1,5	1,5

Palyginus kiekvienoje situacijoje pritaikomus valiutų keitimo mokesčius ir bankų paslaugų mokesčius (žr. 4 lentelė) galime matyti kuriame banke labiausiai apsimoka keisti valiutas. Pirmos situacijos asmeniui, kuris keičia 500 Eur per mėnesį labiausiai apsimoka tai daryti Revolut banke turint standartinį paslaugų planą – tuomet valiutas bus galima keisti nemokamai. Antras geriausias variantas šioje situacijoje būtų Šiaulių bankas, kuriame reikėtų mokėti tik įprastinių banko paslaugų mokesčių. Antroje situacijoje asmeniui 1 000 Eur per mėnesį labiausiai apsimoka keisti Šiaulių banke, kuriame reikės mokėti tik už banko paslaugų planą, o valiutos keitimo mokesčiai

nebus pritaikomas. Neturint galimybės arba nenorint naudotis Šiaulių banko paslaugomis, kiti geriausi būdai pinigų keisti yra Revolut banke turint Plus arba Premium planą – keičiant 1 000 Eur per mėnesį abiem planais keitimo ir plano mokesčių sumos yra tokios pačios. Asmeniui trečioje situacijoje 2 000 Eur per mėnesį taip pat labiausiai apsimokėtų keisti Šiaulių banke. Taip pat būtų galima naudoti Revolut Premium planą, o kitų planų kainos jau būtų didesnės. Visais atvejais SEB pritaikomų valiutos keitimo mokesčiai yra vieni didžiausių, tad naudotis šio banko paslaugomis dažniausiai neapsimoka.

Išvados

1. Vartojimo kreditai yra patrauklus finansavimo šaltinis, kuris reikalauja atsakingo naudojimo, nes piktnaudžiavimas šia paslauga gali kelti riziką ir turėti poveikį asmeniniam kredito reitingui bei bendrai finansinei gerovei. Užsienio valiutų keitimas yra naudingas tiek kaip instrumentas suteikiantis svarbius ekonominius rodiklius, tiek kaip milijoninius sandorius sudaranti rinka. Kredito kortelių paslauga nors ir yra didelės rizikos, o jos naudotojui gali atnešti nemažai nuostolių, vis tik finansiškai raštingam ir rizikas suvokiančiam vartotojui tai yra puikus būdas greitai ir patogiai finansuoti stambius pirkinius.
2. Atlikus Revolut, SEB ir Šiaulių bankų paslaugų lyginamąją analizę nustatyta, kad patraukliausias vartojimo paskolos sąlygas siūlo Revolut. Palankiausias kredito kortelės sąlygos naudojantis mažesniu nei 10 000 Eur kreditu ir jį gražinant po trumpo laikotarpio siūlomos Revolut banke. Jei kredito sumos klientas negeba gražinti per trumpą laikotarpį arba jo kredito limitas viršija 10 000 Eur, tuomet palankiausias sąlygos yra SEB banke. Šiaulių bankas palankiausias sąlygas siūlo kredito kortelę kelionių tikslais besirenkantiems klientams, nes jiems suteikia daugiausia papildomų paslaugų už mažiausią kainą. Valiutų keitimo atveju Revolut siūlo lanksčiausias valiutų keitimo sąlygas, tačiau kai kuriems klientams taiko valiutų keitimo mokesčius. Šiaulių bankas visiems savo klientams valiutas siūlo keisti nemokamai.
3. Finansinio vertinimo metodu nustatyta, kad Revolut bankas, teikdamas vartojimo paskolas su mažiausia palūkanų norma (lyginant su SEB arba Šiaulių banku) yra tinkamiausias pasirinkimas vartotojui. Kredito kortelių paslaugų finansinė analizė taip pat patvirtino lyginamosios analizės išvadas – kiekvienas iš analizuojam bankų savo sąlygomis klientui gali būti palankiausias, priklausomai nuo situacijos ir kliento poreikių. Valiutų keitimo atveju Šiaulių bankas buvo pranašiausias pasirinkimas, visose simuliuotose situacijose buvęs pirmas arba antras pigiausias variantas.

Literatūra

1. Arvidsson, N. (2019). Building a Cashless Society The Swedish Route to the Future of Cash Payments. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-10689-8>
2. Bos, M., Le Coq, C., & van Santen, P. (2022). Scarcity and consumers' credit choices. *Theory and Decision*, 92(1), 105–139. <https://doi.org/10.1007/s11238-021-09815-2>
3. Ceslovas, B. (2017). Reliability Trends in Retail Foreign Exchange Brokers Market. *Ekonomiczne Problemy Usług*, 127, 7–13. <https://doi.org/10.18276/epu.2017.127-01>
4. Cloutier, J., & Roy, A. (2020). Consumer Credit Use of Undergraduate, Graduate and Postgraduate Students: An Application of the Theory of Planned Behaviour. *Journal of Consumer Policy*, 43(3), 565–592. <https://doi.org/10.1007/s10603-019-09447-8>
5. Darma, G. S., & Noviana, P. T. (2020). Exploring Digital Marketing Strategies during the New Normal Era in Enhancing the Use of Digital Payment. *Jurnal Mantik*, 4(3), pp. 2257-2262. Prieiga per internetą: ISSN 2685-4236
6. Dettling, L. J., & Hsu, J. W. (2021). Minimum Wages and Consumer Credit: Effects on Access and Borrowing. *The Review of Financial Studies*, 34(5), 2549–2579. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhaa091>

7. Fabrowska, I. S., Czuchryta, M., & Zak, A. (2023). The relationship between payment inclusion and the demand for cash. *B ank i Kredyt* 54(4), 365-388. Prieiga per internetą: https://bankandcredit.nbp.pl/content/2023/04/BIK_04_2023_02.pdf
8. Lietuvos bankas (2019). Vartojimo paskola. Prieiga per internetą: <https://www.lb.lt/lt/vartojimo-paskola>
9. Pradeepkumar, D., & Ravi, V. (2018). Soft computing hybrids for FOREX rate prediction: A comprehensive review. *Computers & Operations Research*, 99, 262–284. <https://doi.org/10.1016/j.cor.2018.05.020>
10. Sharpe, J. (2012). *Foreign Exchange: The Complete Deal*. Petersfield: Harriman House.
11. Surekha, M., Umesh, U., & Dhinakaran, D. P. (2022). A Study on Utilization and Convenient of Creditcard. *Journal of Positive School Psychology, Vol. 6, No. 4*, 5635–5645. Prieiga per internetą: ISSN 2717-7564
12. Twining, P., Butler, D., Fisser, P., Leahy, M., Shelton, C., Forget, N. D., & Lacasse, M. (2020). Developing a quality curriculum in a technological era. *Education Tech Research Dev* (2021) 69:2285–2308. <https://doi.org/10.1007/s11423-020-09857-3>
13. Taujanskaitė, K., & Milčius, E. (2022). Accelerated Growth of Peer-to-Peer Lending and Its Impact on the Consumer Credit Market: Evidence from Lithuania. *Economies*, 10(9), 210. <https://doi.org/10.3390/economies10090210>
14. Twining, P., Butler, D., Fisser, P., Leahy, M., Shelton, C., Forget, N. D., & Lacasse, M. (2020). Developing a quality curriculum in a technological era. *Education Tech Research Dev* (2021) 69:2285–2308 <https://doi.org/10.1007/s11423-020-09857-3>

COMPARATIVE ANALYSIS OF REVOLUT, SEB AND ŠIAULIAI BANK SERVICES

IEVA DAMBRAUSKAITĖ, VIKTORIJA VAITKUTĖ, TEOFILĖ VARANAVIČIŪTĖ

Kaunas University of Technology

Advisor – dr. Aušrinė Lakštutienė

ANNOTATION

The text discusses the services of three banks operating in Lithuania - Revolut, SEB and Šiauliai bank in order to evaluate which of them can offer the most attractive conditions for consumers interested in using consumer loans, credit cards or currency exchange services. The research methods include the analysis of scientific literature and comparative data analysis. The results of this study can be useful for consumers looking for optimal financial solutions, as well as for financial institutions themselves to improve their services according to consumer needs and goals. When evaluating all the services overall, Revolut bank is identified as the bank that offers the most customer-oriented service conditions.

Keywords: *consumer loan, credit cards, currency exchange, financial institutions.*

EKOLOGINIO ŪKININKAVIMO PLĖTROS GALIMYBĖS LIETUVOJE

EDGARAS DAUKŠYS

Kolpingo kolegija

Konsultantė – prof. dr. Daiva Beržinskienė-Juozainienė

ANOTACIJA

Straipsnyje pateikiama ekologinio ūkininkavimo samprata, poreikis bei nauda. Remiantis Europos Sąjungos oficialia statistika ir dokumentais šiame darbe detalizuojamos priežastys, lemiančios ekologinio ūkininkavimo plėtrą. Nustatyta, kad ekologinio ūkininkavimo priežastys gali būti įvairios ir skirtingose vietovėse gali skirtingai paveikti žemės ūkio praktikas. Pagrindinės kryptys, lemiančios ekologinio ūkininkavimo plėtrą: aplinkos išsaugojimas, sveikatos ir maisto saugumas, dirvožemio ilgaamžiškumas, gyvūnų gerovė, prieinamumas rinkai ir kt. Šios priežastys gali skatinti ūkininkus pasirinkti ekologinio ūkininkavimo būdus, siekdami išlaikyti darnią aplinkos, žmogaus ir augalų bei gyvūnų gerovę. Darbe aptariamos Lietuvos ekologinio ūkininkavimo plėtros skatinimo galimybės. Pažymėtina tai, kad Lietuvoje analizuojamuoju laikotarpiu buvo įgyvendinti ekologinio ūkininkavimo skatinimo projektai, skirti padėti ūkininkams konvertuoti savo ūkius į ekologinio ūkininkavimo modelį bei gauti sertifikatus, leidžiančius žymėti savo produktus kaip ekologiškus.

IVADAS

Darbo aktualumas. Pastaruoju metu ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje vis daugiau dėmesio skiriama ekologiniam ūkininkavimui. Tam įtakos turi naujas pirkėjų požiūris į ekologiškus produktus, ir žmonių susirūpinimas didėjančia aplinkos tarša bei poveikiu sveikatai. Žemės ūkio intensyvinimas keičiant tradicinę žemės ūkio praktiką tam, kad būtų galima padidinti pasėlių derlių (pvz., naudojimas sintetinių pesticidų ir trąšų, monokultūrų, žemės ūkio mechanizavimo), skatina pasaulinės biologinės įvairovės mažėjimą. Šiuos klausimus savo darbuose aptarė Emerson ir kt., 2016; Green, Cornell, Scharlemann ir Balmford, 2005; Matsonas, Partonas, Power ir Swift, 1997 ir kt. Įvertinus tai, kad nuolat didėja nepasitikėjimas tradicine žemės ūkio produkcija, kurios gamybai naudojami dideli cheminių medžiagų kiekiai, galima teigti, kad ekologinės gamybos ūkių plėtra per pastaruosius du dešimtmečius iš esmės pasikeitė. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, vis daugiau šalies ūkininkų apsisprendžia ūkininkauti ekologiškai. Ekologinis ūkininkavimas yra naudingas keliais aspektais: jis mažina cheminių pesticidų ir trąšų naudojimą, taip saugodamas dirvą ir vandenį nuo taršos. Be to, jis skatina biologinę įvairovę ir ilgalaikį dirvožemio naudingumą prisidėdamas prie ilgalaikės sveikos aplinkos. Nors ekologinis ūkininkavimas be jokios abejonės yra ateities verslas, turintis dideles perspektyvas, yra sudėtingesnis nei tradicinis ūkininkavimo būdas. Ekologiškai ūkininkaujant produkciją išauginti yra sunkiau, produkcija dažniausiai neatrodo estetiškai arba neatitinka estetinių reikalavimų. Be to, ekologiniams ūkiams reikia daugiau darbuotojų indėlio, o nuolatinė ūkio priežiūra ir sertifikavimas taip pat pareikalauja daugiau laiko ir pastangų. Suprantant šiuos iššūkius, ekologinis ūkininkavimas yra viena iš prioritetinių šakų, kuri remiama finansiškai. Taigi, šio **darbo problema** formuluojama klausimu: *kokios ekologinio ūkininkavimo Lietuvoje plėtros galimybės.*

Darbo tikslas: išanalizuoti ekologinio ūkininkavimo plėtros galimybes Lietuvoje.

Darbo uždaviniai:

1. Teoriniu aspektu aptarti ekologinio ūkininkavimo sampratą ir prielaidas.
2. Pristatyti ekologinių ūkių Lietuvoje būklę.
3. Pagrįsti ekologinių ūkių plėtros galimybes Lietuvoje.

Darbo objektas: ekologiniai ūkiai Lietuvoje.

Darbo metodai: mokslinės literatūros šaltinių analizė, duomenų ir oficialių dokumentų analizė, apibendrinimas, aprašomosios statistikos metodai.

EKOLOGINIO ŪKININKAVIMO SAMPRATA IR PRIELAIDOS

Vadovaujantis oficialia Europos Sąjungos informacija, kuri pateikta tinklapyje <https://agriculture.ec.europa.eu/> galima teigti, kad **ekologinis ūkininkavimas yra žemės ūkio veiklos organizavimo būdas**, kuriuo siekiama gaminti maisto produktus naudojant natūralias medžiagas ir procesus. Tai reiškia, kad ekologinis ūkininkavimas yra mažiau taršus aplinkai, nes skatina:

- atsakingai naudoti energijos ir gamtos išteklius;
- išsaugoti biologinę įvairovę;
- palaikyti regionų ekologinę pusiausvyrą;
- didinti dirvožemio derlingumą;
- palaikyti vandens kokybę.

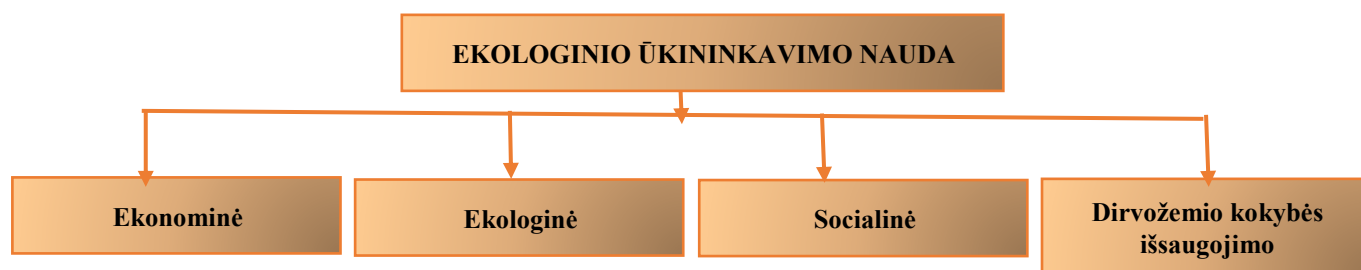
Be to, ekologinio ūkininkavimo taisyklėmis skatinama laikytis aukštų gyvūnų gerovės standartų ir reikalaujama, kad ūkininkai tenkintų konkrečius gyvūnų elgsenos poreikius. Europos Sąjungos ekologinio ūkininkavimo reglamentais siekiama sukurti aiškią ekologiškų prekių gamybos visoje ES struktūrą. Taip norima pasiekti, kad būtų tenkinama vartotojų patikimų ekologiškų produktų paklausa ir užtikrinama sąžininga rinka gamintojams, platintojams ir pardavėjams (<https://agriculture.ec.europa.eu/>).

Ekologinis ūkininkavimas (arba ekologinis žemės ūkis) tai žemės ūkio praktika, kuri siekia mažinti neigiamą poveikį aplinkai ir tuo pačiu metu stiprinti žemės ūkio tvarumą. Ši sistema grindžiama ekologiniu požiūriu į žemės ūkį, kuris apima naudojimąsi natūraliomis ekosistemų funkcijomis, mažinant priklausomybę nuo sintetinių chemikalų ir skatinant agroekologinius principus. Šį tikslą bandoma pasiekti per dvi sritis:

1) aplinkos tausojimą (nenaudojama sintetinių trąšų, pesticidų ir kitų techninių medžiagų. Žemė gerinama organinėmis trąšomis, taikoma sėjomaina, su ligomis ir kenkėjais kovojama biologinėmis priemonėmis. Vystant augalininkystę, siekiama išlaikyti rūšių įvairovę ir ekologinį balansą aplinkoje, taip mažinant kenkėjų ir ligų protrūkius).

2) gyvūnų gerovę (vystant gyvulininkystę, svarbiausia yra atsižvelgti į gyvulių laikymo sąlygas ir šėrimo aspektus, ypatingą dėmesį skiriant gyvulių aprūpinimui pakankamai geros kokybės ekologiškų pašarų kiekiu bei tinkamai veterinarinei priežiūrai).

Pasak Arya, Khan, (2020) galima išskirti keturias ekologinio ūkininkavimo naudos kryptis: ekonominė, ekologinė, socialinė ir dirvožemio kokybės išsaugojimo.

1 pav. Ekologinio ūkininkavimo nauda

Ekonominė nauda:

- mažina išorinių sąnaudų naudojimą didinant ekologiškų produktų produkcijos naudojimą;
- augalų ir gyvūnų rūšių biologinio ir genetinio potencialo panaudojimas tampa veiksmingesnis;

- ilgalaikis tvarus gamybos lygis;
- prisideda prie pelningos ir efektyvios gamybos, nes gerinant valdymą išsaugojami dirvožemis, vanduo, energija ir biologiniai ištekliai;
- ekologiškai auginami augalai yra atsparesni ligoms ir vabzdžiams kenkėjams.

Ekologinė nauda:

- ekologiniam ūkininkavimui sunaudojama daug mažiau energijos nei tradiciniam ūkininkavimui;
- ekologinį ūkininkavimą daro draugiškesnę aplinkai;
- palaiko biologinę įvairovę;
- ekologinio ūkininkavimo metu išmetama mažiau CO₂ nei kitose ūkininkavimo sistemose;
- padeda užkirsti kelią aplinkos taršai ir gali būti naudojamas apleistoms vietovėms atkurti.

Socialinė nauda:

- ekologinio ūkininkavimo praktika gali būti taikoma mažuose ūkiuose (Palaniappan, Annadurai, 2018).
- sumažina priklausomybę nuo išorės sąnaudų ir brangių technologijų;
- prisideda prie darbo vietų kūrimo bendruomenės lygmeniu.

Dirvožemio kokybės išsaugojimo poreikis ir nauda:

- organinės trąšos laikomos visaverčiu augaliniu maistu (Arya, Khan, 2020), jos neutralizuoja dirvožemio pH (paprastai dirvožemis yra rūgštus);
- organinės trąšos aprūpina augalus visomis reikalingomis maistinėmis medžiagomis;
- gerina fizines dirvožemio savybes;
- organinėje medžiagoje esanti anglis yra mikrobojų, kurie yra dirvožemio energijos šaltinis.

Siekiant išsiaiškinti kokios priežastys lemia ekologinio ūkininkavimo plėtrą galima teigti, kad pastarosios gali būti įvairios ir skirtingose vietovėse gali skirtingai paveikti žemės ūkio praktikas. Keletas pagrindinių priežasčių apima:

1. **Aplinkos išsaugojimas.** Ekologinis ūkininkavimas skatina gamtos išsaugojimą ir bioįvairovės gerinimą, sumažindamas dirvožemio, vandens ir oro taršą, taip prisidedant prie sveikesnės aplinkos.
2. **Sveikatos ir maisto saugumas.** Daugelis žmonių rinksis ekologiškai auginamus produktus, manydami, kad jie yra sveikesni ir mažiau užteršti pesticidais ar chemikalais.
3. **Dirvožemio ilgaamžiškumas.** Ekologinės žemės ūkio praktikos dažnai skatina dirvožemio sveikatą, naudojant kompostavimą, dirvožemio apsaugos priemones ir kitus metodus, kurie ilgai palaiko dirvožemio derlingumą.
4. **Geresnė gyvūnų gerovė.** Daugelis ekologinių ūkių pirmenybę teikia gyvūnų gerovei, suteikdami jiems galimybę laisvai judėti, natūraliai maitintis ir gyventi mažiau stresą keliančiomis sąlygomis.
5. **Prieinamumas rinkai.** Kyla paklausa po ekologiškai auginamais produktais, todėl ūkininkai gali gauti geresnę kainą už savo produkciją, patenkinti tokių produktų ieškančių vartotojų poreikius

Apibendrinant ir įvertinus ekologinio ūkininkavimo naudą galima teigti, kad tiek ES šalyse, tie Lietuvoje pastebimai augant ekologiškų produktų vartojimui, ekologiniams ūkiams tenka ambicingas uždavinys patenkinti padidėjusius vartotojų poreikius. Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros 2023–2027 m. strateginiame plane ekologiniams ūkiams iškeltas siekis iki 2027-ųjų gamybos plotus išplėsti iki 13 proc. (<https://zum.lrv.lt/>). Pasak Žemės ūkio ministerijos (ŽŪM) iki 2027 m. ekologiniam ūkininkavimui numatyta naudoti 13 proc., o 2030 m. – 15 proc. žemės ūkio naudmenų. Taigi Strateginiame plane numatyti tikslai sutampa su ES Žaliojo kurso siekiu iki 2030 m. bent 25 proc. ES žemės ūkio paskirties žemės skirti ekologiniam ūkininkavimui (<https://zum.lrv.lt/>).

EKOLOGINIO ŪKININKAVIMO BŪKLĖ

Europos Komisija 2019 m. pristatė Europos žaliajį kursą, kurio esmė – Europa turi tapti pirmuoju žemynu, neutralizavusiu poveikį klimatui. To bus siekiama pereinant prie mažo anglies dioksido kiekio, neutralaus poveikio klimatui, efektyvaus išteklių naudojimo ir didelės biologinės įvairovės ekonomikos laikantis darnaus vystymosi tikslų. Kadangi žaliojo kurso įgyvendinimo eigoje bus siekiama sumažinti pesticidų, trąšų ir antimikrobinių medžiagų, naudojamų ūkiniams ir akvakultūros gyvūnams, ekologinis ūkininkavimas yra viena iš ateities žemės ūkio vystymo kryptių. Šiuose dokumentuose akcentuojama, kad Europos Komisija remia ES ekologinius ūkius, siekdama, kad iki 2030 metų 25 proc. žemės ūkio paskirties žemės būtų ūkininkaujama ekologiškai. (A European Green Deal, 2019). Atliepiant ES tikslus Lietuvos tikslas – padvigubinti ekologinio ūkininkavimo plotus, kurie 2030 m. sudarytų 16 proc. (Lietuvos žemės..., 2021).

Analizuojant ekologinių produktų suvartojimą nustatyta, kad Europoje 2020 metais buvo beveik 420 000 ekologiškų produkcijos gamintojų, o Europos Sąjungoje – beveik 350 000. Daugiausia jų buvo Italijoje – 71590. Europoje fiksuojama per 6 800 importuotojų, o Europos Sąjungoje – beveik 5 800. Daugiausiai tokios produkcijos perdirbėjų buvo Italijoje (beveik 23 tūkst.), o daugiausia importuotojų – Vokietijoje (daugiau nei 1 900). Pasauliniu mastu Europos šalys parduoda didžiausią ekologiško maisto dalį, skaičiuojant procentais nuo atitinkamų maisto produktų rinkų. Danija turi didžiausią ekologiškų maisto produktų pardavimo dalį pasaulyje – 2020 m. – 13,0 proc., Austrijoje – 11,3 proc., o Šveicarijoje – 10,3 proc. (Europos ekologijos institutas, 2021).

Vertinant ekologinių ūkių situaciją Lietuvoje Žemės ūkio ministerijos (ŽŪM) duomenimis, iki 2022-ųjų ekologiniai plotai Lietuvoje sparčiai didėjo. Nuo 2007 m. Lietuvoje jų plotas išaugo daugiau kaip 11 kartų – nuo 21,6 ha iki 243,4 ha. Ūkių skaičius taip pat didėjo beveik puspenkto karto (nuo 585 iki 2 592), tačiau šių metų deklaratyvūs duomenys rodo, kad ekologinių ūkių plotai šiek tiek mažėjo, panaši tendencija buvo pastebima ir kitose ES šalyse (<https://www.delfi.lt/agro>).

1 lentelėje pateikta Ekologinėje gamyboje sertifikuotų ūkių skaičius 2015-2022 m.

1 lentelė

Ekologinėje gamyboje sertifikuotų ūkių skaičius 2015-2022 metais								
50 Lietuvos rajonų	2015 m.	2016 m.	2017 m.	2018 m.	2019 m.	2020 m.	2021 m.	2022 m.
	Ūkių sk.	Ūkių sk.	Ūkių sk.	Ūkių sk.	Ūkių sk.	Ūkių sk.	Ūkių sk.	Ūkių sk.
<i>Iš viso</i>	2655	2511	2461	2411	2387	2198	2498	2645

Analizuojant lentelės duomenis matyti, kad ekologinėje gamyboje sertifikuotų ūkių skaičius 2015-2022 m. laikotarpiu mažėjo 10 ūkių arba beveik vienu procentu. Dėl sulėtėjusios ekonomikos ekologiškos produkcijos paklausa Europos Sąjungoje (ES) mažėjo, o tuo pačiu mažėjo ir Lietuvoje: nuo 2007 m. kasmet nuosekliai augęs ekologinių ūkių plotas šalyje šiemet, palyginti su 2022 m., sumažėjo 6 proc. ir siekė 243 028,35 ha. Žemės ūkio ministerijos teigimu, šis stabtelėjimas yra susijęs su bendra ekonomine situacija Europoje, o ilgalaikėje perspektyvoje, didėjant ES skiriamai paramai ekologiniams ūkiams, prognozuojama, kad tokių ūkių daugės. Ministerijos duomenimis, iki 2022-ųjų ekologiniai plotai Lietuvoje sparčiai didėjo. Nuo 2007 m. Lietuvoje jų plotas išaugo daugiau kaip 11 kartų – nuo 21,6 ha iki 243,4 ha. Ūkių skaičius taip pat didėjo beveik puspenkto karto (nuo 585 iki 2 592), tačiau šių metų deklaratyvūs duomenys rodo, kad ekologinių ūkių plotai šiek tiek mažėjo, panaši tendencija buvo pastebima ir kitose ES šalyse. Vertinant pastarųjų metų statistiką galima teigti, kad ekonominė situacija keitė vartotojų įpročius bei turėjo įtakos jų pasirinkimui parduotuvėse. Europos Komisijos ekologiškų produktų importo į ES apžvalgoje konstatuota, jog bendras tokių produktų importas į ES sumažėjo 5,1 proc. Toks sumažėjimas vyko dėl tais metais smarkiai išaugusių visų maisto produktų kainų ir kritusių

supirkimo kainų, kurias pajuto Lietuvos ekologinės produkcijos augintojai ir perdirbėjai (<https://www.valstietis.lt>).

LIETUVOS EKOLOGINIO ŪKININKAVIMO PLĖTROS SKATINIMO GALIMYBĖS

Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija (toliau – ŽŪM) inicijuoja nemažai ekologiniams ūkiams palankių sprendimų. Siekdama stiprinti ekologinius ūkius, ŽŪM inicijuoja dar daugiau ekologinį ūkininkavimą skatinančių priemonių. Pasak žemės ūkio ministro K. Navicko teigimu daliai ekologiškai ūkininkaujančiųjų esama situacija kelia nerimą, tačiau tai – laikinas etapas, kurį galima įveikti. ES ir toliau didina paramą ekologiniams ūkiams, remdama ūkius pagal jų plotą už kiekvieną hektarą, Lietuva savo ruožtu siekia ūkininkams palengvinti situaciją. Šiuo metu aktyviai diskutuojama su socialiniais partneriais, rengiant svarbius palengvinimus, pavyzdžiui, ekologiškai ūkininkaujantiems bus leista dalyvauti trijose ekologinės sistemos gamybinėse veiklose (Augalų kaita, Tarpiniai pasėliai, Neariminė žemdirbystė).

Vertinant Lietuvos kaimo plėtros 2014–2020 metų programos (toliau – KPP) priemones „Ekologinis ūkininkavimas“ veiklose matyti, kad KPP priemonėje „Ekologinis ūkininkavimas“ nustatyta 16 kompensacinių išmokų dydžių. Tai 8 kompensacinės išmokos pagal KPP priemonės „Ekologinis ūkininkavimas“ veiklą „Parama ekologiniam ūkininkavimui“: už javus 218 – Eur/ha; už javus pašarams – 232 Eur/ha; už javus, daugiameses žoles sėklai – 273 Eur/ha; už daugiamečių žolių įsėlį – 59 Eur/ha; už daugiameses žoles – 176 Eur/ha; už daržoves, bulves – 525 Eur/ha; už vaistažoles, aromatinius ir prieskoninius augalus – 487 Eur/ha; už uogynus ir sodus – 518 Eur/ha. Ir 8 kompensacinės išmokos pagal KPP priemonės „Ekologinis ūkininkavimas“ veiklą „Parama perėjimui prie ekologinio ūkininkavimo“: už javus – 238 Eur/ha; už javus pašarams – 247 Eur/ha; už javus, daugiameses žoles sėklai – 298 Eur/ha; už daugiamečių žolių įsėlį – 59 Eur/ha; už daugiameses žoles – 182 Eur/ha; už daržoves, bulves – 525 Eur/ha; už vaistažoles, aromatinius ir prieskoninius augalus – 516 Eur/ha ir už uogynus ir sodus – 534 Eur/ha. Europos Sąjunga pagal Žaliąjį kursą yra užsibrėžusi ambicingą siekį – iki 2030 m. bent 25 proc. ES žemės ūkio paskirties žemės turėtų būti skirta ekologiniam ūkininkavimui. Ir Lietuvoje tam skiriamas prioritetas – dėmesys – siekiama, kad ekologiniam ūkininkavimui (kartu su perėjimu prie ekologinio ūkininkavimo) 2027 m. būtų naudojama 13 proc., o 2030 m. – 15 proc. žemės ūkio naudmenų (<https://www.15min.lt/verslas>).

IŠVADOS

1. Literatūros šaltinių analizė parodė, kad ekologinio ūkininkavimo priežastys gali būti įvairios ir skirtingose vietovėse gali skirtingai paveikti žemės ūkio praktikas. Pagrindinės kryptys, lemiančios ekologinio ūkininkavimo plėtrą: aplinkos išsaugojimas, sveikatos ir maisto saugumas, dirvožemio ilgaamžiškumas, gyvūnų gerovė, prieinamumas rinkai ir kt. Šios priežastys gali skatinti ūkininkus pasirinkti ekologinio ūkininkavimo būdus, siekdami išlaikyti darnią aplinkos, žmogaus ir augalų bei gyvūnų gerovę.
2. Vertinamuoju laikotarpiu Lietuvoje ekologinio ūkininkavimo sektorius augo ir plėtėsi. Vis daugiau ūkininkų perėjo prie ekologinio ūkininkavimo būdų dėl padidėjusios vartotojų paklausos ekologiškiems maisto produktams. Didėjant ES skiriamai paramai ekologiniams ūkiams, prognozuojama, kad tokių ūkių Lietuvoje nuolat daugės.
3. Lietuvoje buvo įgyvendinti ekologinio ūkininkavimo skatinimo projektai, skirti padėti ūkininkams konvertuoti savo ūkius į ekologinio ūkininkavimo modelį bei gauti sertifikatus, leidžiančius žymėti savo produktus kaip ekologiškus. Taip pat buvo įgyvendintos švietimo programos ir mokymai ūkininkams, siekiant padidinti jų supratimą apie ekologinio ūkininkavimo privalumus ir galimybes.

LITERATŪRA

1. European Green Deal. (2019). <https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/European-green-dealer>.
2. Arya, R.L., Khan, K. (2020). Organic farming. *Fundamentals of Soil Science*: 102-104.
3. Emmerson, M., Morales, M. B., Oñate, J. J., Batáry, P., Berendse, F., Liira, J., ... Bengtsson, J. (2016). How agricultural intensification affects biodiversity and ecosystem services. In A. J. Dumbrell, R. L. Kordas, & G. Woodward (Eds.), *Advances in ecological research* (Vol. 55, pp. 43–97). Oxford, UK: Academic Press. <https://doi.org/10.1016/bs.aecr.2016.08.005>;
4. Europos ekologijos institutas. (2021). https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/sr21_12/sr_polluter_pays_principle_lt.pdf.
5. Green, R. E., Cornell, S. J., Scharlemann, J. P. W., & Balmford, A. (2005). Farming and the fate of wild nature. *Science*, 307(5709), 550–555. <https://doi.org/10.1126/science.1106049>;
6. Lietuvos žemės ūkio žaliasis kursas. (2021). Vilnius.
7. Matson, P. A., Parton, W. J. J., Power, A. G. G., & Swift, M. J. J. (1997). Agricultural intensification and ecosystem properties. *Science* (New York, N.Y.), 277(5325), 504–509. <https://doi.org/10.1126/science.277.5325.504>
8. Nuosekliai augęs ekologinių plotų ūkis šiemet sumažėjo 6 proc. <https://www.valstietis.lt/ukininkuzinios/nuosekliai-auges-ekologiniu-plotu-ukis-siemet-sumazejo-6-proc-/129543>.
9. Palaniappan, S.P., Annadurai, K. (2018). Concepts, Definitions and Components. *Organic Farming: Theory & Practice* :20-21.
10. Parama ekologiniams ūkiams: kokio dydžio išmokas galima gauti? https://www.15min.lt/verslas/naujiena/zemes-ukis/parama-ekologiniams-ukiams-kokio-dydzio-ismokas-galima-gauti-313-2063622?utm_medium=copied
11. Planuojamas ekologinių ūkių proveržis. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija. <https://zum.lrv.lt/lt/naujienos/planuojamas-ekologiniu-ukiu-proverzis>.
12. Sunkumai neaplenkė Lietuvos ekologinių ūkių – mažėjo jų plotai. <https://www.delfi.lt/agro/agroverslo-naujienos/sunkumai-neaplenke-lietuvos-ekologiniu-ukiu-mazejo-ju-plotai-94442235>

OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF ORGANIC FARMING IN LITHUANIA

EDGARAS DAUKŠYS

Kolping Higher Education Institution

Advisor – prof. dr. Daiva Beržinskienė-Juožainienė

SUMMARY

The article presents the concept, needs and benefits of organic farming. Based on official statistics and documents of the European Union, this work details the reasons for the development of organic farming. It has been established that the causes of organic farming can be varied and can affect agricultural practices in different areas in different ways. The main directions that determine the development of organic farming: preservation of the environment, health and food safety, soil longevity, animal welfare, availability to the market, etc. these reasons can encourage farmers to choose organic farming methods to maintain harmonious environmental, human and plant and animal welfare. The work discusses the possibilities of promoting the development of Lithuanian organic farming. It should be noted that during the analysis period in Lithuania, projects for the promotion of organic farming were implemented to help farmers convert their farms into an organic farming model and to obtain certificates allowing them to mark their products as organic.

MSC – TVARAUS VERSLO KRYPTIS

ASTA GURSKAITĖ

Kolpingo kolegija

Konsultantė – doc. dr. Regina Navickienė

ANOTACIJA

Nepaisant vis didėjančios klimato kaitos, ledynų tirpimo, kruizinių kompanijų veikla lieka opi problema, nes ši turizmo rūšis yra viena iš teršiausių. Kaip ten bebūtų, kruizinės kompanijos stengiasi laikytis žaliojo kurso. Šio straipsnio tikslas įvertinti kruizinių laivų kompanijos MSC žaliojo kurso kryptį, nustyti tvaraus verslo aktualumą šiuolaikiniame gyvenime.

Raktiniai žodžiai: *kruizas, kruizinis turizmas, žaliasis kursas, tvarus verslas.*

IVADAS

Temos aktualumas

Kruizinis turizmas – viena iš populiariausių turizmo veiklų pasaulyje, kuri 2022 m., sugeneravo net 19 milijardų dolerių pajamų ir pilnai atsigavo po pandemijos, nes lyginant su 2019 metais pagal keleivių skaičių augo net iki 109 proc. Ši turizmo rūšis be puikaus serviso, kokybiškų pramogų ir kartu poilsio, yra gan tarši.

Klimato kaita yra daugybės faktorių rezultatas, atspindintis pokyčius atmosferoje, procesus kitose Žemės dalyse – vandenynuose, ledynuose, o pastaruju metu ir žmogaus veiklos padarinius. CO₂ dujos (anglies dvideginis) laikomos pagrindiniu šiltnamio efektą sukeliančiu veiksnium. Dėl atmosferoje gausėjančio CO₂ kiekio visoje Žemėje kyla temperatūra. Per didelis jų kiekis kelia grėsmę žmonijos išlikimui – tirpsta ledynai, kyla vandenyno lygis, šiltėja klimatas. Žmogaus veikla – pagrindinis gausėjančio CO₂ kiekio šaltinis. Didžiausią anglies dvideginio kiekį sudaro visos išmetamosios dujos, išsiskiriančios iškasamojo kuro deginimo metu (NRMCA Publication Number 2PCO₂, 2008).

Kruiziniai laivai naudoja ne tik iškastinį kurą, pvz., sunkiąją alyvą, kuri teršia mūsų orą šiltnamio efektą sukeliančiomis dujomis, bet ir laive, ir uoste sukuria daug atliekų. Nuotekos ir pilkasis vanduo dažnai išleidžiamos tiesiai į jūrą, o maisto atliekos dažniausiai sudeginamos arba išmetamos už borto. Nors tam tikru atstumu nuo kranto tai yra visiškai teisėta, pasak Vokietijos gamtos apsaugos asociacijos (NABU, 2022) patarėjo transporto politikos klausimais Soenke Diesener, didžiulis virtuvės atliekų kiekis, ypač seklesniuose vandenyse, gali turėti nuodingą poveikį jūrai ir joje gyvenantiems gyvūnams. Plastiko atliekos taip pat yra didelė problema, nes daugelis kruizinių linijų plačiai naudoja vienkartinę plastiką. Viename laive yra nuo 4 000 iki 6 000 keleivių, todėl šiukšlių ir plastiko kiekis yra toks didelis, kad laivai jas sudegina tiesiai jūroje arba turi išmesti kitame uoste, kad išvengtų vietos problemų laive. Tikslūs duomenys apie tai neskelbiami net paprašius įvairių laivybos kompanijų. Vokiečių turizmo ekspertas Frankas Herrmannas apskaičiavo, kad kruiziniai laivai būdami uoste sunaudoja „mažo miestelio energiją“. Atviroje jūroje energijos suvartojimas yra dar didesnis, nes teršalų ir CO₂ išmetimas tarptautiniuose vandenyse beveik neregamentuojamas. Suodžių išmetimas daro ypač žalingą poveikį klimatui. Po anglies dioksido (CO₂), suodžiai daro didžiausią poveikį klimato kaitai: ypač Arkties regionuose ir ledynuose, jie yra atsakingi už 50 proc. atšilimo Arktyje. Juodos dalelės nusėda ant balto ledo ir sniego paviršių. Tai sumažina saulės atspindį nuo sniego ir ledo, ir pagreitina ledo tirpimą Arktyje. Masinis mazuto naudojimas kruiziniuose laivuose pastaraisiais metais buvo kritikuojamas dėl žalingo jo poveikio aplinkai ir žmonių sveikatai. Sunkioji nafta yra labai toksiška ir, patekusi į vandenį, gali turėti pražūtingų pasekmių jūrų gyvūnijai ir aplinkai. Alyvuoti gyvūnai dažnai nuskęsta, badauja arba apsinuodija sunkiuoju aliejumi. Naftos plėvelė taip pat pasklinda per vandenyną, nusėda jūros dugne arba yra išsiplaunama pakrantėse. Tai gali sukelti ilgalaikę žalą jautrioms ekosistemoms. Štai kodėl atviroje jūroje būtina skubiai apsaugoti

klimatą. Kruizinių kelionių pramonė pamažu seka pasaulines tendencijas didinti klimato apsaugą, kad pritrauktų potencialius klientus, bet, deja, pagerėjus CO2 balansui nereiškia, kad visa pramonė yra draugiška aplinkai (goClimate.de 2023).

PROBLEMA – svarbu analizuoti ar kruizinis turizmas atliepia šiandienos aktualijoms dėl žaliojo kurso laikymosi, nes klimato kaita, plastiko perteklinis naudojimas, vandenynų užterštumas tiesiogiai siejasi su planetos gyvybingumu.

TIKSLAS – įvertinti kruizinių laivų kompanijos MSC žaliąjį kursą.

TYRIMO UŽDAVINIAI: Pristatyti žaliojo kurso kryptis versle; Išanalizuoti kruizinių laivų kompanijos MSC veiklą, žaliojo kurso atžvilgiu; Įvertinti kruizinių laivų kompanijos MSC žaliojo kurso veiklą.

ŽALIASIS KURSAS VERSLE

Žaliojo verslas – socialiai atsakingo verslo idėja, kurią propaguojančios organizacijos vadina save draugiškomis visuomenei, suvokia žmogaus poveikį gamtai ir rūpinasi ekologija, gamtos išsaugojimu. Visų pirma, šios organizacijos naudoja atsinaujinančius energijos išteklius (žiūrėti 1 lentelę). Visais savo veiksmais tokios organizacijos stengiasi parodyti, kad jų pelno siekimas, gamyba nesikerta su visuomenės interesais, ypač gamtosauga. Toks elgesys sukuria organizacijos ir jos produkcijos/paslaugų didesnę vertę vartotojų, investuotojų ir visos visuomenės akyse.

Ekologiško verslo pagrindinis tikslas – panaikinti ar bent sumažinti pavojingų medžiagų ir chemikalų poveikį visuomenei, energijos išteklių gamybai išekvojimą. Socialiai atsakingos įmonės stengiasi kenksmingiems produktams surasti ekologiškas ir pigesnes alternatyvas.

Jungtinių Tautų aplinkos programa (UNEP), suvaidinusi pagrindinį vaidmenį kuriant žaliąją ekonomiką, apibrėžia ją kaip ekonominę sistemą, kuri „didina žmonių gerovę ir užtikrina socialinę lygybę“. Paprastai tariant, ekologiška ekonomika gali būti suprantama kaip verslo būdas, kuriame išmetama mažai CO2, efektyviai naudojami išteklių, ji apibūdinama kaip socialiai atsakingas verslas. Kartu svarbu suprasti, kad nėra pasaulinės reguliavimo sistemos, kuri padėtų planuoti, nustatyti prioritetus ir įvertinti žaliąją ekonomiką, bei jos įgyvendinimą, taip pat nėra pasaulinio valdymo. Jungtinių Tautų teigimu, viešosios ir privačios investicijos į ekologišką ekonomiką pirmiausia būtų nukreiptos į priemones, kurios leistų sumažinti anglies dvideginio išmetimą ir taršą, didinti energijos ir išteklių efektyvumą bei užkirsti kelią biologinės įvairovės ir aplinkosaugos paslaugų mažėjimui. Pirmoje lentelėje pateikiama informacija apie atsinaujinančius šaltinius ir jų rūšis, kurios susistemintos pagal UNEP (žr.1 lentelę)

1 lentelė

Atsinaujinančių šaltinių rūšys

Vėjo energija	Oro judėjimo panaudojimas tiek sausumoje, tiek atviroje jūroje ar vandenyne pastatytų vėjo jėgaines sukimui
Hidroenergija	Tekančio vandens (upių) panaudojimas hidroelektrinių sukimui
Saulės energija	Saulės šviesos panaudojimas vandens kaitinimui, elektros gamybai saulės baterijų pagalba
Biokuras	Augalų biomasės panaudojimas šilumos ir elektros energijos gamyboje
Biodegalai	Iš biomasės išgaunamas etanolis, dyzelinas arba metanas
Geoterminė energija	Žemės gelmėse esančios šilumos panaudojimas.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis UNEP, 2023

KRUIZINIŲ LAIVŲ KOMPANIJOS MSC VEIKLA, ŽALIOJO KURSO ATŽVILGIU

Beveik kiekviena garsi laivybos kompanija dabar yra įsipareigojusi siekti aplinką tausojančių tikslų. Gausi kritika nulėmė, kad kruizų laivų kompanijos turi iš naujo peržiūrėti savo tikslus ir atsižvelgti į tvarų verslą.

Viena iš jų tai – kruizinių laivų kompanija MSC. Kompanijos istorija prasidėjo Italijoje 1970 m., kai kapitonas Gianluigi Aponte įkūrė įmonę vienu nedideliu kroviniu laivu – „MV Patricia“.

Nuo tada verslas išsiplėtė ir diversifikavosi, įtraukdamas kruizinių linijų ir keleivinių keltų verslus, taip pat buvo sukurta vidaus ir uosto terminalų infrastruktūra. Grupė, kurios būstinė yra Ženevoje, tebėra privati, ir daugiausia dėmesio skiria klientų, darbuotojų ir aplinkos priežiūrai – viešai deklaruoja kompanija (MSC group, 2021).

2016 m. balandį kompanija „MSC Cruises“ pristatė savo naujausią – pasaulinę – kruizinių laivų kryptį. Bendrovė, Eliziejaus rūmuose pasirašė protokolą pastatyti iki keturių pasaulinės klasės laivų iš laivų statyklos Chantiers de l'Atlantique, kurių vertė apie 4 milijardus eurų. MSC World Europa ir MSC Euribia yra pirmieji SGD (suskystintos gamtinės dujos) varomi laivai, kurie 2022 metais prisijungė prie „MSC Cruises“ laivyno. Laivai vaidina svarbų vaidmenį įgyvendinant bendrovės išpareigojimą iki 2050 m. nebenaudoti šiltnamio efektą sukeliančio kuro. SGD yra švariausias šiuo metu laivuose naudojamas kuras. Kalbant apie išmetamų teršalų kiekį, turintį pasaulinį poveikį, SGD vaidina pagrindinį vaidmenį švelninant klimato kaitą. Šių dviejų laivų varikliai gali sumažinti CO₂ emisiją iki 25 proc., palyginti su standartiniais degalais (Daniel McCarthy, 2020 ir Anne Kalosh, 2016).

„**MSC World Europa**“ laive yra įrengta kuro elementų bandomoji sistema „Blue Horizon“. Ši technologija naudoja suskystintas gamtines dujas (SGD) kuriai paversti energija, kuri naudojama laive elektrai bei šilumai. Tai pirmas kartas, kai SGD varomas kuro elementas naudojamas kruiziniame laive, todėl šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisija sumažinama 30 %, palyginti su laivais, be šios technologijos. Kadangi MSC World Europa varomas suskystintomis gamtinėmis dujomis, jis gali išmesti 99 % mažiau sieros dioksido, 85 % mažiau azoto oksido ir 20 % mažiau anglies dioksido, palyginti su dyzeliniais laivais (reminatis Ajsa Habibic, 2021).

MSC Euribia yra vienas ekologiškai pažangiausių „MSC Cruises“ laivyno laivų ir pavadintas senovės deivės Eurybijos, kuri valdė jūrą vėjus, orą ir žvaigždynus, vardu. Laivas turi 12V ir 16V dviejų degalų variklius, varomus suskystintomis gamtinėmis dujomis (SGD) ir 0,1 procento sieros turinčiu jūriniu gazoliu (MGO), todėl laivui nereikia valyti išmetamųjų dujų. Laivas gali naudoti energiją iš kranto t. y. išjungti variklius ir prisijungti prie vietinio elektros šaltinio uostuose, kuriuose yra tokia infrastruktūra. Laive taip pat yra sumontuota pažangi nuotekų valymo sistema, atitinkanti griežčiausius pasaulyje TJO rezoliucijos MEPC 227(64) – vadinamojo „Baltijos standarto“ – standartus. Pažangi balastinio vandens valymo sistema neleidžia invazinėms rūšims patekti į jūros aplinką dėl vandens išleidimo ir atitinka TJO balastinio vandens valdymo konvenciją. MSC Euribia laive taip pat yra įrengtos sistemos, mažinančios povandeninį triukšmą, kad sumažintų galimą poveikį jūros gyvūnijai (msccruises, 2023).

MSC fondai

MSC fondai (ang. MSC Foundation) yra ne pelno siekianti organizacija, įkurta 2018 m., siekiant įgyvendinti MSC grupės veiklas. Jūrų išsaugojimas, humanitarinė pagalba ir tvaraus verslo plėtra visame pasaulyje (žiūrėti 1 paveikslą). „Mes visi turime pareigą palikti geresnį pasaulį ateities kartoms“, – sako Kapitonas Gianluigi Aponte, MSC fondo pirmininkas (2021).

MSC fondai yra UNICEF partneris mitybos, švietimo ir skubios pagalbos srityse nuo 2009 m. Viskas prasidėjo, kai MSC Cruises – pasaulinė kruizų kompanija ir MSC grupės dukterinė įmonė – kartu su UNICEF pradėjo kampaniją „Užsakyk į laivą vaikams“. Iniciatyvos tikslas buvo paskatinti MSC kruizinių laivų keleivius aukoti UNICEF, taip pat informuoti vaikus ir šeimas apie UNICEF veiklą. Per 12 partnerystės metų MSC surinko 11 milijonų eurų, kad paremtų UNICEF programas visame pasaulyje: skatintų švietimą Brazilijoje, kovą su maliarija ir gydytų daugiau nei 115 000 nepakankamai maitinamų vaikų Pietų Sudane, Somalyje, Malavyje ir Kinijoje. Be finansinės paramos, UNICEF taip pat naudojasi MSC logistika. MSC ne kartą rėmė UNICEF su nemokamu krovinių vežimu jūra, kuris palengvino būtiniausių pagalbos priemonių pristatymą vaikams, kuriems jos reikia. „Didžiujamės, kad mūsų partnerystė su UNICEF pasiekė dar vieną etapą – iki šiol surinkta 11 milijonų eurų“, – sako Daniela Picco, MSC fondo vykdomoji direktorė. 2021 m. MSC fondas atnaujino savo sutartis su UNICEF ir pratęsė partnerystę. Šiuo metu MSC remia UNICEF švietimo programą Dramblio Kaulo Krante, kur 1,6 milijono vaikų nelanko

mokyklos, iš dalies dėl to, kad nėra pakankamai klasių. UNICEF programa „Plastiko atliekų pavertimas klasėmis“ siekiama įveikti šį iššūkį ir sumažinti plastiko atliekų kiekį. Pagal programą, moterys skatinamos iš savo bendruomenių surinktas plastiko atliekas nuvežti į UNICEF remiamą gamyklą, kur jos paverčiamos plytomis. Pagamintos plastikinės plytos naudojamos naujoms klasėms statyti. Iki šiol buvo pastatyta 71 klasė, kurioje daugiau nei 3500 vaikų gali įgyti išsilavinimą ir sukurti darbo vietų moterims (UNICEF, 2022).

Monake, 2023 m. kovo 22 d. – MSC fondas ir Tarptautinė gamtos apsaugos sąjunga (IUCN) paskelbė apie naują partnerystę, skirtą išsaugoti ir atkurti nykstančius koralinius rifus. MSC fondo parama leis užbaigti visapusišią pasaulinį koralų rūšių, įtrauktą į „IUCN Red List of Threatened Species™“, išsaugojimą. Pasaulinio projekto tikslas – pateikti konkrečius, įgyvendinamus koralų rifų, taip pat juose gyvenančių nykstančių rūšių atkūrimo planus. Projektas apims labiausiai nykstančių koralų rūšių ir rifų zonų atstatymą. Prioritetai bus teikiami išsaugojimo ir atkūrimo veiksams, atsižvelgiant į jiems kylančias grėsmes. „Noriu nuoširdžiai padėkoti MSC fondui už paramą. Daugiau nei trečdalis koralų rūšių, įtrauktų į IUCN raudonąjį sąrašą, susiduria su išnykimu. Ši partnerystė leis mums atlikti tolesnius vertinimus ir užtikrinti, kad pasaulis turėtų informacijos, reikalingos koralams ir daugiau nei pusės milijardo žmonių, kurie nuo jų priklauso, pragyvenimui apsaugoti“, – sakė IUCN prezidentas Razanas Al Mubarakas (2023).

„MSC Group“ ir „Mercy Ships“ pradėjo bendradarbiauti 2013 metais. „Mercy Ships“ yra tarptautinė labdaros organizacija, kuri naudoja ligoninių laivus, kad teiktų nemokamas sveikatos priežiūros paslaugas bendruomenėms, neturinčioms lengvos prieigos prie medicinos įstaigų, teikdama gyvybes gelbstinčias ir reikiamas operacijas tūkstančiams. 2019 m. partnerystė buvo išplėsta į renginių rėmimą ir programinį finansavimą per naujai suformuotą MSC fondą, įskaitant moterų sveikatos priežiūros iniciatyvą Siera Leonėje ir AAP siuntas Mercy Ships partneriams 11 Afrikos šalių COVID pandemijos metu. Dėl šios visapusišios pagalbos, kuriai dabar vadovauja ir koordinuoja MSC fondas, „Mercy Ships“ partnerystės metu galėjo atlikti 19 740 operacijų ir 218 100 odontologijos procedūrų, o medicininius mokymus suteikė 15 150 dalyvių (Mercy Ships 2021).

Marevivo yra aplinkosaugos organizacija, kuri nuo 1985 m. dirba siekdama apsaugoti jūrą ir aplinką, nuo taršos ir nelegalios žvejybos, tirianti biologinę įvairovę, sauganti jūrų teritorijas, ugdanti mokyklų ir universitetų bendruomenes siekiant tvarumo. „Nuo 2015 m. remiame Marevivo vykdomus jūrinės aplinkos švietimo kursus, kurie puikiai atitinka mūsų misiją apsaugoti mėlynąją planetą“, – pareiškė Daniela Picco, MSC fondo vykdomoji direktorė, pagrindinė projekto Nauticinbu (projektas skirtas atsakingai skatinti ekonomikos augimą ir dėmesingas aplinkos tvarumui) rėmėja nuo 2017. „Veikla jūreivystės institutuose gimė mūsų prezidento Gianluigi Aponte, troškimu perteikti jauniems žmonėms savo gyvenimo patirtį, - sako Daniela Picco (Marevivo, 2021).

2017 metais MSC paskelbė apie naują partnerystę specialiai laivui MSC Seaside, kuri yra aktuali Šiaurės Amerikai. Nauja partnerystė su Andrea Bocelli fondu (ABF), kurioje MSC Cruises svečių aukos padeda paremti ABF fondo darbą Haiityje – vienoje skurdžiausių pasaulio šalių, kuri susiduria su išskirtiniais iššūkiais. MSC fondas remia ABF mobiliąją kliniką, kurioje per metus pagalbą gauna daugiau nei 8 000 žmonių, įskaitant daugiau nei 2 500 vaikų, 5 skurdžiausiose ir atokiausiose salos vietose. Fondo pagalba steigiamos mokyklos, bendruomenių centrai. Pagalba yra organizuota į: švarų vandenį, apšvietimą ir žemės ūkio plėtrą, kas ateityje pakeis bendruomenių gyvenimą.

Be jau išvardintų MSC fondų veiklų verta paminėti, kad fondas nuo 2018 m. bendradarbiauja su pagrindiniais koralų ir jūrų ekspertais, siekdamas tirti, kurti, išbandyti ir tobulinti metodus, skirtus sustabdyti koralų rifų mažėjimą 64 kvadratinėse mylių Ocean Cay jūrų rezervate Bahamuose. Kaip ir daugelio salų, Bahamų kultūra ir pragyvenimo šaltiniai yra susieti su jūra, o čia esantys koraliniai rifai palaiko vietos ekologiją, ekonomiką ir labai nykstančias rūšis. Taip pat pagalba pabėgėliams nuo karo Ukrainoje (2022), bei nukentėjusiems nuo žemės drebėjimų

Turkijoje bei Sirijoje (2023) ir pagalba nukentėjusiems nuo uragano Bahamuose (2019), (parašyta ir apibendrinta remiantis viešai skelbiama informacija organizacijos puslapyje).

1 pav. MSC fondų remiamos organizacijos

MSC ŽALIOJO KURSO TYRIMAS IR ĮVERTINIMAS

Buvo pasirinktas duomenų analizės metodas – fokus grupė (5 asmenys), kuriai buvo užduodami iš anksto paruošti klausimai, susiję su keliautojų suvokimu apie kruizinių kompanijų tvarumo požymius versle. Atsižvelgiant į tai, kad kruiziniuose laivuose konceptas prilygsta viešbučio kompleksui, klausimai buvo parinkti bendriniai, apie keliavimą, apgyvendinimo įstaigas ir maitinimą.

Tyrimo rezultatai

Į klausimą apie maisto švaistymą visi respondentai atsakė, kad bufete yra iššvaistoma daugiau maisto, nei restorane su aptarnavimu, nes dar suvokimas, kad gali dėtis kiek nori, nepriklausomai ar suvalgysi, neskatina atsakingo vartojimo. Restoranams su bufetu alternatyva būtų naudoti mažesnes lėkštes, arba įvesti mokesčių už nesuvalgotą ir išmetamą maistą. Trečdalį visų išmetamų produktų sudaro vaisiai ir daržovės, antroje vietoje – duona, pyragai, gaminiai iš miltų, toliau – viskas, kas yra gaminama iš pieno.

Klausime dėl šiukšlių rūšiavimo visi apklaustieji pažymėjo, kad šiukšlių rūšiavimas yra geros tendencijos žvelgiant į tvarų verslą, bet apie tokio veiksmo tolimesnę eigą respondentai negalėjo diskutuoti, nes patys pasakė, kad šiuo klausimu trūksta žinių. Išvada būtų, kad apklaustiesiems trūksta žinių apie tvarų verslą, nes šiukšlių rūšiavimas yra ne pagrindiniai veiksniai klimato atšilimo įtakai.

Klausimas apie kasdienį patalynės ir rankšluosčių kaitimą sukėlė diskusijas, nes viena grupė pasakė, kad yra daug maloniau kasdien turėti šviežiai išskalbtus rankšluosčius ir patalynę, o kita grupė akcentavo, kad tai yra vandens, elektros energijos ir skalbimo priemonių bereikalingas švaistymas ir rankšluosčiai galėtų būti keičiami du kartus per savaitę, o patalynė tik vieną kartą per savaitę.

Diskutuojant kitu klausimu apie tvarumą, tik vienas respondentas iš fokus grupės atsakė, kad jam yra svarbu tvarumas, kitiems svarbiausia išlieka kaina ir prieinamumas. Respondentai tvarumo savoką apibūdino kaip atliekų rūšiavimą plastiko nenaudojimą, vietinio maisto produktų ir žaliavų naudojimą, LED apšvietimą, vandens taupymą, dalies pajamų investavimą į bendruomenės ar tvarumo projektus.

Vertinant kruizinių laivų žaliąjį kursą visų respondentų bendra nuomonė buvo, kad kruiziniai laivai teršia gamtą, kad intensyvus plaukiojimas jautriose aplinkai vietose, tokiose kaip Venecija, Dubrovnikas, Klaipėda, Norvegijos fiordai ir kt. kenkia statiniams, krantinėms, kultūros paveldui,

bet iš karto buvo ir prieštaraujama, kad galimybė kruizo metu pamatyti šiuos išskirtinius objektus yra labiau patrauklu ir jeigu leistų rinktis ar aplankyti šiuos objektus kruizo metu, ar atsisakyti vardan žaliojo kurso – respondentai susimąstė, bet atsakė, kad rinktųsi aplankyti šiuos objektus. Tik vienas respondentas iš fokus grupės atsakė, kad jam yra svarbu, kad kruizinių laivų kompanijos renkasi žaliajį kursą ir siekia tvarumo ateityje. Kiti respondentai atsakė, kad patys nesidomėjo kokios politikos laikosi kruizinės kompanijos, o informacijos kruizo metu šiuo klausimu nėra suteikiama. Taigi, informacijos trūkumas padaro šį klausimą mažai aktualiu keliaujantiems žmonėms.

IŠVADOS

Norint, kad kruizų pramonė būtų tvari, labai svarbu vėliausiai iki 2040 m. pereiti prie išmetamųjų teršalų neturinčių technologijų. Novatoriški paslaugų teikėjų gebėjimai gali tapti visos vandenynų laivybos pramonės varomąja jėga ir tempu. Griežti reikalavimai paskatino naujovių antplūdį, kuris netrukus gali baigtis klimatui neutraliais kruizais.

Atlikta kruizinio turizmo žaliojo kurso vykdomos veiklos analizė parodė, kad kruizinis verslas atsigręžė į tvarumą ir atsakingą verslą, nes investuoja į socialinius, aplinkosauginius, švietimo skatinimo ir gamtos išsaugojimo projektus, stengiasi savo versle naudoti mažiau taršius išteklius, optimizuoti sanaudas, rūšiuoti atliekas ir kt.

Sąmoningumo stoka, patraukli kaina, informacijos trūkumas ir patogumų patrauklumas yra pagrindiniai veiksniai, kodėl keliaujautojams vis dar nėra aktualus tvarumas. Daugelis keliautojų nežino apie savo kelionių pasirinkimo poveikį, mano, kad ekologija stipriai didina kainas ir išbrangina paslaugas, nors taip yra ne visada. Kuo daugiau vartotojams bus aktualus žaliasis kursas, tuo labiau kruizinių laivų kompanijos atsižvelgs į vartotojų poreikius. Esami keliautojai jau turi susiformavusius keliavimo įpročius, tačiau būsimų keliautojų švietimas situaciją galėtų pagerinti.

REKOMENDACIJOS

1. Turint omenyje žiniasklaidos ir socialinių tinklų įtaką žmonių pasirinkimams, daugiau šviesti visuomenę tvaraus verslo atžvilgiu. Šviesti ne tik suaugusius, bet ir vaikus, t. y. būsimus keliautojus ir taip suformuoti jų požiūrį, kad tvarus ir ekologiškas keliavimas yra toks pat svarbus, kaip ir kaina ar patogumai.
2. Tvarų ir ekologišką verslą skatinti valstybės paramomis ir padaryti jį prieinamu didesnei keliaujančiųjų grupei.

LITERATŪRA

1. Diesener, S. (2022). Vision für eine umweltverträgliche Kreuzschifffahrt. [žiūrėta 2023-10-26]. Prieiga per internetą: <https://www.nabu.de/umwelt-und-ressourcen/verkehr/schifffahrt/kreuzschifffahrt/28648.html>
2. Gianluigi, A. (2021). Values in action for a better world. [žiūrėta 2023-10-26]. Prieiga per internetą: <https://www.mscfoundation.org/about>
3. Gianluigi, A. (2021). Von der Einzelreederei zum weltweit angesehenen Unternehmen. [žiūrėta 2023-10-26]. Prieiga per internetą: <https://www.msc.com/de/about-us/msc-group>
4. Habibic, A. (2021). Msc world europa paving way for maritime decarbonization. [žiūrėta 2023-10-26]. Prieiga per internetą: <https://www.offshore-energy.biz/msc-world-europa-paving-way-for-maritime-decarbonization/>
5. Kalosh, A. (2016). It's official: MSC plans 4 'World Class' LNG ships at STX France. [žiūrėta 2023-10-26]. Prieiga per internetą: <https://www.seatrade-cruise.com/news-headlines/its-official-msc-plans-4-world-class-lng-ships-stx-france>
6. Martin H. J. (2021). Ein Kreuzfahrtschiff ist wie eine schwimmende Kleinstadt – mit Hotels, Restaurants, Schwimmbad, Theater sowie Geschäften. Aber das hat seinen Preis: Kreuzfahrtschiffe richten ökologische, wirtschaftliche und soziale Schäden an. [žiūrėta 2023-10-26]. Prieiga per

- internetą: https://www.planet-wissen.de/gesellschaft/tourismus/nachhaltiges_reisen/nachhaltiges-reisen-kreuzfahrtschiffe-100.html
7. McCarthy, D. (2020). MSC Cruises Adds Two World Class Vessels, New Ship Class to Expansion Plans. [žiūrėta 2023-10-26]. Prieiga per internetą: <https://www.travelmarketreport.com/articles/MS-Cruises-Adds-Two-World-Class-Vessels-New-Ship-Class-to-Expansion-Plans>
  8. goClimate.de. (2023). Kreuzfahrtschiff Schadstoffausstoss CO2 Kreuzfahrt: Wie klimaschädlich sind Kreuzfahrtschiffe tatsächlich? [žiūrėta 2023-10-26]. Prieiga per internetą: <https://www.goclimat.de/artikel/co2-kreuzfahrt/>
  9. Marevivo. (2021). Marevivo msc foundation educano allamore per il mare. [žiūrėta 2023-10-26]. Prieiga per internetą: <https://marevivo.it/comunicati-stampa/marevivo-msc-foundation-educano-allamore-per-il-mare/>
  10. Mercy Ships. (2021). Msc - gruppe und mercy ships feiern 10 jahre partnerschaft. [žiūrėta 2023-10-26]. Prieiga per internetą: <https://mercy-ships-ch.prezly.com/msc-gruppe-und-mercy-ships-feiern-10-jahre-partnerschaft>
  11. Mubarakas, R. (2023). Msc foundation and iucn announce partnership conserve coral reefs. [žiūrėta 2023-10-26]. Prieiga per internetą: <https://www.iucn.org/press-release/202303/msc-foundation-and-iucn-announce-partnership-conserve-coral-reefs>
  12. MSC Cruises. (2022). Msc cruises orders up to four new world class ships. [žiūrėta 2023-10-26]. Prieiga per internetą: <https://www.travelpulse.com/news/cruise/msc-cruises-orders-up-to-four-new-world-class-ships>
  13. MSC Cruises. (2023). Msc euribia net zero greenhouse gas emissions voyage. [žiūrėta 2023-10-26]. Prieiga per internetą: <https://www.msccruises.com/int/news/msc-euribia-net-zero-greenhouse-gas-emissions-voyage>
  14. MSC Foundation. (2023). With you, they can. [žiūrėta 2023-10-26]. Prieiga per internetą: <https://www.msccfoundation.org/programmes/andrea-bocelli-foundation>
  15. NRMCA Publication Number 2PCO2. (2008). Concrete CO2 Fact Sheet, psl. 3-4. [žiūrėta 2023-10-26]. Prieiga per internetą: <https://web.archive.org/web/20090325100331/http://www.nrmca.org/GreenConcrete/CONCRETE%20CO2%20FACT%20SHEET%20JUNE%202008.pdf>, publikuota https://lt.wikipedia.org/wiki/Klimato_kaita
  16. UNEP. (2023). About the United Nations Environment Programme. [žiūrėta 2023-10-26]. Prieiga per internetą: <https://www.unep.org/who-we-are/about-us>
  17. UNICEF. (2022). Unicef und die msc foundation freuen sich ueber einen. [žiūrėta 2023-10-26]. Prieiga per internetą: <https://www.unicef.ch/de/aktuell/medienmitteilungen/2022-02-25/unicef-und-die-msc-foundation-freuen-sich-ueber-einen>

MSC – SUSTAINABLE BUSINESS DIRECTION

ASTA GURSKAITĖ

Kolping Higher Education Institution

Advisor – assoc. prof. dr. Regina Navickienė

SUMMARY

Despite the ever-increasing climate change and the melting of glaciers, the activities of cruise companies remain a sensitive issue, as this type of tourism is one of the most polluting. However, cruise lines are trying to stay green. The purpose of this article is to assess the direction of the green course of the cruise ship company MSC, to establish the relevance of sustainable business in modern life.

Keywords: *cruise, cruise tourism, green deal, sustainable business.*

LIETUVOS UŽSIENIO PREKYBOS POKYČIAI IR PLĖTROS TENDENCIJOS

TOMAS GUSTAITIS

Kolpingo kolegija

Konsultantė – prof. dr. Daiva Beržinskienė-Juozainienė

ANOTACIJA

Šiame darbe pateikiama užsienio prekybos samprata bei pagrįstos teorinės užsienio prekybos naudos prielaidos. Taikant dinamikos eilučių metodiką pristatoma Lietuvos užsienio prekybos rodiklių dinamikos analizė. Remiantis Oficialiosios statistikos duomenimis bei Finansų ministerijos Ekonominės raidos scenarijumi apibendrintos ir pateikiamos Lietuvos užsienio prekybos prognozės.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Kalbant apie tarptautinę prekybą galima pagrįstai teigti, kad tai yra sudėtingas dinamiškas socialinės ekonominės raidos reiškinys, kuriam būdingi nuolatiniai ir daugialypiai pokyčiai. Siekiant konkurencinio pranašumo bei verslo plėtros įmonės nuolat ieško būdų ir galimybių savo veiklos rezultatus perkelti į užsienio valstybes. Kitaip tariant, įmonės nuolat ieško naujų rinkų savo gaminamai produkcijai realizuoti. Be to, prekių ir paslaugų judėjimas tarp šalių susieja nacionalinius ūkius į bendrą rinkos sistemą ir sustiprina šalių tarpusavio ekonominę priklausomybę. Akivaizdu, kad tarpusavio priklausomybei turi įtakos šalies teritorijos dydis, ekonominio išsivystymo lygis, vidaus rinkos apimtis, gamtiniai ištekliai ir t. t. Sutinkama, kad globalizacijos procesai yra skatinami vis didėjančių rinkos poreikių, todėl svarbu tampa analizuoti ir vertinti šalies užsienio prekybos pokyčius, numatyti ir pagrįsti priemones prekybinių santykių tarp užsienio šalių gerinimui.

Tarptautinės prekybos problemas analizavo nemažai šalies autorių (Ginevičius, ir kt. 2005; Urbonas, Maksvytienė 2006; Čiburienė, 2006; Rudzkis, Kvedaras, 2002; Rimkus, Misiūnas, Gervė, (2006); Pilinkienė, 2008; Bernatonytė (2006) ir kt.) ir užsienio šalių mokslininkai: R. Gilpin, P. R. Krugman, S. Strange, D. ir kiti. Minėti autoriai tarptautinę prekybą analizavo skirtingais požiūriais: ekonominės politikos, tarptautinių santykių ar makroekonomikos atžvilgiu. Prekybos pokyčių poveikį prekybai prekėmis bei tarptautinės prekybos pasekmes vertino Bruckner, 2012; Fischer ir kt., 2002; Mertz ir kt.). Įvertinus tai, kad užsienio prekybai skiriamas didelis dėmesys tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu, o skirtingų šalių ūkio augimui lemiamą reikšmę turi užsienio prekyba, ypač eksporto plėtra, natūraliai kyla **probleminis klausimas: kaip kinta Lietuvos užsienio prekyba ir kokios galimos šio reiškinio perspektyvos?**

Darbo tikslas – išanalizuoti ir įvertinti Lietuvos užsienio prekybos pokyčius bei pagrįsti plėtros tendencijas.

Darbo uždaviniai:

1. Teoriniu aspektu išanalizuoti tarptautinės prekybos sampratą ir poreikį.
2. Atlikti Lietuvos užsienio prekybos analizę.
3. Numatyti ir pagrįsti užsienio prekybos plėtros tendencijas

Darbo metodai: mokslinės literatūros šaltinių analizė, sisteminimas, matematinės statistikos metodai.

UŽSIENIO PREKYBOS REIKŠMĖ

Kiekviena valstybė yra suinteresuota, kad jos šalies ekonomika būtų išvystyta ir subalansuota. Svarbią šalies ekonomikos struktūros dalį sudaro jos ūkio tarptautiniai ekonominiai ryšiai. Pastarieji ryšiai didele dalimi lemia ūkio proporcijas ir jų gerinimo galimybes, racionalų šalies išteklių naudojimą, šalies gyventojų gerovę.

Mokslinės literatūros šaltinių analizė parodė, kad tarptautiniai prekybiniai santykiai aprėpia prekybą prekėmis, paslaugų judėjimą, kapitalo judėjimą ir mokėjimus (Ginevičius, 2005, p. 22). Pasak Bernatonytės (2006) *tarptautinė prekyba* – tai pardavimo ir pirkimo procesas, vykdomas įvairiose pasaulio šalyse, tarp pirkėjų, pardavėjų ir tarpininkų (Bernatonytė, 2006, p. 5). Tarptautinėje prekyboje, kitaip nei šalies vidaus rinkoje už prekes ir paslaugas atsiskaitoma konvertuojama užsienio valiuta. Anot Pass ir kt. (1994), Vengrausko ir Perminienės (2002), *tarptautinė prekyba* – tai pardavimo-pirkimo procesas, vykdomas tarp įvairių šalių pardavėjų, pirkėjų ir tarpininkų.

Pasak Bernatonytės (2006) galima išskirti du pagrindinius tarptautinės *prekybos bruožus*:

- prekyba vyksta tarp dviejų ar daugiau šalių, todėl prekyba vykdoma už valstybės sienų tampa šalies socialinės ir ekonominės politikos objektu;
- naudojamos įvairios valiutos su joms būdingais valiutų kursų svyravimais.

Mokslinės literatūros šaltiniuose yra paaiškinta, kad tarptautiniai ekonominiai ryšiai įgyvendinami per tarptautinę komercinę veiklą – užsienio prekybą. Plačiaja prasme užsienio prekybą sudaro dvi dalys:

- *eksportas*, apima viską, kas komerciniu pagrindu išvežama iš šalies į užsienį;
- *importas*, apima viską, kas komerciniu pagrindu iš užsienio įvežama į šalį.

Eksportas ir importas yra vieno reiškinių dvi pusės, priklausomai nuo to, kurios šalies – savos ar svetimos – požiūriu bus vertinama tarptautinė komercinė operacija. Kas vienai valstybei yra eksportas, tas jos užsienio partneriui bus importas, ir atvirkščiai. Todėl analizuojant mokslinę literatūrą dažniau akcentuojamas ir vertinamas šalies eksporto teoriniai ypatumai. Urbonas (2003), aiškina, kad *eksportas* yra užsienio prekyba, vertinama iš prekių bei paslaugų pardavėjo pozicijų. Atitinkamos šalies įmonė, vykdančią prekių ir paslaugų pardavimą kitos šalies įmonėms įvardijama eksportuotoju.

Taigi, *eksportas* yra prekių, paslaugų ir pagrindinio kapitalo pardavimas užsienio šalims. *Eksportas* – tai prekių ir (ar) paslaugų pardavimas už nacionalinių ribų tiesioginiu ar netiesioginiu metodais (Ginevičius R. ir kt., 2005). Patekimas į eksporto rinkas dažniausiai prasideda vykdant užsienio klientų užsakymus. Ginevičiaus (2005) teigimu eksportas – tai savarankiška tiekimo užsienio rinkoje veikla, reikalaujanti specialių žinių ir organizuojama tiek pagal produkcijos rūšis, tiek ir teritoriniu principu (Ginevičius ir kt., 2005).

Apibendrinant mokslinės literatūros šaltinius, kuriuose pateikiamas šalių eksporto, kaip reiškinių samprata galima pagrįstai teigti, kad eksportui būdingi *du pagrindiniai bruožai*:

1) procesas būtinai vyksta mažiausiai tarp dviejų šalių, t. y. prekyba vykdoma už atitinkamos valstybės nacionalinių ribų. Eksportas yra neatskiriama valstybės politikos dalis, įeinanti į vyriausybės programas. Eksporto santykiai yra ne tik atitinkamos įmonės reikalas, bet ir valstybės tarptautinių santykių dalis;

2) eksportas susijęs su įvairių šalių piniginių (valiutinių) santykių naudojimu ir tokiais reiškinių kaip prekybos sąlygos, prekybos balansas. Šie reiškiniai rodo palankų eksporto rezultatą vienoms šalims ir nepalankų – kitoms.

Be to, akcentuojama ir tai, kad eksporto būtinumą sąlygoja šios *priežastys*:

- 1) *tarptautinio darbo pasidalijimas ir gamybos specializacija*. Ši aplinkybė aiškinama lyginamojo ir sąlyginio pranašumo teorijomis. Tvirtinama, kad atskira šalis specializuoja tų prekių ar paslaugų gamybą, kuriai turi didžiausią našumą ar sąlyginį pranašumą;
- 2) *skonių, poreikių, prekių bei paslaugų pasirinkimo ir vartojimo būdų skirtumai* įvairiose šalyse sąlygoja tai, kad nacionaliniai gamintojai yra nepajėgūs jų patenkinti. Šiuo atveju eksportas suformuoja didesnę prekių ir paslaugų pasiūlą;
- 3) *eksportas stabdo monopolijos formavimąsi šalyje ir didina konkurenciją*. Eksportas kitų šalių nacionalines įmones verčia tobulinti gamybą, mažinti kaštus, tada gerėja šalies ekonominė padėtis, kyla gyventojų gerovė.

- 4) *eksporto būtinumą sąlygoja importas*. Jei atitinkama šalis savo poreikiams tenkinti importuoja užsienio prekes ar paslaugas, tai ji būtinai turi ir eksportuoti. Šią situaciją atspindi prekybos balansas – skirtumas tarp šalies eksporto ir importo bendrų apimčių per tam tikrą laikotarpį.

UŽSIENIO PREKYBOS REIKŠMĖ ŪKIO PLĖTRAI

Kiekvienos didelės ar mažos valstybės ūkis yra pasaulinio ūkio dalis. Jis suprantamas kaip technologinių, informacinių, ekonominių, ekologinių ir kultūrinių ryšių visuma. Pasaulinis ūkis pradėjo formotis būtent tarptautinės prekybos dėka. Suprantama, kad kiekvienos šalies natūralus siekis – gauti ekonominę naudą iš visuomeninio darbo pasidalijimo tarptautiniuose mainuose.

Viena ir bene svarbiausia tarptautinių mainų prielaida – gamybos sąlygų skirtingumas. Prie šių sąlygų reikia priskirti gamtines, klimatinės, išteklių aprūpinimo, specializacijos ir kitas. Antroji tarptautinės prekybos prielaida pasireiškia skirtingais visuomeninio darbo našumo lygiais. Kiekviena pasaulio šalis gamina tai, kas pelninga ir efektyvu. Gaminamos ir eksportuojamos prekės, kurių technologijos lygis pralenkia pasaulio šalis. Tai padeda mažinti gamybos kaštus, konkuruoti pasaulinėje rinkoje. Trečioji tarptautinės prekybos prielaida pasireiškianti, kaip nauda ekonominei ūkio plėtrai glūdi skonių, polinkių, prioritetų įvairovėje. Gamybos kaštai, kainos gali būti vienodos, bet prekių pirkėjų skoniai gali būti skirtingi ir todėl šalys tarpusavyje prekiauja. Jei kitos šalys vienodos, madingos prekės brangesnės, nors jų pagaminimo kaštai vienodi. Tai skatina atskiras šalis vykdyti tarptautinę prekybą, tarptautinius mainus. Tokiu būdu tarpusavyje prekiaujančios šalys gali patenkinti daugiau ir įvairesnių poreikių. Antra vertus, šalys siekia gamybos efektyvumo ir gamina specializuotas prekes. Dėl to atsiranda darbo našumo ir gamybos kaštų skirtumai, o drauge galima gauti absoliutinę tarptautinės prekybos naudą.

Užsienio prekybos didinimas spartina visuminio nacionalinio produkto prieaugį, todėl stengiamasi jį visokeriopa remti įvairiomis ekonominėmis priemonėmis. Prie jų priklauso valstybės priemokos gamintojams už eksportines prekes, prekių pardavimas užsienyje mažesnėmis kainomis negu vidaus rinkoje ir kt. Tam, kad būtų aišku kokia svarbi užsienio prekyba ūkio plėtrai, pateikiami praktiniai šalių pavyzdžiai: *Europos Sąjungoje* – didžiausioje valstybių sąjungoje – sukuriama BVP pasaulio ekonomikoje sudaro virš 20 proc. ES paslaugų eksportas ir importas pasaulyje – 25 proc., o prekių – 19 proc. Viena iš didžiausių Europos valstybių – *Vokietija* – valdo apie 10 proc. pasaulio rinkos. Dabartinė Vokietijos ekonomika galėtų būti apibūdinama kaip socialinė rinkos ekonomika, kuriai būdingas aukštas darbo užmokestis ir socialinės garantijos.

Apibendrinant galima teigti, kad gamybos veiksnių skirtingumas, įvairūs motyvai sąlygoja šalių tarpusavio mainus, kitaip tariant užsienio prekybos poreikį. Apibendrintos užsienio prekybos priežastys pateiktos 1 lentelėje.

1 lentelė

Užsienio prekybos priežastys

IMPORTAS

Gamybos veiksnių trūkumas	Gamybos veiksnių, tokių kaip klimatas, naudingosios iškasenos, darbas, trūkumas sąlygoja nepakankamą tam tikrų prekių gamybą. Taigi importas įgalina įsigyti prekes, kurių šalies viduje arba iš viso nėra, arba prekes, kurių gamybai šalis neturi reikalingų gamybos veiksnių. Daugelio prekių gamyba greta atitinkamo aprūpinimo kapitalu reikalauja kvalifikuoto profesinio išsilavinimo. Daugelyje šalių to labai trūksta. Reikalingą darbo jėgos potencialą nėra taip paprasta importuoti, kaip, tarkim, mašinas, ir besivystančioms šalims tai vienas pagrindinių vystymosi sunkumų.
Prekių trūkumas	Trūkumo aspektas apima ir tas prekes, kurių šalies viduje gali būti pasiūlyta nepakankamai arba nepakankamos kokybės. Prekių šalies viduje trūkumas gali būti tiek ilgalaikis, tiek trumpalaikis dėl blogo derliaus, tiekėjų streikų ir kt. Trūkumą gali sąlygoti: gamybos techninės priežastys, (siekiant saugoti aplinką); tam tikros prekės gamybos šalyje uždraudimas ir kiti veiksniai.
Produktų (prekių) įvairovė	Egzistuojantys produktų skirtumai užsienyje, daugybė plataus vartojimo prekių sričių, kur gaminami skirtingi produktai, skatina importą.

Kaštų ir kainų skirtumai	Užsienio gamintojų kaštų ir kainų pranašumai turi įtakos importui. Prekių gamyboje naudojamų gamybos veiksnių kaštai priklauso nuo to: kiek tų veiksnių šalis turi, t.y. ar tų veiksnių yra šalyje pakankamai, ar jų turima nedaug; kokios jie kokybės.
Kaštų ir kainų skirtumai	Tos šalys, kurios turi žaliavų ar darbo jėgos santykinai daugiau ir šie veiksniai yra pigūs, jos yra pranašesnės darbui ir žaliavoms imlių prekių gamyboje, reikalaujančioje paprastų technologijų. Šalys, kurios turi daug kapitalo bei kuriose vyrauja aukštas techninio aprūpinimo lygis, bus pranašesnės kapitalui ir technologijoms imlių prekių gamyboje.
EKSPORTAS	
Įmonės apyvartos ir pelno didinimas	Eksportas padidina įmonės gamybinių pajėgumų apkrovimą ir kartu užimtumą įmonėje. Didinant gamybą eksporto sąskaita, gali būti pasiektas kaštų sumažėjimas dėl gamybos masto ekonomijos, o tai padidina įmonės konkurencingumą užsienyje ir šalies viduje. Eksportuojant vykdomas gamybos diversifikavimas ir kartu rizikos valdymas, nes įmonė tuomet nėra priklausoma tik nuo vienos rinkos.

Sudaryta autoriaus remiantis Startiene (2002).

TYRIMO METODIKOS PAGRINDIMAS

Analizuojant ir vertinant *Lietuvos užsienio prekybos pokyčius ir plėtros tendencijas šiame* darbe atlikta pasirinktų tarptautinės prekybos rodiklių analizė. *Ekonominė analizė* yra būtina, norint suprasti pagrindinius procesus ekonominėje aplinkoje bei įvertinti šiandieninę ekonomikos būklę ir suformuluoti lūkesčius būsimos raidos atžvilgiu. Ekonominės analizės procese ekonominės informacijos analitiniam apdorojimui naudojami specialūs metodai ir priemonės. Ekonominės analizės metodas suprantamas kaip dialektinis priėjimo būdas, tiriantis ūkinis procesus ir jų raidą *charakterizuojančių ūkinę veiklą naudojimas, šių rodiklių pasikeitimo priežasčių tyrimas, tarpusavio ryšio atskleidimas ir matavimas, turint tikslą padidinti socialinį – ekonominį efektyvumą* (Bakanovas, 2001).

Šiame darbe vertinant Lietuvos užsienio prekybos pokyčius ir numatant perspektyvas buvo atlikta tarptautinės prekybos rodiklių dinamikos analizė retrospektyvos požiūriu. Dinamikos analizei naudoti dinaminiai eilučių sudarymo modeliai, kuriuose išdėstyta statistinių dydžių seka, rodanti ekonominio rodiklio kaitą laiko atžvilgiu. Tiriant dinamines eilutes, tariama, kad yra žinomos eilutės reikšmės, $y(t_i)$, ($i = \overline{1, n}$) laiko momentais $t_1 < t_2 < \dots < t_n$ ir visi stebėjimai atliekami vienodais laiko intervalais, t. y. $t_{i+1} - t_i = \Delta t$. Analizėje naudojami šie rodikliai: didėjimo tempas, vidutinio didėjimo tempas, padidėjimo ir vidutinio padidėjimo tempai. Rodiklių apskaičiavimo formulės ir numatomi rezultatai pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė

Dinamikos eilučių rodiklių skaičiavimas

<i>Dinamikos eilutės rodiklis</i>	<i>Formulė, skaičiuojant baziniu būdu</i>	<i>Formulė, skaičiuojant grandininio būdu</i>	<i>Rezultatas</i>
Absoliutus pokytis	$\Delta_y = y_i - y_0$	$\Delta_y = y_i - y_{i-1}$	Leidžia įvertinti dviejų dinamikos eilučių lygių skirtumą atitinkamais mato vienetais
Didėjimo tempas	$T_d = \frac{y_n}{y_1} \times 100\%$	$T_d = \frac{y_n}{y_{n-1}} \times 100\%$	Leidžia įvertinti dviejų dinamikos eilutės lygių santykį
Vidutinis didėjimo tempas	$\bar{T}_d = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_1}}$	$\bar{T}_d = \sqrt[n]{T_{d1} * T_{d2} * \dots * T_{dn}}$	Leidžia įvertinti kiek procentų vidutiniškai pakito tiriamas reiškinys
Padidėjimo tempas	$T_p = \frac{y_n - y_1}{y_1} \times 100\%$	$T_p = \frac{y_n - y_{n-1}}{y_{n-1}} \times 100\%$	Leidžia įvertinti reiškinio santykinį pakitimą laiko atžvilgiu
Vidutinis padidėjimo tempas	$\bar{T}_p = \bar{T}_d - 100\%$	$\bar{T}_p = \bar{T}_d - 100\%$	Leidžia įvertinti kiek procentų vidutiniškai pakito tiriamas reiškinys

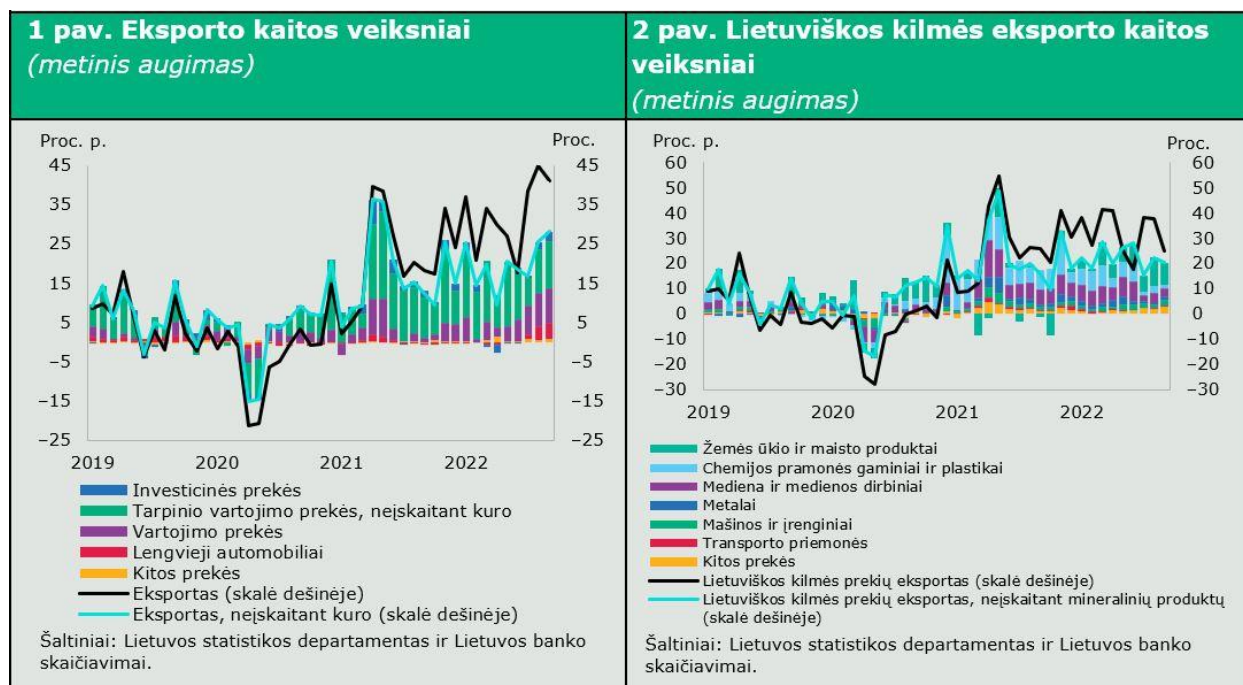
Sudaryta autoriaus remiantis Moliene (2004).

LIETUVOS UŽSIENIO PREKYBOS POKYČIŲ IR PLĖTROS TENDENCIJŲ ANALIZĖ

Pasak Šimkaus (2023) vertinant 2022 metus šalies eksporto apyvarta per metus palyginus su 2021 metais padidėjo beveik 30 proc. Šiam padidėjimui įtakos turėjo naftos produktai bei reeksportas, kai prekės keliauja per Lietuvą, nors čia nėra pagamintos. Lietuviškos kilmės prekių eksportas, neskaičiuojant degalų dalies, augo 17,6 proc., didžioji dalis šio augimo buvo pasiekta metų pradžioje, o gruodį eksporto apimtys jau traukėsi. Metiniam augimui įtakos turėjo maisto, plastiko baldų gamintojai, didinę eksporto pardavimus 15-30 proc. Eksportuotojų apyvartas reikšmingai augino ir padidėjusios produktų kainos, ypatingai žemės ūkio ir naftos perdirbimo sektoriuose. Chemijos pramonės rezultatus kiek gelbėjo padidėjusios trąšų kainos, tačiau dėl itin aukštų dujų kainų metų viduryje trąšų gamyba pasidarė ekonomiškai nenaudinga ir metų gale buvo stebimas gan reikšmingas kritimas. Nors analizuojamu laikotarpiu eksporto rezultatai augo, tačiau dėl didėjančių energetikos kainų ženkliai blogėjo Lietuvos prekybos balansas. Importo rodikliai 2021 metais augo beveik 40 proc. Importo augimui įtakos turėjo daugiau nei ketvirtadaliu išaugusios importuojamų prekių kainos. „Swedbank“ ekonomikos analitikų nuomone savaime prekybos deficitas nėra blogas reiškinys, tačiau šiuo atveju jis atspindi energetinę priklausomybę ir blogėjančią eksportuotojų konkurencingumą (Šimkus, 2023).

Vertinant Lietuvos užsienio prekybos prekėmis apimties pokyčius galima teigti, kad didėjimą padėjo palaikyti mineralinių ir energijos produktų reeksportas į ES šalis sausio–balandžio mėn. Vadinasi, tai kompensavo didžiąją dalį sumažėjusios prekybos su Nepriklausomų valstybių sandraugos šalimis. Importo rodikliai ir toliau augo, tačiau pagrindinis augimo veiksnys 2022 m. pirmąjį pusmetį buvo mineraliniai ir energijos produktai. Beveik visų kitų prekių grupių importas didėjo lėčiau, tarp jų ir investicinių prekių, kurios susijusios su ateities plėtra. Lietuvos išorės sektoriaus raida yra glaudžiai susijusi su pasaulio ekonomikos raida, kurią ir toliau gaubia padidėjęs neapibrėžtumas. Įvertinus tai, kad lėtėja pagrindinių Lietuvos prekybos partnerių augimas daroma prielaida, kad tai gali sumažinti Lietuvos prekių ir paslaugų eksporto paklausą, o vis dar aukštesnio lygio žaliavų ir energijos produktų kainos neigiamai gali paveikti importo raidą.

Eksporto dinamika 2019-2022 m. pateikiami 1 pav.

1 pav. Lietuvos eksporto dinamika

Šaltinis: Duomenų komentaras: užsienio prekyba 2022 m. rugsėjo mėn. (<https://www.lb.lt>)

Vertinant 2023 m. pirmąjį ketvirtį, palyginti su ankstesniu ketvirčiu, realusis prekių ir paslaugų eksportas sumažėjo 5,3, tačiau antrąjį padidėjo 4,9 proc. Ši realųjį prekių ir paslaugų augimą lėmė tai, kad 2023 m. pirmąjį pusmetį šis rodiklis buvo 2,0 proc. mažesnis nei prieš metus. Apibendrinant galima teigti, kad realusis prekių ir paslaugų eksporto lygis nuo 2022 m. pradžios reikšmingai nepadidėjo ir jau 2023 m. antrąjį ketvirtį tebebuvo mažesnis nei praėjusių metų pirmąjį ketvirtį. Pastebėtina, kad šiuo laikotarpiu Lietuvos prekių ir paslaugų eksportą labiausiai didino santykinai mažai pridėtinės vertės kuriantis reeksportas, o lietuviškos kilmės prekių eksporto tendencijos buvo pastebimai prastesnės. Tai lėmė, kad gamybos pajėgumų panaudojimo lygis taip pat reikšmingai sumenko ir 2023 m. buvo žemiausio lygio nuo 2010 m. pabaigos (Lietuvos ekonomikos apžvalga. 2023 m. rugsėjis).

Remiantis Finansų ministerijos Ekonominės raidos scenarijumi 2022–2025 metams galima teigti, kad prekių ir paslaugų eksporto augimo tempas 2023 m. sulėtės iki 0,7 proc. Lietuvos eksportuotojams pavykus sėkmingai prisitaikyti prie rinkose vykstančių pokyčių bei kiek padidėjus aktyvumui išorės aplinkoje, vėlesniais 2024–2025 metais prekių ir paslaugų eksportas per metus galėtų augti po 3,7 proc. (Ekonominės raidos scenarijus 2022–2025 metams).

Inovacijų agentūros duomenimis eksporto apimtys artimoje perspektyvoje išliks gana stabilios, o pagal vertę – didės dėl augančių kainų. Inovacijų agentūros pristatytos eksporto prognozės pozityvios – lietuviškų prekių, paslaugų ir reeksporto vertė tebeaugs ir 2023, ir 2024 metais. Lyginant 2023 m. kovo mėn. eksporto prognozių scenarijus su paskutinį kartą skelbtais 2022 m. rugsėjo mėn., šių metų lietuviškos kilmės prekių (be energetinių produktų) eksporto, prekių reeksporto (be energetinių produktų) ir paslaugų eksporto verčių augimo prognozės yra gerinamos (Kalendienė, 2023).

Pagrindiniai ekonominės raidos scenarijaus rodikliai pateikti 2 pav.

Pagrindiniai ekonominės raidos scenarijaus rodikliai

Rodiklio pavadinimas	2021	2022 ^P	2023 ^P	2024 ^P	2025 ^P
BVP (to meto kainomis), mln. Eur	56 179	67 399	74 293	78 244	82 210
BVP (palyginamosiomis kainomis) pokytis, proc.	6,0	2,4 (1,6)	0,7 (1,4)	3,0 (3,0)	3,0 (3,0)
Suderinto vartotojų kainų indekso (vidutinio metinio) pokytis, proc.	4,6	18,9 (17,8)	9,4 (6,0)	2,3 (2,0)	2,0 (2,0)
Investicijų (palyginamosiomis kainomis) pokytis, proc.	7,8	2,1 (3,0)	3,0 (4,5)	5,4 (5,4)	5,4 (5,4)
Prekių ir paslaugų eksporto (palyginamosiomis kainomis) pokytis, proc.	17,0	11,3 (3,0)	0,7 (2,0)	3,7 (3,7)	3,7 (3,7)
Nedarbo lygis (pagal gyventojų užimtumo tyrimo apibrėžtį), proc.	7,1	5,9 (6,3)	7,0 (6,8)	6,8 (6,7)	6,5 (6,4)
Vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio pokytis, proc.	10,6	13,0 (12,0)	9,1 (8,1)	5,0 (5,0)	5,0 (5,0)
Užimtųjų skaičiaus pokytis, proc.	0,8	4,3 (1,0)	-0,7 (0,0)	0,0 (-0,2)	-0,1 (-0,4)

2 pav. Pagrindiniai ekonominės raidos scenarijaus rodikliai

Šaltiniai: Finansų ministerija, Statistikos departamentas.

^P – projekcija. Skliausteliuose pateiktas atitinkamo rodiklio 2022 m. rugsėjo mėn. ekonominės raidos scenarijaus įvertis.

Anot Kalendienės (2023) 2023-2024 m. prognozė remiasi keletu prielaidų: yra numatomas bendras Europos ekonomikos augimas. Remiantis Europos Komisijos žiemos prognoze, ES-27

šalių ekonomikos 2023 m. augs 0,8 proc. per metus, 2024 m. – 1,6 proc. per metus. „Būtent ES šalys yra pagrindinės lietuviškos kilmės eksporto partnerės, todėl 2023-2024 m. prognozuojamas teigiamas eksporto pokytis. Nors 2023 m. ES-27 šalių ekonomikų augimas bus ganėtinai nuosaikus, tačiau neigiama 2022 m. lietuviškos kilmės eksporto apimčių bazė, turėtų lemti kiek spartesnį nei įprastomis aplinkybėmis eksporto apimčių augimą“ (Kalendienė, 2023).

IŠVADOS

1. Atlikta literatūros šaltinių analizė parodė, tarptautiniai prekybiniai santykiai aprėpia prekybą prekėmis, paslaugų judėjimą, kapitalo judėjimą ir mokėjimus. Tarptautinė prekyba daro didelę įtaką visuomenės vertybėms, elgesio ir moralės normoms.
2. Atlikus Lietuvos užsienio prekybos analizę galima teigti, kad 2022 metais šalies eksporto apyvarta per metus palyginus su 2021 metais padidėjo beveik 30 proc. Šiam padidėjimui įtakos turėjo naftos produktai bei reeksportas. Įvertinus Lietuvos užsienio prekybos prekėmis apimties pokyčius galima teigti, kad didėjimą padėjo palaikyti mineralinių ir energijos produktų reeksportas į ES šalis. Vertinant 2023 m. pirmąjį ketvirtį, palyginti su ankstesniu ketvirčiu, realusis prekių ir paslaugų eksportas sumažėjo 5,3, tačiau antrąjį padidėjo 4,9 proc.
3. Remiantis Oficialiosios statistikos duomenimis bei Finansų ministerijos Ekonominės raidos scenarijumi 2022–2025 metams galima teigti, kad prekių ir paslaugų eksporto augimo tempas 2023 m. sulėtės iki 0,7 proc. Remiantis Inovacijų agentūros pristatyta eksporto prognoze galima teigti, kad lietuviškų prekių, paslaugų ir reeksporto vertė tebeaugs ir 2023, ir 2024.

LITERATŪRA

1. Bakanovas, M. I. (2001). Баканов М.И. Теория экономического анализа: Учебное пособие. М.
2. Bernatonytė, D. (2006). *Tarptautinė prekyba*. Kaunas: Technologija.
3. Bruckner M., (2012). Materials embodied in international trade – Global material extraction and consumption between 1995 and 2005. *Global Environmental Change*. Volume 22, Issue 3, August 2012, Pages 568-576
4. Čiburienė, J.; Zaharieva, G. (2006). *International trade as a factor of competitiveness: comparison of Lithuania and Bulgarian cases*, *Engineering Economics* 4(49): 48–56.
5. Duomenų komentaras: užsienio prekyba 2022 m. rugsėjo mėn.
6. Ekonominės raidos scenarijus 2022–2025 metams. Finansų ministerija.
https://finmin.lrv.lt/uploads/finmin/documents/files/ERS%20aprasymas_2022_gruodis.pdf
7. Gilpin R. Tarptautinių santykių politinė ekonomija. Vilnius: Algarvė, 1998. P. 519.
8. Ginevičius R., Rakauskienė O. G., Patalavičius R., Tvaronavičienė M., Kalašinskaitė K., Lisauskaitė V. (2005). *Eksporto ir investicijų plėtra Lietuvoje*. Vilnius; <https://www.lb.lt/lt/naujienos/duomeni-komentaras-uzsienio-prekyba-2022-m-rugsejo-men>
9. Kalendienė, J. (2023). Nepaisant globalių iššūkių – Lietuvos eksportas auga ir augs toliau. Inovacijų agentūra. <https://inovacijuagentura.lt/news/2023/03/nepaisant-globaliu-issukiu---lietuvos-eksportas-auga-ir-augs-toliau.html?lang=lt>
10. Krugman P. R., Obstfeld M. *International economics: theory and policy*. Massachusetts: Addison-Wesley, 2000. P.190
11. Lietuvos ekonomikos apžvalga. 2023 m. rugsėjis.
https://www.lb.lt/uploads/publications/docs/43158_198d842508604d869f0208f08aa68a68.pdf
12. Molienė, O. G. (2004). *Statistika I*. Mokomoji knyga. Vilnius.
13. Pass C., Lowes B., Davies L. (1994). *Dictionary of economics*. London: Collins Referente.
14. Pilinkienė V. (2009). *Tarptautiniai ekonominiai santykiai*. Kaunas: Technologija, 2009. – 174 p. ISBN 978–9955–25–589–5

15. Rimkus, V., Misiūnas, A., Gervė, J. (2006). Lietuvos užsienio prekybos pokyčių analizė. (2007-02-22). Prieiga per internetą: <<http://www.ukmin.lt/lt/prekyba/uzsienio/moksliniai-darbai/doc6/UPAnalyze-200611.doc>>.
16. Rudzkiš R., Kvedaras, 2002. Lietuvos užsienio prekybos tendencijos ir jų poveikis užimtumui bei gyvenimo gerovei.
17. Šimkus, V. (2023). „Swedbank“. Lietuvos eksportuotojams ateina sunkesni laikai. <https://blog.swedbank.lt/verslas-pranesimai-spaudai/lietuvas-eksportuotojams-ateina-sunkesni-laikai>;
18. Startienė G. (2002). Tarptautinės prekybos finansavimas: rizika mokėjimui, kreditavimas. Kaunas: Technologija. P. 14 -17;
19. Urbonas, J., Maksvytienė, I., (2006). *Tarptautinio ekonominio konkurencingumo formavimosi bruožai ir stadijos*. Inžinerinė ekonomika: 4 (35). Kaunas: Technologija.
20. Vengrauskas V., Perminien_ N. (2002). *Tarptautinis verslas*. Kaunas: Technologija.

CHANGES AND DEVELOPMENT TRENDS IN LITHUANIA'S FOREIGN TRADE

TOMAS GUSTAITIS

Kolping Higher Education Institution

Advisor – prof. dr. Daiva Beržinskienė-Juozainienė

SUMMARY

This paper presents the concept of foreign trade and justified theoretical assumptions about the benefits of foreign trade. By applying the dynamics series methodology, the analysis of the dynamics Lithuanian's foreign trade indicators is presented. Lithuania's foreign trade forecasts are summarized and presented based on the data of the Official Statistics and the Economic Development Scenario of the Ministry of Finance.

MIŠKO MAUDYNIŲ, KAIP SVEIKATINIMO TURIZMO, PATRAUKLUMAS LIETUVOS RINKOJE

DOVILĖ JONELIŪKŠTĖ¹

Vadovė – doc. dr. Regina Navickienė²

¹Vytauto Didžiojo universitetas

²Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Straipsnyje nagrinėjama miško aplinkos teikiama nauda žmogaus sveikatai per miško maudynių praktiką. Miško maudynės – lėtas pasivaikščiojimas miške, sąmoningai pasitelkiant penkis pojūčius: regą, klausą, skonį, uosnę ir lytėjimą. Miško maudynės yra plačiai nagrinėjamos medicinine prasme, mokliškai įrodyta, kad lėtas buvimas miške stiprina imuninę sistemą, mažina stresą bei gera nuotaiką, tačiau turizmo atveju ši niša dar nėra tyrinėta, todėl straipsnio tikslas išsiaiškinti kaip turistai vertintų šią patyriminę kelionę į gamtą.

Raktiniai žodžiai: miško maudynės, sveikatinimo turizmas, miško nauda sveikatai.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Šiame straipsnyje nagrinėjama miško aplinkos teikiama nauda žmogaus sveikatai per miško maudynių praktiką. 1982 m. Japonijoje pristatyta miško maudynių sveikatos programa shinrin-yoku (*aut.* japoniškai shinrin reiškia mišką, o yoku – maudynes) (Q. Li, 2018). Šios gijimo praktikos metu žmogus panyra į mišką ir jo aplinką, sąmoningai atkreipdamas dėmesį į pagrindines savo jusles: regą, uosnę, lytėjimą, klausą bei skonio receptorių (Q. Li, 2018). Japonų miško medicinos ekspertas daktaras Qing Li pasakoja apie miško bei augalų naudą tiek vidinei, tiek fizinei žmogaus būklei bei teigia, kad ši tema yra ypač aktuali šiais laikais, kai žmonių gyvenimo tempas yra neįprastai greitas (Q. Li, 2018). Reikėtų pabrėžti, kad miško maudynės yra plačiai nagrinėjamos medicinine prasme (Ye Wen, Qi Yan, J. Plevin, L. Eisenberg, García, F.Miralles, Y. Idenos, K. Ka-Yin, V. Roviello) bet turizmo atveju ši niša dar nėra tyrinėta, kadangi nepavyko rasti mokslinių straipsnių, tad įdomu išsiaiškinti kaip turistai vertintų šią patyriminę kelionę į gamtą.

Darbo objektas – miško maudynių praktika turizmo paslaugų vartotojams.

Tyrimo problema. Nėra aišku, ar miško maudynės būtų patrauklios turizmo paslaugų vartotojams.

Tikslas. Išsiaiškinti miško maudynių kaip sveikatinimo turizmo patrauklumą Lietuvos rinkoje.

Uždaviniai:

1. Išsiaiškinti miško maudynių koncepciją;
2. Išanalizuoti miško maudynių teikiamą naudą sveikatai;
3. Ištirti miško maudynių kaip sveikatinimo turizmo patrauklumą turizmo paslaugų vartotojams.

Norint pasiekti šio tyrimo tikslą bei įgyvendinti keliamus uždavinius, šiame darbe bus naudojami mokslinės literatūros analizė ir sisteminimas, kas leis išsiaiškinti miško maudynių praktikos suvokimą Lietuvoje ir pasaulyje; atliekamas kokybinis tyrimas naudojant fokus grupės metodą. Mokslinės literatūros analizei naudota mokslinės literatūros paieškos priemonės, tokios kaip Google Scholar. Ieškota ne senesnių nei 5 metų senumo šaltinių.

MIŠKO MAUDYNIŲ KONCEPCIJA

Šioje straipsnio dalyje aiškinamasi miško maudinių koncepcija Japonijoje bei Lietuvoje. Pirmiausia apžvelgsime shinrin yoku ištakas Japonijoje bei kaip miško maudinių praktika atsirado Lietuvoje.

Miško maudinių klubo įkūrėja J. Plevin savo knygoje „The healing magic of forest bathing“ supažindina su miško maudinių praktikos istorija. J. Levin teigia, kad nors miško maudinių praktika oficialiai užgimė Japonijoje 1982 metais kai Tomohide Akiyama, tuometinis Žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės ministras, shinrin yoku terminą pristatė kaip visuomenės sveikatinimo programą siekiant sumažinti dirbančių žmonių streso lygį bei propaguoti sveiką gyvenimo būdą, pagrindinė miško maudinių koncepcija užgimė daug anksčiau nei šis terminas buvo pirmą kartą paminėtas. Tai pagrįstų japoniškoji haiku poezija apie gamtą, vabi sabi konceptas, teigiantis, kad grožis slypi netobulybėje ir laikinume ieškant ryšio su gamta bei ikebana, Japonijoje gimusi meno rūšis pasireiškianti per gėlių komponavimą tam tikra tvarka, kuri fokusuojasi tarp asmeninio ryšio su gamta, kas patvirtina, kad didžioji dalis Japonų kultūros grindžiama giliu ryšio su gamta supratimu. J. Levin taip pat mini japonų protėvius, kurie garbino šventąsias dvasias, pasireiškiančias gamtoje per akmenis, medžius, kalnus bei upes, todėl giliai tikėjo, kad viskas gamtoje yra šventa ir turi gydomųjų galių (2019). Termino autorius Tomohide Akiyama teigė, kad „kad japonų tautai reikia gyti per gamtą“ (Li, 2019, p. 12) pristatydamas shinrin yoku kaip sveikatinimo praktiką kovai su opiomis visuomenės sveikatos problemomis: įtampa, darbuotojų nuovargiu ir technostresu, kuris apibūdina žalingą liguistą elgesį susijusį su technologijomis (News break, 2022).

Šiandien miško maudynės suprantamos kaip sąmoningas buvimas miške pasitelkiant pagrindinius pojūčius: regą, klausą, skonį, uoslę ir lytėjimą (Time, 2018). Luke Eisenberg aprašo pagrindines efektyvių miško maudinių principus: palikite namuose išmaniuosius telefonus ar kitus prietaisus, kurie gali blaškyti dėmesį; neturėkite jokių išankstinių lūkesčių; būdami gamtoje sulėtinkite savo tempą, pamirškite laiką; pasinerkite į duotąjį momentą; susiraskite patogią vietą atsisėsti (tai gali būti medis, žolė ar suoliukas); sąmoningai pasinerkite savo pojūčiais į gamtą, dėmesingai įsiklausykite aplink esančius garsus bei stebėkite vaizdus; sekite jūs lydintįs mintis bei jausmus (2019).

Knygos „Forest Bathing: Living and Healing: A Photo Journal“ autorė Lisa Zschuschen aprašo pagrindines miško maudinių patyrimines veiklas. Regai sužadinti autorė skatina žiūrėti į upės tėkmę, stebėti kaip vandens srovė keliauja tarp akmenų, galima stebėti paukščius, vėjo nešiojamus pienės pūkus ar tiesiog paprastai skenuoti aplink save esančius medžius bei visa, kas supa aplink. Pastebėtus objektus autorė skatina tyrinėti, kaip pavyzdžiui, išnagrinėti rastus lapus, jų struktūrą, rastas sėklas. Klausai sužadinti rekomenduojama įsiklausyti į aplinkoje esančius garus, kuriuos gali sukelti bėgiojantys šalia smulkūs gyvūnai arba paukščiai, kaip pavyzdžiui, genio kalenimas į medį. Vaikščiojant skatinama klausytis sausų lapų čežėjimo bei medžio šakų ošimo, klausytis, paukščių ir bičių buvimo. Pojūčiams lavinti rekomenduojama paliesti minkštą paparčio žiedą, sausus lapus ar medžio žievę, čiupinėti skirtingus kankorėžius tuo pačiu metu pastebinti skirtumus tarp jų; glostyti gluosnio pumpurus ir stengtis pajusti, kokie jie minkšti; taip pat lytėjimo pojūčiams sužadinti galima surasti lygiausią akmenį, jį palytėti. Skoniui pajusti knygos autorė kviečia pražioti burną ir pajusti oro tyrumą aplinkoje, išgerti arbatos iš arbatžolių, kurių galima rasti aplink, giliai kvėpuoti geriant į save pušų ir jų spyglių kvapo, o po lietaus stengtis surasti gaivų dirvožemio kvapą (2018). Apibendrinant Knygos „Forest Bathing: Living and Healing: A Photo Journal“ autorė Lisa Zschuschen autorė prideda, kad pasineriant į miško maudinių praktiką, svarbiausia nestabdyti savo fantazijos ir išbandyti miško maudynes skirtingu oru (2018).

Lietuvoje kaip ir Japonijoje, ryšys su gamta yra lietuvių tautinių tradicijų ir papročių bruožas. Paprasto lietuvių rūpesčiai buvo labai susieti su gamtos reiškiniais, todėl vyravo holistinis požiūris, kad viska yra susiję ir kiekviena gyvybė ir svarbi. Kaip 1822 m. rašė Simonas Daukantas veikale

„Darbai senovės lietuvių ir žemaičių“: „...kas gali būti meilingesniu žmogui, kaip ilsėtis po tuo ąžuolu, liepa ar klevu, po kuriuo jo bočius taip pat nuvargęs ilsėjo“ (Žalioji pasaulis). Šiandien Anykščiai skelbiasi esą miško maudynių lopšys Lietuvoje, o viskas prasidėjo, kai „2018 m. į pirmąjį Anykščių miško festivalį atvykęs knygos „Miško maudynės“ autorius Qing Li papasakojo apie savo tyrimus miško medicinos srityje ir pristatė ką tik pasirodžiusią savo knygą „Shinrin-yoku: the Art and Science of Forest Bathing“, o taip pat vedžiojo susirinkusiuosius po Anykščių šilėlį. Po metų, antrajame Miško festivalyje jau buvo surengta Miško terapijos diena ir įvyko trys miško maudynių seansai (Anykščiai Kultūros miestas). Šiandien Qing Li knyga išversta į lietuvių kalbą, todėl tai neabejotinai prisideda prie šios praktikos garsėjimo Lietuvoje. Verta paminėti, kad knygą į lietuvių kalbą išvertė pirmoji sertifikuota miško maudynių gidė Lietuvoje – Liudmila Monkevičė, dar žinoma kaip Mila Monk, (Anykščių rajono savivaldybė, 2020), kuri ne tik garsina šią sveikatinimo praktiką per ekskursijas bet ir prisideda prie literatūros šia tema prieinamumo lietuvių kalbą.

MIŠKO MAUDYNIŲ TEIKIAMA NAUDA SVEIKATAI

Gamtos daroma įtaka žmogui yra žinoma nuo gilios senovės, tačiau šiandien miško teikiama nauda sveikatai yra grindžiama plačiais moksliniais tyrimais. Remiantis Qing Li, garsiausio miško maudynių propaguotojo visame pasaulyje, kai tik miško maudynės buvo pradėtos propaguoti Japonijoje, visa praktika buvo paremta tik intuicija ir bendru suvokimu, kad buvimas gražiuose bei žaliuose Japonijos miškuose bus naudinga visuomenei, kadangi tuo metu dar nebuvo pakankamų medicininių įrodymų apie šios praktikos naudą žmogaus sveikatai (2022). Šiandien miško teikiama nauda žmogaus sveikatai pripažįsta mokslininkai aplink visą pasaulį, miško maudynių sveikatinimo praktika yra oficialiai pripažinta profilaktinė/gydomoji priemonė Didžiojoje Britanijoje, Vokietijoje, JAV; Australijoje ir kitose šalyse (Būkime sveiki, 2022) Šiame straipsnyje toliau nagrinėsime miško maudynių teikiamą naudą sveikatai remiantis naujausiais mediciniais tyrimais.

Šiandien savaimė yra laikoma suprantamu dalyku, kad grynas oras bei saulės šviesa yra naudinga žmogaus sveikatai, tačiau viena iš dar kelių priežasčių, kodėl buvimas miške teikia naudą žmogaus sveikatai, yra dirvožemyje esanti *Mycobacterium vaccae* bakterija, kuri žmogaus sveikatai yra nepavojinga, tačiau priešingai – suteikia jėgų, pakelia nuotaiką, o taip pat ir stiprina imunitetą (S. Reber, 2019). Japonų imunologas, miško medicinos ekspertas dr. Qing Li daug metų studijuodamas miško poveikį žmogaus sveikatai įrodė, kad buvimas miške turi teigiamą poveikį imuninei sistemai dėl augalų išskiriamų lakiųjų medžiagų – fitoncidų, kurie turi antimikrobinių savybių, mažina streso lygį žmogaus organizme. Anot Qing Li, žinoma, kad imuninė sistema, įskaitant natūralias žudikes (NK) ląsteles, vaidina svarbų vaidmenį ginantis nuo bakterijų, virusų ir navikų, o taip pat žinoma kad stresas slopina imuninę funkciją. Miško aplinka (Shinrin-yoku / maudynės miške) mažina stresą, o jo vadovaujama tyrimo grupė ištyrė shinrin-yoku poveikį žmogaus imuninei sistemai ir patvirtino, kad buvimas gamtoje, kuri yra prisotinta fitoncidų, padidina NK ląstelių skaičių, kurios naikina navikines ląsteles. Buvimas gamtoje naudingas ir dėl gamtoje esančių neigiamų jonų, kurie suteikia energijos bei proto aiškumo (Q. Li 2019), bet ir dėl natūralių raštų vadinamų fraktalais, kurių stebėjimas mažina psichologinį nuovargį bei stresą, o natūralių fraktalų stygius kasdienybėje gali sukelti galvos skausmus (K. Robles, 2021).

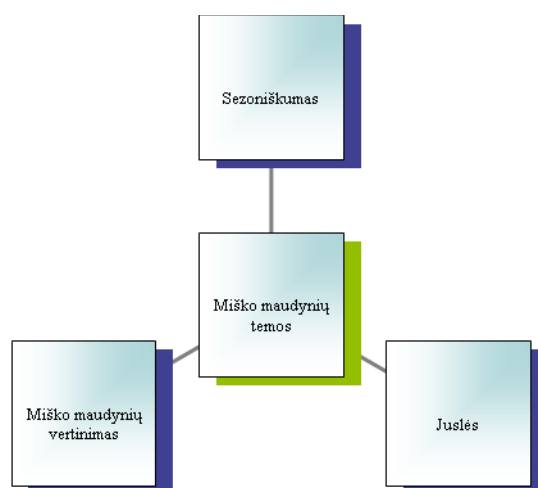
Kito tyrimo metu, kurį atliko Ye Wen su savo kolegomis, buvo įrodyta, kad miško maudynės efektyviai suaktyvina parasimpatinę nervų sistemą tuo pačiu metu sumažindama simpatinės nervų sistemos aktyvumą. Tiek dinamiškas, tiek statiškas buvimas miške rodo teigiamus rezultatus žmogaus fiziologinei ir psichinei sveikatai, nors statinis maudymasis miške rodo ryškesnį poveikį fiziologinei sveikatai, mažinau kraujospūdį bei pulsą, kai tuo tarpu dinamiška miško maudynių praktika rodo didesnį poveikį psichologinei sveikatai, mažina įtampą, pyktį, depresiją ir sumaištį, o be to, miško maudynės turi teigiamą poveikį sveikatai įvairių lyčių asmenims. Tyrimo išvados

pabrėžia holistinį požiūrį į miško maudynes bei potencialą sveikatinimo srityse, tiek sveikatos priežiūros specialistams, tiek vietos politikams planuojant žaliąsias erdves miestuose (Y. Wen, 2023), todėl papildant tyrėjų išvadas būtų galima manyti, kad siekiant išplėsti miško maudynių praktiką visuomenėje, ši veikla puikiai tiktų turizmo srityje.

MIŠKO MAUDYNIŲ, KAIP SVEIKATINIMO TURIZMO, PATRAUKLUMAS TURIZMO PASLAUGŲ VARTOTOJAMS

Siekiant išsiaiškinti miško maudynių, kaip sveikatinimo turizmo, patrauklumą turizmo paslaugų vartotojams, atliekamas kokybinis tyrimas naudojant fokus grupės metodą. Sudarytos dvi fokus grupės, kurių atsakymai lyginami, o norint išsiaiškinti respondentų patirtis miško maudynių praktikoje, klausimyne buvo įtraukti klausimai apie miško maudynes: kuri juslė labiausiai patiko, kaip dalyviai vertina miško maudynių patirtį bei ar ekskursijos dalyviai mano oras daro įtaką miško maudynių patirčiai. Šis kokybinis tyrimas padeda suprasti ar miško maudynės, kaip sveikatinimo turizmas, būtų patrauklus turizmo paslaugų vartotojams.

Pirmąją fokus grupės dalį sudarė turistai dalyvavę miško maudynių patyriminėje ekskursijoje, kurią vedė profesionali miško maudynių gidė Liudmila Monkevičė. Ekskursija vyko spalio 22 d. Pūčkorių atodangoje, truko apie 2 val.. Dėl oro sąlygų korespondentams klausimai buvo pateikti el. paštu, į klausimus atsakė 3 respondentai. Jiems visiems buvo užduoti trys vienodi klausimai. Antrąją fokus grupės dalį sudarė vienos iš Kauno kolegijų paskutinio kurso turizmo srities studentai, ekskursiją vedė turizmo studijų magistrantūros studentė. Ekskursija vyko Kauno botanikos sode, spalio 26 d.. truko apie 1 valandą. Ši fokus grupė buvo pasirinkta tikslingai, kadangi šie respondentai yra būsimi specialistai neužilgo įsiliesiantys į darbo rinką ir yra tikimybė, kad šią praktiką jie toliau populiarins ateityje per savo pojūčius ir patirtį kaip naują veiklą turizme. Informacijos rinkimas truko apie 20 minučių, kurios metu leidžiama buvo pasisakyti visiems dalyviams diskutuoti ir išreikšti savo nuomonę užduotais klausimais. Visi klausimai buvo įrašomi į diktofoną, o vėliau transkribuojami, pateikiama jų analizė.

1 pav. Miško maudynių temos

Fokus grupių interviu transkripcija leido išskirti tris temas (žr. 1 pav.): penkios juslės, ekskursijos vertinimas bei oro daroma įtaką miško maudynių praktikai. Pirmoji tema „Penkios juslės“ buvo išskaidyta į penkias potemes (žr. 1 lentelė): lytėjimas, uoslė, rega ir klausa ir uoslė.

Įdomu tai, kad nors penkios potemės yra skirtingos, respondentų atsakymai pasiskirstė gana tolygiai, tačiau mažiausiai atsiliepimų sulaukė uoslės juslė. Remiantis miško maudynių gide Liudmila Monkevičė, gamtoje esančios cheminės kvapo dalelės yra mažesnės, nei sintetinės kvapo dalelės supančios mus kasdienybėje, todėl ir natūralius kvapus gamtoje užuosti yra sunkiau (LRT, 2019). Nemažai respondentų atliepė klausą ir regą kaip labiausiai patikusias jusles: „Man tai labiausiai patiko būti užsimerkusi,...), po to taip atsimerki ir ryškesnės spalvos tiesiog taip buvo, taip visai fainai.“(5), „...labiausiai patiko būti užsimerkusi, vien dėl to kad atsimerkusi atrodo pamačiau visai kitokią vaizdą nei buvo prieš užsimerkimą...“(7). Įdomu tai, kad klausos juslę respondentai siejo su ramybe, o aplinkoje išgirstus garsus apibūdino kaip malonius: „Klausa patiko nes irgi raminantys garsai tie, kaip ir lietaus, lapų šlamėjimas...“(4); „Man patiko užsimerkus būti, nes galėjau įsivaizduoti kaip tie lašai ant lapų krenta.“(6). Respondentų atsakymai patvirtina ir mokslininkų teiginius, kad būvimas gamtoje mažina stresą bei padeda susikoncentruoti (Q. Li 2019).

1 lentelė

Tyrimo rezultatai

Tema	Potemė	Citata	
		Turistai	Būsimi specialistai
Penkios juslės	Lytėjimas	„Įdomu buvo liesti tą gleivūną, kažkaip užstrigo jis man, tai gal ir pažymėsiu kaip įdomiausią pojūtį“ (12).	„Lytėjimas patiko, nes medį apsikabinau ir tai buvai visai fainai...“(8); „...labiausiai patiko (...) čiupinėti skirtingi tuos, nes ir labiausiai patiko pajauti šlapio medžio, kuris turi tų rievių daug...“(2).
	Skonis	„Pirmą kartą geriau tokią paprastą, bet labai skanią arbatą. Paprasčiausiai karštu vandeniu užpilti obuoliai – genialu!“ (12).	„Nors ir nepavyko atspėti skonio, bet labai nudžiugino arbata, skani ir šilta buvo, nesitikėjau tikrai.“ (1).
	Uoslė	„Uoslė, nes jos miške niekada taip intensyviai neteko naudoti, todėl ir potyriai buvo nauji, neįprasti...“(11);	„Nežinau net ko tikėjaisi, bet tikrai nesitikėjau, kad miške nieko neužuosiu“ (8).
	Rega	„...labai buvo nuostabu atsimerkti ir pamatyti jau matytą vaizdą kitaip...“(10);	„...tokia įdomiausia buvo matymo juslė, žiūrėti viską, ką matai aplink save...“(1); „Man tai labiausiai patiko būti užsimerkusi,...), po to taip atsimerki ir ryškesnės spalvos tiesiog taip buvo, taip visai fainai.“(5); „...labiausiai patiko būti užsimerkusi, vien dėl to, kad atsimerkusi atrodo pamačiau visai kitokią vaizdą nei buvo prieš užsimerkimą...“(7).
	Klausa	„Klausa turbūt todėl kad paprastai nelabai užsimerkiu ir tik susikoncentruoju į klausymą“(9); „Visos juslės labai patiko, tačiau visgi prisijaukinti garsus man patiko labiausiai...“(10);	„Klausa patiko nes irgi raminantys garsai tie, kaip ir lietaus, lapų šlamėjimas...“(4); „Man tai labiausiai patiko (...) kai reikėjo išgirsti toliausią garsą arba arčiausią garsą...“(5); „Man patiko užsimerkus būti, nes galėjau įsivaizduoti kaip tie lašai ant lapų krenta.“(6) „...Lašeliai ir kai antys šalia krykštė buvo malonūs man garsai.“(8)
Ekskursijos vertinimas	Teigiamos emocijos	„...tikrai padeda pailsėti ir atsitraukti nuo kasdienybės, lyg pabūni kažkokioi kitoj dimensijoje“(9); „Vertinu labai teigiamai, manau reikėtų šią praktiką propaguoti dažniau...“(10); „Labai įdomiai, neįprastai nauja praktika.“(11).	„Man tai labai patiko, todėl nes aš esu žmogus, kuriam reikia kažką sužinoti, ne tik emocijomis pajusti, bet ir kažką sužinoti.“(2); „...dabar išgirdau tą gamtos muziką, tai man labai patiko, tikrai kartočiau.“(3); „Tai mano lūkesčiai truputį kitokie buvo, bet šiaip tai ir labai patiko...“(4); „...Jei reikėtų parekomenduoti ir klausų kodėl, tai pasakyčiau, kad nueikit ir pajuskite, nes sunku žodžiais pasakyti tik kad dabar dar stipriau, nu kažkaip kitaip jaučiau, labiau pajutau tą susiliejamą su gamta..“(6);

			„Man patiko ir aš rekomenduočiau tiems žmonėms, kurie iš tikrųjų kiekvieną dieną susiduria su tuo stresu...“(8).
	Neigiamos emocijos	„...man šiek tiek nepatiko tai, kad kiekvienas turi pasisakyti, ką patyrė, kokius jausmus jam sukėlė...“(11).	„ Tik kai grįžome iš užduoties, kur reikėjo užuosti kvapus gidė paminėjo, kad rekomenduojama kvėpuoti atvira burna, kad daugiau prisikvėpuotume mikrobų esančių žemėje. Tai manau tas galėjo būti pasakyta iš anksto, tas pats ir su telefonu.“(7).
Sezoniškumas	Oras daro įtaką	„Nelabai, nebent būtų labai labai šalta, tada jau būtų nekomfortiška.“(11);	„Man buvo malonu klausyti lietaus, be jo kitaip būtų buvę.“(2)
	Oras neturi įtakos ekskursijai	„...blogas oras nėra tinkama priežastis atšaukti miško maudynes!“ (10); „...oras priduoja kitokią patirtį, bet niekuom nei blogiau nei geriau.“(9).	„Labai sušalau, tai kitą kartą atsižvelgčiau į oro sąlygas, kad nu tikrai galėčiau apsirengti normaliai“ (3).

Antroje temoje „Ekskursijos vertinimas“ galima akivaizdžiai pastebėti teigiamą respondentų vertinimą į miško maudynes, teigia, kad kartotų šią patirtį „Vertinu labai teigiamai, manau reikėtų šią praktiką propaguoti dažniau...“(10) bei rekomenduotų kitiems asmenims kaip priemonę streso mažinimui. Iš ekskursijos dalyvių pasisakymų buvo galima išskirti teigiamas miško maudynių ekskursijos savybes: kad miško maudynes padeda atgauti jėgas, ištrūkti iš savo įprastinės veiklos, dalyvius sudomino nauja neįprasta veikla, patyrė naujų pojūčių, buvimas miške sumažino stresą, vertino galimybę susiliesti su gamta tuo pačiu metu sužinoti daug informacijos apie mišką. Verta paminėti, kad nors ir ekskursijos buvo vertinamos teigiamai, ne visiems miško maudynių dalyviams patiko bendras potyrių aptarimas gamtoje, teigia, kad tikėjosi ekskursijos metu būti tik su mišku, o kitas respondentas turėjo pastebėjimų ekskursijos gidei.

Trečiojoje miško maudynių temoje „Sezoniškumas“ miško maudynių dalyviai buvo paprašyti atsakyti į klausimą ar miško maudynėms darytų įtaką sezoniškumas. Dauguma dalyvių atsakė, kad oras nėra svarbus tačiau išskyrė, kad visgi oro sąlygoms reikia pasiruošti iš anksto „Nelabai, nebent būtų labai labai šalta, tada jau būtų nekomfortiška.“(11). Respondentai taip pat teigė, kad lietus pagilino jų miško maudynių potyrius tiek lytėjimo „...labiausiai patiko (...) čiupinėti skirtingi tuos, nes ir labiausiai patiko pajauti šlapio medžio, kuris turi tų rievių daug...“(2), tiek ir klausos atžvilgiu „Klausa patiko nes irgi raminantys garsai tie, kaip ir lietaus, lapų šlamėjimas...“(4), dėl to būtų galima teigti, kad miško maudynės orams suteikia tik papildomos dimensijos ir įvairesnių potyrių, tačiau respondentai tvirtino, kad turiningai miško maudynių praktikai reikalinga tinkamai pasiruošti oro sąlygoms.

Apibendrinant respondentų atsakymus galima išskirti teigiamus atsiliepimus apie miško maudynių patirtį tiek turistų grupėje, tiek ir būsimųjų specialistų.

IŠVADOS

1. Miško maudynės – lėtas pasivaikščiavimas miške, sąmoningai pasitelkiant penkis pojūčius: regą, klausą, skonį, uoslę ir lytėjimą. Japonijoje iš pajutimo užgimusi praktika dėl gilaus Japonų kultūros ryšio su gamta šiandien yra visame pasaulyje gerai žinoma sveikatinimo praktika paremta plačiais moksliniais tyrimais.

2. Moksliskai nustatyta, kad *Mycobacterium vaccae* bakterija, esanti dirvožemyje suteikia jėgų bei stiprina imunitetą; fitoncidai, esantys augaluose, mažina natūralių žudikių (NK) ląstelių skaičių; neigiami jonai miško ore suteikia energijos ir proto aiškumo, o fraktalų stebėjimas mažina nuovargį bei stresą. Buvimas miške mažina kraujospūdį, suaktyvina parasimpatinę nervų sistemą ir sulėtina simpatinę, dėl to nauda ne tik fizinei bet ir psichologinei žmogaus sveikatai.

3. Atliktas tyrimas atskleidžia, kad miško maudynių praktika būtų patraukli niša sveikatinimo turizme. Respondentai teigiamai vertino šią patirtį, teigė, kad miško maudynių

ekskursija ne tik patiko ir suteikė raminamąjį poveikį, bet taip pat buvo informatyvi praktika, o gautos žinios privertė kitaip pamatyti mišką, skatino holistiškai sieti gamtos ir žmogaus sveikatos ryšį.

LITERATŪRA

1. Anykščiai Kultūros miestas. Miško Festivalis (2020) / Knygos „Miško maudynės. Shinrin-Yoku“ pristatymas ir miško maudynės Anykščių šilvelyje Prieiga internete: <https://www.kulturos-miestas.lt/lt/anyksčiai-renginiu-kalendarius/2020-10-10-knygos-misko-maudynes-shinrin-yoku-pristatymas-ir-misko-maudynes> [žiūrėta: 2023 10 18].
2. Ben Page (2021). Healing Trees: A Pocket Guide to Forest Bathing.
3. Būkime sveiki (2022). Rūta Anusevičienė Miško terapija – kovai su stresu, nuovargiu ir net onkologinėmis ligomis. Prieiga internetu: <https://www.bukimesveiki.lt/misko-terapija-kovai-su-stresu-nuovargiu-ir-net-onkologinemis-ligomis/> [publikuota: 2020 06 18, žiūrėta 2023 10 17].
4. H. García, F. Miralles (2020). Forest Bathing: The Rejuvenating Practice of Shinrin Yoku
5. Y. Wen (2023). The Effects of Dynamic and Static Forest Bathing (Shinrin-yoku) on Physiological and Psychological Health in Males and Females. Prieiga internete: <https://www.mdpi.com/1999-4907/14/8/1592> [publikuota 2023 07 11, žiūrėta: 2023 10 05].
6. K. Robles (2021). Aesthetics and Psychological Effects of Fractal Based Design. Prieiga internetu: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8416160/> [publikuota 2021 08 17, žiūrėta 2023 10 19].
7. L. Zschuschen (2018) Forest Bathing: Living and Healing: A Photo Journal
8. LRT (2021). Perdegusi darbe atrado miško maudynės – dabar panardinti pojūčius miško atmosferoje vedasi kitus. Prieiga internetu: <https://www.lrt.lt/naujienos/gyvenimas/13/1455593/perdegusi-darbe-atrado-misko-maudynes-dabar-panardinti-pojucius-misko-atmosferoje-vedasi-kitus> [publikuota 2021 07 25, žiūrėta 2023 11 02].
9. Luke Eisenberg (2019). Bathing in the woods.
10. M. Amos Clifford (2021). Your Guide to Forest Bathing.
11. News break (2022). What is forest bathing? Prieiga internetu: <https://www.newsbreak.com/news/2650144993535-what-is-forest-bathing> [publikuota 2022 06 08, žiūrėta 2023 10 17].
12. Plevin (2018). The Healing Magic of Forest Bathing: Finding Calm, Creativity, and Connection in the Natural World.
13. Qing Li (2019). Effect of phytoncide from trees on human natural killer cell function. Prieiga internetu: <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1177/039463200902200410> [publikuota: 2009 08 25, žiūrėta 2023 10 14].
14. Qing Li (2019). Miško maudynės.
15. Qing Li (2022). Effects of forest environment (Shinrin-yoku/Forest bathing) on health promotion and disease prevention the Establishment of “Forest Medicine. Prieiga internetu: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9665958/> [publikuota 2022 11 01, žiūrėta 2023 11 14].
16. R. Taylor (2021). The Potential of Biophilic Fractal Designs to Promote Health and Performance: A Review of Experiments and Applications. Prieiga internetu: <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/2/823> [publikuota 2021 01 15, žiūrėta 2023 11 01].
17. S. Reber (2016). Immunization with a heat-killed preparation of the environmental bacterium *Mycobacterium vaccae* promotes stress resilience in mice Prieiga internetu: <https://www.pnas.org/doi/full/10.1073/pnas.1600324113> [publikuota 2016 05 15, žiūrėta 2023 10 18].
18. Time (2018). Forest Bathing’ Is Great for Your Health. Here’s How to Do It. Prieiga internetu: <https://time.com/5259602/japanese-forest-bathing/> [publikuota 2018 05 01, žiūrėta 2023 10 17].
19. Žaliasis pasaulis. Lietuvis ir gamta: tauta – medžio kultūros kūrėja. Prieiga internetu: <https://zpasaulis.lt/lietuvis-ir-gamta/> [žiūrėta 2023 10 18].

THE ATTRACTIVENESS OF FOREST BATHING AS HEALTH TOURISM ON THE LITHUANIAN MARKET

DOVILĖ JONELIŪKŠTĖ¹

Advisor – assoc. prof. dr. Regina Navickienė²

¹Vytautas Magnus university

²Kolping Higher Education Institution

ABSTRACT

The paper examines the benefits of forest environment for human health through forest bathing. Forest bathing is a slow walk in the forest, consciously using the five senses: sight, hearing, taste, smell and touch. Forest bathing has been widely studied in a medical context, as it has been scientifically proven that slow forest bathing boosts the immune system, reduces stress and improves mood, but in the case of tourism this niche has not yet been explored, so the aim of this paper is to investigate how tourists would evaluate this experiential trip to nature.

Keywords: *forest bathing, wellness tourism, forest benefits for health.*

FORTIFIKACINIŲ KAUNO PASTATŲ KULTŪROS PAVELDO PROBLEMOS INTEGRUOJANT JUOS Į DAUGIAFUNKCINIŲ CENTRŲ VEIKLĄ

ŽIVILĖ MATULEVIČIŪTĖ¹

Vadovė – doc. dr. Regina Navickienė²

¹Vytauto Didžiojo universitetas

²Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojama mokslinė ir publicistinė literatūra apie fortifikacinius Kauno pastatus, Kauno tvirtoves. Pateikiama fortifikacijos samprata. Apžvelgiami Kauno tvirtovės išskirtinumas ir nekilnojamas kultūros paveldas, tvirtovių istorija ir panaudojimas. Remiantis mokslinės literatūros ir kitų šaltinių analize, atskleidžiamos potencialios galimybės fortifikacinius Kauno miesto pastatus pakeisti į daugiafunkcinius centrus.

Raktiniai žodžiai: fortifikacija, Kauno tvirtovė, daugiafunkciniai centrai.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Fortifikacija (lot. fortificatio – įtvirtinimas), karo inžinerijos šaka, apimanti vietovės gynybinių įtvirtinimų projektavimo ir įrengimo teoriją bei praktiką; gynybiniai statiniai ir įrenginiai.¹ Tvirtovė Kauną ėmė juosti prieš daugiau nei šimtą metų, nujaučiant Pirmąjį pasaulinį karą. XIX a. pabaigoje, pablogėjęs Rusijos ir Vokietijos dvišaliams santykiams, atsigręžta į Kauną – bene labiausiai į vakarus nutolusią Rusijos imperijos vietą.

Kaune ir jo apylinkėse vis intensyviau įsisavinami dar laisvi žemės plotai, juose statomi namai. Todėl svarbu nustatyti vystymo ribą, galimus pokyčius, kad nenukentėtų tvirtovės objektų reikšmė. Tvirtovė – tai ne tik pastatai, bet ir organiškai įsiliejantis į natūralią aplinką žemės reljefas, kuris su želdynais formavo Kauno apylinkių kraštovaizdį, miesto dalies plano ir erdvinę struktūrą. Dėl to fortus derėtų paversti daugiafunkciais centrais, neapsiribojant vien tik žaliųjų zonų paskirtimi.

Tyrimo tikslas – atskleisti fortifikacinių Kauno pastatų paveldo problemas juos integruojant į daugiafunkcinius centrus.

Tyrimo problema: Neaišku, kokios yra Kauno tvirtovės kultūros paveldo problemos juos integruojant į daugiafunkcinius centrus.

Darbo metodai: mokslinės literatūros ir kitų literatūros šaltinių analizė - aprašomojo analitinio metodo pritaikymas.

Uždaviniai:

1. Apibūdinti fortifikacinius Kauno pastatus ir jų reikšmę kultūros paveldui.
2. Įdentifikuoti fortifikacinių Kauno pastatų problemas integruojant juos į daugiafunkcinius centrus.

Darbo rengimo metodai. Mokslinės literatūros ir kitų literatūros šaltinių analizė – aprašomojo analitinio metodo pritaikymas; kiekybinis tyrimas naudojant klausimyną, išvadų ir rekomendacijų formulavimas.

FORTIFIKACINIAI KAUNO PASTATAI IR JŲ REIKŠMĖ KULTŪRAI

Carinės Rusijos laikotarpiu – Kaunas tapo pasienio miestu. O susidariusi politinė situacija po 1870-1871 m. Prancūzijos-Prūsijos karo, kai išaiškėjo, kad pagrindiniai būsimos karo

¹ LNB Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras (2023). Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/fortifikacija/>

priešinkai bus Vokietija ir Austrija-Vengrija, buvo stimulus sukurti tvirtovių sistemą prie Nemuno ir Bugo upių.

1879 m. liepos 7 d. caras Aleksandras III pasirašė potvarkį dėl Kauno tvirtovės statybos. Suformuotas netaisyklingo ovalo formos gynybinis žiedas aplink Kauną baigtas statyti 1889 m. Po atliktų bandymų, su naujai išrastomis galingomis sprogstamosiomis medžiagomis, 1892 m. pradėta visų Rusijos tvirtovių rekonstrukcija. Per 1882-1915 metus susiformavo didžiulis tvirtovės gynybinių statinių, inžinerinių įrenginių bei administracinės, gyvenamosios, ūkio ir komunikacinės paskirties objektų kompleksas. Po 1915 m. rugpjūčio 5 d., po įnirtingų mūšių Vokietijos imperijos armijai užėmus, o Rusijos kariuomenei atsitraukus, Kauno tvirtovė atiteko vokiečiams. Likus tikimybei, kad rusų kariuomenė gali grįžti, nutarta sustiprinti Kauno tvirtovę, statant papildomus įtvirtinimus.²

Kauno tvirtovė statyta trimis etapais: 1) 1882-1890 m. laikotarpiu pastatyti septyni fortai, devynios artilerijos baterijos ir centrinio įtvirtinimo ruožas kairiajame Nemuno krante; 2) 1891-1911 m. laikotarpiu vyko tvirtovės rekonstrukcija, kurios metu fortai buvo stiprinami, jų teritorijoje atsirado naujų statinių. Taip pat pastatyti du nauji patobulintos konstrukcijos VIII bei IX fortai; 3) 1911-1915 m. laikotarpiu buvo užsimota pastatyti dar 12 naujų fortų bei 9 atramos punktas, šiaurinėje miesto dalyje – apkasų juostas su stacionariais šaudymo lizdais. Tačiau prasidėjus I pasauliniam karui buvo spėta įgyvendinti tik nedidelę dalį šių planų – 1915 m. liepos 26 d. prasidėjo tvirtovės šturmas.³

1971 m. keturi fortai (II, VI, VII ir IX) buvo įrašyti į vietinės reikšmės architektūros paminklų sąrašą, 1987 m. į sąrašą įrašyti dar 22 buvę tvirtovės elementai. Tačiau išsamesni tvirtovės tyrimai prasidėjo tik nuo 1989 metų. Nijolė Steponaitytė teigia, jog teritorijų uždarymas buvo tik viena iš priežasčių, dėl ko ilgą laiką nevykdyti rimtų mokslinių tvirtovės tyrimų. Kita priežastis buvo tai, jog „daug kas šiuos statinius siejo su okupacinėmis kariuomenėmis, laikė nevertais tyrinėtojų dėmesio, o tuo labiau saugojimo“⁴.

Penkiuose fortuose – teriologiniuose draustiniuose 2009 m. įsteigtos Buveinių apsaugai svarbios teritorijos, priskirtos Europos ekologiniam tinklui „Natura 2000“ nustatytos teritorijų ribos, suteikti kodai „Natura 2000“ duomenų bazėje. Buveinių apsaugai svarbių teritorijų ribos sutampa su teriologinių draustinių ribomis.⁵

Nuo spalio 1 iki gegužės 1 dienos yra ribojamas lankymąsi Kauno tvirtovės parko objektuose. Lankydamiesi fortuose reikia atkreipti dėmesį, jog kai kuriuose statiniuose lankytis griežtai draudžiama.

I FORTAS / ŠILTNAMEIŲ G., KAZILIŠKIAI

Labiausiai nutolęs į vakarus, mažiausiai urbanizuotas fortas. Šiandien, kaip ir keli kiti, okupuotas šikšnosparnių. Pirmojo pasaulinio karo metu vokiečių artilerija fortą smarkiai apgriovė. Dalis forto patalpų užsemtos. Sovietų okupacijos metais nesaugotas, todėl nukentėjo ne mažiau negu per karą: panaudotas ūkio reikmėms, išardyta dalis vertingų fasado elementų. Šiuo metu aptvarkytas: vykdomos ekskursijos, veikia žirgynas, organizuojami įvairūs renginiai. Netoliese – įspūdingo grožio Marvelės upės slėnis ir kaskados. Siekiant apsaugoti šikšnosparnių populiaciją, visų forto požemių lankymas yra draudžiamas nuo spalio 1 d. iki gegužės 1 d.

II FORTAS / PILVIŠKIŲ G., JULIJANAVA

Priešingai negu I-asis, šis fortas – smarkiai urbanizuotas. Aplinkui išsidėstė Julijanavos ir Kazliškių gyvenvietės. Penkiakampis forto planas formavo net jų gatvių tinklo planą. Šis fortas –

² Všį Kauno tvirtovės parkas (2023). Prieiga per internetą: <https://www.kaunotvirtove.lt>

³ Steponaitytė, N. Kauno tvirtovė. In *Archiforma*, 2006, t.30, p. 92-95.

⁴ Steponaitytė, N., 2003, p. 64-75.

⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. kovo 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų arba jų dalių, kuriose yra buveinių apsaugai svarbių teritorijų, sąrašo patvirtinimo ir jų ribų nustatymo“ Nr. 192. Vilnius.

labiausiai nukentėjęs Pirmojo pasaulinio karo metu. Šiek tiek nukentėjo ir per Antrąjį pasaulinį, bombarduojant Aleksoto aerodromą. Dėl kelių skaudžių nelaimių per pastaruosius metus daugelis įėjimų yra užtvirti. Teigiama, kad dėl menkai forte vystytos veiklos jame tikriausiai dar galima rasti kareivių palaikų ir nesprogusių šimtamečių kovinių užtaisų.

III FORTAS/ TITNAGO G., SENIAVA

Palyginus su pirmais dviem, III-iasis fortas konflikto metu nukentėjo mažiau. Jame dar galima pamatyti originalių forto detalių: durų, laiptų, turėklų ir t. t. Fortas smarkiai urbanizuotas: aplink gyvenamieji kvartalai, dalis jo teritorijos privatizuota. Šiuo metu tai vienas geriausiai išsilaikiusių ir aktyviausiai naudojamų Kauno tvirtovės objektų, aktyvios vietos bendruomenės dėka sutvarkytas ir perleistas visuomenės poreikiams. Kol čia nežiemoja šikšnosparniai, forte vyksta įvairūs renginiai, veikia bendruomenės centras, nuolatinė Lietuvos kariuomenės aprangos ekspozicija, organizuojamos ekskursijos. Iki pat forto teritorijos galima atvykti viešuoju transportu.

IV FORTAS/PLYTINĖS G., ROKAI

Caro armijos vadovybė planavo, kad šiam fortui teks pirmajam atremti priešų ugnį. Vis dėlto IV-asis fortas gynyboje dalyvavo nedaug. Įtvirtinimas asimetriškas, keturkampis. Teigiama, kad tai vienas geriausių savo meto fortifikacinių statinių. Vokiečių okupacijos metais forte nužudyta apie 4000 žydų. 1998–1999 m. IV fortas buvo valomas, išminuojamas, tačiau vėliau dėl nutraukto finansavimo darbai sustojo. 2012 m. teritorija vėl sutvarkyta, tačiau dalis erdvių ir patalpų dėl sugadintos drenažo sistemos liko užsemtos.

V FORTAS / ALKSNIŲ G., ZUIKINĖ

Vienas sudėtingiausių Kauno tvirtovės statinių, nes įrengtas atsižvelgiant į kalnuotą reljefą. Dėl to tapo tuomet brangiausiai kainavusiu Kauno tvirtovės objektu. Pirmojo pasaulinio karo metu beveik nenukentėjo, bet keletas statinių sunaikinti besitraukiančių karių. Antrojo pasaulinio karo metais forte įvyko didelis sprogimas, kurio aplinkybės tiksliai nežinomos. Įsikūręs prie pat Kauno marių, labai vaizdingoje vietoje. Įtvirtinimai tvarkomi, didelę dalį teritorijos užima aktyviai veikiantis dažasvydžio klubas. Ekskursijas šiame forte organizuoja TripGuru.

VIII FORTAS / PRYŠMANČIŲ G.

Planuota Kaune statyti tik 7 fortus, tačiau ilgainiui nuspręsta įrengti dar du. Šio įtvirtinimo statyboje jau naudotas ir betonas, ne tik raudonos plytos. Tai pirmasis fortas, kuriame įrengta elektros instaliacija. Juokinga, kad įtvirtinimas neteko prasmės vos pastaciūs, nes dėl neapsižiūrėjimo sukonstruotas ant žemos kalvos, tad buvo atviras priešų ugniai nuo netolimų aukštumų. Didelė dalis forto ir senos technikos – po vandeniu. Aktyviai forto aplinka naudojasi aplinkiniai gyventojai, kurie čia įsirengė daržus. Visgi forte galite ne tik sužinoti, kada geriausia laistyti agurkus, bet ir išgirsti skaitomą poeziją ar pamatyti spektaklį.

Šiuo metu Kauno tvirtovės priežiūra ir konservacija užsiima Kauno tvirtovės parkas, Kauno tvirtovės asociacija, kiekvienas fortas turi savo įgulą, o tvarkytis padeda vietos bendruomenių savanoriai. 2018 m. rudenį vyko pirmasis įvairias meno sritis ir dar įvairesnius menininkus, kai kuriuos – pirmą kartą, į fortus ir juos supančius objektus suginęs festivalis „Baterija“. 2020 m. vasarą ėmė veikti ilgai laukta Karo technikos ekspozicija VI forte, kituose vyksta ekskursijos, bendruomenių susiejimai, meno įvykiai.⁶

Viešosios įstaigos Kauno tvirtovės parkas pagrindinis tikslas – organizuoti ir įgyvendinti Kauno tvirtovės paveldo pritaikymą šiuolaikiniams visuomenės poreikiams, taip išnaudojant karinio paveldo mokslinį, turistinį ir kultūrinį potencialą, populiarinti Kauno tvirtovės paveldą Lietuvos ir Europos visuomenėje. Šio paveldo tvarkyba ir pritaikymas organizuojami remiantis

⁶ Vši Kaunas IN (2020-07-02). Prieiga per internetą: <https://www.visit.kaunas.lt/lt/naujienos/kauno-tvirtove-atgimstantys-fortai-ir-nemieganti-istorija/>

trimis etapais: projektavimu ir dokumentacija, tvarkyba ir priežiūra, įveiklinimu ir panaudojimu turizmui, kūrybai, vietos bendruomenės poreikiams bei verslumui skatinti.⁷

Apibendrinant galima teigti, Kauno fortifikaciniai pastatai turi didžiulę įtaką kultūros paveldui. Atsižvelgiant į istorinius ir faktus ir dabartinį fortų panaudojimą, galima įžvelgti, kad Kauno miestas imasi įvairių būdų sutvarkyti fortifikacinius pastatus ir juos prikelti antram gyvenimui. Antram gyvenimui prikelti fortifikaciniai pastatai tarnauja kaip turizmo šaltiniai, gamtos saugojimo vietos ir kultūros taškai.

FORTIFIKACINIŲ KAUNO PASTATŲ KAIP DAUGIAFUNCINIŲ CENTRŲ PATRAUKLUMAS LANKYTOJAMS

Siekiant išsiaiškinti fortifikacinių Kauno pastatų kaip daugiavercinių centrų patrauklumą lankytojams, buvo atliktas kokybinis (žvalgomasis) tyrimas. Interviu su Kauno tvirtovės parko kultūros vadybininke su iš anksto paruoštais klausimais.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti fortifikacinių Kauno pastatų problemas juos integruojant į daugiavercinius pastatus.

Buvo paruoštas dalinai formalizuotas (standartizuotas) interviu. Šio interviu metu siekta išgauti maksimalią ir detalesnę informaciją apie tiriamą objektą, kadangi, Kauno tvirtovės parko specialistai dėl savo profesinės ir gyvenimo patirties turi pačią didžiausią kompetenciją atsakyti į užduotus klausimus, taip pat patikimiausią bei pakankamai išsamią informaciją.

Kokybiniam tyrimui atlikti buvo rengiamas individualus standartizuotas interviu, kuris buvo taikomas apklausiant Kauno tvirtovės parko specialiste, kadangi iš jos buvo galima gauti tiksliausią informaciją apie tiriamą problemą bei išgirsti asmeninę nuomonę. Atsižvelgiant į konfidencialumą, analizuojant gautus rezultatus, parko darbuotojos vardas neskelbiamas.

Pirmasis klausimas buvo „*Ar fortai esantys Kauno tvirtovės parke yra visada prieinami ir galima juos lankyti be gido, ar reikia ekskursijos su gidu?*“ Informantė teigė, kad <... *VšĮ Kauno tvirtovės parko administruojami fortai yra viešai prieinami visuomenei. Galimas savarankiškas lankymasis, tačiau rekomenduojama lankytis su gidu - taip gali pamatyti daugiau forto statinių, pylimų ir kitų svarbių vietų, kurių paprastai ne visi lankytojai randa. ...*> Iš gauto atsakymo galima pastebėti, kad parke esantys fortai yra viešai prieinami ir lankomi, tačiau juos nuodugnai iširti ir su jais susipažinti reikalingas gidas.

Į klausimą „*Ar fortai kurie yra įtraukti į NATURA 2000, turi įtakos lankytojų srautams?*“ Informantė atsakė, kad taip, tai turi didelę įtaką, <... *Taip, NATURA2000 turi įtakos, nes lemia sezoniškumą. Nuo spalio 1 d. iki gegužės 1 d. draudžiama lankytis požeminėse patalpose, kuriose žiemoja šikšnosparniai. Tad ekskursijos negali vykti požemiuose ir pavieniams lankytojams draudžiama juose savarankiškai lankytis. Tai lemia lankytojų srauto sumažėjimą. ...*>. Analizuojant atsakymą galima pastebėti, kad fortai, įtraukti į NATURA 2000 yra viena didžiausia problema dėl parko lankymo.

Trečiasis pateiktas klausimas buvo „*Ar kurį nors fortą, kuris priklauso parkui būtų galima paversti daugiaverciniu centru, t. y. jame vyktų edukacijos, neformalaus švietimo užsėmimai?*“ Informantė atsakė, kad IV fortas yra planuojamas paversti daugiaverciniu centru, <...*Taip, būtų galima. Tačiau apribojant veiklą, kad ji vyktų tik į žiemavietes ne įtrauktuose statiniuose. Pan. projektas jau pradėtas įgyvendinti Kauno tvirtovės IV forte ...*> Analizuojant atsakymą, informantė patikslino, kad parke esantys vienas iš fortų, gali būti paverstas daugiaverciniu centru.

Ketvirtuoju klausimu siekta išsiaiškinti ką reikėtų daryti, kad fortas būtų paskelbtas daugiaverciniu centru „*Jeigu būtų galima, ką tokiu atveju reikėtų daryti? Rašyti projektą, bendradarbiauti su valstybinėmis institucijomis?*“ Informantė atsakė: <... *Tai priklauso nuo poreikio. Jei norima tokį centrą savarankiškai kurti, kad objektas būtų perduotas - tai gan*

⁷ Kaunas 2022(2022) Prieiga per internetą: <https://kaunas2022.eu/kulturos-partnerystes-senas/vsi-kauno-tvirtoves-parkas/>

sudėtinga ir reikėtų ieškoti investuotojų. Tačiau, jei norima vykdyti veiklą forte - reikia kreiptis į VšĮ Kauno tvirtovės parką ir tartis dėl esamų galimybių panaudojimo. ...>. Informantė atsakydama į šį klausimą patikslina, ką reikėtų daryti jeigu būtų noras įkurti daugiafunkcinį centrą Kauno tvirtovės parke.

Paskutiniu metu klausimu buvo siekta išsiaiškinti, kodėl fortų negalima paversti daugiafunkciniais centrais „Jeigu fortų negalima paversti daugiafunkciniu centru, kodėl?“ Informantė atsakė, kad <.. Dėl daugiafunkcinių centrų viskas priklauso nuo to kas nori vykdyti šį projektą ir kaip jį įsivaizduoja. ...> Nagrinėjant paskutinį klausimą buvo išsiaiškinta, kad daugiafunkcinį centrą forte būtų galima rengti, tik rengėjas turi turėti aiškia viziją.

Apibendrinant kokybinio tyrimo rezultatus matyti, kad Kauno tvirtovės parkas galėtų įkurti viename iš fortų daugiafunkcinį centrą, IV fortas yra tinkamiausias ir jame jau panašus projektas yra jau pradėtas vykdyti. Forte daugiafunkciniam centrui įkurti reikėtų tik idėjos ir nuo kaip tokį projektą reikėtų įgyvendinti.

IŠVADOS

1. Kauno rajono savivaldybės teritorijoje išlikę Kauno tvirtovės fortifikaciniai statiniai užima išskirtinę vietą visame paveldo kontekste. Kauno tvirtovės gynybiniai objektai – I, III, Marvos, Domeikavos fortai, blindadžai – slėptuvės, Pirmojo pasaulinio karo gynybinių įtvirtinimų linijos su betoniniais statiniais. 1882 m. pradėta statyti Kauno gynybinė tvirtovė. Kaunas buvo apjuostas fortų, baterijų ir įtvirtinimų žiedų. Kauno tvirtovės parke esantys fortai įtraukti į NATURA 2000, saugomų teritorijų sąrašą, kaip šikšnosparnių miegojimo vietas, nuo spalio iki gegužės mėnesio. Likusį laiką vasaros laiką parko tvirtovės priima lankytojus, rengiami renginiai ir kviečiami į įvairius renginius..
2. Atlikus kokybinį tyrimą paaiškėjo, kad Kauno tvirtovės parko planuose yra vykdomas daugiafunkcinio centro įkūrimas. Interviu metu informantė teigė, kad IV forte yra pradėtas panašus projektas, tačiau negalima tiksliai pasakyti, kada jis bus įgyvendintas. Kauno tvirtovės parko specialistė teigia, kad parke esantys objektai įtraukti į NATURA2000 turi įtakos parko veiklai, objektų lankymui ir lankytojų srautams.

LITERATŪRA

1. Kaunas 2022 (2022) Prieiga per internetą: <https://kaunas2022.eu/kulturos-partnerystes-senas/vsi-kauno-tvirtoves-parkas/>
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. kovo 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų arba jų dalių, kuriose yra buveinių apsaugai svarbių teritorijų, sąrašo patvirtinimo ir jų ribų nustatymo“ Nr. 192. Vilnius.
3. LNB Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras (2023). Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/fortifikacija/>
4. Steponaitytė, N. Kauno tvirtovė. In *Archiforma*, 2006, t.30, p. 92-95.
5. Steponaitytė, N. Kraštovaizdžio pritaikymas ir pertvarkymas statant Kauno tvirtovę// Urbanistika ir architektūra: Vilniaus Gedimino technikos universiteto ir Lietuvos mokslų akademijos mokslo žurnalas / Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Lietuvos mokslų akademija. 2003 m. XXX tomas, Nr.4
6. Viešoji įstaiga Kaunas IN (2023). Prieiga per internetą: <https://visit.kaunas.lt/lt/aplankykite/lankytinos-vietos/kauno-tvirtoves-fortai/>
7. Vši Kauno tvirtovės parkas (2023). Prieiga per internetą: <https://www.kaunotvirtove.lt>
8. Vši Kaunas IN (2020-07-02). Prieiga per internetą: <https://www.visit.kaunas.lt/lt/naujienos/kauno-tvirtove-atgimstantys-fortai-ir-nemieganti-istorija/>
9. Vši Kaunas IN (2020-07-02). Prieiga per internetą: <https://www.visit.kaunas.lt/lt/naujienos/kauno-tvirtove-atgimstantys-fortai-ir-nemieganti-istorija/>
10. Vši Kauno tvirtovės parkas (2023) Prieiga per internetą: <https://www.kaunotvirtove.lt/post/priminimas-lankytojams>

THE PROBLEMS OF THE CULTURAL HERITAGE OF THE FORTIFYING BUILDINGS OF KAUNAS BY INTEGRATING THEM INTO THE ACTIVITIES OF MULTIFUNCTIONAL CENTERS

ŽIVILĖ MATULEVIČIŪTĖ¹

Advisor – assoc. prof. dr. Regina Navickienė²

¹Vytautas Magnus university

²Kolping Higher Education Institution

ABSTRACT

The article analyzes the scientific and publicistic literature about the fortification buildings of Kaunas, Kaunas fortresses. The concept of fortification is given. The uniqueness and real cultural heritage of Kaunas fortresses, the history and use of fortresses are reviewed. Based on the analysis of scientific literature and other sources, potential possibilities are revealed to change the fortification buildings of Kaunas city into multifunctional centers.

Keywords: fortification, Kaunas Fortress, multifunctional centers.

SKAITMENINIS CO₂ PĖDSAKAS: KIEKYBINIS POPULIARIAUSIŲ LIETUVOS ELEKTRONINIŲ PARDUOTUVIŲ POVEIKIO APLINKAI TYRIMAS

JOKŪBAS MEIŠTAS

Utenos kolegija

Mokslinis vadovas – dr. Vaida Bartkutė-Norkūnienė

ANOTACIJA

Duomenims saugoti arba siųsti reikalingi didžiuliai energijos poreikiai, o tai sudaro didelę skaitmeninio CO₂ pėdsako dalį. Nors problema yra labai svarbi ir aktuali, tačiau duomenų apie skaitmeninį CO₂ pėdsaką pasaulyje nėra daug, apie šį pėdsaką kalbama pakankamai mažai. Elektroninės prekybos atveju į skaitmeninį CO₂ pėdsaką įeina CO₂ emisijos dėl energijos naudojimo norint atverti svetaines, dirbti su įvairiomis el. prekybai reikalingomis programomis, o taip pat energija reikalinga duomenų centrams, leidžiantiems atlikti internetines operacijas. Klimatui palankių svetainių, tame tarpe ir el. parduotuvių, vis dar yra mažuma. Dauguma svetainių kūrėjų nepaiso anglies dvideginio dizaino principų, tačiau susidomėjimas skaitmeniniu tvarumu pamažu auga. Jei tarptautiniu mastu galima rasti mokslinių publikacijų vienaip ar kitaip nagrinėjančių skaitmeninį CO₂ pėdsaką, tai Lietuvoje sudėtinga rasti išsamų mokslinių tyrimų rezultatų, kuriuose būtų aptariamam internetinių svetainių išmetamas CO₂ kiekis, daugelyje publikacijų šio pobūdžio problema pristatoma tik labai apibendrintai. Dauguma mokslininkų CO₂ išmetamo kiekio problemą nagrinėja kaip realios žmogaus veiklos rezultatą. Todėl tarptautiniuose literatūros šaltiniuose pristatomi pavyzdžiai ir CO₂ emisijos mastai yra tinkama prielaida nagrinėti dažniausiai peržiūrimų elektroninių parduotuvių Lietuvoje skaitmeninio CO₂ pėdsako situaciją.

ĮVADAS

Per dieną žmogus atlieka daugybę veiksmų, kurie prisideda prie CO₂ ir šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimo. Kiekvieną kartą, kai žmogus naudojami skaitmeniniais prietaisais naršydamas internete ar siųsdamas elektroninius laiškus, jis iš tikrųjų prisideda prie pasaulinio išmetamųjų teršalų kiekio didėjimo. 2023 m. visame pasaulyje yra daugiau nei 5,3 milijardo aktyvių interneto vartotojų, o tai sudaro 65,4 % pasaulio gyventojų. Daugiausia interneto vartotojų turi Kinija – 1,05 mlrd., Indija – 729 mln., o JAV – 311 mln. (Shewale, 2023). 2023 m. sausį Lietuvoje buvo 2,43 mln. interneto vartotojų (Kemp 2023). Šį augimą lėmė keli veiksniai, įskaitant didėjančią išmaniųjų telefonų ir mobiliųjų duomenų įperkumą bei augantį internetinių paslaugų, pvz., el. prekybos, vaizdo įrašų srautinio perdavimo ir socialinės žiniasklaidos, populiarumą. Tačiau skaitmeninių prietaisų naudojimas ir duomenų perdavimas sukelia CO₂ emisijų, apibendrinamų kaip „skaitmeninis CO₂ pėdsakas“, daugiau nei galima tikėtis. Pastaruoju metu itin suaktyvėjusi skaitmeninė transformacija atnešė daug naudos, teigiamai veikiančios kovą su klimato kaita. Didelę skaitmeninio CO₂ pėdsako dalį sudaro energija, kurios reikia duomenims saugoti arba siųsti. Kiekviena interneto vartotojo užduota paieškos užklausa, srautu perduodamas vaizdo įrašas ir bet kokio tipo debesų kompiuterija, vykdoma milijardus kartų, įtakoja nuolat didėjančią pasaulinę energijos paklausą, tuo pačiu ir didėjančią CO₂ išmetimą (Sharma, Dash, 2022). Straipsnyje pristatomo **tyrimo objektas** – elektroninė prekyba kaip viena iš verslo sričių, tiesiogiai susijusių su internetinių duomenų perdavimu, sukeliančiu anglies dvideginio emisijas, apibendrinamas kaip „skaitmeninis CO₂ pėdsakas“.

Tyrimo tikslas – atlikti populiariausių el. parduotuvių Lietuvoje skaitmeninio CO₂ pėdsako kiekybinį tyrimą, leidžiantį identifikuoti dažniausias priežastis, nulemiančias interneto svetainių išmetamo CO₂ kiekį, ir gautus rezultatus pristatyti visuomenei.

Šiam tyrimui atlikti **naudojami metodai**: literatūros analizė, mokliškai patvirtintų ir internete prieinamų skaitmeninio CO₂ pėdsako skaičiuoklių lyginamoji analizė, populiariausių el. parduotuvių Lietuvoje skaitmeninio CO₂ pėdsako kiekybinis vertinimas, gautų duomenų analizė ir vizualizacija.

SKAITMENINIS CO₂ PĖDSAKAS IR JO VERTINIMAS

Duomenų apie skaitmeninį CO₂ pėdsaką pasaulyje nėra daug, apie šį pėdsaką kalbama dar ganėtinai mažai, tačiau ši tema yra itin aktuali ir reikalaujanti išsamių tyrimų, nes skaitmeniniame pasaulyje energijos poreikis yra didžiulis. Skaitmeninis anglies pėdsakas yra apibrėžiamas kaip „išmetamas CO₂ kiekis, susidarantis dėl skaitmeninių technologijų gamybos, naudojimo ir duomenų perdavimo įvairiais prietaisais ir infrastruktūra“ (Davies & Evangelidis, 2021) arba „poveikis aplinkai, susijęs su interneto naudojimu ir veikla internete, matuojamas visų šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijų suma (išreikšta CO₂ ekvivalentu)“ (17). Kalbant apie skaitmeninį CO₂ pėdsaką, turime kalbėti apie anglies dioksido ekvivalentą CO₂ e, kuris apibūdina skirtingas šiltnamio efektą sukeliančias dujas bendrame vienete: anglies dioksidas (CO₂), metanas (CH₄), azoto oksidas (N₂O), hidrofluorangliavandeniliai (HFC), perfluorangliavandeniliai (PFC), sieros heksafluoridas. (SF₆), azoto trifluoridas (NF₃) (Brander, 2023). Tačiau šiame straipsnyje vietoj CO₂ e vartosime terminą CO₂, kad turinys būtų mažiau painus ir būtų lengviau suprantamas. Kasmet visame pasaulyje išmetama 39,9 mlrd. tonų CO₂. Skaitmeninės technologijos, įskaitant internetą, sudaro 4 % šio skaičiaus. Kuo daugiau valandų praleidžiame naršydami internete, tuo daugiau į atmosferą yra išmetama CO₂. Pavyzdžiui, skaičiuoklės *Social Carbon Footprint Calculator* (24) duomenimis, 1 val. „Instagram“ platformoje sugeneruoja 63 g CO₂, „Facebook“ – 47 g CO₂. Jeigu kasdien socialiniame tinkle „Facebook“ praleidžiama, pvz., 2 val., tai per savaitę susidaro 0,6 kg CO₂, o per metus – 43 kg. Facebook tinkle sugeneruotas CO₂ kiekis (1 lentelė).

1 lentelė

Socialinės medijos CO₂ emisijos (sudaryta autoriaus pagal Greenspector (11))

Socialinių medijų platforma	CO ₂ emisija per 1 minutę (gramais)	CO ₂ emisija per 2.5 val* (gramais)	CO ₂ emisija per metus (gramais)	Atitinkamas atstumas nuvažiuotas automobiliu (km)**
LinkedIn	0,71	106,5	38872,5	194,4
Twitch	0,55	82,5	30112,5	150,6
Twitter	0,6	90	32850	164,3
Facebook	0,79	118,5	43252,5	216,3
Snapchat	0,87	130,5	47632,5	238,2
Pinterest	1,3	195	71175	355,9
YouTube	0,46	69	25185	125,9
Instagram	1,05	157,5	57487,5	287,4
Reddit	2,48	372	135780	678,9
Tik tok	2,63	394,5	143992,5	720,0

* Remiantis „We Are Social“ 2023 m. ataskaita, vidutiniškai socialiniuose tinkluose praleidžiama 2 val. 31 min. per dieną (7).

** Remiantis Ademe „Impact CO₂“ svetaine (5), kurioje siūlomas internetinis keitiklis, maždaug 200 g CO₂ = 1 km nuvažiuotas automobiliu.

ELEKTRONINIO VERSLO ĮTAKA SKAITMENINIO CO₂ EMISIJAI

Pasaulinė elektroninė prekyba per pastarąjį dešimtmetį nuolat augo. COVID-19 pandemija dar labiau įtakojo vartotojų elgsenos pokyčius ir lėmė stulbinančius pardavimų rekordus. Tačiau, neišvengiamai verslo ateitis neatsiejama nuo žaliosios energijos, žiedinės ekonomikos principų, mažiau taršių gamybos ir prekybos modelių, neigiamo poveikio aplinkai mažinimo. Įmonės, jau dabar pradedančios tvarumo transformaciją, ne tik užsitikrina konkurencinį pranašumą sau, bet kartu prisideda ir prie pozityvių pokyčių ekonomikoje ir visuomenėje. ES šalys yra įsipareigojusios

iki 2050 m. sumažinti išmetamų CO₂ ir kitų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį bei neutralizuoti savo poveikį klimatui. Lietuva taip pat turės pasiekti visišką ekonomikos neutralumą, o procese numatyta iki 2030 m. atsakyti iškastinio kuro atskiruose sektoriuose, didinti atsinaujinančios energijos išteklių dalį, elektromobilių ir netaršių transporto priemonių skaičių (Skisaker, 2022). Ne išimtis ir elektroninis verslas. Tačiau elektroninės prekybos poveikis CO₂ išmetimui vis dar yra nuolatinė įvairių diskusijų tema, nes teoriniai ir empiriniai tyrimai yra labai menki. Todėl neatsitiktinai šio tyrimo objektu pasirinkta elektronine prekyba kaip viena iš verslo sričių, tiesiogiai susijusių su internetinių duomenų perdavimu. Elektroninės prekybos atveju į CO₂ pėdsaką įeina emisijos per visą internetu parduodamų produktų gyvavimo ciklą – nuo žaliavų iki gamybos, pakavimo, pristatymo, naudojimo ir šalinimo. Į elektroninės prekybos skaitmeninį CO₂ pėdsaką įeina CO₂ emisijos dėl energijos naudojimo norint atverti svetaines, dirbti su įvairiomis el. prekybai reikalingomis programomis, o taip pat energija reikalinga duomenų centrams, leidžiantiems atlikti internetines operacijas (Bladelius & Volmerdal, 2021). Pagal internetinę CO₂ skaičiuoklę *Website Carbon* (25) vidutinė svetainė išskiria 1,76 g CO₂ per kiekvieną puslapio peržiūrą. Kuo sudėtingesnė svetainė, tuo daugiau energijos reikia svetainei įkelti ir tuo didesnis jos poveikis klimatui. Pvz., 2019 m. *Amazon* išmetė 51,17 mln. MT (metrinių tonų, 1 MT=1000 kg) CO₂, o tai daugiau nei metinė tokių šalių kaip Norvegija, Airija ar Danija emisija (Jackman, 2023). Tokį *Amazon* anglies pėdsaką daugiausia lemia didžiulis logistikos tinklas, daugiau nei 100 duomenų centrų visame pasaulyje, kurie sunaudoja daug elektros energijos ir gamina šilumą. Kitų gerai žinomų el. parduotuvių poveikis aplinkai taip pat akivaizdus, pvz., *Boohoo* vieno apsilankymo metu išmetama daugiausiai CO₂ – 7,21 g., „Nasty Gal“ - 5,18 g, *Forever 21* - 4,80, *Fashion Nova* – 4,48 g ir *Misspap* – 4,17 g. El. parduotuvės *Asos* ir *Zara* išmeta mažiausiai CO₂ emisijų per apsilankymą – atitinkamai 1,23 g ir 1,43 g (Don-Alvin Adegeest, 2021). Paprasta, apleista svetainė, pvz., *Low Tech Magazine* viena puslapio peržiūra išmeta tik 0,24 g CO₂; Priešingai, svetainė su vaizdo įrašų automatinio paleidimo funkcijomis, pvz., *11 Coffee & Co*, sukuria 10,08 g CO₂ per vieną puslapio peržiūrą, *Elono ir Kimbalio Muskų fondo* svetainė (10), kurią sudaro septynios teksto eilutės baltame fone, yra viena švaresnių internete ir per metus išskiria tik 0,39 kg CO₂ (Chan, 2021). Klimatui palankių svetainių, tame tarpe ir el. parduotuvių, vis dar yra mažuma. Problemos, kurios padidina svetainės anglies pėdsaką, dažniausiai yra tos pačios, pvz., į svetainę įtraukiami dideli neapdoroti vaizdai, naudojantys daugiau energijos, nes reikia perkelti daugiau duomenų ir dažniausiai dėl jų svetainė atidaroma lėčiau. Nors dauguma svetainių kūrėjų vis dar nepaiso anglies dvideginio dizaino principų, tačiau susidomėjimas skaitmeniniu tvarumu pamažu auga, didelės verslo kompanijos investuoja į aplinkos tvarumą užtikrinančias technologijas.

Apskaičiuoti CO₂ išmetimą internete sunku, nes sistema nuolat keičiasi. Veiksniai, kurie prisideda prie internetinės svetainės išmetamo CO₂ gali būti (Łabądz, 2022):

- ✓ Serverių skaičius;
- ✓ Serverių vieta;
- ✓ Kiek serveriai sunaudoja elektros;
- ✓ Kiek energijos sunaudoja kiekvienas serveris, kai jis įjungtas ir išjungtas;
- ✓ Duomenų centrų kūrimo energija;
- ✓ Tinklo infrastruktūra;
- ✓ Žiniatinklio duomenų perdavimas, jo svoris ir kiek jungčių jis turi;
- ✓ Ryšio tipas;
- ✓ Energija, kurią naudoja galutiniai vartotojai;
- ✓ Šalis, kurioje galutiniam vartotojui perduodami duomenys (tai priklauso nuo dominuojančio šalyje energijos šaltinio) ir t. t.

Deja, ne visus išvardintus veiksnius galima išmatuoti, tačiau galima išskirti penkis svarbiausius veiksnius, galinčius padėti įvertinti svetainės CO₂ pėdsaką (Łabądz, 2022) (1 pav.).

1 pav. Svarbiausi veiksniai, galintys padėti įvertinti svetainės CO₂ pėdsaką

Taigi internetinių svetainių, o tuo pačiu ir elektroninių parduotuvių CO₂ poveikį daugiausia sukelia elektros energijos naudojimas. Svetainės naudoja elektros energiją duomenų centruose, telekomunikacijų tinkluose ir galutinio vartotojo įrenginiuose.

POPULIARIAUSIOS LIETUVOS ELEKTRONINĖS PARDUOTUVĖS IR JŲ GENERUOJAMO CO₂ KIEKIO TYRIMAS

Analizuojant mokslinį įdirbį tarptautiniu mastu, galima rasti nemažai publikacijų, susijusių su įvairių internetinių platformų skaitmeninio CO₂ pėdsako skaičiavimo metodikų pristatymais (Batmunkh (2022), Dubiszas et al (2022), Patsavellasa & Salonitisa (2019) ir pan.), tačiau Lietuvoje mokslinių publikacijų, kuriose būtų analizuojamas internetinių svetainių išmetamas CO₂ kiekis, neteko rasti arba jose problema pristatoma labai apibendrintai. Dauguma mokslininkų CO₂ išmetamo kiekio problemą nagrinėja kaip realios žmogaus veiklos rezultatą, nors internetinėje žiniasklaidoje galima rasti įvairių publikacijų, pristatančių šios temos aktualumą ir būtinumą ieškoti sprendimo būdų (21, 22).

Šiame straipsnyje pristatomam tyrimui buvo pasirinkta 10 populiariausių Lietuvos elektroninių parduotuvių, kurios iš pagal 2023 metų rugsėjo mėnesio internetinių parduotuvių pateiktus ar viešai prieinamus lankytojų srauto duomenis svetainėje *InternetoParduotuvės.lt* (18) pristatomų 338 elektroninių parduotuvių yra TOP 10: <https://pigu.lt/>; <https://www.senukai.lt/>; <https://www.topocentras.lt/>; <https://www.telia.lt/>; <https://www.varle.lt/>; <https://www.bite.lt/>; <https://go3.lt/>; <https://tele2.lt/>; <https://www.knygos.lt/>; <https://www.eurovaistine.lt/>.

Internetinių svetainių CO₂ kiekiui įvertinti internete galime rasti ne vieną laisvai prieinamą įrankį, kuriuos kuria NVO arba mokslininkų grupės (2 lentelė).

2 lentelė

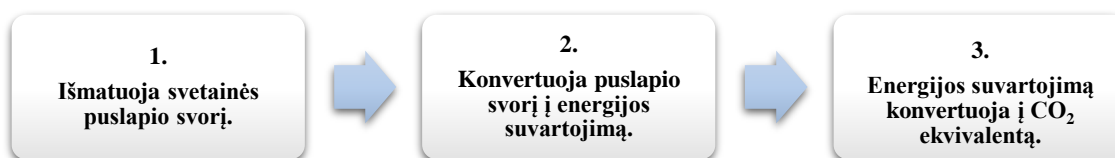
Įrankiai įvertinti internetinių svetainių generuojamam CO₂ kiekiui (sudaryta autoriaus pagal Osowski, 2022)

Įrankis	Adresas	Privalumai	• Trūkumai
Website Carbon*	https://www.websitccarbon.com/	<ul style="list-style-type: none"> • Įvertina kliento išmetamą CO₂ kiekį tik pagal tinklo srautą. • Patikimi šaltiniai. • Aiškiai aprašytas procesas, kaip apskaičiuojamas CO₂. • Įrankį kuria garsi įmonė „Wholegrain Digital Agency“, propaguojanti tvarų požiūrį. • Greitai gaunamas rezultatas. • Pateikiamos analogijos, leidžiančios geriau suprasti, kiek CO₂ išskiria nagrinėjama svetainė. • Paprasta naudotis. • Nemokama. 	<ul style="list-style-type: none"> • Atlieka vertinimą tik įdėjus svetainės URL nuorodą. • Nepateikia rekomendacijų kaip pagerinti svetainę. • Nepaisomas vartotojo įrenginio (ekrano, procesoriaus, disko ir kt.) energijos suvartojimo. • Nepaisoma laiko vartotojo praleisto nagrinėjamoje svetainėje.
Karma Metrix	https://karmametrix.com/	<ul style="list-style-type: none"> • Nurodžius el. pašto adresą, gaunamas 5 žingsnių vadovas kaip optimizuoti nagrinėjamą svetainę. • Demo versija nemokama. 	<ul style="list-style-type: none"> • Įrankis yra patentuotas, o jo algoritmas yra paslaptis.
Ecograder	https://ecograder.co	<ul style="list-style-type: none"> • Patikimi šaltiniai. 	<ul style="list-style-type: none"> • Veikia gana lėtai.

Įrankis	Adresas	Privalumai	• Trūkumai
	m	<ul style="list-style-type: none"> Nurodo, kaip optimizuoti svetainę ir pagerinti jos greitį bei ekologinį balą. Paprasta naudotis. Nemokama. 	<ul style="list-style-type: none"> Pritaikyta labiau techniniams žmonėms. Skaičiavimas neturi mokslinio pagrindo.
Greenpixie	https://greenpixie.com/website-carbon-calculator	<ul style="list-style-type: none"> Pateikiama, kiek nagrinėjama svetainė geresnė už konkurentus (procentais), tačiau nepaaiškina, kaip tai skaičiuojama. Paprasta naudotis. Nemokama. 	<ul style="list-style-type: none"> Ribota informacija apie projektą.
Beacon*	https://digitalbeacon.co/	<ul style="list-style-type: none"> Apskaičiuoja išmetamo CO₂ kiekį pagal tinklo srautą ir prieglobos paslaugų teikėjo pobūdį. Įrankį kuria įmonių grupė Yard Group (https://weareyard.com/yard-group). Pateikia kiek CO₂ išskiria nauji ir sugrįžtantys lankytojai. CO₂ emisija kiekvienai kategorijai (stilius, scenarijus, dokumentas ir kt.) Moderniai atrodanti vartotojo sąsaja. 	<ul style="list-style-type: none"> Projektas yra ankstyvoje stadijoje (2022 m. spalio mėn.), todėl yra klaidų. Kol kas trūksta dokumentų. Apskaičiuoja tik tinklo srautą ir neatsižvelgia į vartotojo įrenginio energijos suvartojimą.
Statsy	https://statsy.com	<ul style="list-style-type: none"> Tiksliausias CO₂ skaičiavimas, pagrįstas svetainės lankytojais. CO₂ emisijos skaičiavimas lankytojo elektros tinkle. 	<ul style="list-style-type: none"> Norėdami pradėti matuoti, turite įdiegti kodą į svetainės kodą. Projektas yra ankstyvoje stadijoje, todėl yra nedidelių klaidų. Už kai kurias funkcijas (Web Vitals) mokama.
Ecoping	https://ecoping.earth/	<ul style="list-style-type: none"> Tikslus svetainės įvertinimas naudojant elektros tinklo sąskaitą. Nereikia diegti scenarijaus nagrinėjamos svetainės antraštės skiltyje, kad gautume pirmąsias išvalgas. 	<ul style="list-style-type: none"> Reikia registruotis. Reikalingas atskiras įrankis analizei. Nepateikiama informacija, kaip optimizuoti svetainę.
GreenFrame*	https://app.greenframe.io/	<ul style="list-style-type: none"> Leidžia rašyti pasirinktinius scenarijus, atspindinčius, ką žmonės iš tikrųjų veikia nagrinėjamoje svetainėje. 	<ul style="list-style-type: none"> Nėra informacijos apie funkcijas ar metodiką.
Carbon Calculator*	https://websiteemissions.com/	<ul style="list-style-type: none"> Pateikiama informacija kaip apskaičiuojamas svetainės CO₂ pėdsakas, tai gali padėti svetainių savininkams suprasti CO₂ skaičiuoklių apribojimus ir technines problemas. Paprasta naudoti ir reikalauja minimalių techninių žinių. 	<ul style="list-style-type: none"> Skaičiuoklė tik įvertina svetainės CO₂ pėdsaką ir neatsižvelgia į kitus veiksnius, kurie prisideda prie svetainės poveikio aplinkai, pvz., prietaisų, naudojamų pasiekti svetainę, gamybą ir šalinimą. Skaičiuoklės tikslumas priklauso nuo duomenų, naudojamų anglies pėdsakui apskaičiuoti, kokybės.

*tyrimui pasirinkti internetiniai CO₂ skaičiuokliai.

Daugelis laisvai prieinamų internete skaitmeninio CO₂ kiekio skaičiavimo įrankiai vertinant interneto svetainės išmetamą CO₂, vykdo trijų etapų procesą (2 pav.).

2 pav. Interneto svetainės generuojamo CO₂ kiekio įvertinimo procesas

Todėl, išnagrinėjus laisvai prieinamų internete įrankių privalumus ir trūkumus tyrimui atrinktų elektroninių parduotuvių generuojamam CO₂ kiekiui įvertinti pasirinkti 4 įrankiai. *Website Carbon*, *GreenFrame*, *Carbon Calculator*, *Beacon* ir lyginami gauti rezultatai (3 lentelė).

3 lentelė

TOP10 Lietuvos elektroninių parduotuvių generuojamas CO₂ kiekis (sudaryta autoriaus)

Elektroninė parduotuvė	Skaitmeninio CO ₂ kiekio skaičiavimo įrankiai			
	Website Carbon	GreenFrame	Carbon Calculator	Beacon (naujam/pakartotinam apsilankymui)
Pigu.lt	0,54 g 64,94 kg per metus	0,121 g	0,50 g	0,647 / 0,086 37,2 kg per metus
Senukai.lt	1,74 g 215,08 kg per metus	0,207	1,63 g	1,595 / 0,080 82,32 kg per metus
Topocentras.lt	0,54 g 64,46 kg per metus	0,187	0,66 g	0,741 / 0,065 40,2 kg per metus
Telia.lt	1,77 g 212,26 kg per metus	0,049 g	1,42 g	1,809 / 0,129 96,12 kg per metus
Varle.lt	0,24 g 28,39 kg per metus	0,044 g	0,27 g	0,347 / 0,025 18,48 kg per metus
Bite.lt	0,95 g 114,28 kg per metus	0,128 g	1,02 g	1,357 / 0,109 72,96 kg per metus
Go3.lt	0,76 g 91,16 kg per metus	0,114 g	0,82 g	1,060 / 0,232 67,56 kg per metus
Tele2.lt	0,73 g 87,11 kg per metus	0,104 g	0,83 g	1,033 / 0,390 77,64 kg per metus
Knygos.lt	0,37 g 44,9 kg per metus	0,134 g	0,40	0,511 / 0,067 29,28 kg per metus
Eurovaistine.lt	0,79 g 94,73 kg per metus	0,155 g	1,37	1,772 / 0,237 102,12 kg per metus

Iš gautų rezultatų negalima nepastebėti skirtumo, kai tą patį puslapį įvertina įvairūs CO₂ skaičiuotuvai, pvz., elektroninės parduotuvės *eurovaistine.lt* išmetamo CO₂ kiekis per vieną apsilankymą svyruoja nuo 0,155 iki 1,772 g, elektroninės parduotuvės *varle.lt* – nuo 0,044 iki 0,347 g ir t. t. Tačiau pagal visų naudotų skaičiuotuvių gautus rezultatus matome, kad draugiškiausia aplinkai yra elektroninė parduotuvė *varle.lt*, antroje vietoje *knygos.lt*, trečioje vietoje *pigul.lt*. Gautų rezultatų skirtumą galėjo nulėmti tai, kad kai kurie skaičiuotuvai atsižvelgia į naršyklės ir serverio talpyklą, o kiti ne. Kai kurie skaičiuoja CO₂ kompensacijas ir kreditus, kad svetainės talpinimas (hostingas) būtų ekologiškas, o kiti ne. Kai kurie naudoja fiksuotas vidutinio elektros tinklo CO₂ intensyvumo vertes, o kiti naudoja duomenis realiuoju laiku ir t. t. Tačiau bet koks įsivertinimas suteikia informacijos apie esamą situaciją ir skatina imtis veiksmų, kad sumažintume išmetamų teršalų kiekį. Kadangi duomenų perdavimas yra tiesiogiai susijęs su energijos suvartojimu ir CO₂ išmetimu, vienas iš pagrindinių dalykų, kuri turi padaryti elektroninių parduotuvių kūrėjai, yra rasti būdų, kaip padaryti svetainę efektyvesne. Galimi du pagrindiniai būdai:

1. Sumažinti tinklalapio svorį, o tai lems greitesnį elektroninės parduotuvės įkėlimo laiką, taip pat sumažina duomenų naudojimą vartotojams, turintiems ribotą interneto ryšį.

2. Sumažinti puslapių įkėlimo kartų skaičių, kad vartotojai rastų norimą informaciją atlikdami mažiau veiksmų, o tai reiškia, kad svetainė gali suteikti tokios pat vertės ir mažiau puslapių peržiūrų.

Taip pat siekiant sumažinti išmetamo CO₂ kiekį, galima

- optimizuoti elektroninės parduotuvės internetinės svetainės efektyvumą (supaprastinti svetainės kodą ir dizainą, kad būtų sumažintas puslapio įkėlimo laikas ir serverio energijos sąnaudos, suspausti vaizdus, naudoti talpyklą ir sumažinti HTTP užklausas, kad svetainė būtų efektyvesnė);

- rinktis ekologiškas žiniatinklio prieglobos paslaugas, kurių serveriams maitinti naudojami atsinaujinantys energijos šaltiniai, pvz., vėjo ar saulės energija.

IŠVADOS

Suvokimas apie skaitmeninių technologijų poveikį aplinkai nuolat auga. Vis daugiau įmonių imasi veiksmų, kad sumažintų savo skaitmeninį pėdsaką. Tačiau internetinių CO₂ matavimo priemonių pažanga vis dar toli gražu nėra ideali. Straipsnyje pristatomo tyrimo metu gauti rezultatai labai skiriasi. Tam įtakos galima rasti ne vieną priežastį, pavyzdžiui nėra mokslinio sutarimo, kai kalbama apie programinės įrangos naudojimo poveikį, ir skaitmeninės sistemos išmetamo CO₂ kiekio matavimas yra sudėtingas, todėl supaprastinti modeliai, paremti perduodamų duomenų srauto vertinimu, neduoda tikslių rezultatų. Interneto svetainių, tuo pačiu ir elektroninių parduotuvių, CO₂ skaičiuoklės yra naudingos informuoti apie IT sektoriaus energijos suvartojimą, tačiau šiuo metu jie veikia remiantis labai apytiksliais skaičiavimais. Todėl reikia daugiau geresnių įrankių, skirtų interneto svetainių kūrėjams sukurti geresnį, energiją taupantį kodą.

LITERATŪRA

1. Batmunkh A. (2022) Carbon Footprint of The Most Popular Social Media Platforms, <https://www.mdpi.com/2071-1050/14/4/2195>
2. Bladelis J., Volmerdal K. (2021). The Environmental Impact of E-commerce . A comparative analysis of CO₂ e emissions in e-commerce and traditional retailing, <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1574619/FULLTEXT01.pdf>
3. Brander M. (2023). Greenhouse Gases, CO₂, CO₂e, and Carbon: What Do All These Terms Mean? <https://ecometrica.com/assets/GHGs-CO2-CO2e-and-Carbon-What-Do-These-Mean-v2.1.pdf>
4. Chan D. (2021). Your website is killing the planet, <https://www.wired.co.uk/article/internet-carbon-footprint>
5. CO₂ poveikis. Išteklių svetainė, kuri populiarina ir reklamuoja ADEME aplinkos duomenis. <https://impactCO2.fr/>
6. Davies R., Evangelidis H. (2021). Are you aware of your digital carbon footprint?, <https://www.capgemini.com/gb-en/insights/expert-perspectives/are-you-aware-of-your-digital-carbon-footprint/>
7. Digital 2023: Global Overview Report. <https://wearesocial.com/wp-content/uploads/2023/03/Digital-2023-Global-Overview-Report.pdf>
8. Don-Alvin Adegeest (2021). Shopping online? Beware of the digital carbon footprint, <https://fashionunited.uk/news/fashion/shopping-online-beware-of-the-digital-carbon-footprint/2021032254569>
9. Dubiszas D., Golinska-Dowson P., Zawodny P. (2022) Measuring CO₂ Emissions in E-Commerce Deliveries: From Empirical Studies to a New Calculation Approach, <https://www.mdpi.com/2071-1050/14/23/16085>
10. Kemp S. (2023). Digital 2023: Lithuania, <https://datareportal.com/reports/digital-2023-lithuania>
10. Elono ir Kimbalio Muskų fondo svetainė, <https://www.muskfoundation.org/>
11. Greenspector, <https://greenspector.com/en/social-media-2021/>

12. Jackman J. (2023). Amazon produced more carbon emissions last year than Switzerland, <https://www.theecoexperts.co.uk/blog/amazon-carbon-emissions>
13. Kemp S. (2023). Digital 2023: Lithuania, <https://datareportal.com/reports/digital-2023-lithuania>
14. Łabędź J.W (2022). What is the website carbon footprint? <https://dodonut.com/blog/what-is-the-website-carbon-footprint/>
15. Osowski T. (2022). Your website's digital footprint. Tools to track its CO2 emissions. <https://dodonut.com/blog/digital-carbon-footprint-tools/>
16. Patsavellasa J., Salonitisa K. (2019) The Carbon Footprint of Manufacturing Digitalization: critical literature review and future research agenda, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212827119306407>
17. Plan Be Eco „What is the digital carbon footprint? <https://planbe.eco/blog/what-is-the-digital-carbon-footprint/>
18. Populiariausių elektroninių parduotuvių Lietuvoje reitingas <https://internetoparduotuves.lt/Shewale> R. (2023). Internet User Statistics In 2023 – (Global Demographics), <https://www.demandsage.com/internet-user-statistics/>
19. Sharma P., Dash B. (2022). The Digital Carbon Footprint: Threat to an Environmentally Sustainable Future. *International Journal of Computer Science & Information Technology (IJCSIT)* Vol 14, No 3, p. 19-29, <https://airconline.com/ijcsit/V14N3/14322ijcsit02.pdf>
20. Shewale R. (2023). Internet User Statistics In 2023 — (Global Demographics), <https://www.demandsage.com/internet-user-statistics/>
21. „Skaitmeninis CO₂ pėdsakas: aplinkai kenkiame net naršydami Instagram“, [https://www.lrt.lt/naujienos/mokslas-ir-it/11/1813307/skaitmeninis-CO₂-pedsakas-aplinkai-kenkiame-net-narsydami-instagram](https://www.lrt.lt/naujienos/mokslas-ir-it/11/1813307/skaitmeninis-CO2-pedsakas-aplinkai-kenkiame-net-narsydami-instagram)
22. „Skaitmeninis verslas turės mažinti CO₂ emisijas: aplinką teršia serveriai ir duomenų perdavimas“ [https://www.delfi.lt/login/technologijos/naujienos/skaitmeninis-verslas-tures-mazinti-CO₂-emisijas-aplinka-tersia-serveriai-ir-duomenu-perdavimas.d?id=93655843](https://www.delfi.lt/login/technologijos/naujienos/skaitmeninis-verslas-tures-mazinti-CO2-emisijas-aplinka-tersia-serveriai-ir-duomenu-perdavimas.d?id=93655843)
23. Skisaker I. (2022). Tvarumo pokyčiams versle – ekspertinė „Swedbank“ platforma. <https://www.vz.lt/swedbank-verslui/2022/11/23/tvarumo-pokyciams-versle-ekspertine-swedbank-platforma>
24. Social Carbon Footprint Calculator, <https://www.comparethemarket.com.au/energy/features/social-carbon-footprint-calculator/>
25. Website Carbon Calculator, <https://www.websitecarbon.com/>

DIGITAL CO₂ FOOTPRINT: A QUANTITATIVE STUDY OF THE ENVIRONMENTAL IMPACT OF THE MOST POPULAR LITHUANIAN E-SHOPS

JOKŪBAS MEIŠTAS

Utena College

Supervisor – dr. Vaida Bartkutė-Norkūniene

ANNOTATION

Storing or transmitting data requires a huge amount of energy, which makes up a large part of the digital CO₂ footprint. Although the problem is very important and relevant, there is little data on the digital CO₂ footprint worldwide, and it is not widely discussed. In the case of e-commerce, the digital CO₂ footprint includes CO₂ emissions due to the energy used to open websites, to work with the various e-commerce applications, as well as the energy needed for the data centres that enable online transactions. Climate-friendly websites, including e-commerce, are still a minority. Most web developers do not respect carbon design principles, but interest in digital sustainability is slowly growing. While internationally it is possible to find scientific publications dealing with the digital CO₂ footprint in one way or another, in Lithuania it is difficult to find comprehensive research results dealing with the CO₂ footprint of websites, and most publications only present the issue in a very general way. Most researchers address the issue of CO₂ emissions as a result of real human activity. Therefore, the examples and CO₂ emissions presented in the international literature are a good starting point for examining the digital CO₂ footprint of the most frequently browsed e-shops in Lithuania.

„RASEINIŲ MAGDĖS“ PERSONAŽAS TURIZMO SKATINIMO KONTEKSTE

JUDITA RADAVIČIENĖ¹

Vadovė – doc. dr. Regina Navickienė²

¹Vytauto Didžiojo Universitetas

²Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Straipsnyje apžvelgiama informacija, faktai apie „Raseinių Magdės“ personažą, kuo jis gali būti išskirtinis ar patrauklus turizmo kontekste, pateikiama pasaulio miestų personažų, kurie naudojami turizmo kontekste, analizė.

IVADAS

Pastaraisiais metais tarp šalies miestų populiariu turizmo įvaizdis, kurį kiekvienas formuoja pagal tam tikras aplinkybes (vienos išsiskiria turizmo paslaugų įvairove, kitos turtingos gamtiniais, kultūriniais ištekliais ir pan.). Atradus kryptį, lengviau plėtoti turizmo paslaugas, kurti logotipus, komunikuoti, pristatyti save paroduose ir pan. Yra miestų, kurie „nesimėto“, aiškiai pasirenka kryptį, pvz., „miestas x“ – ežerų kraštas – ir nuo heraldikos, logotipų, komunikacijos taip formuoja savo įvaizdį, tuo pačiu tas įvaizdis dominuoja ir turizmo sektoriuje. Populiari jungtis į regionus, siūlyti kompleksines paslaugas, kad kuo ilgiau turistai ar lankytojai liktų regione. Tokias „lenktynes“ tarp miestų turizmo kontekste galime stebėti šalies turizmo renginiuose ir parodose (*Adventur*, Kauno dienos, Jūros šventė ir kt.). Čia pamatome kokią paslaugų įvairovę siūlo, kaip atskleidžia savo krašto savitumą, kokius įrankius komunikacijai ir atpažįstamumui naudoja.

Raseinių miestas turtingas turizmo ištekliais. Turistus galima privilioti reikšmingais *kultūros paveldo objektais* (Raseinių Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia ir dominikonų vienuolynas, paminklas „Žemaitis“, Nepriklausomybės gynėjų aikštė, Raseinių Švč. Trejybės cerkvė, Magdės šulinys, Raseinių bankas, Raseinių krašto istorijos muziejus ir t. t.), *gamtos objektais* (Antano Smetonos ažuolas, Raseinių miesto Maironio parkas, Rasupio parkas ir t. t.), paslaugomis (kavinės, restoranai ir t. t.). Tačiau kyla klausimas, kodėl vieni miestai, ne daugiau už Raseinių turtingi turistiniais ištekliais, istoriniu požiūriu ir pan., tampa žymiai populiariesni, sulaukia daugiau turistų. Kas lemia populiarumą: ar vis tik turistinių išteklių ir krašto savitumas; ar įdomių žmonių garsinamas kraštas; galbūt didžiausia sėkmę lemia literatūriniai personažai atskleidžiami turizmo kontekste.

Įvairių personažų naudojimas turizmo kontekste yra gana populiari ir efektyvi ne tik turizmo įvaizdžio formavimui, bet ir paslaugų kūrimui. Svarbiausia, įvertinti ar pasirinktas personažas turi potencialo, išnaudojant sąsajas tarp legendos ir realybės. Tikėtina, kad įvertinus „Raseinių Magdės“ personažo potencialą turizmo kontekste, Raseiniai augintų sąsajas tarp turistų. Sukūrus tinkamą viešųjų ryšių strategiją, galėtų jungtis savivalda, verslininkai, visuomeninės organizacijos, visuomenė ir puoselėti vietos dvasią, identitetą ir taip auginti autentiškumą. „Raseinių Magdės“ personažas ne naujo, ne šių dienos mados reikalas, nes „Raseinių Magdės“ personažas jau žinomas nuo XIX a.

Problema – neišnaudojamas „Raseinių Magdės“ personažas turistų pritraukimui į Raseinių miestą, naujų paslaugų kūrimui ir teikimui.

Tikslas – įvertinti „Raseinių Magdės“ personažo potencialą turizmo skatinimo kontekste Raseiniuose.

Uždaviniai:

- 1) apžvelgti literatūrinio turizmo teorinius aspektus ir išanalizuoti pasaulio miestų personažus, kurie naudojami turizmo kontekste;
- 2) apžvelgti informaciją, faktus apie „Raseinių Magdės“ personažą;

- 3) atlikti tyrimą, siekiant išsiaiškinti turizmo paslaugų vartotojų nuomonę apie literatūrinį turizmą, personažo įtaką turistinės vietovės pasirinkimui ir „Raseinių Magdės“ personažo žinomumą, patrauklumą ir galimybes plėtojant turizmą Raseiniuose;
- 4) pateikti išvadas, pasiūlymus, panaudojant „Raseinių Magdės“ personažą, turizmo paslaugų plėtrai Raseiniuose.

Hipotezė – daroma prielaida, jog panaudojant „Raseinių Magdės“ personažą turizmo kontekste, Raseinių miestas taptų patrauklus, plėstųsi turizmo paslaugos, padidėtų apsilankančių turistų skaičius.

Tyrimo metodologija: mokslinės literatūros analizė; dokumentų analizė; kiekybinis tyrimas – apklausa.

LITERATŪRINIO TURIZMO TEORINIAI ASPEKTAI

Šioje straipsnio dalyje pateikiamas įvairių autorių aiškinimas, kas yra literatūrinis turizmas ir kaip jis įtakoja turistines vietoves bei kuo traukia turistus.

Literatūrinio turizmo tyrimuose paprastai nagrinėjami autorių, tekstų ir vietų santykiai (Robinson ir Anderson, 2002). Būtent dėl vietos svarbos ir sąsajų su ja literatūrinis turizmas laikomas kaip paveldo turizmo forma (Hoppen, Brown ir Fyall, 2014). Vietos sąvoka apima ir realias, ir išgalvotas vietas, kai turistai lanko realias paveldo vietas, susijusias su rašytojo gimimo vieta ar namais, pavyzdžiui, Beatričės Poter (Beatrix Potter) Ežerų kraštą (Squire, 1994), realias vietas, susijusias su išgalvotais personažais, pavyzdžiui, Šerloko Holmsa (Sherlock Holmes) kriminalinių detektyvų ekskursijas Londone (van Es & Reijnders, 2016), arba bent iš dalies išgalvotas vietas, paremtas išgalvotais personažais, pavyzdžiui, Hario Poterio Jungtinę (magiškąją) karalystę (Lee, 2012). Panašiai kaip ir paveldo turistų motyvacija susidurti su vietomis, kuriose vyko konkretūs istoriniai įvykiai (Tunbridge & Ashworth, 1996), literatūriniai turistai ieško fizinių vietų, kurios vaizduojamos literatūriniuose pasakojimuose. Tačiau teigiama, kad paveldo turistų motyvacija gali būti susijusi su asmeniniais ryšiais, su istoriniais įvykiais ir sąsajomis tarp jų asmeninio paveldo ir paveldo vietos istorinės reikšmės (Poria, Butler, Airey, 2000, 2001, 2003, 2004). Buvo nagrinėjami ir kiti išsamūs motyvai, įskaitant edukacinius, pramoginius ir socialinius motyvus (Moscardo, 1996). Iš tiesų panašios asmeninės, emocinės ir laisvalaikio sąsajos pastebėtos ir tarp literatūros turistų.

Mike Robinson, Hans-Christian Andersen aiškina, jog literatūros kūriniai skatina skaitytojus keliauti. Skaitytojai, kuriuos ypač paveikė išgalvoti tekstai, domisi kūrinyje aprašytais vietomis, nori praeiti aikštes, bulvarus, gatves, miškus, pajūrius ir kitas vietas, kurios susijusios su romanų veikėjais. Literatūros turistai, norintys iš naujo išgyventi kūrinių romano aplinkoje, keliauja į būtent tas vietas ir ten leidžiasi vedami savo vaizduotės (Robinson & Anderson, 2002).

Literatūrinis turizmas atsiranda tada, kai autoriai ar jų literatūra tampa tokie populiarūs, kad žmones traukia bet kurios vietos, susijusios su autoriumi (pvz., gimtinė, namai, kapas) arba tai, kas pavaizduota jų literatūroje. Apsilankę tokiose vietose literatūros entuziastai gali bendrauti su autoriais, kuriais jie žavisi, jie gali pamatyti ar paliesti su autoriais (ar jų literatūra) susijusius objektus ar prisiminimus, o tai sustiprina aplinka, kurioje lankomasi (Busby ir Klug, 2001).

Literatūrinės vietos pritraukia tiek bendro paveldo lankytojus, tiek nišą tikrų literatūrinių piligrimų (Smith, 2003), kurie apibūdinami kaip gerai išsilavinę turistai. Smith'ui antrina Robertson, teigdamas, kad literatūros turistai ieško „fizinio kūno, kad jų pojūčiai galėtų susijungti su skaitomais objektais“ (Robertson & Radford, 2009, p. 206).

Literatūrinis turizmas arba turizmas, susijęs su „vietomis, lankomomis dėl literatūrinio vaizdavimo ir (arba) sąsajų su literatūros veikėjais“, yra paveldo turizmo kraštovaizdžio dalis (Herbert, 2001).

Mike Robinson, Hans-Christian Andersen įvardina, jog literatūros ir turizmo santykis įtakoja tokius procesus kaip gamybą, prekybą ir pramogų verslą, nes skatina vietų, susijusių su personažais

išsaugojimą, tvarkymą, naujų produktų, kurie siejami su literatūros veikėjai ar vietoje, kūrimą. (Robinson & Andersonas, 2002).

Platesnėje literatūroje išskiriami du platūs literatūrinių vietų tipai: realios vietos, susijusios su rašytojų gyvenimu (pvz. gimimo vietos, pasirinktos gyvenamosios vietos, kapai) ir įsivaizduojamos vietos, susijusios su parašytais kūriniais (Anderson ir Robinson, 2002; Herbert, 2001; Squire, 1996; Watson, 2006). Be to, Mintel (2011) savo rinkos tyrimų ataskaitoje pateikia dvi kitas literatūrinio turizmo formas – būtent literatūros festivaliai ir knygynų turizmas.

Herbert (2001) pažymi, kad su grožine literatūra susijęs literatūrinis turizmas, realūs personažai ir vietos, taip pat išgalvoti personažai ir vietos kartais susiję tiek, kiek vietos gali įgyti reikšmių iš įsivaizduojamų pasaulių, kurie vis dėlto žiūrovui yra realūs, nes sukelia emocijas.

Pasak Eco (1986), turistai ieško, vietų, kur egzistuoja ryšys tarp išgalvotų ar mitinių personažų ir jų tariamų veiksmų realiose vietovėse, pavyzdžiui, Robino Hudo ir Šervudo miško. Žinoma, galima abejoti realių vietovių, esančių grožinės literatūros kūrinuose, „realumu“, ir Andersenai bei Robinsonas (2002) kelia klausimą, ar tikslinga lankytis realioje vietovėje vien dėl to, kad ji įtraukta į pasakojimo siužetą. Tačiau Herbertas (2001) teigia, kad tokios vietos, kur vaizduojamas, jaučiamas realus ir įsivaizduojamas susijungimas, turi ypatingą reikšmę lankytojams. Pocockas (Busby ir Hambly 2000, p. 204) pažymėjo, kad mintis, kad gali pasirodyti „Heathcliffas“ Haworth'o lankytojams kėlė didesnę jaudulį nei galimybė žengti seserų Brontė pėdomis. Akivaizdus noras rimtai vertinti išgalvotus personažus rodo, kad kai kurie iš šių personažų, nepaisant to, kad jie yra išgalvoti, laikomi svarbiais turistinėms vietovėms (Andersen ir Robinson, 2002). Yra net 100 įtakingiausių pasaulio literatūros ir legendų išgalvotų personažų sąrašas, kurio viršuje atsiduria Šekspyro „Hamletas“, Artūro Konano Doilio „Šerlokas Holmsas“. Šio sąrašo dešimtuose taip pat yra Azijos šalių personažai, pavyzdžiui, Gendži, kuris, kaip teigiama, 1000 metų darė įtaką Japonijai, Čia Pao-jū, 1792 m. kinų romano herojus, taip pat Ardžuna, Indijos nacionalinio epo herojus (Pollard-Gott, 2009).

Vieta vaidina svarbų vaidmenį literatūriniam turizmui, ypač su grožine literatūra susijusiam literatūriniam turizmui. Rašytojai savo kūriniais gali iš naujo apibrėžti erdves (Andersen ir Robinson, 2002), o literatūra gali atspindėti realią erdvę ir jos naudojimą (Andersen ir Robinson, 2002). Toliau jie pabrėžia, kad santykis tarp realaus laiko ir vietos patirčių ir sukurtų vietų yra daugialypis. Viena iš to priežasčių galima laikyti tai, kad autoriaus realių vietų panaudojimas grožinėje literatūroje paprastai būna apkrautas tiek autoriaus, tiek skaitytojo interpretacijomis (Robinson, 2002). Kai kurių autorių kūryboje „vieta“ užima pagrindinę vietą, nes jie siekia ją reprezentuoti, perteikti vietos dvasią ar net sukurti mitus apie vietas (Barke, 2002). Be to, paties autoriaus patirtis, susijusi su vieta ar vietomis, yra akivaizdžiausias kūrybinio rašymo raidos pagrindas (Robinson, 2002). Todėl Tetley ir Bramwell (2002) teigia, kad būtent autoriai formuoja tai, ką jie vadina „vietos mitais“, kurie virsta simboliniais vaizdiniais ir reikšmėmis, bendromis daugeliui skaitytojų, o Watson ir Saunders (2004), atvirkščiai, teigia, kad būtent skaitytojas interpretuoja autoriaus parašytus žodžius į savo tikrovės viziją, todėl ir skaitytojas, o ne rašytojas, iš tikrųjų kuria vietą. Galima teigti, kad abu argumentai yra teisingi, nes kūrybinė fikcija negali egzistuoti atskirai nuo realaus pasaulio (Robinson, 2002). Galbūt rašytojai yra tie, kurie savo viziją ir jos kontekstą pavertė žodžiais (Watson ir Saunders, 2004), tačiau būtent skaitytojo kultūra ir žinios, kurios pagerina vietos supratimą ir būtent skaitytojams leidžiama keliauti po realų pasaulį savo vaizduotėje ir kurstyti savo vaizduotę per žvilgsnius, reprezentacijas ir sąmoningus tikrovės iškraipymus (Andersen ir Robinson, 2002, p. 21).

Kai skaitytojas skaitydamas užmezga ryšį su veikėjų kontekstu, jo vietos pojūtis tampa tikresnis (Watson ir Saunders 2004). Pasak Watson ir Saunders (2004), skaitytojas, kuris skaitydamas yra pašalietis, trokšta užfiksuoti tai, kas neegzistuoja, keliaudamas į realią vietą, vaizduojamą išgalvotuose kūrinuose. Ši miglota riba tarp fikcijos ir tikrovės yra esminė priimant sprendimą dėl kelionės į grožinėje literatūroje vaizduojamą vietą (Andersen ir Robinson, 2002). Skaitytojas turi lūkesčių, kuriuos gali patenkinti tik vietos pojūtis ir kokybė, o turistai, kurie lankosi

su grožine literatūra susijusiose vietose, tai daro norėdami įgyti ir (arba) patvirtinti arba pakeisti šį „vietos pojūtį“ (Watson & Saunders, 2004). Hudson ir Ritchie (2006, p. 395) siūlo vietovių rinkodarą vykdyti pasitelkiant „produkto rodymą“ filmuose ir televizijos laidose, kur paskirties vieta yra produktas. Tai laikoma patrauklia rinkodaros priemone, kuri didina žinomumą, gerina vietovės įvaizdį ir lemia didelį turistų skaičiaus didėjimą, o tai padeda ten, kur tradicinės rinkodaros pastangos nepadeda. Nors filmų sukeltas turizmas skiriasi nuo literatūrinio turizmo, ši siūloma rinkodaros priemonė galėtų būti pritaikyta literatūriniam turizmui, kai autoriai gali aktyviai reklamuoti tam tikrą vietovę per savo grožinę literatūrą. Tokiu būdu konkreti vietovė galėtų būti palankiai išskirta iš konkuruojančių vietovių ir teigiamai pozicionuojama vartotojų sąmonėje, o tai galėtų paveikti turistų elgesį (Echtner ir Ritchie, 2003; Hudson ir Ritchie, 2006; Pike ir Ryan, 2004).

Herbert (2001) pasiūlė išskirti išskirtines ir bendrąsias literatūrinių vietų savybes, remiantis priežastimis, dėl kurių žmonės traukia į tas vietas. Literatūrinė vieta pasižymi išskirtinėmis savybėmis, kai turistus traukia vietos, susijusios su rašytojų gyvenimu, literatūrinės vietos, kurios yra romanų veiksmo vieta, literatūrinės vietos dėl kokių nors platesnių ir gilesnių emocijų nei konkretus rašytojas ar istorija (pvz., nostalgija) arba dėl priežasčių, susijusių ne tiek su literatūra, kiek su kokiu nors dramatišku rašytojo gyvenimo įvykiu (Herbert 2001). Be šių išskirtinių savybių, literatūrinės vietos gali pasižymėti ir bendresnėmis savybėmis, kurios gali būti naudojamos jų patrauklumui didinti. Jos taikomos, kai literatūrinės vietos: yra patrauklioje aplinkoje, pvz., vaizdingoje aplinkoje; siūlo įvairias paslaugas (popietinės arbatos, suvenyrai); ir dėl patogios geografinės padėties tampa sustojimo vietomis bendresniame turizmo maršrute (pvz., vietovės, kurios tinka maršrutui palei katedras, bažnyčias, sodybas ir sodus). Kaip vietovės rinkodaros priemonė, tokios lankytinos vietos taip pat gali būti susietos kuriant literatūrinio paveldo maršrutus, kurie lankytojams suteikia tikslingą ir interpretuotą maršrutą, kuriuo jie gali eiti pėsčiomis, važiuoti automobiliu, dviračiu ar net joti žirgais (MacLeod, Hayes, Slater, 2009). Anderseno ir Robinsono (2002, p. 22) teigimu, tokių objektų sujungimas sukuria stipresnę ir skvarbesnę turizmo produktą ne tik reklamos, bet ir platesne intelektine prasme.

Galima teigti, kad kuo daugiau išskirtinių savybių turi literatūrinė vietovė, tuo lengviau ją plėtoti ir panaudoti turizmo tikslais. Kai kūrinių sukūrimo vieta ir išgalvota vieta aplinka sutampa, literatūrinių turistų patirtis sustiprėja (Watson, 2006), todėl tikėtina, kad tai yra taip pat ir tuo atveju, kai vietovei būdingos kitos savybės, pavyzdžiui, aplinka arba jos infrastruktūra.

Autentiškumo klausimą turėtų turėti omenyje tie, kurie kuria turizmo produktus. Kai turistai mato su literatūra susijusias vietas, jie visapusiškai ieško kultūrinio ir literatūrinio autentiškumo, t. y. jie nori vietos realybę matyti taip, kaip jie ją įsivaizdavo (Watson ir Saunders, 2004). Autentiškumo klausimai, t. y. ar vietos yra tikros ir ar jos tiksliai atspindi tikrovę? Pasak Herbert (1995, p. 34), vienas iš literatūrinio turizmo autentiškumo klausimų yra susijęs su tuo, kad ribos nyksta, nes įsivaizduojami pasauliai varžosi su realaus gyvenimo patirtimi. Be to, autentiškumas laikomas socialiai sukonstruota (Herbert, 2001), t. y. ją sukūrė įvairūs verslininkai, rinkodaros agentai, komunikacijos žinovai, animatoriai ar instituciniai tarpininkai (Hughes, 1995). Dėl to kyla klausimas, ar literatūriniame turizme apskritai egzistuoja toks dalykas kaip autentiškumas? Fawcett ir McCormack (2001, p. 64) teigia, autentiškumas negali egzistuoti tarp tikro ir originalaus dalyko, kuris nepriklauso kultūrinei interpretacijai ir daro išvadą, kad masiškai gaminami turizmo objektų vaizdai ir patirtis visada yra stipriau nei tikroji. Bet ar turistai neprieštarauja? Herbert (2001) teigia, kad autentiškumas tampa subjektyvia patirtimi kuriant literatūrinę vietovę turizmo tikslais, nes jis yra kūrėjų ketinimų ir vartotojų interpretacijų derinys.

Literatūrinės vietovės esamos išskirtinės ir bendrosios savybės gali būti konkrečios vietovės įvaizdžio pagrindas, kurį galima panaudoti rinkodaros tikslais. Kaip teigia Brito (2004), turizmas literatūroje vaizduojamas vietas paverčia vartojimo produktu. Vis daugiau privačių ir valstybinių Jungtinės Karalystės sektoriaus agentūrų supranta literatūrinio turizmo potencialą ir propaguoja konkrečius šių vietų įvaizdžius. (Herbert, 1995). Sėkmingos literatūrinės rinkodaros pavyzdžiai

yra tokie: „Šekspyro Stratfordas“, „Brontės Jorkšyras“, „Hardy Veseksas“ (Squire, 1994), „Vordsvorto Ežerų kraštas“ (Wordsworth's Lake District) arba „Dikens Londonas“ (Watson, 2006).

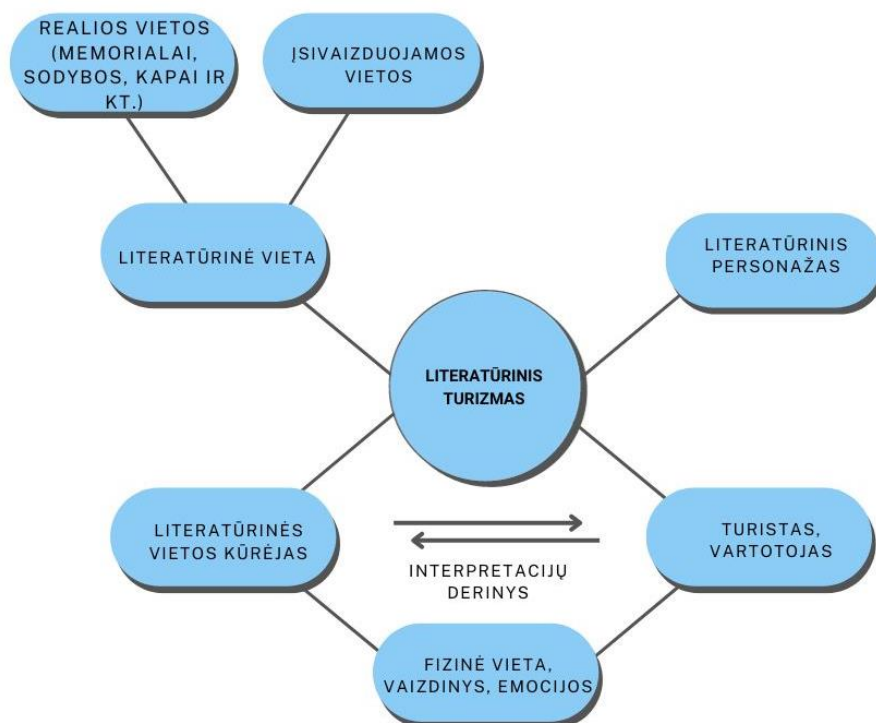
Reijndersas (2011) nurodo dvi pagrindines priežastis, dėl kurių Drakulos gerbėjai įsitraukia į literatūrinio turizmo patirtį: pirma, tai poreikis palyginti fizinę vietą ir mylimą mentalinį vaizdinį, antra, noras užmegzti emocinį ryšį tarp jų. Banyai (2010) pasakoja, kad Brano pilies – Drakulos gimtinės – lankytojai dažnai skelbia savo nuotraukas, kuriose jie atkartoja kultinio personažo įvaizdį, pasitelkdami kostiumus (pvz., kandžius ir apsiaustus) ir įsikūnydami (t. y. laikyseną ir balsą). Kitas būdas, kuriuo entuziastai atiduoda pagarbą savo literatūriniais herojams, yra piligriminė kelionė, dažnai prie kapo. Brown (2015) pripažįsta, kad autoriaus kapo lankymas yra svarbus būdas asmenims pripažinti rašytojo įtaką jų pačių gyvenimui. Ši įtaka gali apimti ir kapus, susijusius su literatūriniais personažais, pavyzdžiui, Hario Poterio gerbėjai lanko tikrojo Thomo Riddelio – J. K. Rowlingo Tomo Riddle'o (lordo Voldemorto) vardo bendravardžio – kapavietę Greyfriars Kirkyard (McCracken Fletcher, 2019).

Nepaisant vyraujančio dėmesio gerbėjams, Mülleris (2006) teigia, kad literatūros vietos nėra išskirtinai skirtos tik literatūros entuziastams. Literatūrinės vietos gali pasižymėti keliomis savybėmis, kurios svarbios daugeliui lankytojų, o Herbert (2001) išskiria išskirtines ir bendrąsias savybes. Išskirtinės savybės apima sąsajas su rašytoju (pvz., Bath, Jane Austen rezidencija), asociacijas su istorijų vietomis (pvz., Paddingtono stotis, meškiuko Paddingtono vardo vietovė), taip pat sąsajas vertybėmis, nostalgija, atmintimi ir simbolizmu (pvz., Dorsetas, aprašytas Enid Blyton knygoje „The Famous Five“). Išskirtinės savybės rodo aiškią literatūrinę sąsają, o bendrosios savybės prisideda prie platesnio literatūrinio turizmo vietovės patrauklumo, t. y. patraukli aplinka, infrastruktūra ar paslaugos ir vieta turistiniame maršrute.

Vietos rinkodaros reikšmė tampa ypač aktuali orientuojantis į literatūrinius turistus. Tai sutampa su naujaisiu Hargrove'o (2017, p. 260) argumentu, kad „kultūros paveldo turizmui kyla grėsmė, jei lankytojai nežino, kad jūs egzistuojate“. Ji teigia, kad „vietovės ir kultūros paveldo institucijos turi apibrėžti labiausiai pageidaujama auditoriją ir nustatyti, kaip geriausiai ją pasiekti“ (p. 261). Viena vertus, paskirties vietos rinkodara gali būti vykdoma vartotojų iniciatyva: Månssonas (2011) pabrėžė, kad turistai patys tarpininkauja literatūrinėms vietoms (pvz., Rosslyno koplyčiai, „Da Vinčio kodui“) per savo paskyras socialinėje žiniasklaidoje, taip įkvėpdami kitus turistus vartoti literatūrinį turizmą. Kalbant apie labiau tradicines medijas, Hosany, Buzova ir Sanz-Blas (2019) empiriniai rezultatai rodo, kad reklama turi reikšmingą poveikį Ispanijos turistų ketinimams aplankyti Šveicarijos Alpes, kuriose vyksta filmo „Heidi“ veiksmas. Be to, Iwashita (2006, p. 75) išvados rodo, kad populiariosios kultūros reprezentacijos žiniasklaidoje (pvz., televizijos serialas „Šerlokas Holmsas“) japonų turistams suteikė „atpažįstamumo“ su Jungtinės Karalystės vietovėmis jausmą.

Nišinis turizmas iš prigimties dažnai pristatomas kaip priešprieša pagrindiniam ar masiniam turizmui ir paruoštam produktui, kuris tariamai suteikia turistams daugiau prasmės (Robinson ir Novelli, 2005). Carson ir kt. (2013: 47) remiasi Chamberso (2009) poststruktūralistine „naujojo turisto“ sąvoka, teigdami, kad literatūros turistai nori išsivaduoti iš anksto nustatyto tvarkaraščio; teigia, kad „vieni norės aplankyti literatūros vietas iš istorinio smalsumo, o kiti sieks mesti iššūkį ir praplėsti literatūros sampratą“. Atkreipdami dėmesį į keliaujančią skaitytoją, MacLeod ir kt. (2018) nustatė, kad literatūros turistai vengia organizuoto literatūrinio turizmo ir vietoj to savarankiškai keliauja po autoriaus kūrinius, ieškodami „užuominų“ sunkiau „užsitarnautu“ būdu. Tačiau tai nereiškia, kad jie visiškai vengia organizuoto turizmo, pavyzdžiui, Earl (2008) teigė, kad būtent paskaitos, kurias jis skaitė vietovėse, kartu su jų aiškinimu suteikė autentiškumo kelionės tikslams.

Apibendrinant straipsnyje analizuotą literatūrą, galima pateikti literatūrinio turizmo, turistinės vietovės, literatūrinių personažų ir vartotojo sampratos modelį (1 pav.).

1 pav. Literatūrinio turizmo, turistinės vietovės, literatūrinių personažų ir vartotojo sampratos modelis

FAKTAI APIE „RASEINIŲ MAGDĖS“ PERSONAŽĄ

„Raseinių Magdės“ personažas minimas nuo XIX a. žinomas iki šių dienų. Kas yra „Raseinių Magdė“, kokia ji, kada atsirado pasakojama įvairių istorijų.

1921 m. spausdintame Aušros gatvės knygyno leidinyje „Raseinių Magdė“ Maironis rašė: *Ties Raseiniais, prie dulkančio kelio./ Kurs ateina nuo Kražių miestelio./ Kai dar buvę senovės žyniai./ Sako, Magdės spoksojus stovyla!./ <...> „Oi, Raseinių tu Magdė, be juoko!“/ Ir neleiptų patsai nuo juokų./ Žmonės šaipos, bet jau nebežino./ Kas ta Magdė? Ir kuo pagarsino/ Savo vardą per amžius visus?/ <...>.*

Liudvikas Adomas Jucevičius (1813-1846) rašė: *„Prancūzė Magdalena, kurios pavardės jau niekas dabar nebeatmena, buvo pirma modistė Žemaitijoje. Ji atsikėlė Augusto III laikais iš Varšuvos į Raseinius. Ta nepaprasta būtybė, išsipuošusi pagal naujausią Paryžiaus žurnalą, duodanti toną visai provincijai, savo atsiradimu pakėlė labai daug triukšmo ir užjudino galvas visoms žemaitėms, kurios iš pradžių nelabai buvo jai palankios, nes visas jaunimas traukė į Raseinius nelyginant į atlaidus. Betgi vėliau smalsumas ir pliuškumas, silpnybės bendros visoms levos dukterims, pergalėjo tą nepalankumą ir jos pačios pradėjo lankytis: pirma tik pasižiūrėti to naujo stebuklo pasaulyje, o paskui, pamėgusios visa, ką darė ir turėjo Magdalena, pačios ėmė jos pavyzdžiu puoštis ir visu kuo ją sekti, net drabužių spalvomis, elgesiu, povyza ir eisena. Lengva įsivaizduoti, su kokia nuostaba žiūrėjo liaudis į tą naują metamorfozę. Ligi tik tai pasirodydavo mergina, apsirengusi prancūziškai, paprastieji žmonės rinkdavosi pulkais, lyg kokių nerėgėtų stebuklų pažiūrėti ir sakydavo: „Pasirėdžiusi kaip Raseinių Magdė“.*

„Raseinių Magdė“ buvo dvisavaitinis pašaipos laikraštėlis, satyros ir humoro žurnalas, ėjęs 1920–1921 m., 1925–1926 m. Raseiniuose. Išėjo 11 numerių.

Apie „Raseinių Magdę“, kaip apie statulą, 1905 m. rašė Mečislovas Davainis-Silvestraitis: *„Kareiviai iš kaladės padarė bobą ir liepdavo žmonėms ją bučiuoti. Žmonės jiems duodavo pinigų“.* Taip pat buvo rašoma *„Prie pat Raseinių, Grinkiškio vieškelyje buvo pastatyta statula „Raseinių Magde“ praminta; pastatyta kokios tai prašmatnios moters atminimui, kuri Stanislovo Augusto laikais iš Paryžiaus atgabenusi naujas keistas madas“* („Lietuvos aidas“, 1933).

Aptinkama legendų „Kokio tai Raseinių lietuvio didiko duktė isimylėjo lenkų bajoraitį. Tėvas nesutikęs už jo leisti. Duktė pabėgusi slapta. Tėvas ant šulinio (dabartinis „Raseinių Magdės“ šulinys), pastatęs stovylą, per kurią siurblio pagalba, iš šulinio buvo imamas vanduo. Vanduo bėgdavęs iš stovylos akių, kas reiškė, kad pastatytojo stovyla apverkianti jo dukters padarytą nuodėmę.“ („Lietuvos aidas“, 1933).

„Lietuvos aide“ 1933 m. pasirodęs straipsnis: „*Gerbiamosios ponios, leiskite Jus apšviesti. Pažvelkime į istoriją. O ji sako, kad Raseinių Magdė pati pirmoji praskynė kelią į Lietuvą Paryžiaus madoms. Raseinių Magdė pati pirmoji Lietuvoje pradėjo dėvėti rūbus pagal Paryžiaus modelius. Raseinių Magdė turi būti reabilituota. Jos vardas turi būti pagarboje. Turi būti įsteigtas Raseinių Magdės moterų grožio institutas. Ponios turi imtis iniciatyvos surengti po vieną kartą per metus šaunų balių, per kurį būtų renkama iš visų mūsų Raseinių Magdžių, vadinasi elegantiškų damų, Raseiniškiausia Magdė.*“

Nacionalinis M. K. Čiurliono dailės muziejuje saugomas Alberto Vitkaus, 1987 m., piešinys Maironio poemos „Raseinių Magdė“ motyvais.

TYRIMO METODOLOGIJA

Siekiant išsiaiškinti „Raseinių Magdės“ personažo patrauklumą ir galimybes plėtojant turizmą Raseinių mieste, buvo atliktas kiekybinis tyrimas. Šiuo tyrimu taip pat buvo siekiama išsiaiškinti, ar žmonės domisi literatūriniu turizmu, kokią įtaką kelionės vietos pasirinkimui turi literatūriniai personažai.

Atliekant tyrimą buvo laikomasi mokslinių tyrimų etikos normų (Europos elgesio kodeksas mokslinių tyrimų etikos klausimais. Pataisytas leidimas, 2018).

Anketinio tyrimo imtis sudaryta taip, kad jos savybės atspindėtų generalinės visumos savybes t. y. ji turi būti reprezentatyvi. Socialiniams tyrimams rekomenduojama imties dydį nustatyti, atsižvelgiant į 5 proc. paklaidą (K. Kardelis, 2005). Imties dydis nustatytas pagal formulę ($n = 1/(\Delta^2 + 1/N)$).

Tyrimas buvo atliekamas 2023-11-01 – 2023-11-07 laikotarpiu. Atsižvelgiant į tai, jog 2022 m. Raseinių rajone apsilankiusių turistų skaičius buvo 10340, tai per savaitę apsilankiusių turistų skaičius 185 turistai.

Iš viso generalinę aibę sudaro 185 turistai. Siekiant, kad apklausa būtų reprezentatyvi ir patikima su 5 proc. paklaida, tyrime turi būti apklausta 127 turistai ($n = 1/(0,0025 + 1/185)$).

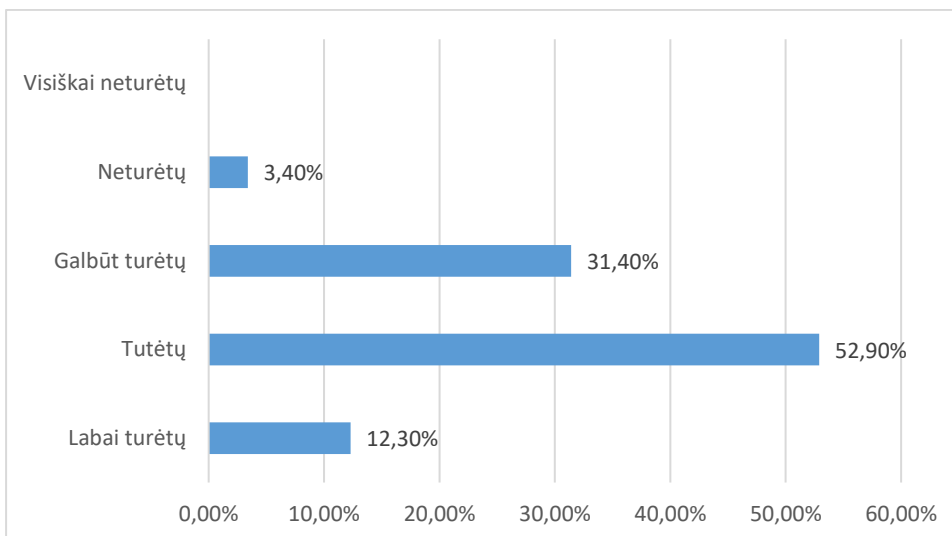
Apklausa buvo organizuojama elektronine forma, *apklausa.lt* platformoje ir užpildytos 204 anketos. Apie vykdomą apklausą buvo prašoma dalintis socialiniuose tinkluose, įvairiose grupėse ir pan. Apklausoje dalyvavo 178 moterys ir 25 vyrai. Didžiausią dalį – 55,4 proc. – apklaustųjų sudarė 41 – 60 amžiaus grupė, o mažiausią – 7 proc. – 18 – 25 amžiaus grupė.

Anketos klausimai (iš viso 14 klausimų) sudaryti taip, kad geriausiai atspindėtų nagrinėjamą problemą. Reikiamai informacijai gauti buvo naudoti klausimai su pasirinkimo variantais ir klausimai naudojant *Likert* matavimo skalę. Taip pat buvo sudaryta galimybė respondentui išsakyti savo nuomonę, papildyti galimų atsakymų variantus, pareikšti pastabas.

TYRIMO REZULTATŲ APŽVALGA

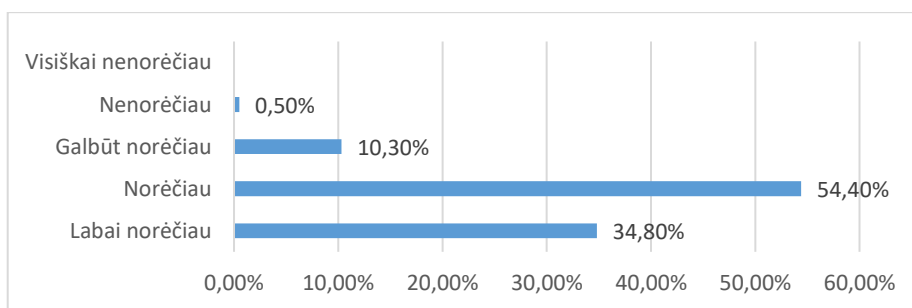
Atsižvelgiant į tai, kad straipsnyje analizuojamas literatūrinis turizmas, literatūrinių personažų įtaka lankytinos vietos pasirinkimui, respondentų buvo paprašyta pildyti apklausą, jei žino apie tokią turizmo rūšį. Apklaustos rezultatai rodo, kad 29,4 proc. domisi ir 48,5 proc. iš dalies domisi literatūriniu turizmu ir net 83,8 proc. apklaustųjų norėtų daugiau sužinoti apie literatūrinio turizmo galimybes Lietuvoje.

Akivaizdu, kad literatūriniai personažai yra patrauklūs lankytojams, nes tyrime daugumai respondentų renkantis turistinę vietovę turi įtakos jos sąsajos su įvairiais personažais. Tik 7 respondentams iš 204 (3,4 proc.) neturi įtakos (2 pav.).

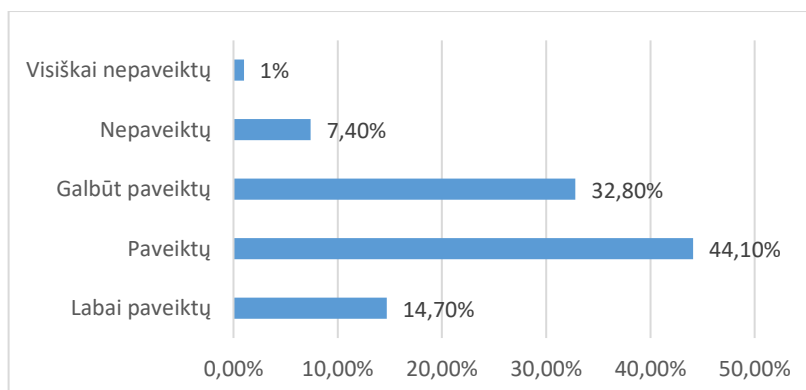
2 pav. Turistinės vietovės sąsajų su įvairiais personažais įtakos lankytojų pasirinkimui skirstinys

Kadangi apklausoje dalyvavusių respondentų didžiausią dalį sudarė 41 – 60 amžiaus grupės asmenys, tikėtina, kad tai turėjo įtakos, jog net 92,6 proc. yra girdėję terminą „Raseinių Magdė“ (tik 7,4 proc. negirdėjo). Aiški tendencija, jog vyresni žmonės prisimena šį personažą. Didžioji dalis (34,8 proc. labai norėtų, 54,4 proc. norėtų) apklaustųjų atsakė, jog norėtų daugiau sužinoti apie Maironio literatūrinį „Raseinių Magdės“ personažą (3 pav.).

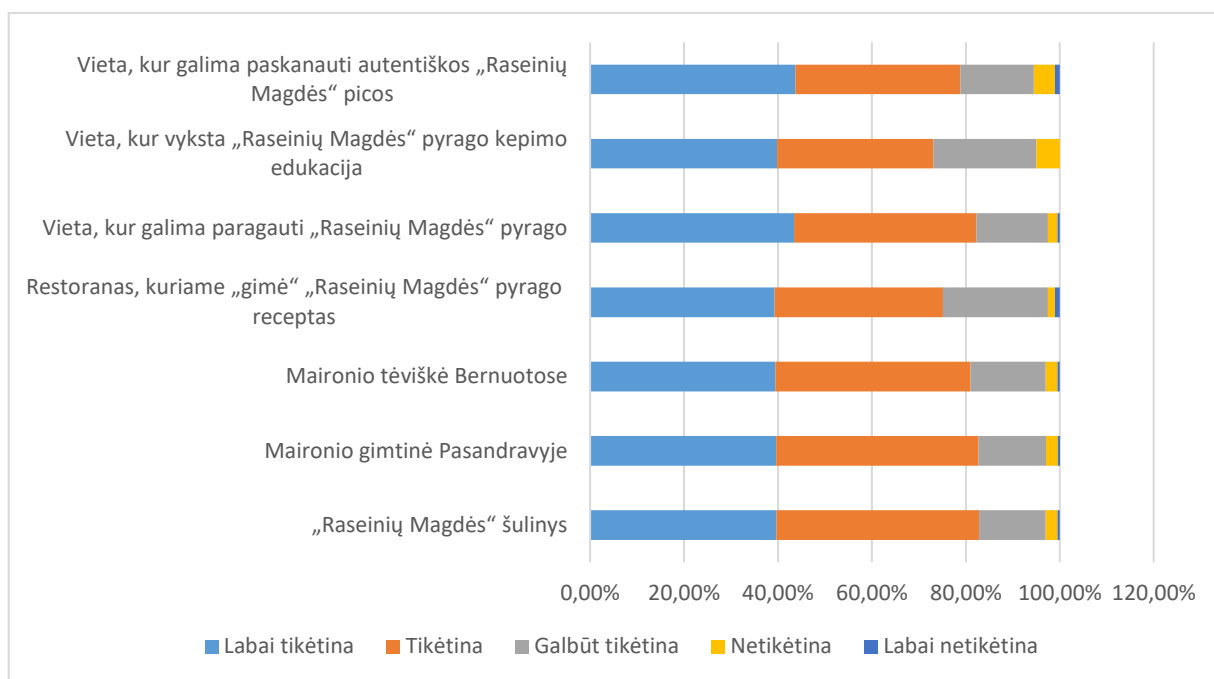
3 pav. Domėjimosi Maironio literatūrinio personažu „Raseinių Magdė“ skirstinys

Tyrimo rezultatai parodė, jog tyrime dalyvavusių asmenų, renkantis Raseinių miestą, kaip turistinę vietovę, pasirinkimą paveiktų „Raseinių Magdės“ personažas: 14,7 proc. – labai paveiktų, 44,1 proc. – paveiktų, 32,8 proc. – galbūt paveiktų, 7,4 proc. – nepaveiktų, 1 proc. – visiškai nepaveiktų (4 pav.).

4 pav. „Raseinių Magdės“ personažo paveikumo skirstinys

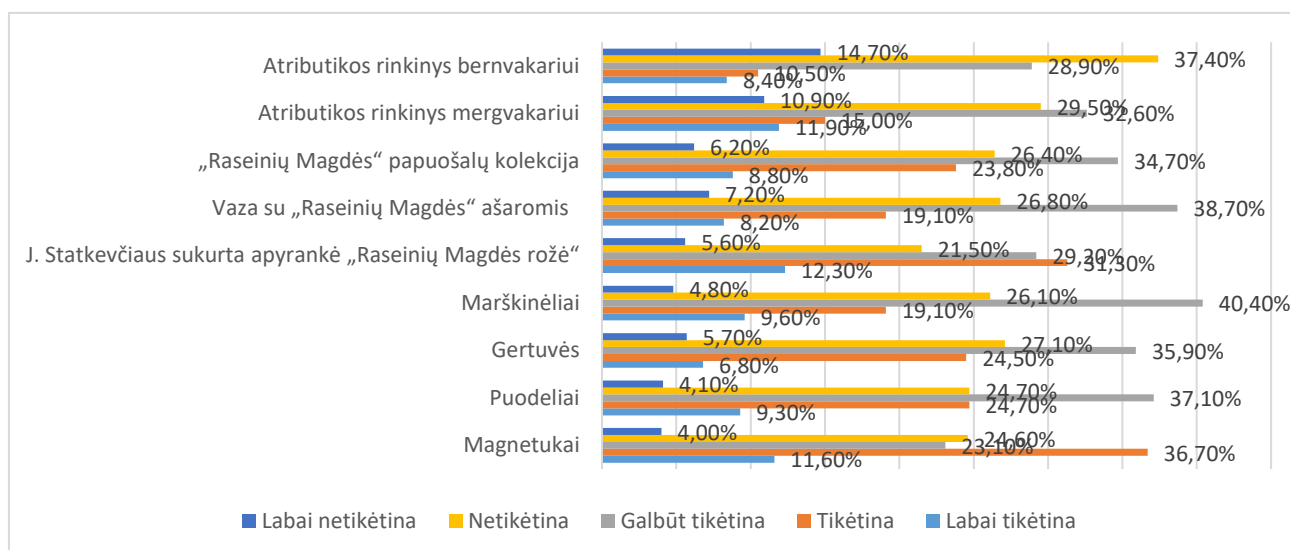
Iš 5 pav. pateiktų rezultatų matyti, kad žmonės lankytų vietas, susijusias su „Raseinių Magdės“ personažu. Remiantis atsakymais, pastebėtina, jog nei viena lankytina vieta nėra ryškiau išskiriama, todėl tikėtina, kad atvykę žmonės įtakoti „Raseinių Magdės“ personažo, norėtų aplankyti visas vietas, susijusias su šiuo personažu.

5 pav. Vietų, susijusių su „Raseinių Magdės“ personažu, lankymo skirstinys

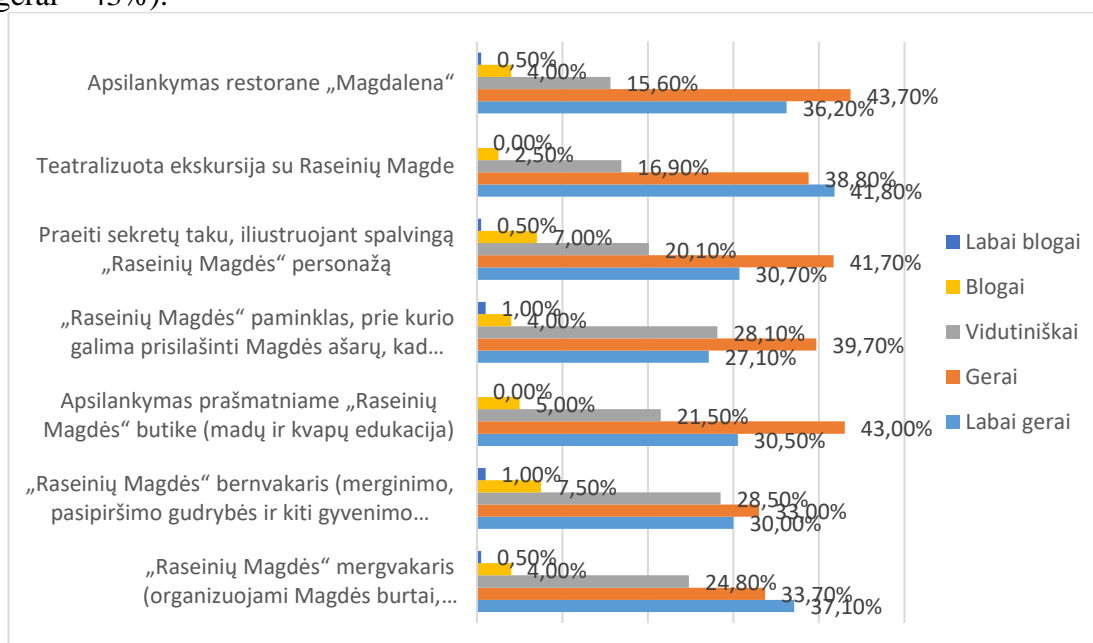
Respondentai dar nurodė, kurios jiems vietos būtų patrauklios aplankyti: vietos, susietos su „Raseinių Magdės“ madomis, legendomis“, „vietos, kur būtų galima įsigyti „Raseinių Magdės“ pyrago lauktuvėms“, „vieta, kur galima gauti magiško vandens iš „Raseinių Magdės“ rankų skulptūra“.

Vykdam tyrimą, respondentų buvo klausama, kokių jie norėtų įsigyti suvenyrų. Jie nebuvo informuoti apie tai, kad suvenyrai buvo nurodyti realūs, šiuo metu parduodami – gertuvės, puodeliai, magnetukai, o kiti išgalvoti. Iš 6 pav. parodytų rezultatų matyti, kad vienas suvenyras nebuvo ženkliai išskiriamas, akivaizdu, kad norint pritraukti lankytoją, reikia pasiūlyti įvairių, išradingų suvenyrų. Dalyvaujantys ir patys nurodė, kokius suvenyrus įsivaizduotų su „Raseinių Magdės“ personažu: kvepalai, pirkiniių maišeliai, saldumynai, miltų mišinys. Buvo ir tokių nuomonių: „Reikėtų galvoti apie ekologiją ir atsisakyti bereikšmis daiktų“, „Viską kas susiję su Magdės seksualumu“.

6 pav. „Raseinių Magdės“ suvenyrų paklausos skirstinys

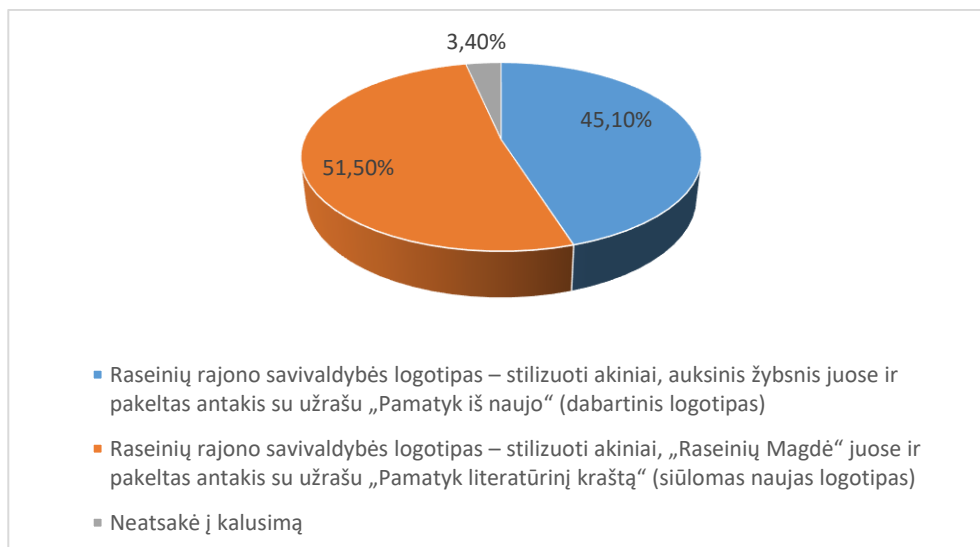
Respondentams buvo pateikti galimi turizmo produktai, susiję su „Raseinių Magdės“ personažu. Iš 7 pav. akivaizdu, kad respondentai labai teigiamai vertina naujus produktus. Palankiausiai įvertinto „Teatralizuota ekskursija su „Raseinių Magde“ (labai gerai – 41,8%, gerai – 38,8%), apsilankymas restorane „Magdalena“ (labai gerai – 36,2%, gerai – 43,7%), Apsilankymas prašmatniame „Raseinių Magdės“ butike – madų ir kvapų edukacija (labai gerai – 30,5%, gerai – 43%).

7 pav. Turizmo produktų, susijusių su „Raseinių Magdės“ personažu, vertinimo skirstinys

Respondentų buvo klausiama apie Raseinių rajono savivaldybės logotipą (8 pav.), siekiant išsiaiškinti, ar logotipas galėtų būti siejamas su literatūriniu turizmu ir „Raseinių Magdės“ personažu. Rezultatai rodo, kad nuomonės pasiskirstė beveik po lygiai: 45,1% už tai, kad liktų dabartinis logotipas, 51,5% - kad būtų naujas – stilizuoti akiniai, „Raseinių Magdė“ juose ir pakeltas antakis su užrašu „Pamatyk literatūrinį kraštą“. Akivaizdu, jog galvojant kurti naują logotipą, reikėtų atlikti atskirą tyrimą.

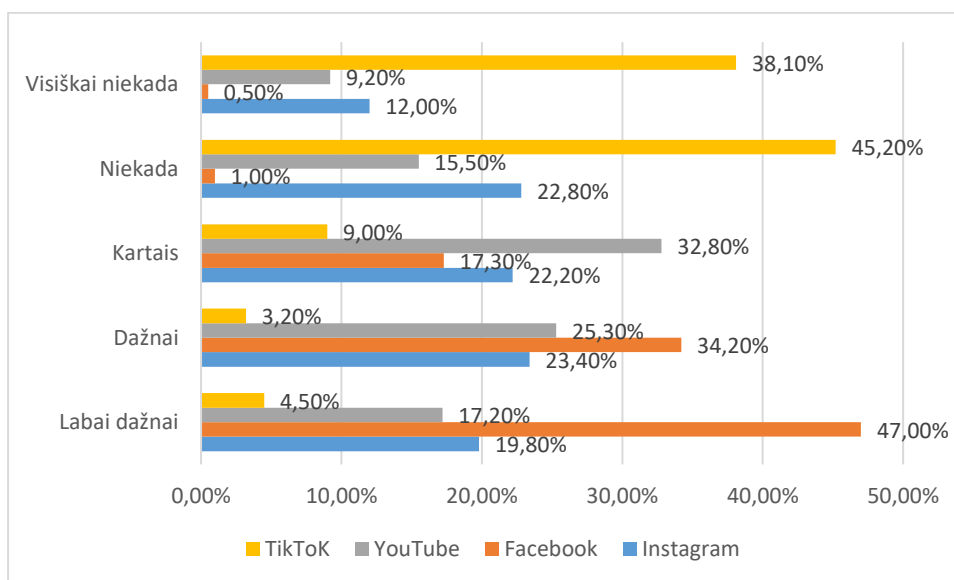

8 pav. Nuomonės apie logotipą skirstinys

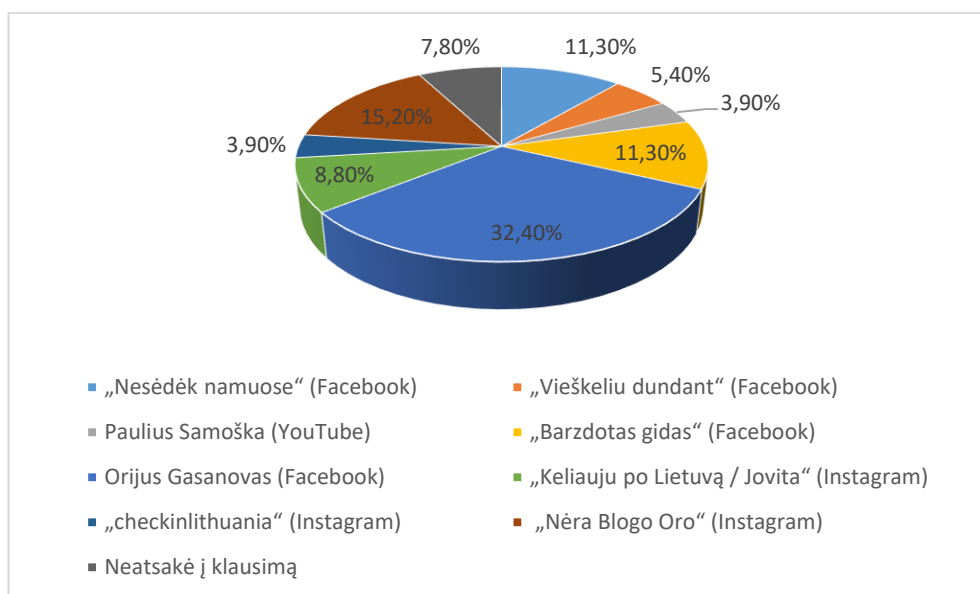
Didžioji dalis respondentų nurodė, kad keliaudami informacijos ieško internete (50.4%) ir kliaujasi draugų ir pažįstamų rekomendacijomis (34.4%). Žymiai mažiau patrauklūs informacijos šaltiniai yra televizija (9,2%), radijas (3,7%), laikraščiai (2,2%).

Susisteminius rezultatus apie informacijos socialiniuose tinkluose paieškos dažnumą (9 pav.), matyti, kad populiariausi socialiniai tinklai, kuriuose dažniausiai respondentai ieško informacijos yra *Facebook* (labai dažnai – 47%, dažnai – 34,2%) ir *Instagram* (labai dažnai – 19,8%, dažnai – 23,4%). Mažiausiai informacijos tikimasi rasti *TikTok* (visiškai niekada – 38,1%, niekada – 45,2%).

9 pav. Informacijos dažnumo paieškos socialiniuose tinkluose skirstinys

Stebėtina tai, kad tyrimo rezultatai parodė, jog kelionės pasirinkimui mažai įtakos turi influenceriai (60,8% neturi įtakos, 39,2% turi įtakos).

10 pav. Influenciarų pasirinkimo tarp respondentų skirstinys

Populiariausias influenceris (10 pav.) tarp apklaustųjų yra Orijus Gasanovas (*Facebook*) 32,4% respondentų nurodė jį, maždaug vienodai pasiskirstė „Nėra Blogo Oro“ (*Instagram*) – 15,2%, „Barzdotas gidas“ (*Facebook*) – 11,3%, „Nesėdėk namuose“ (*Facebook*) – 11,3%, mažiausiai mėgstami – „checkinlithuania“ (*Instagram*) – 3,9% ir Paulius Samoška (*YouTube*) – 3,9%.

IŠVADOS

- Literatūra skatina žmonių suvokimą ir norą aplankyti vietas, kurios susijusios su: 1) knygos kūrimo procesu (rašytojų namai, gimtinė ar kitos vietos, susijusios su kūrimu ir jo autoriumi); 2) išgalvotais personažais (pvz. Šerloko Holmsio kriminalinių detektyvų ekskursijas Londone) arba bent iš dalies išgalvotas vietas, paremtas išgalvotais personažais (pvz., Hario Poterio Jungtinę (magiškąją) karalystę); 3) kuriose vyko konkretūs istoriniai įvykiai, vaizduojami literatūriniuose pasakojimuose. Literatūrinio turizmo sėkmei (konkrečiai turistinei vietai) svarbu sąsajos tarp fizinės vietos, vartotojo/turisto ir literatūrinės vietos kūrėjo.
- „Raseinių Magdė“ – tai XIX a. literatūrinis Maironio personažas. „Raseinių Magdė“ įvairiai aprašė daug autorių periodiniuose leidiniuose: nuo stilingos prancūzaitės iki lengvo elgesio merginos. Buvo leidžiami satyros ir humoro žurnalai, laikraščiai „Raseinių Magdės“ pavadinimu, rašomi straipsniai, piešiami piešiniai. Aptinkama aprašymų apie stovėjusią „Raseinių Magdės“ statulą.
- Atlikto kiekybinio tyrimo analizė parodė, kad žmonės žino, kas yra literatūrinis turizmas, domisi juo ir literatūriniai personažai turi įtakos turistinės vietovės pasirinkimui. Apklausoje dalyvavę asmenys žino terminą „Raseinių Magdė“ ir renkantis Raseinių miestą, kaip turistinę vietovę, šį pasirinkimą paveiktų „Raseinių Magdės“ personažas, jie lankytų vietas, susijusias su šiuo literatūriniu personažu. Tyrimo rezultatai parodė, kad žmonės ne tik lankytų esamas vietas, susijusias su Raseinių Magdės“ personažu, bet ir pirktų suvenyrus (sukurtų vardinių produktų, daiktų, susijusių su „Raseinių Magdės“ seksualumu), naudotųsi naujomis paslaugomis (mergvakarių, bernvakarių organizavimo, edukacijų, maitinimo ir kitomis paslaugomis). Kokias rinkodaros priemones naudoti, kur viešinti literatūrinį personažą „Raseinių Magdė“ reikėtų atlikti atskirą tyrimą, kadangi apklausos rezultatai

atskleidė tik bendras tendencijas, jog keliaudami žmonės informacijos ieško internete, iš draugų ir pažįstamų rekomendacijų bei socialinių tinklų.

4. „Raseinių Magdės“ personažas gali būti svarbus turizmo kontekste, tačiau turi būti sukurti nauji turizmo produktai. Plėtojant literatūrinį turizmą Raseiniuose, reikalinga atlikti išsamius tyrimus ir sukurti komunikacijos strategiją „Raseinių Magdės“ žinomumui didinti.

LITERATŪRA

1. Andersen, H.-C., & Robinson, M. (2002). *Literature and tourism: Reading and writing tourism texts*. London: Continuum.
2. Banyai, M. (2010). *Dracula's image in tourism: Western bloggers versus tour guides*. *European Journal of Tourism Research*, 3(1), 5–22.
3. Brown, L. (2015). *Tourism and pilgrimage: Paying homage to literary heroes*. *International Journal of Tourism Research*, 8, 167–175.
4. Busby, G., Hambly, Z. (2000). *Literary tourism and the Daphne du Maurier Festival*. In P. Payton (Ed.), *Cornish studies* 8 (pp. 197–212). Exeter: University of Exeter Press. Available from: http://plymouth.academia.edu/GrahamBusby/Papers/10090/Literary_Tourism_and_the_Daphne_du_Maurier_Festival).
5. Busby, G., & Klug, J. (2001). *Movie-induced tourism: The challenge of measurement and other issues*. *Journal of Vacation Marketing*, 7(4), 316–332.
6. Carson, S., Hawkes, L., Gislason, K., & Martin, S. (2013). *Practices of literary tourism: An Australian case study*. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 7 (1), 42–50.
7. Chambers, E. (2009). *From authenticity to significance: Tourism on the frontier of culture and place*. *Futures*, 41(6), 353–359.
8. Echtner, C., & Ritchie, J. R. B. (2003). *The meaning and measurement of destination image*. *The Journal of Tourism Studies*, 14(1), 2003.
9. Earl, B. (2008). *Literary tourism: Constructions of value, celebrity and distinction*. *International Journal of Cultural Studies*, 11(4), 401–417.
10. Fawcett, C., & McCormack, P. (2001). *Guarding authenticity at literary tourism sites*. *Annals of Tourism Research*, 28(3), 686–704.
11. *Europos elgesio kodeksas mokslinių tyrimų etikos klausimais. Pataisytas leidimas*. ALLEA - All European Academies, Berlynas, 2018 m.
12. Hargrove, C. M. (2017). *Cultural heritage tourism: five steps for success and sustainability*. Lanham: Rowman & Littlefield.
13. Herbert, D. (2001). *Literary places, tourism and the heritage experience*. *Annals of Tourism Research*, 28(2), 312–333.
14. Hosany, S., Buzova, D., & Sanz-Blas, S. (2019). *The influence of place attachment, ad-evoked positive affect, and motivation on intention to visit: Imagination proclivity as a moderator*. *Journal of Travel Research*, 59(3), 477–495.
15. Hoppen, A., Brown, L., & Fyall, A. (2014). *Literary tourism: Opportunities and challenges for the marketing and branding of destinations*. *Journal of Destination Marketing and Management*, 3(1), 37–47
16. Hudson, S., & Brent Ritchie, J. R. (2006). *Promoting destinations via film tourism: An empirical identification of supporting marketing initiatives*. *Journal of Travel Research*, 44(1), 387–396.
17. Iwashita, C. (2006). *Media representation of the UK as a destination for Japanese tourists: Popular culture and tourism*. *Tourist Studies*, 6(1), 59–77
18. Lee, C. (2012). *'Have magic, will travel': Tourism and Harry Potter' United (Magical) Kingdom*. *Tourist Studies*, 12(1), 52–69.
19. McCracken Fletcher, L. (2019). *Literary tourism and the British Isles: History, imagination, and the politics of place*. Lanham: Lexington Books.
20. Macleod, N., Hayes, D., & Slater, A. (2009). *Reading the landscape: The development of a typology of literary trails that incorporate an experiential design perspective*. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 18(2–3), 154–172.
21. Månsson, M. (2011). *Mediatized tourism*. *Annals of Tourism Research*, 38(4), 1634–1652
22. Moscardo, G. (1996). *Mindful visitors*. *Annals of Tourism Research*, 23(2), 376–397

23. Müller, D. K. (2006). *Unplanned development of literary tourism in two municipalities in Rural Sweden. Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 6(3), 214–228.
24. „Lietuvos aidas“ (1933) Nr. 262
25. Pocock, D. (1982). *Writers who knew their places. The Geographical Magazine*, 54(1), 40–43.
26. Poria, Y., Butler, R., & Airey, D. (2004). *Links between tourists, heritage, and reasons for visiting heritage sites. Journal of Travel Research*, 43, 19–28.
27. Reijnders, S. (2011). *Stalking the count: Dracula, fandom and tourism. Annals of Tourism Research*, 38(1), 231–248.
28. Robinson, Mike & Andersen, Hans-Christian (2002). *Literature and tourism*. New York: Continuum,
29. Robinson, M. (2002). Between and beyond the page: *Literature – tourism relationships*. In: H.-C. Andersen, & M. Robinson (Eds.), *Literature and tourism – Reading and Writing Tourism Texts*. London: Continuum.
30. Robinson, M., & Novelli, M. (2005). *Niche tourism: An introduction*. In M. Novelli (Ed.), *Niche tourism: Contemporary issues, trends and cases* (pp. 1–11). Oxford: Elsevier.
31. Robertson, J. P., & Radford, L. A. (2009). *The private uses of quiet grandeur: A meditation on literary pilgrimage. Changing English*, 16(2), 203–209.
32. Squire, S. J. (1994). *The cultural values of literary tourism. Annals of Tourism Research*, 21(1), 103–120.
33. Smith, A. K. (2003). *Literary enthusiasts as visitors and volunteers. International Journal of Tourism Research*, 5(2), 83–95.
34. Tetley, S., & Bramwell, B. (2002). *Tourists and the cultural construction of Haworth's literary landscape*. In: H.-C. Andersen, & M. Robinson (Eds.), *Literature and tourism – Reading and writing tourism texts*. London: Continuum.
35. Tunbridge, J. E., & Ashworth, G. J. (1996). *Dissonant heritage: The management of the past as a resource in conflict*. Chichester: Wiley.
36. Watson, C., & Saunders, R. (2004). *The production of literary landscapes*. In M.

THE CHARACTER OF „RASEINIAI MAGDĖ“ IN THE CONTEXT OF TOURISM PROMOTION

JUDITA RADAVIČIENĖ¹

Supervisor – assoc. prof. dr. Regina Navickienė²

¹Vytautas Magnus University

²Kolping Higher Education Institution

ANNOTATION

The article reviews information and facts about the character of „Raseiniai Magdė“ how it can be unique or attractive in the context of tourism, and provides the analysis of the characters of cities around the world that are used in the context of tourism.

TURIZMO POTENCIALO DIDINIMO GALIMYBĖS PER ARCHITEKTŪRINIO IR SAKRALINIO PAVELDO VIETAS. TYTUVĖNŲ ATVEJIS

SANDRA SABALIAUSKIENĖ¹

Vadovė – doc. dr. R. Navickienė²

¹Vytauto Didžiojo universitetas

²Kolpingo kolegija

SANTRAUKA

Pastebimas per mažas susidomėjimas architektūriniu, sakraliniu paveldu – Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansambliu. Tyrimu siekiama pristatyti turizmo potencialo galimybes per architektūrinį, sakralinį paveldą Tytuvėnuose. Tyrimas atliktas 2023 m. spalio mėnesį.

ĮVADAS

Aktualumas ir naujumas: architektūrinis, sakralinis paveldas glaudžiai susijęs su kultūriniu turizmo fenomenu. Tai reprezentatyviausias meno sluoksniu, kuris dalyvauja paveldą reprezentuojančiuose tarptautiniuose projektuose („Baroko kelias“, „Vienuolynų kelias“), Lietuvos projektuose („Jono Pauliaus II piligrimų kelias“) skatindamas architektūrinio paveldo turizmą, suteikdamas žinias apie religinius paveldo objektus.

R.D. Hernándezas-Rojasas, J. A. Jimber del Rio, A. Ibáñezas Fernándezas ir A. Vergara-Romero (2021) analizavo atvykstančio turistų lojalumą pasirinktoms paveldo vietoms. Konstatavo, kad kultūros paveldas yra tai, kas gali vietą padaryti patrauklesne lankytoji.

Pasak K. Ivanovaitės (2017) sakralinio paveldo egzistavimas Lietuvoje parodo, kad jis buvo saugojamas ir perduodamas iš kartos į kartą. Tai daugiausiai materialus paveldas: praeities paminklai, svarbūs istorine, simboline ir menine verte. Be to, tai – istorinės bei kultūrinės savivokos visuomenėje dalis.

Pastebimas tyrinėtojų per mažas susidomėjimas architektūriniu, sakraliniu paveldo objektu – Tytuvėnų Švč. M. M. Angelų Karalienės bažnyčios ir Bernardinų vienuolyno ansambliu. Iki šiol apie ansamblį galime rasti Lietuvos enciklopedijoje, K. Čerbulėno, A. Baliulio (1987) ir D. Klajūmienės (2004, 2008) knygose bei straipsniuose, kurie sako, kad Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno pastatai gali būti laikomi vieni vertingiausių sakralinės architektūros ansamblių Lietuvoje ir veikti kaip religinis, kultūrinis centras.

Tyrimo problema. Nepavyko rasti mokslinių tyrimų, kurie analizuotų Tytuvėnų architektūrinio ir sakralinio paveldo kaip turistinio objekto potencialo didinimą, pagyvinant Kelmės rajono turizmo sektorių.

Straipsnio tikslas – ištirti turizmo potencialo didinimo galimybes per architektūrinį ir sakralinį paveldą Tytuvėnuose.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti architektūrinio ir sakralinio paveldo aktualumą turizmo skatinime;
2. Pristatyti architektūrinį ir sakralinį paveldą Tytuvėnuose;
3. Ištirti lankytojų pasitenkinimą lemiančius veiksnius architektūriniu ir sakraliniu paveldu Tytuvėnuose;
4. Išvados, rekomendacijos;

Tyrimo metodika ir metodologija: mokslinės literatūros analizė, sisteminimas; kiekybinis tyrimas naudojant klausimyną, gautų tyrimo duomenų sisteminimas, grafinis vaizdavimas; išvadų ir rekomendacijų formulavimas.

ARCHITEKTŪRINIO IR SAKRALINIO PAVELDO AKTUALUMAS TURIZMO SKATINIME

Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatyme (1994) sakralinio paveldo sąvoka apibūdinama kaip objektai, vietos, jų kompleksai ir vietovės, reikšmingos religinėms bendruomenėms, bendrijoms ir centrams. S. Aulet ir D. Vidal (2018) teigė, kad sakralinis paveldas gali perteikti senąsias vertybes, susijusias su teritorijos indetitu, kartu atspindėdamas religinės vertės ir paminklinės vietos vertes, o architektūros paveldas yra miesto istorinių išteklių pagrindas. Tai svarbus miesto kultūrinės vertės nešėjas (Y. Zhang, Q. Zhang, 2023). Anot Santa-Cruz, Lopez-Guzman (2017) paveldo turizmas buvo laikomas svarbiu ir klestinčiu turizmo pramonės segmentu nuo devintojo dešimtmečio. T. John (1996) paveldo turizmą, kuris paprastai patenka į kultūrinio turizmo sritį tyrinėjo ir pristatė kaip vieną iš labiausiai žinomų ir labiausiai paplitusių turizmo rūšių ir seniausių kelionių formų. A. Bitušikova (2021) konstatavo, kad kultūros paveldas yra galingiausias Slovakijos turizmo plėtros šaltinis, turintis didelį potencialą pritraukti turistus iš viso pasaulio, tačiau norint pasiekti tikslus, svarbu kurti naujas partnerystes tarp visų suinteresuotų šalių: valstybės institucijų, vietos ir regionų, savivaldybių, nevyriausybinų organizacijų, neformalių piliečių grupių, aktyvių asmenų, bet pirmiausia įgalinti vietos bendruomenes. Tačiau S. V. Ardelean, A. Badulescu (2023) matydami kokį kultūrinį, istorinį paveldą turi Rumunija išvelgė, kad kultūrinio turizmo plėtra vis dar yra ribota, todėl reikalingi veiksmai tokie kaip: infrastruktūros tobulinimas, tikslingesnė vizija, tobulintina turizmo plėtros ir valdymo strategija, veiksmingesni vidaus ir tarptautinės reklamos, tinkamų rinkodaros priemonių parinkimai. Be to turi būti atsižvelgta į istorinių vietų ir paveldo pastatų ir vietovių identifikavimą, restauravimą, atkūrimą, atnaujinimą, fizinį ir skaitmeninį prieinamumą, informacijos ir paslaugų teikimą.

Z. S. Gojnil, I. Gojnik (2019) akcentavo, kad svarbu suprasti, jog sakralinės architektūros kaip kultūros paveldo dalis turi būti suvokiama kompleksiskai – ne tik kaip istorinė, meninė ar kultūrinė, bet ir simbolinė vertė. Vienas iš jos simbolių aspektų yra kuriama multisensorinė patirtis. Sakralinės erdvės atveju šis aspektas ypač įtakoja tikinčiojo ir kultūros paveldo lankytojo patirtį, nes architektūra sieja, tarpininkauja ir projektuoja prasmes, įtvirtintas kompleksiniame erdvės potyryje. Įvairūs reiškiniai, tokie kaip kvapas, prisilietimas, tiesiogiai veikia sakralinės architektūros patirtį. Sukuriant specifines atmosferas, būdingas sakralumo patyrimui tokias kaip: transcendentos, amžinybės, priklausymo bendruomenei, neįprasto erdvės charakterio atmosferą. Šis požiūris pakeičia požiūrį į sakralinę architektūrą kaip kultūros paveldą ir išryškina daugybę pastato aspektų. Pasak J. Ramon-Cordona, M. D. Sanchez-Fernander (2022), kad paveldas duotų didelę naudą, būtinas kultūros ir gamtos derinys galintis pritraukti turistus į Ibizą (Ispanija) kelioms dienoms. Taip būtų sukurti turistiniai maršrutai, kuriuose derinamas materialus paveldas, gamtos erdvės, vietinis folkloras ir tradicinė virtuvė. Tokiu būdu sukuriamas turistinis produktas, kuris lankytojui suteiktų nepamirštamų įspūdžių. Tokie Italijos meno miestai kaip Milanai, Ferara, sulaukia turistų antplūdžio, nes tai istoriniai branduoliai, suteikiantys turistams unikalių praeities laikų įžvalgų. Šie miestai yra puikus renesanso architektūros paveldas Šiaurės Italijoje ir turi didelę įtaką turizmo tendencijoms šiame regione. Mažuose turistiniuose miestuose kultūrinio turizmo plėtra yra reikšminga vietos gyventojams, o masinis turizmas Milane ir Venecijoje turi įtakos šalies ekonomikai (J. Zlapoša, M. Solarevč, 2019).

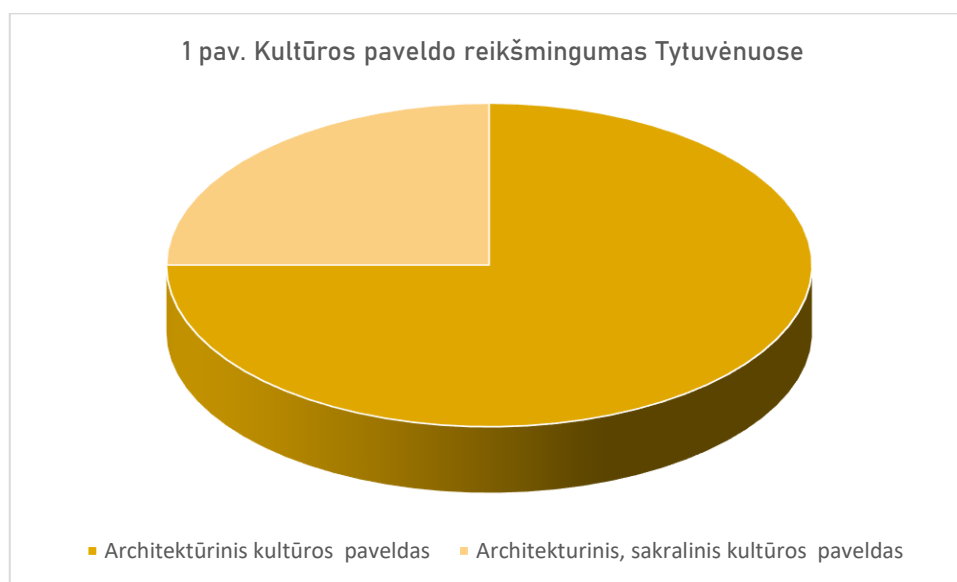
S.N. Zhu Ma^A, B. Bin Mohame^B (2023) minėjo, kad Kinija būdama kultūriškai turtinga ir istoriškai reikšminga auga paveldo ir kultūrinio turizmo srityje. Vietos bendruomenės, kurios laikomos šalimi turinčią išskirtinę tautinę tapatybę, vis dažniau parduoda savo vietinį paveldą ir kultūrą paveldo turizmui.

ARCHITEKTŪRINIS IR SAKRALINIS PAVELDAS TYTUVĖNUOSE

Informacijos apie architektūrinį, sakralinį paveldą Tytuvėnuose nėra labai daug, trūksta mokslinių darbų, kuriuose būtų išsamiau aprašoma ir analizuojama. D. Klajumienė (2012)

straipsnyje apžvelgia Tytuvėnų komplekso istoriją, meną ir architektūrinę raidą, atsižvelgiant į istorikų, meno istorikų ir kultūros paveldo specialistų per pastaruosius keturis ar penkis dešimtmečius atliktus tyrimus. Jos teigimu Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansamblis – neišsenkanti istorijos, kultūros, meno ir architektūros paminklų lobynas. Tai padeda atpažinti ir įvertinti kraštovaizdyje saugomą svarbų kultūros ir meno paveldą. Autorė mini, kad Bernardinų vienuolynas ir Švč. M. M. Angelų bažnyčia yra vienas didžiausių ir vertingiausių sakralinės architektūros kompleksų Lietuvoje.

Remiantis Kultūros vertybių registru (<https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search>) pagal reikšmingumą lemiantį vertingųjų sąvybių pobūdį Tytuvėnuose (Kelmės r.) yra penkiolika architektūrinių kultūros paveldo objektų, tuo tarpu sakralių architektūrinių kultūros paveldo objektų yra penki, kurie bendrai sudaro vieną Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčios ir vienuolyno ansamblio kompleksą.

(Šaltiniai: autorė, remiantis Kultūros vertybių registru 2023-10-18).

Tytuvėnų architektūros ansambliai sukurtam XVII-XVIII a. būdinga vėlyvosios gotikos reliktų, renesanso elementų ir vėlyvojo baroko formų sintezė. Tokios meninės išvaizdos ir stilių jungties ansamblis yra originalus meno paminklas ne tik Lietuvoje, bet ir Šiaurės rytų Europos kontekste (K. Čerbulėnas, A. Baliulis, 1987).

Viena svarbiausių Tytuvėnų sakralinio ansamblio sudedamųjų dalių yra Kryžiaus kelias – ypatinga piligrimų traukos vieta. Griežtas ir kartu harmoningas kančios istorijos stočių išdėstymas arkadinėse galerijose daro ansamblį neįprastą ir išskirtinį iš kitų Lietuvos bernardinų bažnyčių, verčia pamąstyti apie bernardinų meno estetiką, Kryžiaus kelio tradicijų sklaidą pasaulyje ir mūsų krašte, kartu išryškinti akivaizdų Tytuvėnų Kryžiaus kelio originalumą tarp Lietuvos kalvarijų ansamblių (A. Motuzas, 1998).

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1998 m. gegužės 19 d. nutarimu Nr. 612 „Dėl nekilnojamųjų kultūros vertybių paskelbimo kultūros paminklais“ paskelbė Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno kompleksą kultūros paminklu, 2005 m. gegužės 29 d. įsakymu Nr. IV-190 „Dėl nekilnojamųjų kultūros vertybių pripažinimo saugomomis“ ansamblis pripažintas valstybės saugomu, įtrauktas į piligriminių kelių maršrutus („Baroko kelias“, Jono Pauliaus II piligrimų kelias“). Tai įrodo apie Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos Angelų karalienės bažnyčios ir Bernardinų vienuolyno komplekso svarbą Lietuvos architektūrinio kultūros paveldo kontekste.

TYRIMO METODOLOGIJOS APRAŠYMAS

Nustatant tyrimo imties dydį atsižvelgta į 5 proc. paklaidą (K. Kardelis, 2005). Imties dydis nustatytas pagal Paniotto formulę: $n = 1/(\Delta^2 + 1/N)$.

Kelmės rajono savivaldybės teritorijoje turizmo informacijos funkcijas pagal Kelmės rajono savivaldybės tarybos 2010-02-20 sprendimą Nr. T-76 vykdo VšĮ „Tytuvėnų piligrimų centras“, kuris nuolat renka statistinius duomenis apie atvykstančius lankytojus į Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansamblį. Pagal VšĮ „Tytuvėnų piligrimų centras“ pateiktą veiklos ataskaitą 2022 m. Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansamblį apėmė 9134 asmenys. Šiuo atveju apklausa atlikta vieną savaitę, todėl iš viso generalinę aibę sudaro 163 asmenys (9134/56 sav.) Siekiant, kad apklausa būtų reprezentatyvi ir patikima su 5 proc. paklaida, tyrime turi būti apklausta 116 asmenų ($n = 1/(0,0025 + 1/163)$).

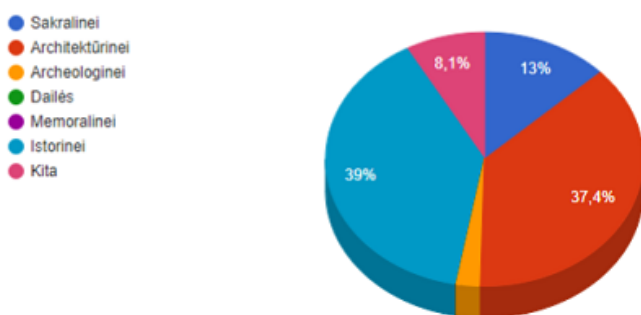
Atliekant tyrimą pasirenkami respondentai Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos Angelų Karalienės bažnyčios ir Bernardinų ansamblio lankytojai. Apklausa atliekama pagal standartizuota anketą, kuri sudaryta iš 22 klausimų. Anketos klausimai sudaryti taip, kad geriausiai atspindėtų nagrinėjamą problemą. Reikiamai informacijai gauti naudojami uždari ir atviri klausimai. Dauguma anketos klausimų uždari, nes jų dėka gautus duomenis lengviau tarpusavyje lyginti ar analizuoti. Atviri klausimai leidžia respondentui išsakyti savo nuomonę, papildyti galimų atsakymų variantus, pareikšti pastabas. Anketinė apklausa suformuota www.apklausa.lt.

TYRIMŲ REZULTATŲ ANALIZĖ

2023 m. spalio mėn. buvo atliktas anketinis tyrimas siekiant išsiaiškinti lankytojų pasitenkinimą lemiančius veiksnius architektūriniu ir sakraliniu paveldu Tytuvėnuose. Duomenys svarbūs dėl Tytuvėnų architektūrinio ir sakralinio paveldo kaip turistinio objekto potencialo didinimo, pagyvinant Kelmės rajono turizmo sektorių. Iš viso gauta 123 užpildytos anketos. Anketas buvo prašoma pildyti tik tų asmenų, kurie yra lankęsi Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansamblyje. Iš užpildytų anketų matosi, kad Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansamblyje lankėsi ir architektūrinio sakralinio objektu domisi 74 proc. moterų, 26 proc. vyrų, kurių amžius nuo 18 iki 80 metų, daugiausia, net 70,7 proc. turintys aukštąjį universitetinį išsilavinimą. Anketas pildę respondentai mėgstantys keliauti, 4,9 proc. pažymėdami kita, sukonkretino, kad keliauja po Lietuvą dažniau nei 1 kartą per savaitę, 33,3 proc. atsakė, kad keliauja po Lietuvą 1-3 kartus per mėnesį, 41,5 proc. atsakė, kad keliauja 1-3 kartus per pusę metų ir 20,3 proc. jog keliauja 1-3 kartus per metus.

Remiantis Kultūros vertybių registru Tytuvėnų Švč. M. M. bažnyčios ir bernardinų vienuolyno ansamblis pagal vertingųjų savybių pobūdį pripažintas archeologiniu, architektūriniu, sakraliniu, memorialiniu, dailės objektu.

2 pav. Respondentų teikiama pirmenybė kultūros paveldo paskirčiai

Tiek istorinei tiek architektūrinei kultūros paveldo objektų paskirčiai skiriamas panašus keliautojų dėmesys. Sutvarkyti ir su išvystyta infrastruktūra 45,5 proc. respondentų objektai yra patrauklesni, 41,5 proc. respondentų objektų būklė nėra svarbi ir 10,6 proc. respondentų patinka paslaptingi, apleisti, sunkiai prieinami objektai.

Apklausus apklausos dalyvius ar žino apie renesanso, baroko, gotikos stiliaus dermės architektūrą, respondentai atsakė, kad 76,4 proc. žino, 22 proc. nežino bei 1,6 proc. neatsakė į šį klausimą. Norinčių sužinoti apie šiuos stilius architektūroje 78,9 proc., nenori 6,5 proc. ir 14,6 proc. nežino. Net 91,1 proc. apklausoje dalyvavusių respondentų išskirtinė architektūra paskatintų atvykti ir susipažinti su ja. Sakraliniai paveldo objektai yra reikšmingi ne tik religinėms bendruomenėms, bet ir sekuliariam lankytojui. Apklausa parodė, kad sakralius paveldo objektus 61,8 proc. lanko kartais, 33,3 proc. dažnai, 4,8 proc. nelanko.

Respondentų lankosi Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansamblyje gana dažnai, nes apklausa parodė, kad net 75,6 proc. nurodė lankęsi visais metų laikais. Ansamblyje lankėsi pažintiniu – edukaciniu tikslu 52 proc., dvasiniu 21,1 proc. ir 25,2 proc. nurodė kitą lankymosi priežastį.

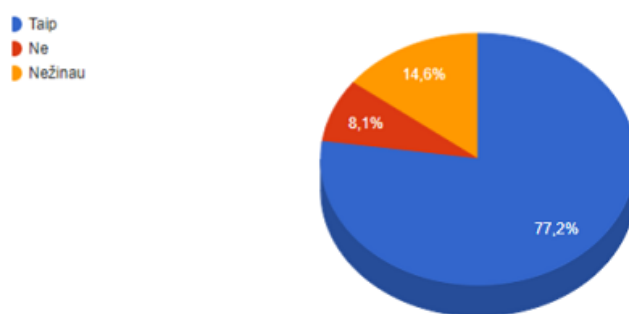
3 pav. Respondentų naudojimasis Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansamblio paslaugomis

Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansamblyje teikiamos įvairios paslaugos. Respondentai daugiausia dalyvavo ekskursijoje t. y. 29,3 proc., edukacinėje programoje „Trys Dievo dovanos ir kt. kvapai“ 21,1 proc., naktinėje ekskursijoje-edukacijoje 17,1 proc. ir 18,7 proc. nurodė kita (koncerte, festivalyje, pamaldose).

Tyrimo buvo apklausiami respondentai ir juos dominančios naujos veiklos, edukacinės programos ir kiti užsiėmimai. Grigališkojo choralo edukacine programa susidomėtų 35 proc. apklaustųjų, dar 35,8 proc. nežino, ar tokia edukacinė programa domintų ir 28,5 proc. atsakė ne. Tuo tarpu edukacine programa, kurios metu būtų tapomos šviečiančios freskų kopijos susidomėjo 73,2 procentai respondentų, 16,3 proc. tokia edukacinė programa nežino ar sudomintų ir 10,6 proc. visiškai neaktuali.

4 pav. Respondentų lankymas ansamblyje archeologinių tyrimų, uždarytų požymių atvėrimas

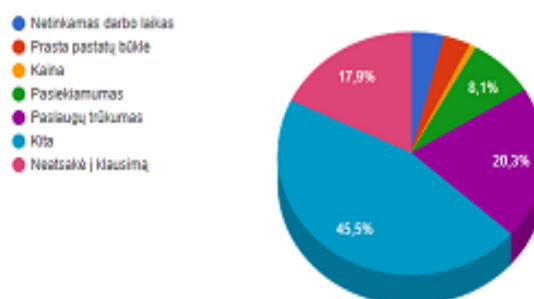

Apklausiami respondentai nurodė, kad net 77,2 proc. dažniau apsilankytų Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansamblyje jeigu čia vyktų archeologiniai kasinėjimai, tyrimai, uždarytų požemių atvėrimas. Daugiausia respondentus net 87 proc. sudomintų Tytuvėnų bažnyčios bokšte atsiradusi apžvalgos aikštelė lankytojams.

Paklausus respondentų ar išvelgia problemas, kurios galėtų kenkti Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno patrauklumui 47,2 proc. nurodė, kad neišvelgia, 33,3 proc. nežino ir 16,3 proc. išvelgia problemas.

5 pav. Respondentų išvelgiamos problemos

Net 45,5 proc. apklausos dalyvių išvelgia kitas problemas: informacinių stendų trūkumas, sklaidos, viešinimo apie objektą, atvykimas iš kitų miestų nepatogus, nes nebėra autobusų kursuojančių šia kryptimi, netinkamas savanorių elgesys su tikinčiais. 20,3 proc. apklaustųjų mano, kad Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansamblyje yra paslaugų trūkumas, 8,1 proc. nurodė netinkamą pasiekiamumą. Didžioji dalis apklaustųjų mano, kad Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansamblis yra patrauklus turizmui, didingas, išskirtinis, autentiškas, žavintis dvasine ramybe, vieta kurią verta aplankyti ypač naktį. Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansamblio patrauklumas turizmui vertinamas labai gerai, puikiai, gerai net 117 respondentų, vidutiniškai, neblogai 5 respondentai ir 1 neturėjo nuomonės.

IŠVADOS

1. Išnagrinėta mokslinė literatūra leidžia daryti prielaidą, kad architektūrinis, sakralinis paveldas svarbus turizmo potencialo didinimui, pritraukimui turistų iš Lietuvos ir viso pasaulio. Norint pasiekti didesnius turistų srautus per architektūrinį sakralinį paveldą, svarbu kurti partnerystės ryšius tarp aktyvių žmonių, vietos bendruomenių, tobulinti infrastruktūrą, viziją, rinkodaros priemonių pasirinkimą, paslaugų teikimą bei kurti maršrutus, kuriuose architektūrinis ir sakralinis paveldas derinamas su gamtos objektais, vietiniu folkloru, tradicine virtuve.
2. Mokslinių darbų, kuriuose būtų išsamiai aprašoma analizuojama informacija apie architektūrinį, sakralinį paveldą Tytuvėnuose nėra daug. Išanalizavus mokslininkų tyrimus galima daryti išvadą kad Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansamblis yra didžiausias ir vertingiausias sakralinės architektūros kompleksų Lietuvoje, kuris yra neišsiankantis istorijos, kultūros, meno architektūros paminklų derinys.
3. Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansamblyje vykdomos įvairios veiklos, ypač naudojamas pažintiniu – dvasiniu tikslu, tačiau tyrimas įrodė, kad jaučiamas paslaugų trūkumas. Sukūrus naujas ekskursijas, edukacines programas tokias kaip: šviečiančių freskų kopijų tapymas, archeologinių tyrimų, uždarytų požemių atvėrimas, apžvalgos aikštelės bažnyčios bokšte įrengimas paskatintų ansamblio lankytojus labiau pasitenkinti architektūriniu ir sakraliniu paveldu, dažniau lankytis jame.
4. Tyrimas atskleidė, kad domimasi architektūriniu, sakraliniu paveldu, ne tik religinių bendruomenių, bet ir sekuliariosios visuomenės, kuri žino renesanso, baroko, gotikos stiliaus dermes architektūroje bei nori gilinti žinias šioje sferoje. Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansamblis yra patrauklus turizmui, didingas, išskirtinis, autentiškas, žavintis dvasine ramybe, vieta kurią verta aplankyti, tačiau informacinių stendų trūkumas, sklaidos, viešinimo apie objektą nepakankamumas lemia nepakankamus lankytojų srautus.

LITERATŪRA

1. Aulet, S., Vidal, D., (2018). *Tourism and religion: sacred spaces as transmitters of heritage values*.
2. Ardelean, S. V., Badulescu, A., (2023). *Romania as a destination for cultural and heritage tourism*.
3. Bitušikova, A., (2021). *Cultural heritage as a means of heritage tourism development*.
4. Čerbulėnas, K., Baliulis, A., (1987). *Tytuvėnų architektūrinis ansamblis*.

5. Gojnil, Z.S., Gojnik, I.,(2019). *Landmark phenomenology of sacred architecture as cultural heritage.*
6. Hernández-Rojas, R.D., Jimber del Rio, A., Vergara-Romero A., (2021). *The cultural and heritage tourist, SEM analysis: the case of the Citadel of the Catholic King.*
7. Ivanovaitė, K., (2017). *Religinis paveldas ir turizmas Zarasų krašto regioniniuose parkuose.*
8. Klajumienė, D., (2004). *Tytuvėnų Bernardinų bažnyčia ir vienuolynas.*
9. Klajumienė, D., (2012). *The Bernardine complex in Tytuvėnai: history, architecture, works of art.*
10. Kultūros vertybių registras. Prieiga per internetą: (<https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search>).
11. Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas (1994).
12. Ramon-Cordona, J., Sanchez-Fernander, M. D. (2022). *Tangible and intangible heritage of Ibiza (Spain) and its potential to be valued as a tourist offer.*
13. Santa-Cruz, F.G., Lopez-Guzman, T., (2017). *Culture, tourism and world heritage sites.*
14. Zhu Ma^A,S.N., Bin Mohame^B,B. (2023). *Heritage tourism and cultural identity in China. Challenges and opportunities for development.*
15. Zlapoša, J., Solarevč, M.,(2019). *The influence of renaissance heritage on tourism of Northern Italy: Ferrara and Milan.*
16. Zhang, Y., Zhang, Q., (2023). *A model approach for post evaluation of adaptive reuse of architectural heritage: a case study of Beijing central axis historical buildings.*

**POSSIBILITIES OF INCREASING TOURISM POTENTIAL
THROUGH ARCHITECTURAL AND SACRED HERITAGE SITES.
THE CASE OF TYTUVĖNAI**

SANDRA SABALIAUSKIENĖ¹

Advisor – assoc. prof. dr. Regina Navickienė²

¹Vytautas Magnus university

²Kolping Higher Education Institution

SUMMARY

There is too little interest in the architectural, sacral heritage object – the ensemble of Tytuvėnai church and monastery. The research aims to present the possibilities of Tourism potential through architectural and sacred heritage in Tytuvėnai. The study was conducted in October, 2023.

MILITARISTINIO TURIZMO TRASA, NUSTATANT XIX – XX a. pr. ISTORINIŲ ĮVYKIŲ SEKĄ KAUNO MIESTO ALEKSOTO SENIŪNIJOS, SENŪJŲ FREDOS KAPINIŲ IR KITŲ ARTILERIJOS KIEMO KARINIO PAVELDO OBJEKTŲ RIBOSE

VIDA SLIVKA¹

Vadovė – doc. dr. Regina Navickienė²

¹Vytauto Didžiojo universitetas

²Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje, kaip pagrindinis tikslas – nustatyti tamsiajam turizmo sektoriui tinkančią trasą, buvusio XIX a. II p. – XX a. pr. Kauno tvirtovės Carinės Rusijos valdymo laikotarpio Artilerijos kiemo ribas, kurio teritorija yra šiuo metu dabartinio Kauno Botanikos sodo prieigose. Darbo eigoje bus aptariama tam tikra teritorija, jos istorinė atmintis Kauno mieste su karinio paveldo objektais: tai Senosios Fredos kapinės datuojamos XIX a. II p. - XX a. I p., greta kapinių esanti Šv. Sergijaus Radonežiečio cerkvė, Carinės Rusijos karo artilerijos valdyba ir Kauno tvirtovės komplekso dalis – didysis redutas. Minėti objektai yra susiję su pirmųjų Kauno tvirtovės fortų statyba, todėl maršrutui aptarti ir nustatyti bus pasitelkti įvairių šaltinių duomenys informuojantys karinio paveldo Lietuvoje ir Kauno mieste klausimais. Taip pat bus pasitelkti duomenys iš internete Rusijos ir Lenkijos publikuojamų straipsnių apie I pasaulinio karo karių žūties vietas, laidojimo ypatumus ir karių elgseną žuvusiųjų atžvilgiu karinio konflikto metu. Straipsnyje aptariami minėto periodo atsiradusių šioje vietoje pastatų funkcijos, aplinkybių istorija, karinių veiksmų faktai laikotarpyje prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir po jo, kas galimai padėtų atrasti holistinį požiūrį į ribotoje teritorijoje esančius karinio paveldo objektus visame Pirmo pasaulinio karo kontekste. Taip pat bus aptariamas galimas dėstomos medžiagos pritaikymas ekskursijos eigai, kuriant turizmo trasą.

Raktažodžiai: militaristinis turizmas, tamsusis turizmas, Kauno tvirtovė, ekskursija, karių kapinės.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Militaristinio turizmo tema nėra nauja sritis turizmo organizavimo sektoriuje, tačiau ne visos su karo įvykiais Lietuvoje susiję vietovės yra pakankamai ištyrinėtos, nėra plačiau viešinamos, lankomos, nėra skiriamas tinkamas dėmesys. Žiniasklaidos šaltiniai, kaip paprastai viešina ir reklamuoja militaristinių veiksmų istoriją gausiai lankomuose memorialų ir paminklų žuvusiems parkuose ir kapinėse: kaskart ten vyksta minėjimai susiję su svarbiomis karinių įvykių datomis, aptariamas žuvusiųjų indėlis ir pasiaukojimas vardan iškovotos laisvės, kurioje gali gyventi sekančios kartos. Statistika kalba apie dešimtis milijonų žuvusiųjų XX a. karuose, dėl įvairiausių aplinkybių patekusius į karo zonas, todėl kone kiekviename Lietuvos kaime, mieste ar miestelyje galėjo atsirasti to meto karių, partizanų, savanorių ir kitokių militaristinio pobūdžio dalyvių palaidojimų. Kaip pavyzdys Kauno mieste, Aleksote išlikęs Carinės Rusijos valdymo laikotarpio Lietuvoje (1795-1915) Kauno tvirtovei priklausęs Artilerijos kiemas, kuriam akivaizdu trūksta visokeriopo dėmesio. Šio darbo eigoje objektai esantys minėtoje teritorijoje bus siejami su istoriniais faktais, dokumentais, prisiminimais, kalbama apie turizmui tinkamą maršrutą ir kuo jis būtų patrauklus įvairiems visuomenės atstovams.

Taip pat militaristinio turizmo gerbėjų gretos postmodernistinėje visuomenėje didėja, atsiranda įvairių krypčių, maršrutų, ekstremalių pojūčių mėgėjų turizme ieškančių ne tik istorijos, bet ir gyvų artefaktų pėdsakų. Šis maršrutas galėtų praturtinti tiek žiniomis, tiek išlikusia vaizdine medžiaga nepakankamai ištyrinėta ir dėl nepaaiškinamų priežasčių kol kas pasmerkta nykimui.

Tyrimo problema. Nėra paslaptis, kad egzistuoja retai lankomi, arba visiškai pamiršti nedideli karinių – militaristinių vietovių židiniai, kuriems vertėtų skirti dėmesį, o kai kuriais atvejais gal būt ne mažesnę nei didiesiems memorialams. Bet kuriuo atveju, šiuo metu ši problema galbūt atidėta ateičiai arba tiesiog užmiršta. Turizmas galėtų atgaivinti ir išpopuliarinti holistinį

požiūrį į istorinių karinių objektų padėtį, atrasti norinčių tyrinėti, saugoti ir rekonstruoti jau prarastą paveldo dalį.

Darbo tikslas. Šiame darbe, kaip pagrindinis tikslas bus nustatinėjama turizmui tinkama trasa Kauno mieste, Aukštojoje Fredoje išlikusi XIX a.pab. – XX a.pr. Carinės Rusijos valdymo metais statytos Kauno tvirtovės Artilerijos kiemui priklausiusi teritorija ir statiniai.

Darbo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti, kaip galėtų atrodyti turizmui skirta trasa, su maršruto objektais, kur būtų neproblematiškas prieinamumas, patogus išdėstymas. Taip pat, išanalizuoti kokioje sekoje minėtieji objektai taptų įdomūs, iškalbingi ir patrauklūs.
2. Sudominti žygeivius, turistus, moksleivius, edukacinių programų rengėjus informatyviais karinio paveldo objektais Fredoje.
3. Pateikti glaustai ir efektyviai istorinę, dokumentinę medžiagą tinkamą apžvalginės ekskursijos dalyviams.
4. Atkreipti Paveldo institucijų, visuomeninių organizacijų, privačių asmenų, švietimo įstaigų dėmesį į nykstančius karinio paveldo objektus Aukštosios Fredos prieigose.

Tyrimo metodologija. Tyrimo metodai – mokslinės literatūros ir kitų šaltinių analizė, asmeninė vietos apžvalga.

Literatūra. Vienas iš dominuojančių aspektų darbo eigoje atrasti karinių įvykių seką XX a. laikotarpyje ir panagrinėti aplinkybes paskatinusias realiai egzistavusių išgyvenimų vaizdinius. Istorinė medžiaga, tai istorinio turinio knygos, internete publikuojami straipsniai įvairioms kalbom susiję su Kauno tvirtovės tema arba informacija apie to laikotarpio situaciją kaimyninėse šalyse, prisiminimai, archyvinė medžiaga, nuotraukos – bus panaudota aiškesniam aplinkybių suvokimui, sukėlusių tragiškas lemtes, mirtį, sielvartą, “pilkuosius žmonijos puslapius” atskirų tautų istorijoje.

Militaristinis turizmas – karo turizmas. Istorinių faktų beišskant Aleksote

Pastaraisiais dešimtmečiais nepaprastu pagreičiu besikeičiantys pasaulyje karinio pobūdžio įvykiai, dažnai verčia suklusti, o veikiausiai atsigręžti į praeitį, sustoti ties žmonijos karo konfliktų pasekmėmis: karių kapavietės, griuvėsiai, šimtamečiai fortifikacijų statiniai, sandėlių ir apleistų bunkerio vietos. Dar prieš 20 metų jais niekas nesidomėjo arba domėjosi nedidelė dalis visuomenės – tuomet nekildavo klausimų apie turizmą panašiuose objektuose ir regis jų likimas buvo nuspręstas ir paliktas savaiminės griūties procesui, bet nugriauti iki galo taip niekas ir nesiryžo.

Tačiau laikai ir mados, dėmesys į istorinius objektus sparčiai keitėsi: atsirado požiūris, greičiausiai išpopuliarėjusi vizualizacija, technologijų amžius pavertęs karo griuvėsius įdomiais, o kai kuriais atvejais neįkainuojamais ir patraukliais. Virtualioje svetainėje „Post Scriptum“, Nr. 7 straipsnyje “Karo turizmas. Žiūrėti mirčiai į akis“ rašoma: „Dar vienas turistų pamėgtas užsiėmimas yra karo nusiaubtų vietų lankymas. Žmonės važiuoja ne tik į saugias rekreacines zonas, bet ir noriai renkasi kur kas pavojingesnius regionus. Pavyzdžiui, šiuo metu nemažai turistų plūsta į Afganistaną ir Iraką. Čia galima pasivaikščioti po kai kuriuos rajonus, pamatyti sugriautus pastatus, sienose įstrigusias kulkas“. Be abejo, didžiausia dalis tokių „turistų“ yra žurnalistai, tačiau neretai laisvalaikį taip leidžia ir aštresnių pojūčių ieškantys kiti piliečiai. Sunku pasakyti, ką mąsto žmonės, jausdami mirties alsavimą greta, tačiau faktas vienas – smalsumas nugali baimę.

Ypatingą skonį turinčių karo turistų akys krypta į Nevadoje (JAV) įrengtą atominių ginklų bandymų vietą, dar žinomą 51-os zonos vardu (angl. Area 51). Toje bazėje 1951 – 1992m. buvo susprogdinta daugiau kaip tūkstantis atominių ginklų, iš jų – maždaug šimtas atviroje atmosferoje. Tai laikoma labiausiai užteršta vieta žemėje. Vis dėlto per mėnesį atsiranda apie keturiasdešimt norinčių autobusu pasivažinėti po vietą, Šaltojo karo metais buvusią viena slapčiausių pasaulyje. Nors rizika būti paveiktam radiacijos šiandien yra gerokai mažesnė, visgi organizatoriai pataria čia vykti tik turistams, neplanuojantiems daugiau turėti vaikų. Nepaisant to, nemažai jų susivilioja

galimybė pajauti Šaltojo karo dvasią, pabūti ten, kur JAV prezidentai stebėdavo atominį „grybą“ (I. Paukštys, 2005). Tad galima būtų užduoti klausimą, ar šis nenuilstamas ieškojimas aštresnių pojūčių jau yra atkeliavęs į Lietuvą? Sprendžiant iš facebook tinklo internete ir kituose Lietuviško turinio socialiniuose tinkluose internautų aptarinėjamų esamų, buvusių, istorinių karinių konfliktų auditorijos gausos, susidomėjimas praeities kariniais veiksmais ženkliai išaugęs. Tai galėtų paaiškinti ir dėmesį militaristiniam turizmui, karo nusiaubtomis vietomis, branduolinių katastrofų židiniams ir kt. Šiuolaikinis turizmas turi tūkstančius pasiūlymų įvairiomis temomis ir potėmėmis, tad maršrutas keliautojams pasivaikščioti po dar vieną Kauno mieste istorinę karinę zoną iliustruojančią XIXa.-XXa. I p. carinės Rusijos valdymo laikotarpio buvusį slaptą artilerijos kiemą taptų akivaizdžia pažintinio istorinio kelio apie Kauno tvirtovę ir Pirmo pasaulinio karo atspindžius Kauno mieste, tąsa.

XIX a. Aleksoto karinė infrastruktūra. Kaip ji veikė?

Pristatant šios trasas objektus būtina paminėti apie tikslią vietą ir laikotarpį kada ir kokiems tikslams šios vietovės infrastruktūra buvo įsteigta ir kaip ja buvo naudojama? Tai Kauno tvirtovės 1882-1915 įsteigimo metai – laikotarpis kuris nulėmė miesto plėtrą ir strateginių karybos objektų statybą, pasiruošimą karinio konflikto atvejams. “Miestas buvo pačiame gubernijos pasienyje, turėjo ryškius ekonominius privalumus – laivybai tinkančias upes ir strateginius kelius taip pat po 1795 m. Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1878 metais formavosi svarbus Šiaurės Vakarų krašto strateginis mazgas – modernus gubernijos miestas Kaunas.

Čia suėjo pagrindiniai strateginiai keliai, vedantys į Vakarų Europą, tai buvo kompaktiškas, sparčiai besiplėtojantis miestas su modernia infrastruktūra... Geresnės vietos pirmosios klasės tvirtovei Imperijos vakarų pasienyje surasti buvo neįmanoma. XIX a. bėgyje Lietuvos teritorija okupavusi carinė Rusija užėmė ženkliai Lietuvos dalį iki Užnemunės, o po triuškinančios Rusijos pergalės prieš Napoleono Bonaparto armiją, Užnemunės teritorija tapo Rusijos Imperijos valdžioje.” (Visuotinė lietuvių enciklopedija). Taigi, ši aplinkybė nulėmė Aleksote ir Fredos apylinkės Kauno tvirtovės pradžią ir svarbių Rusijos imperijai karinių objektų atsiradimą Kauno mieste.

Kadangi straipsnio eigoje bus kalbama apie Aleksote esančios Aukštosios Fredos teritoriją, kur ir bus ruošiamos ekskursijos vieta, akcentuojami karių, karininkų kapai, carinės Rusijos okupacijos metu statyti militaristinio pobūdžio statiniai, cerkvė, - tai buvusi karinė infrastruktūra maksimaliai sukoncentruota prieš apgulčiai įveikti. Tai įrodo kad politinei situacijai aštrėjant buvo skubėta pasitelkti visais karo mokslo išradimais, samdomi geriausi karo strategai ir architektai, tačiau korupcija ir nerangi XIX a. Rusijos ekonomikos sistema neretai tapdavo didelių pastangų ir prasto rezultato padariniais. Apie tai kalbama leidinyje „Kauno tvirtovės istorija 1882-1915“ autoriaus Vladimir Orlov. „Kitaip tariant, Rusijos Imperijos vakarinės sienos apsauga buvo tikrai ne pačios geriausios būklės. Šios situacijos priežastis – ne tik politinių nuotaikų pokyčiai. Galų gale nepriklausomai nuo to, ar Vokietija, ar Prancūzija, ar kita Europos valstybė perėjo iš sąjungininkų į priešininkų gretas, kelias iš Europos Rusijos link visada buvo vienodas – per Nemuną, kuris tapo savotišku Rubikonu ne vienam kariuomenės vadui. Tiesiog Imperijos siena stūmėsi į vakarų pusę gerokai greičiau, negu pati Imperija galėjo tai sau leisti. Dešimtmečiais laikėsi situacija, kai naujai pastatytos tvirtovės prarasdavo savo aktualumą ir nauja Imperijos siena neturėdavo atitinkamos apsaugos. Dar viena svarbi Imperijos gynybos problema – labai lėta kariuomenės mobilizacijos eiga. Didžiuliai šalies plotai ir silpnas geležinkelis neleisdavo greitai perdislokuoti kariuomenės reikiama kryptimi – mobilizacija galėjo vykti visą mėnesį. Tuo tarpu Vokietija galimo konflikto atveju būtų sugebėjusi atlikti savo kariuomenės mobilizaciją vos per 10 dienų. Todėl aukščiausia Imperijos vadovybė turėjo du kelius – tinkamai pasirūpinti pasienio gynyba, kad sąlyginai nedidelė kariuomenė galėtų sulaukyti priešą per visą mobilizacijos laikotarpį, arba vėl sutikti priešą kariuomenę prie Maskvos vartų. Šiai užduočiai spręsti geriausiai tiko modernus tvirtovių ruožas naujame Rusijos Imperijos pasienyje.“ (Orlov, V. 2007 p.32).

Aleksoto XIX a. neaplenkė karinės intervencijos dėl patogaus tranzitinio kelio iš Vakarų ir Lenkijos. Nėra abejonių, kad dar prieš 150 m. čia Fredoje gana dažnas reiškinys buvo parako kvapas ir kareiviškomis milinėmis vilkintys asmenys, besikeičiantys pozicijomis į savus ir svetimšalius. Nėra duomenų kiek rusų, prancūzų, vokiečių, lenkų, lietuvių Aleksoto apylinkėse sudėjo savo galvas dėl idėjiškai tuomet atrodžiusių svarbių tikslų, šią informaciją verta mokslinei polemikai, pramogaujančių turistų dėmesiui pakanka trumpo rakurso į vietovės padėtį ir politinę situaciją XIX – XX a.pr.

Stebint praeities karinių konfliktų vietas, pasitelkus vaizduotę, papildomai galima pasitelkti pagalbinę vaizdinę medžiagą (karo laikų fotografiją, dokumentus, žemėlapius). Tokiu būdu supažindinti grupės turistus su Pirmo pasaulinio karo vaizdiniais, palyginti vietovėje išlikusius artefaktus, atrasti dislokacijos vietą senuose žemėlapiuose. Nors gerai suprantama, kad karas galutiniam rezultate tai žuvusiųjų kapai, neišmatuoti kilometrai griuvėsių, patirtų pergalių ar pralaimėjimų įrašai – viskas ką galime pristatyti kaip pasekmes, be patoso bet su sąmoningumo misija gyvenantiems šiandien, kaip edukacinį pranešimą ekskursijos metu.

Įspūdingas maršrutas turizmui

Senosios Fredos kapinės ir Šv. Sergijaus Radonežiečio cerkvė, kiti šio komplekso pastatai buvo numatyti artilerijos kiemo planuose ir suformuoti gana netolimais atstumais, todėl ekskursijos dalyviams kiekvienas iš objektų taptų nesunkiai pasiekiami. Iš tiesų, viskas ką galima parodyti šios ekskursijos metu ir pristatyti yra gana arti, tiksliau tariant vieno abstraktaus kilometro atstumu. Dėl patogios lokacijos yra gana nesudėtinga tinkamai sudėlioti objektus bendriems turizmo poreikiams vykdyti. Aukštosios Fredos Senųjų kapinių ir Botanikos sodo prieigose, judant nuo vieno objekto prie kito bus pateikiama informacija, kad galima būtų įsivaizduoti, kokio masto judėjimas, militaristinių pajėgų planavimas su visa to meto infrastruktūra Fredoje „skynėsi sau vietą po saule“. Ir tai tik vienas XIX – XX a. P. Carinės Rusijos Imperijos epizodų Pirmojo pasaulinio karo priešaušryje, karo metu ir po jo.

Aišku, turizmui visiškai nereikalingas išsamus daugybinių datų ir pavardžių skelbimas, kad sudominti tiek moksleivį, tiek paprastą keliautoją, suplanavusį laisvalaikio turą į „Kauno tvirtovės istorijos puslapius“. Šis maršrutas galėtų tapti įdomia edukacija, sudominti mokyklų istorijos mokytojus, moksleivius, studentus, žygeivius, turistus iš užsienio šalių, miestiečius ir pačius įvairiausius, įvairaus amžiaus žmones, besidominčius savo šalies praeitimi. Trasa tinkama ir ekstremalių pojūčių ieškotojams, kadangi kapinių apokaliptiški vaizdai su nugriuvusiais paminklais ir susmegusiais žemėn kryžiais, išdilusiais užrašais ir akivaizdi nepriežiūra suteikia chaotiškumo, o apsilankius vakarėjant, ekskursijos efektas gautų mistinių detalių.

Galimai trasa galėtų tapti ir pažintinio – pramoginio pobūdžio maršrutas tinkantis beveik kiekvienam metų laikotarpiui: išvykai į gamtą su karinio paveldo detalėmis, kuriose vis dar galima įžvelgti šimtmečio įvykių artefaktus. Dabartinis patogus landšaftas ir gretimai esantis Kauno Botanikos sodas, turizmo trasai suteiks ir estetinio žavesio: parko apsuptyje augalų įvairovės gausa – kontrastinis priedas prie karinio turinio ekskursijos, ypač stebint Kauno tvirtovės redutą, dvarą Kauno Botanikos sode, keliaujant nuo Fredos kapinių ir cerkvės, praeinant pro J. Godlevskio dvaro pastatus ir leidžiantis link didžiojo reduto, matyti išpuoselėtą Botanikos sodo parko teritoriją gausiai apželdinta augalija ir nuolat ten pat tvarkomus alpinariumus ir gėlynus.

Nors tamsiojo turizmo ekskursijoms nėra poreikio keliauti estetiškai patraukliomis sąlygomis, kur bus kalbama apie karinių veiksmų eigą, šurpinančius įvykius, kur turimas galvoje chaosas, griuvėsiai, bunkeriai, tuneliai, rūšiai, apsemti grioviai ir net kartais purvo semiamas kelias, todėl ši trasa reikalauja gero pasiruošimo gido paslaugą teikiančiam vadovui, kuris pasakojimu, intonacija ir atitinkamomis žiniomis galėtų aštriau pagilintų klausančiųjų emocijas ir suvokimą. Būtent tokio turinio išvykos dažnu atveju suteikia neišdildomas žinias apie karo absurdiškumą ir žmogaus kaip individo netobulumą rengiant tautų ir žmonijos naikinimo projektus, bandant išspręsti ambicingų planų uždavinius ir bet kuria kaina laimėti. Tačiau iškyla

vienas klausimas, kiek ilgai tokia trasa lankoma gali egzistuoti be apsaugos ir priežiūros? Atsakymas galėtų būti nevienareikšmis, bet sprendimas tikrai privalėtų būti atrastas dėl šio karinio paveldo maršruto ir kitų Kauno tvirtovės objektų apsaugos ir atkūrimo.

Istorinės įžvalgos militaristinio maršruto stotelėse

Senosios Fredos kapinės. Pirmasis objektas šioje trasoje turėtų atlikti susipažinimo su visos trasos maršrutu – Senosios Fredos kapinės (1880-1952). Iškalbingas Senujų Fredos kapinių turinys mena XIX II p.-XX a.pr. palaidojimus, fragmentiškai išlikusius ir beveik išnykusius Kauno tvirtovės gynėjams ir priešo pozicijose buvusiems, čia pat palaidotiems vokiečiams: visumoje tai 29 žuvusieji iš skirtingų stovyklų,- vokiečiai ir rusai palaidotieji iki 1915 m. Patvirtinantį faktą byloja duomenys iš Rusijos internetinių archyvų: informuoja apie Aukštosios Fredos kapines, kad 1915 m. ginant Kauno tvirtovę žuvo ir Kauno Fredos kapinėse palaidota 20 Rusijos eilinių karių, nurodytas jų amžius, pavardės, užimamos pareigos ir kilmės vieta (Синицын А., (2023). Nors šie palaidojimai vizualiai nėra matomi, nes laiku nebuvo pasirūpinta antkapių atnaujinimu, visgi pakankamai gerai yra išlikęs Rusijos armijos generolo Oskaro Klemo kapas, kuri yra prižiūrimas, taip pat galima matyti 8 pirmojo pasaulinio karo vokiečių karių kapus su kryžiais.

Kapinės veikusiose nuo 1880m. iki 1952 m. buvusiam Kauno tvirtovės artilerijos kieme (dab. Ž. E. Žiliberio g.) buvo suplanuotos projektuojant Kauno tvirtovę. Sklypas stačiakampio plano, užima 0,43 ha ploto, yra dabartinio parko prie Botanikos sodo prieigose. Čia tarpukariu iki 1952 m. po II pasaulinio karo, be Pirmo pasaulinio karo žuvusiųjų dar laidojami buvo vietos gyventojai. Čia palaidotas mokslininkas Vilhelmas Regelis, Tarpukario Lietuvos kariai, lakūnai ir kt.

Iš žymesnių tuometinio karinio periodo veikėjų reikėtų paminėti generolo Oskaro Klemo figūrą, kurio palaidojimas yra gana neblogai išlikęs Senose Fredos kapinėse ir įsirašyta į karo istorijos vadovėlius, vertinama skirtingų šalių kronikose nepriekaištingai. Jis nuo 1887 m. -1889 m. buvo pirmuoju ką tik pastatytos Kauno tvirtovės komendantu, gyveno Aukštosios Fredos dvare, pertvarkytame karinėms reikmėms. Jam vadovaujant buvo užbaigta tvirtovės statyba, suformuota jos įgula, artilerija. Tai buvo trumpas, tačiau sudėtingas tvirtovės gyvavimo pradžios laikotarpis. Jis 1889 m. paskirtas Vilniaus karinės apygardos vadovo padėjėju, tačiau 1891 m. vasario mėn. generolo karjerą nutraukė mirtis. Vilniuje tarnavęs bei miręs generolas buvo palaidotas Kaune, kaip manoma, jo paties valia. Pats generolas savo tarnybą tvirtovėje vertino kaip savo aukščiausią gyvenimo pasiekimą. O. Klemo kapas su masyviu antkapiniu iki šių dienų akmeniu išlikęs senosiose Fredos kapinėse. (Oskaras Klemas. Wikiwand).

Įdomu, „kad 2011 m. Lietuvoje lankėsi generolo giminaičiai iš Anglijos, Australijos, Prancūzijos bei Suomijos susirinkę didelę įtaką turėjusios Bolton-King-Beck-Klemm-Grooten šeimos atstovai keliauja po Europą norėdami susipažinti su vietomis, kuriose gyveno bei tarnavo jų protėviai, aplankyti šių žmonių kapus. Giminaičiai domėjosi ar išliko vietinėje bendruomenėje nors menka istorinė atmintis apie jų gimines. Ekskursiją Oskaro Klemo palikuonys pradėjo nuo komendanto kapo Fredoje. Svečiai buvo maloniai nustebinti, kad miestas atsimenta pirmąją tvirtovės komendantą – jo kapas yra išsaugotas. Miesto istorijos žinovai pasakoja legendą apie tai, kaip į 1887 metais į Kauną atvykęs komendantas laukė Kauno gubernatoriaus vizito, manydamas, kad civilinė miesto valdžia turi pirma prisistatyti naujai karinei vadovybei. Tuo tarpu miesto gubernatorius manė kitaip ir taip pat laukė naujai paskirto komendanto prisistatymo civilinei vadovybei. Abu valdininkai du mėnesius negalėjo nuspręsti kuris iš jų svarbesnis bei savo susipažinimą pradėjo nuo abipusių skundų į Peterburgą“ (Krapavickaitė, D. (2011).

Detaliau studijuojant Fredos kapinių struktūrą, kyla klausimas, kodėl 72 metus veikusiose kapinėse, palaidojimai nuo 1880 – 1952 m.m. yra palyginus negausūs? Kapinių įsteigimas Fredoje sutampa su Kauno tvirtovės statybų pradžia (1880 m), 35 metus kapinės priklausė artilerijos kiemui prie Kauno tvirtovės, o sąrašuose vos 21 rusų karių palaidojimai? Tuo tarpu Visuotinė

lietuvių enciklopedijos straipsnyje „Lietuva Pirmojo pasaulinio karo metais (1914–1918)“ pateikia statistiką: „Kauno tvirtovės įgulą sudarė apie 60 000 karių. 1915 m. vokiečiai užėmė miestą ir tvirtovę; į nelaisvę pateko apie 20 000 Rusijos karių“ (VLE). Šioje vietoje iš oficialiai pristatomų šaltinių internete galima panaudoti keletą atsakymų dėl negausių pokarinio konflikto palaidojimų minėtose kapinėse: pirmasis – informacija iš Varšuvos archyvo duomenų bazės, panašiu klausimu apie Rusijos žuvusius karius Lenkijos teritorijoje, apibendrintai pateikia informaciją apie Carinės Rusijos karinio personalo elgesį Pirmojo pasaulinio karo metu su žuvusiais kariais: „Masinis karo kapų pobūdis ir nesugebėjimas atitikti sanitarinių ar estetinių standartų privertė spręsti šią problemą netrukus po intensyviausių karo veiksmų pabaigos. Dažnai skubotai laidojama šalia pakelės šventovių, kryžių ar civilinių kapinių, kurie jau buvo tam tikrame mieste. Be to, dažni atvejai, kai žuvusių karių palaikai buvo palikti visai nepalaidoti arba užkasti per sekiai, arba vietose, kurios kelia sanitarinę grėsmę žemės ūkio laukams, vandens telkiniams ir geriamojo vandens įvadams. Dėl netinkamai atliktų skubotų laidojimų iškilo epidemijos protrūkio pavojus“ (Nowak, A. agad.gov.). Kitoje versijoje autorius V. Orlov, knygoje „Kauno tvirtovės istorija 1881 – 1915“ pasitelkdamas senuosius leidinius rusų k. pastebi, kad „Kaune gausių rusų karių aukų buvo išvengta: tvirtovės atidavimas nereiškė visos įgulos žlugimo ar paėmimo į nelaisvę. Pėstininkų pulkai ir tvirtovės artileristai, nors ir turėjo nemažai nuostolių, sugebėjo ne tik pasitraukti, bet ir išsaugoti dalį artilerijos. Tolimesnis šių karinių dalinių likimas gali būti įdomus tuo, kad padės geriau suprasti šiuos dalinius bei jų vaidmenį ginant Kauno tvirtovę (Orlov V, 2007, Евцев Н. 1935). Tame pačiame 1935 m. leidinyje rašomos pastabos apie Kauno tvirtovės žlugimą suteikia duomenų iš pirmojo Pasaulinio karo dokumentų ir ataskaitų apie trumpą Kauno tvirtovės užėmimo laiką (per 11 dienų), todėl ir aukų buvo išvengta. Kiti šaltiniai mini, jog 1915 m. vokiečiams įsiveržus į Kauną, rusų įguloje Kaune kilo nemažai nesusipratimų ir sumaišties: trūko ginklų, karių, įsivyravo panika, o gavus melagingą žinią kad III fortas užimtas vokiečių (esantis netoli Fredos), rusų artilerija apšaudė III fortą su Rusijos daliniais ir dalis tvirtovės gynėjų žuvo. Kaip prielaida, gal būt tai galėtų paaiškinti 1915 m. žuvusių Rusijos karių kapaviečių atsiradimo priežastį Senose Fredos kapinėse (Orlov, V. 2007, 146 p.).

Ten pat neblogai išlikę pirmo Pasaulinio karo vokiečių 8 karių akmeniniai kryžiai – kapavietės su pavardėmis, užrašais, kurie šiuo metu yra neįskaitomi. Kaip hipotezė jų žūties, galėtų pasitarnauti Vladimir Orlov, knygoje „Kauno tvirtovės istorija 1881 – 1915“ paminėtas faktas apie pirmųjų dienų Kauno tvirtovės apgulties rusų gynybą apkasuose „Tvirtovė gynėsi sėkmingai – rusų pajėgos kontratakavo vokiečius, išmušdavo vokiečių karius iš apkasų, dalis vokiečių atakų tiesiog užduso dėl stiprios tvirtovės artilerijos ugnies“ (Orlov, V. 2007, p. 139).

Kiti šaltiniai komentuoja vokiečių manevrus ir dislokaciją Kaune 1915 m., pažangius to meto Vokietijos ginklus ir išvystytą strategiją, kas Rusijos pajėgoms buvo tuo metu nepasiekiamas: „Dar 1914 metais vokiečiai sunaikinę Belgijos fortus, atėjo prie Kauno fortų. 1915-ųjų rugpjūčio 8-ąją pagal naują kalendorių prasidėjo didysis Kauno tvirtovės šturmas. Yra duomenų, kad puldami Kauną vokiečiai per parą panaudodavo iki 15 tūkstančių sviedinių. Tai buvo tikra sviedinių kruša. Pagrindinis smūgis teko I, II ir III Kauno fortams. Pagal sumanymą šie fortai turėjo bent tris mėnesius atremti priešų puolimą. Tikriausiai taip būtų nutikę, jei vokiečiai būtų puolę XIX amžiaus pabaigoje, o ne prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui. Vokiečiams puolant Kauno tvirtovę buvo naudotos mortyros ir patrankos, taip pat garsioji superpatranka „Didžioji Berta“. Į Lietuvą patranka „Berta“ buvo atgabenta laivu, o vėliau – geležinkeliu iki Pažerų kaimo, esančio apie 12 kilometrų nuo Kauno. „Bertos“ sviediniai veikė psichologiškai rusų kareivius. Iš pradžių jie girdėdavo ore švilpimą, kai sviedinys nukrisdavo – dar penkias sekundes drebėdavo viskas aplinkui, lyg būtų prasidėjęs tikras žemės drebėjimas. „Berta“ sukeldavo raudonų dulkių debesį, nes į miltus sumaldavo forto plytas“ (VLE).

To meto faktus konstatuoja dar viena internetinis šaltinis: „1915 m. rugpjūčio 7 d. pietinių fortų prieigose prasidėjo kautynės. Atskiri tvirtovės daliniai atkakliai grūmėsi su vokiečių kariuomene. Sprogus 420 mm sviediniams kariai trokšdavo nuo betono ir plytų dulkių sūkurį.

Trūko maisto, ginklų. Gynėjų dalinių nuostoliai siekė iki 75 %, kariai stichiškai ėmė trauktis iš pozicijų, apšaudytas Kauno senamiestis mieste prasidėjo gaisrai.

Vokietijos kariuomenė užėmė 3 stacionariąją bateriją, netrukus – II fortą, šiek tiek vėliau – I ir III fortus, kai kuriuos Centrinio gynybos pylimo redutus. Kiek ilgiau carinė kariuomenė laikėsi VIII ir IX fortuose. Papildomai iš Vakarų fronto atsiųstas apie 30 000 vokiečių karių pastiprinimas, po 11 dienų trukusių kautynių, įtvirtinimų zona buvo pralaužta. Vokiečiai užėmė miestą ir paėmė į nelaisvę apie 20 000 Rusijos karių, taip pat apie 1350 artilerijos pabūklų. Gynybai vadovavęs tvirtovės komendantas generolas Vladimiras Grigorjevas (rus. Владимир Николаевич Григорьев) skubiai pasitraukė“ (Kauno tvirtovė .Vikipedija).

“Pasienio divizija iš Kauno mūšių išvyko su praradimais – 787 dingę be žinios, 319 žuvo, 300 sužeistų. Jos gretose buvo 12 batalionų, 74 karininkai, 9124 šautuvų.

Svarstant, kodėl Rusijos Imperijos pajėgos palyginti trumpai atlaikė vokiečių apgultį reikėtų paminėti vieną priežastį Pirmojo pasaulinio karo frontas buvo ilgas, daug darbininkų, kurie kasė apkasus, vėliau apsilviko kareivio milinė, nors buvo prastai paruošti. Rusų žvalgams buvo žinoma, kad daug vokiečių kariuomenės technika buvo sutelkta prie Kazlų Rūdos, o į Pažerų kaimą buvo skubiai tiesiama atšaka. Ką vokiečiai slėpė po brezentu? Tai buvo 420 milimetrų mortyra „Didžiojo Berta“, ji svėrė 150 tonų, o jos 800 kg sviedinys nuskriedavo apie 14 kilometrų.“ (V Orlov, 2007, 146 p.).

1915 metais rugpjūčio 18 dieną apie kritusią Kauno tvirtovę pranešė visi Europos laikraščiai, į Kauną atvyko pats kaizeris. Rotušės aikštėje jis stebėjo vokiečių karių paradą, buvo leidžiami atvirukai, kuriuose įamžinti susprogdinti Kauno fortai, šiose istorinėse nuotraukose vokiečių kariai stengėsi pasakyti, kam priklauso Europos ateitis. (Jonušienė, D., 2020).

Šv. Sergijaus Radonežiečio cerkvė. Šalia kapinių iki šių dienų yra išlikusi artilerijos kiemui priklausiusi cerkvė. Tradiciškai senųjų kapinių teritorija buvo plėtojama šalia sakralinių pastatų glaudžiai susietų su laidojimo ir mirusiojo palyda. Toks pastatas, greta dabartinių Senujų Fredos kapinių buvo pastatytas Kauno tvirtovės statytojų 1891 m., pašventintas Šv. Sergijaus Radonežiečio vardu, cerkvė. Cerkvės ir Kauno tvirtovės statyba vyko panašiai tuo pat metu kur buvo neatsiejamas Rusijos armijos sielovados židinys, moralinio karių palaikymo ir politinio nuteikimo vieta, kas neabejotinai turėjo veikti kaip propagandinė, patriotinė žiniasklaida Kaune dislokuotai Rusijos įgulai. Dažnas ortodoksų dvasininkas Kauno gubernijoje turėjo karinio laipsnio pareigas. (Kauno šv. Sergijaus Radonežiečio cerkvė. Wikipedia).

Cerkvė buvo statoma ant tuo metu jau šioje vietoje stovėjusios Juozo Godlevskio dvaro teritorijoje katalikų koplyčios pamatų, o netoliese įsteigta Artilerijos valdyba. Statybas finansavo karo vadovybė, dalį – patys kariai. Cerkvėje tilpdavo 200 žmonių, vykdavo liturgijos, krikštai, santuokos, buvo vedami metrikų įrašai, kurie dalinai išlikę. Knygos su cerkvės tarnautojų įrašais yra patalpinti Rusijos archyvuose, kai kurie skaitmenizuoti. Viename iš internete prieinamų Rusijos archyvų paskelbtos 20 karių pavardės žuvusių I Pasaulinio kare ginant Kauno tvirtovę ir palaidotų šalia Šventojo Sergijaus Radonežiečio tvirtovės artilerijos cerkvės. (Синицын А., (2023) Galimai, jų pavardės ir buvo įrašytos cerkvės knygoje, kaip įprastai tai buvo atliekama registruojant mirtį.

Iš architektūrinių konstrukcijų aprašo minimas cerkvės pastatas: plytinis, su akmeniniais pamatais, vieno aukšto, stogas dengtas geležimi. Architektūrinė bažnyčia ypatybė – betoninis kupolas. Pastato sienos buvo dekoruotos geltono marmuro faktūra, pagrindinis kupolas – dangaus spalvos. Interjeras apipavidalintas tapytais angelais, evangelistais. Altoriaus kupolas dengtas auksiniu tinkleliu pastatas išsilaikė iki šių dienų. Cerkvė nukentėjo Pirmojo pasaulinio karo metu, vokiečiams apšaudant tvirtovę. Vietinių gyventojų teigimu, 1952 m. cerkvė buvo uždaryta, greičiausiai tais metais buvo nuimtas ir bokštelių bei kupolo viršus. Tarpukaryje bažnyčia buvo naudojama katalikų, jos vidaus dekoras buvo pakeistas. Sovietmečiu čia buvo įrengta sporto salė, dabar pastatas yra apleistas ir akivaizdžiai stokoja priežiūros, nors kuris laikas yra privatizuotas (Orlov, V. 2007, 97 p.).

Artilerijos valdyba. Sekantis svarbus maršruto objektas – Kauno tvirtovės artilerijos kiemui priklausiusi Artilerijos valdyba įkurta taip pat Kauno tvirtovės statybų metu (1882-1915) tuometiniame Fredos dvare. Centrinė artilerijos valdyba užėmė pirmojo tvirtovės štabo patalpas. Dvaras iki 1867m priklausė 1831m. sukilėlių kariuomenės brigados generolui, teisininkui, politikui, Varšuvos kunigaikštystės ir Lenkijos karalystės seimų nariui, Garliavos įkūrėjui Juozui Godlevskui (1773-1867). Caro valdžiai nacionalizavus dvaro teritoriją 1882 m., dvaro pastatuose įkurtas tvirtovės artilerijos kiemas išsidėstęs Aukštosios Fredos rajone, centrinių įtvirtinimų kairiojo reduto užnugaryje. XIX a. Pradžioje pastatyti klasicistiniai dvaro rūmai XIX a. II pusėje virto Kauno tvirtovės dalimi, buvo aptverta metalo strypų tvora, kuri iki šių dienų juosia čia įsikūrusį Kauno Botanikos sodą.

Tame pat rajone buvo išsidėstę karininkų fligeliai ir kareivių kareivinės, ginklų dirbtuvės ir kiti statiniai. Dvaro statiniai kurie buvo naudojami carinės Rusijos Kauno gubernijos įgulos reikmėm šiuo metu renovuoti, juos galima apžiūrėti ir bent vaizduotėje atkurti vaizdus, kuriuos galėjo matyti vietos gyventojai tik iš toli artilerijos kiemo veiklą. Išlikę dvaro rūmai, arklidės, ofcinos, kumetynas, ratinė, salos paviljonas – XIX a. II p. buvo virtę artilerijos valdybos ir kiemo dalimi. Čia dvare buvo apsistojusį Kauno tvirtovės administracija, sandėliuojamas kuras, maisto, atsargos, amunicija ir daugybė tvirtovės poreikiams reikalingų sąnaudų. Kituose pastatuose minimi karių dislokacijos ir statinių panaudojimo kareivinėms, arkliams laikyti funkcijos. Čia pat buvo nutiestas siaurasis geležinkelis. (Aukštosios Fredos dvaras – 360. Welovelithuania).

Didysis redutas. Į pietus nuo dvaro parko suformuoti Centrinio įtvirtinimo pylimai ir vienas iš didžiųjų redutų. “Redutas (angl. redoubt; rus. редут; iš pranc. redoute, iš it. ridotto, iš viduramž. lot. reductus 'slapta vieta', iš lot. būtojo laiko dalyvio lot. reducere 'vesti atgal, pasitraukti') – uždaro kontūro įtvirtinimas, dažniausiai (bet ne visada) gruntinis, iš pylimo su grioviu, skirtas žiedinei gynybai. Dažniausiai statydavo keturkampius redutus, nors naudojo ir penkiakampius ar šešiakampius“ (Redutas. Vikipedija). Minėti objektai dar vis saugo Pirmojo pasaulinio karo baigties mįsles, juos galima išvysti, apžiūrėti ir nepaisant visų argumentų prieš ir už. Jie šiuo metu vis dar iškalbingi, jais galima remtis pasakojant Pirmojo pasaulinio karo detales ir Kauno tvirtovės statybų unikalumą. Turizmo trasa ir taikliai parinktos įspūdingos pasakojimo detalės, daugumoje atvejų lemia ekskursijos sėkmę, todėl užbaigti šio maršruto ekskursiją prie didžiojo reduto galima būtų žinute iš praeities, kaip baigėsi Kauno tvirtovės šturmas: „Sveikinu jus ir tvirtovės įgulą su tvirtovės šturmo atrėmimu. Dėkoju vadams ir karininkams. Į jūsų jaunas divizijas, šiuo metu esančias tvirtovės įgulos sudėtyje, kiekvienai kuopai paskiriu po tris Georgijaus 4-ojo laipsnio medalius, kiekvienai baterijai – po du medalius. Laukiu šių dalinių sąrašo įsakymui. Apdovanokite visus to vertus karininkus. Raportuokite apie nuostolius, kad galima būtų atsiųsti jums papildymo, nors ir ne visai apmokyto. Dar kartą dėkoju visiems šios sunkios bet šlovingos tvirtovei nakties dalyviams. Tegul šis mūsų gyvena įgulos atmintyje! Aleksejevas“ (Orlov, V. 2007, 138 p.) Galimai nuo ištiktos triuškinančios desperacijos ir atsigavęs nuo pergalės euforijos generolas V. Grigorjevas siunčia fronto štabui raportus apie sunkią tvirtovės padėtį, o tuo pat metu 1915 m. tvirtovės komendantas raportavo valdžiai apie sėkmingą pirmojo tvirtovės šturmo atrėmimą.

Turizmo perspektyvos ir karinio paveldo objektų apsauga Aleksote

Tikėtina, kad šio darbo turinys tolesnėje pasekoje, bus įgyvendintas turizmo gidų ekskursijų planuose, tema plėtojama, kils susidomėjimas turistų bei jaunosios kartos istorijos entuziastų tarpe. Visuomenės ir paveldo rūpybos institucijų susidomėjimo dėka, galimai atsirastų labai reikalingas dėmesys apleistų kapų tvarkymui, rekonstrukcijai, saugojimui. Tausojimo, atkūrimo rekonstrukcijos darbai sustabdytų šių, gal būt ne pirmo reikšmingumo paminklų išnykimą, tačiau be jokios abejonės, priklausantį visos žmonijos istorijai karinį paveldą, o atminties vietos susiję su Lietuvos išsivadavimo ir sąmoningumo pakylėjimo procesais taptų visuomenės švietėjiško darbo tąsa. Tai nepalyginamai daug, matant Kauno tvirtovės griuvėsių virsmą mūsų istorijos

puslapiams. Atsiradusi turizmui naudinga trasa papildytų karinio paveldo pažinimo spektrą ir atliktų svarbų švietėjišką darbą.

Tikėtina, kad pasitelkus medijas, jau žinomus literatūrinius šaltinius, bei lankantis Kauno miesto Aleksoto apylinkėse prasminga sukurti daugiau tinkamų turizmui militaristinio – gamtinio, karinio - edukacinio turinio maršrutų. Viena vertus tai pravartu daryti dėl arti išsidėsčiusių Kauno tvirtovės statinių (I,II,III fortų) ir gana vaizdingos gamtinės zonos minėtuose militaristinio paveldo objektuose, kita vertus - visa tai yra miesto ir Kauno priemiesčio ribose yra nesudėtingai pasiekiami. Taip pat Kauno tvirtovės teritorija, tai atskirų tematikų, edukacijų, švenčių, vaizdingų vietų ir paminklų vieta.

Šiltu metų laiku, daugelis Kauno fortus kuruojančių organizacijų dalyvauja įvairiuose projektuose – fortų teritorijose vyksta festivaliai, koncertai, šventės. Be šventinių programų neapsieinama ir Botanikos sode, ten nuolat rengiamos parodos ir renginiai, tačiau retai galima išgirsti Kauno tvirtovei skirtų minėjimų, nėra ekskursijų šia tema arba jos vyksta gana retai. Tikėtina, pagausėjus ekskursijoms militaristine tema greta Botanikos sodo, galbūt kiltų susidomėjimas ir būtų išvystyta tiek parodinė veikla Kauno tvirtovės tema, tiek renginiai. Militaristinė trasa, skirta XIX a.-XXa. pr. Kauno tvirtovės artilerijos kiemui Fredoje galėtų praturtinti turizmo sektoriaus kryptis Kauno mieste ir prisidėti prie Kauno tvirtovės vertybių viešinimo.

Išvados

1. Nustatyta turizmo trasa: Senosios Fredos kapinės – Šv. Sergijaus Radonežiečio cerkvė – Fredos dvaras (Kauno tvirtovės Artilerijos valdyba) – Kauno Botanikos sodas (Centrinio įtvirtinimo pylimai ir vienas iš didžiųjų redutų) tinkama turizmo poreikiams. Senosios Fredos kapinės gerai matoma, patogiai prieinama vieta, išlikę paminklai, cerkvė, dvaras, redutai - vaizdinė medžiaga, fragmentiškai apibūdinanti Kauno miestą Pirmo pasaulinio karo kontekste.
2. Maršruto eigoje bus matomi laiko naikinami karių kapai, cerkvės nykstantis fasadas, išlikusi Kauno tvirtovės Artilerijos kiemo tvora. Visa tai skatina vaizduotę, susidomėjimą, smalsumą – galimai paskatintų žygeivius, turistus, moksleivius, edukacinių programų rengėjus įtraukti šią trasą į mokymų, edukacijų, turizmo programas.
3. Apžvalginėse ekskursijose neprivalo būti faktų, citatų, datų, dokumentų detaliu citavimu, todėl įdomūs faktai apie jau sunykusius palaidojimus, įvykių perpasakojimas šaržuotai, suvokiamai vaikams ir moksleiviams, pasitelkimas meninių priemonių edukacijose, teatralizavimo ir aktorystės motyvų, senų fotografijų, dokumentų rodymo susijusių su Kauno tvirtove ir jos vadų portretais, galėtų ženkliai praturtinti ekskursijos eigą ir tuo pat metu suteikti žinių apie maršruto objektus.
4. Trasa, nustatomoje atkarpoje dalinai yra sunykusi. Nuo drėgmės ir erozijos nykstantys istoriniai artefaktai, galėtų sudominti paveldo institucijas ir paminklus globojančias organizacijas darniau puoselėti panašaus pobūdžio istorines vietas. Turizmo tikslais nustatyta trasa, galimai paskatintų daugiau žmonių domėtis paveldo išsaugojimu, atrasti galimybę minėtų objektų atkūrimo darbus visuomenės poreikiams.

LITERATŪRA

1. Aukštosios Fredos dvaras – 360. Prieiga per internetą: <https://welovelithuania.com/aukstosios-fredos-dvaras-360/> Žiūrėta 2023 – 11 - 15.
2. Jonušienė, D. (2020). Kauno tvirtovę vokiečiai puolė stebuklingąja „Berta“. Prieiga per internetą: <https://www.lrytas.lt/kultura/istorija/2020/01/02/news/kauno-tvirtove-vokieciai-puole-stebuklingaja-bera--13092292#&gid=0&pid=13092296> , Žiūrėta 2023 – 11 – 11.

3. Kauno šv.Sergijaus Radonežiečio cerkvė. (2023). Prieiga per internetą: https://lt.Kauno_%C5%A1v._Sergijaus_Radone%C5%BEie%C4%8Dio_cerkv%C4%97. Žiūrėta 2023 – 11 - 12.
4. Kauno tvirtovė . (2023). Prieiga per internetą: https://lt.wikipedia.org/wiki/Kauno_tvirtov%C4%97 Žiūrėta 2023 – 11 - 13.
5. Krapavickaitė, D. (2011) Diena.lt: Kauno tvirtovės lanko pirmojo komendanto giminaičiai. Prieiga per internetą: <https://www.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/kauno-tvirtovės-lanko-pirmojo-komendanto-giminaičiai-331775> . Žiūrėta 2023 – 11 - 12.
6. Lietuva Pirmojo pasaulinio karo metais (1914–1918). Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuva-pirmojo-pasaulinio-karo-metais-1914-1918/> Žiūrėta 2023 – 11 - 13.
7. Lietuva Rusijos imperijos valdymo metais. (1795-1914). Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuva-rusijos-imperijos-valdymo-metais-1795-1914/> Žiūrėta 2023 – 11 - 11.
8. Nowak A., Plany cmentarzy wojennych w zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Prieiga per internetą: <http://www.agad.gov.pl/cmentarze/Cmentarze.html>, Žiūrėta 2023 – 11 - 13.
9. Navickienė, R. (2019). Tamsiojo turizmo objektų sąrašė pirmąja Černobylis, tačiau bauginančių vietų apstu ir Lietuvoje. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/gyvenimas/13/1080433/tamsiojo-turizmo-objektu-sarase-pirmauja-cernobylis-taciau-bauginanciu-vietu-apstu-ir-lietuvoje>, žiūrėta 2023 11 05.
10. Orlov, V. (2007). Kauno tvirtovės istorija 1882–1915. Prieiga per internetą: <http://www.septintasfortas.lt/knygos/Kauno%20tvirtovės%20istorija.pdf>. Žiūrėta 2023 – 11 - 14.
11. Klemas, O. (2023). Oskaras Klemas. Prieiga per internetą: https://www.wikiwand.com/lt/Oskaras_Klemas. Žiūrėta 2023 – 11 - 10.
12. Paukštys, I. (2005. Karo turizmas , Post Scriptum nr. 7, Prieiga per internetą: <http://www.postscriptum.lt/7-karas/karo-turizmas>. Žiūrėta 2023 – 11 - 10.
13. Redutas. (2023). Lietuvių terminų žodynas. Prieiga per internetą: <https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Redutas>, Žiūrėta 2023 – 11 - 13.
14. Евсеев, Н. (1935). Свенцянский прорыв 1915 г., стю,193(приложение 1), Электронная библиотека ГПИБ. Prieiga per internetą :<http://elib.shpl.ru/ru/nodes/86142-evseev-n-f-sventsyanskiy-progyv-1915-g-deystviya-germanskoj-i-russkoj-konnitsy-m-1933>. Žiūrėta 2023 – 11 - 15.
15. Синицын, А. (2023). Захоронение Первой Мировой Войны на Верхней Фреде , в г.Каунасе. Prieiga per internetą: http://sinicynsemja.ucoz.ru/index/kovna_freda/0-318. Žiūrėta 2023 – 11 - 10.
16. Vyšniauskas, M. (2023). Kaunas iki fortifikacijos (tarp faktų ir įdomybių), Žiūrėta 2023 - 11 – 1, <http://kamane.lt/Kamanes-tekstai/Architektura/Kaunas-iki-fortifikacijos-tarp-faktu-ir-idomybiu>

MILITARY TOURISM ROUTE WITHIN THE OLD FREDA CEMETERY AND OTHER MILITARY HERITAGE OBJECTS OF THE 19th-20th century ARTILLERY YARD

VIDA SLIVKA¹

Advisor – assoc. prof. dr. Regina Navickienė²

¹Vytautas Magnus university

²Kolping Higher Education Institution

ANNOTATION

The militaristic tourist route illustrated in the discussed article covers the section from Freda's Old Cemetery to the fragments of the Kaunas Fortress that have survived in the Kaunas Botanical Garden and are present this year: Old Freda's Cemetery, St. The church of Sergius of Radonezh, the manor palace, the fence surrounding the Botanic Garden, all the buildings of the manor and the large redoubt preserved in the garden park – this military-themed tourism route includes. Historical stories would possibly revive the still visible structures of the Kaunas fortress and the details of the First World War period for the listener. During the excursion, it will be possible not only to visit and see the places and structures mentioned in the article, but also to get acquainted with their history, architecture, and enjoy the natural - botanical landscape in the territory of the Kaunas Botanical Garden. Although not all objects on the planned route are in good condition, some of them are in an emergency condition, so it is appropriate and necessary to talk about the disappearing heritage, naming what is important and what humanity is able to take care of.

Keywords: *militaristic tourism, dark tourism, Kaunas fortress, excursion, military cemetery.*

INDIVIDUALIOS ĮMONĖS STEIGIMO LIETUVOJE IR LENKIJOJE YPATUMAI

KASPARAS ŠIDLAUSKAS

Kolpingo kolegija

Konsultantė – prof. dr. Daiva Beržinskienė-Juozaianienė

ANOTACIJA

Straipsnyje pateikiama individualios įmonės samprata, jos steigimo subtilybės. Analizuojami individualios įmonės privalumai ir trūkumai. Pateikiama informacija apie individualios įmonės steigimo dokumentus, mokėtinus mokesčius, finansavimo šaltinius Lietuvos ir Lenkijos pavyzdžiu. Taip pat pateikiamos jauno verslo finansavimo galimybės.

ĮVADAS

Darbo aktualumas. Verslumo plėtotė ir skatinimas jau daugelį metų yra strateginiai ir ilgainiai vis svarbesni tiek ES, tiek jos valstybių narių politikos tikslai, kurių Europos Komisija ir pavienės valstybės narės siekia įvairiomis priemonėmis. Verslai jau neapsiriboja tik lokalia teritorija. Dažnai verslai sėkmingai steigiami ir plėtojami visoje ES. Nors verslumas dažnai suvokiamas kaip žmogaus savybių ir gebėjimų raiška tam tikroje veikloje, tačiau ne mažiau yra svarbūs išoriniai verslumą skatinantys veiksniai. Jeigu steigiamas verslas apima didelės apimties veiklas, vieno asmens savybių, profesinių žinių bei patirties dažnai nepakanka. Verslo sėkmė didele dalimi priklauso nuo to, kaip žmonės skatinami imtis verslo. Planuojant nedidelės apimties smulkų verslą, kuris nereikalauja labai didelių investicijų, galima steigti individualią įmonę (IĮ). Steigiant IĮ įstatinis kapitalas nėra reikalingas, tačiau už IĮ prievolių vykdymą atsakoma visu savo ir šeimos turtu. Pradedantis verslą asmuo, turėdamas aiškia savo veiklos viziją, turėtų nuspręsti, kokią veiklos formą pasirinkti. Įvertinus tai, kad imtis verslo gali kiekvienas, turintis idėjų ir tikslų – tai galima daryti nebūtinai Lietuvos teritorijoje. Oficialiosios statistikos portalo duomenimis (2022) 2021 m. šalyje veikė 298,8 tūkst. įmonių – dešimčiai gyventojų teko šiek tiek daugiau nei po vieną įmonę. Įmonių skaičius per metus padidėjo 6 proc., per dešimtmetį – beveik du kartus. Dauguma įmonių vykdė prekybos veiklą. Individualia veikla užsiėmė 200,2 tūkst. asmenų. Sparčiai daugėjo mažųjų bendrijų. Galima daryti prielaidą, kad verslumas nėra misija neįmanoma kiekvienam norinčiam ir pasiryžusiam veikti, tačiau labai svarbu lieka realiai įvertinti ne tik savo galimybes, bet ir atsakingai išanalizuoti pačią verslo aplinką. Steigiant verslo įmonę užsienio valstybėje būtina išmanyti ir tos šalies verslo steigimui keliamus reikalavimus, mokėtinus mokesčius, verslo sąlygas ir pan. Taigi, darbo problema formuluojama klausimu: kokie reikalavimai yra keliami verslo steigimui Lenkijoje, kokius dokumentus reikalinga užpildyti?

Darbo tikslas: pristatyti individualios įmonės steigimo ypatumus Lenkijoje.

Darbo uždaviniai:

1. Teoriniu aspektu išanalizuoti įmonės steigimo aspektus.
2. Pateikti Lietuvos ir Lenkijos steigiamų IĮ ypatumus.
3. Išanalizuoti verslo finansavimo šaltinius ir galimybes.

Darbo objektas: įmonės steigimas Lenkijoje.

Darbo metodai: mokslinės literatūros šaltinių analizė, duomenų ir oficialių dokumentų analizė, apibendrinimas, aprašomosios statistikos metodai.

TEORINIAI ĮMONĖS STEIGIMO ASPEKTAI

Pasak Solnyškinienės (2008) daugelis ekonomistų sutaria, kad šiuolaikinės visuomenės skatinamoji ekonominė jėga yra ne stambios kompanijos, o iniciatyvus, išradingas, nebijantis rizikuoti ir prisiimti asmeninės atsakomybės individualus verslininkas (Solnyškinienė, 2008). Taigi, individualus verslas, tūkstančius metų buvęs vienintele verslo forma, savo reikšmės

nepraranda ir šiuolaikiniame stambių korporacijų ir transnacionalinių kompanijų pasaulyje (Eyal-Cohen, 2014). Kaip teigia Hébert ir Link, (2012) verslininkas, užsiimantis individualia veikla yra tas žmogus, kurio asmenyje telpa ir darbuotojas, ir darbdavys, jis kartu yra ir verslo savininkas, ir verslo organizatorius bei koordinatorius. Be to, jis yra įvairiausių sutarčių šalis, prisiimanti atsakomybę už riziką dėl nežinomybės, jis yra ne tik sprendimų priėmėjas, bet ir inovatorius, vadybininkas bei lyderis.

Prielaidų individualiam verslui plėtotis Lietuvoje atsirado dar iki Nepriklausomybės paskelbimo. Tačiau šis teisės aktas turėjo esminių trūkumų. Tuo metu verstis individualia darbine veikla galėjo tik pensinio amžiaus asmenys, studentai, namų šeimininkės, asmenys su negalia, t. y. nedarbingi asmenys. Darbingo amžiaus asmenys individualia darbine veikla galėjo verstis tik laisvu nuo pagrindinio darbo laiku. Kaip matyti, individualia veikla verstis negalėjo darbingo amžiaus asmenys. 1990 m. gegužės 8 d. priimtas Lietuvos Respublikos įmonių įstatymas, kuriame buvo numatyta galimybė asmenis verstis nuolatine ūkine komercine veikla. Viena iš tokių verslo teisinių formų įstatymo 7 straipsnyje numatyta individuali (personalinė) įmonė (Valstybės žinios, 1990). Pagal šį straipsnį, Į neturėjo juridinio asmens teisinio statuso, todėl įmonės turtas nebuvo atskirtas nuo jos savininko – fizinio asmens turto, o jos savininkas atsakė visu savo turtu pagal Į prievoles. Antra vertus, įstatyme buvo numatyta, kad Į privalo turėti firmos vardą, kuriame turi būti nurodytas fizinis asmuo – jos savininkas. Į buvo laikoma įsteigta nuo jos įregistravimo įmonių rejestre dienos (įregistravimo mokestis buvo 100 rublių), (Mikalonienė ir kt. 2017).

Oficialiosios statistikos portalo duomenimis 2021 m. Lietuvoje veiklą vykdė 9,3 tūkst. individualiųjų įmonių, jose dirbo 34 tūkst. asmenų. Įmonių skaičius kasmet mažėjo: palyginti su 2020 m., sumažėjo 4,5 proc., per 10 metų – 43,1 proc. Panašiu tempu mažėjo ir dirbančiųjų skaičius. Jų uždirbtos pajamos sudarė 1,7 mlrd. EUR ir, palyginti su ankstesniais metais, padidėjo 10 proc., per 10 metų sumažėjo 16,9 proc.¹ lentelėje pateikiama informacija apie veikiančias įmones pagal teisinę formą Lietuvoje 2012-2021 m.

1 lentelė

Veikiančios įmonės pagal teisinę formą

Įmonių teisinė forma	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018 ¹	2019	2020	2021*
Visos įmonės	167 116	182 505	209 534	224 623	235 043	248 519	259 147	271 001	281 783	298 800
Fiziniai asmenys, vykdančios ūkinę (ekonominę) veiklą	95 295	106 049	126 864	139 127	148 389	160 836	168 784	176 716	185 824	200 219
Uždariosios akcinės	53 419	57 031	62 829	65 058	66 477	66 614	67 302	69 107	68 392	67 772
Mažosios bendrijos	244	1 858	3 226	4 149	5 073	6 313	8 907	11 488	15 103	18 916
Individualios įmonės	16 175	15 620	14 879	13 938	12 608	11 886	11 161	10 597	9 642	9 193
Viešosios įstaigos	1 048	1 023	815	1 446	1 609	2 017	2 211	2 316	2 097	2 029
Užsienio juridinių asmenų filialai	139	140	148	146	171	181	185	203	186	183
Akcinės bendrovės	284	283	282	283	266	251	233	222	208	172
Kooperatinės bendrovės	174	173	174	173	160	151	142	147	140	140
Ūkinės bendrijos	134	130	118	112	104	98	94	93	88	85
Žemės ūkio bendrovės	88	87	95	93	90	88	87	83	76	67
Valstybės ir savivaldybės įmonės	116	111	104	98	96	84	41	29	27	24

Šaltinis: Oficialiosios statistikos portalas

INDIVIDUALIOS ĮMONĖS STEIGIMAS LIETUVOJE IR LENKIJOJE

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos individualių įmonių įstatymu (2003 m. lapkričio 6 d. Nr. IX-1805; galiojanti redakcija 2012-09-01), 2 straipsniu “Individualios įmonės samprata”, galima teigti, kad:

1. Individuali įmonė yra neribotos civilinės atsakomybės privatusis juridinis asmuo.
2. Individualios įmonės pavadinime turi būti jos teisinę formą nusakantys žodžiai „individuali įmonė“ arba šių žodžių santrumpa „IĮ“.
3. Individualios įmonės buveinė turi būti Lietuvos Respublikoje.
Tam, kad būtų įsteigta įmonė, turi būti tenkinamos sąlygos:
  1. Individualios įmonės steigėju gali būti tik veiksnus fizinis asmuo.
  2. Individualią įmonę steigia vienas fizinis asmuo.
  3. Individuali įmonė laikoma įsteigta nuo jos įregistravimo juridinių asmenų registre.
  4. Individuali įmonė įregistruojama po to, kai yra paskirtas individualios įmonės vadovas, jei jis nėra individualios įmonės savininkas, ir juridinių asmenų registruoti yra pateikti Civiliniame kodekse nurodyti įmonei įregistruoti reikalingi dokumentai.
5. Individualios įmonės steigėjas nuo įmonės įregistravimo laikomas individualios įmonės savininku (Lietuvos Respublikos individualių įmonių įstatymas, 3 straipsnis. Individualios įmonės steigimas).

Steigiant įmonę tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje svarbu žinoti, kokius mokesčius teks sumokėti vykdant veiklą. Vadovaujantis galiojančiais Lietuvos Respublikos teisės aktais Individualios įmonės mokesčiai analizuojamu laikotarpiu yra šie (<https://www.finorder.eu/buhalterine-apskaita/individualios-imonės-ii-apskaita/>):

1. Pelno mokestis (PM)

Pirmaisiais mokestiniais metais IĮ gali pasinaudoti lengvatiniu 0 proc. pelno mokesčio tarifu, jei:

- per mokestinius metus individualioje įmonėje dirba ne daugiau nei 10 darbuotojų;
- per mokestinius metus bendros IĮ pajamos neviršija 300 tūkst. eurų;
- IĮ savininkas neturi daugiau kaip 50 proc. akcijų ar dalių kitose įmonėse;
- įmonės veiklos dalyviai yra fiziniai asmenys/asmuo;
- per tris, vienas po kito einančius mokestinius laikotarpius, įmonės veikla nebuvo stabdoma;
- IĮ nėra likviduojama ar reorganizuojama;
- IĮ nėra perleidžiama kitiems dalyviams.

Vėlesniais mokestiniais metais, IĮ, atitinkančioms pirmuosius tris paminėtus reikalavimus, taikomas lengvatinis 5 proc. pelno mokestis.

Jei, pirmisiais metais, IĮ netenkina bent vieno iš minėtų reikalavimų, o, vėlesniais metais – bent vieno iš pirmųjų trijų minėtų reikalavimų, pajamos apmokestinamos standartiniu 15 proc. pelno mokesčio tarifu.

2. Pridėtinės vertės mokestis (PVM)

IĮ, kurios pajamos, gautos per paskutinius 12 mėnesių, yra didesnės nei 45 tūkst. eurų ir/arba prekių, išgytų iš kitų valstybių narių praėjusiais kalendoriniais metais, vertė yra didesnė nei 14 tūkst. eurų arba IĮ savininkas kontroliuoja keletą kitų juridinių vienetų, kurių bendri rodikliai, kartu su IĮ viršija, anksčiau nurodytas sumas, privalo registruotis PVM mokėtoja. Tokiu atveju yra taikomas standartinis 21 proc. PVM mokesčio tarifas.

3. Nekilnojamo turto mokestis (NT)

IĮ, turinti registruoto nekilnojamo turto, moka 0,3 – 3 proc. nekilnojamojo turto mokestį nuo šio vertės.

4. Gyventojų pajamų mokestis (GPM)

IĮ savininko pajamos iš paskirstyto pelno yra apmokestinamos 15 proc. GPM tarifu.

IĮ savininko išimamos lėšos, skirtos asmeniniams poreikiams (darbo užmokestis) yra apmokestinamos 20 proc. nuo išimamų lėšų dydžio GPM tarifu.

5. Valstybiniam socialiniam draudimo fondui mokami VSD ir PSD mokesčiai

VSD įmokos dydis yra skaičiuojamas nuo 50 proc. lėšų, išsiimtų asmeniniams poreikiams, sumos. Jei lėšų asmeniniams poreikiams nėra išsiimama, VSD įmokų mokėti nereikia.

VSD įmokų dydžiai:

- 13,83 proc. (nedalyvaujant papildomame pensijų kaupime)
- 16,23 proc. (dalyvaujant papildomame pensijų kaupime ir mokant 2,4 proc.)
- 16,83 proc. (dalyvaujant papildomame pensijų kaupime ir mokant 3 proc.)

PSD įmokų dydis:

- 6,98 proc. nuo minimalios mėnesio algos (MMA)

Ketinant kurti verslą Lenkijoje būtina atkreipti dėmesį į geografinę bei ekonominę Lenkijos situaciją, nes tai daro didelę įtaką verslo sėkmei. Taigi, Lenkija yra šešta pagal dydį ekonomika Europoje. Geografinė šalies padėtis suteikia verslui daug įvairių privalumų. Lenkija yra pačiame Europos centre ir ribojasi tiek su ES šalimis (Vokietija, Čekija, Slovakija ir Lietuva), tiek su Rytų Europos valstybėmis (Ukraina, Baltarusija ir Rusija). Toks išsidėstymas suteikia prieigą prie 250 milijonų vartotojų 1000 km spinduliu nuolat vystomame kelių ir greitkelių tinkle. Visą Lenkijos teritoriją skersai ir išilgai vagoja tranzitiniai keliai iš rytų į vakarus ir iš šiaurės į pietus. Logistiką palengvina nuolat vystomas kelių ir greitkelių tinklas. ES ir Rytų Europos rinkų artumas skatina prekių eksportą. Per daugybę oro ir jūrų uostų prekes galima eksportuoti į visą pasaulį. Investuodamos Europoje pasaulinio lygio įmonės dažnai pasirenka Lenkiją (<https://www.kcci.lt/file/manual/>). Renkantis verslo formą pažymėtina, kad ribotos atsakomybės bendrovė yra populiariausia įmonių rūšis tarp užsienio investuotojų Lenkijoje. Lenkijos ribotos atsakomybės bendrovę gali steigti vienas asmuo, veikiantis ir kaip vienintelis akcininkas, ir kaip direktorius. Paprastai ribotos atsakomybės bendrovės Lenkijoje akcininku gali būti bet kuris juridinis ar fizinis asmuo. Be to, akcininku gali būti paskirtas bet kuris fizinis asmuo. Lenkijos ar ES pilietybė nebūtina. Tačiau yra tam tikrų apribojimų, pavyzdžiui, teistumo už tam tikrų rūšių nusikaltimus.

Taigi, vadovaujantis Lenkijos 2018 m. Kovo 6 d. įstatymo „Verslininkų įstatymas“ nuostatomis, galima teigti, kad *Individuali įmonė (Jednoosobowa działalność gospodarcza)* yra organizuojama pelninga veikla, vykdoma savo vardu ir nuolat. Individuali įmonė yra paprasčiausia savo verslo valdymo forma, o jos registracija yra nemokama. Tam nereikia kurti akcinio kapitalo.

Individualios įmonės forma dirbantis verslininkas yra atsakingas už įsipareigojimus, kylančius dėl šios veiklos, visu savo turtu. Be to, jis privalo mokėti draudimo įmokas socialinio draudimo įstaigai. Norint pradėti individualią įmonę, Centriniam registruir ir informacijai apie ekonominę veiklą reikia pateikti paraišką CEIDG-1 formate. Paraiška teikiama elektroniniu būdu arba miesto savivaldybėje. Paraiškoje turėtų būti nurodyta verslininko įmonė, kurią turi sudaryti veiklą vykdančio asmens vardas ir pavardė, jį galima papildyti papildoma fraze, dažniausiai susijusia su veiklos dalyku. Be to, paraiškoje turėtų būti nurodytas veiklos objektas, nurodant kodą, priskirtą tam tikrai veiklos sričiai pagal Lenkijos veiklos klasifikatorių. Užregistravus verslą, verslininkui suteikiamas mokesčių tikslais būtinas NIP numeris ir būtinas susisiekti su mokesčių inspekcija ar Socialinio draudimo įstaiga REGON numeris.

Steigiant individualios veiklos įmonę ją valdantis verslininkas yra apmokestinamas asmens mokesčiu (GPM). **Galimos kelios apmokestinimo formos:**

- Apmokestinimas pagal bendrąsias taisykles – **pajamos** (t. y. pajamos atėmus nuo mokesčių išskaičiuojant išlaidas) yra apmokestinamos taikant 17 proc. tarifą, tačiau viršijus 85 528 zlotų per metus pajamų ribą, gautam perviršiui taikoma 32 proc. norma;
- **Fiksuotas mokestis** – pajamos apmokestinamos vienu 19% tarifu, neatsižvelgiant į jų dydį;
- **Vienkartinė fiksuotų pajamų suma** – pajamos apmokestinamos (neatsižvelgiama į mokesčių atskaitytiną išlaidą) pagal vieną iš tarifų: 3%, 5,5%, 8,5%, 17% arba 20% - tinkamą tarifą lemia verslo rūšis ;

- **Mokesčių kortelė** – forma, skirta konkrečioms veiklos kategorijoms; mokesčio suma priklauso nuo paslaugų rūšies ir miesto, kuriame registruota veikla, gyventojų skaičiaus.

Verslininkas privalo pranešti socialinio draudimo įstaigai per 7 dienas nuo verslo veiklos pranešimo CEIDG. ZUS įmokos sumokamos iki kiekvieno mėnesio 10 dienos. Pirmus šešis individualios įmonės valdymo mėnesius verslininkas yra atleidžiamas nuo socialinio draudimo įmokų.

Apibendrinant galima teigti, kad Individualios įmonės steigimas Lietuvoje ir Lenkijoje gali skirtis pagal teises procedūras, reikalavimus ir galbūt administracines nuostatas, tačiau dauguma Europos šalių vadovaujasi panašiais principais, nes jos privalo atitikti ES teisės aktus. Išskiriami šie pagrindiniai aspektai, pagal kuriuos gali skirtis individualios įmonės steigimas Lietuvoje ir Lenkijoje:

- **Teisinės procedūros:** Kiekviena šalis turi savo unikalų teisės aktų rinkinį, kuris nurodo, kaip steigti įmones, reikalavimus dokumentams, kurie turi būti pateikti, ir procesą, kurį reikia sekti.
- **Bendras kapitalas ir reikalavimai:** Skirtingos šalys turi skirtingus reikalavimus dėl minimalaus kapitalo, kurį reikia įnešti steigiant įmonę. Taip pat gali skirtis ir kiti reikalavimai, pavyzdžiui administraciniai mokesčiai.
- **Administracinės procedūros:** Skirtingose šalyse skiriasi procedūros susijusios su verslo registracija, mokesčių mokėjimu, įmonės vadovo paskyrimu ir kitais administraciniais procesais.
- **Verslo administravimo reikalavimai:** Kiekviena šalis turi savo specifinius reikalavimus, kaip verslas turi būti administruojamas ir kokias teises bei finansines ataskaitas turi pateikti.
- **Verslo kultūra ir rinka:** Verslo kultūra ir rinkos specifika dažnai skiriasi. Skiriasi įmonių veiklos sektoriai, kuriems reikalingi skirtingi leidimai ar licencijos.

JAUNO VERSLO FINANSAVIMO GALIMYBĖS

Jaunam verslui gauti paskolą yra sunkiau, mat naujai veikianti įmonė neturi pakankamai finansinių duomenų, kuriuos būtų galima vertinti. Tačiau yra specializuotų paskolų skirtų jaunam verslui, tiesa dažniausiai tam reikalingas papildomas užstatas arba verslo steigėjo asmeninis laidavimas. Jaunam verslui (kadangi jis negali pasiskolinti kitur) dažniausiai skolina savininkai, kurie paprastai nereikalauja iš savo valdomų įmonių gražinti jiems paskolintų pinigų.

Tokios sumos ateityje taip pat gali daryti įtaką paskolos išdavimo sąlygoms. Jeigu įmonės balanse yra įsipareigojimų akcininkams – bankas sutartimi gali reikalauti užtikrinti, kad paskola bankui bus mokama pirmiau negu skola akcininkui. Jaunam, besisteigiančiam verslui reikėtų iš karto įsivertinti pinigų poreikį ir vietoj paskolos iš akcininko, geriau formuoti solidesnį kapitalą.

Lietuvoje verslo veikla užsiimantiems asmenims teikiama įvairių rūšių parama:

1. **Verslo rėmimo organizacijos:** Lietuvoje yra keletas organizacijų, teikiančių paramą verslininkams, pavyzdžiui, Lietuvos pramonininkų konfederacija, Lietuvos verslo konfederacija, Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmai. Šios organizacijos siūlo įvairias paslaugas, įskaitant mokymą, kuravimą, tinklų kūrimo galimybes ir finansinę paramą.
2. **Finansavimas ir dotacijos:** Lietuvos verslininkams yra keletas finansavimo galimybių. Pavyzdžiui, Europos Sąjunga verslininkams siūlo įvairias dotacijas ir finansavimo schemas, tokias kaip Europos regioninės plėtros fondas, Europos socialinis fondas, Europos žemės ūkio fondas kaimo plėtrai. Lietuvos vyriausybė taip pat teikia finansinę paramą smulkiam ir vidutiniam verslui, pavyzdžiui, Investicijų ir verslo garantijų agentūrai (INVEGA).
3. **Mokesčių lengvatos:** Lietuva siūlo įvairias mokesčines lengvatas verslui, įskaitant sumažintus pelno mokesčio tarifus mažoms ir vidutinėms įmonėms bei mokesčių lengvatas naujam verslui.

4. **Teisinė ir administracinė pagalba:** Lietuvoje yra patogus ir efektyvus verslo registravimo procesas. Lietuvos įmonių registras teikia informaciją ir pagalbą registruojant verslą, gaunant reikalingus leidimus ir licencijas bei laikantis teisės aktų reikalavimų <https://deepfin.io/akademija/parama-individualiai-veiklai/>.

Apskritai Lietuvoje yra daug išteklių, skirtų verslui užsiimantiems asmenims paremti. Svarbu ištirti ir nustatyti parinktis, kurios labiausiai atitinka konkrečius poreikius ir verslo tikslus.

Steigiant verslą Lenkijoje taip pat galima pasinaudoti lengvatomis jaunam verslui. Lenkijoje veikia įvairios valstybės teikiamos paramos ir skatinimo programos verslui. Šios programos gali skirtis pagal verslo dydį, sektorių, plėtros etapą ir kitus veiksnius. Keletas pagrindinių paramos verslui Lenkijoje formų yra:

1. **Europos Sąjungos struktūriniai fondai:** Lenkija gali teikti finansavimą verslui iš įvairių Europos Sąjungos struktūrinių fondų, skirtų ekonominės plėtros projektams. Tai gali būti skirta verslo plėtrai, inovacijoms, moksliniams tyrimams ir kitoms iniciatyvoms.
2. **Mokesčių lengvatos:** Yra tam tikros mokesčių lengvatos ir palengvinimai verslui, įskaitant įmonių mokesčių mažinimą, specialius režimus tam tikroms pramonės šakoms ar regionams.
3. **Verslo skatinimo programos:** Lenkija taip pat gali turėti įvairių verslo skatinimo programų, skirtų naujiems verslams ar jau veikiančioms įmonėms, kurios siekia plėstis.
4. **Mokymai ir konsultacijos:** Verslo plėtrai gali būti teikiamos nemokamos arba subsidijuojamos mokymų bei konsultacijų paslaugos, kurios padeda verslo savininkams geriau suprasti verslo veiklos aspektus ar įgyvendinti naujoves.
5. **Eksporto skatinimas:** Yra programų, skirtų skatinti prekių ir paslaugų eksportą, pvz., parama dalyvavimui tarptautinėse prekybos parodose arba rėmimas eksporto plėtrai.

IŠVADOS

1. Išanalizavus literatūros šaltinius bei individualios įmonės steigimo reikalavimus, privalumus ir trūkumus galima teigti, kad norint steigti individualią įmonę reikalinga išmanyti teisinius dokumentus, kurie reglamentuoja jos steigimą.
2. Vertinat individualios įmonės steigimo galimybes Lietuvoje ir Lenkijoje pažymėtina, kad skirtingose šalyse skiriasi mokėtinų mokesčių tarifai.
3. Apibendrinus jauno verslo paramos galimybes galima teigti, kad tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje verslą kuriantys asmenys gali kreiptis paramos į įvairius jauno verslo paramos šaltinius: Europos Sąjungos struktūrinius fondus, gali tikėtis mokesčių lengvatų, dalyvauti verslo skatinimo programose, pasinaudoti įvairių mokymų galimybėmis.

LITERATŪRA

1. Solnyškinienė, J. (2008) Verslumo raiškos teorinės interpretacijos ir praktinės neveroslumo pasekmės: Lietuvos patirtis. *Ekonomika ir vadyba*, t. 13, p. 700.
2. Eyal-Cohen, M. (2014). *Legal Mirrors of Entrepreneurship*. *Boston College Law Review*, Vol. 55, p. 719–773.
3. Mikalonienė, L. Mikelėnas, V. Miliauskas, P. Mitkevičius, V. Tikniūtė, A. (2017). Įmonių teisinių formų konvergencija ir divergencija: ar Lietuvos teisinis reglamentavimas yra patrauklus tarptautiniame kontekste?. *Mokslo studija*. Vilniaus universitetas. p. 25.
4. Hébert, R. F.; Link, A. N. A. (2012). *History of Entrepreneurship*. London: Routledge, p. 1–5.
5. Valstybės žinios, 1990, nr. 14-395.
6. Oficialiosios statistikos portalas 2022: prieiga per internetą < <https://osp.stat.gov.lt/verslas-lietuvoje-2022/izanga> >.
7. Parama individualiai veiklai: prieiga per internetą: <https://deepfin.io/akademija/parama-individualiai-veiklai/>.
8. Lietuvos Respublikos individualių įmonių įstatymas 2003 m. lapkričio 6 d. Nr. IX-1805 (aktuali redakcija 2012-09-01).
9. Kodėl verta vystyti verslą Lenkijoje: prieiga per internetą <

- https://www.kcci.lt/file/manual/Naujienos/Brosiura_Verslas_Lenkijoje.pdf .
10. Individualios įmonės (IĮ) apskaita: prieiga per internetą < <https://www.finorder.eu/buhalterine-apskaita/individualios-imonės-ii-apskaita/>>

FEATURES OF ESTABLISHING AN INDIVIDUAL COMPANY IN LITHUANIA AND POLAND

KASPARAS ŠIDLAUSKAS

Kolping Higher Education Institution

Advisor – prof. dr. Daiva Beržinskienė-Juozainienė

SUMMARY

The article presents the concept of an individual company, the subtleties of its establishment. The advantages and disadvantages of an individual company are analyzed. Information is provided on the establishment documents of an individual company, taxes to be paid, sources of financing, using the example of Lithuania and Poland. Funding opportunities for young businesses are also presented.

ŽALIOJO MIESTO PLĖTROS GALIMYBĖS: KAUNO MIESTO PAVYZDŽIU

ARMINAS ŠKĖRYS

Kolpingo kolegija

Konsultantė – prof. dr. Daiva Beržinskienė-Juozainienė

ANOTACIJA

Straipsnyje pristatoma žaliojo miesto samprata, pagrindžiamas darnumo idėjų realizavimo poreikis ir svarba visuomenei. Darbe paaiškinama miesto žaliųjų erdvių nauda ir iššūkiai. Literatūros analizė parodė, kad svarbūs žaliųjų erdvių vaidmenys yra socialiniai, ekonominiai, kultūriniai ir aplinkosauginiai darnaus vystymosi aspektai. Miesto žaliosios erdvės gali būti visapusiška priemonė ilgalaikiai aplinkos tvarumo apsaugai gerinant gyvenimo kokybę ir oro kokybę, didinant nuosavybės vertę dėl patogumo ir estetinių savybių. Miesto žaliosios erdvės taip pat gali teikti ekosistemines paslaugas, kuriose poilsio ir poilsio įrenginiai yra ypač prieinami miesto gyventojams ir turistams. Darbe pateikiamos Kauno miesto žaliųjų iniciatyvų įgyvendinimo galimybės.

ĮVADAS

Darbo aktualumas. Pastaruoju metu vis didesnis visuomenės dėmesys krypsta į tvarumo, žalumo idėjų įgyvendinimą visose gyvenimo srityse. Besikeičiantis klimatas, senkantys gamtiniai išteklių ir žaliąją kryptį orientuota Europos Sąjungos politika neišvengiamai skatina ieškoti sprendimų, kaip gyventi tvariau. Darnios valstybės kūrimas prasideda nuo aplinkai draugiškos politikos miestuose (<https://www.15min.lt/naujiena>). XX amžius pasižymėjo greitu ir dažnai nekontroliuojamu miestų augimu, vedančiu į didelių išsibarsčiusių miestų atsiradimą, skirtingai nei XIX a. miestai, kurie buvo kompaktiškesni. Greita industrializacija, nauji technologiniai išradimai, tokie kaip automobiliai, ir prieinamumas, sąlyginai pigi žemė ir nebrangus iškastinis kuras buvo viena iš tokių miesto modelių varomųjų jėgų plėtra (Lehmann, 2011). Urbanizacija yra tendencija, kuri sparčiai plėtojama kelis dešimtmečius. Šiuo metu daugiau nei pusė pasaulio gyventojų gyvena urbanizuotose teritorijose, o Jungtinių Tautų duomenimis, prognozuojama, kad iki 2050 m. maždaug du trečdaliai pasaulio gyventojų gyvens miestuose. Urbanizacijos procesai miestams ir juose gyvenantiems žmonėms suteikia ne tik galimybių, bet ir iššūkių (United Nations, 2022, 2018). Spartus miesto teritorijų augimas taip pat gali didinti socialinę bei ekonominę nelygybę, nes ne visi gyventojai gali turėti vienodas galimybes naudotis miesto gyvenimo privalumais (Mishra, Agarwal, 2019). Siekiant įveikti šiuos iššūkius svarbu, kad miestai įgyvendintų tvarias ir įtraukias miestų plėtros strategijas. Tai gali apimti tokias priemones, kaip viešojo transporto gerinimas, žaliųjų erdvių ir energiją taupančių pastatų įrengimo skatinimas, investicijos į prieinamą tvarų būstą ir socialines paslaugas. Taip pat svarbu įtraukti gyventojus ir bendruomenes į planavimo ir sprendimų priėmimo procesą, kad būtų atsižvelgta į visų gyventojų poreikius ir prioritetus (Konbr, 2019). Akivaizdu, kad siekiant įgyvendinti žaliojo kurso tikslus, nemažą įtaką turės ir miestų savivaldybių sprendimai. Taigi, **darbo problema** formuluojama klausimu: *kodėl būtina plėtoti žaliojo miesto iniciatyvas ir kokias priemones Kauno miestas turėtų taikyti siekiant, kad mieste būtų mažiau taršos?*

Darbo tikslas: išanalizavus žaliojo miesto poreikio teorinius aspektus pristatyti Kauno miesto žaliąsias iniciatyvas.

Darbo uždaviniai:

1. Teoriniu aspektu išanalizuoti žaliojo miesto iniciatyvų poreikį.
2. Pristatyti Kauno, kaip žaliojo miesto iniciatyvas.

Darbo objektas: žaliojo miesto iniciatyvos Kauno mieste.

Darbo metodai: mokslinės literatūros šaltinių analizė, duomenų ir oficialių dokumentų analizė, apibendrinimas, aprašomosios statistikos metodai.

TEORINIAI ŽALIOJO MIESTO ASPEKTAI

Pasak Mersal (2017) pastaraisiais metais visame pasaulyje atsirado nemažai plataus masto „ekologinio miesto“ plėtros pasiūlymų, nors ekologinių miestų plėtra savaime nėra nauja tendencija. Mersal (2017) teigimu „ekologiniai miestai“ buvo pritaikyti daugeliui skirtingų projektų. Išmaniųjų tvarių miestų koncepcija sulaukia vis daugiau dėmesio ir populiarumo visame pasaulyje kaip atsakas į neišvengiamus tvarumo ir urbanizacijos iššūkius. Ši koncepcija plačiai paplito jau 2010 m. viduryje (Al-Nasrawi, Adams ir El-Zaart, (2015) ir kt.) dėl keleto persipynusių globalių pokyčių visame pasaulyje, t. y. dėl tvarumo sklaidos, urbanizacijos plėtros bei informacinių technologijų taikymo (Bibri, 2017). Įvertinus tai, kad XX amžius pasižymėjo sparčiu ir dažnai nereguliuojamu miestų augimu pastebėta, kad tankiau apgyvendintiems miestams nuolat kyla aplinkosaugos problemų dėl atmosferos ir vandens taršos, kurios buvo sukeltos neracionalaus aplinkos ir jos išteklių naudojimo (Anantharaman, 2014; Bibri, 2020; Bigg, Brooks, Clayton ir kt. 2018).

Mokslinėje literatūroje sutinkama daug miestų tipų ir sąvokų, susijusių su tvaraus miesto koncepcija. Išskiriami virtualūs miestai (Kummitha et al., 2017), elektroniniai miestai (Silva et al., 2018) skaitmeniniai miestai, išmanieji miestai, žinių miestai ir realiojo laiko miestai, taip pat paminėti hibridiniai miestai, ekologiniai, tvarūs, inteligentiški ir kitokio turinio miestų interpretacijų, kurie tarpusavyje panašūs ir turi panašių bruožų, teorijų ir koncepcijų. „Žaliojo miesto“ koncepcija yra viena iš naujausių sąvokų naudojamų tyrimuose. Kronsell (2013) teigimu „žalias miestas“ vertinamas kaip miesto struktūrinis modelis, kurį įgyvendinant užtikrinama aplinkos bei gyvenimo kokybė įvairiomis žaliosios politikos priemonėmis. Pasak autoriaus pagrindinis žaliojo miesto politikos įgyvendinimo tikslas yra gerinti bendruomenės gyvenimo kokybę ir saugoti aplinką, priimant įtraukius sprendimus dalyvaujant bendruomenei. Taigi, apibendrinant galima teigti, kad žaliasis miestas „... miestas, kuris imasi atsakingų politinių ir visuomeninių veiksmų siekdamas aukšto aplinkosaugos lygio kokybės, kurie patys savaime prisideda prie žmogaus gerovės“ (Pace, Churkina, Rivera, 2016). Žalieji miestai daugiausia sprendžia pagrindines aplinkosaugos problemas, kurios besąlygiškai gali turėti įtakos socialiniams ir ekonominiams aspektams. Žalieji miestai siekia būti atsparūs stichinėms nelaimėms, turėti mažą sunkių infekcinių ligų ir protrūkių riziką, sumažinti cheminius ir fizinius pavojus, gerinti miesto ir jame gyvenančių piliečių aplinką, sumažinti aplinkosaugos išlaidas, perkeliamas į vietas už miesto ribų, ir užtikrinti pažangą kuriant ekologišką ekonomiką (United Nations Environment Programme UNEP Annual Report). Nors skirtinguose literatūros šaltiniuose nėra vieningo „žaliojo miesto“ apibrėžimo, tačiau bendru atveju galima teigti, kad žaliojo miesto sprendžiami uždaviniai yra susiję su kelionės mieste atstumais, sumažėjusia priklausomybe nuo automobilio, padidėjusiu vaikščiojimu pėsčiomis, važiavimu dviračiu ir naudojimas viešuoju transportu, sumažėjusiomis vienam gyventojui tenkančios infrastruktūros sukūrimo sąnaudomis, įtakos miestui gaminti ir vartoti energiją didinimu.

Miestų apželdinimas, arba žaliojo miesto kūrimas, tampa vis svarbesniu veiksmu diskutuojant apie subalansuoto miesto formas. Žaliosios erdvės gali padėti spręsti įvairias miesto problemas, įskaitant ir miesto tvarumą (Fahmy, Sharples 2009). Žaliosios erdvės miestuose siekiama padaryti neatskiriama jo dalimi, kad pastaroji papildytų miesto kraštovaizdžio įvairovę. Apželdintas miestas ir jo teritorijos daro pastarąjį patrauklesniu, malonesniu, žalesniu, o kartu ir tvaresniu. Literatūros šaltiniuose aptinkama ir daugiau miesto apželdinimo privalumų (Fahmy, Sharples 2009). *Visų pirma:* investicijos į žaliąsias zonas padeda išlaikyti savitus rajonus, taip pat išsaugoti kai kurias gyvosios gamtos vietinio arsenalo buveines. *Antra:* gerinama miesto fizinė aplinka, mažinamas oro užterštumas, švelninami klimato svyravimai ir prisidedama prie miestų drenažo sistemos. *Trečia:* gerinamas miesto vaizdas, reljefas. *Ketvirta:* gerėja miesto įvaizdis ir gyvenimo kokybė. *Penkta:* didinamas ekonominis patrauklumas. *Šešta:* daroma teigiama įtaka žmonių sveikatai ir atliekama viena iš švietimo funkcijų.

Apibendrinant galima teigti, kad įgyvendinti žaliojo miesto iniciatyvas pastaruoju metu tampa ne „laikmečio mados“ akcentas, o kasdieninis gyvenimas siekiant realiai prisidėti prie aplinkos taršos mažinimo, miesto patrauklumo bei žmonių ir visos biologinės įvairovės sveikatos išsaugojimo.

ŽALIOJO MIESTO INICIATYVOS KAUNO MIESTE

Kauno miesto strateginiame plane 2023-2025 m. yra numatytas vienas iš prioritetinių tikslų įvardijama, kaip **“Tvarumo bei žaliojo kurso principais tvariai valdomo miesto programa”**. Šios programos turinys orientuotas į kūrybingumą, atvirumą ir atsakomybę – vertybės, kuriomis turi būti vadovaujamosi, priimant strateginius ir miestui svarbius sprendimus. Programos turinys atliepia žaliojo kurso principus: Kauno miesto savivaldybės administracijos, jos įstaigų ir įmonių ekosistemos valdymas grindžiamas rezultatyvumu ir galimybe veikti. Siekiant išlaikyti nuolat tobulėjančios organizacijos statusą, svarbu ugdyti darbuotojų profesinę kompetenciją, būti orientuoti į rezultatus, turėti reikiamų gebėjimų kurti ir įgyvendinti strategijas, kūrybiškai ir inovatyviai pritaikyti geriausią patirtį. Institucijos požiūris į visuomenės jai keliamus tikslus ir būdai jiems pasiekti yra svarbus miesto raidos veiksnys. Kuriant patogų ir kiekvienam gyventojui pritaikytą miestą, turi būti tenkinami ne tik pagrindiniai saugumo, žmogiškojo orumo poreikiai, bet ir teikiamos reikalingos ir aukštos kokybės paslaugos. Viešosios paslaugos teikiamos įtraukiant piliečius, privatų sektorių, vietos bendruomenes ir nevyriausybinės organizacijas (Kauno miesto strateginiai veiklos planai, 2023). Šiame Kauno miesto strateginiame plane keliamas vienas iš uždavinių: **didinti darnių kelionių dalį Kauno mieste**. Taigi, įgyvendinant žaliojo kurso principus numatyta taikyti įvairias priemones, skatinančias Kauno miesto ir Kauno rajono gyventojus dažniau keliauti viešuoju transportu, dviračiu ar pėsčiomis. Siekiama įgyvendinti priemones, kurios leistų didinti alternatyvių transporto priemonių ir keliavimo būdų patrauklumą. Tarp šių priemonių svarbų vaidmenį atlieka įtrauki komunikacija ir visuomenės švietimas, kuriuo bus siekiama skatinti gyventojus keisti savo kasdienes judumo įpročius. Kad kuo daugiau gyventojų naudotųsi viešuoju transportu, siekiama efektyviau valdyti ir vykdyti daugiau viešojo transporto maršrutų. Tai padės atliepti kasdienių kelionių poreikius ir kartu toliau elektrifikuoti viešojo transporto parką. Numatoma glaudesnė sinergija su aplinkinėmis savivaldybėmis, vystant visiems Kauno regiono gyventojams patogią viešojo transporto sistemą. Bus ieškoma naujų sprendimų, kuriais siekiama didinti paskatas vyksti į miestą alternatyviais keliavimo būdais, taip sumažinant individualių automobilių srauto kuriamus eismo kamščius rytinio ir vakarinio piko metu (Kauno miesto strateginiai veiklos planai, 2023). Įvertinus tai, kad žaliojo miesto statusui nepakanka tik darniai keliauti šiame strateginiame plane numatytas kitas labai svarbus uždavinys: **tvarus ir įtraukus teritorijų vystymas, orientuotas į kasdienes kiekvieno žmogaus poreikius ir kokybišką miesto aplinką**. Įgyvendinant šį tikslą numatyta užtikrinti kokybišką ir įtraukų miesto planavimą užtikrinanti, kad gyvenamoji aplinka būtų kokybiška, patraukli, patogi ir atliepanti kiekvieno asmens kasdienes poreikius. Numatytu laikotarpiu bus siekiama gerinti bendrą miesto aplinką įgyvendinant *keturis* pagrindinius uždavinius:

- vystyti ir valdyti esamas ir numatomas gyvenamosios paskirties teritorijas užtikrinant jų kokybę ir vystant tvariais ir įtraukiais principais;
- bendradarbiauti su inžinerinių tinklų valdytojais ir nekilnojamojo turto vystytojais, kad visos Kauno miesto teritorijos būtų visiškai aprūpintos reikiama, kokybiškas gyvenimo sąlygas atliepiančia socialine ir inžinerine infrastruktūra;
- dėti pastangas darnaus Kauno miesto policentriškumo vystymui ir numatytų teritorijų regeneracijos skatinimui;
- saugoti ir išnaudoti išskirtinių Kauno miesto elementų paveldą ir potencialą puoselėjant išskirtinio miesto įvaizdį.

Siekiant įgyvendinti žaliojo kurso tikslus mieste numatyti veikiančios parkavimo davikliai, skaitmeninė miesto transporto valdymo sistemos platforma, kuri sujungs visas sistemas.

Planuojama įrengti mažų emisijų zoną, gerinti viešojo transporto infrastruktūrą, kad gyventojams būtų kuo patogiau keliauti. Taip pat skiriama investicijų želdynų ir kitų žaliųjų erdvių puoselėjimui ir jų plėtrai. Kauno miesto apšvietimui naudojami tik LED šviestuvai – tai mažina energijos sąnaudas (Kauno žaliasis kursas; planai ir nežinomybė).

1 pav. Kauno administracija svarsto apie elektrinių autobusų įsigijimą
(Šaltinis: *Justinos Lasauskaitės nuotrauka*)

Kauno miesto valdžios atstovai siekdami numatytų strateginių tikslų sutaria, kad didžiausias iššūkis, norint tapti neutraliems aplinkai yra pačių miestiečių požiūris. Svarbu, kad ir gyventojai suprastų žaliojo kurso naudą, keistų mąstymą ir rinktųsi ekologiškus sprendimus kasdieniniame gyvenime. Įvertinus tai, mieste numatyta imtis veiksmų, kad būtų patogiau naudotis viešuoju transportu ar dviračiais nei važiuoti automobiliu (<https://m.kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/>). Ilgalaikėje miesto strategijoje taip pat yra numatyta darni gyvenamųjų zonų plėtra. Siekiama, kad miesto aplinka būtų orientuota į kasdienius kiekvieno žmogaus poreikius ir daug objektų būtų galima pasiekti pėsčiomis arba dviračiais.

Atliepiant strateginio plano vieną iš uždavinių: *tvarus ir įtraukus teritorijų vystymas, orientuotas į kasdienius kiekvieno žmogaus poreikius ir kokybišką miesto aplinką*, Kaune ruošiamasi mažinti ir maisto atliekų švaistymą. Vadovaujantis ES direktyva, nuo 2024 m. sausio 1 d. Lietuvoje ir kitose ES šalyse turės būti įdiegta atskira biologinių atliekų (žaliųjų ir maisto) surinkimo sistema, todėl Kaunas vertina galimybes, skaičiuoja galimą maisto atliekų kiekį ir galimus kaštus, taip pat ruošiamasi kurti būtiną infrastruktūrą (<https://m.kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/>).

Kauno mieste ir aplinkiniuose rajonuose įsikūrę verslai puikiai supranta ekonominę ir konkurencinę aplinką, kurioje veikia, ir stebėdami pasaulines tendencijas yra nusiteikę realiai prisidėti prie žalio miesto iniciatyvų. Dalis įmonių jau dabar diegia pačius įvairiausius tvarumo ar žalumo sprendimus. Kauno įmonės, siekdamos mažinti taršą, keičia veiklos modelį. Pavyzdžiui, bendrovė „YIT Lietuva“ išsikėlė tikslą visuose savo vystomuose projektuose iki 2030 metų CO2 emisiją sumažinti perpus. Tokį tikslą padeda pasiekti jau dabar naudojama žaliąji energija, perdirbamas ir pakartotinai panaudojamas asfaltas, diegiami energiją taupantys sprendimai.

Siekiant išmaniau ir tvariau išnaudoti Kauno miesto viešąsias erdves ir esamą infrastruktūrą būtina skatinti darnų judumą, ypač judėjimą pėsčiomis, dviračiais, paspirtukais ar riedžiais, kas yra glaudžiai susiję su viešųjų erdvių kokybe. Saugios ir patrauklios viešosios erdvės skatina daugiau būti lauke ir aktyviai judėti. Pasaulinė geroji praktika rodo, kad vienas iš sėkmingiausių būdų gerinti aplinką istorinėje miestų aplinkoje, yra patrauklių viešųjų erdvių, aikščių, parkų, skverų kūrimas bei pėsčiųjų zonų plėtra. Kauno senamiestyje viešosios erdvės yra atnaujinamos, tačiau pėsčiųjų zonų turėtų būti daugiau. Didžioji senamiesčio dalis galėtų būti skiriama pėstiesiems 36 ir dviratininkams, visiškai uždaromas automobilių eismas. Rotušės aikštės atidavimas pėstiesiems turėtų tapti prioritetu gerinant senamiesčio viešųjų erdvių kokybę. Bendros erdvės (angl. *shared space*) ir sumažinto eismo zonos galėtų būti kuriamos kiemuose ir šalutinėse

gatvelėse. Pėsčiųjų zonų plėtra reiškia automobilių eismo ir stovėjimo aikštelių vietų mažinimą ar draudimą. Šis pokytis duoda ilgalaikę naudą istorinio centro erdvių kokybei, tačiau iš pradžių, visuomenės gali būti priimamas neigiamai. Todėl pėsčiųjų zonos turi būti plečiamos palaipsniui, informuojant, konsultuojantis ir įtraukiant visuomenę (Kauno miesto darnaus judumo planas 2018).

IŠVADOS

1. Literatūros šaltinių analizė parodė, kad pagrindinis žaliojo miesto politikos įgyvendinimo tikslas yra gerinti bendruomenės gyvenimo kokybę ir saugoti aplinką, priimant įtraukius sprendimus dalyvaujant bendruomenei. Pagrįstai galima teigti, kad žalieji miestai daugiausia sprendžia pagrindines aplinkosaugos problemas, kurios besąlygiškai gali turėti įtakos socialiniams ir ekonominiams aspektams.
2. Kauno miesto strateginiame veiklos plane yra numatyta siekti žaliojo miesto statuso įgyvendinant įvairias tvarias iniciatyvas. Siekiant įgyvendinti vieną iš uždavinių: tvarus ir įtraukus teritorijų vystymas, orientuotas į kasdienes kiekvieno žmogaus poreikius ir kokybišką miesto aplinką bus siekiama išmaniau ir tvariau išnaudoti Kauno miesto viešąsias erdves ir esamą infrastruktūrą. Kauno mieste numatyta sudaryti sąlygas gyventojams pasiekti daugumą objektų pėsčiomis ar dviračiu, darant viešąjį transportą patrauklesnį nei nuosavas automobilis. Bus siekiama Kaune mažinti maisto atliekų švaistymą, bei skatinti ir remti tvarias regiono verslo iniciatyvas.

LITERATŪRA

1. Al-Nasrawi S. *et al.* (2015). A conceptual multidimensional model for assessing smart sustainable cities. *Journal of Information Systems and Technology Management* 2015.
2. Amira, Mersa. (2017). Challenge and Opportunities in Transferring a City in to green City. *Procedia Environmental Sciences* 37. <https://pdf.sciencedirectassets.com/>
3. Anantharaman, M. (2014). Networked ecological citizenship, the new middle classes and the provisioning of sustainable waste management in Bangalore, India. *Journal of Cleaner Production*, 63, 173-183.
4. Bibri Simon, Elias; John Krogstie (2017). Smart sustainable cities of the future: An extensive interdisciplinary literature review. *Sustainable Cities and Society* Volume 31, May 2017, p.183-212.
5. Bibri, S. E. (2020). The eco-city and its core environmental dimension of sustainability: green energy technologies and their integration with data-driven smart solutions. *Energy Informatics*, 3(1), 1-26.
6. Bigg, M., Brooks, I., Clayton, W., Darwen, J., Gough, G., Hyland, F., ... & Willmore, C. (2018). Bridging the gap: a case study of a partnership approach to skills development through student engagement in Bristol's Green Capital year. *Higher Education Pedagogies*, 3(1), 417-428.
7. Fahmy, M.; Sharples, S. 2009. On the development of an urban passive thermal comfort system in Cairo, Egypt, *Building and Environment* 44(9): 1907–1916. <https://www.un.org/development/desa/pd/content/urbanization-0>
8. Kauno miesto darnaus judumo planas. (2018). III Tomas. Judumo mieste variantai
9. Kauno miesto strateginiai veiklos planai 2023. <https://www.kaunas.lt/administracija/administracine-informacija>.
10. Kauno žaliasis kursas; planai ir nežinomybė. <https://m.kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miestopulsas>
11. Konbr, U. (2019). Smart Sustainable Cities—Vision and Reality. In *Towards Green Cities in Developing Countries*; International Experts for Research Enrichment and Knowledge Exchange (IEREK): Alexandria, Egypt, 2019; Volume 2, pp. 101–127.
12. Kronsell, A. Legitimacy for climate policies: Politics and participation in the Green City of Freiburg. *Local Environ.* 2013, 18, 965–982.
13. Kummitha, R. K. R., & Crutzen, N. (2017). How do we understand smart cities? An evolutionary perspective. *Cities*, 67(March), 43–52.
14. Lehmann, S. (2011). What is green urbanism? Holistic principles to transform cities for

- sustainability. In *Climate Change—Research and Technology for Adaptation and Mitigation*; InTech: Rijeka, Croatia, Chapter 14; p. 243–266.
15. Mishra, A.; Agarwal, A. (2019) Do infrastructure development and urbanisation lead to rural-urban income inequality? Evidence from some Asian countries. *Int. J. Sustain. Econ.* p. 167–183.
  16. Pace, R.; Churkina, G.; Rivera, M. How Green is a “Green City”? A Review of Existing Indicators and Approaches; IASS Working Paper; December 2016.
  17. Silva, B. N., Khan, M., & Han, K. (2018). Towards sustainable smart cities: A review of trends, architectures, components, and open challenges in smart cities. *Sustainable Cities and Society*, 38 (January), 697–713.
  18. United Nations Environment Programme UNEP Annual Report 2011, UNEP Division of Communications and Public Information. 2012. Available online: <http://www.unep.org/annualreport>.
  19. United Nations. (2018). Urbanization Population Division. Available online:
  20. United Nations. (2022). *World Population Prospects 2022 World Population Prospects 2022 Summary of Results*; United Nations: New York, NY, USA.
  21. Žalias miestas – misija (ne)įmanoma. https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/zalias/zalias-miestas-misija-ne-imanoma-1007-1421606?utm_medium=copied

OPPORTUNITIES FOR GREEN CITY DEVELOPMENT: ON THE EXAMPLE OF KAUNAS CITY

ARMINAS ŠKĖRYŠ

Kolping Higher Education Institution
Advisor – prof. dr. Daiva Beržinskienė-Juozainienė

SUMMARY

The article introduces the concept of a green city, justifies the need for the realization of the ideas of sustainability and the importance for society. The work explains the benefits and challenges of urban green spaces. Literary analysis has shown that important roles of green spaces are the social, economic, cultural and environmental aspects of sustainable development. Urban green spaces can be a comprehensive tool for long-term protection of environmental sustainability by improving the quality of life and air quality, increasing the value of property for convenience and aesthetic qualities. Urban green spaces can also provide ecosystem services in which recreation and recreation facilities are especially accessible to urban residents and tourists. The work presents the possibilities for the implementation of Kaunas city green initiatives.

DIRBTINIO INTELEKTO PRITAIKOMUMAS TURIZMO INDUSTRIJOJE

PAULIUS URNAVIČIUS¹

Vadovė – doc. dr. Regina Navickienė²

¹Vytauto Didžiojo universitetas

²Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Dirbtinis intelektas – tai mašinų ar programinės įrangos gebėjimas atlikti užduotis, kurioms paprastai reikalingas žmogaus intelektas, pavyzdžiui, samprotavimas, mokymasis, sprendimų priėmimas ar natūralios kalbos apdorojimas. Šis straipsnis atskleidžia naujas galimybes kaip dirbtinį intelektą integruoti į turizmą. Dirbtinio intelekto turizmas – nauja ir besiformuojanti tendencija, apimanti dirbtinio intelekto naudojimą, siekiant pagerinti turistų patirtį kelionių metu.

ĮVADAS.

Darbo aktualumas ir naujumas. Dirbtinis intelektas apibrėžiamas kaip technologijos, galinčios atpažinti, analizuoti, įgyti naują informaciją ir parodyti pažangias žmogaus intelekto savybes problemų sprendimo procese (McCartney, McCartney, 2020). Naujaisi generatyvaus pokalbio pokyčiai atskleidžia dirbtinio intelekto galimybes, iššūkius ir pasekmes turizmo veiklai (Dwivedi ir kt., 2023). Ši technologija pakeičia turistų lankomų vietų ir organizacijų veiklos ir rinkodaros funkcijas. Dirbtinis intelektas įgalina personalizavimo ir rekomendacijų sistemas, robotus, pokalbių ir kalbos vertimo programas, prognozavimo sistemas, išmaniuosius kelionių pagalbininkus ir tvarų turizmą.

Dirbtinio intelekto diegimas labai išaugo įvairiose pramonės šakose, įskaitant turizmo industriją. Statistiškai įrodyta, kad dirbtinio intelekto programinės įrangos rinka per ateinančius kelerius metus labai augs. Nuo 2024 iki 2025 metų dirbtinio intelekto programinės įrangos rinkos augimas vis dar bus spartus ir prognozuojama, kad jis augs dar 26 procentais (Liu, 2020b). Iki 2030 metų kasdienio vartojimo prekių, apgyvendinimo sektoriuje, įskaitant viešbučių pramonę, turizmą ir maitinimo paslaugų BVP padidės 15 procentų, o tai bus siejama tik su dirbtinio intelekto įgyvendinimu dviem aspektais – dirbtinio intelekto poveikis produktų kūrimui ir produktyvumo padidėjimas dėl dirbtinio intelekto (Mlitz, 2021).

Turistams dirbtinis intelektas – naudinga technologija, leidžianti rasti geresnę ir išsamesnę informaciją, suteikianti daugiau lankstumo, pagerinanti sprendimų priėmimą ir malonesnę turizmo patirtį. Iš verslo perspektyvos dirbtinis intelektas gali būti praktiškai įgyvendintas valdymo aspektais (Tussyadiah, 2020). Rinkodaros automatizavimas priklauso nuo nuspėjamosios analizės ir personalizavimo priemonių, renkančių ir analizuojančių klientų asmeninius duomenis, kuriančius jų profilius per tapatybės technologijų atpažinimą ir nustatančių pagrindines jų problemas arba pageidavimus. 2021 metais dirbtinis intelektas 21 procentais padidino kelionių kompanijų pajamas ir tikimasi, kad iki 2024 metų šis procentas išaugs iki 32 procentų (Statista, 2023). Šiandien pažangiausios naujovės, įskaitant pokalbių programėles, dirbtinį intelektą ir robotiką, pakeičia turizmo pramonės funkcionavimą. Technologijų naudojimas iš tiesų gali suteikti galimybę turizmo įmonėms įtraukti klientus į prasmingą patirtį, palengvinti bendravimą ir organizavimą (Solakis ir kt., 2022). Technologinė pažanga suteikia aiškią naudą paslaugų teikimo efektyvumui, greitumui, tikslumui ir patikimumui.

Šis straipsnis atskleidžia naujas galimybes kaip dirbtinį intelektą integruoti į turizmą. Dirbtinio intelekto programos pakeičia turizmo pramonę, pagerindamos turisto individualios ir grupinės kelionės patirtį, didindamos keliavimo saugumą ir tvarumą, o turizmo verslui suteikia vertingų išvalgų dėl geresnio savo klientų aptarnavimo. Dirbtinio intelekto technologijai toliau

tobulėjant, tikėtina, kad atsiras dar daugiau naujoviškų programų, kurios dar labiau pakeis kelionių ir turizmo patirtį.

Darbo problema. Kokią įtaką daro dirbtinis intelektas turizmo industrijos skatinimui.

Darbo tikslas. Išsiaiškinti dirbtinio intelekto pritaikymo galimybes turizmo industrijos skatinimui.

Darbo uždaviniai:

1. Pagrįsti dirbtinio intelekto turizme svarbą, privalumus ir trūkumus, grėsmes ir galimybes;
2. Išanalizuoti dirbtinio intelekto ir turizmo industrijos skatinimo sąsajas.

Darbo hipotezė. Dirbtinis intelektas gali padėti turizmo industrijai pasiekti aukštus finansinius rezultatus per turizmo srautų padidėjimą.

Tyrimo metodas – mokslinės literatūros analizė, sisteminimas, kokybinis tyrimas – pusiau struktūrizuotas interviu.

Dirbtinio intelekto turizme svarba. Dirbtinio intelekto turizmas – nauja ir besiformuojanti tendencija, apimanti dirbtinio intelekto (sutrump. DI) naudojimą, siekiant pagerinti turistų patirtį kelionių metu. DI turizmas gali suteikti daug privalumų keliautojams, pavyzdžiui, suasmenintos rekomendacijos, išmanieji padėjėjai, automatizuoti užsakymai ar įtraukiantys potyriai. Ši priemonė taip pat gali padėti turizmo pramonei optimizuojant savo veiklą, sumažinant išlaidas ir padidinant klientų pasitenkinimą.

Dėl spartaus skaitmeninio greičio, naujų technologinių proveržių ir besikeičiančių turistų pageidavimų turizmo pramonė turi naudoti inovacijas ir technologijas kaip gyvybiškai svarbius aspektus verslui ir kelionių organizavimui. DI svarba didžiulė ir apima kiekvieną aptarnavimo ir verslo sektorių, o turizmas nėra išimtis (Gaur ir kt., 2020). Nors turizme dirbtinis intelektas dar tik pradeda vystytis, lyginant su kitais sektoriais kaip bankininkystė, sveikatos priežiūra, tačiau jis ir toliau augs, o vyriausybės ir įmonės turi plėtoti DI politiką ir strategijas, kad turizmo agentūrų paslaugos išliktų konkurencingos (Nam ir kt. al., 2020). Dignum (2019) teigia, kad dauguma DI taikomųjų programų turizmo sektoriuje orientuotos į klientų aptarnavimo ir įsitraukimo gerinimą. Dirbtinio intelekto sistemos svarbios turizmo industrijoje. Kliento požiūriu, dirbtinis intelektas padeda jiems atrasti efektyvesnę ir tinkamesnę informaciją, suteikia didesnę lankstumą, pagerina sprendimų priėmimą ir galiausiai praturtina kelionės patirtį (Tussyadiah, Miller, 2019). Jis gali būti naudojamas beveik visais administravimo aspektais, ypač rinkodaroje, reklamoje ir klientų aptarnavime. Dirbtinis intelektas taip pat skatina organizuoti tvaresnes keliones, motyvuodamas klientus būti labiau socialiais ir saugančiais gamtos išteklius. Dirbtinis intelektas turi didelį potencialą reikšmingai paveikti svetingumo ir turizmo sektorius, didindamas jų veiklos efektyvumą, o tai galiausiai padidina pelningumą (Buhalis, 2020; Samara ir kt., 2020). Melián-González ir kt. (2021) ir Yun and Park (2022) pabrėžia, kaip dirbtinio intelekto valdomi pokalbių robotai gali būti naudojami interaktyviam klientų aptarnavimui 24 valandas per parą, 7 dienas per savaitę atsakant į įprastas svečių užklausas, teikiant suasmenintas rekomendacijas, pasiūlymus ir pagalbą ar net tvarkant paprastas užsakymo užklausas. Tai gali pagerinti klientų aptarnavimą ir sutrumpinti atsakymo laukimo laiką, taip padidinti turistų įsitraukimą, lojalumą ir pasitenkinimą (Pereira ir kt., 2022). Kim ir kt. (2023) įrodo, kad dirbtinis intelektas – vienas iš svarbiausių turizmo plėtros aspektų.

Dirbtinio intelekto privalumai ir trūkumai, grėsmės ir galimybės. Dirbtinis intelektas – tai mašinų ar programinės įrangos gebėjimas atlikti užduotis, kurioms paprastai reikalingas žmogaus intelektas, pavyzdžiui, samprotavimas, mokymasis, sprendimų priėmimas ar natūralios kalbos apdorojimas. DI turi daug privalumų ir trūkumų, galinčių turėti įtakos visuomenės, ekonomikos ir aplinkos aspektams. Turizmo pramonėje dirbtinis intelektas gali būti naudojamas,

siekiant pagerinti kelionių patirtį, pavyzdžiui, personalizavimą, rekomendacijas, klientų aptarnavimą ir automatizavimą, tačiau ši priemonė taip pat kelia tam tikrų iššūkių ir pavojų.

Dirbtinis intelektas gali padėti keliautojams rasti geriausius pasiūlymus, paskirties vietas ir maršrutus pagal jų pageidavimus, biudžetą ir elgesį, pavyzdžiui, dirbtinio intelekto valdomi pokalbių robotai gali pateikti suasmenintus pasiūlymus. DI gali pagerinti klientų aptarnavimą ir pasitenkinimą dėl greitesnių, tikslesnių ir patogesnių atsakymų į užklausas ir skundus, pavyzdžiui, dirbtinio intelekto balso padėjėjai gali tvarkyti įprastas užklausas ir problemas, atpažindami žmogaus kalbą ir suprasdami jo balsą (Mlitz, 2021). DI gali automatizuoti ir optimizuoti turizmo pramonės procesus ir operacijas, tokias kaip rezervavimas, registracija, išsiregistravimas, багаžo tvarkymas, apsauga ir atsargų valdymas. DI gali pagerinti kelionės kokybę ir saugumą, turistams teikdamas informaciją realiuoju laiku, perspėdamas ir nurodydamas, pavyzdžiui, dirbtinio intelekto sistemos gali stebėti oro sąlygas, eismo situacijas, kylantį pavojų žmogaus sveikatai ir grėsmes saugumui bei laiku teikti patarimus ir sprendimus keliautojams.

Kai kurie DI trūkumai turizmo srityje – DI gali sumažinti žmonių sąveiką ir emocinį ryšį tarp keliautojų ir paslaugų teikėjų, pavyzdžiui, turistai gali pasiilgti asmeninio pokalbio su personalu, kai jie sąveikauja tik su mašinomis. DI gali sukelti etinių ir socialinių problemų, pavyzdžiui, privatumo neuztikrinimas, piktnaudžiavimas asmens duomenimis, šališkumas, diskriminacija ir nedarbas, pavyzdžiui, keliautojai gali jaustis nepatogiai arba būti pažeidžiami, kai jų asmeninius duomenis renka ir analizuoja DI sistemos be jų sutikimo (Solakis ir kt., 2022). DI gali sukelti techninių ir eksploatacinių problemų, pavyzdžiui, gedimų, klaidų, įsilaužimų ir kibernetinių atakų. Keliautojai gali susidurti su nepatogumais ar pavojais, kai dirbtinio intelekto sistemos neveikia tinkamai arba jas pažeidžia kenkėjiškos programos. Dirbtinis intelektas gali padidinti turizmo poveikį aplinkai sunaudodamas daugiau energijos ir išteklių, pavyzdžiui, keliautojai gali sunaudoti daugiau anglies dvideginio ar palikti šiukšles gamtoje.

Naudodamiesi dirbtiniu intelektu, įmonės gali pasiūlyti labai individualizuotą kelionių patirtį, nes dirbtinio intelekto sistemos gali tiksliai prognozuoti individualius turistų pageidavimus, todėl kelionių bendrovės gali sudaryti unikalius maršrutus. Personalizavimas padidina klientų pasitenkinimą, todėl padidėja jų lojalumas ir pagerėja verslo rezultatai. Dirbtinis intelektas gali automatizuoti daug veiklos užduočių, todėl turizmo pramonės įmonės gali padidinti efektyvumą ir sumažinti išlaidas (Kirttil, Aşkun, 2021). Dirbtinio intelekto sistemos gali atlikti pasikartojančias užduotis, pavyzdžiui, duomenų įvedimą, atsargų valdymą ir kainų nustatymą, todėl darbuotojai gali sutelkti dėmesį į vertingesnę veiklą. Tai galiausiai padidina našumą ir sumažina veiklos sąnaudas (Tussyadiah, 2020). DI gali padėti įmonėms įgyvendinti pažangias saugumo priemones, skirtas apsaugoti keliautojus ir jų asmeninę informaciją, pavyzdžiui, veido atpažinimo technologija gali pagerinti tapatybės tikrinimo procesus oro uostuose ir viešbučiuose (Markiewicz, Zheng, 2020). Dirbtinio intelekto valdomi algoritmai taip pat gali aptikti duomenų anomalijas, kad būtų galima aktyviai nustatyti galimos grėsmės žmonių saugumui.

Dirbtinio intelekto grėsmės turizme. Viena iš didžiausių dirbtinio intelekto grėsmių – darbo vietų perkėlimas. Dirbtinio intelekto sistemoms tobulėjant, jos gali pakeisti įvairius darbuotojus, pavyzdžiui, klientų aptarnavimo atstovus ir kelionių agentus. Nors šios technologijos pagerina veiklos efektyvumą, jos taip pat kelia susirūpinimą dėl padidėjusio nedarbo lygio turizmo pramonėje. DI naudojimas turizmui apima didžiulio asmens duomenų kiekio rinkimą ir analizę. Tai kelia susirūpinimą dėl privatumo ir asmens duomenų apsaugos. Įmonės turi užtikrinti, kad jos taikytų patikimas asmens duomenų saugos priemones, skirtas apsaugoti klientų informaciją nuo neteisėtos prieigos ar netinkamo naudojimo (Jackson, 2019). To nepadarius gali pakenkti įmonės reputacijai ir patirti teisinių pasekmių. Nors dirbtinis intelektas duoda daug naudos, tačiau turizmo agentūroms kyla pavojus tapti pernelyg priklausomoms nuo šiuolaikinių technologijų. Jei dirbtinio intelekto sistemos sugenda arba turizmo agentūros susiduria su techninėmis problemomis, jos gali susidurti su dideliais veiklos sutrikimais (Nam et al., 2020). Labai svarbu, kad agentūros parengtų nenumatytų atvejų planus, jog sumažintų riziką, susijusią su sistemos gedimais. DI naudojimas

turizmo pramonėje kelia etinių sumetimų, pavyzdžiui, algoritmai gali netyčia išlaikyti šališkumą arba diskriminaciją. Įmonėms labai svarbu užtikrinti, kad jų DI sistemos būtų sukurtos ir apmokytos, atsižvelgiant į sąžiningumą ir įtrauktį.

Dirbtinis intelektas Lietuvos ir pasaulio turizme. Dabar turizmo industrija Lietuvoje patiria reikšmingą transformaciją integruojant dirbtinį intelektą į savo veiklą. Ši revoliucinė technologija ne tik padaro keliones patogesnes ir efektyvesnes, bet ir pagerina bendrą klientų patirtį. Viena iš pagrindinių DI pritaikymų Lietuvos turizme virtualių asistentų kūrimas. Šie išmanieji pokalbių robotai skirti keliautojams teikti asmenines rekomendacijas, atsakyti į jų užklausas ir padėti planuoti kelionės maršrutus. Nesvarbu, ar tai būtų vietinių lankytinų vietų, populiarių restoranų pasiūlymai ar informacijos apie susisiekimą realiuoju laiku teikimas, virtualūs asistentai tampa nepakeičiamu įrankiu Lietuvoje viešintiems turistams. Dirbtinio intelekto valdomos rezervavimo sistemos pakeičia keliautojų kelionių planavimo būdą (Kovanovienė, 2021). Šios išmaniosios platformos analizuoja daugybę duomenų, įskaitant skrydžių prieinamumą, viešbučių kainas ir klientų pageidavimus, kad pasiūlytų asmenines rekomendacijas ir geriausius pasiūlymus. Tai ne tik taupo keliautojų laiką ir pastangas, bet ir padeda rasti ekonomiškiausius apgyvendinimo ir transportavimo variantus Lietuvoje.

Kitas reikšmingas DI pritaikymas Lietuvos turizme – dirbtiniu intelektu sukurtų klientų aptarnavimo sistemų integravimas. Turistai užuot laukę ilgose eilėse, kad galėtų pasikalbėti su žmogaus atstovu, dabar jie gali bendrauti su išmaniaisiais pokalbių robotais, teikiančiais tiesioginę pagalbą (Laužikas, Kuncevičius, Amilevičius, Žižiūnas, Šmigelskas, 2019). Šie robotai naudoja natūralios kalbos apdorojimo algoritmus, kad suprastų užklausas ir pateiktų tikslus bei naudingus atsakymus.

Dirbtinio intelekto sukurtos rekomendacijos pakeičia keliautojų pobūdį po Lietuvą. Analizuodamos duomenis apie turistų pageidavimus, ankstesnius užsakymus, šios išmaniosios sistemos gali turizmo agentūrų vadovams teikti asmenines rekomendacijas dėl lankytinų vietų, veiklos ir paskirties vietų. Nesvarbu, ar tai būtų paslėptų brangakmenių muziejus Vilniuje, pėsčiųjų takai Trakuose ar kultūriniai renginiai Kaune, DI užtikrina, kad keliautojai galėtų atrasti geriausius Lietuvos lankomus objektus, pritaikytus jų pomėgiams ir pageidavimams. Saugumas – svarbiausias bet kurio keliautojo prioritetas, o dirbtinis intelektas reikšmingai prisideda prie šių priemonių gerinimo Lietuvos turizme. DI valdomos stebėjimo sistemos, aprūpintos veido atpažinimo technologija, leidžia efektyviai stebėti perpildytas turistines vietas, oro uostus ir viešbučius (Narkūnienė, 2022). Ši technologija padeda atpažinti galimas grėsmes, užkirsti kelią nelaimingiems atsitikimams, užtikrinti Lietuvoje viešinių turistų saugumą ir gerovę. Kalbos barjerai dažnai gali trukdyti užsienio turistams įgyti gerą kelionių patirtį, tačiau dirbtinio intelekto vertimo įrankiai bendravimą Lietuvoje padaro sklandų. Šie išmanieji įrankiai gali akimirksniu išversti ženklus, meniu ir pokalbius, todėl keliautojai gali lengvai naršyti po šalį. Nesvarbu, ar turistas kalbasi su vietiniais, ar supranta svarbią informaciją, dirbtinio intelekto vertimo programėlės tampa neįkainojamu turtu Lietuvoje viešintiems užsienio svečiams.

Vienas iš reikšmingų dirbtinio intelekto indėlių pasauliniame turizme – dirbtinio intelekto valdomų virtualių asistentų kūrimas. Tai gali būti pokalbių robotai, skirti pagerinti kelionių planavimo patirtį. Juose įdiegtos natūralios kalbos apdorojimo galimybės, leidžiančios bendrauti su keliautojais ir teikti asmenines rekomendacijas bei pagalbą. Nesvarbu, ar tai būtų atsakymai į užklausas apie skrydžių tvarkaraščius, geriausių apgyvendinimo galimybių siūlymas ar lankytinų vietų rekomendacijos, dirbtinio intelekto valdomi virtualūs asistentai gali efektyviai atlikti tokias užduotis. Keliautojai gali tiesiog įvesti savo pageidavimus, o virtualus asistentas analizuoja gautus duomenis ir pateikia tinkamas parinktis (Grundner, Neuhofer, 2021). DI technologija suteikia galimybę turizmo pramonei pasiūlyti keliautojams labai individualizuotą patirtį. Analizuodami didžiulius duomenų kiekius, DI algoritmai gali nustatyti individualias nuostatas ir atitinkamai pritaikyti rekomendacijas. Šis personalizavimo lygis padidina klientų pasitenkinimą ir prisideda

prie malonesnės kelionės patirties, pavyzdžiui, dirbtinio intelekto sukurti rekomendacijų įrankiai gali pasiūlyti suasmenintus maršrutus, pagrįstus keliautojo pomėgiais, ankstesne kelionių istorija ir realaus laiko duomenimis. Be to, dirbtinis intelektas gali suasmeninti kelionės patirtį, realiuoju laiku teikdamas informaciją apie vietines lankytinas vietas, renginius ir net maisto rekomendacijas, pagrįstas asmeniniais pageidavimais ir mitybos apribojimais.

Kitas svarbus DI pritaikymas pasaulio turizme – kelionių saugos ir saugumo didinimas. Dirbtinio intelekto algoritmai gali analizuoti duomenis iš įvairių šaltinių, pavyzdžiui, socialinės žiniasklaidos, orų pranešimų ir vietos teisėsaugos institucijų, kad nustatytų galimą riziką ar grėsmes saugumui. Ši informacija gali būti naudojama įspėti keliautojus ir teikti jiems naujienas realiuoju laiku bei saugumo rekomendacijas (Stylos et al., 2021). Dirbtinio intelekto sukurta veido atpažinimo technologija gali pagerinti oro uosto saugumą, nes greitai nustato galimas grėsmes ir užtikrina sklandų keleivių srautą per saugumo patikros punktus. Tai ne tik sumažina laukimo laiką, bet ir pagerina bendrą kelionės patirtį, nes pagreitina saugumo patikrą. Išmaniųjų kryptių koncepcija tampa vis populiareesnė pasauliniame turizme. Šiose vietose naudojamas dirbtinis intelektas ir kitos išmaniosios technologijos, kad turistams būtų suteikta sklandi ir individualizuota kelionių patirtis (Farrow, 2019). Dirbtinio intelekto valdomos išmaniosios paskirties vietos naudoja duomenis iš įvairių šaltinių, įskaitant daiktų saugojimo įrenginius, socialinę žiniasklaidą ir turizmo duomenų bazines, kad gautų išvalgų apie lankytojų elgesį ir pageidavimus. Tada šie duomenys optimizuojami turistų traukos objektų, transporto ir kitos infrastruktūros valdymui, pavyzdžiui, dirbtinio intelekto algoritmai gali analizuoti lankytojų srautų modelius, rekomenduoti minios valdymo strategijas ir užkirsti kelią perpildymui populiariose turistinėse vietose. Tai ne tik pagerina lankytojų patirtį, bet ir padeda kelionėms išlaikyti tvarumą bei išsaugoti gamtos ir kultūros vertybes.

„Lithuania Travel Guide“ – dirbtinio intelekto programa, veikianti kaip virtualus gidas po Lietuvą. Programa naudoja balso atpažinimo ir gamtos kalbos apdorojimo technologijas, kad galėtų pateikti informaciją apie istorines, kultūrinės ir gamtines vietas. Ji taip pat leidžia vartotojams pasirinkti savo mėgstamą gido balsą, kalbą ir temą. „Lithuania Travel Guide“ sukurta, bendradarbiaujant Lietuvos turizmo skatinimo agentūrai „Keliauk Lietuvoje“, Lietuvos nacionalinei radijo ir televizijos bendrovei ir Vilniaus universiteto Matematikos ir informatikos fakultetui. Programa prieinama „Android“ ir „iOS“ platformose, taip pat internete. Ji siūlo daugiau nei 100 kelionių maršrutų po visą Lietuvą, kuriuos galima filtruoti pagal regioną, trukmę, fizinio aktyvumo sunkumą ir interesus. Kiekvienas maršrutas turi detalų aprašymą, nuotraukas, žemėlapių ir navigacijos funkciją. Programa taip pat rekomenduoja lankytinas vietas, restoranus, viešbučius ir kitas paslaugas, esančias maršruto metu. Tai – puikus būdas pažinti Lietuvą savarankiškai ir patogiai. Programa suteikia ne tik faktinę informaciją, bet ir įdomius pasakojimus, legendas ir anekdotus apie Lietuvos istoriją, kultūrą ir gamtą. Ši dirbtinio intelekto priemonė taip pat leidžia vartotojams dalintis savo kelionių patirtimis ir nuotraukomis su kitais.

Tyrimo metodologija. Atliekant empirinį tyrimą apie dirbtinio intelekto pritaikymą turizme taikomas pusiau struktūrizuotas interviu. Tai tyrimo metodas – kokybinio tyrimo metodas, apimantis atvirų klausimų pateikimą tyrimo dalyviui, o taip pat leidžia pašnekovui gilintis į konkrečias temas arba pateikti įdomius atsakymus. Pusiau struktūruotas interviu gali padėti tyrėjui įgyti turtingesnę ir išsamesnę suvokimą apie tyrimo dalyvio perspektyvas, patirtį, nuomonę ir motyvus. Tyrimo metu apklausti 4 asmenys. Jis vyko 2023 metų spalio 20 – 30 dienomis.

Tyrimo rezultatai. Apklausiant turizmo agentūrų vadovus prašoma pateikti savo nuomonę apie dirbtinio intelekto programėlių, skirtų turizmo industrijai, taikymo galimybes kasdieniame darbe ir dažniausiai naudojamas DI programėles. Pabrėžiama, kad dirbtinis intelektas padeda efektyviau atlikti kasdienį darbą, tačiau svarbu pažymėti, kad DI naudojimas turizme vis dar gana

naujas reiškiny, ir turizmo agentūros vadovai turi išsamiai ir greitai susipažinti su jo galimybėmis. Tyrimo rezultatai pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė

Dirbtinio intelekto programėlių, skirtų turizmo industrijai, taikymo galimybės kasdieniame darbe ir dažniausiai naudojamas DI programėlės

Tiriamos srities kategorija	Subkategorijos	Respondentų nuomonė
Dirbtinio intelekto programėlių taikymas turizme	Ruošiant kelionių aprašymus	„DI programėlės padeda paruošti gražius kelionių aprašymus“ (TUR_1). „Didelės apimties tekstų susistemimui, kad išskirtų pagrindinius elementus, čia labiau liečia įvairius dokumentus; maršrutų sudarymus“ (TUR_2). „Padeda paruošti kelionių aprašymus (TUR_4).“
	Surenkant informaciją apie lankomas vietas, objektus	„Surasti lankomiausius objektus vienoje ar kitoje vietovėje“ (TUR_1). „Rinkti informacija apie lankomas vietas Lietuvoje, Lenkijoje, Latvijoje, Rumunijoje ir Belgijoje“ (TUR_2). „Pačių programėlių nelabai, nebent išimtiniais atvejais, kai reikia kažko specifinio“ (TUR_3).
Paprastai naudojamos dirbtinio intelekto programėlės	CHATGPT ir BARD	„Naudojuosi ChatGPT nemokama versija arba BARD“ (TUR_1). „CHATGPT – bandoma rinkti informacija apie lankomas vietas Lietuvoje, Lenkijoje, Latvijoje, Rumunijoje ir Belgijoje“ (TUR_2). „Kasdienėms funkcijoms naudojam ChatGPT“ (TUR_3).
	Automatinis asistentas, Google Maps, TripAdvisor, Booking.com	„Automatinis asistentas, kuris atsako į klientų skambučius, kai ofisas nedirba, pasirodo jo ikona iš karto, kai klientas ateina į mūsų internetinį puslapį“ (TUR_2). „Google Maps – tai viena iš populiariausių programėlių, kurią naudoju maršrutų planavimui. TripAdvisor – ši programėlė labai naudinga, norint rasti informacijos apie lankytinas vietas, restoranus ir viešbučius. Booking.com – programėlė naudinga viešbučių ir būstų nuomai“ (TUR_4).

Tyrimo rezultatai rodo, kad dirbtinio intelekto programėlės, tokios kaip ChatGPT ir BARD, naudojamos kelionių aprašymų kūrimui ir pateiktos informacijos analizei ir sistemimui, padedant kurti naujus turistinius maršrutus, kelionių aprašymus. Informacijos rinkime apie lankomas vietas ir įžymius objektus taip pat naudojamos dirbtinio intelekto programėlės, ypač ChatGPT. Tai turizmo agentūros vadovams suteikia galimybę efektyviau ir greičiau gauti reikalingą informaciją. Jie aktyviai naudoja dirbtinio intelekto programėles, ypač ChatGPT, savo kasdieniniame darbe, siekdami gauti informaciją ir pagalbą savo veikloje. Be dirbtinio intelekto programėlių, turizmo agentūrų vadovai taip pat naudoja automatinius asistentus, Google Maps, TripAdvisor ir Booking.com, siekdami gauti informaciją apie maršrutus, lankytinas vietas ir viešbučius.

Išanalizavus tyrimo rezultatus, atkreipiamas dėmesys, kad dirbtinio intelekto programėlės, ypač ChatGPT, paprastai naudojamos kelionių aprašymų ruošimui, informacijos surinkimui apie lankytinas vietas, ir paprastoms kasdieniniam darbui. Tai suteikia galimybę efektyviau valdyti informaciją, suteikti klientams kokybiškesnę paslaugą ir pagerinti kelionių planavimo procesą.

Sekančiu klausimu tyrimo dalyvių prašoma išskirti dirbtinio intelekto programėlių privalumus ir trūkumus (žr. 2 lentelę).

Dirbtinio intelekto programėlių privalumai ir trūkumai

Tiriamos srities kategorija	Subkategorijos	Respondentų nuomonė
Dirbtinio intelekto programėlių privalumai	Turizmo paslaugų suteikimo efektyvumas	„DI programėlės gali padėti žmogui pasirinkti kelionę – viešbutį, transportą“ (TUR_1). „Dirbtinio intelekto programėlės gali teikti personalizuotus pasiūlymus ir rekomendacijas, atsižvelgdamos į klientų poreikius ir pageidavimus“ (TUR_4).
	Turizmo darbo našumo didinimas	„Pagreitina darbą ir „prailgina rankas“ (TUR_2). „Laikas“ (TUR_3). „Dirbtinio intelekto programėlės gali padidinti turizmo paslaugų suteikimo efektyvumą“ (TUR_4).
Dirbtinio intelekto programėlių trūkumai	Nuolatinis informacijos tikrinimas	„Atliekant kitus darbus, pirmiausiai svarbu patikrinti informaciją“ (TUR_1). „Viską vis tiek turi peržiūrėti, patikslinti, nes kartais ne visada pateikiama teisinga ar pilna informacija“ (TUR_2).
	Asmeninio kontakto su klientu išlaikymo trūkumas	„Patys klientai sako, kad jiems daug geriau bendrauti su „gyvu žmogumi“, nes labiau pasitiki ir kažkaip jaučia ryšį, nes su mašina bendraudamas jautiesi kaip ir antrarūšis“ (TUR_2). „Nors dirbtinio intelekto programėlės gali padėti automatizuoti daugybę užduočių, jos negali pakeisti asmeninio kontakto su klientais, kuris svarbus kokybiškai turizmo patirčiai“ (TUR_4).
	Iššūkių nekyla	„Iššūkių nekyla“ (TUR_3).

Iš tyrimo rezultatų išryškėja, kad dirbtinio intelekto programėlės turizmo sektoriuje turi tiek privalumų, tiek trūkumų. Tyrimo dalyviai išryškina privalumus kaip *turizmo paslaugų suteikimo efektyvumas*, nes dirbtinio intelekto programėlės gali padėti žmogui pasirinkti kelionės metu reikalingą viešbutį, transportą. Jos gali teikti personalizuotus pasiūlymus ir rekomendacijas, atsižvelgdamos į klientų poreikius ir pageidavimus. *Turizmo darbo našumo didinimas*, nes dirbtinio intelekto programėlės gali padidinti turizmo paslaugų suteikimo efektyvumą, taip pat turizmo agentūros vadovams sutaupyti laiko ir padidinti darbo našumą.

Dirbtinio intelekto programėlių trūkumai. *Nuolatinis informacijos tikrinimas*, nors dirbtinio intelekto programėlės gali teikti daug naudingos informacijos, vis tiek turizmo agentūros vadovams reikia patikrinti gautą informaciją. *Asmeninio kontakto su klientu išlaikymo trūkumas*, nors dirbtinio intelekto programėlės gali automatizuoti daugybę užduočių, jos negali pakeisti asmeninio kontakto su klientais. Vienam tyrimo dalyviui iššūkių nekyla.

Pabrėžiama, kad nors dirbtinio intelekto programėlės suteikia tam tikrų privalumų, pavyzdžiui, turizmo paslaugų suteikimo efektyvumo didinimas ir personalizuotos paslaugos, turizmo agentūrų vadovams taip pat kyla daug iššūkių, pavyzdžiui, reikia skirti pakankamai laiko informacijos tikrinimui arba trūksta asmeninio kontakto su klientu. Svarbu tinkamai integruoti šias programėles į verslą ir atsižvelgti į klientų pageidavimus, siekiant optimalaus turizmo paslaugų suteikimo.

Tolimesniu klausimu tyrimo dalyvių prašoma įvertinti dirbtinio intelekto programėlių teikiamos informacijos ir rekomendacijų kokybę ir patikimumą. Su tyrimo rezultatais galima susipažinti 3 lentelėje.

Dirbtinio intelekto programėlių teikiamos informacijos ir rekomendacijų kokybės ir patikimumo vertinimas

Tiriamos srities kategorija	Subkategorijos	Respondentų nuomonė
Aukšta kokybė ir labai patikima informacija	Pateikiamos informacijos tikslumas	„Informacija pateikiama gan tiksli, netikslumų pasitaiko nedaug. Todėl tikrinant informaciją, lengva prarasti budrumą - ypač jeigu didesnė dalis informacijos buvo tiksli. Mano nuomone, informacijos tikslumas yra daugiau kaip 80%“ (TUR_1). „Pradžioje reikėjo įdėti pastangų, dažnai patikrinant pateiktą informaciją, bet dabar jaučiamės gan tvirtai gavę sugeneruotus tekstus iš ChatGPT“ (TUR_3). „Dirbtinio intelekto programėlių teikiamos informacijos ir rekomendacijų kokybę ir patikimumą labai aukštai. Dirbtinio intelekto programėlės gali analizuoti vartotojų elgesį ir pageidavimus, kad pateiktų personalizuotas rekomendacijas“ (TUR_4).
Vidutiniška kokybė	Laiko nesubalansavimas	„Dar toks pastebėjimas, kad labai imlus laikui, nes kartais „užsižaidi“ ir matai, kad turėdamas patirtį jau būtum pats geriau padaręs, nes jeigu būna netikslu, tada vėl iš naujo formuluoji užduotį“ (TUR_2).

Remiantis gautais tyrimo rezultatais galima teigti, kad turizmo agentūrų vadovai informaciją, generuojamą dirbtinio intelekto programėlėmis, laiko aukštos kokybe ir labai patikima, nes ji gana tiksli. Tai svarbu turizmo industrijoje, nes klientui svarbi tiksli ir patikima informacija, planuojant keliones. Vienas tyrimo dalyvis dirbtinio intelekto programėlių pateiktą informaciją vertina vidutiniškai. Nepaisant pateiktos informacijos tikslumo ir patikimumo, išryškėja laiko nesubalansavimo aspektas. Tai gali reikšti, kad kartais turizmo agentūrų vadovams gali reikėti įdėti papildomų pastangų arba eikvoti laiko išteklius, nes reikia tikrinti ir taisyti dirbtinio intelekto programėlių pateiktą informaciją.

Iš gautų tyrimo rezultatų išryškėja, kad dirbtinio intelekto programėlės dažnai vertinamos dėl aukštos kokybės ir patikimos informacijos, bet turizmo agentūros vadovams ir darbuotojams gali kilti sunkumų dėl laiko planavimo, ypač jei reikia tikrinti ir taisyti su dirbtinio intelekto programėle paruoštą tekstą.

Paskutiniu klausimu tyrimo dalyvių prašoma pateikti savo nuomonę apie dirbtinio intelekto programėlių vystymąsį ateityje ir jų įtaką turizmo industrijai (žr. 4 lentelę).

Dirbtinio intelekto programėlių vystymąsį ateityje ir jų įtaka turizmo industrijai

Tiriamos srities kategorija	Subkategorijos	Respondentų nuomonė
Dirbtinio intelekto programėlių vystymąsį ateityje ir jų įtaka turizmo industrijai	Palengvina turizmo sektoriaus darbą	„Tiesiog programėlės palengvina darbą bei kai kuriuos darbo procesus“ (TUR_1). „Palengvins darbuotojų, ypač jaunų specialistų, darbą“ (TUR_2). „Žmonės keliaudami savarankiškai, jau dabar gali susiplanuoti maršrutus ir objektus su ChatGPT ar kitais dirbtiniais intelektais, tad ateityje manau ši funkcija tik plėsis, galima bus leisti nupirkti visus bilietus ir užsakyti viešbučius vienu paspaudimu“ (TUR_3). „Dirbtinio intelekto programėlės gali tapti dar geresnėmis suprantant vartotojų pageidavimus ir teikiant personalizuotas rekomendacijas“ (TUR_4).
	Inovacijų diegimas	„Procesai kinta nuolat, jeigu darbe priėmė kokią nors inovaciją, iš karto turi pradėti galvoti, kaip tą procesą tobulinsi ir lengvinsi ateityje. Šiuo metu prie procesų tobulinimo prisideda ir DI“ (TUR_1).

		„Dirbtinio intelekto programėlės gali tapti virtualiais asistentais, kurie gali atlikti daugybę užduočių, tokių kaip klientų aptarnavimas, klausimų atsakymas ar netgi turistinių maršrutų planavimas“ (TUR 4).
--	--	---

Tyrimo rezultatai rodo, kad dirbtinio intelekto programėlės gali palengvinti turizmo sektoriaus darbą, nes jos gali būti naudingos tiek turizmo agentūrų vadovams, tiek darbuotojams. Taikant šias programėles, turizmo agentūrų vadovai gali lengviau suprasti vartotojų poreikius ir suteikti individualiai pritaikytus pasiūlymus, pagerinant kelionių patirtį. Dirbtinio intelekto programėlės prisideda prie nuolatinio inovacijų diegimo turizmo industrijoje, suteikdamos potencialą efektyvesnei turizmo paslaugų teikimui.

Iš gautų rezultatų matoma, kad dirbtinio intelekto programėlės turi didelį potencialą, pagerinant turizmo industrijos veiklą ir pagreitinant inovacijų diegimą. Tai gali ne tik palengvinti darbuotojų užduotis, bet ir suteikti malonesnę patirtį savarankiškiems keliautojams. Personalizuotos rekomendacijos ir virtualių asistentų funkcijos perspektyvios ir gali lemti ateities turizmo industrijos tobulėjimą, tačiau svarbu atkreipti dėmesį į kylančius iššūkius, pavyzdžiui, informacinių technologijų nepakankamumą ar kliento susidomėjimo skatinimą.

IŠVADOS

1. Dirbtinis intelektas svarbus turizmo industrijoje, nes tai padeda suteikti efektyvesnes paslaugas, palengvinti kelionių planavimą ir optimizuoti kainodarą. Turizmo agentūros vadovai ir darbuotojai gali pateikti personalizuotas rekomendacijas, atsižvelgiant į vartotojo poreikius. Dirbtinio intelekto privalumai – turizmo agentūros vadovų, darbuotojų veiklos palengvinimas. Išryškėję dirbtinio intelekto trūkumai kaip laiko nesubalansavimas, asmeninio kontakto su klientu trūkumas. Turizmo vadovams kylančios grėsmės – nuolatinis informacijos tikrinimas ir kylantys sunkumai, išlaikant asmeninį ryšį su klientu. Šios technologijos galimybės, kad turizme galima plėsti ir tobulinti suteikiamas paslaugas, įdiegti naujoves bei įtraukti inovacijas. Dirbtinis intelektas gali tapti virtualiais asistentais.
2. Išanalizavus dirbtinio intelekto ir turizmo industrijos skatinimo sąsajas atkreipiamas dėmesys, kad dirbtinis intelektas prisideda prie efektyvesnės turizmo agentūros veiklos ir naujų verslo modelių diegimo. Galimybė automatizuoti kasdienes užduotis greitesnę ir patogesnę turistinių paslaugų teikimą.

LITERATŪRA

1. AI-influenced revenue share of travel companies worldwide. (2023). Statista. <https://www.statista.com/statistics/1378046/ai-revenue-share-travel-companies-worldwide/>.
2. Buhalis, D., Harwood, T., Bogicevic, V., Viglia, G., Beldona, S. & Hofacker, C. (2019). Technological disruptions in services: lessons from tourism and hospitality. *J Serv Manag.*, 30, 484-506.
3. Dignum, V. (2019). Responsible artificial intelligence: how to develop and use AI in a responsible way. Springer Nature.
4. Dwivedi, Y. K., Kshetri, N., Hughes, L., Slade, E. L., Jeyaraj, A., Kar, A. K., Baabdullah, A. M., Koohang, A., Raghavan, V., Ahuja, M., & Albanna, H. (2023). Opinion Paper: “So what if ChatGPT wrote it?” Multidisciplinary perspectives on opportunities, challenges and implications of generative conversational AI for research, practice and policy. *International Journal of Information Management*, 71, 102642. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2023.102642>.
5. Farrow, E. (2019). To augment human capacity-Artificial intelligence evolution through causal layered analysis. *Futures*, 108, 61–71. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2019.02.022>.
6. Gaur, L., Afaq, A., Singh, G., & Dwivedi, Y. K. (2021). Role of artificial intelligence and robotics to foster the touchless travel during a pandemic: a review and research agenda. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*.

7. Nam, K., Dutt, C. S., Chathoth, P., Daghfous, A., & Khan, M. S. (2020). The adoption of artificial intelligence and robotics in the hotel industry: Prospects and challenges. *Electronic Markets*, 1-22.
8. Grundner, L., & Neuhofer, B. (2021). The bright and dark sides of artificial intelligence: A futures perspective on tourist destination experiences. *Journal of Destination Marketing & Management*, 19, 100511. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JTF-07-2019-0065/full/html#sec019/>.
9. Yun, J., & Park, J. (2022). The effects of chatbot service recovery with emotion words on customer satisfaction, repurchase intention, and positive word-of-mouth. *Frontiers in Psychology*, 13, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.922>.
10. Jackson, P. C. (2019). *Introduction to artificial intelligence*. Courier Dover Publications.
11. Kim, M. J., Hall, C. M., Kwon, O., Hwang, K., & Kim, J. S. (2023). Orbital and sub-orbital space tourism: Motivation, constraint and artificial intelligence. *Tourism Review*, 78(3), <https://doi.org/10.1108/TR-01-2023-0017>.
12. Kirtil, Ī. G., & Aškun, V. (2021). Artificial Intelligence in Tourism: Artificial Intelligence in Tourism: A Review and Bibliometrics Research. *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*.
13. Kovanovienė, V., Romeika, G., & Baumung, W. (2021). Creating value for the consumer through marketing communication tools. *Journal of competitiveness*, 13(1), 59-75. doi:10.7441/joc.2021.01.04.
14. Laužikas, Rimvydas, Albinas Kuncevičius, Darius Amilevičius, Tadas Žižiūnas, and Ramūnas Šmigelskas, trans. 2019. “Nekilnojamojo kultūros Paveldo Monitoringas Taikant 3D Ir Dirbtinio Intelektu Technologijas”. *Archaeologia Lituana* 20 (December): 151-66. <https://doi.org/10.15388/ArchLit.2019.20.7>.
15. Markiewicz, T., & Zheng, J. (2020). *Getting Started with Artificial Intelligence*. O'Reilly Media, Incorporated.
16. McCartney, G., & McCartney, A. (2020). Rise of the machines: Towards a conceptual service-robot research framework for the hospitality and tourism industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32(12), 3835–3851. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-05-2020-0450>.
17. Melián-Gonzalez, S., Gutiérrez-Taño, D. & Bulchand-Gidumal, J. (2019). Predicting the intentions to use chatbots for travel and tourism. *Curr Issues Tour*.
18. Mlitz, K. (2021, January). Projected increase of GDP due to artificial intelligence by industry sector in 2030 (in percent) [Chart]. Statista. <https://www.statista.com/statistics/941769/gdp-gains-from-ai-by-industry-sector/>.
19. Nam, K., Dutt, C. S., Chathoth, P., Daghfous, A., & Khan, M. S. (2020). The adoption of artificial intelligence and robotics in the hotel industry: Prospects and challenges. *Electronic Markets*, 1-22.
20. Narkūnienė, R. (2022). Lietuvos turizmo sektoriaus plėtros tendencijų modeliavimas didinant turistinių regionų konkurencingumą darnios plėtros kontekste (Doctoral dissertation, Mykolo Romerio universitetas).
21. Pereira, T., Limberger, P. F., Minasi, S. M., & Buhalis, D. (2022). New insights into consumers' intention to continue using chatbots in the tourism context. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 1–27. <https://doi.org/10.1080/1528008X.2022.2136817>.
22. Samara, D., Magnisalis, I., & Peristeras, V. (2020). Artificial intelligence and big data in tourism: A systematic literature review. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*.
23. Solakis, K., Katsoni, V., Mahmoud, A. B., & Grigoriou, N. (2022). Factors affecting value co-creation through artificial intelligence in tourism: a general literature review. *Journal of Tourism Futures*.
24. Stylos, N., Zwiegelaar, J., & Buhalis, D. (2021). Big data empowered agility for dynamic, volatile, and time-sensitive service industries: The case of tourism sector. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 33(3), 1015– 1036. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-07-2020-0644>
25. Tussyadiah, I. & Miller, G. (2019). Perceived impacts of artificial intelligence and responses to positive behaviour change intervention. In: *Information and communication technologies in tourism 2019*. Springer, Cham, pp 359–3
26. Tussyadiah, I. (2020). A review of research into automation in tourism: Launching the annals of tourism research curated collection on artificial intelligence and robotics in tourism. *Annals of Tourism Research*, 81, 102883. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102883>.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE ADAPTABILITY IN TOURISM INDUSTRY

PAULIUS URNAVIČIUS¹

Advisor – assoc. prof. dr. Regina Navickienė²

¹Vytautas Magnus university

²Kolping Higher Education Institution

ANNOTATION

Artificial intelligence is the ability of machines or software to perform tasks that normally require human intelligence, such as reasoning, learning, decision making, or natural language processing. This article reveals new possibilities for integrating artificial intelligence into tourism. Artificial intelligence tourism is a new and emerging trend that involves the use of artificial intelligence to improve the tourist experience during travel.

GASTRONOMINĖS EDUKACIJOS ĮVEDIMO Į RINKĄ GALIMYBIŲ NUSTATYMAS: „MIDAUS PASLAPTYS“ PAVYZDŽIU

MILDA VRUBLIAUSKAITĖ¹

Vadovė – doc. dr. Regina Navickienė²

¹Vytauto Didžiojo universitetas

²Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje yra nagrinėjama gastronomicinė edukacijos įvedimo į rinką galimybių nustatymas: „Midaus paslaptys“ pavyzdžiu. Šiuolaikiniame pasaulyje įvairios edukacijos turi didelę reikšmę visuomenės ugdymui, todėl jos labai populiarėja. Nors viena pagrindinių edukacijų auditorijų yra moksleiviai, tačiau suaugusiems tai yra puikus būdas derinti pramogas bei įvairias mokymosi patirtis. Kadangi midus yra vis labiau populiarėjantis gėrimas, todėl naujos gastronomicinės edukacijos sukūrimas padėtų šį gėrimą pažinti naujai ir sužinoti apie vieną seniausių pasaulyje egzistuojančių gėrimų. Straipsnyje yra pateikiamas kiekybinis (apklausa) tyrimas, kuris padėjo sukurti gastronomicinę edukaciją atsižvelgiant į klientų poreikius ir norus, o norint sužinoti sukurtos edukacijos įvedimo į rinką galimybes buvo pasitelktas kokybinis (focus grupė) tyrimas, kurio indelis yra ypatingai svarbus norint išsiaiškinti tobulintinus gastronomicinės edukacijos „Midaus paslaptys“ aspektus.

Raktiniai žodžiai: edukacija; gastronomicinė edukacija; degustacija; midus.

ĮVADAS

Aktualumas ir naujumas. Edukacijos programos yra puikus būdas lavinti įvairaus amžiaus asmenis, šis būdas ypač tinkamas norint patraukliai perduoti žinias ir įgūdžius ne tik vaikams, bet ir suaugusiems. Edukacijos dažnai ne tik suteikia teorinių pagrindų, bet yra panaudojamos ir praktikoje. Tai ypač aktualu šiuolaikiniame pasaulyje, kadangi vis dažniau akcentuojama praktinių įgūdžių svarba. Viena iš pagrindinių jau sukurtų edukacijų tikslinių grupių yra mokyklinio amžiaus vaikai, o tik į suaugusiuosius orientuotų edukacinių programų yra gerokai mažiau. Peržvelgus vieną pagrindinių internetinių puslapių, kuriame yra talpinamos edukacijos Lietuvoje, susidarė įspūdis, jog jaunimui bei suaugusiems skirtas edukacijas galima išskirti į dvi pagrindines grupes – kūrybinės dirbtuvės bei degustacijos. Pavyzdžiui: dekupažo, keramikos, tapybos dirbtuvės, tradicinių valgių ar gėrimų degustacijos⁸. Lietuvoje didėjant vyndarių ir midininkų amatu besiverčiančių žmonių skaičiui, šių dviejų gėrimų edukacijos ir degustacijos taip pat sulaukia vis daugiau populiarumo. Todėl yra aktualu atlikti tyrimą ir išsiaiškinti, ar nauja turistinė edukacinė programa, susijusi su midaus gamyba, būtų paklausi.

Problema. Neaišku, ar gastronomicinė edukacija „Midaus paslaptys“ būtų sėkmingas produktas.

Tikslas. Išnagrinėti gastronomicinės edukacijos „Midaus paslaptys“ įvedimo į rinką galimybes.

Uždaviniai:

1. Pristatyti edukacijų, kaip turistų traukos elemento sampratą.
2. Ištirti gastronomicinio turizmo sampratą.
3. Sukurti edukaciją „Midaus paslaptys“.
4. Ištirti naujos gastronomicinės edukacijos „Midaus paslaptys“ įvedimo į rinką galimybes.

H1. Gastronomicinė edukacija „Midaus paslaptys“ sulauktų vyresnių nei 30 m. asmenų susidomėjimo.

Tyrimo metodika. Tyrimo tikslui pasiekti buvo naudojama mokslinės literatūros analizė, surinktos informacijos analizė ir sisteminimas. Buvo atliktas kokybinis tyrimas – interviu bei

⁸ Edukacijos. *Edukacinės programos*. In: <https://edukacijos.lt/>, žiūrėta 2023 m. 10 mėn. 3 d.

kiekybinis tyrimas – anketinė apklausa. Taip pat buvo suformuluotos ir pateiktos išvados bei rekomendacijos.

EDUKACIJŲ SAMPRATA

Jau seniai pedagogikos moksle buvo įtvirtintas metodas, kai kelionės (išvykos) yra naudojamos edukaciniais tikslais. Turizmo veikla ar kelionė, kurios metu lankytojas įgyja mokymosi patirties, vadinama edukaciniu turizmu. D. Bodger teigimu, edukacinė kelionė apibrėžiama kaip programa, kurios dalyviai keliauja į tam tikrą vietą kaip grupė, turėdami pagrindinį tikslą – įgyti tiesiogiai su ta vieta susijusios mokymosi patirties⁹. P. Ankomah ir T. R. Larson straipsnyje įvardija vieną iš galimų edukacinio turizmo klasifikacijų. Anot jų, edukacinį turizmą sudaro net keli potipiai – ekologinis turizmas, paveldo turizmas, kaimo ir ūkių turizmas, studentų mainai¹⁰. Kai kurie mokslininkai, taip pat teigia, jog pažintinis turizmas apibrėžiamas kaip turizmo forma, kurioje tiek nakvynei skiriamas, tiek ekskursijomis dalyvaujantys asmenys įtraukiami į švietimo ir mokymosi veiklas kaip pagrindinę ar antrinę kelionės dalį¹¹. Tokia turizmo sritis gali apimti įvairias pažintinio turizmo formas, pvz.: pažintines keliones, ekskursijas. Edukacinis turizmas gali būti organizuojamas savarankiškai, pvz.: lankant objektus priskiriamus vienai ar kitai turizmo sričiai. Taip pat tokią turizmo rūšį gali praktikuoti visi, nepriklausomai nuo amžiaus, lyties, socialinės ar etninės grupės. Visų edukacijų pagrindinis tikslas išlieka toks pat – įgyti naujų žinių arba įgūdžių.

Anot Lietuvos kultūros tarybos, „kultūros edukacija yra plačių pažiūrų veiksnys, kuris formuoja žmonių pasaulėžiūrą. Ji apima ne tik siaurąją edukacijos sampratą, t. y. kultūrinių ar meninių gebėjimų ugdymą ar profesionalių įgūdžių kėlimo projektus, bet ir bendrą visuomenės augimo procesą, kuris niekada nesibaigia“¹². Kultūros edukacija leidžia visoms visuomenės grupėms aktyviai dalyvauti kultūriniuose renginiuose ir plėtoti savo kūrybinį talentą. Įvairios edukacijos skatina naujų patirčių suvokimą ir iššūkių įveikimą, didina visuomenės narių savivertę bei ugdo empatiją bei toleranciją įvairių kultūrų atžvilgiu. Šios edukacijos investicijos grąža yra pastebima visoje visuomenėje, nes per kultūros edukaciją išauginti įgūdžiai ir žinios ne tik padeda rasti sritį, kurioje žmogus nori aktyviai veikti, bet taip pat suteikia galimybę tapti aktyviu bendruomenės nariu, prisitaikyti prie įvairių sociokultūrinių kontekstų ir ten veikti prasmingai¹³. Viena pagrindinių edukacijos tikslinių auditorijų – mokyklinio amžiaus vaikai, tai įrodo kultūrinės edukacijos sistema „Kultūros pasas“. Šios sistemos internetinėje svetainėje pateikiami duomenys, įrodantys, jog edukacijos tapo svarbia švietimo dalimi. Kultūrinės edukacijos sistema „Kultūros pasas“ pateikia tokius statistinius duomenis: šiuo metu siūlomų edukacijų skaičius – 3384; įvykusių edukacijų skaičius – 11717; edukacijose dalyvavusių mokinių skaičius – 235091¹⁴. Nepaisant to, edukacijos yra pritaikomos įvairioms tikslinėms grupėms bei jų poreikiams. Pavyzdžiui: internetinėje edukacijų duombazėje edukacinės programos yra suskirstytos taip: vaikams, jaunimui, šeimai, suaugusiems, aktyvios¹⁵. Peržiūrėjus daugelio Lietuvos muziejų internetinėse svetainėse bei socialiniuose tinkluose esančią informaciją, galima daryti prielaidą, jog didžioji kultūrinių edukacijų dalis vyksta muziejuose. Lietuvos liaudies buities muziejus siūlo

⁹ David Bodger. „Leisure, learning and travel“. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance* 69 (1998): 28-31

¹⁰ Paul K. Ankomah, Trent R. Larson, „Education Tourism: A Strategy to Strategy to Sustainable Tourism Development in Sub-Saharan Africa ” *Annals of Tourism Research* 18 (2002): 1

¹¹ Brent W. Richie, Neil Carr, Chris Cooper. „*Managing Educational Tourism. Aspects of Tourism. Clevedon: Channel View Publications*“ (Clevedon: Channel View Publications, 2003).

¹² Lietuvos kultūros taryba. *Strateginės kryptys*. In: <https://www.ltkk.lt/projektu-finansavimas/strategines-kryptys>, žiūrėta 2023 m. 10 mėn. 13 d.

¹³ Ibid.

¹⁴ Kultūros pasas. In: <https://www.kulturopasas.lt/>, žiūrėta 2023 m. 10 mėn. 13 d.

¹⁵ Edukacijos. *Edukacinės programos*. In: <https://edukacijos.lt/>, žiūrėta 2023 m. 10 mėn. 13 d.

įvairių papročių, paveldo, gyvosios istorijos amatų bei žaidimų edukacijas¹⁶. MO muziejus teikia edukacijas vaikams bei rengia įvairius su edukacijomis susijusius projektus kartu su partneriais¹⁷. Lietuvos jūros muziejus siūlo įvairias edukacijas, suskirstytas į skirtingas kategorijas, iš kurių galima išskirti patyriminę edukaciją senjorams ir edukacines programas asmenims su specialiaisiais poreikiais¹⁸. Tai tik keli iš kultūrinių edukacijų pavyzdžių, siūlomų Lietuvos muziejuose. Tačiau tikriausiai daugelis pritarė tam, jog edukacijos muziejuose ne tik ugdo įvairias asmens kompetencijas, bet ir tuo pačiu metu leidžia iš naujo pažinti muziejų.

Užsienio šalyse dažnu atveju galima rasti ne edukacijas, bet įvairias dirbtuves muziejuose bei su šalies, regiono ar miesto kultūra ir istorija susijusiose įstaigose. Buvo atliktas tyrimas ir atsitiktine tvarka peržiūrėtos 10 pasaulio muziejų internetinės svetainės (BMW muziejus, Lenkiškos degtinės muziejus, Luvro muziejus, Britų muziejus, Metropoliteno muziejus, MoMA muziejus, Berlyno žydų muziejus, Akropolio muziejus, Piratų muziejus Madagaskare, Keramikos muziejus Ispanijoje). Įsigilinus į jų veiklą, galima daryti išvadą, jog nepaisant to, kad jie yra skirtinguose žemynuose, skirtingų tematikų, tačiau jie visi pateikia turistui edukacinių veiklų ir dirbtuvių pasiūlą. Edukacijų egzistavimą ir jų svarbą turistui patvirtina kelionių agentūrų ir organizatorių siūlomos veiklos bei įvairiuose pasaulio viešbučiuose teikiamos pramogos. Pavyzdžiui, Balio saloje esantis viešbutis „Kupu Kupu Barong Villas & Tree Spa by L'Occitane“ savo klientams siūlo tradicinių šokių pamokas, unikalų gėlių degustacijos meniu¹⁹. Šios dvi veiklos gali būti traktuojamos kaip tam tikros edukacijos, skirtos tiems asmenims, kurie nori pažinti Indonezijos kultūrą.

Apibendrinant, edukacinis turizmas pedagogikoje, kaip vienas iš mokymosi metodų yra įtvirtintas jau senai, tačiau šiandieniniame pasaulyje edukacijos yra naudojamos ir pramoginiams tikslams. Lietuvoje esančių edukacijų pagrindinė auditorija yra šalies piliečiai, nors muziejuose yra ir įvairių užsienio turistams skirtų edukacijų, kurių metu pristatoma šalies kultūra ir tradicijos. Lietuvos edukacijų pasiūla yra tikrai didelė ir skirta įvairaus amžiaus ir skirtingų interesų bei pomėgių asmenims. Tačiau užsienio šalyse, ypač visame pasaulyje garsiuose muziejuose pagrindinis edukacijų klientas yra turistai, o pagrindinis edukacijų tikslas – supažindinti su kultūra dirbtuvių ar tam tikrų pamokų metu.

GASTRONOMINIS TURIZMAS

Kaip rašoma Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje, „degustacija (pranc. *dégustation* < lot. *degusto* – ragauju), maisto produktų, tabako gaminių, kai kurių žaliavų kokybės vertinimas jusliniais metodais“²⁰. Dažnu atveju degustacija yra svarbi įvairių su maistu ir gėrimais susijusių čempionatų dalis, kaip, pvz., Lietuviško vyno čempionatas, kuriame pasirodyti ir sulaukti įvertinimo gali tiek profesionalūs, tiek mėgėjai vyndariai. Šis čempionatas vyksta nuo 2006 m. ir vis dar sulaukia didelio dėmesio bei jį vainikuoja Vyno dienų renginys²¹. Tačiau tikriausiai daugelis degustaciją išsivaizduoja šiek tiek kitaip. Panagrinėjus Lietuvoje vykstančių degustacijų internetinę platformą „Degustacijos“, galima susidaryti įspūdį, jog šiuolaikiniame pasaulyje degustacija suprantama kaip tam tikros kultūros pažinimas ir pramoginė veikla²². Degustacijų

¹⁶ Lietuvos liaudies buities muziejus. *Edukacijos*. In: <https://www.llbm.lt/paslaugos/edukacijos/>, žiūrėta 2023 m. 10 mėn. 13 d.

¹⁷ MO muziejus. *Edukaciniai projektai su partneriais*. In: <https://mo.lt/erudito-licejaus-edukacijos/>, žiūrėta 2023 m. 10 mėn. 13 d.

¹⁸ Lietuvos jūrų muziejus. *Edukacinės veiklos!* In: <https://muziejus.lt/lt/edukacija>, žiūrėta 2023 m. 10 mėn. 13 d.

¹⁹ Kupu Kupu Barong Villas & Tree Spa by L'Occitane. *Activities & Experience*. In: <https://kupubarongbud.com/activities-experience/>, žiūrėta 2023 m. 10 mėn. 15 d.

²⁰ Valstybinė lietuvių enciklopedija. *Degustacija*. In: <https://www.vle.lt/straipsnis/degustacija/>, žiūrėta 2023 m. 10 mėn. 17 d.

²¹ Vyno klubas. *Pirmasis lašas jūroje*. In: <https://www.vynoklubas.lt/vyno-blogas/pirmasis-lasas-juroje>, žiūrėta 2023 m. 10 mėn. 17 d.

²² Degustacijos. *Mūsų tikslas*. In: <https://www.degustacijos.eu/>, žiūrėta 2023 m. 10 mėn. 17 d.

populiarėjimą galima sieti su gastronominiu turizmu, kadangi keliaujant maistas yra neatsiejamas dalykas, o žmonių žingeidumas verčia turistus domėtis ir ieškoti būdų, kaip suderinti turizmą ir kulinariją.

Vienas iš pirmųjų kulinarinio turizmo apibrėžimą pateikė E. Wolf: „Kulinarinis turizmas pasižymi tuo, kad motyvuoja turistus pasimėgauti maistu ir patirti nepamirštamą valgymo patirtį tuo pat metu“²³. Šiuolaikiniam turistui tikriausiai vienas svarbiausių kelionės aspektų yra įvairios patirtys, o gastrominis turizmas yra puiki erdvė įveikinti įvairias jusles, susipažinti su regiono kultūra, užmegzti naujus ryšius ir turėti puikų patyriminį laiką. Ko gero kaip ir daugelyje šalių, taip ir Lietuvoje stengiamasi pritraukti kulinarijos patirties ieškančius turistus, siekiant didinti Lietuvos maisto kultūros žinomumą tiek tarp šalies, tiek tarp užsienio gyventojų. Išsamus galimų kulinarijų patirčių supratimas Lietuvoje tampa būtinas, kad svečiai galėtų sąmoningai keliauti po šalį, aktyviai ieškodami šių paslaugų ir produktų²⁴. VŠĮ „Keliauk Lietuvoje“ gastronomijos SSGG ataskaitoje yra pateikiami šie Lietuvos gastronomijos produktai, sugrupuoti į grupes: 1) ingredientai ir produktai: rugiai, griekiai, baltas varškės sūris, skilandis, agurkas su medumi, gėlavandenės žuvis, grybai, spanguolės, šakninės daržovės; 2) patiekalai: zrazai, virtinukai, šaltibarščiai, šakotis, šimtalapis, obuolių sūris, varškės sūris; 3) gėrimai: alus, midus, obuolių gira, duonos gira; 4) kultūra: autentiškas kūčių stalas, rauginimas, pasninkai²⁵. Nors Lietuva nėra didelė šalis, tačiau gali pasigirti autentiška gastronomija. Atsižvelgus į degustacijų pasiūlą, galima daryti prielaidą, jog degustacijų paklausa yra didelė ir ši turizmo sritis populiarėja.

KIEKYBINIS (APKLAUSA) TYRIMAS IR JO REZULTATAI

Kadangi Lietuvoje vyksta ne viena gėrimų degustacija, norint sukurti patraukliausią klientui bei kitokios koncepcijos, buvo atliktas kiekybinis (apklausa) tyrimas. Tyrimui buvo parengta 15 klausimų, iš kurių 7 buvo parengti pagal Likerto skalę. Gastrominės edukacijos „Midaus paslaptys“ tikslinė auditorija buvo pasirinkta asmenys nuo 30 m. iki 60 metų, pagal tai buvo suskaičiuota generalinė visuma – 1 178 887 asmenys bei imtis – 163 respondentai. Apklausa buvo vykdoma 2023 m. lapkričio 1 – 5 d., į apklausos klausimus iš viso atsakė 165 asmenys.

Tyrimo metu paaiškėjo, jog gastrominė edukacija tenkintų turistų poreikius, jei ji vyktų ne didesnėje grupėje nei 10 asmenų arba individualiai. 55% respondentų tenkintų 1 – 2 val. trukmės edukacija. 46% apklaustųjų atsake, jog edukacijos kaina būtų tinkama, jei ji būtų iki 30 Eur, 38% respondentų yra linkę mokėti 30 – 40 Eur už gastrominę edukaciją. Po apklausos buvo sulaukta pastabų dėl galimos kainos, kadangi apklausa nebuvo detalizuota, buvo pastebėta, jog sunku atsakyti į klausimą, kokia gastrominės edukacijos kaina būtų tinkama, kadangi jei reikėtų konkretizavimo dėl edukacijos laiko, kiek rūšių midaus būtų degustuojama ar į bendrą kainą įeity ir vaisės. Taip pat buvo pateikti klausimai susiję su gastrominės edukacijos vieta, edukatoriaus apranga bei ar dalyvius tenkintų jei už edukaciją ir degustaciją būtų atsakingi skirtingi asmenys. Šių klausimų atsakymai parodė, jog galimus edukacijos dalyvius tenkintų visi galimi pasirinkimai.

Esminiai klausimai kiekybinio tyrimo metu buvo susiję su gastrominės edukacijos turiniu bei degustacija. Tikriausiai vienas svarbiausių kiekybinio tyrimo klausimų buvo susijęs edukacijos turiniu, kuris padėjo suprasti turistų poreikius bei sukurti edukaciją, kuri juos atitiktų (žiūrėti į pav. Nr. 1). Kadangi tai yra gastrominė midaus edukacija, todėl nekyla abejonių, kodėl net 97% respondentų teigiamai įvertino midaus darymo ir vartojimo istorijos bei tradicijų pristatymą, kadangi tai yra tiesiogiai susiję su pačia edukacija. Taipogi, tikriausiai nuo gėrimų yra neatsiejamas maistas, todėl 86% apklaustųjų tikėtusi, jog edukacijoje būtų patiektos tradicinės vaisės. Šiuo metu Lietuvoje vykstančiose midaus degustacijose nėra pristatomas bitininkystės amatas, kuris yra

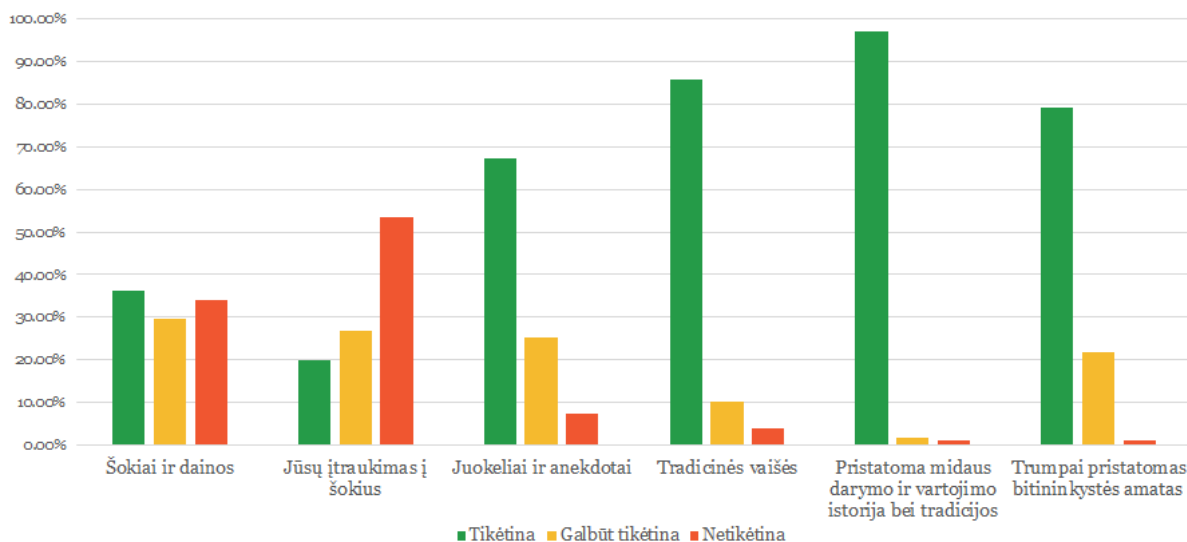
²³ Wolf, E. Culinary Tourism: a Tasty Economic Proposition, 2002.

²⁴ Keliauk Lietuvoje. *Gastrominis turizmas Lietuvoje: stiprybių, silpnybių, galimybių, grėsmių analizė*. Vilnius (2019). P. 5

²⁵ Ibid. P. 16

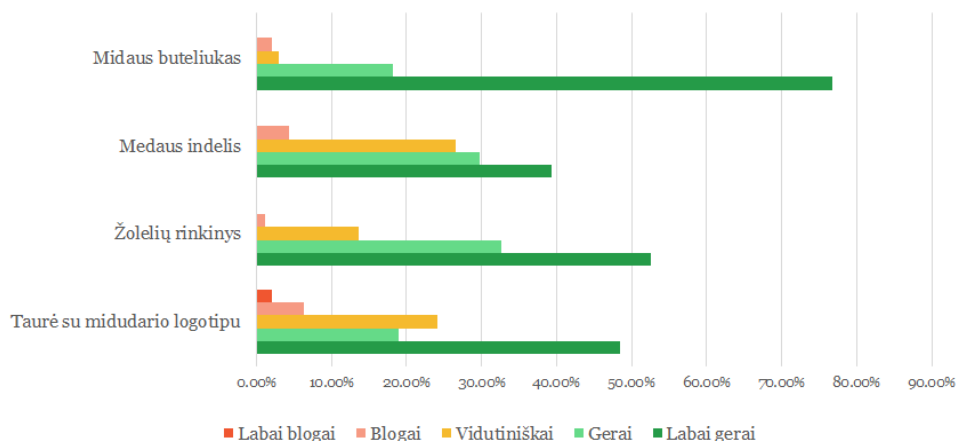

tiesiogiai susijęs su midudario amatu, tačiau atlikus tyrimą yra akivaizdu, jog yra poreikis, jog edukacijos metu bitininkystė būtų pristatyta (79% respondentų sureagavo teigiamai).

1 pav. Atsakymų į klausimą „Kiek tikėtina, jog šie aspektai pagerintų jūsų patirtį midaus edukacijoje?“ pasiskirstymas

Kokybinio tyrimo metu buvo norima sužinoti papildomus degustacijos aspektus, kurie būtų vertinami teigiamai. Buvo aktualu sužinoti kaip būtų vertinamos skirtingos degustacijos formos. Mažiausiai teigiamų reakcijų sulaukė degustacija be diskusijos (11,1% teigiamų atsakymų). Buvo sulaukta netikėtų rezultatų, kadangi dažnas degustacijos metodas – akla degustacija sulaukė sąlyginai mažai gero vertinimo, tik 19,4% respondentų atsakė, jog labai tikėtina, kad toks degustacijos pobūdis pagerintų jų patirtį. Geriausiai įvertintas atsakymas buvo „Midaus rūšies pristatymas ir tuomet degustavimas“ (96% respondentų įvertino teigiamai) bei „Diskusija po kiekvienos midaus rūšies“ (90,5% apklaustųjų įvertino teigiamai). Apklausos metu, taipogi, buvo svarbu sužinoti kokie suvenyrai / dovanėlės pagerintų dalyvių patirtį (žiūrėti į pav. Nr. 2), geriausiai įvertintas buvo midaus buteliukas, kuris sulaukė net 95% teigiamų atsakymų. Tokios reakcijos buvo tikimasi, kadangi šis suvenyras yra tiesiogiai susijęs su gastronomine edukacija. Nustebino tai, jog žolelių rinkinys buvo įvertintas geriau nei taurė su midudario logotipu. Žolelių rinkinys sulaukė 85,4% gerų įvertinimų, o taurė su midudario logotipu – 66,7% gerų įvertinimų.

2 pav. Atsakymų į klausimą „Kaip vertintumėte tokius suvenyrus gautus po edukacijos?“ pasiskirstymas

Šios kiekybinės apklausos rezultatai leido sukurti gastrominę edukaciją „Midaus paslaptys“, kuri atspindėtų žmonių lūkesčius ir norus. Kadangi daugelyje alkoholinių gėrimų

edukacijų, kurios vyksta Lietuvoje edukacija apima gamybos patalpų aprodymą, šioje edukacijoje norima pristatyti midaus gamybos ir vartojimo istoriją bei midudariams svarbų amatą bitininkystę.

GASTRONOMINĖ EDUKACIJA „MIDAUS PASLAPTYS“

Įvertinus apklausos metu gautus rezultatus buvo sukurta edukacija, kuri atitiktų potencialių klientų lūkesčius bei poreikius. Edukacija buvo sukurta atsižvelgiant į edukacijų bei degustacijų standartus, kurie yra pastebimi tokio tipo veiklose. Lentelėje Nr. 1 yra pateikiamas bazinis gastronomicinės edukacijos „Midaus paslaptys“ planas, atsižvelgiant į edukatoriaus bei dalyvių veiklas.

1 lentelė

Gastronomicinės edukacijos „Midaus paslaptys“ planas

EDUKACINĖS PROGRAMOS VIENO UŽSIĖMIMO NUOSEKLUS PLANAS	
EDUKATORIAUS VEIKLA	DALYVIO VEIKLA
ĮVADINĖ DALIS (trukmė 15 min)	
Susipažinimas – edukatoriaus prisistatymas. Pasitikimas prie vartų su duona ir druska, paaiškinimas, kodėl būtent taip būdavo pasitinkami svečiai.	Edukacijos dalyviai pasisveikina su edukatoriumi, pasivaišina duona su druska.
PAGRINDINĖ DALIS (trukmė 30 min)	
Pristatomas bitininkystės amatas, paaiškinama kodėl jis yra toks svarbus midaus gamybai. Parodomi skirtingo tipo aviliai, duodama paragauti įvairių bičių produktų. Turistai supažindinami su midaus istorija, jo gamybos ir vartojimo tradicijomis, midaus paplitimu. Apžiūrint midaus gamyboje naudojamas vaistažoles, pristatoma dažniausiai vartojamų vaistažolių nauda žmogui. Dalyviams yra parodomi įrenginiai, kurie yra naudojami midaus gamyboje, paaiškinamos jų funkcijos.	Apžiūri įvairaus tipo bičių avilius. Pačiupinėja bičių korius, paragauja įvairių bičių produktų (medaus, bičių duonelės, žiedadulkių) Dalyviai turi progą pačiupinėti įvairaus tipo taures skirtas midui gerti, apžiūrėti augančias (arba džiovintas vaistažoles) naudojamas midaus gamyboje. Vyksta trumpa diskusija apie tai, kokie žolelių deriniai suteiktų midui geriausią skonį. Yra susipažįstama su midaus gamybos procesu, apžiūrimi indai, kuriuose vyksta midaus fermentacija.
DEGUSTACIJA (trukmė 1 val.)	
Pristatomi midaus teisėjai (midudariai), kurie ves degustaciją. Pristatoma degustacijos eiga bei degustavimo principai. Degustacijos metu pirmiausia pristatoma midaus rūšis, jos pagaminimo data, atskleidžiami pagrindiniai ingredientai suteikiantys midui skonį. Kol yra pristatoma midaus rūšis padavėjas išpilsto midų visiems degustacijos dalyviams. Po kiekvieno gėrimo degustacijos, dalyviai yra skatinami diskutuoti, išsakyti savo išvalgas apie ragautą midų. Degustacijos pabaigoje yra renkamas daugiausiai liaupsių sulaukusi midaus rūšis.	Dalyviai degustuoja nuo 7 iki 10 midaus rūšių, priklausomai nuo sezono pasisekimo. Prieš paragaujant kiekvieną midaus rūšį, pirmiausia yra analizuojama midaus spalva, tada yra vertinamas midaus kvapas, atsižvelgiant į midaus aromata bandoma suprasti jo paruošimui naudojamus prieskonius arba vaistažoles. Tuomet midus yra ragaujamas. Įvertinus visus tris kriterijus, diskusijos metu bandoma įvertinti / atspėti midaus gamyboje naudotus prieskonius ir žoleles. Aptariami neigiami ir teigiami ragauto midaus aspektai. Degustacijos pabaigoje kartu su midaus teisėjais yra išrenkamas daugiausia liaupsių grupėje sulaukęs midus.
BAIGIAMOJI DALIS (15 min)	
Midudariai padėkoja edukacijos dalyviams už dalyvavimą edukacijoje.	Kiekvienas dalyvis turi progą pasidalinti savo įspūdžiais. Norintys dalyviai užpildo atsiliepimo korteles.

Gastronominės edukacijos dalyviai yra paskatinami savanoriškai užpildyti atsiliepimo korteles.

Prieš atsisveikinant su edukacijos dalyviais, kiekvienam iš jų yra įteikiamos dovanėlės (100 ml midaus buteliukas, žolelių ryšulėlis)

KOKYBINIS (FOCUS GRUPĖ) TYRIMAS IR JO REZULTATAI

Siekiant išsiaiškinti gastronominės edukacijos „Midaus paslaptys“ patrauklumą klientams buvo atliktas kokybinis (focus grupės) tyrimas. Tyrimas buvo atliktas 4 asmenų (30 – 50 m. amžiaus) grupėje, kiekvienas asmuo turėjęs įvairias edukacines patirtis, kai kurie jų nėra dalyvavę degustacijoje. Tyrimas buvo atliktas 2023 m. lapkričio 10 d., truko apie 1,5 val. Tyrimo metu respondentams buvo pristatyta trumpa edukacijos versija, degustuotos 3 rūšys midaus, edukacija truko 30 min., likęs laikas buvo skirtas diskusijai. Diskusijos metu buvo sulaukta įvairių išvalgų, kurios neprieštaravo viena kitai.

Pirmasis respondentas diskusijos metu pateikė tokias išvalgas:

1. *„Visada yra įdomūs nauji dalykai, todėl sužinoti apie bitininkystės amatą, kuris labai glaudžiai rišasi su midaus gaminiu, būtų tikrai įdomu. Taip pat visos degustacijos tvarkaraštis [...] tik dar labiau padėtų panerti į degustaciją“.*
2. *„Niekada nebuvo girdėjęs, jog gali būti gazuotas midus arba net rūgštusis, visad galvojau, kad midus yra itin saldus gėrimas, tokios rūšys iš karto patraukė dėmesį“.*
3. *„Visos dovanos pabaigoje tiesiog paliktų nuostabiausius ir geriausius prisiminus apie degustaciją“.*

Pirmojo respondento išvalgos buvo itin teigiamos, galimai dėl to, jog nėra dalyvavęs degustacijoje, o edukacinėse programose dalyviu buvo dar mokykloje. Yra aktualu sužinoti, ką galimi dalyviai mano apie gastronominę edukaciją, neturėdami tokios patirties. Kadangi tikriausiai daugelis lietuvių nėra dalyvavę tokio tipo edukacijose, ypač susijusiose su midumi.

Antrosios respondentės išvalgos buvo visai kitokios:

1. *„Atrodo, jog visas pasaulis tik modernėja, todėl kartais norisi lyg grįžti į praeitį, šios edukacijos koncepcija yra visai kitokia, nei kitos, kuriose teko dalyvauti. Įtraukti etniniai elementai mane ypatingai žavi“.*
2. *„Nors tikrai buvo gauta daug naujų žinių, pavyzdžiui niekada nebūčiau pagalvojęs, jog midus turi tiek naudingų savybių. Tačiau dalį informacijos galbūt būtų galima pateikti pačios degustacijos metu, kadangi, kaip supratau skirtingos žolelės suteikia skirtingas naudas“.*

Buvo naudinga sulaukti pastabų, kurios galėtų patobulinti degustacijos eigą bei naudingiau išnaudoti gastronominės edukacijos laiką. Taip pat, tai jog ši respondentė išskiria etninius elementus yra ypač aktualu edukacijai „Midaus paslaptys“, kadangi būtent etniniais motyvais ši edukacija išsiskiria iš kitų Lietuvoje vykstančių midaus edukacijų bei degustacijų.

Trečioji respondentė turėjo patirties įvairiose alkoholinių gėrimų degustacijose, todėl jos pastebėjimai skyrėsi nuo pirmųjų:

1. *„Man pačiai, kaip vietos gyventojai, su etnografija susiję dalykai atrodo pertekliniai, galbūt jie labiau darytų įspūdį iš užsienio atvykusiems svečiams. [...] man įdomesnis būtų modernus požiūris ir derinimas su šiuolaikine virtuve. Tai, manau, padėtų ir labiau populiarinti midų, nes dažnai šis gėrimas vis dar laikomas „pasenusiu“ ir neįdomiu“.*
2. *„Man patinka tai, kad šioje degustacijoje numatyta bendra diskusija, tikrai labai įdomu aptarti, kokius įspūdžių patiria degustacijos dalyviai, kas ką jaučia ir kokiai rūšiai teikia pirmenybę“.*

3. *„Ne visai pritarčiau surišti degustaciją su sezonu. Įdomiau būtų vienos degustacijos metu paragauti skirtingų stilių midaus, o ne vien, pvz., putojančių“.*

Šie pastebėjimai parodė, jog nors yra įtraukiami etniniai elementai, tačiau reikėtų pateikti modernesnį požiūrį į midų, o tai galima padaryti degustacijos metu, kuomet būtų pateikiamos ne tradicinės vaišės, o šiuolaikinės virtuvės užkandžiai ar patiekalai. Buvo netikėta sulaukti tokių pastebėjimų, kadangi midus yra vienas iš seniausių alkoholinių gėrimų ir norima jį pateikti kaip tradicinį gėrimą, puikiai tinkanti tautinei virtuvei. Tačiau yra aktualu žinoti, jog Lietuvoje yra žmonių, kurie midų suvokia ne tik kaip tradicinį, bet ir kaip modernų gėrimą, kuris gali būti labai skirtingas.

Paskutiniojo respondento pastebėjimai buvo panašūs į trečiosios focus grupės dalyvės, tačiau šis diskusijos dalyvis taip pat pateikė išskirtinias išvalgas:

1. *„Gal geriau sodybos šeimininkas apžvelgtų bitininkystę ir midaus gamybą, papasakotų apie midaus rūšis, kuo jos skiriasi viena nuo kitos.“*
2. *„Geriant midų, pirmiausia turi jaustis medus – ir skonyje ir kvape, visi kiti ingredientai tik papildo, bet jie nėra esminiai. Be to, jų intensyvumas gali būti nevienodas. Gal geriau būtų, kad dalyviai patys aptartų, ką jie atpažįsta miduje, o detaliau aptarinėti visų ingredientų nėra tikslo, nes žmonės gal midų ragauja pirmą kartą, be to, gali būti, kad ingredientai jiems bus nepažįstami.“*
3. *„Nereikėtų midaus skirstyti pagal sezonus, nes jo brandinimo laikas smarkiai skiriasi ir tai gali būti sudėtinga.“*

Labai išskirtinis pirmasis pastebėjimas, jog nėra būtinas edukatorius. Iš tiesų, geriau pagalvojus sodybos šeimininkas sukurtų visai kitokią atmosferą, jis turi daugiau žinių, ypač jei užsiima bitininkystės bei midaus darymo amatais. Iš šio respondento išvalgų susidarė toks įspūdis, jog jis turi sukaupęs daug žinių apie midaus gaminimą bei patį midų. Todėl jo pastebėjimai yra labai svarbus, norint sukurti tokią gastronomicę edukaciją, kuri būtų patraukli ne tik tiems, kurie neturi žinių apie midų, bet ir patiems midudariams bei somelję atstovams.

Visų respondentų išvalgos parodė, jog gastronomicė edukacija „Midaus paslaptys“ tenkintų galimus dalyvius ir sulauktų populiarumo, tačiau yra tobulintina. Akivaizdu tai, jog kuriant tokio tipo edukaciją yra labai svarbu įtraukti midudarius į šį procesą, kadangi jie turi sukaupę žinių apie midaus gaminimo procesus, jo istoriją. Taip pat, aktualu yra pateikti modernų požiūrį į midų, kuris padėtų populiarinti šį gėrimą bei sukurtų kitokį jo įvaizdį.

IŠVADOS

1. Edukacinis turizmas yra ne tik ilgai įtvirtintas pedagogikos metodas, bet ir nuolatinis procesas, kuris gali suteikti dalyviams nepakartojamą mokymosi patirtį. Kultūros edukacijos investicijų grąža yra didelė, atsiskleidžianti ne tik individualiame lygmenyje, bet ir visos visuomenės kontekste.
2. Gastronomicinis turizmas yra puiki galimybė turistams patirti unikalias skonio patirtis, susipažinti su regiono kultūra ir užmegzti naujus ryšius. Ši turizmo sritis plečiasi visame pasaulyje, siekiant pritraukti turistus su kulinarijos interesais, o įvairūs gastronomiciniai produktai tampa šalies kultūros ambasadoriais.
3. Atlikus kiekybinį tyrimą, buvo išsiaiškinta kokie gastronomicinės edukacijos „Midaus paslaptys“ bruožai ir sudedamosios dalys būtų patraukliausios turistams. Tai leido sukurti edukaciją atsižvelgiant į tikslinės auditorijos poreikius.

4. Atlikus kokybinį tyrimą, buvo išsiaiškinta, jog gastrominė edukacija „Midaus paslaptys“ sulauktų populiarumo, tačiau sukurta edukacija yra tobulintina. Aktualu yra įtraukti Lietuvos midadarius ir midaus ekspertus, jog būtų galima pasiekti geriausio rezultato.

LITERATŪRA

1. Activities & Experience. *Kupu Kupu Barong Villas & Tree Spa by L'Occitane*. In: <https://kupubarongbud.com/activities-experience/>
2. Ankomah Paul K., Larson Trent R., „Education Tourism: A Strategy to Sustainable Tourism Development in Sub-Saharan Africa ” *Annals of Tourism Research* 18 (2002): 1
3. Bodger David. „Leisure, learning and travel“. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance* 69 (1998): 28-31
4. Degustacija. *Valstybinė lietuvių enciklopedija*. In: <https://www.vle.lt/straipsnis/degustacija/>
5. Edukacijos. *Lietuvos liaudies buities muziejus*. In: <https://www.llbm.lt/paslaugos/edukacijos/>
6. Edukacinės programos. *Edukacijos*. In: <https://edukacijos.lt>
7. Edukacinės veiklos. *Lietuvos jūrų muziejus*. In: <https://muziejus.lt/lt/edukacija>
8. Edukaciniai projektai su partneriais. *MO muziejus*. In: <https://mo.lt/erudito-licejaus-edukacijos/>
9. Keliauk Lietuvoje. „*Gastronominis turizmas Lietuvoje: stiprybių, silpnybių, galimybių, grėsmių analizė*“. Vilnius (2019).
10. Kultūros pasas. *Kultūros pasas*. In: <https://www.kulturospasas.lt/>
11. Mūsų tikslas. *Degustacijos*. In: <https://www.degustacijos.eu/>
12. Pirmasis lašas jūroje. *Vyno klubas*. In: <https://www.vynoklubas.lt/vyno-blogas/pirmasis-lasas-juroje>
13. Richie Brent W., Carr Neil, Cooper Chris. „*Managing Educational Tourism. Aspects of Tourism*. Clevedon: Channel View Publications“ (Clevedon: Channel View Publications, 2003).
14. Strateginės kryptys. *Lietuvos kultūros taryba*. In: <https://www.ltkt.lt/projektu-finansavimas/strategines-kryptys>
15. Wolf, E. „*Culinary Tourism: a Tasty Economic Proposition*“ 2002.

IDENTIFYING THE MARKET UPTAKE OF GASTRONOMIC EDUCATION: THE EXAMPLE OF „MEAD SECRETS“

MILDA VRUBLIAUSKAITĖ¹

Advisor – assoc. prof. dr. Regina Navickienė²

¹Vytautas Magnus university

²Kolping Higher Education Institution

SUMMARY

This article focuses on identifying market entry opportunities for gastronomic education: the case of "The Secrets of Mead". In today's world, different types of education are of great importance for the development of society and are therefore gaining in popularity. Although one of the main audiences for educational tourism is students, but it is also a great way for adults to combine entertainment and different learning experiences. As mead is an increasingly popular drink, the creation of a new gastronomic education would help to give a new perspective on this drink and to learn about one of the oldest beverages in the world. The paper presents a quantitative study (survey) that helped to develop a gastronomic education based on the needs and wishes of the customers, and a qualitative study (focus group) that was used to find out the possibilities of introducing the developed education to the market, which is particularly important to find out the aspects of the gastronomic education "The Secrets of Mead" that need to be improved.

ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ PROBLEMOS SPRENDIMAS LĒTOJO TURIZMO SKATINIME (VIŠAKIO RŪDOS KAIMO BENDRUOMENĖS ATVEJIS)

UGNĖ ŽALENIKAITĖ¹

Vadovė – doc. dr. Regina Navickienė²

¹Vytauto Didžiojo universitetas

²Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Lėtasis turizmas yra vis labiau populiarėjanti turizmo rūšis. Lėtajam turizmui būdingi elementai kokybiškai skiriasi nuo masinio turizmo – akcentuojamas natūralumas, tvarumas, autentiškumas bei visaapimanti patirtis. Lėtojo turizmo akcentai neretai gali būti sutinkami kaimo bendruomenėse, kuriose turistai turi galimybę keliauti pagal šį modelį. Šiuo tyrimu siekiama išanalizuoti, kaip būtų galima išspręsti žmogiškųjų išteklių problemą kaimo bendruomenėse, konkrečiai pasitelkus Višakio Rūdos (Kazlų Rūdos sav.) kaimo bendruomenės pavyzdį. Tikslas yra išsiaiškinti galimus sprendimo būdus.

Raktiniai žodžiai: lėtasis turizmas, kaimo bendruomenės, žmogiškieji ištekliai.

ĮVADAS

Temos aktualumas ir naujumas. Lėtasis turizmas nėra nauja, bet šiomis dienomis sparčiai populiarėjanti turizmo rūšis. Apie lėtąjį turizmą rašė nemažai mokslo atstovų – Janet Dickinson, Les Lumsdon, - pristato lėtąjį turizmą bei akcentuoja pagrindines tokio keliavimo būdo savybes. Joanna Zielinska-Szczepkowska nagrinėja lėtąjį turizmą, kaip naują turizmo formą, priešingybę masiniam turizmui. Nemažai apie turizmo augimą, naujas jo formas bei naudą mažesniems miestams ir gyvenvietėms rašo Kathleen Scherf,. Remiantis lėtojo turizmo principu tai yra puikus būdas pritraukti turistus į mažiau žinomas vietas. Tam, jog tai taptų patraukli, lankytina vieta, reikia nemažai pastangų, ypač žmogiškųjų išteklių. Kaimo bendruomenės ir jų veikla yra vienas iš svarbių lėtojo turizmo vystymo komponentų. Organizuojant edukacijas, ekskursijas bei kitokius renginius svarbu aktyvi ir gausi jos narių sudėtis. Tačiau būtent kaimo bendruomenės susiduria su žmogiškųjų išteklių trūkumu. Lėtasis turizmas negali būti atsiejamas nuo kaimo bendruomenių veiklos, kadangi ši turizmo rūšis yra paplitusi mažiau žinomose bei lankomose vietose, t. y. mažesniuose miestuose, miesteliuose ar kaimuose. Atsižvelgiant į tai, jog visos pastarosios yra labiau kaimiško tipo vietos, seka išvada – mažesnis gyventojų kiekis. Nėgana to, tai yra senėjančios visuomenės apgyvendintos teritorijos, kadangi jauni žmonės dažnai keliai gyventi į miestus ir kuria savo ateitį ten. Mano manymu, spręsti žmogiškųjų išteklių trūkumo problemą tokiose vietose reikia pasitelkus artimesnių- didesnių gyvenviečių pagalbą. Vystant bendradarbiavimą įmanoma sulaukti daugiau reklamos t. y. matomumo tarp žmonių, kurie galimai norės įsitraukti į bendruomenės veiklą.

Problema. Neaišku, kaip spręsti žmogiškųjų išteklių trūkumą skatinant lėtąjį turizmą kaimo bendruomenėse Lietuvoje.

Tikslas. Išsiaiškinti, žmogiškųjų išteklių problemos galimus sprendimo būdus Višakio Rūdos kaimo bendruomenėje.

Uždaviniai:

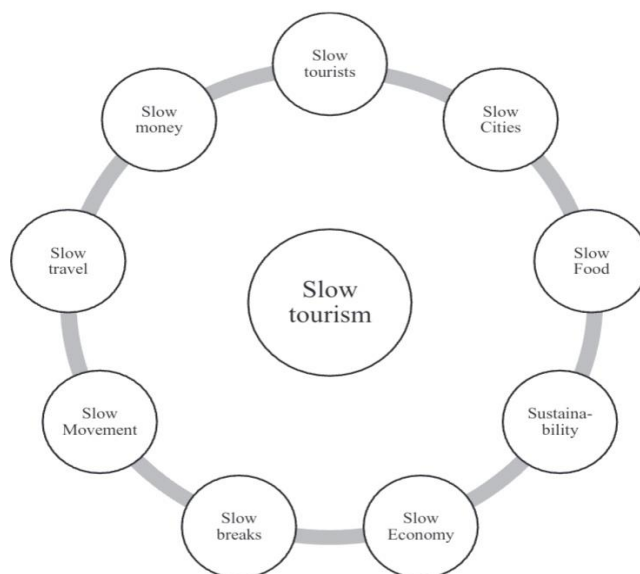
1. Paaiškinti, kas yra lėtasis turizmas.
2. Pristatyti, lėtojo turizmo sampratą kaimo bendruomenių kontekste.
3. Išsiaiškinti žmogiškųjų išteklių problemos sprendimo galimybes skatinant lėtąjį turizmą kaimo bendruomenėse.
4. Pateikti išvadas bei rekomendacijas.

H1 Norint pritraukti žmones įsitraukti į kaimo bendruomenių veiklą, reikia gebėti suformuluoti patrauklų modelį, kuris skatintų žmonių įsitraukimą.

Tyrimo metodika ir metodologija. Siekiant realizuoti išsikeltą tikslą buvo atrenkama, analizuojama bei sisteminama mokslinė literatūra ir kiti šaltiniai naudojant aprašomąjį, sintezės bei analizės metodus. Aprašomasis metodas taikytas referuojant surinktą šaltinių medžiagą, analizės metodas padėjo išnagrinėti surinktą medžiagą, o sintezės metodas – susisteminti bei apibendrinti reikšmingiausias surinktų šaltinių bei literatūros duomenų tendencijas. Straipsnyje taip pat naudojamas kokybinis tyrimas – ekspertinis interviu.

LĖTOJO TURIZMO ANALIZĖ

Lėtojo turizmo, kaip turizmo rūšies atsiradimo istorija siejama su lėto maisto judėjimu, atsiradusiu Italijoje, kuris propagavo vietinį, tradicinį maistą – visišką priešingybę greitojo maisto kultūrai. Šis judėjimas palaipsniui pradėjo skatinti sulėtinti tempą ir taip pagerinti gyvenimo kokybę- paplito „lėtieji miestai“. Kada tiksliai lėtasis turizmas arba lėtas keliavimas tapo kelionių būdu nėra aiškiai žinoma, tačiau pats terminas, anot tyrinėtojų, apibūdintas „Lėtų kelionių manifesto“ autoriaus N. Gardner (Joanna Zielińska-Szczepkowska, 2020). Taigi kaip galima būtų apibūdinti lėtąjį turizmą? Lėtasis turizmas tai nauja turizmo tendencija – tam tikra mąstysena vertinanti kokybę, o ne kiekybę, akcentuojant svarbą kuo ilgiau keliauti – būti vienoje vietoje, siekiant visiškai įsijausti į vietos kultūrą, kuriant prasmingą patirtį ir gilesnį ryšį su vietos žmonėmis bei bendruomenėmis. (Anton K., Eerang P., Qijie X., Sangkyun K., 2023). Joanna Zielińska-Szczepkowska pateikia sąveikaujančių su lėtojo turizmo modeliu aspektų paveikslą. (žr. 1 pav.) Galima matyti, kad tai yra įprastam turizmo modeliui būdingi komponentai, tačiau čia atsiranda žodis „lėtai“ kuris nurodo filosofiją, kuria vadovaujasi lėtojo turizmo šalininkai.

1 pav. Lėtasis turizmas ir jo sąsajos.

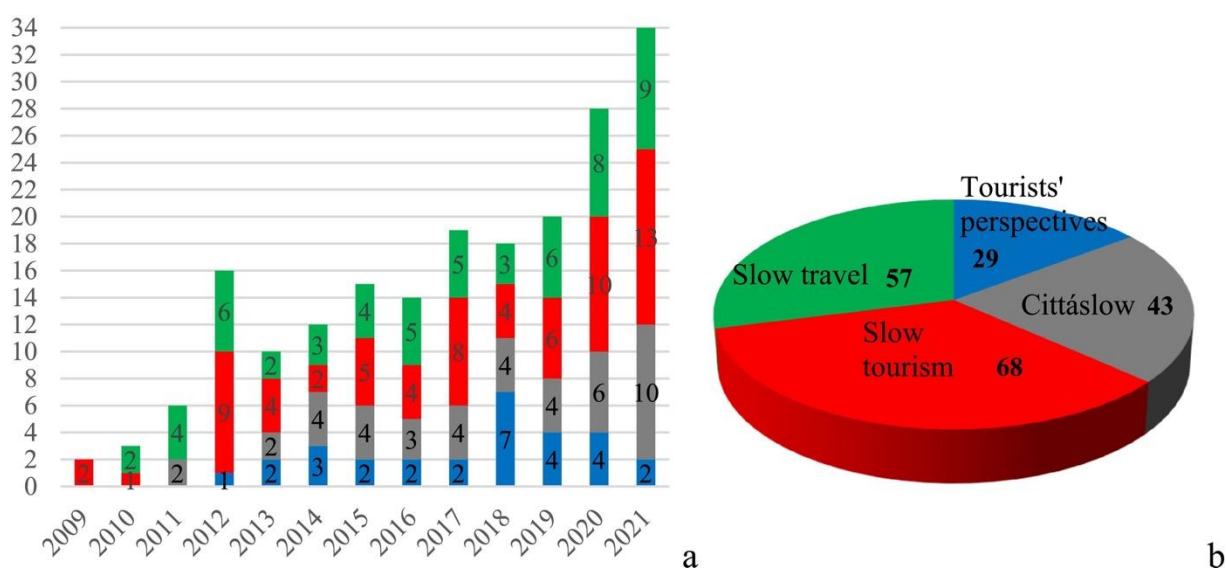
Šaltinis: Joanna Zielińska-Szczepkowska, 2020

Kartu su lėtojo turizmo atsiradimu tuo pat metu formuojasi naujas turistų tipas – atsakingas, sąmoningas, gerbiantis gamtą, atviras pažinti vietinių gyventojų papročius, kultūrą bei religiją (Joanna Zielińska-Szczepkowska, 2020). Anot tyrėjų, (Yurtseven, H. R., Kaya, O. (2011) turistai tokį keliavimo būdą dažniausiai renkasi dėl kelių priežasčių. Vieni jų ir kasdieniniame gyvenime remiasi lėta filosofija, kiti siekia patirti naujovių, arba tokia kelionė jiems yra paprasčiausiai pasiūloma kelionių agentūros ir pan.

Lėtojo turizmo koncepciją analizuojantys tyrinėtojai pabrėžia ne vieną šios turizmo formos privalumą, bei tai, kodėl vis daugiau turistų renkasi keliauti „lėtai“. Lėtasis turizmas vertinamas dėl principo keliauti tvariai, tausojant aplinką. Skatinama naudotis vietiniu transportu, keliauti

pėsčiomis, dviračiu ir pan., (Aikaterini M. Phil K., Van H. L., 2022). Tai yra būdas sulėtinti tempą ir pabėgti nuo savo skuboto gyvenimo būdo – atsiriboti nuo technologijų ir atsigręžti į gamtą bei ramybę (Cosar & Kozak, 2014; Serdane ir kt., 2020). Taip pat šiuo keliavimo būdu imama vertinti istorijos, gamtos bei kultūros išsaugojimą, visapusišką vietos pažinimą (Valls ir kt., 2019). Be to, tai teigiamai veikia ir psichinę sveikatą – sulėtinus tempą, skiriant laiko atsipalaiduoti, gali sumažėti streso lygis, nerimas, atsirasti daugiau energijos (Farkic J., Taylor S., 2019).

Lėtasis turizmas tikrai domina tiek turistus, tiek tyrėjus, savo neįprasta, bet unikalia forma. Domėjimasis lėtojo turizmu auga kasmet, nepaisant to, jog tai yra dar sąlyginai jaunas fenomenas. Žemiau esančiose diagramose galima matyti lėtojo turizmo augimą bei tyrimų šia tema kieki periodu nuo 2009 m. iki 2021 m. (Žr. 2 pav.) Atkreiptinas dėmesys, jog po COVID-19 pandemijos lėtas turizmas tapo dar labiau paplitęs. Keliautojai ėmėsi ieškoti naujų keliavimo būdų, lėtinti gyvenimo tempą. Pasaulinė pandemija parodė, jog įprastas gyvenimas gali greitai pasikeisti, staiga sustoti, todėl neverta skubėti ir stengtis įgauti greitų patirčių (Lunić D., Micera R., Stanišić N.).

2 pav. (a) Lėtas turizmo augimas laikui bėgant ir (b) bendras publikacijų skaičius pagal grupes.

Šaltinis: Anton K., Eerang P., Qijie X., Sangkyun K., 2023

Tai, kad lėtasis turizmas yra plačiai paplitęs ne tik pasaulyje, bet ir Europoje bei yra skatintinas galima paaiškinti panaudojant kaimyninės valstybės – Latvijos pavyzdį. Prieš daugiau nei dešimtmetį, t. y. nuo 2010 iki 2015 m, lėtąjį turizmą Latvija pasirinko kaip nacionalinį turizmo prekės ženklą – „Latvija – Best Enjoyed Slowly“. Ši kampanija skatino šalies lankytojus sustoti, sulėtinti tempą ir mėgautis laisvalaikiu neskubant bei pagalvoti apie vertybes, svarbias gyvenimo problemas. Pagrindinis Latvijos tikslas buvo reklamuoti šalį kaip tvaraus turizmo vietą siekiant įgyvendinti tris tikslus – didinti turizmo sektoriaus dalį BVP, ilginti apsilankymo trukmę, bei skatinti vietinių ir regioninių turizmo produktų plėtrą. Ši idėja Latvijai tapo itin sėkminga. Tame laikotarpyje šalis pasiekė net 75% turizmo augimą, pristatė tvarius, aukštos kokybės produktus ir sukūrė puikios lėtojo turizmo vietas įvaizdį, akcentuojant turtingą kultūrą, bei natūralią gamtą (Luka, 2017).

Lietuvoje lėtasis turizmas dar tik įgauna savo pagreitį ir pamažu tampa vis populiarnesnis. Lėtąjį turizmą Lietuvoje populiaria bene vienintelė organizacija – Lėtojo turizmo asociacija. Pastaroji teigia, jog lėtasis turizmas yra gyvenimo filosofija, paremta autentiškumu, tvarumu, natūralumu bei viską apimančiu aspektu (Lėtojo turizmo asociacija, 2023). Asociacijos narių skaičius nuolat auga, tačiau vykdoma kruopšti jų atranka, kadangi asociacija siekia neiškreipti

tikro lėtojo turizmo vertybių. Taigi galima teigti, jog lėtais turizmas Lietuvoje turi tvirtus pagrindus ir sparčiai plinta.

LĒTOJO TURIZMO SAMPRATA KAIMO BENDRUOMENIŲ KONTEKSTE

Kaip lėtasis turizmas pasireiškia kaimo bendruomenėse? Visų pirma, reikšminga įvardinti, kas yra kaimo bendruomenė – tai ūkininkų ir kaimo gyventojų draugija, kurią sieja bendri kaimo plėtros, verslo, socialinės raidos tikslai bei kultūros, regioninio savitumo, tradicijų saugojimas (V. Spečiūnas, 2023). Kaimo bendruomenės galima atrasti kompleksinę lėtojo turizmo modelį. Pasak tyrėjų “Lėtieji” keliautojai siekia pažinti autentišką vietinę kultūrą – bendraudami su vietos bendruomene jie gali įsitraukti į tradicines veiklas, sužinoti apie papročius, gyvenimo būdą. Be to, į tokias bendruomenes yra lengviau įsiliesti, komunikuoti su jomis bei išvystyti artimesnį ryšį (Manthiou, A., Klaus, P., & Luong, V. H. 2022). Kaimo bendruomenės gali pasiūlyti ekologišką, vietinį maistą, pagamintą iš vietoje augančių produktų, taip pat tvarų keliavimo būdą, kadangi tokios bendruomenės nėra didelės ir jose lengva keliauti pėsčiomis ar dviračiu. Visa tai apima unikalų, visapusišką vietos pažinimą (Anton K., Eerang P., Qijie X., Sangkyun K., 2023).

Taigi, kaip jau buvo minėta, vienas iš pagrindinių lėtojo turizmo elementų yra pasinėrimas į vietos kultūrą. Tai reiškia, kad reikia išbandyti vietinį maistą, lankytis kultūriniuose renginiuose ir sužinoti apie lankomos vietos istoriją bei tradicijas. Lėtas turizmas leidžia užmegzti ryšį su toje vietoje gyvenančiais žmonėmis ir giliau suprasti jų gyvenimo būdą – todėl kaimo bendruomenių veikla lėtojo turizmo kontekste yra neatskiriamas ir svarbus aspektas. Kaimo bendruomenės – puikūs lėtojo turizmo traukos centrai. Pastarosios gali pasiūlyti daug lėtajam turizmui būdingų aspektų, tam, jog būtų patenkint turisto lūkesčiai visapusiškai įsijausti į šią keliavimo koncepciją. Lėtasis turizmas be kita ko turi teigiamos įtakos tokių bendruomenių veiklai – ekonominiu aspektu, žinomumo sklaida, bei bendruomenės narių motyvacijai veikti (Scherf, K. 2021).

ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ PROBLEMOS SPRENDIMO GALIMYBĖS SKATINANT LĒTAJŲ TURIZMĄ KAIMO BENDRUOMENĖSE

Tyrimas yra paremtas holistiniu požiūriu, aptariant temą plačiajame kontekste. Siekiant įgyvendinti iškeltą tikslą buvo atliekamas kokybinis tyrimas – ekspertinis interviu. Tai padėjo išanalizuoti problemas – žmogiškųjų išteklių trūkumo galimus sprendimo būdus Višakio Rūdos kaimo bendruomenėje. Kokybinio tyrimo tinkamumas grindžiamas mažesniu respondentų skaičiumi, kadangi pasitelkiama profesionalų nuomonė. Apklausti asmenys dirba turizmo srityje, yra gerai susipažinę su aptariamą vietos bendruomene. Tyrimas buvo atliekamas vadovaujantis konfidencialumo principu – 2023 m. spalio 31 – lapkričio 3 dienomis interviu metodu bendraujant mobiliosiomis ryšių priemonėmis buvo apklausiamos dvi specialistės iš turizmo sričių (respondentė nr. 1, respondentė nr. 2). Interviu trukmė maždaug 30-40 min. Respondentėms buvo pateikti penki atviri klausimai susiję su tyrimo objektu – lėtojo turizmu bei žmogiškųjų išteklių problematika. Klausimai struktūruoti, numatyta jų seka, bet tyrimo eigoje buvo galima užduoti papildomus klausimus – pasitikslinti. Pokalbis nebuvo formalus, vyko laisva forma, laikantis etikos ir pagarbos principų. Tyrimo analizei ir apibendrinimui taikomas indukcinis metodas, lyginami respondenčių atsakymai.

Pirmuoju klausimu – respondentų buvo prašoma *pakomentuoti, kaip kaimo bendruomenių veiklą jų manymu, prisideda prie lėtojo turizmo skatinimo* – respondentė nr. 1 įvardina dar vieną reikšmingą lėtojo turizmo aspektą: „Lėtasis turizmas iš kitų turizmo rūšių išsiskiria gyliu, o tą “gylį” mums suteikti gali tikrai žmogus“. Respondentė pabrėžia, jog apibūdinant lėtąjį turizmą, pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į asmenybę, kuri su keliautoju gali pasidalinti savo sukauptomis žiniomis bei patirtimi. Buvimas kartu gali ne tik padėti atskleisti ypatingus lankomos vietovės elementus, bet kartu po tokio susitikimo „labai dažnai žmonės pradeda keisti ir savo mąstymą ir netgi vertybių skalę“. Taigi galima teigti, jog lėtasis turizmas yra išskirtinės asmenybės atradimas, su kuria yra gaunama unikali patirtis. Verta atkreipti dėmesį, kad asmenybė gali būti suvokiama

ne kaip vienetas, bet keleto žmonių susibūrimas – jų suskurtas produktas vystant lėtąjį turizmą. Višakio Rūdos kaimo bendruomenės atveju, šią asmenybę sudaro trijų moterų susibūrimas ir jų sukurta „Atvirukų kalimo“ edukacija. Šios bendruomenės unikalumas yra tai, kad ji sukūrė bendrą produktą, kurį galima perduoti atlikti kitiems žmonėms t. y. galima jį išmokyti. Respondentė nr. 2 pažymi, kad kaimo bendruomenė „Įprastai ji puoselėja savo krašto tradicijas ir papročius, visuomet išskiria tai, ką turi savito – tai labai svarbu plėtojant lėtojo turizmo koncepciją, kadangi čia svarbiausias vietinis žmogus, santykis su juo ir per tai atėjęs patyrimas“. Toliau plačiau pakomentuoja būtent Višakio Rūdos kaimo bendruomenės veiklas išskirdama edukacines veiklas, krašto pristatymą, o ypač akcentuoja lėtajame turizme dažnai pabrėžiamą maisto kultūrą – „...labai smagu, kai atvykęs turistai į Kazlų Rūdos savivaldybę gali paragauti naminio sūrio, ar ką tik iškeptų „kropelių“ tai mūsų krašto desertas“. Taip pat renginiai nėra orientuoti į mases, atvirkščiai kuklūs, kuriuose susirenka negausiai žmonių, „...tai nesutrukdo, o atvirkščiai leidžia patirti mažos bendruomenės gyvenimo ypatumus, nėra skubos, trinties viskas vyksta lėtai ir organiškai, per potyrius“ – teigia respondentė.

Antruoju klausimu teirautasi, *kas galėtų pritraukti žmones į bendruomenę*, respondentų nuomonės išsiskyrė. Respondentė nr. 2 atsakė, jog tai gali padaryti, tik pati bendruomenė „...jos branduolys gali daryti didžiausią įtaką pritraukiant naujus narius...“. Išskirdama kvietimus dalyvauti renginiuose, atsakomybių suteikimą naujiems nariams arba svarstantiems tapti tokiais, „užkrečiant“ gyventojus meile savo kraštui ir veiklai. Be to, respondentė akcentuoja ir socialinių tinklų reikšmę, bet pabrėžia, jog yra labai svarbu, kas yra transliuojama, tam, kad „...naujas bendruomenės narys nenusiviltų atėjęs, kadangi gražūs lūkesčiai buvo sukurti socialiniuose tinkluose“. Respondentė nr. 1 grįžta prie pirminės savo minties ir teigia, kad tai – asmenybė, kuri geba savo unikalumu ir veikla pritraukti žmones.

Trečiu klausimu respondenčių buvo paprašyta *įvardinti Lietuvoje sėkmingai veikiančią kaimo bendruomenę* ir pakomentuoti jos veiklą. Respondentė nr. 1 įvardino labai konkrečiai – Švenčionėlių bendruomenė bei „Inovatorių slėnis“ Antalieptėje. „Labai stiprios ir labai kitokios šitos dvi bendruomenės“, – teigia respondentė. Į šį klausimą antroji respondentė atsakė, jog konkrečios bendruomenės šiuo metu įvardinti negalėtų, tačiau patvirtina, kad „...kiekviename regione, savivaldybėje yra vienose ar kitose srityse sėkmingai veikiančių bendruomenių“.

Ketvirtojo klausimo esmė buvo išsiaiškinti respondenčių nuomonę apie bendruomenės skleidžiamą idėją ir komunikacijos modelį ir ar tai *gali turėti įtakos žmonių (ne)įsitraukimui į bendruomenės veiklą*. Respondentė nr. 2 atsakė vienareikšmiškai, jog tai yra itin svarbu. Atsakymą papildydama, kad „...ne ką mažiau svarbus ir mikroklimatas esantis pačioje bendruomenėje...“. Jos teigimu, neretai įvairūs nesutarimai bei negebėjimas jų išspręsti išlenda į paviršių ir nors tam tikra idėja ir/ar komunikacijos modelis puikiai veikia, „... vidiniai nesutarimai bei konfliktai atbaido potencialius ir aktyvius bendruomenės narius nuo veiklų“. Panaši nuomonė pateikiama ir pirmosios respondentės. Pastarosios nuomone, bus patraukli ta „...bendruomenė, kuri kuria bei veikia iš idėjos, kad jiems reikia, kad jie nori“.

Paskutinytis – penktasis klausimas orientuotas konkrečiai į šiam darbe keliamą problemą – žmogiškųjų išteklių trūkumą Višakio Rūdos kaimo bendruomenėje. Į klausimą – *ar galėtumėte pateikti savo išvalgą, idėjų kaip būtų galima pritraukti žmones įsitraukti į minėtos bendruomenės veiklą, taip prisidedant prie lėtojo turizmo vystymo?* Respondentė nr. 2 labai teisingai pastebi, kad Kazlų Rūdos savivaldybė siekia tapti lėtojo turizmo asociacijos „Cittaslow“ nare. Taigi šiam kraštui tikrai nėra svetima lėtojo turizmo idėja. Respondentės teigimu „... bet kurioje bendruomenėje taip vadinamą „aktyvą“ sudaro iki 15% narių, kiti vis dėl to lieka pasyvūs stebėtojai“. Toliau komentuoja labai išsamiai, akcentuodama, kad pritraukti ir sudominti žmones jungtis į bendruomenes gali betarpiškas bendravimas su savo bendruomenės nariais, informavimas apie veiklas, įvairios apklausos, galbūt tam tikrų atsakomybių perleidimas pasyvesniems nariams leidžiant jiems atsiskleisti. „Aktyvus branduolys turi aplink save burti pasyvesnius narius, traukti ir vilioti juos į veiklas, o pasyvioji bendruomenės dalis turi žinoti, kad visada gali prisidėti prie

veiklų ir pagelbėti esant poreikiui“, – pabrėžia respondentė. Pastarosios nuomone, sudėtingiau yra su jauna karta, kuri turi kitokius prioritetus, o bendravimui renkasi kitas priemones. Ateities perspektyvos respondentės teigimu, nėra pozityvios, nes „...bus tik sunkiau pritraukti jaunus žmones į bendruomeninę veiklą, kadangi jų prioritetai yra kiti ir jie neturi stipraus poreikio būti bendruomenės nariu“. Galima pastebėti vieną įdomų paradoksą – „Po karantino ribojimo pastebimas žmonių abejingumas“, – teigia, respondentė, tačiau lėtasis turizmas atvirkščiai – ypatingai išaugo dėl COVID-19 sukeltos pasaulinės pandemijos ir vėlesnių jos pasekmių. Respondentė nr. 1 į šį klausimą atsakė labai paprastai, ji pakartojo savo jau išreikštą idėją, kad „...galima išmokti būti bendruomenės asmenybe“ – t. y. galima išmokti sukurtą produktą, nagrinėjamu atveju – išmokti pristatyti edukaciją. Jos manymu, tai gali teigiamai paveikti abi puses – suteikia pasitenkinimą turistams, o asmeniui suteikti tobulėjimą, bendravimą su kitais, savęs realizavimą atliekamoje veikloje. Kas galėtų pritraukti arba remiantis respondentės atsakymu – pakeisti Višako Rūdos bendruomenės nares – tai yra šeimos narys, kuris gerai supranta „...kas ir kaip“, gali greitai įsiliesti bei įsijausti į veiklą, tai žmogus, kuriam yra priimtinas gyvenimas būtent toje vietoje. Respondentė pasiūlo dar kelias alternatyvas – bendruomenės narių draugai – bendraamžiai arba vietiniai gyventojai gali būti sumotyvuoti pasiūlius jiems prasmingą laisvalaikį.

Apibendrinus galima pastebėti, kad nors ir abiejų respondentžių atsakymai dažnai buvo skirtingi, išryškėja vienas bendras problemos sprendimo būdas. Tai yra pačios bendruomenės pastangos pritraukti naujus narius veikti – įkalbinti šeimos narius, draugus, pažįstamus ir kitus žmones. Tik nuo pačios bendruomenės ir jos pastangų priklauso, kiek ilgai bendruomenė galės toliau veikti, kurti ir savo sukurtais „produktais“ dalintis su turistais.

IŠVADOS

1. Išnagrinėjus Lėtojo turizmo modelį, galima patvirtinti, jog tai yra sparčiai populiarėjanti ir vis labiau turistus dominanti turizmo koncepcija. Tokį iš tiesų greitą minėto turizmo plitimą lėmė akcentuotos „lėtos“ idėjos bei atotrūkis nuo masinio turizmo. Pagrindinėmis lėtojo turizmo dalimis galima išskirti tvarius keliavimo principus, lokalaus – vietinio pažinimo svarbą, natūralumą, organiškumą, pvz. maistą ir be abejo visaapimančią patirtį. Lėtasis turizmas orientuotas į asmeninį potyrį, savęs ir visapusiško aplinkos pažinimo aspektą – atotrūkį nuo greito gyvenimo būdo ir buvimo „čia ir dabar“. Be to, lėtasis turizmas gali turėti teigiamos įtakos asmens psichinei ir fizinei sveikatai.
2. Lėtojo turizmo samprata kaimo bendruomenių kontekste nėra itin plačiai išnagrinėta, tačiau galima pastebėti, keletą tendencingų sąsajų tarp šių aspektų. Kaimo bendruomenės gali pasiūlyti įsitraukti į veiklas ir taip pažinti esamą kultūrą, papročius ar gyvenimo būdą taip pat išbandyti vietinį maistą. Visa tai leidžia keliautojui užmegzti artimą ryšį su vietiniais žmonėmis ir patirti visapusišką lėtojo turizmo modelį. Tuo tarpu kaimo bendruomenėms „lėtieji“ turistai daro teigiamą įtaką ekonominiu, žinomumo sklaidos bei bendruomenės narių motyvacijos didinimo aspektais.
3. Tyrimo metu išsiaiškinta, kad kaimo bendruomenių veikla yra teigiamas ir reikšmingas lėtojo turizmo skatinimo elementas, padedantis turistams sukurti unikalias patirtis. Pagrindiniais aspektais galintis pritraukti žmones jungtis į bendruomenes, konkrečiai – Višakio Rūdos kaimo bendruomenę, išryškėja abiejų respondentžių atsakymuose ir galima teigt, jog tai yra vienas ir tas pats dalykas – pati bendruomenė. Bendruomenės „branduolys“ ir jo įtaka, asmenybė – išskiriami, kaip esminiai problemos sprendimo būdai. Žinoma, tam didelės įtakos turi bendruomenės skleidžiama idėja, jos komunikacijos modelis. Verta akcentuoti, kad sudėtingiau yra su jaunų žmonių įsitraukimu į bendruomenes, kadangi ši karta turi visai kitus prioritetus, nėra ryškaus bendruomeniškumo jausmo.

REKOMENDACIJOS

1. Šis tyrimas gali būti naudingas aptariamai – Višakio Rūdos kaimo bendruomenei ir visoms panašioms bendruomenėms, susiduriančioms su žmogiškųjų išteklių problema.
2. Būtų naudinga sukurti modelį, kuriuo kaimo bendruomenėms būtų teikiamos konsultacijos kurias padėtų joms efektyviau veikti. Galima sudaryti tam tikrus planus, kaip pritraukti žmones į bendruomenę ir pasiūlyti šiais planais pasinaudoti toms bendruomenėms, kurios susiduria su žmogiškųjų išteklių problema.
3. Tyrimas gali būti paskatinimas atlikti tolimesnius tyrimus, kurie koncentruotųsi į jaunų žmonių požiūrį bendruomenių atžvilgiu, įdomu išsiaiškinti kodėl šiais laikais jauni žmonės neturi poreikio priklausyti vienai ar kitai bendruomenei, ypačiai kaimuose.

LITERATŪRA

1. Cosar, Y. and Kozak, M. (2014), "Slow Tourism (Cittaslow) Influence over Visitors' Behavior", *Tourists' Behaviors and Evaluations (Advances in Culture, Tourism and Hospitality Research, Vol. 9)*, Emerald Group Publishing Limited, Bingley, pp. 21-29.
2. Dickinson, J., & Lumsdon, L. (2010). *Slow Travel and Tourism* (1st ed.). London: Routledge. [žiūrėta 2023-11-10-25]. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.4324/9781849776493>
3. Dickinson, J. (2023). What is Slow Tourism? The next big hospitality trend. [žiūrėta 2023-10-24]. Prieiga per internetą: <https://hospitalityinsights.ehl.edu/what-slow-tourism>
4. Farkić J, Taylor S. Rethinking Tourist Wellbeing through the Concept of Slow Adventure. *Sports (Basel)*. 2019 Aug 8;7(8):190. . [žiūrėta 2023-10-28]. Prieiga per internetą: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6723984/>
5. Yurtseven, H., R., and Kaya O., (2011). Slow Tourists: A Comparative Research Based on Cittaslow Principles. *American International Journal of Contemporary Research*. Vol. 1 No. 2. [žiūrėta 2023-10-28]. Prieiga per internetą: https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Slow%20tourists%3A%20A%20comparative%20research%20based%20on%20Cittaslow%20principles&publication_year=2011&author=H.R.%20Yurtseven&author=O.%20Kaya
6. Jitendra, S., Siddharth, K., & Vishvanath, S. (2023). Exploring the dimensions of slow tourism. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 29(2), 1-8. [žiūrėta 2023-10-24]. Prieiga per internetą: <https://www.abacademies.org/articles/exploring-the-dimensions-of-slow-tourism-15748.html>
7. Klarin, A., Park, E., Xiao, Q., Kim, S. (2023). Time to transform the way we travel?: A conceptual framework for slow tourism and travel research. Volume 46, [žiūrėta 2023-10-24]. Prieiga per internetą: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2211973623000284>
8. Lėtojo turizmo asociacija (2023). [žiūrėta 2023-11-01]. Prieiga per internetą: <https://www.letasiturizmas.lt/>
9. Luka, M. (2017). *Brand Tour – Building Latvian Tourism Identity*. [žiūrėta 2023-10-28]. Prieiga per internetą: https://projects2014-2020.interregeurope.eu/fileadmin/user_upload/tx_tevprojects/library/file_1510823814.pdf
10. Lunić, D., Stanisić, N., Micera, R. (2021). The Covid-19 Pandemic and Slow Tourism. Singidunum University, Belgrade, Serbia. Institute for Studies on the Mediterranean (ISMed), Italy.
11. Manthiou, A., Klaus, P., Luong, V. H. (2022) Slow tourism: Conceptualization and interpretation – A travel vloggers' perspective. Volume 93. [žiūrėta 2023-10-25]. Prieiga per internetą: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0261517722000838>
12. Med Pearls article: Slow Tourism, a sustainable and meaningful way to travel. (2023) [žiūrėta 2023-10-24]. Prieiga per internetą: <https://www.enicbcmed.eu/med-pearls-article-slow-tourism-sustainable-and-meaningful-way-travel>
13. Scherf, K. (Ed.). (2021). Creative tourism in smaller communities: Place, culture, and local representation. University of Calgary Press. [žiūrėta 2023-10-25]. Prieiga per internetą: <https://prism.ucalgary.ca/items/ce8e8285-3546-4c6b-9024-0ec38f281ac7>

14. Slow Tourism: What It Is, Its Importance, and Examples. (2023). [žiūrėta 2023-10-25]. Prieiga per internetą: <https://www.revfine.com/slow-tourism/>
15. Valls, J.F., Mota, L., Freitas Vieira S. C. and Santos, R. (2019): “Opportunities for Slow Tourism in Madeira” Sustainability, MDPI, Open Access Journal, vol. 11(17).
16. Visuotinė Lietuvių Enciklopedija (2023). [žiūrėta 2023-11-01]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/kaimo-bendruomene-1/>
17. Zielińska-Szczepkowska, J. (2020). Slow Tourism – The Fashion for Slowness or a Conscious Choice? *Folia Oeconomica Stetinensia*, 20(2), 468–483. [žiūrėta 2023-10-25]. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.2478/fofi-2020-0060>

SOLUTION OF THE HUMAN RESOURCES PROBLEM IN THE PROMOTION OF SLOW TOURISM (THE CASE OF VIŠAKIO RŪDA VILLAGE COMMUNITY)

UGNĖ ŽALENIAKAITĖ¹

Advisor – assoc. prof. dr. Regina Navickienė²

¹Vytautas Magnus University

²Kolping Higher Education Institution

SUMMARY

"Slow tourism" is an increasingly popular form of tourism. The elements of slow tourism qualitatively differ from mass tourism, emphasizing naturalness, sustainability, authenticity, and an all-encompassing experience. The accents of slow tourism are often encountered in rural communities, where tourists have the opportunity to travel according to this model. This study aims to analyze how the issue of human resources in rural communities could be addressed, specifically by using the example of the Višakio Rūda (Kazlų Rūda municipality) rural community. The goal is to explore possible ways to solve the problem.

Key words: *slow tourism, rural communities, human resources*

STUDENTS' EXPERIENCES IN THE INTERCULTURAL CONTEXT (STUDENTŲ PATIRTYS TARPKULTŪRINIAME KONTEKSTE)

REFUGEE AND INTEGRATION COUNSELLING IN GERMANY – CASE ANALYSIS WITH METHODOLOGICAL AND SCIENTIFIC FOCUS

ANNA HEINRICH

Catholic University of Eichstaett-Ingolstadt, Faculty for Social Work

Advisor – prof. dr. Monika Pfaller-Rott

ABSTRACT

Refugee and integration counselling in Germany – case analysis with methodological and scientific focus, Catholic University of Eichstaett-Ingolstadt, Anna Heinrich and Prof. Dr. Monika Pfaller-Rott.

The following article is about Social Work as professional casework and counselling in Germany as an additional offer alongside governmental aid. The Social worker supports refugees and other immigrants in case of asylum and residence law issues. Thereby the method of case management as a framework for professional casework is used. Specific knowledge of law and migration sociology is very important as theoretical background. For professional Casework the method of Case Management combined with social-educational skills can be used.

An increasingly networked and interconnected globalized world order is forcing more and more people to leave their homes. Since 1948, the 'Universal Declaration of Human Rights' has provided an important framework for migration, in which liberal democratic values serve as orientation. Article 14 of the Declaration of the Universal Human Rights states that all people "have the right to seek and to enjoy in other countries asylum from persecution" (United Nations General Assembly 1948). This fundamental right to asylum is to be implemented in every member state of the United Nations through its mandatory incorporation into national law. Even if there are now differing views within Europe due to the increased influx of migrants, respect for human rights is undoubtedly very important to preserve in Germany.

Current developments in immigration

A lot has changed in the last eight years, which has had a lasting impact on Germany in many respects. The 2015 refugee crisis in particular, where hundreds of thousands of refugees from Syria, Afghanistan, Iraq and Pakistan arrived within a very short space of time and over 745,000 asylum applications were submitted in 2016, illustrates an unprecedented national effort (Statista Research Department, 09.11.2023).

In the following, the current situation of migrants in Germany is briefly explained in order to illustrate the high relevance for the occupational field. In 2022, most migrants came mainly from Ukraine, Romania, Poland, Turkey, Syria and Afghanistan. In total, over 244,000 asylum applications were submitted last year, which will be exceeded by this year's figures of over 286,000 (Statista Research Department, 09.11. 2023). Since March 2022, more than 1.1 million people have fled from Ukraine to Germany as a result of the Russian invasion and are currently allowed to stay in the EU without an asylum procedure. Nevertheless, many Ukrainians have registered and have therefore been partially distributed among the federal states along with the asylum seekers, with North Rhine-Westphalia in the west of Germany taking in the most with around 3.1

million, followed by Bavaria with around 2.3 million refugees in 2022 (Statista Research Department, 05.05.2023).

The topics of integration and migration have been the subject of intense political, legal and social debate for some time now because of the high figures of immigration. With around 1.5 million new arrivals in 2022 (Statista Research Department, 27.06.2023), Germany is considered as a country of immigration and must therefore address the associated issues and develop strategies to ensure the best possible integration of foreigners.

The German state has comprehensive instruments at its disposal for this purpose at both federal and state level. The Federal Office for Migration and Refugees (BAMF) is responsible for carrying out the asylum procedure throughout Germany; the legal basis for this is the Asylum Act (Federal Ministry of the Interior and for Home Affairs 2023). In order to ensure fair distribution to the federal states according to economic and demographic criteria, asylum seekers are distributed according to the Königstein key. Once there, they are accommodated and comprehensively cared for by the respective federal state in their own accommodation, so-called initial reception facilities, shared accommodation and later in decentralized accommodation. In Germany, language acquisition is seen as a basic prerequisite for integration into the economy and society, which is why there are integration courses coordinated by the Federal Office for Migration and Refugees (BAMF). The BAMF website provides a clear overview of the different types of courses, the course providers and the content (Federal Office for Migration and Refugees 2022).

As far as the basic procedure for accepting refugees is concerned, the principle appears to be comprehensible, but in practice is considered to be highly complex in terms of responsibilities and processes at the authorities. The large number of actors involved makes it difficult to gain a structured overview. However, it should be emphasized that there is now a consensus in politics that the integration of migrants is a task for society as a whole.

An important step in this direction is the nationwide expansion of advisory services for immigrants in both urban and rural structures. In addition to the state measures, programs and the laws that have been drawn up, there are other socio-educational offers. In Germany, this service is mainly provided by welfare organizations such as the German Caritas Association, Diakonie Germany or Malteser Hilfsdienst e.V. There are also many different institutions that are structured on a full-time and voluntary basis in order to provide migrants with comprehensive support and advice. These counseling centers are named differently in the federal states and are usually limited to certain advising focuses and age groups. Nevertheless, they all have one thing in common: Special and supplementary services for people with temporary or permanent residence forecasts (Bavarian State Ministry of the Interior, for Sports and Integration 2020). The goal and tasks of refugee and integration counseling can already be partially derived from this.

Targets and issues of refugee and integration counselling

The refugee and integration advice service (FIB) is primarily aimed at people with temporary or permanent residence permits, but also at people without any kind of residence permit which are mentioned on page six. In addition, various (voluntary) actors who are active in the field of flight, migration and integration also receive advice. Basically, this is aimed at people of all ages with a migration background who have recently arrived in Germany and have migration-specific needs or may be confronted with multiple problems such as addiction, delinquency or disabilities.

There is counselling on the main topics (Bavarian State Ministry of the Interior, for Sports and Integration 2020, p. 1):

- Asylum and residence law issues
- Psychosocial support
- Access to education and work
- Making claims for social benefits
- Access to medical or psychological care

- If necessary, find out other responsibilities based on the form of migration or migration background
- Mediation to other suitable offers in the area

The purpose of migration counseling is to provide clients with orientation and clarity on issues relating to residence law. Furthermore, it is important for them to be able to shape their lives independently and responsibly and to participate actively in social life (Bavarian State Ministry of the Interior, for Sports and Integration 2020, p. 2).

These are also the prerequisites for successful integration. Friedrich Heckmann describes migration processes comprehensively in his book 'Integration of Migrants. Immigration and new nation-building' in 2015, as he considers the terms 'integration' and 'migration' to be interdisciplinary. For him, the concept of integration, originally from the sociology of migration, describes parallel processes (Heckmann 2015, p. 70):

- form a structure and a system from individual, unconnected elements
- add individual elements to an existing structure and link them to the existing structure and the existing system
- strengthen or improve the relationships between the elements of a system

If these patterns of meaning are applied to the integration of migrants, Friedrich Heckmann distinguishes between four dimensions that can be used to determine the social integration of the individual: Structural, cultural, social and identificational integration. It is assumed that migrants have to go through these four dimensions like processes and at the same time the structures in the host society have to be flexibly adapted (Heckmann 2015, p. 72f).

Just as the terminology is discussed in the specialist literature in a complex manner, the term 'migration background' is also broken down into its many facets. According to the Federal Statistical Office, which regularly conducts the micro census as a comprehensive survey of the population, people with a migration background are described as follows (based on Heckmann 2015, p. 48), Changed presentation:

1. Germans without a migration background
2. People with a migration background in the broader sense
  - └ Persons whose migration background cannot be consistently determined
  - └ People with a migration background in the narrower sense
    - └ **People with their own migration experience (immigrants)**
      - └ **Foreigners**
      - └ Germans
        - └ without naturalization (as of 2007: (late) repatriates)
        - └ Naturalized
    - └ People without personal experience of migration (non-immigrants)
      - └ Foreigners (2nd and 3rd generation)
      - └ Germans
        - └ Naturalized
        - └ Germans with at least one immigrant parent or parent born as
          - a foreigner in Germany
            - └ with a migration background on both sides
            - └ with a one-sided migration background

The group of foreigners marked in bold type represents the main target group in Refugee and Integration Counselling.

According to the Statistical Research Department, around 23.8 million people with a migration background in the broader sense live in Germany, which corresponds to approximately 28.6% of the total population of 83.1 million. Developments over the last 20 years show that the proportion is constantly increasing (Statistic Research Department, 20.04.2023). According to

Heckmann, the characteristic of migration background will become irrelevant in the near future due to the multicultural living conditions in Germany. Ultimately, the term serves to further differentiate the natives from the immigrants as national, regional or immigrant minorities.

Challenges for the refugee and integration counselling in Germany

In practice, this objective and focus of tasks is very challenging. Increased immigration has resulted in similar problems across all federal states (Alice Salomon University Berlin 2016):

- Skills shortage / staff shortage
- Poor working conditions for social workers
- Ratio of specialist to client is often 1:100
- Insufficient material equipment (notebook and telephone / digital equipment e.g. Internet stick or signature pad, public WIFI in the advice center)
- Constant change in laws and measures as migration policy in Germany is very present in all media segments
- Many procedures and regulations to comply with - appear to clients/social workers/volunteers as a barrier to integration (personal opinion)
- Too rare communication of successful and effective projects and measures (personal opinion).

Despite the many challenges, the field of work is very varied and exciting. A professional caseworker needs skills at different levels: Social pedagogical know-how, knowledge of institutional structures in the region, basic knowledge of German asylum and residence law and, particularly in this field of work, intercultural knowledge of how to act and explain things (Kolbe 2021, p. 3).

Socio-educational approaches

In general, a distinction can be made between the methods of individual social assistance, social group work and community work. “ In the context of migration and flight, social work has a task and role that no other profession has: by its very nature, it acts as a human rights profession” (Wartenpfehl 2019, p. 1).

Refugee and Integration Counselling can be located in the field of individual social assistance, according to which, above all, diagnostic action is applied in practice in various working fields. Due to professional Casework, there must be considered four steps to structure the counselling (Buntrock, Peinemann 2023, p. 234f). Erath and Balkow fundamentally describe the strategy of socio-pedagogical individual case support through the four steps: Anamnesis, Diagnosis, Intervention, Evaluation (Erath, Balkow 2016, p. 26).

The first step is called *Anamnesis*. The Caseworker is gathering all relevant information in the meeting. This includes personal data, the socio-economic status, and a detailed description of the case. The social-pedagogical anamnesis can be adapted depending on the focus of counseling, for example in clinical social work, but as a rule the following data is always recorded: Demographic data, Family situation, Family relations/links, Education, Medical history, Behavior in specific groups, Use of substances, Activities and Reasons that led to placement in the institution.

In the Refugee and Integration Counselling setting, there are other important points to consider: the date of entry into Germany and the type of residence papers, if available.

Furthermore, other things like ‘from who came which information?’ or prior use of assistance are essential. Afterwards all this can be categorized in different dimensions which help to sort the needs of the client (or a whole family). These requirements are medical, legal, therapeutic, or socio-educational issues (Hochuli Freund, Röh 2018, p. 82). So, the task is here to prioritize the needs and to start with the most important one.

The next step is the *Diagnosis* where the Caseworker tries to really and deeply understand the problems or motives for the upcoming case. This represents the starting point to the questions: who has which problem and who has which resources. If the caseworker figured that out, then he/she can work together with the client on a solution plan. This plan is the foundation and the way for the counselling process as well for the personal perception of caseworker and client. The social diagnosis also includes the joint negotiation of goals or the one goal at the end of the counseling and support, as caseworkers and clients often have different ideas and goals. There are different concepts and focal points of social diagnosis, for example the Resources-Diagnosis, Network-Diagnosis, Social space analysis, Systemic-biographical diagnostics and much more with specific focus (Buttner, Gahleitner, Hochuli Freund, Röh 2018).

To make the creation of goals as effective and sustainable as possible, there is the SMART method. This can also be used in other fields of work, but although it is rarely used in migration counseling, it does not fail to have an effect after use. The letters stand for **S**pecific, **M**easurable, **A**tractive, **R**ealistic and **T**imely (Eremit B.; Weber K. 2016, p. 93). Therefore, if the decisive sentence that is supposed to formulate a goal contains exactly these criteria, it is very likely to be achieved. For example, if someone like to improve the German language: My goal is that I will read and learn German sentences and vocabulary every day for 30 minutes with my German speaking partner till the next counselling meeting.

The *Intervention* is now the focus and the center piece. The agreed tasks are distributed among the players. This means, that the client becomes active within his sphere of influence. The reason for this is the asymmetry between experts and recipients and that is why a part of the caseworker's task is also to activate the client's autonomy. Another task is to coordinate the interventions, arranging offers and jointly agreeing the help process.

At the end there is always an *Evaluation*, which can be seen as a review and a look into the future. This involves reflecting on the services rendered by the client and also examining the client's actions in terms of satisfaction and well-being (Hochuli Freund, U.; Müller, B. 2017, p. 82). The SMART goals can be used here to better reflect on well-being. In the family's opinion, the goal of learning German better and more effectively has been achieved. There are various evaluation procedures and instruments that can be used to document this in more detail. A suitable instrument as a working aid for the evaluation of an assistance period is the one from Hiltrud von Spiegel's book, which is divided into three parts: A review of previous help (possibly with other institutions), current agreements in the help process and their progress, future goals in the next help period (Spiegel 2021, p. 181-185). In the next section, the steps are applied to the case study of family R.

Beside the professional casework there is a paradigm called lifeworld orientation which can be used as background. According to Thiersch, the client's lifeworld is characterized by the time they experience, the space they experience, the social relationships they experience and the everyday coping tasks. These elements characterize everyday life and by helping clients to help themselves, they are seen as active subjects who require a certain degree of activation and empowerment strategies with the help of the social worker. The central aim of working according to this approach is to create a better life situation for the client so that everyday life can succeed and so that the client can act independently of social assistance in the future.

The intention behind Thiersch's lifeworld concept is to focus on individual living conditions in a pluralistic society in which increasingly diverse life worlds are developing. Lifeworld-oriented social work is characterized by five maxims for action: prevention, proximity to everyday life, decentralization, integration and participation (Thole / Grunwald / Köngeler 2012, p. 182-196).

This means the focus is always on the individual person and his/her life situation. The Caseworker reconstructs the everyday life of the client and tries to comprehend the problems and needs (May, M.; Schäfer, A. 2021). The concept is relevant for the handling of the case, as the reconstruction, combined with a resource analysis, can be used to provide suitable help for the

migrants. It also provides a comprehensive, holistic picture of the refugees' and migrants' complex problems. The theory can be combined very well with case management in practice.

The Case Management method has similarities to the professional case work already mentioned. The difference lies in the fact that a kind of consultant-client relationship is established first. In case management, needs are also considered rather than resources. Nevertheless, the client's participation in the help process is important, even if attention is often focused on the client's deficits (Deutsche Gesellschaft für Care und Case Management 2020). In refugee and integration counseling, a mixture of the best components is often used in practice. It is certainly not possible to take all the points mentioned into account in practice, but the steps from the initial contact to the intervention and the final reflection, which is accompanied by a farewell, are almost always realized. The social work sciences are also action sciences in order to reduce the necessary gap between theory and practice. In the case of migration social work and its associated areas of refugee counseling, however, this still means a long way towards reciprocal interaction between theory and practice. For this reason, the next section outlines a case study and its progression to establish links to theoretical assumptions.

Case Study: Afghan family

First of all, it is necessary in counseling to reconstruct a situation or the life situation of people and to structure information. The focus of the practical report is the family R. It consists of the father F., the mother S and the three children son B., daughter E. and son F. Like most families in Afghanistan, the family is of Muslim faith.

Father F. is 39 years old and was born in Kabul, the capital of Afghanistan. In addition to his mother tongue Dari, he also speaks fluent Pashto, Turkish, Uzbek, Urdu and English. Father F. successfully completed his high school diploma in 2000 and then completed a bachelor's degree in economics and attended several further training courses and seminars in Afghanistan.

Among other things, he headed the analysis and assessment department of the BMC (Bayan Media Center) for several years, which develops and implements psychological support programs for the German Armed Forces in cooperation with the German NATO. This activity is decisive for the possibility of evacuation as a local employee of a German organization, which led to him being allowed to come to Germany with his family. His wife graduated from high school in Mazar-e Sharif and was busy bringing up their children after school. She only speaks Dari, which makes communication somewhat difficult. They have three children together, a 12-year-old son B., an eight-year-old daughter E. and the son F. who is three years old. Before being evacuated by the German army, the family R. received a 90-day visa and a passport that is valid for five years. They traveled from Islamabad to Leipzig and were first accommodated in shared housing in some German district, where they received support from the German Red Cross. They were then redistributed from there to Munich and lived in decentralized accommodation in a former school. They were then assigned to the district of Eichstatt by the government of Upper Bavaria. On December 20, 2021, they arrived by bus in Eichstatt, where a temporary home was set up for them and other local staff from Afghanistan and resettlement refugees from Eritrea and Sudan. The family lives there in three rooms with a bathroom and shares a common kitchen and laundry room with the other residents. This is how the family's situation can be described now.

In this case, it is important to categorize and sort most of the information from the first meeting.

Anamnesis and Diagnosis:

In general, the first contact with refugees is characterized by uncertainty, panic and anxiety and the family has a need for clarity and security. At least the caseworker can now enter calmly and radiate security, even if nothing has been helped yet. The most important information is: The Father and mother with three children and their respective ages, as well as the living situation, because this can already crystallize the type of assistance. The son F. exhibits mental impairments,

characterized by severe behavioral problems, which indicates an autism spectrum disorder. Another focus of the counseling is the residence permit. The family entered Germany legally through a bilateral agreement between Germany and Afghanistan and, as a result, through paragraph 22 (2) of the Residence Act (AufenthG). The family has been living in Eichstatt since a few days and has not yet registered with the residents' registration office and all have an Afghan passport with a certificate of admission for temporary legal residence in Germany. The most important thing is that the family does not have to go through an asylum procedure but is immediately included in the group of people entitled to job center benefits.

Resources of family R.:

During the diagnosis it can be determined that only the father of the family can speak and read English due to his education in Afghanistan, which is a very important resource in Germany at first. One of the children has mental and physical disabilities, which means that special educational assistance in the form of special care in an inclusive kindergarten is necessary. The experience of using special educational support can be used to help other families in the same way and explain it to them in their native language. Father F. has been very helpful as a language mediator in other cases. The mother is very concerned about the children's upbringing and therefore cares a lot about the psychological well-being of the whole family; she has also made new friends and exchanges ideas with them. The children are very active and would like to learn something new at school and in the kinder garden. “ The concept of lifeworld is just as committed to reconstructing the concrete lifeworld conditions in different fields of life as it is sensitive to the problems of adaptation and mediation between the fields of life, i.e. the lifeworld resources acquired in the course of life for coping with life“ (Thole, Grunwald, Köngeler 2012, p. 185). This means that dealing with resources together contributes to coping with the difficulties of everyday life.

Intervention:

An application for a residence permit must now be submitted to the foreigner's authority in the relevant district to continue to be protected under residence law.

This means that the caseworker helps with the application for social benefits and checks other entitlements. After successful admission to all welfare state benefits and after the residence permit has been issued, the family must be supported in taking up an integration course and coordinating special educational assistance. The family has successfully made use of all the services and was very satisfied at the last meeting, even if the future still seems uncertain. Fortunately, some volunteers have agreed to accompany individuals or families, including the family R. With volunteer support, they were able to learn German more quickly and found their own apartment in another city.

Evaluation:

The following three dimensions can be described using Hiltrud von Spiegel's evaluation tool: Review of previous help, current support and counseling and future goals (Spiegel 2021, p. 181-185):

- The previous assistance was successful, as the family was relocated to Eichstatt without harm. Nevertheless, they had to spend several weeks in initial reception facilities, where living conditions were poor and the family was afraid of violent attacks. Only the basic needs were met.
- The support provided by Refugee and Integration Counseling has resulted in progress. The father, mother and children have practiced their German regularly with workbooks and conversations.
- In future, the family would like to have more intensive contact with Germans. Father F. in particular would like to speak German as well as possible so that he can cope well in working life.

Reference disciplines law and migration sociology

The case study makes it clear that scientifically proven findings, concepts, and methods of socio-pedagogical casework can be made much more structured and therefore more comprehensible. Evidence-based knowledge and action with the ever-changing way of working ultimately boils down to the caseworker having to distinguish between constants and variable findings, as in mathematics. For working with migrants, the Caseworker needs special knowledge of residence (AufenthG) and asylum law (AsylbLG) in Germany which is one of the most complex laws. In addition, the Social Worker has to know the specific conditions for granting of various residence permits and how to take action against court judgments, often with help of lawyers. In order to provide a brief overview of the legal framework for migrants, the various residence titles under the Asylum Act and the Residence Act are briefly described below (Informationsverbund Asyl & Migration 2023):

Various residence permits under asylum law (AsylG):

Refugee protection, Subsidiary protection, Basic right to asylum, Prohibition of deportation, family protection

Other titles under the right of residence (AufenthG):

Residence permit, EU Blue Card, Settlement permit, Permanent residence-EU, ICT card and Mobile ICT card, Family reunification, Humanitarian admission

In Germany, laws are regularly amended or changed, and social workers need to be prepared for this. However, the residence permits themselves have not changed for a long time, only the conditions for issuing them are the subject of repeated political disputes. In Germany, the responsibilities and therefore the funding chains are shaped by the principle of federalism. This in turn leads to a complex interplay between the various stakeholders involved: the Federal Office for Migration and Refugees, districts and independent cities, municipalities, charities and associations, administrative districts in Bavaria and many more. These stakeholders and players are facing increasingly heterogeneous groups of migrants; it is no longer possible to make a clear distinction, but the following basic forms of migration can still occur: flight migration, Labor migration, family reunification, migration of highly skilled persons, transnational migrants, irregular migrants, international freedom of movement and educational migration (Heckmann 2015, p. 25).

The other discipline is migration and integration sociology, where each has its own theories and concepts. This is important to know because in order to understand the causes and maintenance of migration and integration and to be able to use them as a background for the casework. The first durable and scientifically sound theory was developed by Ravenstein in 1889, Everett S. Lee took this up again and adapted his theory of push and pull factors to the social discourse of the time. They assume that people around the world are forced to flee due to certain events or long-term circumstances and move to regions or countries that appear attractive. So, people decide according to the principle of homo economicus, and therefore rationally. In human capital migration theory of Sjastaad in the year 1962, on the other hand, the phenomenon of migration is expanded from the perception of passive people to active agents with skills and qualifications (Hoesch K. 2018, p. 62). Wallerstein published his World System Theory in 1974: "its claim to universalism is already in its name: It is a macro-level theory based on economic, social history and sociology, which does not explicitly consider the phenomenon of 'migration' but reflects it as an inevitable by-product" (Hoesch K. 2018, p. 66). This theory combines macro, meso and micro perspectives, as a result of which migration and integration theories can hardly be distinguished from one another. Michael J. Piore describes Wallerstein's concept of wage differentials between countries as empirically verifiable; he goes one step further and supplements it with the concept of demand on the labor market and its national framework conditions, which also promotes migration. In the 1960s, assimilation theories became increasingly the subject of public interest, the most prominent

of which was the Chicago School of Sociology as a center of empirical social research. At its core, this theory assumes that certain immigrant groups or individuals must adapt to the native population. This adaptation process is characterized by five successive, completed phases. In German-speaking countries, Hartmut Esser is an important representative of the assimilation theory. He has broken down the assimilation process in a new way, namely into cultural, social, identificatory and structural adaptation (Hoesch K. 2018, p. 92). His theories and approaches shaped German migration policy and the public discourse on integration, although the term assimilation rarely or never appeared. Theoretical elements of Esser's assimilation can be found indirectly in numerous reports, studies, working papers and municipal integration concepts, especially the great importance of language acquisition and the integration of migrants into social structures.

In Germany the labor market was down, so the government decided to make an recruit agreement with countries like Italy or Spain to bring skilled workers into the country. It soon became apparent that the temporary stay had become a long-term one. Ethnic pluralism and multiculturalism offer a clear distinction from assimilation theories. Ethnic pluralism is about people being distinguished from one another not only by their country of origin but also by their original ethnic group/people, which can easily lead to extremist excesses. This can also be observed in right-wing extremist circles in Germany. In contrast, the term multiculturalism as coined by Glazer and Moynihan in 1963 expresses a more modern and liberal approach. It describes groups of people who are internally homogeneous and separate from one another, but who coexist peacefully with one another in whole society. This has changed the American discourse of the 'melting pot' into a 'salad bowl' In Germany, there are many different cultures, many of whom belong to a foreign culture. For example, many Turkish foreigners live in Berlin, Cologne and Duisburg and most Ukrainians live in North Rhine-Westphalia (Statista Research Department, 27.04.2023). Today, the manifestations of transculturality are developing due to an increasingly mobile and networked world. In which the separation between native and foreign culture is slowly dissolving and the different origins are mingling, especially in family structures. (Giessen, H.; Rink, C. 2020, p. 5). The concept of interculturality in turn deals with interpersonal relationships and networks that are characterized by different cultures and identities. (Giessen, H.; Rink, C. 2020, p. 86). In Germany, there are still many challenges to overcome in order to achieve real progress in the intercultural opening of institutions.

Summary and future perspectives

Current developments are having a serious impact on migration social work and therefore also on refugee and integration counseling. The field of work tries to meet the increasing expectations of society and politics with its financial and professional resources. The consulting concept is characterized by its consulting goals, the competence profile and the specific working method, in which professional social casework is combined with knowledge of law and sociology.

It seems to be the case that the academic discourse has already gone further than the empirical research based on surveys makes clear. The thought pattern and narrative has therefore not yet really arrived in the German population. The political agenda was fundamentally changed in 2001 by the Süßmuth Commission and since then has remained stuck in an ongoing discourse about structural access and exclusion of migrants.

The rising numbers of immigrants suggest that more staff and funds should be invested or that more attention should be paid to intercultural and inclusive programs and projects. Because as Merkel once said: 'We can do it' can become a reality if the will is there.

Here you can find useful information about life in Germany and also responsible authorities for each topic: <https://handbookgermany.de/de>. Or <https://www.make-it-in-germany.com/en/>.

Reference List

1. Alice Salomon University Berlin (2016): Initiative Hochschullehrender zu Sozialer Arbeit in Gemeinschaftsunterkünften: Positionspapier: Soziale Arbeit mit Geflüchteten in Gemeinschaftsunterkünften. Professionelle Standards und sozialpolitische Basis. Berlin. Online available: <http://www.fluechtlingssozialarbeit.de>. Last accessed on: 19.11.2023.
2. Bavarian State Ministry of the Interior, for Sports and Integration (2020): Beratungs- und Integrationsrichtlinie des Bayerischen Staatsministeriums des Inneren, für Sport und Integration (BIR). Online available: <https://www.stmi.bayern.de/assets/stmi/mui/integrationspolitik/baymbl-2020-568.pdf>. last accessed on: 11.11.2023.
3. Buntrock, Peinemann (2023): Grundwissen Soziale Arbeit. Grundlagen, Methoden und Arbeitsfelder. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH. ISBN: 78-3-658-39707-4 (eBook). Online Available: <https://doi.org/10.1007/978-3-658-39707-4>. Last accessed on: 19.11.2023.
4. Buttner, Gahleitner, Hochuli Freund, Röh (2018): Handbuch Soziale Diagnostik Perspektiven und Konzepte für die Soziale Arbeit. Berlin: Verlag des Deutschen Vereins für öffentliche und private Fürsorge e.V. Online Available: <https://download.e-bookshelf.de/download/0010/8677/12/L-G-0010867712-0026653344.pdf>. Last accessed on: 19.11.2023.
5. Deutsche Gesellschaft für Care und Case Management (2020): Case Management Leitlinien. Rahmenempfehlungen, Standards und ethische Grundlagen. 2nd, newly revised edition. Heidelberg: Medhochzwei (Case Management in der Praxis).
6. Erath, P; Balkow, K. (2016): Einführung in die Soziale Arbeit. 1st edition. Stuttgart: W. Kohlhammer GmbH. ISBN: 978-3-17-028728-0 (eBook).
7. Eremit B.; Weber K. (2016): Individuelle Persönlichkeitsentwicklung: Growing by Transformation. Quick Finder – Die wichtigsten Tools im Business Coaching. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH. Online available: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-658-09453-9>. ISBN 978-3-658-09453-9 (eBook).
8. Federal Ministry of the Interior and for Home Affairs (2023): Asylverfahren in Deutschland. Online available: BMI - Asylverfahren in Deutschland (bund.de). Last accessed on: 19.11.2023.
9. Federal Office for Migration and Refugees (2022): Integration courses. The content and stages of the procedure. Online available: <https://www.bamf.de/DE/Themen/Integration/ZugewanderteTeilnehmende/Integrationskurse/integrationskurse-node.html>. Last accessed on: 19.11.2023.
10. Giessen, H.; Rink, C. (2020): Migration, Diversität und kulturelle Identitäten. Sozial- und kulturwissenschaftliche Perspektiven. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH. Online available: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-476-04372-6>. ISBN: ISBN 978-3-476-04372-6 (eBook).
11. Heckmann, Friedrich (2015): Integration von Migranten. Einwanderung und neue Nationenbildung. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH. ISBN: 978-3-658-06980-3 (eBook).
12. Hochuli Freund, U.; Müller, B. (2017): Sozialpädagogisches Können. Ein Lehrbuch zur multiperspektivischen Fallarbeit. 8. revised edition. Freiburg im Breisgau: Lambertus Verlag. ISBN: 978-3-7841-2757-6.
13. Hoesch K. (2018): Migration und Integration. Eine Einführung. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH. ISBN: 978-3-658-09736-3 (eBook).
14. Informationsverbund Asyl & Migration (2023): Beratungsangebote und mehr zu Flucht & Migration. Online available: <https://adressen.asyl.net/>. last accessed on: 11.11.2023.
15. Kolbe, Simon (08.06.2021): Handlungsempfehlungen für die (sozial-)pädagogische Arbeit mit Geflüchteten: Interkulturelle Aspekte und Begleitung im Asylverfahren. Published under the Socialnet materials. Online Available: <https://www.socialnet.de/materialien/29271.php>. Last accessed on: 19.11.2023.
16. May, M.; Schäfer, A. (Hg.) (2021): Theorien für die Soziale Arbeit. Nomos Verlagsgesellschaft. 2., aktualisierte Auflage. Baden-Baden: Nomos (Studienkurs Soziale Arbeit, Band 6).
17. Spiegel, Hiltrud (2021): Methodisches Handeln in der Sozialen Arbeit. Grundlagen und Arbeitshilfen für die Praxis. 7th edition. München: Ernst Reinhardt, GmbH & Co KG. ISBN: 978-

- 3-8385-8798-1 (eBook). Online available: <https://elibrary.utb.de/doi/10.36198/9783838587981-1-7>. Last accessed on: 20.11.2023.
18. Statista Research Department (20.04.2023): Migration und Integration. Bevölkerung in Privathaushalten nach Migrations-hintergrund Insgesamt. Online available: Bevölkerung in Privathaushalten nach Migrationshintergrund - Statistisches Bundesamt (destatis.de). last accessed on: 14.11.2023.
  19. Statista Research Department (27.04.2023): Migration und Integration. Ausländische Bevölkerung nach Bundesländern am 31.12.2022. Online available: Ausländische Bevölkerung nach Bundesländern - Statistisches Bundesamt (destatis.de). last accessed on: 12.11.2023.
  20. Statista Research Department (05.05.2023): Zahl der Ausländer in den Bundesländern laut Ausländerzentralregister (AZR) im Jahr 2022. (Figures to 31. Dezember 2022). Online available: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/71210/umfrage/auslaender-pro-bundesland/>. Last accessed on: 13.11.2023.
  21. Statista Research Department (27.06.2023): Anzahl der Zuwanderer nach Deutschland von 1991 bis 2022. Online available: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/28347/umfrage/zuwanderung-nach-deutschland/>. Last accessed on: 10.11.2023.
  22. Statista Research Department (09.11.2023): Anzahl der Asylanträge (insgesamt) in Deutschland von 1995 bis 2023. Online available: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/76095/umfrage/asylantraege-insgesamt-in-deutschland-seit-1995/>. Last accessed on: 13.11.2023.
  23. Thole, W.; Grunwald, K.; Köngeler, S. (Hg.) (2012): Grundriss Soziale Arbeit. 4th edition. VS Verlag für Sozialwissenschaften: Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH. ISBN: 978-3-531-18616-0.
  24. United Nations General Assembly (1948): Universal Declaration of Human Rights. Online available: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>. Last accessed on: 20.11.2023.
  25. Wartenpfehl, B. (2019): Soziale Arbeit und Migration. Konzepte und Lösungen im Vergleich. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH. ISBN: 978-3-658-22829-3 (eBook). Online available: <https://doi.org/10.1007/978-3-658-22829-3>. Last accessed on 19.11.2023.

STRUGGLE FOR EXISTENTIAL SPACE OF TRIBAL WOMEN STREET VENDORS IN KOHIMA, NAGALAND

IMNAYANGLA JAMIR, PH.D RESEARCH SCHOLAR (NFST)

Dr. M. Hilaria Soundari, Associate Professor,
Centre for Applied Research, The Gandhigram Rural Institute, Gandhigram-624302,
Dindigul, Tamil Nadu, India

ABSTRACT

Street vending is a way out of poverty for economically marginalized communities. It is through vending that women support and sustain their family's basic needs. For these women street vendors, the biggest challenge is securing space for vending. These tribal women street vendors are very hardworking, and from their tiny profit, they make their living out of it, carrying their responsibilities as a wife, a mother in the home, and a vendor on the streets. This present study aimed to highlight the existential struggle for space faced by tribal women street vendors in Kohima due to lack of sufficient or stable spacing, listed out the welfare measures, and explored innovative social work interventions in ensuring safe existential space for tribal women street vendors to bridge the gaps and balance the situations as their survival and development are immediate needs. It has also applied R software to analyze the frequency of words used and the word associations to see the correlation from reviews. The lack of urban planning vending space is one major crisis, and studies have shown that pavements are packed with uncertainties.

Key Words: *Street vending, existential space, livelihood, tribal women*

Introduction

Street vendors are essential in the informal economy and contribute massively to their survival and families. Along with it, the urban poor also manages their life through street vending with affordable purchases from vendors as it becomes difficult for the population to market from malls and stores. Street vendors are self-employed workers who sustain their manageable resources and are problem solvers for the other urban poor who migrate to cities for a better life. The goods sold by street vendors become accessible and affordable for all. In rural areas, the lack of employment opportunities pushed rural people to migrate in search of jobs. They are unskilled or possess no formal education to fit into the formal sector, and in order to settle and survive, they work in the informal sector. This way, many migrants pick street vending as a source of income generation to support families and provide daily needs (Bhowmik & Saha, 2012).

Urban public space is the physical space and social relations that determine the use of space within the non-private realms of cities. Urban public space is a key element in the livelihoods of the urban poor, but its importance in development policies for cities is largely ignored (Salomo Ayeh et al., 2011). The street economy forms a component of many low-income cities and depends on the innovative use of space to survive and flourish. The major problems associated with street trading congestion as a result of the ever-increasing number of street vendors operating on sidewalks and on the streets. Consequently, there is an intense struggle for space between the traders and the pedestrians on the pavements and most of the pedestrians are therefore, forced onto the streets resulting in conflict between vehicular and pedestrian traffic.

Concept of Street Vending in India

Street vending is a great example of a self-help initiative. But for many, street vending is also a nuisance. Street vending blocks pavement spaces that slow down traffic and dirties public spaces (Ray Brombley, 2000). Street vendors are not having a proper place to sell their goods

to the public whereas some street vendors have places to vend (H.Lalenkawli, 2020). Urban space is a highly political issue involving many interests. Modern infrastructure has suppressed traditional livelihoods like street vending (Kyoko Kusakabe, 2006). Despite the efforts of the government to evict the vendors from streets and other places, vending has survived and continues to flourish because of its easy accessibility and the low-priced goods that they offer to the public (Prasad, 2010).

Street Vendors Act, 2014 defines a 'street vendor' as “a person engaged in vending goods, wares, food items or merchandise of everyday use or offering services to the general public, in a street, lane, sidewalk, footpath, pavement, public park or any other public place or private area, from a temporary built-up structure or by moving from place to place” (Rattan, 2014).

Population of Street Vendors in India

The street vendors' livelihood activities fall under the informal sector therefore there is no fixed number of street vendors. National Policy on Urban Street Vendors, 2009 has estimated that the number of street vendors in Indian cities is around 2 per cent of the total population (Saha, 2011).

Table 1: Street Vendors population in India

Country / State / City	Total Population	No. of Street Vendors
India	1.324 billion	10 million
Delhi	18.98 million	4,50,000
Mumbai	18.42 million	2,50,000
Ahmedabad	5.571 million	1,00,000
Kolkata	4.497 million	1,50,000
Surat	4.462 million	40,000
Guwahati	1.210 million	45,000

Source: National Association of Street Vendors in India – NASVI, 2014

Whereas, there are around 10 million vendors in India. The above shows street vendors in major cities of India through NASVI, 2014 source.

Tribal Women Street Vendors

Through vending, tribal women street vendors sustain their families by providing food, shelter, healthcare and supporting the education of children. For many economically marginalized women, street vending is a way out of poverty (Jamir & Pongen, 2022). Women like street vending due to schedule flexibility and low-cost entry, where large deposits for permanent rent is not required (Saha, 2021).

For instance, in Manipur those who operate outside the purview of license holders are known as street vendors, and despite being granted legal status by municipalities, street vendors are more likely to be harassed by authorities than licensed market vendors (Haokip, 2020). Tribal women from several Manipur groups run street markets. The tribal women resides far from the city and markets therefore they travel early in the morning, usually on the first public transportation, and return home after selling their produce or homes based products with cheaper prices for quick sell and earn them a living and manage their budget for their children's education (Singh, 2021). The tribal women street vendors in Imphal are hardworking women in the state who are doing their best to support their families from the tiny profit they make from their vending activities, on top of their multiple responsibilities as a wife, mother in the

home, and a vendor on the streets of Imphal (Salimuddin, 2020).

Existential Space

Public spaces go beyond the definition of being an open space. It reflects the diversity and enthusiasm of the urban public spaces and streets emerging as the most public. Streets are engines of economic activities, social hubs, and platforms for various engagements. They break socio-economic divisions and foster social solidarity in the street (Deore & Lathia, 2019). According to Henri Lefebvre's perception of Space theory, "Space is at once result and cause, product and producer" (Fuchs, 2019). Market 'space' is conceived, planned, and constructed using labour, machinery and various institutions involved but the meaning of the market 'space' itself undergoes changes as it is perceived and lived by the vendors and other groups. The market 'space' will not only refer to the urban planner's model of space made to fit into the urban beautification idea nor does it only signify the concrete table or stall for the purpose of vending. Social actors (vendors and consumers) live in this space every day, and this space portrays a new dimension of their struggle, to achieve security and memories. The space for vending carries existential and emotional meaning, centered around the question of the identity of the vendor and marks the question of rights in a liberal-market order that works on the Darwinian principles: the struggle for existence and the survival of the fittest (Subba, 2022; Yeoh, 2011).

The Rationale of the study

In a developing economy like Nagaland, the formal sector is too small to provide employment opportunities for the enormous growth of the labour force, as a result, huge numbers depend on the informal economy. The informal sector contributes significantly to employment, income and poverty alleviation (Jamir & Pongen, 2022). The street vendors communities are one of the most underprivileged people in Nagaland. A large majority of street vendors are women belonging to diverse tribes and socio-economic backgrounds and sells varieties ranging from varieties of indigenous products. Through vending women sustain their families by providing food, shelter, healthcare and supporting children for the best education they can. It is a way out of poverty (Jamir & Ezung, 2017). Despite their immense contribution they lack sanitation amenities and proper sheds. Poor infrastructure facilities significantly impacted the lives of street vendors (The Morung Express, 2022). The researcher felt the need to study the tribal women's street vendors since there not many studies have been conducted on this research problem. The current paper deals with the intersectional vulnerabilities and specific emphasis on tribal women street vendors' existential struggle for space. It mainly focuses on tribal women street vendors in Nagaland who also are further deprived due to being a tribal, marginalized group, as women with ethnic language diversity that creates barriers in the market to operate street vending. Thus, revealing multiple identities of women who face different types of discrimination as a result of the combination of their identities (Callahan, 2013). It will support and encourage these tribal women to do better in contributing towards local economic growth and development.

Methodology

The study is based on primary data and secondary data by reviewing related literature from different databases such as Jstor, Elsevier, Taylor and Francis, Shodhganga, Google Scholar, government reports and other newspaper publications to study the struggle for existential space faced by the tribal women street vendors. This present study aims to highlight the existential struggle for space faced by tribal women street vendors in Kohima, Nagaland due to lack of sufficient or stable spacing and study the safety and security at work, To highlight the existential struggle for space faced by tribal women street vendors in Kohima, Nagaland, list out the welfare measures for the tribal women street vendors and to explore innovative social work interventions in ensuring safe existential space for tribal women street vendors. It also presents the most frequent words used in the reviews through the usage of R software.

Nagaland is referred to as “Naga Hills” or the “land of festivals”. It’s a home to Naga tribes namely – Ao, Angami, Chang, Chakhesang, Kachari, Khamniungam, Konyak, Kuki, Lotha, Phom, Pochury, Rengma, Sangtam, Sumi, Yimchunger and Zeliang. These sixteen naga tribes dwell in the North-Eastern frontiers of India covering the Sub-Himalayan region and the hills and mountain ranges belonging to the Mongoloid race and speak Tibeto-Chinese language. Each tribe holds its own distinctive and diverse traditional practices, culture, customs, attires, ornaments and language.

The researcher collected the six case studies using a purposive sampling technique from the BOC area of Kohima, Nagaland. The respondents for the case studies were selected after observing the vendors struggle for space with semi-mobile vending in nature. The study focused on the BOC area in Kohima town. To carry out the case studies in-depth interview was conducted using an interview guide.

Review of Related Literature

This study has used R software to extract the most frequent words used in the reviews. For which the figure portrays the most frequent words such as Street, Vendor, Space, Vend, and cities. The same had been generated in the word cloud as well and the size of the word increases with the increase in frequency.

Figure 1: Word cloud generated frequently used words

The frequency of the word appeared in the cloud indicates the increase of words in theresearch articles depicting their importance. As per the operation, frequent words usage in the articles were; vendor (5233), street (4111), space (1384), vend (1380), cities (1354), financial (1251), market (1182), informal (967) and government (772). In addition, the word associations were also generated. The associations between the word “vendor” showed a series of words with a positive correlation. Place (+0.88), police (+0.88), difficult (+0.88), storage (+0.88), atrocities (+0.84), tax collection (+0.84), transport (+0.82), harassment (+0.82) and sanitation (+0.81). An analysis of the most frequent words in the research articles and the term association depicted that street vendors are facing struggles with space management as their livelihood activities fall under the informal sector and even more with external forces such as

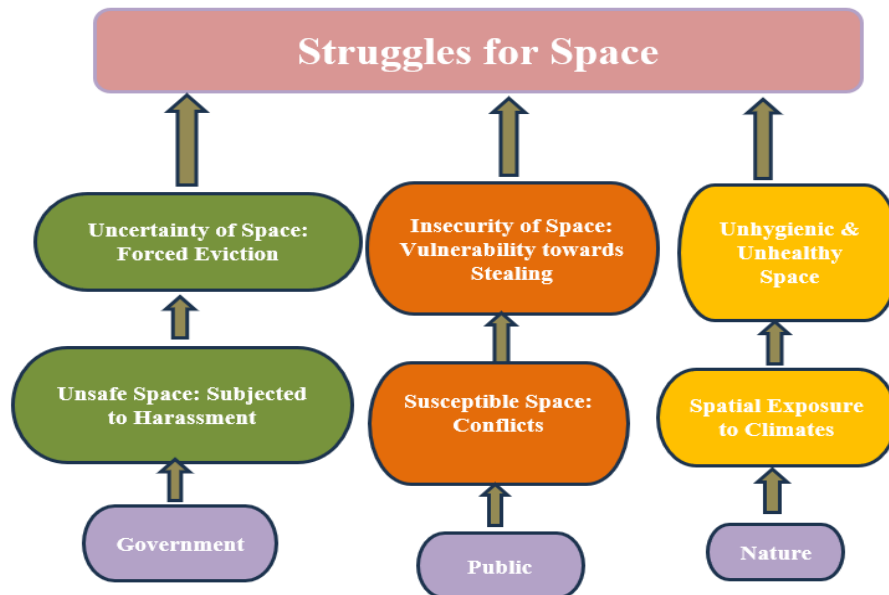
harassment, poor sanitation, bribing for tax and eviction from government officials.

Struggles for Space in Street Vending

Indian streets are traditionally known to maintain a balance between the need to support the livelihoods of marginalized and the need to manage space for other activities are real struggle. When we debate on space, street vendors are the central focus and are subjected to constant negotiations with all urban pressure groups, such as the local body, police, real-estate agents, shop owners, affluent resident organizations, or vehicle owners. Most of them view street vendors as an “eye-sore” in their ambitious “world-class” city. In India, the local bodies and police often perceive street vendors as “illegal,” and “encroachers” who undeservingly occupy public spaces and streets. Similarly, affluent resident organizations and business associations believe street vendors are the flag-bearers of “chaos” and “nuisance” in urban spaces and must be immediately removed from street and public spaces (Deore & Lathia, 2019).

It contradicts the opinions of shop owners, especially in western India. They believe that street vendors guard their shops and attract more customers. Thus, along many commercial streets, formal shop owners, especially jewellery shop owners, rent out their shop extensions to street vendors (Roever & Skinner, 2016). They protect street vendors from eviction and provide access to water, sanitation, and electricity. Studies show that shop owners often have long and strong relationships with the vendors working outside their shops. Despite this healthy relationship, some shopkeepers believe vendors are encroaching and competing against them and do not want the street vendors to conduct business in public spaces. As a result, an overwhelming majority of street vendors pay regular extortions and bribes to government officials and the police (Roever & Skinner, 2016). For vendors, earning livelihood requires a ‘space’ from where they can vend their goods. But the idea of ‘space’ in the marketplace is congested. Although space is an essential component for vendors it is hard to secure (Subba, 2022).

Figure 2: Struggles for Space faced by Tribal women street vendor

Unsafe safe: Subjected to Harassment

In Asian countries such as Bangladesh, Sri Lanka and Bangkok Street vendors are vulnerable to a lack of space for vending and a lack of awareness of vendors’ rights. On closer look, we find that it is no different across the countries. Street vending is considered an illegal trade and the street vendors face constant harassment from the authorities (Bhowmik, 2005).

Street vending is one of the important sources of employment for the urban poor, especially women. The street vendors do not have any permanent places to sell their goods. They thus cannot retain regular customers. They are frequently harassed by the police, local goans and the market security officials. Street vendors faces harassment by police officials for occupying important traffic junctions. Uncertainty of site allocation makes street vendors difficult in pushing vending carts from one place to another on damaged roads (Panwar & Garg, 2015).

Unsafe safe: Subjected to Harassment (Case Study 1)

Respondent	: A - Female, Christian (38 years)
Place	: BOC, Kohima
Schedule Tribe	: Chakesang
Marital status	: Married and has three children
Education	: Primary
Languages spoken	: Nagamese and Tinyimi
Products	: Fresh organic vegetables, locally preserved products, seasonal fruits

Being illiterate and unskilled A reached the streets of Kohima for vending at the age of 28 to support her family for a better livelihood. She realized that her spouse's daily wage income is insufficient for the family. She sells fresh organic vegetables, locally preserved indigenous products, and seasonal fruits. The vegetables she sells are from her homestead and at times she purchases from the farmers with whom she has networked. Vendors are considered nuisance for traffic and congestion on the roadsides. Therefore, during her 8 hours of vending on the streets, she goes through harassment from police and the public as she vends on the public space and pavements which are temporary sheds for her living. The journey she chose was not an easy means for her. Yet six days in a week from Monday to Saturday. She vends to support the family and educate her three children.

Uncertainty of space: Forced Eviction

The vendors have to pay from the minimum earnings they had as bribes in order to carry out their vending smoothly. Despite some legal recognition, vendors get evicted from the municipal members if they feel that they cause problems to the general public leading to street congestion. In most cases, the provision for alternative space depends upon the union strength they are associated with and how strongly they intervene (Kiran et al., 2019).

The significant feature about Malaysia, Philippines, Vietnam, Cambodia and South Korea is that they have provided some form of recognition to street vendors and legalised street vending. Street vendors are also blamed for the dirt loitering on the pavements, public places and for causing traffic problems. So, they are encouraged to take their own responsibility for ensuring cleanliness on the streets. The main problem faced by the street vendors is that there are no demarcated areas for them to operate (Bhowmik, 2005).

**Uncertainty of space: Forced Eviction
(Case Study 2)**

Respondent	: B- Female, Christian (53 years)
Place	: BOC Kohima
Schedule Tribe	: Ao
Marital status	: Married and has three children
Education	: Primary
Languages spoken	: Nagamese and Ao
Products	: Vegetables, Fruits, Rice, Fish, indigenous Naga food

B has been vending for the past 34 years for financial need and subsequently strengthening her family's livelihood and educating her children with the best she can. Throughout her vending journey, she never had a permanent location and space to vend her goods. She kept changing due to eviction.

She stated, *“When I got a temporary space with basic facilities such as a shed to seat and vend even that was burned down during a massive fire that broke out in Mao Market which was one of the biggest commercial areas in Kohima. I had severe loss of my goods. I had to go to doorsteps carrying vegetables in my bamboo basket and selling them in the locality. I had relocated for vending to a private property basement area, but it's very difficult for my daily customers to trace where I have relocated and the sales of my products have declined massively. I had to start everything afresh.*

She pays taxes to the landlords and Kohima Municipal yet her space is not secured, she gets evicted often.

Insecurity of space: Vulnerability towards Stealing

A tribal woman street vendor told India Spend, "On certain days, disruptive locals would just steal my goods kept for selling, and this is something I have to endure as a woman street vendor." The biggest challenge for tribal women street vendors is to secure vending spaces where they will not be chased off. There is still no clear demarcation of proper vending zones, which means vendors can be evicted at any time (Bharadwaj, 2022). 53.3% of tribal women street vendors face a space crisis for selling their goods in Mizoram (Sailo & Josephine, 2019).

**Insecurity of space: Vulnerability towards Stealing
(Case Study 3)**

Respondent	: C- Female, Christian (45 years)
Place	: BOC Kohima
Schedule Tribe	: Zeliang
Marital status	: Married and has two children
Education	: Illiteracy
Languages spoken	: Nagamese and Zeliang
Product	: Fresh organic vegetables and dry fish for

In my 7 years of vending experience at times, I vend together on the roadside with other co-vendors. In such cases, whenever I want to use toilet or any other work occurs, myco-vendors look after my goods, when customers want to purchase, they also sell and keep the money safely with them. Whereas, there are times I vend alone on the roadside and as I vend in an open space without any security *“my bundles of vegetables get stolen, which I can't help”*.

Susceptible Space: Conflicts

Beltola market is one of the older markets in Guwahati, Assam and experiences a high rush among the vendors. They remembered being able to find vending space in the main market easily earlier. Today, the situation is different due to the overcrowding of vendors. In case, a vendor who vends regularly on a particular patch does not turn up for one or two market days, adjacent vendors respect the vendor's 'informal claim' on the space. If at all other vendors sat there and sold their wares, they would have to vacate the space once the original vendor returns. Means of acquiring vending space in Beltola market are to find a vacant space to vend and stick to it over time, no permanent place that keeps changing every time, manage to get a space by self by convincing others, lessee arranged space for vending, comes early morning to get a space, pays the owner of the house behind or in front vending space and fellow-vendor helped arrange current space. The vendors are forced to compete among themselves with the little space available and during this space management conflict arises frequently among co-vendors.

And even in the Ulbarai market, it is more or less the same with vendors from the Beltola market. The only difference about this Ulbarai market is they seek means from the Women Vendors' Committee and Local youth (collect money regularly) for space arrangement. These informal relations helped in space management in the market (Mahadevia et al., 2016).

Susceptible Space: Conflicts

(Case Study 4)

Respondent	: E – Female, Christian (45 years)
Place	: BOC Kohima
Schedule Tribe	: Angami
Marital status	: Married and has three children
Education	: Illiteracy
Languages spoken	: Nagamese and Tinyimi
Products	: Fresh organic vegetables, flowers, handicraft items, utensils

“I have been vending for 6 days in a week past 15 years, paying taxes to landlords or at times to Municipal for public space utilization yet the space is never secured”. She vends daily for 12 hours in a day. As a tribal women street vendor, she has encountered conflicts with co-vendors for space management. It does happen when there is no cooperation and when some women are self-centred to display their products widely.

She said, *“I am very straightforward and always stand for my right unlike other vendors who are scared to face the officials for seeking their rights”.* Subsequently faced conflicts with land lords, Municipal members and other police officials while standing for her rights.

Further stated *“I am always targeted as a rebellious woman”.*

Unhygienic and unhealthy space

Tribal women street vendors carry out their businesses under the fear of being evicted, and are also forced to set up their vending spaces in unhygienic locations, often without access to toilets, making them vulnerable to health issues. Women go to nearby households for urination. Certain house owners understand and allow them to use and most of the time they decline to use personal toilets. In some places, toilets are available in the public places yet it is so dirty and unhygienic for health. Women develop the habit of consuming less water which will lead towards future health complications such as urinary tract infections and prone to other vulnerable to illness (Bharadwaj, 2022).

**Unhygienic and unhealthy space
(Case Study 5)**

Respondent	: D – Female, Christian (59 years)
Place	: BOC Kohima
Schedule Tribe	: Angami
Marital status	: Married and has four children
Education	: Illiteracy
Languages spoken	: Nagamese and Tinyimi
Products	: Fresh organic vegetables, fruits and flowers

When in search of space for vending, “*I also end up getting spaces those are situated in an unhygienic location with no basic facilities*”.

Vending by the roadside and footpaths has been a troublesome for carrying out business activities smoothly as well as it deteriorates their health by seating 11 hours adjacent to a drainage bearing the dirt stench. She also vends mostly in such locations where she doesn't get public toilets or if she gets toilet it does exist with no access to water, which is very difficult to be used. And for such she even has to pay Rs.10/- for every use.

D said, “*In such cases I consume less water to avoid urination and develops Urinary Tract Infection and kidney infection. As a woman, working in a space with no basic facilities is very challenging*”.

Spatial exposure to climates

The street vendors spend nearly 10 hours a day in their business. They are not protected from the harmful weather conditions like heat, rain, dust and lack of storage facilities (Panwar & Garg, 2015). They have long hour of work without rest and lack of urban amenities. Climate changes affect the vendors carry out their business smoothly (Jacques Charmes, 2002; Widiyastuti, D, 2013).

The above chart has conceptualized the risk street vendors undergo due to the struggle for space for vending. Due to the lack of urban planning driving force vending space is one of themajor crises faced by the vendors. Studies have shown that trading from the pavements is packed with uncertainties. They are constantly harassed by the authorities. The local bodies conduct eviction drives to clear the pavements of these encroachers and in most casesconfiscate their goods (Bhowmik & Saha, 2012).

Spatial exposure to climates

(Case Study 6)

Respondent	: F – Female, Christian (45 years)
Place	: BOC Kohima
Schedule Tribe	: Ao
Marital status	: Widow and has three children
Education	: Primary
Languages spoken	: Nagamese and Ao
Products	: Fresh organic vegetables, fruits, home based products-pickles

Vending on the streets of Kohima for 10 years and now has always been a grueling situation tackling with climate changes. The weather change is very frequent in Kohima District, which is always hindrance in her vending activities. She uses umbrella, tarbulane and plasticsto cover her products but most of the time it spoils her perishable products.

She stated, “*I have to keep shifting in order to protect from heavy rain, and at times from scorching sunlight*”.

Some of the Local Products sold by Tribal Women Vendors in Kohima

Local Products Sold by Vendors			
	Cherry Tomatoes		Whit Bird eye chilly
	Wild edible green leaves		Sichuan & taro leaves, bitter gourd, brinjal
	Elsholtzia blanda (local herbs)		Local garlic
	King Chilly		Naga Leeks
	Cucumber & beans		Fermented Bamboo shoots & extracts
	Chow Chow leaves		Peaches
	Dried Static flowers		Fresh Alstromeria

Source: Photos from field visit

Welfare measures for the tribal women street vendors

1. National Association of Street Vendors in India, 2003

National Association of Street Vendors of India is an organization working for the protection of the livelihood rights of street vendors across the country. Beginning as a Network in 1998, NASVI was registered in 2003 under the Societies registration Act of 1860. The main objectives behind establishing NASVI was to bring together the street vendor organizations in India so as to collectively struggle for macro-level changes. Since its formation, NASVI is committed to struggle for creating a supportive environment for the street vendors to carry out their legitimate vending. Their objective is to strengthen street vendor organizations and support them in their endeavors to ensure the livelihood of street vendors. The objective is to build a strong grass-root movement of street vendors of India.

2. National Policy for Urban Street Vendors, 2009

This policy is a landmark for the urban street vendors who work in the informal sector because the government has taken steps to regularize a major section of self-employment. The overarching objective to be achieved through this policy is to provide and promote a supportive environment for earning livelihoods to the Street vendors, as well as ensure absence of congestion and maintenance of hygiene in public spaces and streets. The specific objectives are to give legal status, provide facilities, to promote, if necessary, organizations of Street vendors and set up participatory mechanisms with representation and to facilitate and promote social security.

3. Street Vendors (Protection of Livelihood and Regulation of Street Vending) Act 2014

With the intensified efforts of NASVI the historic legislation Street Vendors (Protection of Livelihood and Regulation of Street Vending) Act, 2014 was enacted by the Parliament of India in 2014 (NASVI, 2023). The major features of this Act include, Right to Vend. Under Section 12-16 of Chapter III highlight that the street vendors have complete right to carry on the business of street vending. It emphasizes the legality and legitimacy of street vending as a profession (Rattan, 2014). Every street vendor has the right to carry on the business of street vending activities by the terms and conditions mentioned in the certificate of vending. where any area or space, has been marked as a no-vending zone, no street vendor shall carry out any vending activities in that zone. Right of street vendor for a new site or area on relocation, every street vendor, who possesses a certificate of vending, shall, in case of his relocation under section 18, be entitled for a new site or area, for carrying out his vending activities as may be determined by the local authority, in consultation with the Town Vending Committee (Alva, 2014).

4. PM SVANidhi, 2020

The COVID-19 pandemic and consequent lockdowns have adversely impacted the livelihoods of street vendors. They usually work with a small capital base and are consumed during the lockdown. Therefore, there was an urgent need to provide credit for working capital to street vendors to resume their business.

The scheme is a Central Sector Scheme which is fully funded by Ministry of Housing and Urban Affairs with the following objectives to facilitate working capital loan, to incentivize regular repayment; and to reward digital transactions. It will help formalize the street vendors with above objectives and will provide new opportunities to move towards the economic ladder. It is available for beneficiaries belonging to only those States/UTs which have notified Rules and Scheme under Street Vendors (Protection of Livelihood and Regulation of Street Vending) Act, 2014.

Discussion

The Naga women from poor economic background has chosen street vending as their main source of income for livelihood. Being an illiterate tribal woman, working in the unorganized

sector has been their viable options with much flexibility managing both street business and family. From the case studies it has shown that these tribal women street vendors are either widow or married with three children and above fully dependent on vending income. Women sells agricultural produce along the pavements, sidewalks, roadside in the Kohima Town area.

Stressing on their concerns and challenges there are endless, yet in this paper specifically it is focused on the struggles for space. Their struggles for space are clustered into government, public and nature. Further which discussed about the harassment, eviction, stealing, conflict with co-vendors, climate change and unhygienic locations they faced during vending.

They are considered nuisance for traffic and subjected to harassment in the form of eviction. They even pay tax and fines for the little public space they use, which is not secured enough for them to bend peacefully without interruptions. They carry out their vending with the fear of getting evicted anytime. They are also subjected to natural phenomenon of the climate change wither, harsh sunshine, rain or on stormy days. In addition, they are also exposed to unhygienic and unhealthy locations which gradually develops with ailments such as Urinary Tract Infections, kidney infections due to less consumption of water to hold their urination. At times when they get public toilets they are compelled to pay and use, which to their misfortune also made available with water scarcity in the toilets. All these situations make the women vulnerable to diseases. Despite all these struggles for space the naga women continues to carry out their vending with full determination and hard work to support their school going children and other essential needs for the family. After all the written policies, it seldom reaches the streets to safeguard the vendors at times of difficulty. Ultimately, they juggle on their own to survive for their livelihood.

Social Work Interventions

- Despite the policies implementation, street vendors are vulnerable and their livelihood activities on street are considered disturbance most of the time. Application of social action method will aim to solve the street vendors problems on street and achieve social justice and rights on empowerment for vending legally without any intervention of external forces. Through social action, bridging can be done between the government and the street vendors to stand for legal rights.
- Social work research is an essential intervention that can contribute and picture the ground reality through in-depth study and analysis. It can also help the policymakers to make quality and inclusive decisions and laws for the welfare of the street vendors.
- More quality awareness and follow-ups should be carried out to aware the vendor's rights, aware of The Street Vendors (Protection of Livelihood and Regulation of Street Vending) Act, 2014, NASVI and related associations in order to educate them on the regulations and address disputes.
- Educate the street vendors on financial management. Since they carry out livelihood activities it is vital to educate them on how to manage and also seek financial assistance from financial institutions.
- Monitoring system need to be emphasized to uplift the tribal women street vendors.
- Awareness should be carried out with policy and law implementing officers as well to educate the officials. This way there will be balanced management from both ends to bridge the gaps.
- Convergence with stakeholders should be encouraged for the upliftment of women vendors.

Conclusion

Considering the vendor's activities fall under the informal sector, they face major challenges in operating their business. Despite the efforts of the government to evict the vendors from streets and other places, vending has survived and continues to flourish because of its easy accessibility

and the low-priced goods that they offer to the public. Tribalwomen do this sort of income-generating work without degrees and large amounts of capital investment.

Quoting a statement of Ela Bhat, founder of the Self-Employed Women Association (SEWA), “though street vendors are viewed as a problem for urban governance, they are in fact the solution to some of the problems of the urban poor. By providing cheaper commodities street vendors are in effect providing subsidy to the urban poor, something that the government should have done” (Bhowmik & Saha, 2012). The street economy forms a component of many low-income cities and depends on the innovative use of space to survive and flourish.

References

1. Alva, R. J. (2014). The street vendors (protection of livelihood and regulation of street vending) bill, 2013: Is the cure worse than the disease? *Statute Law Review*, 35(2), 181–202. <https://doi.org/10.1093/slr/hmt021>
2. Banerjee, S., & Ghosh, N. (2023). *Introduction Debating Intersectionalities: Challenges for a Methodological Framework*. August, 0–17. <https://doi.org/10.4000/samaj.4745>
3. Bhowmik, S. K. (2005). Street Vendors in Asia: A Review Growth of Street Vending. *Economic and Political Weekly*, 2256–2264.
4. Bhowmik, S. K., & Saha, D. (2012). Street Vending in Ten Cities in India. *National Association of Street Vendors of India*, June, 1–174. <https://www.shram.org/uploadFiles/20150414062223.pdf>
5. Callahan, J. (2013). *Gender and Caste Intersectionality in the Indian Context*. 2013, 31–48.
6. Chaplin, D., Twigg, J., & Lovell, E. (2019). *Intersectional approaches to vulnerability reduction and resilience-building*. 12.
7. Deore, P., & Lathia, S. (2019). Streets as public spaces: Lessons from street vending inahmedabad, india. *Urban Planning*, 4(2PublicSpaceintheNewUrbanAgendaResearchintoImplementation), 138–153. <https://doi.org/10.17645/up.v4i2.2058>
8. Fuchs, C. (2019). Henri lefebvre’s theory of the production of space and the critical theory of communication. *Communication Theory*, 29(2), 129–150. <https://doi.org/10.1093/ct/qty025>
9. H. LALENKAWLI. (2020). Financial Inclusion MAong Street Vendors In Lunglei, Mizoram. *Kaos GL Dergisi*, 8(75), 147–154. <https://doi.org/10.1016/j.jnc.2020.125798>
10. Henrik, C., Kuran, A., Morsut, C., Krüger, M., Segnestam, L., Orru, K., Olav, T., Airola, M., Ker, J., Gabel, F., Hansson, S., & Torpan, S. (2020). *Vulnerability and vulnerable groups from an intersectionality perspective*. 50(April).
11. Jamir, C., & Pongen, M. (2022). Income and Employment Generation in Informal sector: A case study of the street vendors of Kohima and Dimapur district of Nagaland, India.
12. *International Journal of Engineering, Business and Management*, 6(4), 52–63. <https://doi.org/10.22161/ijebm.6.4.6>
13. Kiran, P., Babu, P., Narendra Kiran, P. B., & Babu, G. N. P. V. (2019). Problems and prospects of street vendors: a study with reference to Visakhapatnam city. *International Journal of Management, Technology And Engineering*, 9(6), 2500–2516. <https://www.researchgate.net/publication/338230727>
14. Kumar, A. (2010). *Understanding Lohia’s Political Sociology: Intersectionality of Caste, Class, Gender and Language*. xlv(40), 64–70.
15. Mahadevia, D., Mishra, A., Joseph, Y., & Das, A. (2016). *Street Vending in Guwahati: Experiences of Conflict*.
16. Panwar, M., & Garg, V. (2015). Issues and Challenges Faced by Vendors on Urban Streets: A Case of Sonipat City, India. *International Journal of Engineering Technology, Management and Applied Sciences*, 3(2), 71–84.
17. PRASAD.B. (2010). A Place for Vending in the Urban Space: Governance and Development of Weekly Markets in Telangana [University of Hyderabad, Hyderabad]. In *shodhganga.inflibnet.ac.in* (Issue Teal 2000). https://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/342786/8/08_chapter1.pdf
18. Rattan, P. (2014). *Street Vendors Act 2014: A Forgotten Promise? December 2014*, 1–41. Research, C. for L. & P. (2019). *Intersectionality*.
19. Saha, D. (2011). Working life of street vendors in Mumbai. *Indian Journal of Labour Economics*, 54(2), 301–326.

20. Sailo, S. ; J. S. (2019). *Women Entrepreneurship among Selected Street Vegetables Vendors in Lunglei, Mizoram- Challenges and Problems*. 10, 3479–3485.
21. Salomon-Ayeh, B. E., King, R. S., & Decardi-Nelson, I. (2011). Street Vending and The Use of Urban Public Space in Kumasi, Ghana. *The Journal of the Ghana Institution of Surveyors*, 4(1), 20–31. [http://dspace.knust.edu.gh/bitstream/123456789/3423/1/Surveyor Journal 3.pdf](http://dspace.knust.edu.gh/bitstream/123456789/3423/1/Surveyor%20Journal%203.pdf)
22. Singh, K. G. (2021). *COVID-19 and Women Street Vendors in Manipur Khwairakpam Goutam Singh Research Scholar, Department of Political Science, Mizoram University*. 11(11), 1–5.
23. Subba, M. (2022). *Vendors ' Right to Market Space*. *Social Trends*. 9, 216 – 223.

THE PERCEPTION ON SOCIAL WORK PRACTICES IN INDIAN CONTEXT

MRS.GOPIKA SIVAN*, Ph.D. Scholar, *SANTHANAKAMAZ V.***, Ph.D. Scholar,
Dr. A. Balakrishnan, Dean and Head
Centre for Applied Research, Gandhigram Rural Institute (Deemed to be University),
Dindigul, Tamil Nadu, India

ABSTRACT

The perception of social work in Indian context crossed over various stages development. The long historical travel are unforgettable one which came across number of millstone starting from Vedic era, Medieval context, British Colonial period, after Independence and at present 3rd millennium context. The perception of social work was conceived through various religious concepts, reformative views and developmental aspects are on discussion. The researcher adopted descriptive research design by analysing archives, books and information's from the journals from present day context. The findings of the study on professional identity of social work education and the legal establishment of social work council in Indian context is timely demand and it still on the process.

Keywords: *Social work, periodical development, context, perception*

Introduction

The social work concept is an age old phenomenon which crossed from charity, welfare, reformation, development and social justice. During 19th century, the seed of social work education and the professional training adopted the pattern of USA model of Poor Law and of Charity Organization Society (P.D.Mishra, 1994). Henceforth the social work education and functionality explored in secular concept, scientific methods and professional skills. The social work encompasses a wide range of interventions aimed at addressing professional education, societal issues and promoting welfare of all. The perception of these practices, held by individuals and communities, plays a pivotal position in shaping the effectiveness and the impact of social work initiatives. In Indian context, where cultural diversity, socio-economic variations, and unique community structures abound, the perception of social work practice takes on added significance. On the other hand the cultural nuances, historical contexts, and regional disparities all of these factors influence the perception and progress of social work. The professional discipline and practiced at present day context. In this paper the researcher examine and analyse the emergence of social work in the ancient Vedic concept, the medieval era, during the time of British Colonial period, and present modern 3rd millennium functional concepts and models.

2. Review of Literature

2.1 The Philosophical conception of Social Work

"The Philosophical of Social Work," according to Herbert Bisno the inherent worth of individual focus on opportunity for all, minority rights, and freedom of expression are all important. Human suffering is unwelcome and should be avoided or mitigated. Next, discuss the interaction between groups, groups and individuals, and individuals. Social work rejects the doctrines of survival for the fittest. The unfit person also has needs and desire as do the fit person. It supports Individuals have the right to pursue their fullest potential for personal and societal growth. The federal government is responsible to provide health, housing, employment education and other public assistance based on the concept of need. (Herbert Bisno, 1996)

2.2 Methodological and Functional Pattern

The methods of social work has six dimensions namely social case work, group work, community organization, social action, social welfare administration and social work research. Functionally it is dualist approach is social case work and the social action. The social case work

operates to assist individuals. Community organization and group work operate as a mediating third force. The democracy is the pivot point is woven into the fabric of the social work matrix.

3. Research Design

3.1 Definition

According to the International Federation of Social Work, "Social work is both a profession based on practice and an academic profession"(IFSW, July 2014). Because social work is a service-based profession, the curriculum includes a variety of social sciences and humanities subjects such as sociology, psychology, economics, management and political science.

3.2 Objectives:

- To understand the origin of social work practice in historical Indian context
- To identify the perception of social work profession in present scenario
- To bring out constructive suggestions based on the demands in social work practices

3.3 Research Methodology

❖ Descriptive Research Design

The researcher collected the information by applying descriptive research design, to contribute new perspective in the area of social work profession. The systematic examination of the secondary information, henceforth enabled the study to investigate the conceptual framework of social work in Indian context by utilizing the accessible databases and corporate document of present studies in order to bring out need based solution to the functionality of the social work at present scenario.

❖ The researcher utilized the secondary data

The researcher utilized the secondary data for the analysis process. The secondary sources from books, journals and articles were analysed to identify the historical perception and emergence of social work in an Indian context. The recent studies on the practical functioning of social work also were analysed in order to bring out the present professional education and functioning model of social work based on that the conclusion were draw for the research.

4. The Interpretation and Analysis

In general, social work is believed to eliminate social injustice, avoid suffering, and support the weakened individuals of society in rehabilitating them self, in short, to combat the evils of physical lack, Diseases, Ignorance, Squalor, and Idleness.

4.1 The Ancient Concept of Social Work

- In ancient India, the origin of social work mentioned in the name of social service that in other words, charity. The Vedic scripture *Rigveda* (chap. I, XIII, 2"May the one who gives the most shine," he says. According to the Upanishads, every householder must perform charity. *Yagnas* carried out social welfare efforts, which means mass rituals. The able people contributed a bit towards the *Yagna*. The fundamental goal was to ensure everyone's well-being. The concepts are enunciated in *Bhagwat Geeta* (Chap.3,11) by saying, "cherish the Devas with *Yagna* spirits, and those Devas shall in turn cherish you," thus cherishing each other, you shall achieve the highest good. When a community learns to live and struggle as one entity, it is certain to achieve in progress and welfare.
- According to the *Aswalayana Griha Sutras*, one must undertake *Pancha Yagna* on a daily basis, which signifies service to God, animals, oneself, and one's fellowman. Charity is similar to prayer in that it is more than just a social obligation. One does it not for himself, but for the honour of serving the Lord via it. Almsgiving was a common practise; no one send away a homeless person with empty-handed because doing it was deemed sinful.
- The establishment of agricultural societies with corporate group ownership of land gave rise to the concept of philanthropy. However, when private property and class control were introduced in the late Vedic period, *dana* was transferred from societal insurance to the

ruling class's privilege and became a voluntary trait of charity of the Kings and Kshatriyas. This *daha* was offered to obtain *Punya* (merit).

4.2 The Buddhism and Social Change:

- The Magadhan empires transformed Indian society. The tribal agricultural community gave way to a class-based, agriculture-based economy. Buddhism recognised the Karma theory as a means of understanding the origins of societal injustice. *Punya* and *dana* (charity) are also highlighted. Charity includes not only alleviating the pain of the materially needy, also giving presents, particularly to the *sangha*. *Sahghas* are the centres of shelter, learning, and the literacy spread.
- Guild (corporate organisations) provided a mixture of economic and social services. During the Buddhist period, this Guild provided social security to the downtrodden classes of the public by offering aid to deserving individuals such as ill, blind, infirm, orphan, and helpless women.
- The Rule of Magadha around 300 B.C., the king Bimbisara laid a foundation of an efficient administrative system on development of road, agriculture and cruel punishment to dishonest officers. His son Asoka succeeded in 273 B.C. built an extensive social welfare system that covered women's welfare, prisoner's rehabilitation, rural development, free medical care, prostitution regulation, and public utility provision.
- The Maurya period is recorded in the book of Arthashastra mentioned the king's obligations "In the happiness of the people he governs lies his happiness," which means it was the duty of the king to give maintenance assistance. to the minor, aged, afflicted, helpless and women. (Jose, et al, 2003)
- Kanishka, in 78 A.D., took a keen interest in societal well-being by constructing *vihars*, monasteries, and stupas as places for learning and assisting the destitute.
- During Gupta, the brightest dynasty constructed a well-governed empire. The king's main concern was the welfare of the people, and he devoted his life to it. (A. Jorge et al., 2011)
- In 606 A.D., Harshvardhan was an enlightened ruler. His ideas and actions were constantly influenced by the welfare of his citizens, as seen by the establishment of hospitals, dispensaries, orphanages, and shelters for the needy.

4.3 During the Sultanate Rule

- The king's sultanate comprised maintaining peace, protecting against external threats, levying and collecting taxes, and giving justice to the subjects. Mohammad Gawan bestowed all of his fortune on the marginalized, and he lived on the dirt and ate peasant food.
- Humayun was the first Muslim king to take the brave step of outlawing *Sati*, (widow threw herself on to her husband funeral pyre) system. In 1583, Akbar initiated numerous reforms in Indian civilization, including the abolition of slavery. The relief for the poor was in two kind, the one distribution in cash or kind to every needy person and the other was a systematic assistance in the form of stipends to the student for the enhancement of education. He strived to achieve equality for everyone, regardless of class or religion. He granted the full freedom to practice their own religion. (P.D.Mishra, 1994)

4.4 British Colonial Period: The Contribution of Religious Reformer

- Raja Ram Mohan Roy, a socio-religious reformer raised voice for the abolition of *Sati*. He established *Atmiya Samaj* in 1815 and developed into *Brahmo Samaj*, a religious organization. Brahma literally means one who worships *Brahma* or the supreme Spirit of the Universe, while the word *Samaj* is interpreted as a community of men. The meaning is 'the Society of the Worshippers of the one True God'. His opinion on gender sensitization

of freeing women all forms of social bondage like sati, child marriage, illiteracy and treating them as human beings would liberate them from societal stagnation. His initiation played a vital role along with the British Governor General Lord William Bentinck to pass a regulation for The Abolitions of Sati Act, on 4th December, 1829.

- In Indian society, Iswar Chandra *Vidya Sagar* fought for widow remarriage, female education, the prohibition of polygamy and the economic self-sufficiency. It was by the joined efforts the reformation on Hindu Widows Remarriage Act, 1856 enacted by the ruling British government. He was the pioneer for higher education of women.
- Swami Dayanand Saraswati formed the Hindu reform organisation *Arya Samaj* on April 7, 1875, and enforced *Satyarth Prakash*, which signifies true growth of humankind via acceptance of the absolute truth and rejection of untruth through analytical thinking. He opposed to idol worship, the caste system, ritualism, fatalism, infanticide, and the selling of grooms, among other things. He campaigned for women's freedom and the upliftment of the working class.
- Helena Balavatsku and Hendry Steel Olcott founded the Theosophical Society in Madras in 1881. They worked for the eradication of caste and untouchability and social inclusion of excluded groups of Dalits the lower caste community. Theosophist promoted to bring reformation of the ancient religion like Hinduism, Zoroastrianism, and Buddhism and preached for universal brotherhood.
- Swami Vivekanand founded Ram Krishna Mission in 1897, Hindu religious institution executed major educational and philanthropic activity in India and expounded a modern version of *Advaita Vedanta*, an Indian philosophical tradition. He focused on the education, health promotion and assistance to the needy in general.

4.5 Social Reformer and Social Work

- Jotirao Phule was an active reformer in Pune. He was an active opponent of the Hindu caste system, which classifies people as high or low in the social hierarchy based on their birth. He faced social discrimination because he belonged to the *Shudras* (artisans and workers), a group now known as Schedule Caste or Dalit. He led a movement to establish a new social order in which no one would be submissive to the upper-caste Brahmans. He believed that the education only can bring social change, so he established *Satya Sodhak Samaj*, 1873. He instituted school for girls, low caste children and to improve the condition of the peasants in Maharashtra.
- In the year 1911, Narayan Malhar Joshi formed Social Service League in Mumbai with the aim to secure for the ameliorating the life and work condition among the mill workers. The initiation of industrial social work emerged through this intervention. He founded All India Trade Union in 1920.
- The establishment of Indian National Social Conference by M.G. Ranade, in 1887. He inspired many other social reformers and worked against child marriage, widow remarriage and women's rights. Ranade was called as the father of Indian economy for urging the British government to initiate industrialization and state welfare programme.
- In the year 1928 – 1929, Rao Sahib Haribilas Sarda a female reformer introduce the Sarda Bill for the prevention of child marriage in the British India Legislature in India. The Madras Legislative Council unanimously accepted the bill on rising the age at which girls can marry. She recommended the government of India to raise the age as 21 for male and 16 for female. By her constant efforts, the Child Marriage Restraint Act, 1929, also known as the Sarda Act, was passed, raising the marriage age for boys to 18 and for girls to 14.

4.6 Political Reformer and Social Work

- Gopal Krishna Gokhle, an Indian political leader engaged in social service, founded the Servants of Indian Society in 1905. It was the first secular organisation to devote itself to the disadvantaged, rural, and tribal people, as well as emergency relief work, literacy promotion, and other social issues. Members of the organisation have obtained five years of training and have agreed to serve for a low salary.
- M.K.Gandhian philosophy of Social Work emerged in 1920, established by *Harijan Sevag Sung*, 1935. He followed two ways principles on *Satyagrah* (truth) and *Ahimsa* (non-violence). *Satyagrah* is the concept of using truth as a force to attain one's goals. These attributes must be accumulated by social workers in order to overcome long-term conflict, persuading, and establishing examples via suffering for one's conviction. The non-violence which means abhorrence of power for domination, control and profit. It concerns the development of majority. (Joshi, 2009)

4.7 The Professional Dimensions of Social Work Education

In the year of 1980 was seen as watershed moment establishment of professional social work education in India. (Rajendra Baikady et al., June, 2020)

- Dr.Clifford Manshaardt an American Protestant Missionary came to India in 1925. During his work with slum dwellers, he conceived an idea to start a school of social work to satisfy the requirement of professional labour in the Indian context. With the financial assistance of Sri Dorabji Tata Trust, the first School of Social Work was founded in 1936, Bombay.
- In 1944, the Tata Institute of Social Sciences (TISS) was founded to promote social wellbeing through academic achievement.(Palattiyil, G. et al., 2012) Apart from theoretical education, considerable focus placed on practical training of students in social work education. (G.Palattiyil et al. (2012). Apart from theoretical education, considerable focus is placed on practical training students in social work education. At present it offer the professional degree course in Under Graduate, Post Graduate and Doctoral courses. In the year 2011, the innovation in educational wing by initiating the National Network of Schools of Social Work have been started with an aim to bring a minimum standard to be adopt in the Indian school of social work. (Nadakarani& Desai, 2012)
- The Delhi School of Social Work is India's second school of social work. In 1947 Gujarath Vidyapit, Ahmadabath and Kashi Vidyapit, Varanasi provided the courses on social Work.
- In response to requests from social service agencies across the country, Indira Gandhi National Open University (IGNOU) began offering open Distance Learning social work education beginning with Bachelor of Social Work in 2004 and Masters of Social Work in 2008. (Dash, 2019)
- At present in India, there are 600 Schools of Social work providing professional education across the country both central and state university and colleges with courses on generic as well as programmes specialization on Human Resource, Community Development and Medical and Psychiatric courses are offered.(Nadakarani, 2012)

4.8 The Social Work Professional Organization

There are three main social work organization functions at national level for assessment and enhancement of social work education and functional pattern.

- The Association of Schools of Social Work in India (ASSWI) was founded in 1959 in Baroda. This social work school was developed in partnership with all other social work schools in India. It is voluntary organization functioning at state and central level with an aim to bring coordination among the school of social work organization.
- The Indian Society of Professional Social Work (ISPSW) was founded to empower society for social progress. Ranchi's Department of Psychiatric Social Work was established in 1970.

Later it has upgraded its standard due to the enhanced conceptual framework and viable indigenous intervention of social work practice based on the Indian context.

- National Association of Professional Social Workers in India (NAPSWI), 2005 national level organization started with an aim to enhance the education, training, research, network, advocacy and resource development. It has twin purpose in promotion of social welfare and social development sectors to protect the interest of social work profession across the country. (Dash, 2019)
- In the year 2011, TISS initiated the National Network of Schools of Social Work had a series of discussions with the social work professional and field extension practitioners with focus on the development of a minimum standard in social work curriculum to be adopted by the Indian school of social work. (Nadakarani, 2012)

4.9 The Professional Functions of Social Work

There are various social work models namely problem solving by the application of client centred approach (Carl, 1977), remedial, crisis intervention, therapeutic, developmental, evidence based, and strength based model in practice based on the needs of individual, group and community. The process of diagnosis, treatment and rehabilitation which bring transformative changes from micro and macro level. (Trevithick, 2009)

- The social worker in the industrial setup plays a role as labour welfare officer functions as an adviser and assist the management to secure welfare of the employee. The role as mediating with government and management on safety and health of the workers and strengthen the relationship.
- Medical Social Worker helps an individual and group to recover through prevention and health promotion programmes. The mental health is the predominant aspect which is dealt by the social workers with an all-inclusive aspect of health, which focus on three specific dimensions on physical, mental and social well-being. The mental health becomes a serious problem at present when one fails to cope up with the community. The psychiatric social worker strengthens and educates the ego power of an individual making proper adjustment among the members of the group and within oneself. (Isaac, 1985)
- In the field of Social defence the social worker prevent crime by providing treatment to the offenders. The ultimate objective is re-socialization, rehabilitation and re-orientation of the individual. (Konopka, 1954)
- School social work is not widely spread in Indian context rather the scholastic backwardness of the students is taken care sporadically by the elite group of people. There is much complication in the educational system, curriculum and pupil-teacher relationship some where it need to be taken care by the government as well as by the educational institutions. (Bhattacharya, 2008)
- Community development is a multidimensional concept which denotes major structural changes, originate from within the seed of individual and community. It has two objectives, human welfare and social justice. (Ross, 1956) It has deliberate action to transform the society by the defined strategically interventions to enhance the capacity of social system to cope with the demand of transformation and growth. (Friedlander, 1977, P.1)
- The rapidly changing social and physical environment of social work provides systematic technical knowledge concerning the delicate relationship of human. In order to cultivate healthy relationship between human and the environment by generating and strengthening the right rational thinking, attitude and behavioural pattern in order to take right decisions.
- Evidence base social work practice in Indian context is on empirical findings based on experiment, observation and research. That is on policy formation or policy reframing. In reality the evidence based social work practice is on the initial stage, the Government (GO) and the non-government organization (NGO) include the implementation of practical

approach, perspective, skills and interventions. It need to go a long way to achieve its goal of full-fledged system of bringing out the evidence base social work practice.

5. Suggestions

- ✚ The present social work educational curriculum, literature, theory, approach and practices we utilized are the models borrowed from the western countries, somehow it didn't suits with the demands of our country.(Bodhi, 2014a) At present we are in urgency to document the practical knowledge and field experience of the experts in order to drawout an indigenous method.(Manohar Pawar, 2004))
- ✚ The social work education in Indian context came across eight decades, by equipping end number of manpower include a wider level for the development of the society. But still it strives to get its professional standard due to it multidimensional cultural context of Indian society. (Kassim, April 1991)
- ✚ The ethical practices in social work has given significant importance in western model theories and professional standard, it is unsuccessful in some extend to inculcate the ethical standards in both extend.(Goswami, 2012)
- ✚ University Grant Commission (UGC) need to follow a single standardize curriculum model, quality of education and training provided by different educational institutions. The quality of education encompass the wider concept on uniformity in curriculum, in terms of general course vs specialized subjects offered, practical field work components like duration, training etc.(Rajendra Baikady et al., June, 2020)
- ✚ It is more visible that most of the social work professional institutions are situated in well-developed urban or metropolitan cities. The student practice field work in urban area and geta job in cities. Henceforth the majority of rural poor issues are neglected or hardly identified and professionally dealt by the social workers.
- ✚ The emergence of new social system and the new client of social groups for social work interventions like bio war, migration, trafficking, job insecurity, physical and mental problems, etc. As the outcome the demand in social work professionals is on high demand to work in these areas with high sensitivity and appropriate attitude.
- ✚ There is an emerging need to standardized the educational curriculum and submit amendment in the parliament to get approval on professional qualification for the social workers. Likewise, the social work practices also need to get time to time refresher courses to update themselves according to the demands of the society.(David, 1987)
- ✚ Easy job stagnation, and low salary are the various issues faced by the social workers, need to be addressed and resolved by providing standardized social work education and practical experience. At the same time presenting the desirable benefits of social work practices in Indian context. The present demands of students need to have sound skills, appropriate attitude and through educational input.

Conclusion:

The age old historical background of social work in Indian context been elaborately discussed starting from charity to service and reformation to profession. Still social work fraternity need to work on the process of attaining its professional status. Simply mentioning it as helping individuals to help themselves and helping individuals to solve their problem etc. will not serve the persistence of social work at present context. In this advanced emergence of Artificial Intelligence in information and communication technology set us a model to see the social work profession in a wider conceptual frame work. This can be achieved by setting right professional standard and establishing accredited body is timely and crucial one for the enhancement of social work profession.

References

1. Arthasastra, K. (1929). *Translated by R. Shamasastri*. Mysore: Wesleyan Press.
2. Bhattacharya, S. (2008). *Social Work Psycho-Socil and Health Aspect*. New Delhi: The Laser Printers.
3. Bisno, H. (1952). *The Philosophy of Social Work*. Washington: Public Affairs Press.
4. Bodhi. (2014a). Tribal social work: Some reflection on its philosophical foundation. *Indian Journal of Dalit and Tribal Social Work*, Special Issue 1 No.6, 64–74.
5. Carl, R. (1977). *Carl Rogers on Personal Power*. New York: Delacorte Press.
6. Dash, B. M. (2019). Perception towards quality and effectiveness of social work education through open and distance learning A study in Delhi. *Asian Association of Open Universities Journal*, Vol. 14 No. 1, 2019 pp.64-83.
7. David, D. (1987). *The Objective of Professional Education Quoted by Trecker*. P. 37: H.B. op.
8. Ejaz, F. K. (April 1991). Self-determination: Lessons to be Learned from Social Work Practice in India. *The British Journal of Social Work*, Vol. 21, No. 2 (April 1991), pp.
9. Friedlander, A. (1977,P.1). *Concepts and Methods of Social Work*. New Delhi: Prentice Hall of Indis.
10. Goswami, I. (2012). Adherence to Ethical Guidelines in Practice by Social Workers: An Empirical Study in India. *Practice Social Work in Action*, 105 - 121.
11. Isaac, e. a. (1985). *Manual of Mental Health for Medical Officer*. Bangalore, India: National Insitute of Mental Health and Neuro-Science.
12. Jacob, K. (1965). *Methods and Fields of Social Work in India* . Bombay: Asia Publishing House .
13. Jorge A. et al. (2011). Corporate social responsibility practices in India: approach, drivers, and barriers. *Corporate Governance*, VOL. 11 NO. 4 2011, pp. 399-414,.
14. Jose, et al. (2003). Corporate social responsibility in the information and communication technologies sector: discussion. *IIMB Management Review*, pp. 61-75.
15. Joshi, S. C. (2009). *Gandhian Social Work*. New Delhi: Akansha Publishing House.
16. K.N.Vaid. (1968). *Labour Welfare , Encyclopedia of Social Work in India*. Government of India : The Planning Commission.
17. Kassim, E. F. (April 1991). Lessons to be Learned from Social Work Practice in India. *The British Journal of Social Work*, Vol. 21, No. 2 (April 1991), pp. 127-142.
18. Konopka, G. (1954). *Group work in the Institution : Modern Challenges*., New York: aWiteside,Inc.
19. Manohar Pawar. (2004)). International social work practicum in India. *Australian Social Work*, 223-236, DOI: 10.1111/.
20. Nadakarani, V. &. (2012). Report of the national consultation on national network of schools of social work for quality enhancement of social work education in India. *Tata Institute of Social Science*, 269-284.
21. P.D.Mishra. (1994). *Social Work - Philosophy And Methods* . New Delhi: INTER-INDIA PUBLICATIONS.
22. Palattiyil, G. et al. (2012). Social work in India. Practice: Social Work in Action. *Guest editorial*, 24(2), 75–78. <https://doi.org/10.1080/09503153.2012.671004>.
23. Pathak, S. (1987). Social Development. . *Encyclopaedia of Social Work in India*, Vol. 3.
24. Rajendra Baikady et al. (June, 2020). Eight decades of existence and search for an identity: educators perspectives on social work education in contemporary India. *Social Work Education*, DOI: 10.1080/02615479.2020.1773780 pp. 995 -1009.
25. Ross, M. (1956). *Conceptual Problems in Community Organization*. New York: The Social Service Review .
26. Shashtri, R. (1996). *Social Work Tradition in India*., Varanasi: Welfare Forum and Research Organization.
27. Thaper, R. (1978). Ancient Indian Social History. *Orient Longman*, 115 - 127.
28. Tirumalachar. (1941). Economic Organization in Ancient India. *Indian Journal of Economics*, Vol.22, PP.380 -395.
29. Trevithick, P. (2009). *Social Work Skills A Practice Handbook*. Jawahar Nagar, Jaipur - India: Rawat Publications.
30. Youngdahl, B. (1949, p. 408). 'Social Work as a Profession' *Social Work Year Book*. New York: Sussell Sage Foundation.

SOCIAL IDENTITIES AND WELLBEING OF RURAL WOMEN WORKERS IN FIBRE CRAFTS, KERALA, INDIA

**GANGA. P. SREENIVASAN, PHD SCHOLAR &
DR.M. HILARIA SOUNDARI, ASSOCIATE PROFESSOR,**

Centre for Applied Research,
The Gandhigram Rural Institute- Deemed to be University,
Gandhigram, 624 302, Dindigul Dt, Tamil Nadu, INDIA

Abstract

Rural women hold a predominant role in utilizing the natural resources for enhancing livelihood and for achieving economic sufficiency. They share a common character of survival and have an identity surrounding reaping from the benefits of the nature. Fibre crafts is one of the traditional crafts in Kerala of India, which is built on this relationship and have been working as a platform for socialization to the rural women along preserving the culture and traditions. This study was conducted to trace out the social identity of a rural women worker in fibre crafts, to find out the role of fibre crafts in promoting social wellbeing to a rural women worker in fibre crafts and to put forward suggestions to overcome the challenges and uplift these women workers. The study was conducted in the Kodungallor in Thrissur and Thazhava of Kollam in Kerala.

A descriptive study was conducted using in-depth interviews with the rural women workers of fibre crafts in Kerala. A total of 5 women and two sellers were interviewed. The interviews were transcribed into the local language and thematic analysis was performed by the researcher retaining the transcripts in the local language. Themes were identified, and a conceptual framework was developed. Themes recognized as the social identities of a rural women worker in fibre crafts were both constraints and benefits but they were shared identities. These identities were rooted from the gender roles of a patriarchal community and on the systematic discrimination a rural women worker is subject to. But these women were able to beat the odds by transforming the limited economic space into both creative space and socializing space. This space has been building intergenerational as well as communal harmonical relationships, thus by promoting social wellbeing among the women workers.

Keywords: *Social Identity, Social Wellbeing, Rural Women Workers, Fibre Crafts*

Introduction

Women's work participation is an important indicator of development for any nation. Contribution made by the women in the developing and under-developed countries are remarkable yet under appreciated. The gender gap in participation in work is strikingly high in South Asia and in the Middle East & North Africa where the participation of men are more than three times higher (ILO, 2022). The work force participation rate of women in India is 32.8% despite being the world's 5th largest economy, the global rate is 47% (PLFS, 2022). With in the women working in the country 91% are employed in the informal economy. The women workers in the informal sector are deprived of economic security, legal safeguards, labour regulation, social protection and welfare benefits including protection of workers and human rights which make them often identify as "silenced subalterns" (Lund & Acharya, 2010). These conditions often leave these women workers in informal sector in social and economic insecurity, huge out of pocket expenditures, lack of amenities, poverty and poor economic development (Yamuna & Babu, 2019). Among this 'grey' workforce constitute the rural women workers of India.

Identity of Rural Women Workers in India

Rural women hold a predominant role in utilizing the natural resources for enhancing livelihood and for achieving economic sufficiency. They are quite conversant about the environment and natural resources and uses it with accountability for providing a substantial share of household income and sustenance needs for all (Mehra, 1993). This nature of rural women and their work is highlighted by prominent ecofeminist Vandana Shiva, as an "organic process of

growth in which women and nature work in partnership with each other” (Shiva, 1989). All the rural women workers constituting the small and marginal farmers, croppers, animal husbandry workers, forest workers, rural artisans and street vendors share this common character of survival and have an identity surrounding reaping from the benefits of the nature. But this identity often put forward a challenge where their work gets restricted to the local markets due to the lack of exposure to new trends and opportunities in this world of increased automation. Thus, the work network of a rural women is grounded within ‘social relationships but not ‘economy’, despite that of an urban women worker and a male worker. Their networks and interaction related to work are more confined often to a small neighbourhood and their village market (stalls). Considering the freedom of choice of work is thwarted for a rural women worker in India, the systematic hindrances to enter the formal market is also resultant factor of their gender identity. This study is an attempt to study how the social identity of a rural women worker complement the dimensions of social wellbeing. The study was conducted among the fibre crafts women workers in rural Kerala of India.

Objectives

The objectives of the study were to trace out the social identity of a rural women worker in fibre crafts, to find out the role of fibre crafts in promoting social wellbeing to a rural women worker in fibre crafts and to put forward suggestions to overcome the challenges and uplift these women workers.

Methodology

The Universe:

Fibre crafts is one among the prominent traditional handicrafts of Kerala. The craft is being predominantly practiced in Thazhava (in Kollam district), Kodungallor (in Thrissur District) and Thalayolaparambu (in Kottayam District) in the state of Kerala. the study was conducted in the Kodungallor in Thrissur and Thazhava of Kollam. Kodungallor is characterized by a number of small and large islands, linked by rivers, canals, backwaters and about 200-300 ponds. The screwpine fibre crafts industry is depended on the water bodies of the place (Bindu & Mohamed, 2016). The mat making industry of Thazhava has centuries of history so as the Department of Culture of the State of Kerala had adopted the place as a heritage village. The village is known as a place of people making ‘thazhappayas’ for generations.

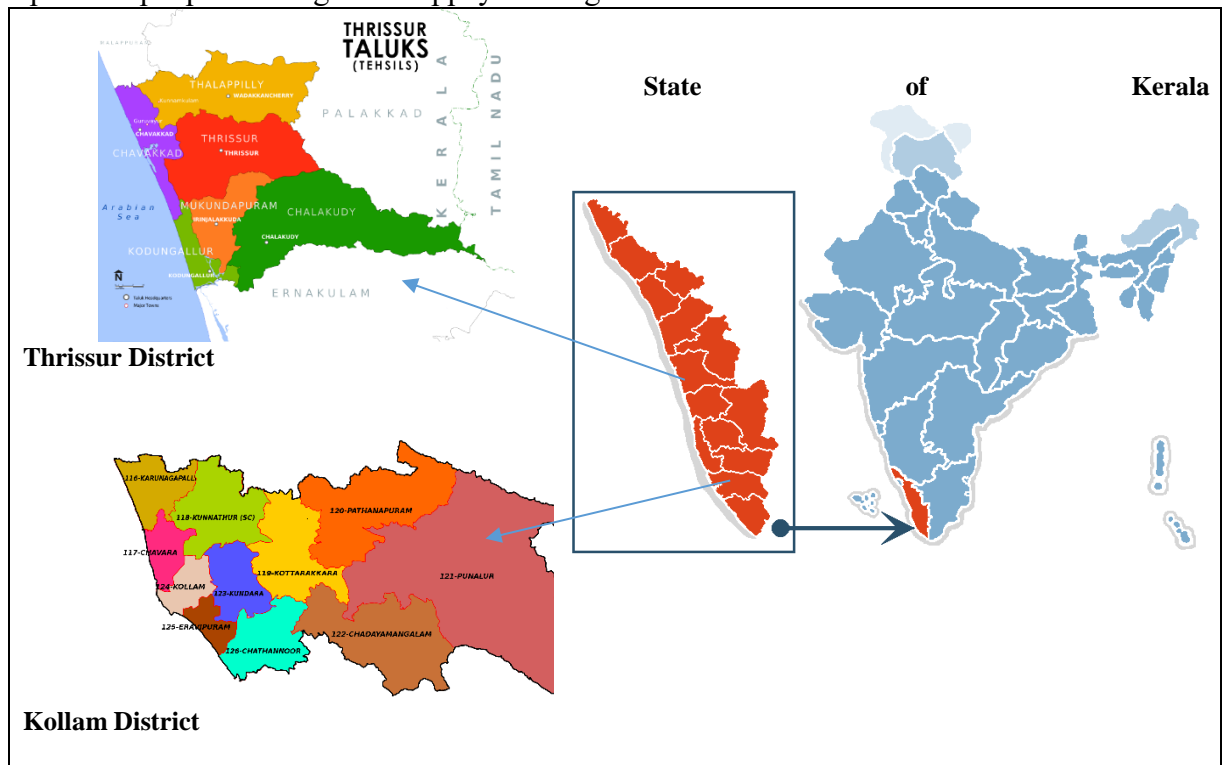

Fig. 1: Map of the Study Area

Study Design:

A comprehensive review of literature was done to identify the role played by fibre crafts in the promotion of work among rural women workers around the world. The study utilized qualitative research methods to identify the social identity and the dimensions of social wellbeing. Secondary information and quantitative techniques have been inadequate for understanding the total situation of an individual and In-depth interview is an imperative for understanding a woman's multiple identities (Nussbaum, 2000). Hence to understand the experiences of rural women workers in fibre crafts of rural Kerala, in depth interviews were conducted among women workers. In-depth interviews were conducted among the women workers in the study area to find out- the reasons for the entry into fibre crafts, nature of work, interactions involved in the work process, part played in the value chain dynamics, current state of fibre crafts work, challenges faced and the attitude towards the challenges.

Analysis:

The data was analysed using thematic analysis method. The coding and analysis were performed in English while retaining the original transcripts in Malayalam (native language) to preserve the fidelity of the narrative. After identifying the quotes, they were finally translated into English to present them in the report. Open coding was performed. New codes were generated based on detailed reading and interpretation of the transcripts. The themes were then developed based on the codes. After developing the themes, a conceptual framework was developed.

Social Identity

Identity is the sense of self, which is a 'unified whole' came together of different aspects. Social identity refers specifically to those aspects of a person that are defined in terms of his or her group memberships (Deaux, 1994). This identity is an amalgamation of the numerous features shared with other members of the category that are relevant to the group as a whole and also have significance for the individual member. Social Identity theory states that a person's social identity is determined by the group to which they belong. This identity is a function of the cultural characteristics of that group and is based on interpretation within and outside the group. In a way social identities not only describe their members but also prescribe appropriate behaviour for their members (Tajfel 1982; Hogg & Abrams, 1988). Which, communities -to-communities varies. So, social identity doesn't exist in itself, but is a product of comparison and is always being built. Thus, social identity is also embodied as a form of social action where people consciously pursue their goals and acquire certain social identities (Jenkins, 2014). This phenomenon is termed as social incarnation. Deaux (1994) in their work classifies social identity in terms of Ethnicity and religion, Political affiliation, Vocations and relationships. A healthy personality is the result of successful resolution of potential conflicts among these aspects of identities. Social identity functions as a means of promoting self-esteem, making the person feel better about the self. Secondly, it acts as a means of interacting with others who share one's values and goals, providing reference group orientation and shared activity. And at last, it can serve is as a way of defining oneself in contrast to others who are members of another group, a way of positioning oneself in the larger community (Deaux, 1994). But Membership in low-value groups or categories can lead to a negative social identity. As per the theory, a low-value group is probably a group with little power, prestige, or access to resources (Safiri et al, 2023).

Overlapping of social identities, in respect to the privilege experienced by the certain aspects of the social identities which are in play determines the position of a person in the community (eg; gender and race). If the overlapping identities are the less privileged or subordinate identities it leads to oppression which is conceptualised as intersectional invisibility. This is experienced by a Black woman in the US and in the context of India, a Dalit woman faces who has to suffer the triple burden of patriarchy, caste and class.

Social Identity of Women in India

Women's identity in India is largely focused on her role as a caretaking member of a family. The girls in Indian families are prepared to play the subservient role from childhood. Often it is seen that the time they consume for formal education is of no use, while that time can be utilized for preparation of the caretaking duties ahead of the woman after marriage. A woman's identity is defined in the terms of the role and responsibilities she fulfils in her family. An ideal wife is submissive and attentive to her husband's needs and would not question his authority (Aurora, 2011). Women in default accept the notion that their identities are ingrained in the familial duties they perform even if she pursues other roles and goals in the social sphere. Their identity as a woman is deep rooted in the familial duties that studies show that married working women resent the help of their husbands in the household as it might compromise their competency as a woman (Maslak & Singhal, 2008). If a woman pursues professional roles, she is faced with accusations of abandoning her family, creating a guilty self and an unhappy family. While urban women have been able to expand their boundaries into work spheres, rural women are still restricted from securing gainful employment and in result access to a wider social setting. But within these limitations rural women in the state of Kerala has been creating a gateway to achieve social wellbeing through traditional crafts work.

Creation of Work among Women Through Fibre Crafts

Natural fibre crafts and mat weaving is a traditional craft in Kerala which is solely constituting of women workers. It is a craft of twisting or pounding of fibres into useful or decorative articles (Turner, 1993). Popular natural fibre crafts of Kerala include the value-added products made from coir, *vetiver*, grass, hay, screw pine, Palmyra leaves, water hyacinth, banana fibre and cane (Robinet et al, 2016). Screw pine is the prominently used plant to extract the fibre for the craft which during earlier days were used as fences or boundaries in the rural parts of Kerala are the commonly used leaves to extract the natural fibres. Natural fibre crafts in the state are undertaken by women workers in clusters as well as in their households. With the change in working conditions, from households to clusters, the workers are paid per piece to on daily basis. The history of the craft says that the women in the households started weaving mats out of the screw pine which grew in their backyard and fences due to poverty they were facing. The abundance of raw materials also provided to the cause. These crafts have been facilitating rural women in participating in productive labour and subsequently entry into a wide social sphere. The work in fibre crafts expands the roles and creates depth to the identities of the rural women.

The themes recognized as the social identities of a rural women worker in fibre crafts are specific features which drove them to this work respective to the conditions surrounding to their gender. The identities recognized can be either constraints or benefits but they are shared among the women in the crafts community.

Fig. 2: Screw Pine

Fig. 3: Screw pine fibre mat

Social Identity of a Rural Women Worker in Fibre Crafts of Kerala

Rural Backward Class: The ethnical identity in the context of the women workers is the rural conformity they were born into. These fisher communities highly depending on the water bodies for livelihood based on the fluctuations of the climate often finds difficult to make standard earnings. Income generated by the men wouldn't be sufficient. Women started exploring with screw pine, making bedding mats and other household items so they do not have to buy from a market. They would save some money by doing this. The women used to do it during their free time, after their household works. Later they started taking it to the open market and selling the mats. Slowly this grew as a traditional craft in the coastal areas, regions near water bodies were the plant used to grow abundantly. Fibre crafts work is rooted in the struggle a community who had to work within the limited resources to save their households. Technical advances and proper infrastructural facilities are still lacking in the sector as it is being a rural crafts work. These poor conditions expose the women workers to Musculoskeletal disorders due to long hours of same squat posture and hand-arm vibration (HAV) hazard which results in lower grip strength. It was identified that women do multiple jobs such as care work and household work in between the crafts. This increases the physical and mental stress.

“Housework is better than this, there is no such difficulty and no physical problems compared to this. We do it by sitting down and kneeling, I can't do it now due to disk issues. Doctor has asked me to not weave but this is the only way that I can earn, so spend some time each day for this.”

Fig 4: The working position of women workers

The women who take part in fibre crafts are majorly from Scheduled Caste and Other Backward Classes of the society. Combined with the limitations of a rural upbringing these women workers are also systematically discriminated from wider social and economic participation. Rural women enjoy less flexibility and limited options to choose as compared to their male counterpart. Lack of education is a limiting factor for these women to get access to high paying jobs. Rural women were seen to have learnt the skills for weaving from childhood and lack of higher education was identified among all. As their knowledge solely confined to the utilization of social assets, there are no other options but fibre

crafts opened to them.

“I learned the craft from my mother. While my mother and grandmother used to weave the pine fibre, me and my siblings weave using coconut leaves. She told me stories in between. But my daughter didn't want to learn to weave. She is educated.”

Eco-being: Fibre crafts is a sector which is solely dependent on the nature and its resources. The study identified that the screw pine plays a strong role in the livelihood of women workers. They have built a livelihood based of the knowledge regarding the pine plant which was used at the edges of their property. But fibre crafts being less propagated among the youth, the utilization and the knowledge regarding the sustainable use these plants are disappearing. There are instances of screw pine being overgrown and cut down without recycling them. The sector build on the

sustainable eco-friendly practices are slowing dying. The women workers strongly present the disappointment in improper utilization of natural resources by the current generation.

“Kaita's head was planted on the edge of all the houses. We used to cut it on the month of Idavamasam. Now people cut it saying the plant absorbs the manure. It pains me to see the plant going waste. When I see it today, I wish I had it back then!”

Fig 5: Screw pine grown on the edges of the property

Informal Workers: Informal workforce is those involved in unorganised enterprises or households as a primary or secondary job. They are defined as “...working in the unorganised enterprises or households, excluding regular workers with social security benefits, and the workers in the formal sector without any employment/ social security benefits provided by the employers” (NCEUS, 2008 p.27 para 2.7.3 It is also to be noted that there are a large number of workers who are still outside the purview of registrations. The lack of social security benefits and the insecure working features of informal sector effectively contribute to a lowered livelihood status among these women workers. Thus, they have the lowered status among the workforce in the Indian economy. Lack of higher education and technical knowledge restrict the growth of rural women worker in fibre crafts. She also finds it hard to break through the roles of a care giver and simultaneously take up the role of productive worker. The patriarchal norms in the Indian society which demands women to prioritize house work and care work pulls women down from further development and trap them in informal work.

“My mother taught me this profession and my mother was in the same profession. I could only do this work with the upper primary education in received”

Relationships

As a wife: In a rural household of Kerala, male members are considered to be the sole breadwinners. This gender-based power structure of a rural family restricts earnings of a female member as subsidiary earning. Primarily they are confined with orchestration of day-to-day household activities and unpaid care work. Involving in fibre crafts helped the women in craft villages to come together based on their identities. The fibre crafts opened up a new economic space where earlier they were confined into the basic institutions (marriage and kinship). Through the crafts they are able to contribute to the earnings of the household and assist their partners as well as find wider purpose in life.

As a caregiver: In India, women on an average involved in 7.2 hrs unpaid care work, while men only in 2.8 hrs. Rural women opt jobs as per the accessibility to the domestic works they are ‘primarily assigned’ to. Being a mother and a care giver opting any work disrupting the house work is neglecting the primary duty of a woman in a patriarchal community. Thus, women in rural areas tend to involve in jobs which can be easily combined with their domestic work since it does not involve travelling to external work places.

“I can't leave my old mother at home alone. She has to be given medicines and someone needs to be with her all the time. Weaving helps me to earn and also be there for her during her needs. Other jobs don't provide that opportunity.”

As a grandmother: Involving in fibre crafts is an intergenerational bonding practice for the families in rural Kerala. The respondent's emphasis that the time they weave in their family, is the time for sharing stories as well. Grandmothers share their wisdom and knowledge to their grandkids. Fibre crafts thus has been helping women to preserve intergenerational and interpersonal relationships with their kids and grandkids.

As a friend: Confining to repetitive work have led to isolation and hopelessness many rural women. But coming together to share a workspace as well as their life stories and miseries created a sense of belongingness among the women workers in fibre crafts. The space created by the crafts enabled them to form warm and satisfying human connections. While the women suffered from isolation, now they experience social belongingness.

The identities overlapped showcase that the women workers in fibre crafts are not a privileged workforce in rural Kerala. Being a lower caste woman, involved in informal sector, have to play the role of a wife, caregiver and a friend in a rural patriarchal community, they are one among the most disadvantaged section. But involvement in fibre crafts have enabled them to overcome these limitations and achieve social wellbeing with the power of work which plays a major role in uplifting a woman's life.

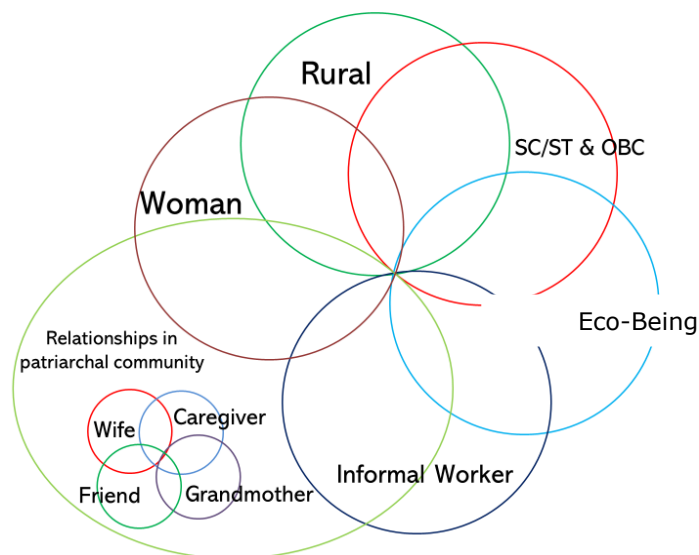

Fig 6: Intersectionality of Social Identities of Rural Women Workers in Fibre Crafts

Promoting Social Wellbeing through fibre crafts Among the Rural Women Workers of Fibre Crafts

The identities of a woman worker in fibre crafts even though stems from the constrains and discrimination of long-lasting patriarchy, the women in the community uphold the identity of struggle for survival. The collective struggle for the survival of their households has resulted in creation of an economically independent gender-structured environment. The space thus created by fibre crafts is a combination of:

Economic space + Creative space + Social space

This combination of spaces helps to enhance civic engagement and good relationships with their family and community. This space created by fibre crafts promotes social well-being through the promotion of supportive connections, trust, and a sense of belongingness (Zemtsov & Osipova, 2016).

“Once I felt like I don't belong anywhere. Now I am a part of a large

community of strong women who are taking care of their families”

Household Wellbeing:

Fibre crafts is a traditional work which is being transferred from one generation to the other. Children sit with their mothers and grandmothers and learn to weave. Preserving and exercising one’s own culture are important in cultivating social wellbeing from the household level (Knight & McNaught, 2011). But it was also identified that this practice of transferring knowledge is being faded from the villages. The current generation show less interest in involving in the crafts due to the less income it offers and the lack of opportunities.

Social Wellbeing:

Social Wellbeing is an amalgamation of social integration, social acceptance, social contribution, social actualization and social coherence (Keyes & Lee,1998; Teghe, 2017). Rural women having limited entry into the social space, the study has identified that fibre crafts work is providing the way into the social space. Women work together in the crafts find a unity among their struggles and feel as a part of the community. Sharing a space with the women of their community where they can also share the ups and downs of their life helps them to find belongingness. Earning income is another dimension which actively contribute in promoting social acceptance among these women. Earning income through fibre crafts uplift the women as an active member of the society. Fibre crafts not only guarantees work for rural women but also preserve the cultural legacy of the communities. Thus, making this contribution this crafts work facilitates social contribution among these workers. The crafts work facilitates spending quality time with daughters, as a mother the respondents perceives this as a part of fulfilment of their duties. This promotes social actualization. All the identities and the circumstances these rural women inhabit are found to be common among the group. They share the struggle for survival by which they achieve social wellbeing, this communal uniformity is an indicator of social coherence among these women workers. At last, social wellbeing is nothing but the creation of a harmonious communities by boosting the quality of one's relationship to society and community. Women workers gathered in the neighbourhood to weave together. Confined to the households works, without entry into the formal market, platform created around weaving is a primary space for socialization for these women. Feeling belongingness and being independent through the involvement in fibre crafts also have been pointed out by the respondents.

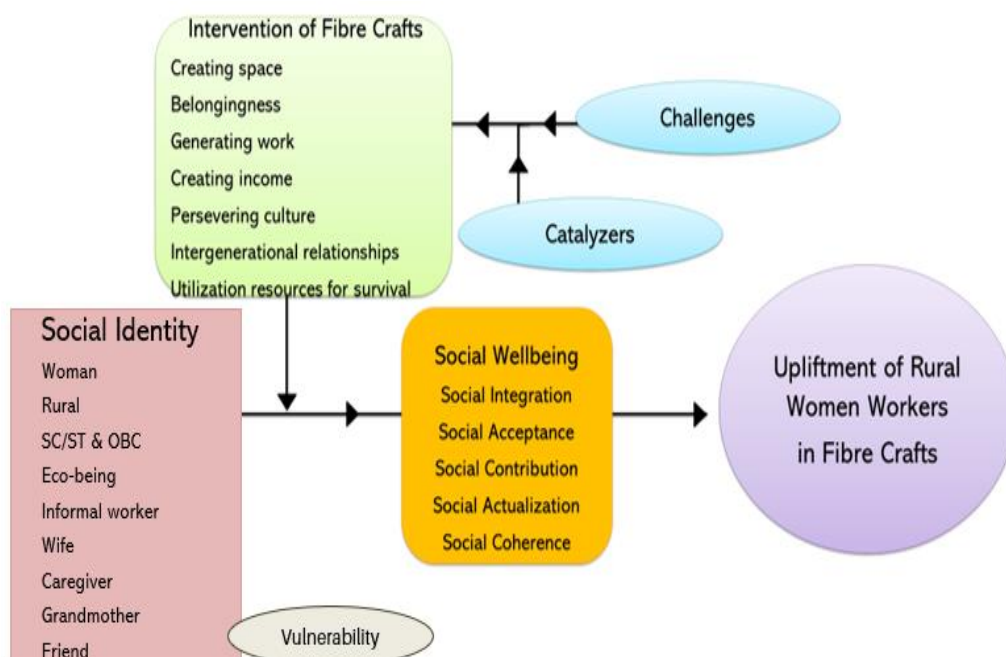

Fig 7: Conceptual Framework drawn from In-depth Interviews

Major Concerns Identified

The study identified several concerns of the women workers. Lack of market intelligence is the prominent reason which limits the exposure of these women from new technological advances. While there are government schemes concentrated to impart skill and market knowledge among the women workers, the benefits are confined to registered workers. Restricting technical advances to the ‘feminine jobs’ is another depiction of structural discrimination women workers in India face. Fibre crafts is providing a sustainable source of income to the rural women in India, albeit, the income generated doesn’t facilitate enough savings among them. There is no fixed wage and the pattern of payment is per piece. Mainly in rural areas the raw materials are controlled by the private owners who demand high prices to purchase the necessary raw materials (Jaitly, 2018; Lund & Acharya, 2010). Thus, the women had to depend on local moneylenders and banks. Without adequate income this trap the women workers in further deep financial vulnerabilities. Unwillingness of young generation to participate in fibre crafts is another challenge, Unnoticed, can result in the disappearance of this traditional crafts and its culture. All these concerns have tended to create a sense of inferiority among the women workers in fibre crafts. These challenges have seemed to have reduced self-dignity and lack of self-worth among these women workers. The neglect they face has created a false sense of separation from ‘productive work’ and the work they do, while the factors which differ them are only the lack of recognition and lack of benefits they receive.

Ways to Provide Support

The rural women in fibre crafts have found the way to achieve social wellbeing with limited exposure they are provided with, but their efforts for development can be catalysed with from external agents. Quantifying and bringing together the women workers under the fibre crafts of Kerala will be the pioneering step towards the development of the sector. This will help to provide health benefits and social security benefits to all the workers. Governmental and non-governmental efforts can facilitate mobilization among these women. Fibre crafts being a seasonal work, governmental initiatives to provide incentives during the time of nor work or contingencies will help them to fight poverty. Artisan Identity cards are to be provided to all the workers which would boost self-confidence and can help to overcome the sense of inferiority among others. They should be given more opportunities to participate in melas and exhibitions which would enhance their appreciation for their work. The women workers can be facilitated with training programmes on new designs, trends and marketing which helps them to develop their product. This can also promote them from just being a crafts worker to an entrepreneur. This would not only develop the crafts but also is an effective way to attract the current generation to this crafts work. Providing more space to develop within the work makes the crafts more welcoming among the youth. Creating proper awareness among the workers on occupational health diseases and introducing appropriate technologies are ways to fight against the health challenges faced by the women. These women workers should be facilitated to represent in the management positions in the district and state level handicrafts offices which would help to craft more effective policies and projects.

Conclusion

The objective of the study was to identify the contributing factors of gender identity of rural women workers in fibre crafts of Kerala and the role of fibre crafts in promoting social wellbeing among them. The study identified that the identity of a rural women worker in fibre crafts even though are the result of social and systematic discrimination but they have been successful to reap the benefits from the limited opportunities they are provided with. Their identity is nothing but that of shared experiences of fulfilment, struggle during crisis and the ability to cope. But it should not

be gone unnoticed that their gender identity is a contributing factor for the invisibility they face in the economy. Albeit, overcoming challenges of the fibre crafts and asserting more efforts from the governmental and non-governmental sides holds the potential to drive and shape their lives to a pathway of achieving social wellbeing. Through gender-based strategies and inclusive frameworks the struggles of the rural women workers who always beat the odds can be addressed and solved.

References

1. Acharya, J., & Lund, R. (2002). Gendered spaces-socio-spatial relations of self-employed women in craft production, Orissa, India. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 56(3), 207-218. <https://doi.org/10.1080/00291950260293039>
2. Deaux, K. (1994). Social identity. *PSYCHOLOGIST-LEICESTER-*, 7, 259-259.
3. Jenkins, R. (2014). *Social identity*. Routledge.
4. Keyes, C. L. M. (1998). Social well-being. *Social psychology quarterly*, 121-140. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/2787065>
5. Mary Ann Maslak & Gayatri Singhal (2008) The identity of educated women in India: confluence or divergence?, *Gender and Education*, 20:5, 481-493, DOI: 10.1080/09540250701829961
6. McNaught, A. (2011). Defining wellbeing. In Knight, A. & McNaught, A. (Eds.). *Understanding wellbeing: An introduction for students and practitioners of health and social care* (pp.7-23). Banbury: Lantern Publishing
7. Mjoli N, Shackleton CM. 2015. The trade-in and household use of Phoenix reclinata palm frond hand brushes on the Wild Coast, South Africa. *Econ Bot.* 69:218–229. doi:10.1007/s12231-015- 9316-9.
8. Ndlangamandla, M.M. Contribution of Indigenous Knowledge Use on the Livelihood of Rural Women in the Lowveld Region of Swaziland: A Case Study of Handicrafts. Master's Thesis, University of South Africa, Pretoria, South Africa, 2014.
9. Nussbaum, M. C. 2000. *Women and Human Development: The Capability Approach*. Kali for Women, New Delhi.
10. Periodic Labour Force Survey (PLFS) – Annual Report [July, 2020 – June, 2021]. (Retrieved on 14 November 2023). Ministry of Statistics & Programme Implementation: retrieved from <https://pib.gov.in/PressReleaseIframePage.aspx?PRID=1833855>
11. Robinet, J., Mahadevan, P., & Anita, T. A. (2016). The Green Souvenir Industry of Kerala–A Comprehensive Analysis. *Atna Journal of Tourism Studies*, 11(1), 47-57.
12. Safiri, K., Tizchang, M., & Nematollahi, Z. (2023). Women marginalized social identity in informal settlement. *SN Social Sciences*, 3(10), 174.
13. Shackleton CM. 2015. Non-timber forest products in livelihoods. In: Shackleton C, Pandey A, Ticktin T, editors. *Ecological sustainability for non-timber forest products: dynamics and case studies of harvesting*. London, UK: Routledge; p. 12–30.
14. Shackleton, S., Shanley, P., Ndoye, O., 2007. Invisible but viable: recognising local markets for non-timber forest products. *International Forestry Review* 9, 697-712. L: <https://www.jstor.org/stable/43739712>
15. Shiva, V., “Escaping from masculine time,” *Earthwatch* No. 37 (1989b), pp. 4-5.
16. Teghe, D., & Rendell, K. (2005). Social wellbeing: A literature review. *School of Social Work & Welfare Studies, CQU: Rockhampton, Australia*.
17. Thondhlana, G., Pullanikkatil, D., & Shackleton, C. M. (2020). Plant Fibre Crafts Production, Trade and Income in Eswatini, Malawi and Zimbabwe. *Forests*, 11(8), 832. MDPI AG. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.3390/f11080832>
18. Turner, D. (1993). Fibrecraft in New Zealand: Some social and economic aspects. *The Journal of New Zealand Studies*, 3(4).
19. Virapongse, A. (2017). Social mechanisms and mobility: buriti palm (*Mauritia flexuosa*) extractivism in Brazil. *Human Ecology*, 45(1), 119-129. <https://www.jstor.org/stable/44202536>